Özgür Mutlu Ulus

Türkiye'de Sol ve Ordu (1960-1971)

iletişim

ÖZGÜR MUTLU ULUS Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Mütercim Tercümanlık Bölümü'nde, lisansüstü eğitimini ise aynı üniversitenin Tarih Bölümü'nde tamamladı. 2007'de Hollanda Leiden Üniversitesi Türkoloji Bölümü'nden doktora derecesini "The Radical Left and its Attitudes Towards the Army (1960-1971)" başlıklı teziyle alan Ulus, Türkiye'ye döndükten sonra İstanbul Aydın Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde bir yıl süreyle öğretim üyeliği görevini yürüttü. Sekiz yıldan beri Acıbadem Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışıyor ve burada Bilim Tarihi, Uygarlık Tarihi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi dersleri veriyor. Çalışma alanları arasında Türkiye'de sol siyaset, ordu ve siyaset ilişkileri, kadın çalışmaları ve gençlik hareketleri yer almaktadır.

The Army and The Radical Left in Turkey:
Military Coups, Socialist Revolution and Kemalism
© 2010, 2016 Özgür Mutlu Ulus
Bu kitabın yayın hakları Akçalı Telif Hakları Ajansı aracılığıyla I.B. Tauris & Co Ltd'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 2398 • Araştırma-İnceleme Dizisi 397
ISBN-13: 978-975-05-2110-2
© 2016 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2016, İstanbul

EDİTÖR Melike Işık Durmaz
DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Suat Aysu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Ece Ziya
DİZİN Burcu Demirer, Ece Ziya
BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11
Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46
CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ÖZGÜR MUTLU ULUS

Türkiye'de Sol ve Ordu (1960-1971)

The Army and The Radical Left in Turkey
Military Coups, Socialist Revolution and Kemalism

iletişim

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR ... 9

Sunuş ... 13

BİRİNCİ BÖLÜM

Dar Kapıdan Devrime *Yön-Devrim* Hareketi ... 23

Yön'ün Sosyalizm Anlayışı: "*Yön* Bildirisi" ... 24
Sosyalizm: Sosyal Adalet İçinde Hızlı Kalkınma Metodu ... 26
Sosyalizm ve Demokrasi İlişkisi ... 32
"Yeni Devletçilik" ve Kemalizm ... 35
Kapitalist Olmayan Kalkınma Yolu ve Öncülük Meselesi ... 39
Burjuva Devrimi, Kemalist Rejim ve Sınıflar ... 43
Yön ve Halkçılık ... 45
Devrimde Ordunun Rolü ve Hareketin İktidar Stratejileri ... 49
Yön Hareketi ve Sosyalist Kültür Derneği ... 56
Antiemperyalist Milli Cephe Kurma Girişimi ... 61
Yön'de Yol Ayrımı ... 69
Zinde Güçler ... 76
Devrimci Strateji Tartışması ... 78
*Yön*cüler TİP'in Malatya Kongresi'nde ... 95
Barışçıl Yollardan Sosyalizme Geçiş ... 99
Askerî Darbeye Dayalı Devrim Stratejisi ... 102
Türkiye'nin Düzeni: Milliyetçi Devrimcilerin Manifestosu ... 103
Ulusal Kurtuluş Devrimi Stratejisi ... 111
Yön-Devrim Hareketi ve Sol Cunta ... 121

Devrim Hareketi ve 12 Mart ... 127
Kısa Değerlendirme ... 129

İKİNCİ BÖLÜM
Türkiye İşçi Partisi ve Sosyalist Devrim Stratejisi ... 133
Partinin Kuruluşu ve Programı ... 136
Sosyalizmde Aydınların ve Ordunun Rolü ... 139
TİP İçinde Öncü Sınıf Tartışması ... 145
Milli Cephe Meselesi ... 150
Ara Tabakalar mı? İşçi Sınıfı mı? ... 153
Sosyalist Devrim Stratejisi ... 167
Türkiye'de Devlet ve Ordu: Asyagil Üretim Tarzı Tartışması ... 168
Boran'ın Sosyalizm Anlayışı ve Ordunun Siyasal Rolüne Bakışı ... 179
Boran ve Bürokrasi Tartışması ... 190
Partinin Dağılma Süreci ve 12 Mart ... 202
Kısa Değerlendirme ... 208

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Kestirme Yol Yok: Milli Demokratik Devrim Hareketi ... 211
Milli Demokratik Devrim Üzerinden Sosyalizm ... 214
MDD Hareketi ve Kemalizm ... 219
TİP İçinde MDD Muhalefeti ... 221
Devrimde Önderlik Sorunu ... 223
Milli Cephenin Kurulması: Dev-Güç ... 227
MDD ve Gençlik Hareketleri ... 230
Dev-Genç'in Kurulması ... 234
MDD Fraksiyonları: *Aydınlık* Çevresinin Dağılması ... 237
*Foko*culuk Tartışması ... 259
Büyük Kırılma: 15-16 Haziran ... 266
Kurultay Süreci ve Radikalleşme ... 272
THKO/THKP-C ve 9 Mart Girişimi ... 278
12 Mart Muhtırası ve Gerilla Eylemleri ... 282
Kısa Değerlendirme ... 289

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TKP'nin Dışarıdan Sesi ... 293
TKP'nin Kemalist Rejime Yaklaşımı (1920-1945) ... 295
İkinci Dünya Savaşı, Halk Cephesi ve Yasallaşma ... 300
1960'lı Yıllar: "Dış Büro" Olarak TKP ... 301
Ordu Devrim Yapabilir mi? ... 306
Ordu ve Milliyetçilik Tartışması ... 315

TKP-TİP İlişkisi ve Tekrar Öncülük Sorunu ... 325
İşçi Ayaklanması ve Ordunun Tutumunun Değerlendirilmesi ... 326
TKP'nin 12 Mart Müdahalesine Yaklaşımı ... 331
Kısa Değerlendirme ... 334

BEŞİNCİ BÖLÜM

Devrim Yolunda Geçmişin Mirası: Kıvılcımlı Hareketi ... 339

Kıvılcımlı Hareketinin Kısa Tarihi ... 340
1960'lı Yıllarda Sosyalist Hareketler ve Kıvılcımlı ... 341
Kıvılcımlı'nın Orduya Yaklaşımı ... 348
Ordunun Burjuva Devrimi Aşamasındaki Rolü Hakkında ... 359
Cumhuriyet Döneminde Ordu ile Burjuvazinin Sorunlu İlişkisi ... 361
Kıvılcımlı'nın 1960 ve 1971 Askerî Müdahalelerine Yaklaşımı ... 365
Kısa Değerlendirme ... 370

Sonsöz ... 373

"Cumhuriyet'in Bekçisi" Silahlı Kuvvetler ... 375
Aşamalı Devrim Stratejisi: Milli Cephede Ordu ... 378
Antiemperyalist Güç Birliği: Sorunlu Bir İlişkisellik ... 381
Yeni Sovyet Tezleri ve Türkiye Solu ... 385
Sosyalist Devrim Stratejisi ve Devrimde Öncülük Sorunsalı ... 388
Ordu, Devlet ve Kapitalizm ... 391

Seçilmiş Kaynakça ... 395
Dizin ... 404

TEŞEKKÜR

Bu kitabın oluşturulması için bilgi toplamamda, derlememde ve fikirlerimi oluşturmamda büyük katkıları olan kişi ve kurumlara teşekkür borçluyum. Elbette bunların başında doktora tez danışmanım Prof. Erik-Jan Zürcher geliyor. Tez üzerine çalıştığım uzun dönemde kendisinden çok şey öğrendim, her zaman desteğini aldım. Bana sunduğu rahat çalışma ortamına müteşekkirim. Ayrıca onun eğitmenliğini ve araştırmacılığını yakından izleme fırsatı bulduğum için kendimi şanslı görüyorum. Ondan öğrendiklerimi özellikle öğrencilerime yaklaşımımda uygulamaya çalışıyorum.

Tezde ve kitaplarda kullandığım kaynakların çoğunu Amsterdam'daki International Institute of Social History (IISH) arşivlerinde buldum. Özellikle Türkiye koleksiyonunun sorumlusu Zülfikar Özdoğan'a ve enstitü çalışanlarından Erhan Tuskan'a, enstitünün zengin kaynaklarına ulaşmam konusundaki yönlendirmeleri ve dostlukları için teşekkür borçluyum. Leiden Üniversitesi Türkoloji Bölümü öğretim üyelerinden Mehmet Emin Yıldırım bana hem 1960'lı yıllarda içinde bulunduğu hareketle ilgili sözlü görüşme olanağı sağladı, hem de bütün metni okuyup değerlendirdi. Benimle birçok konuda farklı düşünmesine ve bazı temel tezlerime (hatta çoğuna) karşı çıkmasına rağmen yardımlarını esirgemedi. Onunla yaptığımız tartışmaların bana çok katkısı olduğunu belirtmeliyim. Kendisine tüm yardımları için çok teşekkür ediyorum. Leiden Üniversitesi'nde doktora eğitimim sırasında bir dönem konuk yazar olarak ders veren Feride Çiçekoğlu ile de tanışma olanağı buldum. Kendisine dostluğu ve moral desteği için teşekkür etmek istiyorum. Yine tez jürisinde de bulunan Prof. Ahmet İnsel'e jüri değerlendirmesinden sonra yayın aşamasında sağladığı destek için çok teşekkür ederim.

Hollanda'da IISH dışında Türkiye'de Beyazıt Kütüphanesi arşivlerinden, Tarih Vakfı ve TÜSTAV arşivlerinden de faydalandım. Buradaki görevlilere ve Kıvılcımlı Enstitüsü Derneği kurucularından da olan Ahmet Kale'ye yönlendirmeleri ve yardımları için müteşekkirim. Bu kitap esas olarak yazılı kaynaklara dayanıyor olsa da dönemin sosyalist hareketinin önde gelen isimleriyle görüşmeler de yaptım. Bu görüşmelerin gerçekleştirilmesinde bana yardımcı olan ve fikirleriyle çalışmama destek veren Fahri Aral, Ahmet Ezmeoğlu ve Ahmet Kale'ye teşekkür ederim. Benimle görüşmeyi kabul eden herkesten –kitaba dahil etmediklerim de olmakla beraber– dönem hakkında çok şey öğrendim. Kendilerine ve görüşmeler için özellikle beni evlerine kabul eden Belli, Koç ve Sargın ailelerine nazik konukseverlikleri için çok teşekkür ediyorum.

Eserin hazırlanması, tez sürecinden başlayarak çok uzun bir dönemi, farklı ülkelerde farklı dostlukları beraberinde getirdi. Leiden, Boston, Bursa, Ankara ve İstanbul'da (maalesef isimlerini tek tek sayamayacağım) dostlara, bütün yakınlarıma candan destekleri için teşekkür ediyorum. Özellikle Sevim Doğmuş, Yıldız-Eftal Kurtuluş, Serpil-Ercan Tuncel, Ayhan Kalabek, Mustafa Cemal, Can Bora Ünal gibi yakınlarım beni okumaya, öğrenmeye, tartışmaya, yazmaya teşvik ettiler; bu nedenle hiç değilse onların adını anmak isterim. Daima en yakın dostum olan kardeşim Sıla'ya her türlü desteği, güveni için teşekkür borçluyum. Bu kitabın hazırlanma sürecinde toplum bilimlerine verdiği değeri sık sık gösteren ve beni çalışmalarımda yakın biçimde destekleyen Acıbadem Üniversitesi Kurucu Rektörü Necmettin Pamir'e samimi teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Ayrıca, Acıbadem Üniversitesi'ndeki çalışma arkadaşlarıma, meslektaşım Rezzan Akçatepe'ye ve yakın arkadaşlarıma, özellikle Deniz, Devrim, Fatih, Ükke ve Hülya'ya hep yanımda oldukları için teşekkür ediyorum. Eğer "kör talih" beni dünyanın bu zor coğrafyasına attıysa (buna da şükür tabii!) ona eş biçimde "gönül gözü açık talih" neyse ki beni içten dostlarla ve burada anabildiğimden çok daha fazla sayıda ilham verici kişiliklerle karşılaştırdı.

Eşim Mehmet Mete Karadağ'ın candan desteğini her zaman yanımda hissettiğim için kendimi çok şanslı görüyorum. Ne zaman enerjim düşse sıcaklığıyla, neşesiyle beni tekrar canlandırdı. Özellikle de yazı etkinliğinin olmazsa olmaz eşlikçileri olan çayımı, kahvemi –erkeklerden genellikle beklenmedik biçimde hiç nazlanmadan ve hep kendisi düşünerek– sağ olsun hiç eksik etmedi. Kendisine her zaman yanımda olduğu ve ailemi büyütüp genişlettiği, beni Karadağ ailesi ile tanıştırdığı için ne kadar teşekkür etsem azdır. Bütün Karadağ ailesine destekleri için müteşekkirim.

Annem-babam müthiş sabırlı bir şekilde her adımda yardımlarını benden esirgemedi. Ailem doktora tezimden sonra eserin yazılma-yayımlanma süre-

cini aynı heyecanla beklemeyi sürdürdü. Ailemin yakın çevresinin 1980 darbesi öncesi ve sonrasında tanık olduğum tartışmaları olmasaydı, ben de sol hareketlerin tarihine ilgi duymazdım herhalde. Hepsine ilham kaynaklarım olarak teşekkür borçluyum. Kendimi bu tartışmaları gözlemleyerek büyüdüğüm ve kitaba verilen büyük değeri görebildiğim için şanslı sayıyorum. Kitabımı, bu eserin oluşmasını sağlayanların başında gelen annem ve babama, Nalan (Güven) Ulus ve İsmail Hakkı Ulus'a ithaf ediyorum. Ayrıca yeğenlerim saydığım neşe ve umut kaynaklarımız Hülya-Özkan'ın sevgili oğlu Ozan Birkan Şahin ile can dostlarım Eylem-Burak'ın oğulları Bora Ilgıcıoğlu, Kerem Ilgıcıoğlu'na ve aralarına en son katılan kardeşlerim Sıla-Ali'nin kızı, yeğenim, boncuk kızım Ece Buturak'a ithaf ediyorum. Umarım onlar ve onların yaşıtları, bugünün tüm çocukları daha özgür, daha incelikli, daha dayanışmacı, daha barışçıl bir dünyada yaşarlar ve bu dünyanın oluşmasına katkı sunarlar.

Sunuş

Türkiye'de sol hareketlerin geçmişi 20. yüzyılın başına kadar uzatılabilse de ancak 1960-1980 yılları arasında ciddi bir kitleselleşme yaşandı. 27 Mayıs 1960 askerî darbesi sonrası hazırlanan yeni anayasa, sol siyasete daha fazla hareket imkânı tanımıştı. Bu dönem tüm dünyada eşitlikçi ve özgürlükçü rüzgârların estiği bir dönemdi. "1968 baharı" Türkiye'ye de uğradı ve özellikle Deniz Gezmiş'in etkisiyle kalıcı izler bıraktı. 1968 hareketi birdenbire ortaya çıkmadı elbette. 1960'lı yıllarda ilk kez bir sosyalist parti –Türkiye İşçi Partisi (TİP)– geniş örgütlenme imkânı buldu. Daha önce kurulan yasal sosyalist partiler birkaç ay içinde kapatıldıkları için toplumsallaşamamışlardı. TİP ise radyodan, Meclis'ten, kent merkezlerinden, kahvehanelerden halka seslendi, halkla bir araya gelme fırsatı buldu; 1965-1971 yılları arasında parlamentoda yer alan az sayıda ama etkili milletvekilleriyle Türkiye gündeminde önemli bir yer edindi. TİP aracılığıyla Türkiye'nin doğusunda bir "Kürt sorunu" olduğu neredeyse ilk kez demokratik biçimde dile getirildi. Bu partideki üyelerin bir kısmı sonradan Kürt hareketinin önde gelenleri arasında yer aldılar. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) bu dönemde kuruldu ve Türkiye tarihinin hâlâ en büyük işçi eylemi sayılan 15-16 Haziran (1970) direnişi, "kızıl sendika" olarak görülen ve korkulan DİSK'in kapatılmasına yönelik karara tepki olarak işçilerin kendiliğinden hareketi olarak tarihe geçti.

Türkiye'de askerî bir darbeyle başlayan ve solun görece toplumsallaştığı on yıllık dönem, yine bir askerî müdahaleyle kesintiye uğradı. 12 Mart 1971'deki askerî müdahale de –tıpkı 1980 darbesinde olacağı gibi– hedef tahtasına son derece acımasız biçimde solcuları dizmişti: Muhtıradan son-

ra TİP üyeleri, önde gelen sendikacılar, solcu aydınlar ve gençler tutuklandı, işkenceli sorgulardan geçirildi ve uzun yıllar hapis yattı. Birçok devrimci genç idam cezasına çarptırıldı. Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'ın, yani sonradan "3 fidan" olarak anılacak devrimci gençlerin idam kararı onaylandı ve hemen uygulandı. Diğer devrimci gençlerin akıbeti de farklı olmadı, gerilla hareketine girişen gençler bulundukları yerlerde katledildiler. İsyankâr gençlerin üzerine devlet gücüyle gidilmesi, egemen güçlerin, devletin, ordunun asıl olarak sola karşı olduğu izlenimini uyandırdı ve 1980 darbesinden sonra durum daha da netleşti. 1950 sonrası Soğuk Savaş ortamı içinde NATO üyesi ülkelerin ordularının –özellikle Güney Amerika'da ve Yunanistan gibi bazı Batı ülkelerinde– yükselen sosyalist hareketleri bastırmaya yönelik hareketlerini bilenler açısından bu durum hiç de şaşırtıcı değildi. Fakat Türkiye'de bir grup sosyalist, deyim yerindeyse "balyoz kafalarına inene kadar" askerî darbenin tam ters doğrultuda gerçekleşmesini bekledi. Askerî müdahalenin kapitalist düzene karşı ve soldan yana olacağı umulmuş, beklenmiş, hatta hazırlanmasına katkıda bulunulmuştu.

Doktora tezime dayanan bu çalışmada, bu "tuhaf" olarak tanımlanabilecek durumu anlaşılır kılmaya, irdelemeye ve açıklamaya çalıştım. Neden sosyalistlerin önemli bir kısmı, 1960'lı yıllarda, on yılı aşkın süredir NATO ordusu olan bir ordudan sola dönük bir darbe beklentisi içindeydi? Sosyalistler, başlıca ideolojik kaynakları olan Marksizm ve Leninizmle bu beklentiyi nasıl bağdaştırmışlardı? 1971 askerî muhtırasının verilmesinde sol hareketlerin rolü var mıydı? Beklenenden çok farklı biçimde gelişen askerî darbenin yönü, bize sol hareketin teorik ve pratik özellikleri hakkında ne tür ipuçları verebilir? Okuyacağınız eserde, bu tür sorular çerçevesinde ve aşağı yukarı on yıllık bir zaman diliminde Türkiye'de radikal sol hareketlerin orduya bakışını ve orduyla ilişkisini incelemeye çalışacağım.

Okuyacağınız bu kitap, Hollanda'da Leiden Üniversitesi'nde Türkiye tarihi uzmanı Prof. Erik Jan-Zürcher'in yürüttüğü doktora tezime dayanıyor. Tez, akademik bir yayın olarak hazırlandı ve İngiltere'de yayımlandı. İngilizce olarak yazılan kitap, tarafımdan Türkçeleştirildi –yani hem dili çevrildi hem de Türk okuruna yönelik bazı değişiklikler yapıldı– ve yabancı okurlar için eklenmiş ama Türkiyeli okurlara fazla tanıdık gelebilecek kısımlar çıkarıldı. Bunun dışında, zaman içinde oluşmuş bazı ufak tefek yorum farklılıkları ile beraber bazı bölümlerin kapsamı hem genişletildi hem de birincil kaynaklardan alıntılara daha fazla yer verildi. Özellikle *Yön* hareketi, Türkiye İşçi Partisi ve Kıvılcımlı hareketi ile ilgili olan bölümleri, teze ve İngilizce esere kıyasla burada daha ayrıntılı olarak işledim. Milli Demokratik Devrim (MDD) hareketinin parçalanma sürecini ve buradaki tartışmaları da daha ayrıntılı olarak ele aldım.

Türkiye'de radikal sol hareketin, ordunun siyasal rolüne ilişkin görüşlerinin teorik kaynakları ve pratik yansımalarının yanı sıra solun örgütlenme biçiminin ve iktidar stratejisinin bundan nasıl etkilendiği kitabın ana konusunu oluşturuyor. Solun ordu üzerine geliştirdiği tezler hareketlerin stratejilerini, örgütlenme biçimlerini ve pratiklerini doğrudan etkilemiştir. Ayrıca ordu üzerine tartışma, Türkiye'de sol hareketin en çok geliştiği dönemde karşılaştığı sorunları nasıl kavradığına, çözümlemelerini hangi sınırlamalarla, hangi kaynaklarla ve düşünsel araçlarla geliştirdiğine dair önemli veriler sunmaktadır.

Toplumsal, sınıfsal eşitsizliğin yüksek olduğu Türkiye gibi bir ülkede siyasetin en büyük eksikliklerinden birinin yaygın ve etkili bir sol hareket olduğu bugün de söylenebilir. Elbette Doğu Bloku'nun çöküşü ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra tüm dünyada solun benzer bir kriz yaşadığı ve "dünya sosyalist sistemi" diye bir sistemden artık söz edemeyeceğimiz ileri sürülebilir. Fakat örneğin Güney Amerika ülkelerindeki yeni oluşum ve deneyimler bunun tek başına geçerli bir neden olmadığını göstermiştir. Ayrıca Türkiye'de sol ideolojiye ve perspektife sahip bir Kürt hareketinin yükselişi, bu dönemde ve bu topraklarda solun tutunamayacağı iddiasına karşıt bir örnek oluşturur. Solun zayıflığına ilişkin önemli savlardan biri de Türkiye tarihi boyunca sol hareketlerin örgütlenmesinin hep yasaklandığı, engellendiği savıdır; fakat sosyalist, radikal sol hareketlerin dünyanın hemen her yerinde yasaklarla, engellerle karşılaşmasına rağmen örgütsel bütünlüğünü ve sürekliliğini koruyabildiğini unutmamak gerekir. Başka bir sav da dinin etkisidir ama birçok başka Müslüman ülkede sosyalist hareketlerin çok daha güçlü bir geçmişi ve etkinliği olmuştur.

Çalışmada, sol hareketin en güçlü olduğu döneme odaklanıyorum: 1960'lı yıllar Türkiye'de sol hareketin teorik ve ideolojik tartışmaları açısından en canlı dönemdi. Daha önce yayımlanması yasaklanan Marksizmin klasik eserlerinin çoğu ilk kez bu dönemde çevrilebildi, okundu ve tartışma yarattı. Ayrıca yayımlanan siyasal nitelikli süreli yayınlar, gazete ve kitaplar geniş bir okur kitlesi buldu. Dünyada yaşanan gelişmelerin etkisi neredeyse hemen Türkiye'de de gözlemlendi. Türkiye'de solun en kapsamlı teorik tartışmalarının yapıldığı, solun toplumsallaştığı ve iktidar perspektifinin cisimleştiği bu on yılın incelenmesi, solun bugünkü krizi konusunda önemli ipuçları verebilir.

Türkiye'de solun –malum– parçalanmışlık sorunu en çok tartışılan konulardan biridir. Türkiye'de 1960-1971 sürecinde radikal sol hareketin farklı kamplara ayrıştığını, konuyla az çok ilgili herkes bilir. 1960'lı yıllarda Türkiye'de sosyalist hareket ciddi bir yükselme dönemi yaşadı, fakat bu hareketin düzenli gelişimini görmek mümkün olmadı. Bunun başlıca nedenlerin-

den biri sosyalistlerin kalıcı ve kitleselleşmiş örgütsel birliğini koruyamamasıydı. Sol hareket 1970 yılı başında adeta paramparça olmuş, 1970'lerin ortalarında ise neredeyse birbirine düşman sayısız farklı örgüte ayrılmıştı. Bu ayrışmalar aslında 1960'ların sonunda, 1970'li yılların başında somutlaşmaya başlamıştı. 1960'lı yılların sonunda Türkiye'de solun örgütsel bütünlüğünü koruyamaması, darbelere karşı duramaması da dahil olmak üzere, gücünü kaybetmesinin en önemli nedenlerinden biriydi. Bu çalışmada, Türkiye'de solun 1960'lı yılların sonunda yaşadığı bölünmede en belirleyici etkenlerden birinin, ordunun siyasal rolüne ve solun iktidar stratejisinde ordunun yerine dair görüş ve tutumlar olduğunu öne sürüyorum. Bunun önemli bir belirleyici olmadığı durumlarda ise, aslında farklı nedenlerin –çok daha basit hatta kişisel çatışma olarak nitelendirebilecek nedenler de dahil olmak üzere– ordunun rolüne bakıştaki farklılık üzerinden tanımlandığını, benimsenen tutuma bunun sayesinde bir meşruiyet kazandırılmaya çalışıldığını da görmek mümkün. Sonuçta sosyalist hareketin bölünmüşlüğü sorunu 1970 sonrası hareketin gelişimini de etkilediği için bu bölünmelerin neden ve nasıl ortaya çıktığını tekrar tartışmaya gereksinim olduğunu ve konuyu bu kez ordunun devrimdeki rolünü merkeze alarak inceleyebileceğimizi düşünüyorum.

Doktora tezim üzerine 2000'li yılların başında çalışmaya başladığım sırada, 28 Şubat müdahalesi ile ilgili tartışmalardan dolayı konu aslında belli bir güncellik taşıyordu. Kitabın Türkçesinin yayımlanma aşamasında ise 15 Temmuz 2016 askeri darbe girişimi oldu. Bu girişimin arkasından darbe girişiminin niteliği, hedefi, aktörleri konusunda yoğun bir tartışma başladı. Bu tartışmalarda bazı aydınlar, solun bu askerî darbe girişimine yaklaşımını tartışma konusu ederek geçmişteki darbelere yaklaşımlarını da tekrar gündeme taşıdılar. Toplumsal bir projeyi gerçekleştirmek için Fethullahçı cemaatin ordu içine sızması ile bazı solcu aydınların reformist programlarını uygulayabilmek için ("9 Mart cuntası" olarak bilinen adıyla) subaylarla kurdukları ilişki birbirine benzetildi. Bilindiği kadarıyla Türkiye tarihinde solun –bir siyasal hareketin– orduyu etki altına almaya çalışması bir ilkti ve hem 1971'deki sol, hem de 2016'daki cemaatçi girişim başarısızlıkla sonuçlandı.

Sol hareketler, özellikle sol siyasete muhalif olanlar tarafından darbecilikle suçlansa da solun askerî darbelere yaklaşımı son derece karmaşıktır. Bu konuda 2016 darbe girişimine kadar solun bütünlüklü bir tutum içinde olduğunu söylemek ise güç. Sol içinde yapılan en yoğun tartışmalar ve yaşanan ayrışmalar 1960-1971 yılları arasında gerçekleşti ve bunlar ordunun siyasal rolüne ilişkin meselelerden kaynaklanıyordu. Bu nedenle solun tümüyle darbeci olduğu görüşü de, solun hep darbelerin mağduru olduğu ve darbelere karşı çıktığı görüşü de doğruyu yansıtmaz. Yaşanan gelişmeler Türkiye'de tekrar ordu-siyaset ilişkisinin araştırılmasını gündeme getirecektir ister is-

temez. Son darbe girişimine karşı sosyalist hareketlerin darbeyi engellemek için pek uğraş göstermediğini, bu süreçte pasif kaldığını iddia eden yazarlar olduğu için muhtemelen solun darbelere yaklaşımı da tekrar konu edilecektir. Dolayısıyla tarihsel bir konuyla ilgilenmesine ve 1960'lardan günümüze köprünün altından çok sular akmasına rağmen, kitabın yine de teorik bağlamda güncelliğini kısmen koruyan –hatta bir türlü içinden çıkmayı başaramadığımız– bir konuyla ilgilendiği söylenebilir.

1960'lı yıllarda "radikal sol siyaset" içinde tanımlanabilecek bütün hareketler çalışmanın kapsamına giriyor. Daha kolay ve genel bir tanım altında bu hareketler için eserde "sosyalist" kavramını kullanmayı tercih ettim. Bunlar *Yön-Devrim* hareketi, Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Milli Demokratik Devrim (MDD) hareketi ile buradan ortaya çıkan örgütler, Kıvılcımlı hareketi ve Türkiye Komünist Partisi (TKP) Dış Büro'dur. TKP Dış Büro, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da konuşlanmıştı ama TİP ve MDD hareketi ile ilişkisini aktarabilmek ve Sovyetler'in konuya yaklaşımını dolaylı da olsa anlayabilmek açısından TKP Dış Büro'yu da çalışmaya ekledim. Ayrıca TKP Dış Büro 1960'lı yıllarda Türkiye'de etkin olmasa da 1970'li yıllarda özellikle işçi sınıfı içerisinde ciddi olarak örgütlenmişti. O nedenle 1960'lı yılların TKP Dış Bürosu'nu daha dar bir bağlamda incelemeye konu etmenin anlamlı olabileceğini düşündüm.

Söz konusu hareketler –TİP hariç– demokratik devrim stratejisini yani sosyalizme aşamalı geçişi savunurlar. Türkiye'nin mevcut toplumsal-siyasal düzenini, bazı terminolojik farklarla beraber, temel olarak prekapitalist, yarı-feodal, yarı-bağımlı olarak tanımlarlar. Türkiye'deki temel çelişkiyi işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki sınıf çelişkisi olarak değil, ezilen ulus ile emperyalistler ve bunların iç dayanakları olarak belirlenen feodal güçler ile onların baskıladığı sınıflar arasında olduğunu ileri sürerler. Bu durumda benimsedikleri ilk devrimci hedef, Türkiye'nin feodalizmden ve emperyalizmden kurtulmasıdır. Bunun için bütün antifeodal, antiemperyalist güçlerin ittifakı gereklidir. Ordunun rolü işte bu ittifakta ortaya çıkar: İşçi sınıfının görece azlığı ve bilinçsizliği koşullarında, orduyu bazen diğer bir bürokratik kurum olan yargı ile beraber, bazen subayları sivil aydınlarla veya devrimci gençlerle beraber devrimin öncü güçleri arasında sayarlar. Hemen hemen bütün hareketlerin orduya bakışı ve ordunun devrimdeki rolünü değerlendirişi, Türkiye'nin toplumsal yapısının henüz kapitalizm olarak tanımlanamayacağı varsayımına dayanır ve bunların büyük kısmı işçi sınıfı mücadelesini savunmaz: Henüz Türkiye için vakit gelmemiştir. Bu dönemde oluşturulan tezler daha sonraki hareketlerin programlarına da kaynak oluşturduğu için, 1970'li yıllarda da Türkiye'nin yarı-feodal, yarı-sömürge olduğu ve dolayısıyla işçi sınıfının burjuvaziye karşı mücadelesinin henüz mümkün olmadığı tespiti

belli oranlarda geçerli kabul edilir. Sosyalist hareketlerin ilk devrimci mücadelesi "milli kurtuluş"a dayanınca, dönemin devrimci kuramında "millet", toplumun temsilinde temel ontolojik ünite haline gelir. Bu durumda çoğunlukla ordu (veya ordunun subay kadrosu), millet adına hareket eden asli bir aktör olarak ortaya çıkar.

Türkiye'de 1960-1971 yılları arasındaki sosyalist hareketlerin belki en tartışmaya açık tarafı, hem teorik hem de pratik örgütlenme bakımından belirgin biçimde işçi sınıfından uzak durmaları olmuştur. Halbuki bu dönemde Türkiye'de işçi sınıfı son derece etkindir: 1970 büyük işçi direnişi on yıllık hareketliliğin bir sonucudur. Ama sosyalist hareketlerin büyük kısmı neredeyse "sınıf körü" denebilecek ölçüde işçi sınıfına uzak kalmıştır. Türkiye'de sosyalist hareketin sınırlılığının, uzun soluklu ve etkin olamayışının en temel nedenlerinden birinin işçi sınıfıyla ilişki kuramaması, hareketin kitlesiyle yeterince sağlam biçimde buluşamaması olduğu söylenebilir kanımca. Burada konu ettiğimiz sosyalist hareketlerin stratejileri, ideolojik yaklaşımları, toplumsal sınıflara bakışları, bu ilişkinin teorik olarak kurulamadığını gösterir niteliktedir.

Aslında söz konusu hareketlerin görüşleri ve tutumları birbirine benzer olsa da aralarında elbette farklılıklar da vardır. Bu nedenle, hareketleri farklı bölümler altında incelemeye karar verdim. Böylelikle her hareketin kendi tarihi de daha görünür hale geldi. Sosyalist hareketlerin orduya yaklaşımındaki incelemede önemli zorluklardan biri, konunun hassasiyeti dolayısıyla her zaman doğrudan ele alınamamasıydı: Haliyle kitapta ordu konusunu, hareketlerin toplumsal sınıflara, Osmanlı ve Türk tarihine bakışı çerçevesinde; devlet, Kemalizm ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, yönetici sınıfların karakteri, aydınların, gençlerin ve bürokrasinin siyasal tutumları, Türkiye'nin geçmişi, toplumsal ve ekonomik yapısı gibi daha genel konular etrafında tartışmak gerektiğini belirtmem gerekir. Bunun olumlu sonucu, tezin özel konusuna –ordu konusuna– pek de ilgi duymayan ama başka konularla ilgilenen veya solun bu dönemde genel siyasi, ideolojik eğilimlerine merak duyanların da okumasına imkân vermesi. Her ne kadar konu esas olarak solun orduya bakışına, dolayısıyla daha çok ordu, devlet, Kemalizm ve darbelerle ilişkisine yoğunlaşsa da Kürt sorunundan demokrasiye, gençlikten dünyadaki sosyalist devrim ve hareketlere kadar birçok konuyu ister istemez kapsıyor.

Sosyalist hareketler ordunun siyasal rolünü tartışırken onu sadece bir devlet kurumu olarak ele almazlar. Eğer öyle değerlendirselerdi Marksist-Leninist literatürün bu konudaki klasik tezi uyarınca, devletin egemen sınıfların yönetim aygıtı olduğunu ve ordunun da onun baskı aygıtı olduğunu söylerlerdi ve belki de konu kapanırdı. Fakat söz konusu dönemde Türkiye'de ordunun "görece özerkliği" hemen her hareket tarafından paylaşılan bir savdı.

Bu savla ilişkili olarak Bonapartizm, Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT), kapitalist olmayan yoldan kalkınma tezi gibi farklı Marksist tezler ileri sürülmüştü. Orduyu oluşturan ve aktör rolü üstlenmesi olası subay kadrosu, farklı kimlikler, aidiyetler ve sınıf ilişkileri açısından değerlendiriliyordu. Bu nedenle orduyu ve subayları tarif etmek için farklı hareketlerce farklı zamanlarda ortaya atılan "asker-sivil aydın zümre", "zinde güç", "sağlam kuvvetler", "ara tabakalar", "küçük burjuvazi", "küçük burjuva bürokrasisi", "milliyetçi devrimciler", "ordu-gençlik", "Kemalist ordu", "devrimci subaylar" hatta "milli burjuvazi" gibi farklı kavramları çalışma içerisinde kullandım. Hangi hareketin hangi kavramı neden ve ne zaman kullandığını da mümkün olduğunca açıklamaya çalıştım.

Çalışmanın büyük kısmını, Hollanda-Amsterdam'da bulunan ve Türkiye solu üzerine kapsamlı arşiv belgelerinin yer aldığı Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü (IISG) merkezinde yürüttüm. Süreli yayınlar ve kitaplar dışında özellikle Dr. Hikmet Kıvılcımlı arşivi ve TİP arşivinden de yararlandım. Buradaki bazı belgeler ilk kez kullanıldı. Araştırmanın esas kaynağını elbette hareketlerin çıkardığı *Yön, Türk Solu, Sosyal Adalet, Emek, Devrim, Sosyalist Gazete, Ant, Aydınlık, Proleter Devrimci Aydınlık, Yeni Çağ* gibi süreli yayınlar, hareketlerin önderlerinin veya kuramcılarının yazdığı kitaplar ve benzeri yazılı materyaller oluşturuyor. Türkiye İşçi Partisi söz konusu olduğunda, partinin önde gelenlerinin verdiği demeçler, yaptıkları konuşmalar, partinin programı ve kongre kararları da bu kaynaklar arasında yer alıyor. Ayrıca hareketlerin önde gelenlerinin sonradan yaptıkları değerlendirmeleri, anı-söyleşi kitaplarını da kaynak olarak kullandım. Yazılı kaynaklar dışında sözlü görüşmelerle bazı konuları açıklığa kavuşturmaya çalıştım. Aslında çalışma sırasında genellikle yurt dışında olmam ve bazı kişilerin konuşmayı veya görüşmenin yayımlanmasını kabul etmemesi nedeniyle, bu görüşmelerin arzuladığımdan az sayıda olduğunu vurgulamam gerekir. Ayrıca burada yer bulanlar dışında bazı görüşmeleri de benzer fikirlerin tekrarlanmasından dolayı esere koymamayı tercih ettim. Zaten çalışma esas olarak yazılı kaynaklara dayanıyor ve bir "sözlü tarih" çalışması değil. Burada yer bulan görüşmeler, artık aramızda olmayan Mihri Belli, Dev-Genç genel sekreterlerinden ve THKP-C'li Ertuğrul Kürkçü, yine Dev-Genç'li Ruhi Koç, Ömer Laçiner, TH-KO'lu Mustafa Yalçıner, Dev-Genç'li Deniz Gezmiş'in de uzun yıllar en yakın arkadaşı, yoldaşı olmuş Bozkurt Nuhoğlu, *Proleter Devrimci Aydınlık* (PDA) grubundan Mehmet Emin Yıldırım, TİP'in uzun seneler genel sekreterliğini yapmış ve TİP belgelerini yayımlamış Nihat Sargın, Kıvılcımlı hareketinde yer almış olan ve Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın yakın çalışma arkadaşı Suat Şükrü Kundakçı ve 1970'li yıllarda TKP üyesi olan Zülfikar Özdoğan ile yaptığım görüşmelerdir.

İnceleme *Yön-Devrim* hareketi ile başlıyor. Marksizmle ilişkisi tartışmalı olmuş ve genellikle "sol Kemalist" olarak tanımlanan bu hareket, Doğan Avcıoğlu önderliğinde gelişmiş bir aydın hareketidir. 1961-1967 yılları arasında yayımlanan *Yön* dergisi ve 1969-1971 arasında yayımlanan *Devrim* gazetesi etrafında örgütlenen bu hareket, Türkiye'nin içinde bulunduğu özel koşullardan dolayı sosyalizme işçi sınıfı önderliğinde yürütülen bir mücadeleyle değil, asker-sivil aydınlardan oluşan "zinde güçler" ya da "ara tabakalar"ın önderliğinde ve aşamalı olarak geçilebileceğini savunmuştur. Ayrıca her ne kadar konu hakkında sağlam bir veri olmasa da, bunu gerçekleştirebilmek için 9 Mart tarihinde harekete geçmesi planlanan sol bir cuntada da yer aldığı genellikle kabul edilir. Zaten 1960'lı yıllarda solun ordu ile ilişkisi denilince akla gelen ilk hareket genelde *Yön-Devrim* hareketidir. Kimileri solun "cuntacı" olduğunu, özellikle bu aydın hareketini örnek göstererek ileri sürerler; sol içerisinde ise genellikle bu hareketin esas olarak Kemalist olduğu ve o nedenle sosyalist hareketi ve Marksist solu temsil etmediği ileri sürülür. Ben burada *Yön-Devrim* hareketinin tek ve değişmez bir stratejiye sahip olmadığını, her sosyal hareket gibi Türkiye'deki ve dünyadaki değişimlerden etkilendiğini ve her somut durumda farklı stratejiler benimsediğini, bu değişimler sonucunda "zinde güçlere" dayanan stratejinin teorik ve tarihsel dayanaklarının nasıl geliştirildiğini ortaya koymaya çalışacağım.

İkinci bölümde inceleyeceğim Türkiye İşçi Partisi, sol hareketler içerisinde Kemalizme ve orduya bakış noktasında diğer hareketlerden çok farklı bir yerde olmamasına rağmen strateji bakımından onlardan tamamen ayrılan tek harekettir. TİP her zaman işçi sınıfının öncülüğünü savunmuş ve Türkiye'de kapitalizmin yeterli derecede gelişmiş olduğunu, işçi sınıfının hem sayısal (niceliksel) hem de bilinç düzeyi (niteliksel) olarak sosyalist devrime önderlik edecek ölçüde gelişkin olduğunu ileri süren tek hareket olmuştur. Ayrıca TİP, aşamalı devrim anlayışını reddetmesi ve sadece yasal parlamenter yolları dönüşüm için geçerli saymasıyla da diğer hareketlerden ayrılır. TİP 1960'lı yılların ortalarından sonra ortaya koyduğu "sosyalist devrim" söylemiyle sadece Türkiye'de değil dünyada da benzersiz bir örnektir. TİP'in diğer sosyalist hareketlerle tartışmalarını ve kendi içerisinde bölünmesinin nedenlerini bu bölümde ele alacağım.

Daha sonraki bölümde inceleyeceğim Milli Demokratik Devrim (MDD) hareketinin adı ile siyasal stratejisi zaten örtüşür. MDD çevresi, Türkiye gibi azgelişmiş, yarı-feodal, yarı-bağımlı bir ülkede ilk devrimci aşamayı milli bağımsızlığın kazanılacağı ve demokratik devrim sürecinin tamamlanacağı bir milli demokratik devrim olarak görüyordu: Yani ancak bu aşama tamamlandıktan sonra ülkedeki toplumsal sınıfların durumu ve sosyalizme geçiş tartı-

şılabilirdi. MDD hareketi işçi sınıfının önderliğini tartışmışsa da bu konuda kesin bir yargıda bulunmaz, işçi sınıfıyla herhangi bir bağ oluşturmaz, çok tartışılan "örgüt"ü yani "komünist parti"yi de kurmaz veya kuramaz. Harekete asker-sivil aydın zümrenin öncülük etmesi veya en azından önemli ve belirleyici bir müttefik olarak hareket saflarında yer alması beklenir ve bu amaçla Dev-Güç gibi fazla etkinliği olmayan kuruluşlar oluşturulmaya çalışılır. MDD hareketinin kadroları genellikle Komintern geleneğine bağlı eski TKP'lilerden oluşur. Bu hareket öncelikle fikirlerini *Yön* dergisinde tartışmaya açar ve bu grupla ittifak yapıp daha sonra TİP içerisinde gelişmeye başlar. TİP önderlerinin yoğun çabasıyla, MDD hareketini benimseyenler partiden tasfiye edilirler. MDD asıl başarısını sosyalist gençliği etkisi altına almakla gösterir, fakat bu kesimler daha sonra kendi örgütlenmelerini oluşturarak hareketten uzaklaşırlar. MDD hareketinin ayrışmasında ordu tartışması en belirleyici etkenlerden biri olmuştur.

Türkiye'de etkin olan ve birbirleriyle de ilişkileri olan bu üç hareket dışında TKP "Dış Büro" olarak adlandırılan, Moskova'ya bağlı TKP örgütlenmesini de dördüncü bölümde ele alacağım. TKP Türkiye'de etkin olmamakla beraber sol içindeki tartışmalara katılmıştır ve ülke içinde düzenli örgütlülüğü olmamasına rağmen yine de görece tarihsel bir sürekliliği ve birikimi vardır. TKP aşamalı devrim stratejisini benimsemekle beraber özellikle 1960'lı yılların ortalarından sonra TİP'i destekler görünümdedir. Ayrıca özellikle MDD'ye karşı bir muhalefet yürütmüştür. Sovyetler Birliği'nin TKP üzerindeki etkisi de bu hareketin irdelenmesi sırasında ortaya çıkar. TKP'nin başka bir özelliği, Sovyetler Birliği'nin arka planda olası müdahaleleri dışında, görünürde yurt içindeki baskılardan ve yasal engellerden uzakta, daha serbest ifade özgürlüğü olanağını yakalamasıdır. Türkiye'de sol hareketler neredeyse 1965 yılına kadar "sosyalizm" sözcüğünü bile çok zor kullanmışken ve sürekli soruşturma tehdidi altındayken TKP elbette bu konularda çok daha rahat davranabilmiştir.

Kitapta inceleyeceğim son hareket Kıvılcımlı hareketidir. Kıvılcımlı hareketi TKP'nin ilk üyelerinden; Priştine, Kosova doğumlu Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın etrafında toplanmış, ona sadık küçük bir grup olarak tarif edilebilir. Dr. Kıvılcımlı da 1960'lı yıllarda "aşamalı devrim" stratejisini savunmakla beraber işçi sınıfının öncülüğünden –en azından teorik olarak– ödün vermez. Kıvılcımlı bu on yıllık dönemde hemen her grupla ilişkiye girse de ayrıksı yönünü korur. Uzun hapis yaşamını ve sonrasındaki sosyalist mücadele sürecinin önemli kısmını teorik çalışmalara vakfeder. Bu çalışmaların merkezinde Türkiye'ye uygun devrim yöntemini belirlemek vardır. Bu dönemde yazdığı önemli teorik metinlerle, *Tarih, Devrim, Sosyalizm; Tarih Tezi* ve *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi* gibi kitaplarla ve dergi yazılarıyla, özellik-

le 1960 öncesinden beri etkin olan gençlik ve ordunun, siyasette ve özellikle devrimci dönüşümdeki yerini araştırmıştır. Özellikle 1971 muhtırasından sonra yayımladığı *Sosyalist* dergisindeki "Ordu Kılıcını Attı!" başlıklı yazısı nedeniyle "orducu" olarak bilinen Kıvılcımlı'nın gerçekten orducu, darbeci olup olmadığı ve bu konulara bakışının kaynakları ve nedenleri bu son bölümün konusunu oluşturuyor.

Dar Kapıdan Devrime *Yön-Devrim* Hareketi

Doğan Avcıoğlu'nun önderliğinde çıkarılan *Yön* dergisi ve *Devrim* gazetesi (1961-1971) etrafında örgütlenen önemli bir aydın hareketi olarak *Yön-Devrim*, 1960'lı yılların en etkili sol örgütlenmelerinden biri olmuştur. Hatta TİP ve MDD ile birlikte genellikle dönemin üç ana sol hareketinden biri olarak değerlendirilir[1] ve ideolojik açıdan Marksizmle Kemalizm arasında bir yerde durduğu kabul edilir. Ayrıca onu 1930'lardaki *Kadro* hareketine benzetenler, onun bir devamı olarak görenler de mevcuttur[2] ve bu nedenle genellikle "sol Kemalist" olarak tanımlanmaktadır.

Yön-Devrim hareketi "zinde kuvvetler" öncülüğünde köklü bir devrim gerçekleştirilmesini ve toplumun bu yolla sosyalizme evrilmesini hedeflemiştir. Bu amaçlarla *Yön* grubu yukarıda söz ettiğimiz yayınlar dışında Sosyalist Kültür Derneği'ni kurmuş, hatta partileşmeye de çalışmış ama sonradan bu girişimden vazgeçmiştir. *Devrim* hareketi ise orduyu sol bir darbe girişimine teşvik etmeye çalışmıştır. Hatta hareket içindeki bir kısım aydının "9 Mart" cuntası veya "Madanoğlu cuntası" olarak bilinen cuntanın içinde yer aldığı da iddia edilmektedir. Bu bölümde öncelikle hareketin oluşum ve gelişim süreci ile kadroları, yayınları ve bunların içeriği hakkında bilgi vere-

1 Örneğin bkz. Mustafa Şener, *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset: Yön, MDD ve TİP*, Yordam Kitap, İstanbul, 2010.

2 *Yön* içinde, eskiden TKP'li olup partiden kopan ve *Kadro* hareketinin teorisyenliğini üstlenen Şevket Süreyya Aydemir gibi eski komünistler de bulunuyordu. *Kadro* ile *Yön* hareketleri arasında fikirsel benzerlikler bulunması, kısmen Aydemir'in de *Yön*'de yazması ile açıklanmıştır. *Kadro* hareketi ile *Yön* arasındaki farklılıkların değerlendirilmesi için bkz. İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Bir Cumhuriyet Öyküsü: Kadrocuları ve Kadro'yu Anlamak*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 467-478.

cek, ardından hareketin siyasal tezlerine, stratejisine, ideolojik tutumuna ve ordu hakkında geliştirdiği söylemlere odaklanmaya çalışacağız.

Yön'ün Sosyalizm Anlayışı: "*Yön* Bildirisi"

1960'lı yılların hatta belki de Türkiye tarihinin en etkili siyasal dergilerinden biri olan *Yön*'ü hazırlayanlar, aslında epey az sayıda kişiden ibaretti. Bunların başında derginin "imtiyaz sahibi ve mesul müdürü" ve grubun önderi, ana teorisyeni olarak Doğan Avcıoğlu bulunuyordu. Derginin kurucuları arasında Cemal Reşit Eyüboğlu ile genç sosyal bilimcilerden Mümtaz Soysal da vardı.[3] Önemli gazetecilerden ve yazarlardan İlhan Selçuk ve İlhami Soysal ana kadro içinde yer almalarına rağmen başka günlük gazetelerde çalıştıkları için *Yön*'ün künyesinde adları yer almıyordu.

İlk sayısı 20 Aralık 1961 yılında çıkan *Yön*, 24 –daha sonra 16– sayfalık büyük boy bir dergiydi ve kendisini "haftalık fikir ve sanat gazetesi" olarak tanımlıyordu. Ankara'da çıkan dergi, 1961-1967 yılları arasında yayın hayatına devam etti. 1965 yılında Ankara öğrencileri arasında yapılan bir araştırma, öğrencilerin en çok okuduğu ve beğendiği derginin *Yön* olduğunu gösteriyordu. Derginin tirajı 30 binlere kadar çıkmış ama sonradan 10 bin civarına düşmüştü. *Yön*, Albay Talat Aydemir'in 21 Mayıs 1963 darbe girişiminde rolü olduğu gerekçesiyle Sıkıyönetim tarafından kapatıldı ve tam 14 ay kapalı kaldı; Eylül 1964'de tekrar yayımlanmaya başladı ve toplam 222 sayı çıktı. Sol süreli yayınlar arasında hem en uzun soluklu hem de en yaygın okunan dergi olan *Yön*'ün yayın hayatı sona erdikten sonra *Yön*cülerin ana ekibi 21 Ekim 1969'da *Devrim* gazetesini yayımlamaya başladı.

Yön hareketinin doğuşu genellikle 1950'li yıllarda Demokrat Parti (DP) yönetimine karşı yürütülen aydın muhalefetine bağlanır: Ekonomik sıkıntılar yanında DP'nin giderek daha baskıcı bir yönetime yönelmesinden bunalan aydınlar çeşitli dergiler etrafında muhalefet yürütüyorlardı. 27 Mayıs sonrasında *Yön*'ü çıkaran ekipten Doğan Avcıoğlu *Kim*, *Akis* ve günlük gazete *Ulus*'ta, Mümtaz Soysal *Forum* dergisinde yazıyordu. İlhami Soysal ise *Akis* kadrosundaydı. İlhan Selçuk muhalif mizah dergisi *Dolmuş*'u çıkartıyordu. Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk ve İlhami Soysal 1960 darbesi sonrası Kurucu Meclis'te CHP'den Temsilciler Meclisi üyesi olmuş ve fikirlerinin uyuşması nedeniyle yakınlaşmışlardı. Mümtaz Soysal ile Avcıoğlu ise daha

3 Derginin sermayesinin çoğu Cemal Reşit Eyüboğlu'ndan gelmektedir. Derginin kurucuları olarak onunla beraber Mümtaz Soysal ve Doğan Avcıoğlu'nun da adları geçer. Ayrıca siyasi etkinliklere katılmadığı, sadece derginin teknik ve finansal işleriyle uğraştığı için, sermayenin bir kısmını sağlayan Doğan Avcıoğlu'nun ağabeyi Hamdi Avcıoğlu'nun adı geçmez. Bkz. Hikmet Özdemir, *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986, s. 53-54.

önceden Fransa'da tanışmışlardı.[4] Bu iki genç sosyal bilimcinin yurt dışında kaldıkları yıllarda Batılılarca hor görülmenin acısını epey derinden yaşadıkları anlaşılmaktadır. Fransa'da yaşadıkları dönemde, tıpkı bir önceki yüzyılın Batı'ya giden Osmanlı aydınları olan Jön Türkler gibi, ülkelerini kalkındırmak, halkı utanç verici durumdan kurtarmak onların da başlıca meselesi haline gelmişti.

27 Mayıs darbesinden sonra hazırlanacak anayasanın komisyonuna *Forum* dergisinin mimarlarından Turhan Feyzioğlu başkanlık etmişti. Avcıoğlu ve diğerleri Temsilciler Meclisi'nden istedikleri türde bir düzen değişikliğin çıkmayacağını fark edince büyük düş kırıklığı içinde istifa edip ayrıldılar. Hatta CHP kontenjanından ve bizzat Genel Başkan İnönü'nün isteğiyle Kurucu Meclis üyesi olan ve Anayasa Komisyonu'na giren Avcıoğlu, hazırlanan yeni anayasaya muhalefet etmiş ve onay da vermemişti. Bu deneyim onun sonraki stratejisini belirlemede, demokratik yöntemlerle arzu edilen büyük reformların gerçekleştirilmesinin imkânsız olduğu yönündeki görüşünün oluşmasında büyük önem taşıyacaktı.[5]

Yön dergisine adını Mümtaz Soysal vermişti: Derginin "yön boşluğu" içindeki Türkiye'ye bir yön tayin etme amacı olduğu için, grup bu adı uygun görmüştü.[6] *Yön* dergisine dönemin belli başlı aydınları, sosyalistleri, hatta eski komünistleri ve kendisini solcu olarak tanımlayan aydınlar, yazılarıyla katkıda bulundular.[7] Bu bakımdan, dergiyi sol içinde farklı görüşlere açık, demokratik bir dergi olarak değerlendirmek gerekir. Özellikle ilk yıllarında derginin kurucu kadrosunun temel amacı, Türkiye'de kendisini solda gören ve fikirleriyle katkıda bulunabilecek aydınları daha adaletli, daha eşitlikçi ve ilerici bir düzen nasıl kurulur konusunu tartışmaya davet etmek ve çözüm yolları aramaktı. *Yön*'ü başarılı kılan etkenlerden biri, fikirlerin serbestçe tartışılmasına izin vermesi ve dolayısıyla Türk aydınları arasında ekonomik, siyasal, toplumsal konulara karşı ilgi uyandırmasıydı. *Yön* bu konuda son derece demokratikti; fikirlerine katılmadıkları ya da kendilerini sert biçimde eleştiren yazılar bile *Yön*'de yer bulabiliyordu.[8]

---

4 Gökhan Atılgan, *Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön-Devrim Hareketi*, TÜSTAV, İstanbul, 2002, s. 31, 41.

5 Şener, *a.g.e.*, s. 78-79.

6 Atılgan, *a.g.e.*, s. 256.

7 Toplam 187 yazar *Yön* dergisine katkıda bulunmuştur. Niyazi Berkes ve Şevket Süreyya Aydemir, çekirdek kadronun dışında dergiye katkıda bulunan yazarların başında gelirler. Sadun Aren, Cahit Tanyol, İdris Küçükömer, Fethi Naci, Rauf Mutluay, Adil Aşçıoğlu, Attila İlhan, Mehmet Kemal, Erol Uluben, Çetin Altan ve İbrahim Çamlı'nın yazıları dergide sık sık yayımlanmıştır. MDD hareketinden Mihri Belli ve Erdoğan Berktay da yazılarıyla dergiye katkı sunmuştur.

8 Örneğin bkz. Dr. Turhan Tokgöz, "Gerçekçi Sosyalizm", *Yön*, sayı 40, s. 15. Tokgöz, yazısında sosyalist akımın milliyetçi-dinci görüşle uzlaşması gerektiğini, hatta bunun bir "zaruret" oldu-

Yön, yayın hayatına derginin temel görüşlerini, siyasal amacını özetleyen ve imzaya açık bir bildiriyle başladı.[9] "*Yön* bildirisi" ilk sayıda 164 imzayla çıktı, daha sonraki haftalarda katılanlarla beraber bildiriye tam 1.042 kişi imzasını koydu.[10] Bildiriyi imzalayanlar arasında sanatçılar, yazarlar, öğretmenler, subaylar, sendikacılar, işadamları ve yöneticiler vardı. İmzacılar, Atatürk devrimlerinin asıl hedefi olan çağdaşlığa ulaşmak için, sosyal adalet içinde hızlı kalkınma programı etrafında birleşme arzularını ifade etmişlerdi. Türkiye'nin sorunlarının, eğitim sorununun, demokratik bir düzen kurulması sorununun çözümünün ve sosyal adaletin sağlanmasının hızlı kalkınmaya bağlı olduğu bildiride vurgulanıyordu. *Yön*'ün bu bildirisi sadece Türkiye'de değil uluslararası alanda da yankı uyandırdı, kısa bir süre sonra Batı dillerine çevrildi.[11] Bu bildiriyle dergi büyük bir çıkış yaptı ve baskı sayısı 30 bine yaklaştı.

Sosyalizm: Sosyal Adalet İçinde Hızlı Kalkınma Metodu

Daha ilk bildiride yer alan "hızlı kalkınma", "sosyal adalet içinde kalkınma", *Yön* hareketinin sosyalizm görüşünü özetliyordu aslında. *Yön*cüler asıl olarak "liberal ekonomiye" karşıydı.[12] Liberal kapitalizmin ancak yavaş bir kalkınma hızını sağlayabileceği ve özel teşebbüse dayanan sistemde kalkınmanın ancak aşırı kârlar sayesinde mümkün olabileceği vurgulanıyordu. Bu da ücretlerin düşük tutulmasıyla, fakir sınıflardan alınan vergilerin yüksek olmasıyla ve bunların büyük girişimcilere aktarılmasıyla, yani özel teşebbüsün himaye edilmesiyle sağlanabilirdi. Sonuç, düşük ücretler, bol milyonerler ve enflasyon olacaktı.[13] Fakat *Yön*'e göre uyanan ve milli refahtan payını isteyen kütlelere böyle bir sistemi kabul ettirmek imkânsızdı. Ayrıca Avcıoğlu "hem özel teşebbüsü hem de sosyal adaleti geliştirmeye çalışmak, azgelişmiş bir ülkede çelişik iki gayedir" diye yazmıştı.

Kendilerini komünist olarak nitelendiren "milliyetçilere" seslenen Avcıoğlu, gerçek milliyetçilerin görevinin Türkiye'nin içinde bulunduğu buh-

---

ğunu savunuyordu. *Yön* editörleri bu görüşü benimsemediklerini ama "ilgi çekici tartışmalara yol açacağını" düşündükleri için yazıyı yayımladıklarını belirtmişti.

9 "*Yön* Bildirisi",*Yön*, sayı 1, s. 12-13.

10 Gazeteci Metin Toker'e göre Türkiye'de sosyalist hareket *Yön* bildirisiyle başlamıştır. Bkz. Metin Toker, *Solda ve Sağda Vuruşanlar*, Akis Yayınları, Ankara, 1971, s. 12.

11 "*Yön* Bildirisi"ni Frank Tachau İngilizceye, René Giraud Fransızcaya çevirmişti. Frank Tachau'nun çevirisi ve yorumları için bkz. *Middle Eastern Affairs*, cilt 14, sayı 3, Mart 1963, s. 72-78. Bildiriyi imzalayanların meslek dağılımları için bkz. Jacob M. Landau, *Radical Politics in Modern Turkey*, E.J.Brill, Leiden, 1974, s. 53.

12 Örneğin bkz. İlhan Selçuk, "Bizim Milliyetçiliğimiz", *Yön*, sayı 3, s. 7; Doğan Avcıoğlu, "Yapıcı Milliyetçilik", *Yön*, sayı 4, s. 3. Ayrıca Çetin Altan'ın da liberalizmi eleştiren hatta liberallerle dalga geçen bir yazısı yayımlanmıştı: Çetin Altan, "Yaşasın Liberalizm", *Yön*, sayı 1, s. 9.

13 Avcıoğlu, "İnönü'nün Konuşmaları", *Yön*, sayı 6, s. 3.

rana çıkış yolu aramak, bir çıkar yol bulmak için çırpınmak olduğunu hatırlatmıştı. *Yön* bildirisinde yer alan ve "Atatürk çocuklarının" imzaladığı bildiri, "yeni devletçilik" anlayışını bir kalkınma yolu olarak işaret ediyordu. Avcıoğlu bunu sosyalizm olarak tanımlıyordu:

> Biz şahsen, bir adım daha atarak, demokratik bir sosyalizmin tek çıkar yol olduğuna inanıyoruz.[14]

Yön öncelikle "sosyal adalet" olarak tanımladığı sistemi, dönemi için son derece radikal bir söylem ve tabu olan "sosyalizm" sözcüğünü kullanarak, henüz yayın hayatının başında açıklamıştı.[15] Böylelikle Türkiye'deki büyük bir tabuyu yıkan ilk büyük yayın olarak da tarihe geçti. Henüz TİP bile sosyalizm sözcüğünü kullanmış değildi. Avcıoğlu sosyalizm anlayışlarını da kısaca şöyle açıklıyordu:

> Sosyalizm, tek kelimeyle, sosyal adalet içinde hızlı kalkınma metodudur. Sosyal adalet içinde hızlı kalkınma ise, memleketimizi bugünkü çıkmazdan kurtaracak tek yoldur. Bunun içindir ki, sosyalizm en büyük milliyetçiliktir.[16]

Görülebildiği üzere sosyalizm işçi ve emekçi sınıfların ideolojisi ve onların kuracağı, onlar yararına işleyecek bir sistem olarak değil, vatanı kurtaracak hızlı kalkınma yöntemi olarak ifade edilmişti. Sosyalizm bu bağlamda bütün vatanseverlerin ideolojisi olmalıydı. Fakat *Yön*'de "sosyalizm"in ilkeler bakımından tek olduğu belirtilmekle beraber Türkiye'de sosyalizmin Doğu Bloku ülkelerininkinden farklı olacağı, öncelikle "insani" bir sistem olacağı ve insanın gelişmesini asıl gaye kabul edeceği açıklanmıştı. Avcıoğlu, sosyalizmi ve onun Türkiye'de uygulanacak biçimini şöyle açıklıyordu:

> Bütün sosyalizm akımları, kaynağını aynı sosyalist idealden alırlar. Bu ideal, en geniş şekliyle, bütün insanların hürriyet, eşitlik ve kardeşlik ilkelerinin ışığı altında, en iyi şekilde yaşamalarına ve gelişmelerine imkân veren bir toplum düzenine ulaşma çabası şeklinde özetlenebilir. Sosyalistler, bu idealin, sınıfsız bir toplum düzeni kurmakla gerçekleşebileceğine inanırlar. Sınıfsız bir toplum düzeninin kurulması da istihsal araçlarının kamulaştırılması ile mümkündür. Sosyalist, özel mülkiyete ve kâra dayanan bir iktisat sistemini, sadece sosyal bakımdan israflı olduğu için değil, ahlâki bakımdan da reddeder. İnsana bir ticaret metaı gibi bakan böyle bir sistemin insan haysiyetiyle bağdaşmayacağına inanır.[17]

14 Avcıoğlu, "Yapıcı Milliyetçilik", s. 3.

15 A.g.m.

16 A.g.m.

17 Avcıoğlu, "Sosyalizm Anlayışımız", *Yön*, sayı 36, s. 3.

Türkiye sosyalizminin özellikle kendi halkının ihtiyaçlarını öncelikli gören, hızlı ve adaletli kalkınmayı gerçekleştirebilecek biçimde devlet denetimi altında üretime ağırlık veren, ama özel mülkiyeti ortadan tamamen kaldırmayan ve özellikle de küçük sanayi kollarında özel mülkiyeti koruyacak bir devlet yapısı öngördüğü belirtilmişti. Bu sistemde emekçilerin yönetime, karar verme aşamalarına doğrudan katıldığı, planlı karma ekonomik sistem öngörülüyordu. Tabii bunun nasıl yapılacağı ayrıntılı olarak işlenmiyor, fakat mevcut sosyalist uygulamalar eleştiriliyordu. *Yön* dergisinde yayımlanan birçok yazıda, Sovyetler Birliği'ndeki düzenin aslında arzulanan sosyalist düzen olmadığının, bunun totaliter bir sistem olduğunun altı çiziliyordu.[18] Ayrıca Türkiye'nin hem Batı ülkelerinden hem de Doğu Bloku'ndan tarafsız ve bağımsız olması gerektiği, ama gerekirse bunlardan destek alabileceği vurgulanıyordu.[19]

Yön'ün kalkınmaya yaptığı ağır vurgular nedeniyle sosyalizmi daha çok ekonomik bir sistem ve azgelişmiş ülkeler için kalkınma yolu olarak gördüğü söylenebilir; fakat bu yönelim günün uluslararası koşullarına denk düşmektedir. Kalkınma söylemi 1960'lı yıllarda uluslararası planda son derece yaygındı. Öncelikle, epey kızışmış olan Soğuk Savaş'ta sanki sosyalizm ya da kapitalizmin başarısı, ülkelerin ekonomik kalkınma düzeyine bağlıymış gibi değerlendirilmekteydi. Batı ile Doğu Bloku arasında, ülkelerin ekonomik kalkınma başarısı konusunda ciddi bir rekabet sürmekteydi. Ayrıca, İkinci Dünya Savaşı sonrasında özellikle Asya ve Afrika'da, Batı ülkelerinin egemenliği altında sömürge veya yarı-sömürge konumunda olan ülkeler mücadele ederek birer birer bağımsızlıklarını kazanıyordu. Bu ülkelere genellikle Batı'nın gücünü yitirmesinden memnuniyet duyan ve sosyalizm idealiyle de doğal olarak örtüşen Sovyetler Birliği destek veriyordu. Yeni bağımsızlaşan ülkeler, kendilerini egemenlik altına alan kapitalist-emperyalist Batı'dan uzak durmaya çalışıyordu ve sosyalizm ile "antiemperyalist", "bağımsızlıkçı" politikalar arasında bir yakınlık kuruluyordu. Bu ülkelerde ve azgelişmiş bütün Üçüncü Dünya'da "Hangi yoldan daha hızlı ve daha etkili kalkınma gerçekleşir?" sorusu üzerinden bir tartışma sürmekteydi.

Sovyetler Birliği 1960'lı yıllardaki Komünist Parti toplantılarında Üçüncü Dünya ülkeleri için tarafsızlık (yani Batı ülkeleriyle ittifaklar kurmayan) ve "kapitalist olmayan kalkınma yolu" adı verilen yarı-sosyalist bir kalkınma düzeni önermişti. Bu düzen, ekonomik altyapı reformlarının tamamlanamadığı ülkelerde feodal rejimin dayanaklarının toprak reformuyla yıkılmasına ve büyük sanayi işletmelerinin devlet idaresi ve denetimine alındığı planlı kalkınmaya dayanıyordu. Sovyetler Birliği birçok Üçüncü Dünya ülkesine

18 Örneğin bkz. Avcıoğlu, a.g.m.

19 Avcıoğlu, "Sovyetler ve Biz", *Yön*, sayı 148, s. 3.

maddi ve teknik yardımlarda bulunuyordu. Hatta Üçüncü Dünya ülkelerinin sömürgelikten kurtulmaları ancak Sovyet yardımı ile mümkün oluyordu.[20] Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile bir rekabet içine giren yeni bağımsızlaşmış Çin Halk Cumhuriyeti de benzer bir ilkeyle kalkınma hamlesi başlatmıştı. Sovyetler'in Stalin döneminde yaptığı sınai kalkınma hamlesiyle bir tarım ülkesinden kısa sürede ABD ile bile yarışabilecek bir sanayi ülkesi düzeyine gelmesi, muazzam bir gelişmeye işaret ediyordu. Üstelik İkinci Dünya Savaşı'nın büyük yıkımlarına rağmen Sovyetler Birliği ayakta durmayı başarabilmişti. Keza Çin'in açlık çeken ülke konumundan sanayileşen ülke konumuna kısa sürede yükselmesi, kapitalizm ile sosyalizm arasındaki ekonomik rekabeti en azından bu dönemde kendilerini sosyalist olarak tanımlayan ülkeler lehine güçlendirmişti. Kısacası *Yön* hareketi sosyalist ülkelerin hızlı kalkınma başarısından etkilenmişti. Türkiye'nin geri kalmasına Batı emperyalizminin sebep olduğu ve Batı'nın politik ve ekonomik sitemini taklit etmeye çalışarak kalkınmanın mümkün olmadığı *Yön* dergisinde sık sık yineleniyordu. Kalkınma gerçekleşmedikçe Türkiye'nin hiçbir sorununun çözülmesinin mümkün olmadığı tekrar tekrar vurgulanıyordu. *Yön*'de radikal olan unsur, Türkiye'de süren siyasi krizin aslında ülkenin çarpık ekonomik düzeninin bir sonucu olduğu ve bunların ancak köklü reformlarla çözülebileceği fikriydi. Başka bir deyişle toplumsal, siyasal, ekonomik sorunların giderilmesi ancak köklü bir düzen değişikliğine, sosyalizme geçişe bağlı olarak değerlendiriliyordu.

*Yön*cüler sosyalizmi sosyal adalet içinde hızlı kalkınma yöntemi olarak tanımlıyordu. Özellikle bu konuyu sürekli irdeleyen başyazar Avcıoğlu sosyalist metodun kapitalizme göre kalkınmayı başarmada genel olarak daha başarılı olduğunu ileri sürüyordu. Sovyetler Birliği'nde büyüme hızı % 12 ve Çin'de % 6,7 iken Fransa, Almanya ve ABD'de büyüme hızının % 0,9-2,5 arasında kaldığı *Yön*'de son derece teknik biçimde vurgulanıyordu. Hatta Avcıoğlu Orta Asya'daki Türklerin durumunu da örnek vermişti: Stalin yönetimi altında Türklere büyük zulüm yapıldığını, Türkistan'ın zorla komünistleştirildiğini ve bunların unutulmayacak olduğunu vurgulamakla birlikte, aşiret hayatı yaşayan ve Anadolu'dan çok daha geri olan Türkistan'ın komünist yönetim altında hızla modernleşmiş ve kalkınmış olduğuna da dikkat çekmişti. Bölge endüstrileşmiş, kadınlar toplumda önemli roller üstlenmeye başlamıştı.[21]

Yön hareketi ABD'nin gelişmesini de aslında devletçilik yoluyla gelişime bağlıyordu: *Yön* hareketine göre ABD en önemli büyüme hamlesini İkinci Dünya Savaşı'ndaki "sosyalist metotlarla", yani devletin ekonomiye müda-

20 A.g.m.

21 A.g.m.

halesiyle sağlamıştı. Avcıoğlu'nun ve *Yön* hareketinin aslında eleştirdiği ve karşı çıktığı düzen, kapitalizmden çok liberal ekonomik düzendi.[22] Avcıoğlu liberal düzenin verimsiz olduğunu ve birçok toplumsal-ekonomik sorunu beraberinde getirdiğini savunuyordu.[23] Liberal sistem insanları aşırı ve gereksiz tüketime, sınırlı kaynakların (su, petrol gibi) israfına yöneltiyor; eşitsizliğe, işsizliğe, adaletsizliğe, ahlâki değerlerin yitirilmesine, suç oranlarının artmasına yol açıyordu. Bu sistemde büyüme genellikle lüks tüketim malları üzerinden, örneğin inşaat sektöründen sağlanmaktaydı. Bu nedenle insanın teknik, bilimsel gelişmesi ile kalkınma paralel gitmemekteydi. Ayrıca kapitalist sistem (asıl olarak liberal kapitalist sistem) insanın insan tarafından sömürülmesine dayandığı için etik de değildi. Etik olmayan bu sistem bir de işsizlik ve toplumsal eşitsizliğe yol açınca birçok toplumsal sorunu beraberinde getiriyordu. İlhan Selçuk, "Sosyalizm Ahlâktır" başlıklı makalesinde insanın metalaşmasını konu alıyor, liberalizmin emek-gücünü serbest piyasa üzerinden satın aldığını belirtiyordu.[24] İnsan emeği mal gibi alınıp satılmaktaydı. Bundan kısa süre önce kölelik sisteminin normal görülmesi gibi, mevcut çağda da emeğin satın alınması olağan karşılanmaktaydı. Fakat Selçuk'a göre ileride bu düzen "utanılacak" bir düzen olarak anılacaktı. Selçuk, sosyalizmin ise "emekleri alıp-satıcı değil birleştirici" olduğunu açıklıyordu: Hiçbir insanın diğer insana boyun eğmediği düzende, emeğin toplum için olduğunu vurguluyordu. Ayrıca Selçuk, liberallerin kendilerini muhafazakâr ve ahlâkçı olarak nitelendirip sosyalistleri ise materyalist olarak tanımlamalarına karşı çıkıyordu:

> Liberalizm kıran kırana devam eden gayri ahlâki bir orman kanunudur. Kör kuvvetlerin çarkında insanların manevi niteliklerini parça parça eden bir çarpışma... Sosyalizmin ahlâki yönü çok sağlam temeller üzerinedir.[25]

Sonuç olarak liberal kapitalist düzen, kalkınmada sosyalist düzen kadar başarılı olmayan ve beraberinde birçok toplumsal sorunu getiren, etik olmayan bir düzen olarak görülüyordu. Bu nedenlerle *Yön*cüler henüz "yönünü" tayin etmemiş olan Türkiye'ye (ve belirleyici olabilecek güçlere) bu yolu önermiyordu. Ayrıca Türkiye açısından diğer Üçüncü Dünya ülkeleriyle

22 Daha sonra TİP'in önde gelen isimlerinden olacak ekonomi profesörü Sadun Aren de benzer fikirdedir: *Yön* dergisinin ilk sayılarında planlı kalkınma ve devletçilik konularında yazılar yazmıştır. Bkz. Sadun Aren, "Devletçilik", *Yön*, sayı 2, s. 16; sayı 3, s. 17; sayı 4, s. 17; sayı 5, s. 21-22.

23 Avcıoğlu Batı ülkelerinde 18. ve 19. yüzyıllarda kapitalizm ile kalkınmanın işçi sınıfının fakirleşmesine yol açtığını belirtmişti. Bu durum ağır toplumsal ve siyasi karışıklıklara yol açmıştı. Avcıoğlu benzer durumun Türkiye'de de yaşanacağını düşünmekteydi. Bkz. Avcıoğlu, a.g.m., s. 3. Ayrıca liberal sistemde burjuvazinin "haksız" kazançları konusunda örneğin bkz. Çetin Altan, "Yaşasın Liberalizm" ve İlhan Selçuk, "Bizim Milliyetçiliğimiz", *Yön*, sayı 3, s. 7.

24 İlhan Selçuk, "Sosyalizm Ahlâktır", *Yön*, sayı 7, s. 6.

25 A.g.m.

ortak bir diğer sorun ise kapitalist bir yoldan kalkınmanın zaten başarılamayacağı, belli bir ilerleme kaydedilse bile bunun aslen Batı ülkelerinin çıkarına ve Türkiye halkı yerine Batı ile işbirliği yapan egemen sınıfların çıkarına uygun olacağıydı.[26] Özellikle Avcıoğlu, Türkiye gibi bir Üçüncü Dünya ülkesinde kapitalist yoldan kalkınmanın ancak faşist bir idare altında, örneğin gerici bir askerî diktatorya altında gerçekleşebileceğinin altını çizmişti. Avcıoğlu Batı ülkelerinde bile sanayileşmenin birçok yıkımla, emekçi sınıfların korkunç yaşam koşullarına itilmesiyle gerçekleştiğini ileri sürmüştü. Türkiye için şartlar daha da çetin olacaktı. Kapitalist kalkınma yöntemi ancak emekçi sınıfların zor kullanılarak bastırılmasıyla ve aşırı sömürülmesiyle başarılabilirdi. Avcıoğlu bunun tek alternatifinin, sosyal adalet içinde hızlı kalkınma adını verdiği yöntem, yani "kapitalist olmayan kalkınma yolu" olabileceğinin altını çizmişti. Fakat *Yön* hareketi için kalkınma sadece ekonomik bir hedef değildi. Bu hedefe ulaşırken aynı zamanda emekçilerin, köylülerin, halk kesimlerinin yararına, onların refahını artıracak, adaleti sağlayacak bir kalkınma yolunun da seçilmesi gerekiyordu. Bu nedenlerle sosyalizm, daha doğrusu kapitalist olmayan kalkınma yolu, Türkiye için önerilen toplumsal-ekonomik düzen değişikliğinin adı olarak koyulmuştu.

Yön dergisinde, eğer bu tip bir değişime gidilmezse mevcut ulusal gelirin eşitsiz dağılımının Türkiye'yi komünizme götürebileceği tehlikesinin de altı çizilmişti. Muhtemelen bu görüşe kaynak teşkil eden olay 1962 yılında yoğunlaşan işçi eylemleriydi. *Yön*'e göre azgelişmiş ülkelerde sosyalizm aslında sınıf parçalanmalarını, sınıf kavgalarını da önleyebilirdi.[27] *Yön*, rejimi değiştirme gücünü henüz emekçi sınıflarda görmüyordu –özellikle de Türkiye gibi çoğunluğunu köylülerin oluşturduğu bir toplumda. Fakat aydınları, subayları, özellikle CHP içindeki yöneticileri "sosyal adaletli bir kalkınma yolu seçilmezse korkulanın başa geleceği" konusunda uyarıyordu. Bu uyarı özellikle *Yön*'ün yanına çekmek istediği, 1960 darbesini yapan ve bilhassa da 1961 Anayasası ile sosyalist örgütlenmenin yolunu açan, hatta içinde radikal sola yakın subayların da yer aldığı kesime yönelikti. *Yön* hareketi zaten Türk ordusunun sosyal adalet içinde hızlı kalkınmadan yana olduğunun ve Türkiye'de önce aydınların, sonra da halkın sosyalizmi benimsemesiyle kapitalizmin aşırılıklarından, faşizmden ve komünizmden kaçınılabileceğinin altını çiziyordu.

*Yön*cüler, yukarıda söz ettiğimiz gibi Sovyetler Birliği ve Çin'deki totaliter sistemleri de eleştiriyordu; hedefledikleri sistemin bu örnekler gibi olmadığını, halka yönelik ve halkın idarede olduğu insani bir sistem olduğunu da birçok defa vurgulamışlardı. "Türk sosyalizmi" adı verilen sistemin ko-

26 Örneğin bkz. Avcıoğlu, "Sosyalist Gerçekçilik", *Yön*, sayı 39, s. 20.

27 Şevket Süreyya Aydemir, "Sosyalizm ve Kapitalizm", *Yön*, sayı 37, s. 20.

münizmden epey farklı olduğu sık sık belirtmişlerdi.[28] Avcıoğlu "Sosyalizm Anlayışımız" adlı yazısında da sosyalizmin temel ilkeler bakımından tek olduğunu fakat uygulamada üç ana gruba ayrıldığını ifade etmiştir. Bunlar: Doğu Sosyalizmi, Batı Sosyalizmi ve Azgelişmiş Ülkeler Sosyalizmi'dir.[29] Doğu sosyalizmi kanlı olarak yürütülmüştür: Avcıoğlu kolektifleştirme hareketinin ve kanlı tasfiyelerin hafızalarda olduğunu hatırlatır. Bu ülkeler sosyalizmi ancak totaliter bir idare altında yürütebilmişlerdir. Batı sosyalizminde ise Ortaçağ düzeni daha önceden tasfiye edildiği ve emekçiler büyük teşkilatlar halinde örgütlenme olanağı bulduğu için, değişim "yumuşak metotlarla" sağlanmıştır. Batı ülkelerinde bu nedenle sosyalizmin uygulanması da daha kolay olmuştur. Azgelişmiş ülkelerde ise Batı ekonomilerinin katettiği yolu kısa sürede yakalamak, yani hızlı kalkınmayı sağlamak, Ortaçağ kalıntılarını tasfiye etmek ve yeni bir insan tipi yaratmak zorunluluğu vardır. Bu ülkelerde sosyalizm Avcıoğlu'na göre "çok köklü değişikliklere ihtiyaç gösteren bir cins beyaz ihtilal şeklinde" düşünülmelidir. Azgelişmiş ülkelerde kalkınmayı gerçekleştirecek güçte bir burjuva sınıfı olmadığı için devletçiliği "rasyonel bir kalkınma vasıtası" haline getirmek ve böylelikle milli geliri çoğaltarak kütlelerin refahını artırmak gereklidir. Ayrıca Ortaçağ'ı tasfiye eden Batı'da akılcı görüş hâkimdir. Azgelişmiş ülkelerde "akılcı görüşü yerleştirmek ve Batılı insan tipini" yaratmak zorunluluğu vardır. Avcıoğlu bu değerlendirme ışığında Türkiye'ye Batı ve Doğu sosyalizmlerinin uymadığını belirtir: Türkiye azgelişmiş bir ülkedir fakat "radikal ama insani bir sosyalizmden yanayız" diyen Avcıoğlu, Doğu'da uygulanan yöntemi insafsız bularak reddeder.

Sosyalizm ve Demokrasi İlişkisi

Yön-Devrim hareketi "cuntacılık" ile bilinir olduğundan en sorunlu taraflarından biri demokrasiyle ilişkisi olmuştur. Türkiye için Doğu ve Batı'dakinden farklı bir sosyalizm modeli öneren ve tesis edilecek sistemin totaliter olmayacağını belirten *Yön*cülere göre bu sosyalizme nasıl ulaşılacaktı? Avcıoğlu sosyalizme ya ihtilalci yollardan ya da klasik demokrasinin sağladığı olanaklarla gidilebileceğini ifade etmiş ve ikincisinden yana olduklarını vurgu-

28 *Yön*'de görüşlerini açıklayan TİP önderlerinden Sadun Aren ise "tek bir sosyalizm" olduğunu, Türkiye için ayrı bir sosyalizmden bahsetmenin Türk insanı ve toplumunun diğer toplumlardan farklı değer yargılarına, gelişme kanunlarına sahip olduğunu kabul etmek anlamına geleceğini ve bunun yanlış olacağını vurgulamıştı. Aren, sosyalizmin bir değerler sistemi olduğunu ve özünde insanın insanı sömürmesini engellemek, herkese eşit olanaklar, kader birliği ve dayanışma, insanlara kendilerini özgürce geliştirebilecekleri olanaklar sağlamak gibi tek bir modele dayandığını anlatmıştı. Bkz. Aren, "Nasıl Bir Sosyalizm?", *Yön*, sayı 14, s. 12-13.

29 Avcıoğlu, "Sosyalizm Anlayışımız".

lamıştır. Fakat egemen güçlerin bunu engellemeye çalışıp "faşist usullere" başvurmaları halinde sosyalistlerin de "demokrasi düşmanlarıyla sonuna kadar savaşmaya hazır olmaları" gerektiğinin altını çizmiştir. Bu yüzden, Avcıoğlu'na göre sosyalizme giden yolu iktidar belirleyecektir denebilir. İktidar demokratik yolları engellemediği sürece sosyalistler de mücadelelerini demokratik yollarla sınırlı tutacaklardır.[30]

Avcıoğlu Türk sosyalizminin hızlı kalkınmayı sağlamak için gereken köklü reformların üzerine kurulacağını açıklamıştı. Türk sosyalizminin başlıca hedeflerini ise "kapitalizm öncesi iktisadi yapıyı modernleştirmek, kaynakların tam istihdamını sağlamak, planlamayı tüm alanlara yayılacak biçimde genişletmek ve geliştirmek, çalışmayı toplumun en yüksek değeri haline getirmek ve kültür için fırsat eşitliği yaratmak, çalışanlar demokrasisini kurmak" olarak belirtmişti.[31] *Yön*cüler özellikle ilk yıllarda sosyalizm ile "gerçek demokrasi" arasındaki olumlu ilişkinin altını çizmişlerdi. Avcıoğlu "Demokrasi, sosyalizmin ikiz kardeşidir" diyordu.[32] *Yön* çevresi birçok yazıda "demokrasi" kavramını ve Türkiye'de demokrasinin işleyiş biçimini incelemiş, gerçek demokrasinin ancak sosyalizm altında mümkün olabileceğini, Türkiye'deki demokrasinin "şeklî bir demokrasi" olduğunu vurgulamıştı.[33] Türkiye'deki koşullar ancak belli hükümetlerin kurulmasını gerektiriyordu.[34] Türkiye'deki demokrasiyi "gerçek" değil de "şeklî demokrasi" olarak gören İlhan Selçuk'a göre:

> Demokrasinin belli bir medeniyet seviyesine, bir istihsal ve eğitim yeterliliğine varabilmiş ülkelerde işleyebildiğini yeryüzündeki tecrübeler açıklamıştır. İspat edilmiştir ki en modern, en ileri kanunlar eski ve ilkel bir sosyal düzen üzerinde şekilsiz ve manasız bir örtü gibi kalmaktadır.[35]

İşçiler, çalışanlar, köylüler parlamentoda memleket idaresinde yer almamaktaydı. Gerçek demokrasi her şeyden önce "halk idaresi" demekti ve ancak emekçi kitle örgütlenebildiği ve her türlü istismarla mücadele edebildiği takdirde gerçekleşebilirdi.[36] Bir yazısında Mümtaz Soysal sosyalizmle demokrasinin ilişkisini şu şekilde yorumlamıştı:

---

30 A.g.m.

31 Avcıoğlu, "Kalkınma Programı II. A'dan Z'ye Reform", *Yön*, sayı 13, s. 8.

32 Avcıoğlu, "Sosyalizm Anlayışımız".

33 Selçuk, "Türkiye'de Demokrasi Geriliyor mu?", *Yön*, sayı 26, s. 6; İlhan Selçuk, "Fikir Namusu", *Yön*, sayı 27, s. 3. Selçuk bu yazısında Türkiye'deki demokrasiyi "soyut demokrasi" olarak tanımlamıştı. Demokrasi ile sosyalizmin ilişkisi için ayrıca bkz. Sadun Aren, "Demokrasi ve Sosyalizm", *Yön*, sayı 34, s. 3.

34 Mümtaz Soysal, "Transformiso", *Yön*, sayı 28, s. 3.

35 Selçuk, "Türkiye'de Demokrasi Geriliyor mu?".

36 Avcıoğlu, "Demokrasi Düşmanları", *Yön*, sayı 16, s. 3.

> Sosyalizm (ise), böyle dolambaçlı yollara sapmadan, iktisadi hayatın işleyişinde halkla doğrudan doğruya sahiplik bağlantıları kurmakta, her işi topluma göre ve toplum için ayarlamaktadır. O halde nazari olarak, gerçek anlamda bir demokrasi ile sosyalizm aynı şeydir. (...) Fikir hürriyeti anlamına gelen demokrasi açısından da sosyalistlerin yüzü herkesinkinden aktır.[37]

Yön, hedefindeki sosyalizmi, yani şeklî değil de gerçek demokratik sistemi "çalışanlar demokrasisi" olarak adlandırıyordu.[38] Ayrıca "özgürlük" sorununda da Taner Timur "şeklî hürriyet-gerçek hürriyet" ayrımı yapıyor, kalkınma olmadan kendini geliştirmek için her türlü olanaktan ve imkândan mahrum olan halk kütlelerinin dört yılda bir oy vermelerinin onların hür olduğunu göstermediğini iddia ediyordu.[39] *Yön*'e göre mevcut demokrasi "burjuva demokrasisi"ydi ve tutucu güçler koalisyonu, iktidarı elinde tutuyordu. Hatta *Yön*cüler bunu "ağalar demokrasisi" olarak da adlandırmıştı. Avcıoğlu, Türkiye'de parlamenter sistemin "geniş ölçüde ağaların yararına" işlediğini belirtmiş[40] ve çok partili sistemin işleyişi konusunda şu saptamalarda bulunmuştu:

> Tek kelime ile çok partili sistem halkı değil eşrafı iş başına getirmiş, üstelik devrimci zümreleri ve fikirleri tasfiye etmiştir. Bu yüzden Batı memleketlerinde en ileri reformlara imkân veren siyasi mekanizma, memleketimizde muhafazakârlığın bekçisi olmuştur. Mekanizmanın işleyişinde bir sakatlığın bulunduğu muhakkaktır.[41]

Mümtaz Soysal da şeklî bir demokrasiyi savunduğunu düşündüğü CHP Genel Başkanı ve dönemin Başbakanı İsmet İnönü'nün demokrasi anlayışını, Prof. Maurice Duverger'nin Kemalizmle ilgili yazılarını da ortaya koyarak eleştirmişti. Soysal, Duverger'nin azgelişmiş ülkelerde demokrasinin yerleşmesinin "siyasi terbiyeden çok" ekonomik kalkınmaya ilişkili gördüğü bir metnini alıntılayarak İnönü'ye gerçek demokrasinin ne olduğunu sormuştu:

> Demokrasi, sadece kütlelerin belli aralıklarla sandık başlarına getirilmelerinden mi ibaret; yoksa kütlelerin, iktisadi güç kazanarak, devlet yönetimine gerçekten katılabilmeleri, toplumdaki imkânlardan serbestçe faydalanabilmeleri mi?[42]

---

37 Soysal, "Demokrasi Anlayışımız", *Yön*, sayı 30, s. 3.

38 Avcıoğlu, "Kalkınma Programı II. A'dan Z'ye Reform".

39 Timur, "Hürriyet... Fakat Kimin İçin?", *Yön*, sayı 19, s. 8-9.

40 Avcıoğlu, "Demokrasi Düşmanları".

41 Avcıoğlu, "İnönü'nün Konuşmaları", *Yön*, sayı 6, s. 3. Benzer bir yazı için bkz. Taner Timur, "Demokrasi ve Demokrasi", *Yön*, sayı 25, s. 13.

42 Soysal, "Atatürk'ten Sonra İnönü", *Yön*, sayı 48, s. 3. Duverger'nin Kemalizm ve Türkiye'de ordunun siyasal rolü üzerine yazısı da *Yön*'de yayımlanmıştı. Bkz. "Kemalizm Nedir?", *Yön*, sayı 53, s. 16.

Avcıoğlu ağaların gücünün fazla sürmeyeceğini, sosyal uyanış sonucunda ağaların tasfiye edileceklerini ve o zaman "sahte demokrasiden" memnun olan ağaların "gerçek demokrasiye" karşı olacağını iddia etmişti.

Yön hareketi 1965 yılı civarına kadar demokrasi yoluyla sosyalizme geçiş olabileceği, en azından bazı reformların demokratik rejim altında gerçekleşebileceği kanısındaydı. 1965 seçimlerinden önce TİP desteklenmişti. Adalet Partisi'nin seçimleri kazanmasından sonra demokrasi giderek küçümseyici sıfatlarla tarif edilecek, özellikle 1960'lı yılların sonuna doğru *Devrim* gazetesinde "cici demokrasi", "Filipin demokrasisi" gibi terimlerle anılacaktı. Demokrasi sadece biçimsel bir demokrasi olunca onun askerî bir darbeyle ortadan kaldırılması da ciddi bir sorun olarak değerlendirilmeyecekti. Burada amaç, halkı temsil etmediği düşünülen şeklî demokrasi yerine süreç içerisinde halkın gerçekten idarede olacağı bir sisteme geçişi sağlamaktı. Bu fikirler sadece parlamenter demokrasinin esas itibariyle "burjuva diktatörlüğü" olduğu yönündeki Leninist tezlerle değil, Duverger gibi bazı Batılı siyaset bilimcilerin tezleriyle uyumluydu. *Yön* hareketinin sosyalistler arasında en çok tartışma yaratan görüşleri demokrasi üzerineydi. *Yön*cülerin mevcut demokrasiyi ciddiye almayan tutumlarına karşın, TİP önderliği en kötü demokrasinin bile en vaatkâr diktatörlükten yine de daha iyi bir sistem olduğunu savunacaktı.

"Yeni Devletçilik" ve Kemalizm

Sosyalizmin Türkiye ve onun gibi başka Üçüncü Dünya ülkelerine uygun bir sistem olduğu *Yön* sayfalarında sık sık vurgulanıyordu. Türkiye için önerilen sistem Kemalizm ile emekçiliğin birleşiminden oluşuyor ve "yeni devletçilik" olarak adlandırılıyordu. *Yön*cülere göre devletçilik Kemalizmin de temel ilkelerinden biriydi; dolayısıyla savundukları "sosyalist" sistem Kemalizme uygun bir sistemdi. Sosyalizmin ancak ilerideki bir seçenek olacağını, Türkiye henüz endüstri ülkesi olmadığını ve dolayısıyla güçlü bir işçi sınıfı bulunmadığı için doğrudan sosyalizme geçmenin mümkün olamayacağını da sık sık vurguluyorlardı. Dolayısıyla örneğin Avcıoğlu'nun "Sosyalizme Giden Yollar: Sosyalizmden Önce Atatürkçülük" yazısının başlığından da anlaşılabileceği gibi bir tür ön aşama olarak "Atatürkçülük" yani "yeni devletçilik" yolu öneriliyordu. 1960 askerî müdahalesi sayesinde "tekrar hayat bulan Atatürkçülük" ile sosyalizm arasında bir zıtlık değil de daha çok bir yakınlık bulunduğu tekrar tekrar ifade edilmişti. Atatürk'ün de aslında "sınıfsız toplum yaratma" özleminin olduğu, sosyalist idealleri benimsediği, örneğin *Yön*'deki bir açıkoturumda vurgulanmıştı:[43]

43 Avcıoğlu, "Sosyalizm Anlayışımız", s. 3. *Yön* bu görüşleri Atatürk'e çok yakın kişilerin anlatılarına, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Tevfik Rüştü Aras gibi kişilere dayandırıyordu. Karaos-

> Esasen sosyalizmi, halkçılık, devletçilik, devrimcilik, laiklik, Cumhuriyetçilik ve milliyetçilik ilkelerine dayanan Atatürkçülüğün en tabi sonucu ve devamı sayıyoruz. Sosyalizmin, Atatürk devrimlerini geliştirme ve ileri götürme yolu olduğuna inanıyoruz.[44]

Yön hareketi "yeni devletçilik" kavramıyla Türkiye'deki mevcut devletçilik uygulamasından farklı bir anlayışa işaret ediyordu. Mevcut uygulama kapitalist sistem içinde daha çok kapitalistlerin yararına işleyen, bir sermayedar sınıfı yaratmayı amaçlayan, dolayısıyla *Yön*'de "devlet kapitalizmi" olarak anılan bir uygulamaydı. "Yeni devletçilik" ise bütün ekonomik sistemin mantığının halkın –emekçi sınıfların– lehine tekrar düzenlenmesi ve dış ticaretin, bankacılığın devlet denetimine geçmesi anlamına geliyordu. Arzulanan ve planlanan, böyle bir değişimin aşamalı olarak ileride sosyalist sisteme evrilmesiydi.[45]

Yön yazarlarının daha çok "Atatürkçülük" olarak adlandırdığı bu ilk aşama, Sovyetler Birliği'nin Üçüncü Dünya ülkeleri için –daha çok yeni devletleşen ülkeler için– önerdiği kapitalist olmayan kalkınma yoluyla da örtüşüyordu. Buna göre sosyalizme geçişte ilk aşama "milli demokrasi" olarak adlandırılan, bütün ulusal güçlerin yönetimde olduğu bir dönem olacak, burada ilk hedef kapitalizm öncesi sınıfların tasfiyesi ve emperyalist güçlerle bağların koparılması olacaktı. Tarımda feodal veya yarı-feodal unsurların ortadan kaldırılması için öncelikle bir toprak reformu yapılacak ve topraklar köylülere dağıtılacaktı. Bu dönemde burjuvazinin ya da proletaryanın egemenliği söz konusu değildi. Bu bütün antifeodal ve antiemperyalist güçlerin tek bir "milli cephe" altında toplandığı ve erki paylaştığı bir yönetim biçimi

---

manoğlu bir forumda "Atatürk ilkelerinin milliyetçi sosyalizm olarak tanımlanabileceğini" söylemişti. Atatürk'ün "sınıfsız toplum"a ulaşma idealinin sosyalist ideal olduğu da ileri sürülmüştü. Aras da CHP'nin kuruluşu sırasında bazılarının parti programına sosyalist ilkeleri koydurmaya çalıştığını fakat bunun partideki liberaller tarafından engellendiğini ileri sürmüştü. Bkz. "Açıkoturum: Atatürk'ün Özlediği Türkiye'yi Kurabildik mi?", *Yön*, sayı 47, s. 12-14.

44 Avcıoğlu, "Sosyalizm Anlayışımız". Şevket Süreyya Aydemir, sosyalist hareketi inkılapçı bir Atatürkçülüğe bağlamakta yarar gördüğünü açıklamıştı. Ona göre "Türk sosyalizminin" fikir prensipleri "Atatürk ruhunun ışık tuttuğu milli kurtuluş hareketinden" çıkabilirdi. Kısacası Aydemir'e göre Atatürk istiklalcidir, emperyalizme karşıdır, feodalizme karşıdır, devletçidir, imtiyazsız sınıfsız bir millet olmayı benimser, dinin siyasete karıştırılmasına karşıdır, emekten yanadır. Bunlar sistemleştirildiğinde Türk sosyalizminin temel ilkeleri çıkacaktır. Bkz. Aydemir, "Sosyalizm ve Kapitalizm", s. 20. MBK'dan [Milli Birlik Komitesi] Muzaffer Karan da "Kemalizmin altı oku, Türk sosyalizminin temel taşlarıdır" diye yazmış; ıslahatçı, demokratik Türk sosyalizmini yaratmak gerektiğine işaret etmiş, üstelik bunu "kızıl tehlikeyi", "komünizm belası"nı önlemenin yolu olarak tarif etmişti. Bkz. Karan, "Kemalizm, Türk Sosyalizmi", *Yön*, sayı 39, s. 6.

45 Örneğin bkz. "İşçiler ve Devletçilik", *Yön*, sayı 29, s. 4; Doğan Avcıoğlu, "Sosyalizme Giden Yollar: Sosyalizmden Önce Atatürkçülük", *Yön*, sayı 69, s. 8-9. "Yeni devletçilik" kavramı *Yön* bildirisinde de yer alıyordu. *Yön*'ün devletçiliği için ayrıca bkz. Atılgan, *a.g.e.*, s. 85-100.

olacaktı.[46] Kapitalist olmayan kalkınma yolu teorik olarak sosyalizme evrilme olanağını da içinde barındırıyordu.

Kapitalist olmayan kalkınma yolu tezine göre Üçüncü Dünya ülkeleri için temel çelişki emperyalist ülkeler ve bunların boyunduruğu altındaki ülkelerdi. *Yön*'e göre mevcut mücadele "Batı'daki gibi işçi-burjuva çatışması değil, 1919'dakine benzer biçimde, emperyalizme karşı milletçe" mücadeleydi.[47] Buna koşut olarak *Yön* hareketi Türkiye'de temel çelişkinin sınıf çatışması değil, ülkedeki durumun farkına varan "ilerici aydınlar" ile "gerici kuvvetler" arasında olduğunu öne sürmüştü. "İlerici-gerici" tarzındaki sınıflandırma daha çok Kemalist ideolojiyi çağrıştırsa da *Yön*'de ayrım daha çok sınıfsal temelli olarak betimleniyordu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Atatürk döneminde, ekonomi felsefesi ve program yoksunluğundan dolayı toplumsal ve ekonomik devrimlerin yapılamadığına dikkat çekiliyordu. Türkiye'de burjuvazi yeterli kuvvette olmadığı ve toprakla bağı kopmadığı için burjuva devrimi gerçekleşmemiş yani feodalizm tasfiye edilememiş, endüstri devrimi de gerçekleştirilememişti. Avcıoğlu bu şartlar altında Türkiye'nin "milli kurtuluş hareketi safhasında" bulunduğu tespitini yapıyordu. Yani öncelikle antiemperyalist, antifeodal mücadeleyi yürütmek gerekmekteydi ve sosyalizm ancak yarının meselesi olabilirdi:

> [Türkiye] ne Ortaçağ'ın ne de emperyalizmin hâkimiyetinden kurtulabilmiştir. Atatürk'le başlayan milli kurtuluş hareketi tamamlanamamıştır. Türkiye bugün, birçok azgelişmiş memleket gibi, milli kurtuluş hareketi safhasında bulunmaktadır. Bu hareket başarıya ulaşmadıkça, demokrasi ve sosyalizm yolunda ilerleme kaydetmek mümkün değildir. Sosyalizme giden yol, milli kurtuluş hareketlerinden geçmektedir. (...) O halde sosyalizmin bugün temel meselesi, antiemperyalist ve antifeodal mücadeledir. Bu mücadelede işçi sınıfı yalnız değildir. Mücadele, bütün demokratik ve vatansever kuvvetleri ilgilendirir. Atatürk devrini yaşamış, devlet geleneğine sahip Türkiye'de, antifeodal ve antiemperyalist mücadele, bütün sosyal gruplarda yankı bulacaktır.[48]

Yön hareketi aslında "demokratik devrim" aşaması olarak bilinen ve TKP üzerinden 1920'lerden beri Türkiye için önerilen devrim aşamasını biraz daha farklı bir söylemle de olsa savunuyordu. *Yön* çevresi bu ön aşamada "demokratik devrim" stratejisinde olduğu gibi öncelikle feodal güçlerin tasfiye-

46 Aslında "milli cephe" stratejisi yeraltındaki TKP'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra sürekli olarak önerdiği stratejidir. Landau'ya göre Avcıoğlu bir ara TKP'ye yakınlaşmıştır ve belki de bu dönemde söz konusu stratejiden etkilenmiştir. Landau, *a.g.e.*, s. 61, not 52.

47 Avcıoğlu, "27 Mayıs", *Yön*, sayı 165, s. 3.

48 Akt. Şener, *a.g.e.*, s. 106.

sini öngörüyordu. Bu amaçla toprak reformu yapılması, feodal ağaların elinden büyük toprakların alınarak dağıtılması gerekiyordu. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ağaların büyük toprak sahibi oldukları, hatta bir veya birkaç köyün sahibi oldukları *Yön* dergisinde sık sık vurgulanıyordu. Üstelik ağalar siyasi nüfuz sahibiydi. Dergide toprak reformu konusunda birçok tartışma yapıldı. Tarımda feodal veya yarı-feodal unsurların ortadan kaldırılması için ağalık sisteminin yok edilmesi ve tarımda aracılık yapan kurumların, faizle borç verenlerin ortadan kaldırılması gibi konular tartışıldı. Ancak Doğan Avcıoğlu ve Mümtaz Soysal toprak reformu konusunda kısmen farklı düşünüyorlardı: Avcıoğlu köylüleri sömürüden kurtarmak ama aynı zamanda tarımda üretkenliği arttırmak için hemen kooperatifler kurulmasını öneriyordu. Soysal ise öncelikle her köylüye toprak dağıtılmasını, daha sonra kooperatiflerin kurulmasını uygun buluyordu.[49] Mümtaz Soysal'a göre sosyalistlerin ilk yapması gereken şey "herkese toprak" diyerek toprakları az çok eşit olarak köylülere dağıtmak olmalıydı. Bunu başarılabilecek iktidar, köylüyü yanında görecek, onunla hemen "cephe birliği" kurmuş olacaktı.[50]

Dolayısıyla *Yön* hareketinin programındaki köklü reformlar öncelikle tarım reformuyla başlıyordu. Bu, köylülerin ekonomik ve siyasal bağımlılığını ortadan kaldıracaktı. Avcıoğlu toprak reformuyla beraber kurulacak kooperatif ve sendikalarda köylülerin bilinçlendirileceğini savunuyordu. Daha sonra sanayileşme için hızlı bir atılım yapılacaktı. *Yön* hareketi hızlı sanayileşmeyle güçlü bir işçi sınıfının ortaya çıkıp örgütlenerek zaman içerisinde bilinçleneceğini ve sosyalizmi kurmak için gerekli koşulları oluşturacağını ileri sürüyordu. Yani *Yön* aslında sosyalizmin kurulmasının sınıfsal bir harekete bağlı olduğunun farkındaydı ve kurulacak sistemin sınıfsal niteliği konusunda gayet bilinçliydi. Bu bakımdan *Yön* hareketi Kemalizmden ayrılmaktaydı ve Marksizme daha yakındı.

Reform programı dahilinde eğitim ve sağlık konularında halkçı değişiklikler de yer alıyordu. Eğitimin yaygınlaşması için Köy Enstitüleri'nin kurulması ve insan sağlığını para konusu olmaktan çıkaracak bir sağlık reformunun yapılması bunların başında geliyordu. Ekonomik reformlar arasında ise, fakirin yükünü azaltıp zenginlerinkini arttıracak ve devletin gelirini yükseltecek bir vergi reformunun yapılması, lüks inşaata, arsa vurgunculuğuna son verilmesi, sosyal mesken politikasının uygulanması, haksız kazançlar ve istismarla mücadele edilmesi, kooperatifçiliğin geliştirilmesi yer alıyordu. Avcıoğlu aslında sosyal demokrasinin programına uygun bu reformları Türkiye'de sınıfsal eşitsizliğin yüksek olduğu, sosyal adaletsizliklerin yoğun bi-

49 Landau, *a.g.e.*, s. 57-58.

50 Soysal, "Köyde Sosyalizm", *Yön*, sayı 38, s. 20.

çimde hissedildiği bir dönemde, sosyalist-devrimci politikanın temel unsurları olarak sıralamıştı.[51]

Kapitalist Olmayan Kalkınma Yolu ve Öncülük Meselesi

Yön hareketi orduya ilk (demokratik) devrim aşamasında çoğunlukla "öncülük" diyebileceğimiz epey etkin bir rol yüklemişti. *Yön*cüler ortodoks Marksist-Leninist kurama göre sosyalizmin işçiler öncülüğünde kurulacağını dile getirmekle beraber Türkiye'de işçi sınıfının henüz bunu gerçekleştirebilecek bilinç, örgütlenme ve tecrübe düzeyinde olmadığı görüşündeydi: Büyük işçi eylemlerinde, örneğin 1961 yılının son günlerinde Türk-İş'in düzenlediği Saraçhane mitinginde, işçilerde kafa karışıklığı ve yönsüzlük görmüşlerdi.[52] Ayrıca Türkiye'de nüfusun büyük çoğunluğu zaten köylüydü. Dolayısıyla sosyalizme işçi ve köylü ittifakıyla geçmek gerekiyordu. Ancak sosyalizme geçmeden önceki "ara aşama"da işçi sınıfı bilinçlenebilecek, yeterli güce ve tecrübeye sahip olabilecekti. Bundan önce bütün halk güçleri ortak cephede bir araya gelmeli, "milli cephe" etrafında ara aşamayı gerçekleştirmeye çalışmalıydı.

Yön'de ordunun devrimdeki rolüne ilişkin olarak "Eğer üretim güçlerini millileştirerek kapitalizm ve emperyalizmin dayanak noktalarını zayıflatabilecek –işçi sınıfı dışında– başka güçler ve sınıflar varsa belli bir dönemden sonra sosyalizme geçilebilir"[53] denmişti. Yani Türkiye gibi geri bir tarım ülkesinde henüz hazır olmayan işçi sınıfı bu işi başaramayacağına göre, hazır 1960 darbesi ile politikada etkin olduğunu gösteren ve "gidişata" tepki duyan milli bir güç olarak ordu varken, üretici güçlerin millileştirilmesinde de yine aynı güç kullanılabilirdi. *Yön* hareketi, 1960 darbesini yapanların sorunun teşhisinde yanıldıklarını iddia etmişti. Darbecileri, memleketin asıl sorununun kalkınma felsefesinde ve yönteminde olduğunu görememekle suçluyorlardı.[54] Bununla beraber Türkiye'de ordunun durumun farkına varmaya başladığı, bir "Kurtuluş Savaşı'nı" yönetecek güçte ve bilinçte olduğu vurgulanmıştı.[55]

Sovyetler Birliği'nde 1957 yılında yapılan parti kongresinde uluslararası eşitsizlikler vurgulanmış ve emperyalizm baş düşman ilan edilmişti. Baş çelişki sınıf çelişkisi değil Sovyet Bloku ile emperyalist ülkeler arasındaydı. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (SBKP) uluslararası komünist partile-

51 Örneğin bkz. Avcıoğlu, "İnönü'den Beklediğimiz", *Yön*, sayı 9, s. 3.

52 Avcıoğlu, "Sendikaların Uyanma Saati", *Yön*, sayı 54, s. 3. Ayrıca bkz. Şener, *a.g.e.*, s. 94.

53 Avcıoğlu, "Sosyalizm Tartışmaları: Bir Sosyalist Stratejinin Esasları", *Yön*, sayı 185, s. 7-8.

54 Soysal, "Teşhiste Yanılma", *Yön*, sayı 10, s. 15.

55 Avcıoğlu, "27 Mayıs".

re önerdiği yeni tez, devrim yerine evrimsel bir şekilde ilerleyecek olan "kapitalist olmayan kalkınma yolu" idi. Bu aşamaya herhangi bir demokratik sınıf, kentli küçük burjuvazi, ilerici aydınlar, milli burjuvazi, işçiler, köylüler veya devrimci subaylar önderlik edebilirdi. Kapitalist olmayan kalkınma yolu, devletin ağırlıkta olduğu karma bir ekonomik sistemdi. Toprak veya tarım reformu yapılacak, sanayileşmeyle modernleşme sağlanacak, eğitim ve sağlık alanları geliştirilecekti. Bu sistem Batı tarzında parlamenter sistemle kapitalizm üzerinden kalkınma yoluna alternatif olarak öneriliyordu ve Sovyetler Birliği söz konusu ülkelere yardım taahhüdünde bulunuyordu.[56] Burada güçlü sosyalist blokun en önemli destek olduğu vurgulanmıştı. Üçüncü Dünya ülkelerinde burjuvazinin zayıf olduğu ve işçi sınıfının henüz öncülük yapacak kadar gelişkin olmadığı belirtilmişti. Sovyet yardımıyla bu ülkelerde birleşik milli demokratik cepheler kurulabilir ve bu ülkeler "milli demokrasiyle" yönetilebilirdi. Buradaki esas ilke, söz konusu ülkelerin emperyalizme karşı olması ve Sovyet blokuyla beraber hareket etmesiydi. Bu sistemin sosyalizme nasıl evrileceği konusu ise açık değildi.

Yine bu teze göre Üçüncü Dünya ülkelerinde pozitivist ve milliyetçi eğitim sayesinde ordu en ilerici, modern ve dinamik güç, bağımsız bir kuvvet olarak ortaya çıkabiliyordu. Bu ülkelerde ordu önderliğinde bağımsızlık savaşları verildikten sonra yeni demokratik, milli ve ilerici rejimler kurulabilir, sonrasında ülke sosyalizme evrilebilirdi. Azgelişmiş ülkelerde subaylar toplumda özel yerlerinin bilincine varırlarsa ve tarihî misyonlarına sahip çıkıp öncü rolünü üstlenirlerse, sınıf farklılıklarının üzerine çıkıp ulusu temsil edecek biçimde ortaya çıkabilirlerdi.

Lenin ise orduyu egemen güçlerin baskı aracı olarak tanımlamaktaydı ve bu yeni tez Lenin'in devlet ve ordu tezlerinden farklıydı. Fakat Sovyetler Birliği bu öneriyi günün koşullarında, belli şartlarda ve belli bir süreç için ileri sürmüştü.[57] Tabii bu yeni "tezlerin" daha çok Sovyetler'in dış politikadaki çıkarlarını teorileştirme amacı taşıdığını da belirtmek gerekir. Sovyetler, örneğin Nasır'ı özellikle Batılı ülkelerle arasındaki güç dengesi nedeniyle desteklemiştir.

Yön'ün devrim programıyla Sovyetler Birliği'nin Üçüncü Dünya ülkeleri için önerdiği yol arasında doğrudan koşutluk vardı. *Yön*cülerin savundu-

---

56 Doğan Avcıoğlu'na göre Sovyetler Birliği ile Üçüncü Dünya ülkelerinin çıkarları kesişmektedir ve Sovyetler bu ülkelerin sanayileşmesini istemektedir; Üçüncü Dünya ülkelerine krediler vermekte, bu bölgelerde fabrikalar kurmaktadır. Üstelik yardımlarına ABD gibi karşılık beklemez. ABD ise yardımları karşılığında söz konusu ülkede askerî üs kurma hakkı gibi anlaşmalar yapmaktadır. Avcıoğlu Türkiye'nin de Sovyet kredilerinden yararlanması gerektiğinin altını çizer. Bkz. "Demagojiye Paydos", *Yön*, sayı 124, s. 3.

57 Tom Bottomore (ed.), "Marxism and the Third World", *A Dictionary of Marxist Thought*, Blackwell, Oxford, 1983, s. 315.

ğu siyasal sistem için başlıca örnek, komşu ve çoğunluğu Müslüman halktan oluşan Mısır'dı. *Yön* dergisinde Mısır'da genç subayların ülkelerini modernleştirmek için –halktan böyle bir talep olmamasına rağmen– sosyalizm yolunu seçtikleri anlatılıyordu. Genç subaylar önce işçileri ve işçi örgütlenmelerinin liderlerini idam ettirmişler, fakat sonra hatalarını fark edip köylü ve işçilerin desteğini almaları gerektiğini görmüşlerdi. Feodal ağaların ve burjuvazinin ekonomik-siyasal gücünü kırmışlar, millileştirme politikalarına girişmişler, toprak reformu yapmışlardı. Son derece ileri bir sosyalist uygulamayla ülkeyi kalkındırmakta önemli adımlar atmışlardı. Mısır'da sosyal ve politik istikrar sağlanmıştı.[58] Özellikle Avcıoğlu ordu ile "faşizm"i aynı anlamda kullananların, Mısır'daki deneyimi dikkatle izlemelerini öneriyordu.[59]

Ayrıca Marksistlerin 1963 yılına kadar ara tabakaların devrimci unsurlarını şüpheyle karşıladıkları, ancak 1964 yılından sonra ara tabakaların "yol bazen çok dolambaçlı da olsa" gerçek bir sosyalizm yolunu açabileceklerini kabul ettiği iddia ediliyordu.[60] Yani kısacası *Yön* hareketi 1956 yılından beri teorik açıdan bu konuya yaklaşımda önemli değişiklikler olduğunu belirtmekteydi. Aslında bu açıklamadan *Yön*cülerin Sovyetler'deki gelişmeleri çok yakından takip ettikleri açıkça belli olmaktadır. Hakikaten 1964 yılında radikal bir değişiklikle Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Kruşcev, askerî darbeler yoluyla da sosyalizme ulaşılabileceğini ifade etmişti. Zaten Doğan Avcıoğlu arzulananın sosyalistler öncülüğünde milliyetçi mücadeleyi yürütmek olsa da, "en ideal çözüm yolu" bu olsa da, bunun Türkiye'deki kuvvet dengesine uygun olmadığını düşünüyordu.[61] Avcıoğlu daha önce de belirttiğimiz gibi "değişen dünya kuvvet dengesinin ve kütlelerin artan politik ağırlığının etkisi ile milliyetçi mücadelenin sosyalist olmayan güçlerin liderliğinde de" başarıya ulaşıp "sosyalizme" yönelebileceğini öne sürüyordu.

Mısır deneyimi üzerine *Yön* dergisinde yayımlanan yazılarda, sosyalizme geçişte Sovyetler'in önerdiği gibi "milli demokrasi", "kapitalist olmayan yol" gibi kavramlarla tanımlanan ilk aşamada ordunun belirleyici rol oynayacağı düşüncesi ortaya konuyordu. Sosyalizme geçişi belirleyecek olan ise halkın egemenliği eline almasıydı. Yoksa askerî ve sivil idarenin elinde bir sistemin sosyalizm olarak tanımlanamayacağının altını Avcıoğlu da çizmişti:

> Nasır'ı desteklemek, sosyalizme yönelmiş bir Arap dünyasını desteklemektir. Gerçi Nasır, sosyalist bir idare kurmuş olmaktan henüz uzaktır. Nasır, memleket ekonomisini milletlerarası kapitalizme tabi olmaktan kurtararak, ma-

58 Avcıoğlu, "Amerika ve Arap Sosyalizmi", *Yön*, sayı 61, s. 3.

59 Örneğin bkz. Avcıoğlu, "Azgelişmiş Ülkeler İçin Tek Çıkar Yol Sosyalizmdir", *Yön*, sayı 45, s. 10-11.

60 A.g.m., s. 12.

61 Avcıoğlu, "Sınıf Mücadelesi, Sosyalizm ve Milliyetçilik", *Yön*, sayı 182, s. 3.

li müessesleri ve dış ticareti devletleştirerek ve feodaliteyi tasfiye ederek Mısır'ı kapitalist olmayan bir gelişme yoluna sokmuştur. Yalnız ekonomik ve politik bir güç olarak tasfiye edilen kapitalist sınıfın yerini, pek de iyi işlemeyen askerî ve sivil bürokrasi almıştır. Rejimin, işçi ve köylü gibi emekçi temeli zayıftır. Mısır, ancak bürokrasinin hâkimiyeti kırılıp, memleketin kaderinde emekçiler tam söz sahibi olduğu zaman sosyalizm yoluna girecektir.[62]

Avcıoğlu, Cezayir ve Mısır gibi ülkelerde ordu önderliğinde kapitalist olmayan kalkınma yolu için atılan adımları övgüyle karşılarken tesis edilen düzeni tamamen desteklemiyordu. Avcıoğlu bu rejimlerin halka yönelik tutumlarını gayet sert biçimde eleştiriyordu:

(...) üretim araçlarının millileştirilmesi, tek başına sosyalizm demek değildir. Sosyalizm, her şeyden önce halkın politik ve ekonomik egemenliği eline alması demektir. Halbuki Cezayir ve Mısır tipi rejimlerde kapitalizmin tasfiyesi, askerî ve sivil bir bürokrasinin egemenliğini arttırmaktadır. Böylece ortaya, halk yararına fakat halktan kopuk rejimler çıkmaktadır. Kötü işleyen ve milli gelirin önemli bir kısmını yutan bir bürokrasi, halk kütlelerini rejimden soğutan büyük bir engeldir. Bununla beraber, kapitalizmi reddeden bu idareler, bürokrasinin bütün mahzurlarına rağmen, emperyalizmle olan her türlü bağlılık ilişkilerini kırarak ekonomik bağımsızlığı gerçekleştirecek ve hızlı ve planlı bir kalkınmayı sağlayacak güçtedirler. Ne var ki, halk-bürokrasi çekişmesi, her an kendini hissettirecek ve sosyalizme geçiş, daha bir hayli zaman alacaktır. Fakat çağımızın şartları içinde, bürokrasi egemen durumunu sürdürmek için ne kadar dirense de, halk-memur burjuvazisi çekişmesi eninde sonunda halk yararına çözülecek, kapitalist olmayan gelişme yolu, sosyalizme ulaşacaktır. [63]

Türkiye gibi ülkelerde feodalizmin tamamen ortadan kaldırılması, sanayileşilerek kalkınma yoluna girilmesi, işçi sınıfının oluşması ve güçlenmesi sağlanmadıkça sosyalizme ulaşmak hayal olarak kalıyordu. Fakat Sovyetler Birliği'nde yeni üretilen tezlerde de ortaya konduğu üzere sosyalizme geçmek için mutlaka kapitalist aşamadan geçmek zorunlu değildi.

Yön dergisi, "kapitalist olmayan yol"a yönelinmediği takdirde kalkınmanın başarılamayacağı, ülkenin mevcut koşullarından ve tarihinden yola çıkarak göstermeye çalışıyordu. *Yön*cülere göre emperyalizm nedeniyle azgelişmiş ülkelerin önündeki tek kalkınma yöntemi merkez ülkelerle bağları koparmaktı. *Yön*'de dönemin Marksist politik ekonomistleri Oskar Lange ve Paul Baran'ın görüşleri paralelinde, kapitalist yolu seçen Üçüncü Dünya

62 Avcıoğlu, "Amerika ve Arap Sosyalizmi".

63 Avcıoğlu, "Bin Bella'dan Sonra", *Yön*, sayı 117, s. 5.

ülkelerinin emperyalistlerle bağlarını sürdükleri için kalkınmalarının mümkün olmadığı aktarılıyordu. Türkiye, Kurtuluş Savaşı ile ülkeden yabancıları çıkardığı halde sonradan kapitalist sisteme yöneldiği için yine onların egemenliği altına girmiş ve erkenden kazandığı bağımsızlığını yine kaybetmiş ve kalkınamamıştı. Üstelik ABD bile dünyanın azgelişmiş ülkelerinde "fakirliğin, sosyal ve politik istikrarsızlığın" en büyük tehlike olduğu fark etmiş, sosyalizme karşı müsamaha sağlamıştı.[64] Bu durumda kapitalist ve sosyalist ülkeler arasındaki rekabet ekonomik ve sosyal alanlara yönelecekti.

Burjuva Devrimi, Kemalist Rejim ve Sınıflar

Yön hareketine göre Türkiye'de Batı'dan çok daha farklı bir burjuva devrimi yapılmıştı ve geçmiş, ülkedeki burjuvazinin niteliğini, mevcut sınıfsal ve siyasal ilişkileri de belirliyordu. Ayrıca devrimin gerçekleşme biçimi ve Cumhuriyet rejiminin halka yönelik tutumu, halkın güncel siyasal tercihlerini belirlemede çok etkindi. *Yön* hareketine göre Türkiye'de burjuvazi ticaretle – tamamen verimsiz üretimle–, daha çok kâr getiren işlerle ilgileniyor, yabancı sermayeye ve onlarla ilişkilere dayanıyordu. Bu nedenle ülkedeki burjuvazi "komprador/işbirlikçi burjuvazi" olarak adlandırılıyordu. *Yön*cülere göre sorun Türkiye'deki burjuva devriminin yaşanma biçimiyle çok yakından ilgiliydi. Kurtuluş Savaşı "dış kapitalizme ve emperyalizme karşı milli burjuvazinin en aydın tabakalarının önderliğinde yürütülmüş" bir mücadeleydi.[65] Cumhuriyet'in kurulması bir "burjuva ihtilali"ydi. Bu ihtilali milli burjuvazinin en aydın tabakaları (şehirleşmiş ve okumuş orta sınıf memur ve asker ailelerinden gelme kesimler) yürütmüştü ve temel ekonomik amaçları, yerli burjuvaziyi yabancı burjuvazinin yerine oturtmaktı. Yabancı sermaye Cumhuriyet'le beraber "kovulmuş" ve yerli kapitalist eliyle bir sanayileşme hareketine girişilmişti. Fakat Avcıoğlu'na göre "burjuvazinin iktidardaki devrimci unsurları", dış güçlerle işbirliği yapan burjuvaziye bile "müsamahakâr" davranmıştı. Devletçilik denemesi, esas olarak özel teşebbüsün yapamadığını devletin üstlenmesiyle kapitalizmi güçlendirmeye yaramıştı.[66]

Sonuç olarak burjuva devriminden sonra geniş sosyal ve ekonomik devrimler yapılmamıştı. Avcıoğlu'na göre bu burjuva ihtilalinin Batılı ülkelerdekinden farklı bir yol izlemesinden kaynaklanıyordu. İşbirlikçi burjuvazi, devrimci burjuvaziye yakındı ve bunlar feodalizme karşı ilerici bir nitelik ka-

64 Avcıoğlu, "Amerika ve Arap Sosyalizmi".

65 Avcıoğlu, "Medrese Atatürkçülüğünden Gerçek Atatürkçülüğe", *Yön*, sayı 85, s. 3.

66 Hatta Avcıoğlu'na göre kapitalistler devletçiliğe karşı olduklarını söyleseler bile aslında "kapitalist birikimin kaynağını teşkil eden bu tip bir devletçilikten" yanadırlar. Hatta Avcıoğlu Türkiye'de liberal kapitalizmin "en amansız düşmanlarının" sosyalistler değil "kapitalistler" olduğunu iddia eder. Bkz. Avcıoğlu, a.g.m.

zanamamışlardı. Devrimci kadro halkın yararına işler yapmamıştı ve özellikle köylüyü korumamıştı. Bu durum "devrimci kadro ile halk arasında geniş bir uçurum" doğurmuştu. Kurtuluş Savaşı'nda devrimcilerin peşinden giden halk, aldatıldığı kanısına kapılmıştı.

Yön hareketi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte iktidarda sınıfsal bir değişim saptaması yapmıştı. O döneme kadar iktidar "ihtilalci kadronun" ve "memur burjuvazisinin" elindeydi ama savaştan sonra iyice zenginleşen burjuvazi artık tam egemenliğini kurmak ve "memur burjuvazisine boyun eğdirmek" istemişti.[67] Burjuvazi büyük toprak ağalarıyla ittifak yaparak devlet üzerindeki egemenliği ele geçirmiş, bu mücadelesinde "ihtilal kadrosunda aradığını bulamayan halk kütleleri tarafından" desteklenmişti. Avcıoğlu'na göre Demokrat Parti, bir halk hareketi olmamakla beraber halkı da peşinden sürükleyen bir "muhafazakâr burjuva hareketi" olarak gelişti. CHP'de de aslında burjuva ve toprak ağaları hâkim olmaya başlamıştı.

Türkiye dolayısıyla çok partili dönemde, "tutucu güçler" olarak nitelenen işbirlikçi burjuvazi, eşraf ve feodal ağaların hâkimiyeti altına girmişti. Soysal'a göre kasaba eşrafı ticaret yoluyla sömürdüğü köylünün geri kalmasından menfaat sağlıyordu ve bu nedenle devrimcilerle köylünün arasını açmak için çeşitli yollara başvurmuştu. Bunlardan biri de eşrafın devrimci öncülere köylüyü "gerici ve devrim düşmanı"olarak tanıtmalasıydı. Soysal, bunu "Cumhuriyet devrinin ilk büyük yalanı" olarak ifade eder. Bu bahsettiğimiz güçler ise Cumhuriyet tarihinin "en büyük ikinci yalanını" köylülere ve şehirde yeni yeni ortaya çıkan işçi kütlelerine söylemişti: Egemen güçler sözüm ona halkın çıkarlarını savunuyordu.[68] Köylü "gerici diye kenara atılmaktan, sömürülmekten ve ancak tepeden bakma bir ilgi görmekten" bıkmıştı. Ayrıca Mümtaz Soysal'a göre Demokrat Parti'nin ilk döneminde "havaların güzel gitmesi" gibi beklenmedik şartlar sayesinde köylüler refahın arttığını düşünmüştü. Artık Demokrat Parti iktidarının sonlarına doğru köylüler ve halk yığınları kandırıldıklarının farkına varmaya başlayacağı sırada 27 Mayıs "bu anlayışın gerçek bir toplum şuuruna erişmesini" yarıda kesmişti.[69] Fakat sonuçta toplumun "öncü kadrosunda" ve "öncü kütlesin-

67 A.g.m.

68 Soysal, "Büyük Yalan", *Yön*, sayı 40, s. 3.

69 A.g.m. Soysal "Aldatış" adlı yazısında da 27 Mayıs'ta tam da halkın nasıl bir aldatmaca içinde olduğunu fark edeceği sırada, ordunun erken biçimde demokrasiye müdahale ettiğini belirtir. Bkz. "Aldatış", *Yön*, sayı 87, s. 3. Soysal'a göre demokrasi halkın kızgınlığı üzerinden meşruiyet sağlamıştır. Soysal bunu şöyle ifade eder: "Türkiye'de demokrasiye geçiş, kütlelerdeki kızgınlıklar üzerine kurulmuş menfaat oyunlarının dış görünüş bakımından meşruluk kazanmasını da sağladı". Fethi Naci de aslında 27 Mayıs'la ilgili benzer bir görüşü savunmuştu. 27 Mayıs'tan önce "Tekerleklerin kimin için döndüğünü halkımız anlamaya henüz başlıyordu; bir efsane henüz yıkılmak üzereydi. 27 Mayıs, bu bakımdan, halkın bilinçlenmesini geciktirmiş oldu" diye yazar. Bkz. Fethi Naci, "Gerçek Saygısı: Non Figüratif Bir Muhalefet", *Yön*, sayı 88, s. 5.

de" anlayış ve uyanış oluşmuştu. Hatta işçi kütlesi örgütlenip siyasi bir varlık olarak sesini duyurmaya bile başlamıştı.[70]

Türkiye'deki egemen güçler 1950 yılından sonra halkın beklentilerini karşılayabilecek durumda olmadıklarından "milletlerarası kapitalizme" sığınmışlardı. Özellikle Batılı ülkeler askerî ve ekonomik yardımlarla kendi sistemlerini Türkiye'ye ihraç ederek kendilerine bağımlı bir tekelci burjuvazi yaratma işine girişmişlerdi. DP yönetimi memleketi "yabancı kapitalizme" tamamen açmış ve ülke tekrar 1919'a, başladığı yere dönmüştü. Avcıoğlu'na göre 20. yüzyılda burjuvazi önderliğindeki kurtuluş hareketlerinin çoğu bu şekilde son bulmuştu. Fakat bazı yerlerde "burjuvazinin ileri unsurları", "sınıflarını inkâr etme pahasına" ülkelerinin bağımsızlığını koruyabilmek için henüz sosyalist olmasa bile kapitalist de olmayan bir kalkınma ve ilerleme yoluna girmişlerdi.

Avcıoğlu'na göre Atatürk aslında Türkiye'yi hızla kalkındırmanın formülünü bulmuştu: Laik bir toplumda gücünü milliyetçilikten alan, halkçı, devletçi ve devrimci bir politikaydı bu. Fakat ihtilalci kadro "Kapitalist kalkınma metodundan başka yollar olabileceğini tasavvur dahi edemiyordu" ve o nedenle ülke bir çıkmaza sürüklenmişti.

Yön ve Halkçılık

Yön çevresinin görüşleri bir tür elitizm olarak yorumlanabilir fakat hareket aslında halka tepeden bakanları, onlara gerici yaftasını vuranları şiddetle eleştiriyordu. Hareket, feodal ağalara ve işbirlikçi burjuvaziye –zengin tüccarlara, bankacılara, fabrika sahiplerine– karşı Türkiye'nin gelişmesini engelledikleri ve geri kalmasına neden oldukları için şiddetli bir muhalefet yürütüyor ve bu kesimleri/sınıfları "gerici güçler" olarak adlandırıyordu. *Yön*'e göre siyasi denklemde bir tarafta "ilerici kuvvetler", zinde güçler denilen kesimler, yani ordu, basın, üniversiteler, üniversiteli gençlik ve sendikalar vardı.[71] Kitleler, işçiler ve köylüler ise paradoksal bir şekilde kendi lehlerine çalışmayan "halk düşmanlarını" destekliyorlardı, çünkü gerici güçlerin ekonomik ve ideolojik egemenliği altındaydılar. Örneğin köylüler toprak ağalarının bulunduğu yerlerde zorla ya da ideolojik nedenlerle onların destekledi-

70 Soysal, "Büyük Yalan".

71 İlhami Soysal ordu üzerine bir yazısında "ilerici kuvvetleri" ortaya çıkaran kuvveti de "halk" olarak ifade etmişti. Soysal, Türk halkını "yüzyıllardır ihmal edilmiş, sağduyulu, iyi, memleket yararına olan her şeyi hemen benimseyen, gereğinde canı pahasına savunan fedakâr ve vefakâr" bir halk olarak tanımlamıştı. Soysal "gericiler ve aşırı ortacılar" olarak tanımladığı kesimlerin içine ırkçıları, Turancıları, ümmetçileri, cemaatçileri, sokak politikacılarını koymuştu. Bunlar ağalar, şeyhler, dedeler, yabancı parasıyla zenginleşen ve halkı sömüren kesimlerdi. Onlara kalsa saltanat ve halifelik geri gelirdi ama ordu bu güçlerin karşısına dikilmişti. Bkz. "Çıkmazlar İçinde Bir Işık: Ordu", *Yön*, sayı 43, s. 7.

ği partilere oy veriyorlardı. Halk, dinî tarikatların, şeyhlerin, yerel liderlerin etkisiyle aslında kendisine karşı olan güçleri destekliyordu. Avcıoğlu bu durumu "baş aşağı duran ağaç" olarak tarif etmişti:

> Türk politika hayatının düğüm noktası, sanırız ki buradadır: Halk, halk düşmanlarının peşindedir ve halkçı zinde kuvvetlere karşıdır. Bu kördüğüm çözülmedikçe, Türkiye baş aşağı duran bir ağaca benzemekten kurtulmayacaktır. Huzur, Türkiye'yi ayakları üzerine oturtabildiğimiz gün gelecektir. Mesele böyle ortaya konunca, çözüm yolu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır: Ancak halkçı bir politika, halkı halk düşmanlarının pençesinden kurtarabilir ve onu halkçı zinde kuvvetlerle kaynaştırabilir. Bu kaynaşma, ilerleme yolunu kesin şekilde açmanın temel şartıdır. [72]

Avcıoğlu "kördüğüm" olarak değerlendirdiği bu durumdan, aslında daha önce egemen konumda olan "zinde kuvvetleri" sorumlu tutuyordu.[73] Tanzimat döneminden bu yana zinde kuvvetler halk yararına işler yapmamışlardı. Halkın durumunu iyileştirici politikalar uygulamayınca doğal olarak halk bu güçlere yabancılaşmıştı. Avcıoğlu'na göre bu "devrimcilerin talihsizliğiydi".[74] Halk kütleleri ile halkın "mutluluğunu yürekten isteyen devrimci kuvvetler arasında bir uçurum" vardı. Ayrıca Avcıoğlu'na göre CHP'nin 1946'dan önceki davranışları da sorunluydu.[75] Parti, halkçılık ilkesini benimsediği halde bunu sağlam temeller üzerine oturtmamıştı. Kuvayi Milliyeciler kurtuluşu halkçılıkta görmesine ve emperyalizme, kapitalizme, ağa ve eşraf idaresine karşı olmasına rağmen, 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde özel girişimcilik desteklenmişti.[76] Daha sonra da devrimcilerin kadro yetersizliği yüzünden büyük iş çevreleri Ankara'da idareye el koymuştu. Devrimci kadro "halkla arasındaki engelleri kaldırmak yerine, eşrafla işbirliği" yapmıştı. Sosyal ve ekonomik yapıyı kökten değiştirecek reformlar yapılamamıştı. Avcıoğlu'na göre "sistemsizlik, fikirsizlik ve halkçılığın gerektirdiği metodu anlamayış yüzünden" Kurtuluş Savaşı yıllarının halkçı fikirleri boşlukta kalmıştı. Halk, bürokrasi ve eşraf hâkimiyetinden kurtulamamıştı. Toprak ve sermayeye dayanan sosyal gruplar ekonomik

---

72 Avcıoğlu, "Tepe Üstü Duran Ağaç", *Yön*, sayı 68, s. 3.

73 Avcıoğlu bu yazısında Başbakan İnönü'ye sadece zinde kuvvetlerin desteğiyle iktidarda kaldığını hatırlatıyordu. İnönü zinde kuvvetlere dayanarak hızlı kalkınma ve sosyal adalete yönelmiş halkçı ve devrimci politikayı parlamentodan geçirebilirdi. Yine *Yön*'ün aynı sayısında İnönü'nün "zinde kuvvetlerin desteğiyle iktidarda durduğu halde" onların özlediği "devrimci ve halkçı milli politikayı reddederek tutunduğu tek sağlam dalı koparmakta olduğu" yorumu yapılmıştı. Bkz. "Zinde Kuvvetler, Statükocu Tutuma Karşı Çıktı", *Yön*, sayı 68, s. 4.

74 Avcıoğlu, "Cepheler Beliriyor", *Yön*, sayı 44, s. 3.

75 A.g.m.

76 Avcıoğlu, "Kaynağa Dönüş", *Yön*, sayı 47, s. 3.

güçleri sayesinde siyasi hayata da hâkim olmuştu. CHP idaresinden halk sadece jandarma, tahsildar ve devlet baskısını hatırlamaktaydı. Geniş kütleler bu nedenle 1950 yılında iktidara gelen "sömürücü kadroya bile" jandarma ve tahsildar baskısını hafiflettiği ve halka daha yakın gözüktüğü için sarılmıştı. Üstelik *Yön*cüler 27 Mayıs'tan sonraki Milli Birlik İdaresi'ni de eleştiriyorlardı. Milli Birlik İdaresi de "halka yukarıdan bakmaya alışık bürokrasinin hâkimiyetini tekrar tesis ederek" kitlelerin Demokrat Parti'yi özlemle anmasına neden olmuştu. Avcıoğlu'na göre 27 Mayıs, bürokrasinin tahakkümünü arttırmış ve durgunluk politikasıyla kütlelerin hayat seviyesinin gerilemesine ve işsizliğe yol açmıştı.[77] Avcıoğlu'na göre "Atatürk devrimlerinin yarattığı, fakat halktan zamanla uzaklaşan, bürokratlaşan kadro tesirsiz hale gelmişti".[78]

Soysal da halkın bürokrasi tarafından hor görüldüğünü vurgulamıştır: 1950 seçimlerinde halk ilk kez sözünü dinletebildiğini fark etmişti. Hatta iktidardaki kesimin yağmalarından kalan "kırıntılar" bile halka "demokrasinin nimetleri" olarak görünmüştü.[79] Hatta Mümtaz Soysal bu durumu "itilmişlerin öfkesi" olarak tanımlamıştı. Yazar, aydınları da durumu doğru kavramamakla suçlamıştı: Aydınlar halkı "cahil cühela" olarak görüyor, onun neden Demokrat Parti gibi partilere oy verdiğini anlamıyordu.[80] Türkiye'de halk için bir şeyler yapmak isteyenlerin "en büyük hatası kütlelerle kendi aralarında köprü kurmamak" ve yapılacak işlerde önceliği "halk için, halkla birlikte" işlere değil "halk için, halka rağmen" işlere vermekti. Ancak halkla beraber hareket edildiği takdirde halk kütleleri kazanılabilir ve işlerin tamamlanması kolaylaşırdı.[81] Soysal sosyalist hareketin başarısını adeta aydın/halk çelişmesini kırmaya bağlıyordu:

> Türkiye'de sosyalizmin birinci hedefi, "aydın" geçinen insanlarla kütleler arasındaki uçurumu doldurmak olmalıdır. Sosyalist düşüncenin en tabii müttefikleri orada, halkın arasında... Gerçek demokrasinin kuruluşu, halkı aldatanlarla kütleler arasındaki temelsiz ittifakın bozulmasına bağlı. Bütün gü-

---

77 Avcıoğlu, "Tepe Üstü Duran Ağaç".

78 Avcıoğlu, "Anlamak İstemediğimiz 27 Mayıs", *Yön*, sayı 23, s. 3.

79 Soysal, "Demokrasinin Öğrettikleri", *Yön*, sayı 51, s. 3.

80 Avcıoğlu'na göre demokrasinin işlememesi bazı aydınların düşündüğünün aksine halkın geri veya cahil olmasından kaynaklanmıyordu. Halk aslında ilericiydi fakat halk ile iktidar arasına "mutavasıtlar" giriyor, halkı din, taassup gibi konularda etkisi altına alıp kandırabiliyordu. Bkz. Avcıoğlu, "Demokrasi Düşmanları". Yine başka bir yazısında Avcıoğlu mevcut partilerin muhafazakâr olmalarından dolayı mecburen halkın onlara sığındığını, yoksa halkın "gerici" olmadığını belirtmişti. Halk "ekmek, iş, okul ve sosyal adalet" istiyordu. Avcıoğlu'na göre halkın Türkiye'nin yararına olacak talepleri vardı ve bu bakımdan gerici değildi. Avcıoğlu, "Olup Bitene Şaşmamak Lazım", *Yön*, sayı 35, s. 3.

81 Soysal, "AP'nin Öğrettikleri", *Yön*, sayı 51, s. 3.

cüyle bu çemberi kırmaya yönelmiş olan sosyalist düşünce, Türkiye'de demokrasinin geleceği bakımından en sağlam teminat sayılabilir.[82]

Kemalizm gibi "yukarıdan devrim" anlayışını savunduğu iddia edilen *Yön* hareketinden Avcıoğlu, derginin ilk yıllarında Kemalist tutumu sert biçimde eleştirmiş, yapılması planlanan reformlarda halk desteğinin mutlaka alınması gerektiğini de vurgulamıştı:

> Devrimci bir aksiyon programının temel fikri, sanırız ki halkçılık olacaktır. Zira memleketimizde halka rağmen iktidara gelmek çok kolay, fakat halka rağmen memleketi ileri götürmek çok zor. Halkı kazanmayan bir iktidar, zorbalıktan başka bir şey yapamaz. Zorbalık da uzun ömürlü olmaz, zorba geldiği gibi gider. Geçmişteki devrimcilerin en büyük hatası bu gerçeği anlamamak oldu. Halka rağmen ilerleme fikri, memleketimize çok değerli yıllar kaybettirdi. Artık bir gerçeği kabul etmek lazım: Demokrat Parti eşrafı, halk kütlelerini peşinden sürüklemeyi başarmıştır. Halk, Köy Enstitüleri'ni ve toprak reformunu yapanların değil, reformlara karşı olanların peşinden gitmiştir. Vatana ihanet suçuyla asılan bir insan, bugün bile kütlelerce aranmaktadır. Durumu, halkın cehaleti ve geriliğiyle izaha kalkışmak, çok kolay, fakat yanlış bir yoldur. Sosyal ve ekonomik yapının, halkı ağa ve eşraf hâkimiyeti altına koyduğunu, seçimlerde halk yerine bu sömürücülerin idaresinin tecelli ettiğini söylemek de yeterli değildir. Halkın tutumunda, CHP idarecilerinin 1946'dan önceki davranışları da önemli rol oynasa gerek.[83]

Avcıoğlu yine "gerçek" Atatürkçülerin geçmişteki hatalardan ders almasını ve sistemli, metotlu bir "halkçılık programı" etrafında toplanmalarını tavsiye ediyordu:

> Bugün de Türkiye'nin en önemli meselesi halkçılık. Geçmiş denemenin de gösterdiği gibi, halkı inandırmadan, halkın gönüllü işbirliğini sağlamadan köklü hiçbir değişiklik yapılamaz ve Türkiyemiz hızla ilerleme yoluna sokulamaz. Halkı, ufak tefek tavizlerle peşinden sürükleyen halk düşmanlarının elinden kurtarmak, demokrasinin işlemesi için de şart.[84]

Yön hareketi 1965 seçimleri öncesinde sık sık bu görüşleri savunurken giderek halkın tarihsel gelişmelerden ve burjuva devriminin tam olarak yapılmamasından dolayı kendisine karşı olan sınıfları desteklemesinin Türk siyasetini kördüğüm haline getirdiğini ileri sürecekti. Mitolojide İskender'in kördüğümü kılıç darbesiyle çözmesi gibi, ordunun darbesinin bu içinden

82 Soysal, "Beklerin Hatası", *Yön*, sayı 95, s. 3.

83 Avcıoğlu, "Cepheler Beliriyor".

84 Avcıoğlu, "Kaynağa Dönüş".

çıkılmaz kördüğümü çözmekte önemli bir rol oynayabileceği ima ediliyordu. Ancak daha sonra (yani zinde kuvvetler iktidarı ele geçirince) halk yararına somut işler yapacak, halkla bağ kuracak ve ideolojisini anlatarak halkın bilinçlenmesini sağlayacaktı. Halkçılık, halk için reformların yapılması demekti ve teoride halkla beraber yapılacaktı. Halk yararına reformlar yapıldıkça ve halk bilinçlendirildikçe kütlelerin desteği sağlanacak ve ileride sosyalizme geçilecek koşullar oluşturulacaktı.

Devrimde Ordunun Rolü ve Hareketin İktidar Stratejileri

Yön hareketi kapitalist olmayan kalkınma yoluna geçişte en önemli özneyi "zinde kuvvetler", "ara tabakalar" veya "asker-sivil aydın zümre" olarak tanımlanan sınıflarda görüyor ve bu grup içerisinde orduyu başa koyuyordu.[85] İlhan Selçuk bir yazısında "zinde kuvvetler"i 27 Mayıs'la beraber ortaya çıkan, ülkede yıllardır hâkimiyeti elinde tutan DP ve Halk Partisi'nin dışında, yeni bir kuvvet olarak tanımlamıştı.[86] Zinde kuvvetlerin başında ordu gelse de gençler, aydınlar, basın ve sendikalar da bu kuvvetler içinde tanımlanıyordu.[87]

Yön yazarları orduyu asli işleviyle "devlet kurumu" olarak tanımlasa da Türkiye ordusunun "özel" olduğunu ileri sürüyorlardı. Nasıl ki kurulacak sosyalizm Türkiye'ye "özel" olacaksa, bunu kurma noktasında en güvenilen kurum olarak ordu da Türkiye'ye "özel"di. İlhan Selçuk "Türkiye'de Ordu" başlıklı makalesinde bunu şöyle ifade etmişti:

> Her ordunun bir anlamı vardır. Bu anlam kuruluşundan doğar, baktığı ufka göre büyür. Bugün NATO ordusunun anlamı ile Cezayir Milli Kurtuluş ordusunun anlamı, İran ordusunun anlamı ile Türk ordusunun anlamı, felsefe lügatlerindeki birbirinden çok uzak kelimeler kadar farklıdırlar.
>
> Türk Ordusu Cumhuriyet ordusudur. Atatürk ordusudur... İran'da ordu saray ordusudur. Türkiye'de ordu halkın sigortasıdır. Tanzimat'tan beri Türkiye'nin Batılılaşma devrimlerinde ve hürriyet hareketlerinde hep halkın önünde yürümüştür ordu... Ordunun bu devrimci karakteri Türkiye'nin geleceğinde kurtuluş sigortasıdır. Türkiye'de ordu, eski ve müstehase düzenin değil yeninin, ilerinin, devrimlerin, sosyal adaletin ve sosyal güvenliğin yanındadır. Bunun içindir ki eskinin muhafazakârları ve gerinin gericile-

85 Mümtaz Soysal "zinde kuvvetler" sözünden sadece "Silahlı Kuvvetler"in anlaşılmaması gerektiği konusunda uyarıda bulunur. Ayrıca Soysal bunları "sabırsız ve ölkeli adamlar kütlesi" diye tanıtır. Zinde kuvvetlerin, siyasetin oyunlarına, onları uyutmalarına artık tahammülü kalmamıştır. Bkz. "Bu Rejim Nasıl Yaşar?", *Yön*, sayı 12, s. 12.

86 İlhan Selçuk, "Lüzumsuz Gayretler", *Yön*, sayı 39, s. 5.

87 İlhami Soysal, "Çıkmazlar İçinde Bir Işık: Ordu".

ri her devirde ve her harekette ordunun yumruğunu akılsız kafalarında hissetmişlerdir. Tarihî gerçek şu ki, her ileri harekette ordu halk, halk ordu olmuştur.[88]

Türk ordusu ilerici, halkçı, Atatürkçü, devrimciydi. Batı ülkelerinde veya Güney Amerika ülkelerinde olduğunun aksine aristokrasi veya burjuvaziden değil "halk çocuklardan" oluşuyordu.[89] Subaylar Türkiye'de halkla beraber sıkıntı çekmiş, beraber ağlamış, beraber gülmüştü.[90] Türkiye'de ordu, bir halk ordusu olduğu için sosyal adalet içinde kalkınma planını benimsemesi doğaldı. Örneğin önde gelen *Yön* yazarlarından İlhami Soysal ordunun Türkiye'de diğer ülkelerden farklı olan halkçı ve ilerici niteliklerini bir yazısında şöyle ifade etmişti:

> Ordu bugüne kadar verilmiş ilericilik ve Atatürkçülük sınavlarında tek açık vermemiş kuvvettir dedik. Tek eğilip bükülmemiş kuvvettir dedik. Batı memleketleri ordularından bazılarına bakıp, Türkiye'de de ordunun muhafazakâr, statik bir kuvvet olmamasına şaşanlar bulunabilir. Ama Türk ordusunun ilerici olmasının sebebi o kadar açık, o kadar gözle görülür ve elle tutulur bir gerçektir ki, bunun nedenlerini anlatmaya lüzum bile yoktur. Türk ordusunun kumanda kademeleri, asteğmeninden mareşaline kadar; alt kademeleri, tek erinden, kıdemli başçavuşuna kadar; ast kademeleri, tek erinden kıdemli başçavuş astsubayına kadar, dirayetleri, kabiliyetleri ve imkânları çerçevesinde bütün Türk çocuklarına açıktır... Türk ordusuna, halkın her sınıf ve kademesinden her Türk girebilir... Kısacası Türk ordusu halkın ordusudur, halk ordusudur. İlericiliği, Atatürkçülüğü buradan gelir.[91]

Özellikle 27 Mayıs'tan sonra yükselen sosyal adalet söylemi, ordunun halkın fakirliğine son vermekte ne kadar istekli olduğunun kanıtı olarak görülüyordu. 27 Mayıs sayesinde Türk halkı planlı kalkınma, toprak reformu, vergi adaleti, sosyal adalet, hekimliğin sosyalizasyonu gibi konuları tartışabilmişti. Ordu basın hürriyetini sağlamış, ülkeye hürriyet getirmiş ve işçilerin sözleşme, grev gibi haklarının verilmesi için partileri zorlamıştı.[92] İlhami Soysal ordu da içinde olmak üzere zinde kuvvetleri ortaya çıkaran güç olarak Türk halkını görüyordu. Türk halkı ileri olan, iyi olan, memleket yararına olan her şeyi hemen benimsiyor, canı pahasına savunuyordu. O nedenle bu halkın içinden çıkmış ve halkla bütünleşmiş ordu ilericiydi. Halkın arasın-

88 İlhan Selçuk, "Türkiye'de Ordu", *Yön*, sayı 5, s. 10.

89 Örneğin bkz. İlhami Soysal, a.g.m.

90 Selçuk, a.g.m.

91 İ. Soysal, a.g.m. Türkiye'de "halktan çıkmış" bir ordu olduğu fikri için ayrıca bkz. Avcıoğlu, "Sosyalist Gerçekçilik", *Yön*, sayı 39, s. 20.

92 İ. Soysal, a.g.m.

dan gelip yükselebilmiş Mustafa Kemal bunun en güzel örneğiydi. Yani *Yön*cülere göre "ilerici ordu-gerici halk" şeklinde bir ikilem yoktu. Ordu Türkiye'de Osmanlı'dan beri hep yeninin, ilerinin savunucusu ve koruyucusu olmuştu ve bu bakımlardan "umutların kaynağı"ydı.[93]

Yön çevresi öncelikle ordunun doğrudan bir müdahalesini savunmuyordu. Bunun yerine ordu antifeodal, antiemperyalist dönüşüm için gerekli geniş toplumsal ve ekonomik reformların uygulanmasına karşı çıkacak olan "gerici güçler koalisyonunu" engellemek amacıyla, kendisi de bir "zinde kuvvet" olan Başbakan İnönü'ye fikir veriyordu.[94] Avcıoğlu'na göre "devrimci bir politika", ordudan ve işçi sınıfından destek görecekti. İsmet İnönü yapılacak reformlarda "toplumun bütün zinde kuvvetlerini, çalışan kütlelerin çoğunluğunu peşinde bulacak"tı.[95]

Talat Aydemir önderliğindeki 22 Şubat 1962 darbe girişiminden hemen sonra kaleme aldığı bir yazıda da Avcıoğlu çok partili rejimin "Atatürk devrimlerine karşı bir cins tepki" olarak ortaya çıkması ve "meselelerimizi çözmekte gösterdiği acz" dolayısıyla bir "inanç buhranı" yarattığını iddia etmişti.[96] Fakat zinde kuvvetler İnönü'ye güveniyordu. Avcıoğlu'na göre "inanç buhranı" ancak memlekete yeni bir "yön" ve "inanç" verilirse giderilebilirdi ve bu bir liderlik sorunuydu. İnönü'yü ve rejimi bekleyen büyük sınav, toplumun zinde kuvvetlerine "17 yıllık gerilemenin artık son bulduğu" konusunda güven aşılanmasıydı.[97]

Öte yandan ordu içinde epey karışıklık olduğu, 27 Mayıs'ın getirdiği değişimleri yeterli bulmayan bazı genç subayların yeni bir müdahalede bulunmaya hazırlandıkları[98] ve *Yön* grubunun Talat Aydemir grubu ile ilişkiye geçtiği biliniyordu.[99] Mümtaz Soysal bunu "Aydemir ile sıcak temaslar başlamıştı" sözüyle açıklamıştır. Talat Aydemir'in yazılarında da *Yön* grubu ile fikir benzerliği olduğu görülebilir. Aydemir gerçek demokrasinin ancak sosyal adalet için radikal değişimler yapılmasıyla geleceği fikrindeydi. Avcıoğlu, Aydemir'in darbe girişiminden hemen önce yazdığı başyazılarında, örneğin "Rejim Buhranı" başlıklı yazısında, parlamentoya ırkçıların ve Turancıların girdiği-

93 A.g.m.

94 Avcıoğlu, "İnönü'den Beklediğimiz", s. 3.

95 A.g.m.

96 Avcıoğlu, "İnanç Buhranı", *Yön*, sayı 11, s. 3.

97 A.g.m.

98 Ordu içindeki karışıklıklar, darbe hazırlıkları ve denemeleri için bkz. Walter F. Weiker, "The Aydemir Case and Turkey's Political Dilemma", *Middle Eastern Affairs*, 14 (1963), s. 258-271; Kemal Karpat, "The Military and Politics in Turkey 1960-1964: A Socio-Cultural Analysis of a Revolution", *American Historical Review*, 75 (1970), s. 1654-1683; William Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset: 1789'dan Günümüze*, çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 1996, s. 135-154.

99 Atılgan, *a.g.e.*, s. 168.

ni ve bunların iktidar rüyaları gördüğünü belirtmişti. Üstelik bu gerici kuvvetler başka ülkelerde memleketin zinde kuvvetlerini ezmek için orduyu kullanmışlardı. Fakat Avcıoğlu Türk ordusunun farklı olduğunu hatırlatıyordu:

> Türk ordusu, halkın içinden çıkmıştır. Halkın dertlerini yakından tanımaktadır. Halkın sefaletine bir an önce çare bulunmasını istemektedir. Ordu, memleketin sosyal adalet içinde hızla ileri gitmesinin, füze çağında tek kurtuluş yolu olduğunu bilmektedir. 27 Mayıs'tan sonra, sosyal adalet çığırını, birtakım politikacıların çelmelerine rağmen, ordu açmıştır. Bugün sosyal adalet fikrini boğmaya çalışanların yeteri kadar cüretkâr olmasını önleyen tek kuvvet ordudur. (...) Atatürk devrinde de memleketin hızla ileri gitmesi için liderlik yapan ordu, bugün de en sağlam kuvvettir. Türkiye orduya dayanarak ve ordunun desteğiyle, gericiliği ve gericileri yenmesini bilecektir.[100]

Yön çevresi bu dönemde orduyu genellikle CHP hükümetini uyarmak, parlamento dışındaki kuvvetli desteği hatırlatmak amacıyla ve daha çok "zinde kuvvetler" kavramıyla dile getiriyordu. Örneğin, parlamentodaki muhafazakârlar (yani ağalar ve sermayedarlar) reformların yapılmasını engellerken dışarıda köklü reformları destekleyen "geniş bir kütle" olduğu hatırlatılıyordu.[101] Parlamentoda reformları köstekleyenlere karşı, dışarıdaki "ilerici unsurların karşı ağırlığı" kullanabilirdi. Bu "modern demokrasi anlayışına" uygun ve önemli bir fırsattı. Ayrıca hükümet gerekli reformları yapmadığı takdirde ordunun müdahale edeceğine de işaret ediliyordu. *Yön*, ordu müdahalesini ikinci bir tercih olarak görüyordu; hükümet gerekli reformları yürütebilirse böyle bir müdahalenin anlamı da, gereği de kalmayacaktı.[102] Avcıoğlu arzu edilen şeyin, ileri gidişin "demokratik yollarla gerçekleştirilmesi" olduğunu söylemişti.[103] Hatta normalde Avcıoğlu'nun başyazıyı yayımladığı köşeye Sadun Aren'in yazısı konmuş ve ülkedeki bütün devrimci ve ilerici güçlerin, bölünmeden, tek bir yapı altında birleşmeleri gerektiği ifade edilmişti.[104] Demokratik düzen içerisinde örgütlenmeye –belli ölçülerde de olsa– güven duyulduğu böylelikle açıkça belli oluyordu.

Aydemir'in girişimi başarısızlıkla sonuçlandığı zaman askerî bir cuntanın girişiminin aylardır beklendiği, bunun en büyük nedeninin köklü reformların yapılamamış olduğu yazıldı. Batı basını bile cunta girişimlerini bu şekilde yorumlarken Türkiye'de durumun tam olarak anlaşılamadığı vurgulandı.

100 Avcıoğlu, "Rejim Buhranı", *Yön*, sayı 10, s. 3.

101 "Yön Cevap Veriyor", *Yön*, sayı 12, s. 10-11.

102 Benzer bir yorum için bkz. Atılgan, *a.g.e.*, s. 171-172. Atılgan'a göre *Yön* çevresi orduyu zorlayıcı kurum (ikna aracı) olarak görüyordu ve bazı subayların müdahale edeceği beklentisine sahip değildi.

103 Avcıoğlu, "Rejim Buhranı".

104 Aren, "Asıl Çözüm Yolu", *Yön*, sayı 25, s. 3.

Ayrıca bunun rejim için son şans olduğu, eğer yine gerekli reformlar yapılamazsa rejimin yaşamasının imkânsız olduğu da *Yön*'de hatırlatıldı.[105] Mümtaz Soysal 1961 Anayasası ile tesis edilen rejimin Türkiye'de yaşaması için zinde kuvvetlerin desteğinin şart olduğunu yazdı:

> [Bu] uzun vadede köklü reformlar yapılmasına, kısa vadede de zinde kuvvetlerin desteğine dayanarak bazı hamlelere girişilmesine bağlıdır. Yalnız, bu kuvvetlerin bugünkü düşünce dağınıklığından kurtulup belli bir sisteme, belli bir kalkınma felsefesine varmaları da şart.[106]

Fakat özellikle başta İnönü'nün çokça desteklediği Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) planı hazırlandığında *Yön* için sonuç –tıpkı yeni anayasa gibi– yine büyük bir hayal kırıklığı oldu. *Yön*'e göre Başbakan İnönü planlamacı gençleri "planlamanın sosyalist dahi çocukları" diye överken partideki sağcıların baskısı sonucu planlama gerektiği kadar radikal bir değişim getirmemişti. Partinin sosyalist gençleri hem teşkilattan hem de CHP'den istifa etti ve İnönü'yü pasif davranmak ve sürekli muhalefete tavizler vermekle suçladılar.[107] Bunun üzerine Doğan Avcıoğlu gerçek bir planın ancak sosyalist sistemde yapılabileceğini ileri sürdü. İktidarda mevcut düzeni değiştirmek azmi yoksa, Avcıoğlu'na göre "plan çalışmaları bir aldatmaca olmaktan öteye gidemez"di.[108] Kurucu Meclis deneyiminden sonra yeniden büyük bir hayal kırıklığı yaşayan *Yön* yazarları, muhafazakârlara taviz veren Başbakan İnönü'yü sert bir dille suçlamış, memleketin bir "oluş krizi" içinde olduğunu, "eski ve yeni Türkiye'nin çarpıştığını" dile getirmişlerdi.[109] Hatta eski Türkiye'nin İnönü'nün kanatları altında yaşadığını ve İnönü'nün bugün "statükocu kuvvetlerin en güçlü sözcüsü" haline geldiğini iddia etmişlerdi.[110] Zinde kuvvetler ise statükoculara karşı planlamacıları savunuyordu. Avcıoğlu Yemen'de Ortaçağ düzenine karşı duran subayların bile "kurtuluş yolu sozyalizmdir" diye haykırdığını aktarıyor, uyanan halk kütlelerinin gereksinimlerini karşılamanın, milli bağımsızlığı sağlamanın ve gerçek demokrasiyi kavramanın başka yolu olmadığı da vurguluyordu. Kapitalist düzende "bir komediden öteye gidemeyen planlama, ancak kapitalist olmayan bir düzende güçlü bir kalkınma aracı" haline gelebilirdi. Zinde kuvvetlerin artık bu gerçekleri kavramasının ve benimsemesinin özlenen Türkiye'yi hızla kurabileceğini de ileri sürmüştü.

---

105 "22 Şubat", *Yön*, sayı 10, s. 4-5.

106 Soysal, "Bu Rejim Nasıl Yaşar?".

107 Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980*, çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 1996, s. 214.

108 Avcıoğlu, "Plan Konusundaki Gerçekler", *Yön*, sayı 38, s. 3.

109 Avcıoğlu, "Eski ve Yeni Türkiye", *Yön*, sayı 42, s. 3.

110 A.g.m.

Bu deneyim aslında *Yön* yazarlarının kapitalist sistem dahilinde herhangi bir hükümetin radikal reform programını uygulayabileceği konusunda da kesin bir şüpheye düşmesine işaret ediyordu. DP milletvekillerinin affının gündeme gelmesiyle *Yön* hareketinin de yeni bir darbe beklentisine girdiği gözlemlenebilir. Mevcut durumda yeni bir darbeyi ordunun güvenini kazanmış olan İnönü engellemekte, fakat *Yön*cüler yaklaşan tehlike karşısında uyarılarda bulunmaktaydı. *Yön* bu gelişmeler sırasında gençlerin omuzlarında subayların olduğu bir fotoğrafı, "Atatürkçüler Şahlandı" manşetiyle kapağına taşıdı. Avcıoğlu ise ülkedeki gelişmeleri şöyle betimliyordu:

> Ankara'da sanki 27 Mayıs öncesi günleri geri gelmiştir: Gençlik, yine bulvara dökülmüş, "Atatürk, izindeyiz" diye haykırıyor. Aynı heyecanı paylaşan üniformalı üniformasız subaylar, gençlikle kaynaşmış halde, ordu gençliği, gençlik orduyu alkışlıyor. (...) Bütün bunlar, tamamen yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya bulunan, yarıda kalmış bir 27 Mayıs'ın kaçınılmaz sonuçları... 27 Mayıs'ı yapan zinde kuvvetler, Atatürk devrimlerinin devamı olan 27 Mayıs'ın tasfiyesi karşısında, mutlaka seslerini yükselteceklerdi. (...) Herkes biliyor ki, zinde kuvvetlerin güvenine sahip İnönü kol kanat germese, bu gidişe çoktan dur denilecekti. 27 Mayıs düşmanları, ancak şekle esastan çok daha fazla önem veren İnönü'nün gölgesinde kin ve intikam kampanyalarını yürütebilmişlerdir.[111]

Ülkedeki bu karışık ortamda orduyu ülkedeki gerici ve sömürücüler karşısındaki en sağlam kuvvet olarak gören İlhami Soysal da bir çeşit çağrıda bulunuyordu:

> Türkiye'nin bütün ilericilerine, bütün zinde kuvvetlerine düşen iş, memleketimizin en kudretli, en organize ve en güvenilir kuruluşu olan Ordu'nun etrafında kenetlenmektir. İçten veya dıştan gelecek gerici veya sömürücü her tecavüzü önleyecek, def ve yok edecek bu kuvvetin değerini bilelim.[112]

DP milletvekillerine af çıkmasından sonra da *Yön* "memleketin daha huzursuz, zinde kuvvetlerin daha da sinirli" olduğunu kaydetti.[113] Dergide 27 Mayıs'ın kazanımları hatırlatılıyor,[114] ordunun siyasi rolüne ilişkin çalışmalar okurlara aktarılıyor,[115] Mısır'da Albay Nasır'ın sosyalizminin temel ilke

111 Avcıoğlu, "Tehlikeli Dönemeç", *Yön*, sayı 43, s. 3.

112 İlhami Soysal, "Çıkmazlar İçinde Bir Işık: Ordu".

113 "Siyasi Af", sayı 44, s. 5.

114 İlhami Soysal, "Neler Yapmadık Şu Vatan İçin", *Yön*, sayı 44, s. 7.

115 Daniel Lether, Ithiel de Sola Pool, Walt W. Rostow, "Değişen Toplumlarda İlerici Kuvvet: Ordu", *Yön*, sayı 43, s. 17; "At Sırtındaki Adam: Ordunun Politikadaki Rolü", *Yön*, sayı 50, s. 10-11; *Yön*'ün konuyla ilgili diğer yayınları: sayı 51, s. 8-9; sayı 52, s. 10; sayı 53, s. 6; sayı 54, s. 11. Prof. S. E. Finer'ini eserini *Yön*'ün Londra muhabiri Mete Tuncay özetlemektedir.

ve amaçları yayımlanıyor[116] ve Cezayir'de, Yemen'de ihtilalci subayların sosyalizme nasıl yöneldikleri anlatılıyordu.[117]

Tutuklu eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Mart 1963'te sağlık sorunları neden gösterilerek salıverilmesi ve Ankara'da büyük bir kalabalık tarafından karşılanması, 21 Mayıs'ta Talat Aydemir'i ikinci kez başarısızlıkla sonuçlanacak bir darbe girişimine itti. Aydemir cuntası bu kez affedilmedi ve Aydemir ile Binbaşı Fethi Gürcan idam edildi.

*Yön*cüler darbe girişiminin olduğu günlerde çıkacak *Yön* için kapakta Aydemir'in olduğu bir sayı hazırlamış ancak darbe girişimi başarısız olunca bu sayıyı imha etmişlerdi.[118] Ayrıca başarısız girişimden sonra Aydemir eleştirildi. İlhan Selçuk, Aydemir'in "kan dökülmeden gerçekleştirilmesi mümkün olmayan tehlikeli bir teşebbüse giriştiğini" belirtti.[119] Üstelik Selçuk'a göre ortam "ihtilal ortamı" değildi. Ayrıca Aydemir çeşitli kırgınlıklara, bölünmelere karışmıştı; dolayısıyla "şahsı itibariyle toplayıcı bir isim değildi". Aydemir'in şiddetli tepkiyle karşılaşacağı bu bakımdan belliydi. Aydemir'in kuvvetleri, bir önceki girişimine (22 Şubat) kıyasla zayıftı, arkasında sadece birkaç tank ve Harp Okulu vardı. Bütün bunlardan darbe girişiminin başarısız olacağı belliydi. Ayrıca Selçuk, hareketin lideri Aydemir'i, tutuklanacağını anlayınca "askerî geleneklere uygun olarak tabancasını kendi alnına çevirememek"le de suçlamıştı. Özellikle "kardeş kanı döküldüğü" için olayların üzücü olduğunu aktaran Selçuk, siyasi hayatın memleket gerçeklerinden uzak, kısır çekişmelerle geçmesinin yarattığı huzursuzluğu, darbe girişiminin nedeni olarak açıklıyordu. Siyasi kadronun Atatürkçülükten uzaklaştığı kanısında olan Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı (TMGT), Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF), Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) gibi gençlik örgütlenmeleri orduya bağlılık bildirisi yayımlamışlardı. İlhan Selçuk ayrıca ordu birliğinin korunmasına gayret edilmesi gerektiğini vurgulayarak yazısını tamamlamıştı.

Yön dergisi, darbe girişiminden sonra Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından askerî müdahaleleri desteklemek suçuyla 14 aylık kapatma cezasına çarptırıldı. 1946'dan beri hiçbir basın yayın organı bu kadar uzun süreli bir kapatma cezası almamıştı. Genellikle *Yön*'ün askerî darbeleri desteklediği için kapatıldığı aktarılır, halbuki kapatmaya ilişkin dava konusu tam da böyle değildir: *Yön* dergisinde, 23 Mayıs 1963 tarihli 75. sayıda, normalde Doğan Av-

116 "Milli Yasa", *Yön*, sayı 41; "Milli Yasa", *Yön*, sayı 42, s. 10-11; "Azgelişmiş Ülkeler için Tek Çıkar Yol Sosyalizmdir", *Yön*, sayı 45, s. 10-11.

117 "Cezayir'de Sosyalizm: FLN'nin Ana Programı", *Yön*, sayı 42, s. 13; "Yemen: Yemen gibi geri bir ülkede bile, ihtilalci subayların ilk sözü 'Sosyalizmi kuracağız'oldu", *Yön*, sayı 42, s. 14.

118 Aydınoğlu, *Türk Solu: Eleştirel bir Tarih Denemesi: 1960-1971*, Belge Yayınları, İstanbul, 1992, s. 41.

119 İlhan Selçuk, "Bir Arpa Boyu", *Yön*, sayı 75, s. 4-5.

cıoğlu veya Mümtaz Soysal'ın yazdığı "Bakış" adlı başyazı köşesinde Atatürk devrinin milli eğitim bakanlarından Cemal Hüsnü Taray'ın yazısı yayımlanmıştı. Bir sonraki sayıda da Prof. Bahri Savcı'nın (aslında Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yayımlanmış kitabından alınmış) yazısı nedeniyle dergi kapatılmıştı.[120] İşin ilginç tarafı, Taray henüz askerî darbe durumu tam çözümlenmemişken, yeni askerî hareketler olabileceği konusunda uyarılarda bulunduğundan halkı endişe ve huzursuzluğa sürüklemekle suçlanmıştı. Halbuki Taray bu yazısında askerî girişimin nedenlerini incelemiş ve "Memlekete gereken tek idare sistemi demokratik rejimdir" demişti. Ona göre demokrasi tam olarak işlemediği, "demokratik rejimde hakların bilinçlilikle kullanılması" gerekliliği anlaşılmadığı için müdahaleler oluyordu.[121] Yani Taray bu askerî darbelerde iktidarı suçlu buluyor ama aynı zamanda genç Harbiyelileri, genç subayları yanlış yolda ve vatan aleyhine davranışlarda görüyordu. Bu yazıda Taray'ın darbeyi övdüğünü söylemek güçtür.

Bahri Savcı'nın yazısı ise 27 Mayıs İnkılâbını Koruma Kanunu'na alenen aykırı hareket etmek, DP iktidarının özlendiği ve ihtilalin meşruiyetinin olmadığı duygusunu yaratmakla suçlanmıştı. Yani gazete birbirine taban tabana zıt iki gerekçeyle kapatılmıştı. Sonuçta 27 Mayıs'ı ve zinde kuvvetleri sürekli savunmuş olan *Yön,* ironik biçimde 27 Mayıs'a karşı çıkmaktan kapatılmış oldu. *Yön* hareketi bu yazıyı muhtemelen Aydemir'in girişimi ile ilişkilendirilmemek için koymuştu. Dergi, kapatma cezasına karşı dava açtı ama sonuçta 14 ay gibi uzun bir süre yayın yapamadı. Daha önce *Yön* çevresini destekleyen aydınların çoğu bu dönemde TİP'e katıldı.

Yön Hareketi ve Sosyalist Kültür Derneği

*Yön*cüler bir dönem siyasal parti kurmayı düşünmüş olsa da sonradan bu plandan vazgeçerek onun yerine Sosyalist Kültür Derneği'ni (SKD) kurdular. Hareketin önde gelenleri parti başkanından bir davet olmasına rağmen TİP'e katılmayı düşünmemişlerdi. Avcıoğlu TİP'i sınıf öncülüğü konusunda ısrarcı buluyor, bunun daha ileriki aşamalarda sosyalizmi benimseyebilecek çevreleri ürküttüğünü düşünüyordu. Avcıoğlu özellikle zinde kuvvetlerin mevcut durumda işçi sınıfının öncülüğünü kabul etmeyeceği fikrindeydi. Ülke-

120 "Yön Neden Kapatıldı? Orgeneral Cemal Tural Açıklıyor", *Yön*, sayı 78, s. 11. *Yön* kapatılma kararının kaldırılması için Danıştay'da açtığı davada sıkıyönetim komutanının yaptığı savunmayı yayımlamıştı. Orgeneral Tural'ın açıkladığına göre kapatma sebebi Prof. Bahri Savcı'nın yazısıydı. *Yön* bu yazının Savcı'nın kitabından alıntı olduğunu ve kitap hakkında herhangi bir tahkikata girişilmediğini açıklamıştı. Ayrıca sıkıyönetim boyunca *Yön* hakkında adli kovuşturma olmadığı ve *Yön*'ün kapatılma kararına karşı dava açtığı da belirtilmişti. Burada sadece Savcı'nın değil Taray'ın yazısının da kapatma sebebi olduğu anlaşılmaktadır.

121 Cemal Hüsnü Taray, "Kim Sorumlu?", *Yön*, sayı 75, s. 3.

deki gerici egemen sınıflar karşısında en ilerici güç ve en önemli dayanak zinde kuvvetler olduğuna göre, onların ürkütülmesi hareketin başarısız olmasına neden olacaktı. Aslında *Yön* hareketi önceleri TİP'e genellikle olumlu yaklaşmış, Sadun Aren'in, Behice Boran'ın yazılarını dergide yayımlamış, kapılarını TİP'e açmıştı. Ayrıca Avcıoğlu TİP'i "komünizmle" suçlayanlara da karşı çıkmış, TİP'in tüzüğünde yer alan ilgili maddeyi aynen aktararak partinin "kanlı ihtilallerle sınıf diktatörlüğü kurmak" gibi bir amacı olmadığını, sadece seçimlerle iktidara gelmeyi ve seçimlerle gitmeyi planladığını göstermeye çalışmıştı.[122] Avcıoğlu memleketin ilerleme hamlesine girmesini emekçi kütlelerin toplum hayatında sesini güçlü bir şekilde duyurmasına bağlı görüyordu. Emekçilerin partisi olarak ortaya çıkan TİP bu bakımdan da önemliydi; fakat Avcıoğlu TİP'in "özlenen parti olamadığını" belirtiyordu: İşçiler partiye rağbet etmiyordu, hatta Avcıoğlu TİP'i "gerçekçi" de bulmuyordu. Özellikle TİP'in "sınıf önderliği davasını en önemli mesele olarak" ortaya atmasını, "Türkiye'deki şartları göz önüne almamasını" ve "sınıf önderliği davasını" zamansız sayanlara karşı "hırçın" tavır takınmasını, aydınların, gençliğin ve statükoya karşı olan diğer kuvvetlerin sosyalist hareketteki rolünü küçümsemesini, "dogmatik tavır" olarak eleştirmişti.[123] Ayrıca Avcıoğlu'na göre TİP, *Yön* gibi çevrelere karşı "aydın sosyalizmi" diye "hayali" bir kavram yaratarak TİP'in çeşitli tabakalarca benimsenmesini güçleştirmişti. TİP'in "somut koşulları düşünüp daha uzlaşıcı, toplayıcı olması" gerekiyordu. Avcıoğlu'na göre partinin ilk hedefi "katı bir doktrincilik gayretinden çok" sosyalizmi meşru kılmak, onu tanıtmak olmalıydı. Avcıoğlu bu bakımdan sosyalizmin milli bağımsızlıkçı tavrının, din ve aileye karşı olmadığının, hürriyetçiliğinin ve demokratik tutumuyla komünizmi önleyecek tek yol olduğunun, ilk planda anlatılması gereken konular olduğunu ileri sürmüştü.

Aslında TİP Başkanı Mehmet Ali Aybar da *Vatan* gazetesinde yaptığı bir röportajda TİP'in Atatürkçülükten hareket ettiğini fakat onu kalıplaşmaktan kurtarıp "yüzde yüz yerli doktrin partisi" olarak ortaya çıktığını açıklamış, ayrıca bütün "ilericileri" bir cephede toplanmaya çağırmıştı. Hatta "Türk işçi sınıfının öncülüğü üzerindeki gereksiz tartışmaları bir yana bırakarak, saflarımızı pekiştirelim" demişti.[124] Fakat bu hiçbir zaman gerçekleşmedi.

122 Avcıoğlu, "TİP'e Dair", *Yön*, sayı 50, s. 16.

123 Behice Boran, Avcıoğlu'nun TİP'e yönelik eleştirilerine çok sert yanıt vermiş ve *Yön*'ü yersiz biçimde TİP'i başarısız göstermekle, işçileri, aydınları, zinde kuvvetleri TİP'ten soğutmakla suçlamıştı. Hatta Boran'a göre *Yön*cüler ileride faşizm tehlikesi maddileşirse "TİP komünist, biz milliyetçi sosyalistleriz" diyebilmek için partiye bu eleştirileri yöneltiyordu. *Yön* hareketi adına Boran'a yanıt veren Avcıoğlu ise kendilerinin böyle gizli maksatlarının, çirkin hesaplarının olmadığını açıklamıştı. Bkz. "Behice Boran'ın *Yön*'e Cevabı", *Yön*, sayı 51, s. 7.

124 "Türkiye İşçi Partisi", *Yön*, sayı 41, s. 6. Aybar, "Atatürk ilkelerini, insan hak ve hürriyetlerini, emekten yana olmayı, barışçılığı ortak bir platform olarak kabul edebiliriz" diyordu. Aybar bu cepheye "laikliği veya kara çarşafla mücadeleyi savunandan toplumculara kadar herkes girme-

TİP önderliği bu arada *Yön* hareketinin TİP'e karşı eleştirel tavrını zaman zaman farklı bir parti kurma fikriyle ifade ediyordu. Fakat *Yön* çevresi parti kurmaktan vazgeçti ya da bunu erteledi ve sonra da gerçekleştirmedi; bunun yerine 1963 yılının başlarında Sosyalist Kültür Derneği'ni kurdu. Bu dernek aslında İngiltere'de sonradan İşçi Partisi'ne dönüşmüş olan Fabiancı cemiyetleri anımsatıyordu ve *Yön*'de Fabiancılık üzerine aynı dönemde yazılar da kaleme alınmıştı.[125] Derneğin ilk üyeleri arasında Doğan Avcıoğlu, İlhami Soysal, Mümtaz Soysal ve Cemal Reşit Eyüboğlu dışında, Senatör Niyazi Ağırnaslı, Türkkaya Ataöv, Osman Nuri Torun, Şevket Süreyya Aydemir, sendikacı Seyfi Demirsoy, yazar Müşerref Hekimoğlu, planlamacı Arslan Başer Kafaoğlu ve Attila Karaosmanoğlu, akademisyen İdris Küçükömer, Prof. Cahit Tanyol bulunuyordu.[126] Ayrıca o dönemde asistan olan, sonra MİT'in ajanı olduğu deşifre edilen Mahir Kaynak da üyeler arasındaydı. 1965'te derneğin üye sayısı 5 bine ulaşmıştı. Aynı dönemde TİP'in üye sayısı ise 10 bin kadardı. Derneğin ne kadar etkin bir gelişme gösterdiği bu rakamdan kolayca anlaşılabilir.

Merkezi Ankara'da olan Sosyalist Kültür Derneği'nin tüzüğü ve ilk bildirisi *Yön*'de yayımlandı. Tüzükte derneğin amacı şöyle tanımlanıyordu:

> Emeği toplumun temel değeri sayan Sosyalist Kültür Derneği, her türlü sömürücülüğü ortadan kaldıracak olan gerçek bir demokrasi düzeninin kurulması için gerekli koşulları bilim ışığı altında inceler. Böyle bir düzenin kültür temellerini araştırır ve bunların yayılmasına çalışır.[127]

Yön'ün genel imzaya açılmış ilk bildirisine kıyasla dernek bildirisinde, mevcut toplumsal, ekonomik ve siyasal düzen çok daha sert bir dille eleştiriliyordu. Bildiride son yıllarda yaşanan bütün olumsuzlukların, bütün sorunların kaynağının kapitalist bir düzene dayanan kalkınma çabası olduğu ileri sürülüyordu. Bu kalkınma çabasıyla gelir artışı sağlanamadığı gibi gelir dağılımı da bozulmuştu. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki "sınıfsız bir toplum yaratma" ilkesinin terk edilmesi ve bunun yerine sınıf farklılıklarını daha da keskinleştirecek bir gelişme metodunun seçilmesi sınıf çatışmalarına daha elverişli ortam yaratmıştı. Çok partili sistem sorunları çözmekten ziyade belli sınıfların çıkarlarını koruyordu:

---

lidir" demişti. *Yön* de ilerici cephedeki toplanma gayretini, Behice Boran ve Erdoğan Başaran *Vatan* gazetesindeki yazılarını desteklediğini duyurmuştu.

125 Fabianlar 1884'de İngiltere'de aydınların kurduğu reformcu bir örgüttü.

126 Bütün liste için bkz. Atılgan, *a.g.e.*, s. 360. Kaynak göstermemekle beraber Lipovsky SKD'nin üye sayısına dair rakamlar verir. Bkz. Igor P. Lipovsky, *The Socialist Movement in Turkey 1960-1980*, E.J.Brill, 1992, s. 87.

127 "Sosyalist Kültür Derneği: Tüzük", *Yön*, sayı 57, s. 15.

> Sosyalizm azgelişmiş ülkelerin sosyal adalet içinde hızlı kalkınmalarını sağlayacak tek metottur. Sosyalist metot aynı zamanda kapitalist bir gelişmenin bilhassa azgelişmiş bir toplumda meydana getireceği aşırı sınıf çatışmalarını demokratik yollarla önlemenin tek yoludur.[128]

Bildiride Türkiye'de toplumsal konulara eğilenlerin "milliyetçi, hürriyetçi ve demokratik ilkelere dayanan bir sosyalizm anlayışı etrafında" birleştikleri vurgulanıyordu. Milliyetçiliğin sadece belli bir zümrenin çıkarlarını savunan, aldatıcı ve gerici bir milliyetçilik olmadığı, halka dayalı, birbirini sömürmeden, birbirine saygıyla bağlı bireylerden oluşan bağımsız bir Türkiye kurma amacına yönelen bir milliyetçilik olduğunun altı çizilmişti. Buradaki hürriyetin gerçek hürriyet olduğu, "kişiyi ve emeği en büyük değer sayan" insanların onurlu yaşam sürmelerini sağlayan imkânları yaratacak gerçek hürriyet ilkesinin kabul edildiği duyuruluyordu. Ayrıca bildiriyi destekleyenlerin kalkınmada özel sektöre de yer vermekle beraber bunu gerçekleştirmede başlıca görevin devlete düştüğünü kabul ettikleri ve "istismar unsurlarından temizlenmiş bir düzen olan 'sosyalist karma ekonomi'"yi benimsemekte oldukları belirtilmişti.[129] Ayrıca sosyalizm ile "Atatürkçülük" arasında bir devamlılık ilişkisi kurulmuştu:

> [Bu,] Türk ulusunu ileri bir medeniyet seviyesine ulaştırmak hedefine yönelmiş halkçı bir düzen kurmak üzere yapılan milli kurtuluş savaşımızın bir devamı ve yeni bir hamlesi olacaktır.[130]

Türkiye sosyalistlerinin insan yaşamı ve emeğini en büyük değer saymasına yapılan vurguyu bazı yazarlar eleştirdi. *Forum* dergisinde yazan Aydın Yalçın bu sözün Marksist teoriye bağlılığın işareti olduğunu, SKD tüzüğünün *Komünist Manifesto* ile aşırı paralellikler barındırdığını yazdı. Bu eleştiriye karşılık *Yön* dergisinde "İnsan emeği en büyük değer değilse nedir, sermaye mi?" diye sorulacaktı.[131] *Milliyet*, *Akis* ve *Vatan* gazeteleri ise SKD'nin kuruluşunu kutladılar. *Milliyet* başyazarı İpekçi, Yalçın'ın aksine SKD kurucularını ciddi, bilimsel ve reformist kişiler olarak selamladı.[132] İpekçi, SKD'nin ortaya koyduğu görüşlerin Avrupa sosyal demokrat ve işçi partileriyle paralellik taşıdığını gözlemleyerek özel mülkiyeti ortadan kaldırmak gibi bir amacı olmadığı için SKD'yi olumlamıştı. Ona göre SKD'yi komünizmle suçlamak bu bakımdan mümkün değildi. Avrupa'dan da SKD'ye çeşitli destekler gelmişti. Sosyalist Enternasyonal'in Genel Sekreteri Albert Carthy bunu

128 "Sosyalist Kültür Derneği: Bildiri", *Yön*, sayı 57, s. 16.

129 A.g.m.

130 A.g.m.

131 "İş Bankası'nın Beslemesi", *Yön*, sayı 73, s. 6.

132 Atılgan, *a.g.e.*, s. 296-297.

tarihî bir adım olarak nitelendirmiş ve elinden gelen katkı ve yardımı yapabileceğini yazılı bir mektupla bildirmişti. Alman Sosyal Demokrat Partisi de destek mektubu göndermişti.[133]

SKD'nin aslında bir partinin ön çalışması niteliğinde olduğunu belirtmiştik. *Yön* dergisinde Fabiancılık üzerine yazılar çıkıyor ve *Yön*cüler, Fabianlar gibi sosyalizme aşamalı geçişin olabileceğini savunuyordu.[134] Amaçlardan biri de aydınlara sosyalizmi benimsetmek, geniş tabanlı bir parti kurulmasını sağlamak için öncelikle sosyalizmin ideolojik olarak kabul görmesini sağlamaktı. SKD'nin aslında farklı çizgilerinden sosyalistler ile Kemalistler arasında antikapitalist, antiemperyalist ve kalkınmacı bir siyaset üzerinden ittifak amaçladığı söylenebilir. Fakat bir yandan TİP ile tartışmalar sürüyordu. TİP önderliği SKD'yi özellikle işçi sınıfının önemini kavrayamamakla ve aydın, teknokrat ve bürokrat kadronun ideolojisini temsil etmekle suçluyordu.[135] SKD ise Fabianların da yedi aydından oluştuğunu, ama önemli olanın sosyalist olmaları ve işçi sınıfının çıkarlarını savunmaları, hatta işçi partisi kurmaları olduğunu ileri sürmüştü.[136] *Yön*'e göre önemli olan, kişilerin aydın kimliği değil yaydıkları fikirlerin içeriğiydi. Ayrıca *Yön* hareketi SKD'nin bir parti olmadığını ve amaçlarının sosyalist fikirleri tanıtmak, yaymak ve sosyalist ortamın gelişmesine katkıda bulunmak olduğunu belirtmişti.[137]

SKD Ankara'daki merkezinin ardından İstanbul'da ve Diyarbakır'da da ofisler açtı. İstanbul'daki dernek ofisi özellikle 19 Mayıs'tan bir gün sonra, 20 Mayıs 1963'te açıldı.[138] Açılış gününde "Atatürk ve Türkiye Sosyalizmi" başlıklı panel yapıldı ve buna yaklaşık 2 bin kişi katıldı. Katılımcılar arasında bürokratlar, subaylar, üniversite öğrencileri ve aydınlar yani "zinde kuvvetler" vardı.

SKD toplantılarında Kemalizm ile sosyalizmin bütünleştirilmesinin özel bir zümrenin değil tüm toplumun çıkarlarının savunulmasına yarayacağı ve emeği en büyük değer saymanın Atatürk'ün halkçılık, devletçilik ve inkılâpçılık ilkeleriyle doğrudan bütünleştiği anlatılıyordu.[139] Ayrıca "memleketçi sosyalizm"in komünizm demek olmadığı, Marx'ın yaşadığı dönemden sonra toplumların yaşadığı dönüşümler sonucunda artık totaliter ve sınıf diktatörlüğüne dayanan ihtilalci komünizme gerek olmadığı belirtiliyor-

133 Bkz. "Sosyalist Kültür Derneği ve Dünya Sosyalistleri", *Yön*, sayı 55, s. 4.

134 Örneğin bkz. Abdi İpekçi, "Fabianizm veya Islahatçı Sosyalizm", *Yön*, sayı 7, s. 8; "İngiltere'de Sosyalizm", *Yön*, sayı 7, s. 17. *Yön*'ün Fabiancılığının daha ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Landau, *a.g.e.*, s. 58-60; ayrıca Atılgan, *a.g.e.*, s. 290-303.

135 Boran, "Sosyalist Kültür Derneği Tartışması", *Vatan*, 22 Ağustos 1962.

136 "Sosyalist Dernek Mesclesi", *Yön*, sayı 37, s. 4.

137 A.g.ın.

138 "SKD İstanbul Şubesi Açıldı", *Yön*, sayı 75, s. 7-11.

139 Atılgan, *a.g.e.*, s. 299-300.

du. Türk sosyalizminin savunacağı hedefler "komünist metotlar ve hedefler" değildi.[140]

SKD, *Yön*'de "demokratik milli kurtuluş hareketi" ve "ikinci milli kurtuluş savaşı" olarak adlandırılmıştı. Yukarıda söz ettiğimiz gibi bu derneğin üniversite gençliği, sivil ve askerî aydın zümrenin beraber kuracağı bir partiye dönüştürülmesi söz konusuydu ama bu plan gerçekleşmedi.[141] Parlamenter demokrasiye olan güvensizlik partinin kurulmasının önündeki engellerden biriydi. Mümtaz Soysal'a göre 1965 seçimleri sonrasında dernek etkinliğini yitirdi. Seçimlerden önce ise *Yön* hareketi bütün gayretini milli cepheyi kurmaya adayacaktı.

Antiemperyalist Milli Cephe Kurma Girişimi

Yön hareketinin temel görüşleri değişmese de Türkiye'deki siyasal gelişmelere göre farklı dönemlerde farklı stratejiler ön plana çıktı. Bu nedenle "zinde kuvvetler"in önemi sık sık gündeme gelse bile hareketin sürekli olarak orduya dayanma ve cuntacıları destekleme stratejisi içinde olduğu düşünülmemelidir. Bu eğilim daha çok siyasetin ciddi bir krize girdiği, bir askerî müdahalenin gündeme geldiği ya da olasılık olarak ortaya çıktığı dönemlerde görülür. Özellikle ilk yıllarda *Yön* hareketi sürekli olarak demokratik yol ve yöntemleri desteklediğini ifade etmiştir.

Yön yayın hayatına 25 Eylül 1964'te geri döndü. Bundan sonraki dönemde hareket –Ekim 1965 genel seçimlerine kadar– bütün enerjisini geniş bir antiemperyalist ittifak kurulması ve seçimlere böyle girilmesi için harcadı. *Yön*'ün "kapitalist olmayan yol" tezini temel olarak emperyalist ülkeler ile bağımlı ülkeler arasındaki çelişkiye dayandırdığından söz etmiştik. Antiemperyalizm bu dönemde Kıbrıs sorunu ve ABD'nin bu soruna yönelik tavrı nedeniyle Türkiye siyasal yaşamına giderek daha güncel ve baskın olarak girmişti. *Yön*'ün ilk sayılarındaki "sosyal adalet", "hızlı kalkınma", "gerçek demokrasi" vurguları yerini giderek "antiemperyalizm" söylemine bıraktı.

Kıbrıs sorununu ve bunu izleyen gelişmeleri kısaca hatırlatmak gerekirse, Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios 30 Kasım 1963'te Türk vatandaşlarının özel statüsünün tanınmayacağını duyurmuştu. Bunun üzerine Türkiye, teoride Rumların Türklere saldırısını engellemek amacıyla Kıbrıs'a ordu gönderme hazırlıklarına girişti. Fakat ABD Başkanı Johnson, Başbakan İnönü'ye gönderdiği bir mektupla ABD'nin onayı olmadan ABD'nin sağladığı silahlarla askerî bir girişim yapılamayacağı uyarısında bulundu. İnönü tereddüt et-

140 Şevket Süreyya Aydemir, "II. Marksizm, Memleketçi Sosyalizm ve İhtilal", *Yön*, sayı 59, s. 16.
141 İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s. 469.

meden ABD'ye rest çekerek unutulmayacak meşhur sözünü burada söyledi: "Yeni bir dünya kurulur ve Türkiye bu dünyanın içinde yerini alır".[142]

*Yön*cüler bu girişimi CHP ve destekçilerinin, Kemalistlerin emperyalizme karşı çıkmak gerektiğini anlaması olarak yorumladılar ve kendini "gerçek milliyetçi" olarak gören herkesi emperyalizme ve işbirlikçilerine karşı "İkinci Kurtuluş Savaşı" vermeye çağırdılar. Yoksa Türk milleti ve vatanı yok olma tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Avcıoğlu durumu milliyetçilik üzerinden açıklıyordu:

> Türkiye'nin bugünkü durumunda milliyetçi, iç ve dış kapitalizmin karşısında dikilen insandır. İç ve dış kapitalizmi savunanlar ise, ancak ve ancak sömürgecilikten yana olanlardır.[143]

Yön'e göre Türk halkı politik olarak "Amerikancılar" ve "milliyetçiler", "gerçek Atatürkçüler" ile "sahte Atatürkçüler" gibi kamplara ayrılmış, bu dönemde sosyalizm-kapitalizm karşıtlığının yerini emperyalizm-milliyetçilik karşıtlığı almıştı.[144] *Yön*'de ABD'nin Türkiye'yi toplumsal ve siyasal ama asıl ekonomik olarak sömürdüğü, hatta Türkiye'nin "yeni sömürge" haline geldiği konusu sık sık işleniyordu. Doğan Avcıoğlu'na göre Kıbrıs olayları Türkiye'nin siyasi ve ekonomik alanda bağımsızlığını büyük ölçüde yitirdiğini, bir "yarı-sömürge ve peyk" haline geldiğini göstermişti.[145] ABD "devlet içinde devlet" olmuştu. Hatta Avcıoğlu "Düyun-u Umumiye devrinde dahi bu kadar sıkı bir yabancı kontrolü altına düşmüş değildik" yorumunu yapmıştı.[146] Ülkelerin bağımsızlığına görünüşte saygı gösteren ekonomik ve siyasal kontrol düzenine "yeni sömürgecilik" adı verildiğini belirtiyordu. *Yön* dergisi dışında SKD toplantılarında da emperyalistlerle ve yabancı sermayeyle ilişkilerin Türkiye'nin gelişmesinin önündeki temel engel olduğu vurgulanıyordu. Fakat yalnızca bu "dış düşman"a savaş açmak yetmezdi. "Sam Amca" kapitalist düzen aracılığıyla kendine ülke içinde destekçi işadamları, avukatlar, gazeteciler ve profesörlerden oluşan geniş bir ağ yaratmıştı.[147]

---

142 Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s. 276.

143 Avcıoğlu, "Milliyetçilere Sesleniş", *Yön*, sayı 78, s. 3.

144 *Yön*'ün milliyetçilik anlayışı için bkz. Atılgan, *a.g.e.*, s. 106-113. Özdemir de 1962 ve 1963 yıllarında hemen hemen hiç işlenmeyen "bağımsızlık" kavramının 1964 ve 1965 yıllarında en çok ele alınan kavramlardan biri olduğunu gösterir. Bkz. Hikmet Özdemir, *a.g.e.*, s. 66.

145 Avcıoğlu, "Milliyetçiliğin Yeniden Uyanışı", *Yön*, sayı 84, s. 3. Avcıoğlu, İnönü'nün "tarihî kişiliğinin verdiği güçle" ve "milliyetçilere dayandığı ölçüde" bu durumu değiştirebileceğini vurgulamıştır.

146 Avcıoğlu, "Milliyetçilere Sesleniş".

147 Avcıoğlu bunu tam olarak şöyle ifade etmişti: "Yeni sömürgeciliğin yerli kadrolarını, ithalatçılar, ihracatçılar, toprak ağaları, komisyoncular, dış firmaların acenteleri, yabancı şirketlerin ortakları ile ücretli memurlar ve yazarlar teşkil etmektedir", a.g.m.

Emperyalistlere karşı savaşın bu içteki işbirlikçilere karşı da verilmesi gerekiyordu. *Yön* çevresi sadece ekonomik ilişkilerden değil kültürel ve sosyal hegemonya kurumlarından, araçlarından da söz ediyordu.

Yön antiemperyalizm retoriğini "gerçek milliyetçilik" söylemi olarak kavramsallaştırmıştı.[148] Bu özellikle Türkiye'de sağ partilerin ve hareketlerin kendisini solda tanımlayan herkesi "Moskova'nın uşağı" olarak adlandırmasından da kaynaklanmaktadır. Yani *Yön* karşı saldırıya geçmişti ve asıl vatan hainlerinin ABD'nin Türkiye'yi sömürmesinde işbirliği yapanlar olduğunu yazıyor, hatta bunları "Amerikan uşakları" olarak adlandırıyordu. Ayrıca bu kesimin, sosyalistleri "kökü dışarıda" olarak suçlamasına karşılık *Yön* de dış güçlerle işbirliği yapan sınıfları "kökü dışarıda" olarak nitelemeye başlamıştı.[149] Onlara göre bu sınıf "iç ve dış kapitalizmin ücretli uşaklığını yapan geniş bir oportünist grup"tu; üstelik Avcıoğlu'nun "komik" sıfatıyla nitelendirdiği üzere, kendilerini "milliyetçi" olarak görüyorlardı. *Yön* hareketi kendisine gerçekten milliyetçi diyen herkesi "İkinci Kurtuluş Savaşı'na" davet ediyordu:

> Türk halkının refah ve saadeti için mücadele eden sosyalistlerin, gerçek milliyetçiler olduklarına inanıyoruz. Sosyalizmin milliyetçi anlayışı, milli bağımsızlık konusunda da görülmektedir. Sosyalist, Amerikan boyunduruğuna da, Rus boyunduruğuna da karşıdır. Ekonomik bağımsızlıkla tamamlanmadıkça, yirminci yüzyılda siyasi bağımsızlığın fazla bir mana taşımayacağına inanır. Bu sebeple, Amerika'dan fazla Amerikanlık taslayan ağaların ve ağalara uşaklık eden sözde milliyetçilerin vatanseverliklerinden şüphe ediyoruz. Türk ekonomisini dilencilikle yaşar hale getirerek yeni bir "Düyun-u Umumiye" devri açan ve zengin amcalarımızı kızdırmak endişesiyle milli kurtuluş hareketlerini desteklemekten korkan idarecilerin milliyetçiliğine inanmakta güçlük çekiyoruz. (...) Milliyetçilik babında, sosyalistlere toz kondurabilecek fazla sayıda babayiğit mevcut olmasa gerektir.[150]

Dünyada birçok ülkede emperyalizme karşı savaş verildiği ve sonuçta bir "Üçüncü Dünya"nın doğduğu da vurgulanıyordu. Türkiye'nin yeri "Atatürk'ün önderliğinde emperyalizme karşı ilk savaş açan ülke" olarak onların safıydı.[151] *Yön*'de sık sık yazıları çıkmaya başlayan Fethi Naci de "yeni-sömürgecilik" kavramını tanıtıyordu. Emperyalist kuvvetlerin amaçları önce-

148 A.g.m.

149 A.g.m. Ayrıca bkz. Mümtaz Soysal, "Bizans'ın Son Günleri", *Yön*, sayı 93, s. 3. Soysal "kökü dışarıda" girişimcilerin yabancı kapitalistlerle işbirliği yapmaya başlayarak toplumun tepesine "komprador" kesildiklerini belirtmişti.

150 Avcıoğlu, "Sosyalizm Anlayışımız".

151 Avcıoğlu, "Emperyalizmin Çırpınışları", *Yön*, sayı 98, s. 3.

likli olarak ekonomikti; fakat siyasi, askerî ve ideolojik alanlarla da ilgileniyorlardı. Yeni-sömürgecilik politikası, özellikle bağımsızlıklarını yeni kazanmış devletlerin tam bir ekonomik bağımsızlık kazanmasını önlemeye ve onları kapitalizmin içinde tutarak sosyalizmden kaçınmalarını sağlamaya yönelikti. Emperyalizm, eski kaygısı olan büyük kârlar elde etmek yerine, "bozgun halindeki kapitalist dünya sistemini korumak için çırpınmaktaydı".[152] Türkiye yeni-sömürgeci politikaların baskılarına boyun eğerek "kapitalizmin yolunu" izlerken, bazı Asya ve Afrika ülkelerinin kapitalist olmayan ve sosyalizme yönelen çizgiyi izledikleri *Yön*'de vurgulanıyordu.

Bu tartışma sürerken önemli bir gelişme oldu. *Yön* ittifak bulma arayışlarını ve milli cephe kurma politikasını daha önce dergiye bir yazıyla katkıda bulunan Mihri Belli'nin önderliğini yaptığı eski Türkiye Komünist Partisi'nden (TKP) bir gruba yöneltti. Belli, Sovyetler Birliği'ne bağlı TKP tarafından tasfiye edilmekle beraber kendisini ve yoldaşlarını bu dönemde "gerçek TKP'li" olarak görüyordu. Mihri Belli 1962 yılında *Yön* dergisine Mehmet Doğu mahlasıyla demokratik devrim için birleşik milli cephe kurulmasını öneren bir yazıyla katılmıştı. Avcıoğlu ve Belli'nin yakınlaşması 1965'te Fransız Marksist yazar Roger Garaudy'den birlikte çevirdikleri ve *Yön* tarafından *İslâm ve Sosyalizm* adıyla yayımlanan kitap sırasında artmıştı.[153]

Yön'de daha önce eski TKP'li Erdoğan Başar'ın (Berktay) da "II. Milli Kurtuluş Savaşı" başlıklı yazısı yayımlanmıştı. Başar "istiklalciler ve millicileri" birleşmeye çağırıyor, özellikle "bağımsız ve haysiyetli bir dış politikanın savunucusu" ve "milli mücadeleyi başlangıç sayan" iki partinin, CHP ile TİP'in birleşmesini, en azından birbirine karşı muhalefet etmemesini istiyordu.[154] Bundan sonra *Yön*'de "Türk Milliyetçilerine Sesleniş" adlı isimsiz bir yazı yayımlandı; ama yazının içeriğinden ve özellikle sürekli referans verdiği Jean Jaurès'in sözünü[155] kullanmasından, bu yazıyı yazanın Mihri Belli olduğu aşikârdı. Muh-

---

152 Fethi Naci, "Yeni Sömürgecilik Nedir?", *Yön*, sayı 103, s. 16.

153 *Yön* hareketi 1962-1963 yıllarında ayrıca bir yayınevi kurar. Burada yayımlanan bütün kitapların önsözünü Avcıoğlu yazmıştır. İlk iki kitap Niyazi Berkes imzasını taşır (*200 yıldır Neden Bocalıyoruz?* ve *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*). Nazım Hikmet'in *Kurtuluş Savaşı Destanı* ile Garaudy'nin eseri de bu yayınevi tarafından yayımlanır. *Yön* çevresinin bu dönemde İslâmi sosyalizme ilgisi nedeniyle Garaudy'nin eserinin çevrilcliği söylenebilir. Bu ilgi özellikle 1963 yılı sonrasında Ortadoğu ülkelerinde süren İslâmi sosyalizm tartışmaları ile Mısır'da Nasır rejimi ve Suriye ile Irak'ta Baas partileri etrafındaki tartışmalarda doğmuştur. Bu çerçevede *Le Monde* gazetesindeki tartışmalar da *Yön*'de özetlenir. Bkz. "Sosyalizm ve İslâmlık", *Yön*, sayı 95, s. 8-9. Daha sonra R. Garaudy'nin incelemesi kısmen yayımlanır: R. Garaudy, "İslâmi Sosyalizmi ve Marksizm", *Yön*, sayı 117, s. 8-9. İslâmi sosyalizmin en önemli savunucularından biri İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Enstitüsü'nden Prof. Cahit Tanyol'du ve onun yazılarına da *Yön*'de yer verilmişti. Ona göre Arap ülkelerinde uygulanmaya başlayan rejimle İslâm ve sosyalizm arasında bir köprü kurulabilirdi.

154 Erdoğan Başar, "İkinci Milli Kurtuluş Savaşı", *Yön*, sayı 106, s. 8-9.

155 Belli Jaurès'in sözünü şu şekilde kullanır: "Yüzeyde bir milliyetçilik seni enternasyonalizmden

temelen *Yön* zaten sürekli "komünist propaganda yapmak"la suçlandığı için özellikle bu eski TKP'linin adını belirtmek istememişti. Bu yazıda dünün "antiemperyalist devrimci Türkiyesi", "başı dik, itibarlı Kemalist Türkiye" ile bugünün Türkiyesi arasında "uçurumlar" olduğu vurgulanıyordu: Bugünün Türkiyesi "çıkmazlar" içindeydi. Emperyalizmin kurbanı olmakta, emekçi halkı giderek yoksullaşmakta ve adaletsizliklerle boğuşmaktaydı. Bu çıkmaza kapitalizm yüzünden girilmişti. Mihri Belli de Avcıoğlu'nun daha önce sık sık dile getirdiği fikri tekrarlıyor, dünyanın bütün geri kalmış ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de gerçek ekonomik kalkınmayı sağlayacak tek yolun sosyalizm olduğunun altını çiziyordu. Burjuvazi artık "barutunu tüketmiş" yani devrimciliğini yitirmişti. Yazıda çağın en büyük gerçeğinin "millet gerçeği" olduğu da vurgulanmıştı. Belli'ye göre milliyetçilik bayrağı artık milli kurtuluşçu sosyalistlerin elindeydi. Bunun şovenist bir milliyetçilik olmadığı, zaten gerçek milliyetçiliğin hümanist olduğu, farklı halkların emekçileri arasında bir çelişme olmadığı iddiasıyla açıklanıyordu. Antiemperyalizm bağlamında milliyetçiliğe yapılan vurguyla beraber sosyalizmin[156] ne olduğu da kısaca açıklandıktan sonra sıradaki devrimci "görev"in sosyalizmi kurmak değil, demokratik devrimi bütün derinliğiyle başarmak olduğu belirtiliyordu:

> Yönümüz sosyalizm olmakla birlikte, Türk sosyalistleri için bugünün ödevi, Türkiye'nin bütün ilerici güçleriyle birlikte demokratik devrimi bütün derinliğiyle başarmaktır. Demokratik devrim, Türkiye'nin ekonomik ve politik bağımsızlığını tam olarak gerçekleştirmek demektir. Bu devrim emperyalizme ve emperyalizmle ortaklaşa olan yurt içindeki parazit çevrelere karşıdır. Demokratik devrim ülkemizde feodalizmin bütün kalıntılarını yok etmek demektir. Bu devrim büyük toprak sahiplerine karşı bir devrimdir. Demokratik devrim, yurdun bütün güçlerini seferber ederek halktan yana, planlı bir ekonomik kalkınmayı gerçekleştirerek Türkiye'de sosyalizmin kuruluşuna elverişli ortamı yaratmak demektir.[157]

Türk milliyetçilerine seslenen yazıda demokratik devrim 19 Mayıs'ın bir devamı olarak tarif ediliyor ve komprador-ağa ittifakına karşı bütün Türk

---

uzaklaştırır. Derin bir milliyetçilik seni enternasyonalizme yaklaştırır. Öte yandan: Yüzeyde bir enternasyonalizm seni milliyetçilikten uzaklaştırır. Derin bir enternasyonalizm seni milliyetçiliğe götürür." Bkz. "Türk Milliyetçilerine Sesleniş", *Yön*, sayı 110, s. 8.

156 Sosyalizm, içerik aşağı yukarı aynı olmakla beraber *Yön* hareketine göre daha Marksist terimler kullanılarak tarif edilmiştir. "Toplum biçimi olarak biz sosyalizmi insanın insan tarafından sömürülmesine son veren, üretim araçlarını toplumun ortaklaşa mülkiyetinde bulunduran sanayileşmiş toplum olarak anlıyoruz. Sosyalizm modern üretim tarzının sosyal niteliği ile üretim araçlarının özel mülkiyeti arasındaki çelişmeyi ortadan kaldırarak üretim güçlerinin tam gelişmesini sağlayan ve 'herkesten yeteneklerine göre, herkese üretimine göre' şiarını gerçekleştiren toplum biçimidir". Bkz. "Türk Milliyetçilerine Sesleniş".

157 A.g.m.

milleti ilerici bir hamleye davet ediliyordu. Demokratik devrim sosyalist devrime giden yoldaki bir aşamaydı. Bu yazıdan sonra Doğan Avcıoğlu "milli kurtuluş tipi kalkınma" ve "milli demokrasi"nin özellikleri üzerine bir yazı yazdı.[158] Burada, sosyalizmin tek olmakla beraber ona varış yollarının artık çeşitlendiğini anlatıyordu. Oskar Lange'nin "milli kurtuluş tipi kalkınma modeli" olarak tanımladığı, azgelişmiş ülkelere özgü sosyalizme geçiş yolu ortaya konuyordu. Avcıoğlu'na göre sosyalistler yeni gelişmeleri aydınlatacak genel bir teoriden henüz yoksundu. Avcıoğlu'nun "yeni gelişme" olarak ifade ettiği olgu ise artık sosyalizme yönelen milli kurtuluş hareketlerinin aşağıdan yukarıya olabildiği gibi Mısır'da görüldüğü üzere yukarıdan aşağıya da gerçekleşebilmesiydi.[159] Avcıoğlu'na göre milli kurtuluş hareketlerini milli burjuvazi yönlendirebilirdi ama bu işçi sınıfına ihtiyaç duyulmadan sosyalizme geçilebileceğini göstermiyordu. Fakat işçi sınıfının öncü olmadığı ülkelerde artık uluslararası işçi sınıfı bu öncülüğü yerine getirmekteydi. Yani Avcıoğlu da ön aşamada (milli kurtuluş hareketi veya demokratik devrim aşamasında) işçi sınıfı dışındaki sınıfların öncü olabileceğini kabul etmekle beraber sosyalizme geçiş için işçi sınıfının öncülüğünün gerekli olduğu kanısındaydı. Avcıoğlu ayrıca "milli kurtuluş devrimleri"nin burjuva devrimlerinden "nitelik olarak farklı" olduğunun altını çizmişti. Bu devrimler öncelikle sadece siyasal bağımsızlığa yönelseler bile mantıkları gereği sonra kapitalizme de cephe alıyorlardı:

> Hayat, milli liderleri ve burjuvazinin devrimci unsurlarını sosyalist olmadıkları halde antikapitalist tutum almaya, komprador burjuvaziyi ve feodaliteyi tasfiyeye ve sosyalist çözüm yollarına yaklaşmaya zorlamaktadır. Bu tutum, doktriner tercihlerin değil, objektif şartların sonucudur. Ekonomik bağımsızlık yolunda girişilen köklü dönüşümler, burjuvazinin devrimci unsurlarını halk kütlelerine dayanmaya zorlamaktadır. Fakat bu dönüşümler, aynı zamanda halk kütlelerini güçlendirmekte ve bilinçlendirmekte, dolayısıyla antikapitalist eğilimleri çoğaltmaktadır.[160]

Bunların yanında Avcıoğlu artık azgelişmiş bir ülkenin "demokratik yollardan sosyalizme ulaşması" imkânının da belirdiğini vurgulamıştı. Halkın

158 Avcıoğlu, "Azgelişmiş Ülkelerde Antiemperyalist Mücadele: Halkçı, Devletçi, Devrimci ve Milli Kalkınma Yolu", *Yön*, sayı 111, s. 8-9.

159 Fethi Naci'nin "Azgelişmiş Ülkeler ve Sosyalizm" adlı makalesinde, aynı adlı kitabının önsözü yayımlanmıştır. Naci de "Milli Demokrasi" adı verilen tezlerin önce "Yeni Demokrasi" adlı altında ortaya sürüldüğünü anlatır. Fakat "Yeni Demokrasi"nin ancak işçi sınıfının ve partisinin yönetimi altında kurulabileceği iddiası söz konusuyken sonraki gelişmeler işçi sınıfının öncülüğü olmadan da azgelişmiş ülkelerde kapitalist olmayan yolun seçilebildiğini ve bu ülkelerin sosyalizme doğru gidişi hızlandırdığını ortaya koymuştu. Naci Birmanya'da ordunun üstlendiği işlevi de aktarıyordu. Bkz. *Yön*, sayı 114, s. 8-9.

160 Avcıoğlu, a.g.m.

bütün ilerici tabakaları "tekelci olmayan büyük burjuvazinin bir kısmı da dahil" bu mücadeleye ve milli demokrasinin kurulması evresine katılabilirdi. Bu program bütün kapitalist ilişkileri ortadan kaldırmaya yönelmediği gibi hızlı bir sosyalist dönüşümü de hedeflemiyor, sadece mili bir ekonominin inşası konusunda imkânlar yaratıyordu. Avcıoğlu'na göre bu programda buluşan bütün ilerici güçler mevcut "burjuva" demokrasisini "milli" bir demokrasi haline getirmeye çalışacaktı. Burjuva demokrasisinde burjuvazinin hâkimiyeti söz konusu olduğu için "milli demokrasi" farklıydı. Fakat bu işçi sınıfının egemen olduğu "sosyalist demokrasi" de değildi. Bu demokrasi, "diktatörlük" ve "despotizm" metotlarını reddeden bütün antifeodal, antiemperyalist güçleri temsil eden "karma" bir tipti. Milli demokrasiye dayanan devlet, "özgür bir köylü" ve "güçlü bir işçi sınıfı yaratacak", böylelikle sosyalizme geçişin şartları sağlanabilecekti.

Avcıoğlu artık daha Marksist biçimde tanımlanan devrim mücadelesinin iki "veçhesi" olacağını, bunların "milli ve sınıfi veçhe" olduğunu vurguluyordu. Bunların ilki "milli egemenliği kuvvetlendirmek, ekonomik bağımsızlığa ulaşmak, geniş bir milli rönesansı gerçekleştirmek, her türlü gericilik şeklini ve feodal eşitsizliği kaldırmak" için mücadeleydi. İkincisi kapitalizmi teşhir etmek, yerli-yabancı tekellerin gücünü kırmak, kapitalist sistemde burjuvazinin sınıf çıkarlarını ortaya koymak ve işçi-köylü ittifakını güçlendirmek için mücadele olacaktı. Bu nedenle ilk planda önemli olan bütün milliyetçi güçlerin bir araya gelebilmesiydi. Emperyalistlerin bu güçleri bölmesi tehlikesine karşı mevcut kuvvet ilişkilerinin iyi ölçülmesi ve en uygun sloganların ortaya atılması gerekiyordu. Ayrıca Türkiye'de bu gelişmelerin demokratik düzen içinde uygulanabileceğinin de altı çizilmişti.[161]

Bu dönemde TİP ve *Yön* antiemperyalist söylem üzerinden kısmen yakınlaşmaya başladı.[162] Antiemperyalizm ve "İkinci Kurtuluş Savaşı" söylemi TİP'in de bu dönemdeki temel şiarıydı. TİP bunu "İkinci Kuvayi Milliye" olarak adlandırıyordu. Hatta TİP'in parti binalarına Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı sırasında çekilmiş kalpaklı resimleri asılmıştı. Kasım 1964'te TİP Başkanı Mehmet Ali Aybar *Yön* dergisinin merkez ofisini ziyaret ederek Türkiye'de bütün ilerici zinde kuvvetleri İkinci Kurtuluş Savaşı'na katılmaya davet etmişti.

161 A.g.m.

162 İki hareketin temel ideolojik farkının devrimci mücadeleye öncülük konusundaki yaklaşım farkı olduğu söylenebilir. TİP'e göre "Birinci Antiemperyalist Savaş"ın nihai olarak yenilgisi, işçi sınıfı dışındaki sınıfların mücadeleye önderlik etmesinden kaynaklanıyordu. *Yön*'e göre ise bu yenilginin nedeni önder kadronun "ideoloji yoksunluğu"ydu. Avcıoğlu'na göre bu nedenle sosyalistlerin antiemperyalist hareketin "ruhu ve beyni" olmaları gerekiyordu. Avcıoğlu bir sınıf yerine ideolojinin önderliğinden söz ediyordu. Bkz. "Asıl Muhalefet Şimdi Başlıyor", *Yön*, sayı 99, s. 3.

Bu arada CHP'de de önemli gelişmeler yaşanıyordu. İsmet İnönü, Adalet Partisi (AP) başkanı Süleyman Demirel'i ABD ile kurduğu fazlaca yakın ilişkiler nedeniyle suçluyordu. Ayrıca 1965 seçimlerinden hemen önce CHP siyasi yelpazedeki yerini "ortanın solu" olarak ilan etmiş, AP buna meydanlarda "ortanın solu, Moskova yolu" sloganıyla karşılık vermişti.

Yön hareketinin TİP'le görece yakınlaşması ve CHP'nin AP'ye karşı çıkarak "ortanın solu" söylemini benimsemesi sonucunda grubun seçim öncesinde parlamenter sisteme dair umutları yeniden yükseldi.[163] Hatta CHP "ortanın solu" sloganını kullanmaya başladıktan sonra *Yön* günün mücadelesinin sosyalizm olmadığını, ilerici güçlerin ekonomik bağımsızlığa ulaşma yolunda birleştiklerini belirtmiş, bu çabanın etkili olmasını CHP'nin de katılımına bağlamıştı.[164] *Yön* ayrıca 1965 seçimlerinde TİP'i desteklemişti. Hatta partinin programının bir kısmı dergide yayımlanmıştı.[165] *Yön*, TİP ile CHP'yi seçimlerden sonra antiemperyalist çizgide buluşacak bir koalisyon yapabilmeleri için yakınlaşmaya teşvik ediyordu.

İki partiyi yakınlaşmaya iten bir diğer olay, AP'nin örgütlediği "Komünizmle Mücadele Dernekleri"nin TİP ve CHP'ye saldırılarda bulunması ve sonunda Başbakan İnönü'nün bunlara sert biçimde tavır alması olmuştu.[166] İnönü bu derneklerin onursal başkanlığını yürüten Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'i uyararak eğer istifa etmezse ve şiddeti engellemek için önlemler almazsa "SS'lerle şahsen mücadele edeceğini" duyurmuştu. Tarihî önderin bu dernek üyelerini faşist SS birliklerine benzetmesi ve sert uyarısı çok etkili oldu. Hemen ertesi gün Cumhurbaşkanı Gürsel istifa etmek zorunda kaldı. İnönü'nün bu etkili çıkışı ve aynı düşmandan mustarip oluşu TİP'i de ona yakınlaştırdı.[167]

Yön çevresi, seçim öncesindeki bu gerilimli ve kritik ortamda TİP Başkanı Aybar'ı dergiye davet ederek ona üç soru yöneltti:[168] Bu sorular özellikle TİP'in seçimde hangi konuları öne çıkarmak istediği ve seçimden sonra ko-

---

163 *Yön*cüler CHP'nin sola açılımını şöyle yorumluyorlardı: "Halk partisi sosyalist bir parti değildi. Ama Atatürk'ün eliyle kurulmuştu. Atatürk ise antiemperyalist mücadelenin Üçüncü Dünya'daki ilk ve büyük kahramanı idi. Halk Partisi kendisine gelmeli, tüzüğüne ve tarihine uygun bir politika izlemeli". Bkz. İlhan Selçuk, "Halk Partisinin Sorunu", *Yön*, sayı 117, s. 3.

164 Avcıoğlu, "Ortanın Solu", *Yön*, sayı 122, s. 3.

165 "Türkiye İşçi Partisi Programı", *Yön*, sayı 127, s. 7.

166 Ahmad ve Ahmad, *a.g.e.*, s. 191, 195-197.

167 *Yön*, Komünizmle Mücadele Derneği'nin TİP'lilere yönelik saldırılarda rolü olduğunu düşündükleri AP'lileri, eğer Anayasa'ya uymayıp taşkınca hareket etmeye devam ederlerse tekrar 27 Mayıs gibi bir hareketin yaşanacağı konusunda uyarıyordu. Türk ordusu İran veya Brezilya'da olduğu gibi, yabancı devletin himayesindeki geri bir iktidarı destekleyip kendi halkına karşı "iç zabıta kuvveti" olarak kullanılamayacaktı. Türkiye ordusunun tarihî gelenekleri buna uygun değildi. Bkz. Selçuk, "Ham Hayallerin Sahipleri", *Yön*, sayı 119, s. 3.

168 "TİP lideri Aybar ile Bir Konuşma", *Yön*, sayı 87, s. 7.

alisyona gidip gitmeyeceğiyle ilgiliydi. Aybar, Türkiye'nin en önemli meselesinin –bağımsızlık meselesinin– seçimlerde Türkiye'nin tam bağımsızlığını isteyen çevrelerin başarılı olması ile halledilebileceğini düşünüyordu. Aybar; TİP'i, öğrenci derneklerini, SKD'yi, Türkiye Öğretmenler Birliği'ni, *Yön* ve diğer sol dergileri antiemperyalist kuvvetler olarak sıralamış, ayrıca örtük olarak TİP'in seçimlerden sonra CHP ile koalisyon kurabileceğini de açıkladı.[169] *Yön* çevresi bu yanıtları sevinçle karşıladı ve CHP ile koalisyon kurabileceği umuduyla seçimler öncesi var gücüyle TİP'i destekledi. TİP'in büyük kalabalıkları çektiği haberleri *Yön*'de yer aldı.[170] CHP'nin içinde hem solcuların hem de sağcıların olduğu kaydedilse de özellikle İnönü'nün tarihî kişiliği ve toplumun "sağlam kuvvetleri üzerindeki prestiji sayesinde", partisini bağımsızlık yoluna sokabileceği düşünülerek destekleniyordu. *Yön*'de de bu arada artık ordu için "sağlam kuvvetler" deyimi kullanılmaya başlamıştı. İttifaklar konusunda *Yön* çevresi için sağcılık ve solculuktan öte belirleyici olan, Türkiye'nin bağımsızlığına ilişkin siyasi tutumdu. Hatta *Yön*'de bırakın içinde sağcı unsurların bulunduğu CHP'yi, Türkeş'in liderliğinde aşırı sağcı bir parti olmakla beraber Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ile bile –içinde milliyetçi ve ilerici unsurlar olması nedeniyle– bir ortaklık kurulabileceği ifade edilmişti.[171]

Yön'de Yol Ayrımı

Seçimlerden AP'nin % 52,9 gibi büyük bir oy oranıyla galip çıkması, *Yön* çevresinde büyük bir hayal kırıklığıyla karşılandı. Bu zafer, Menderes'in zaferine benziyordu. Seçim sistemi dolayısıyla AP 240 sandalye kazandığı için tek başına hükümet kurabiliyordu. *Yön* CHP'nin % 35-40 oy alacağını umarken partinin oyu % 28,75'te kalmış ve sadece 134 sandalye kazanmıştı.[172] Diğer sağ partiler de oyların % 12 kadarını almıştı. *Yön* çevresi bu durumun ileriki seçimlerde de sola bir olanak tanımadığını düşünüyordu. Hükümet kendi lehinde seçim sisteminde değişiklikler yapabilirdi. TİP oyların % 3'ünü almış ve böylelikle parlamentoda 15 sandalyeyle temsil hakkı kazanmıştı. Türkiye tarihinde ilk kez bir sosyalist parti Meclis'e giriyordu. Bu başlı başına büyük bir başarıydı. Üstelik parti tam anlamıyla örgütlenememişti. Devletin ve AP yandaşlarının saldırılarına ve aleyhte kampanyaları-

169 Benzer bir açıklamayı Sadun Aren de yapmıştı. "TİP Genel Yönetim Kurulu Üyesi Prof. Dr. Sadun Aren Açıklıyor: Seçimlerden Sonra Bir İlericiler Koalisyonu Kurulursa", *Yön*, sayı 127, s. 6.

170 "Seçim Kampanyası Başladı: İlk gün, en büyük kalabalığı Türkiye İşçi Partisi topladı", *Yön*, sayı 130, s. 4; "TİP, Ankara'da demokratik hayatın en büyük kapalı salon toplantısını yaptı", *Yön*, sayı 131, s. 4.

171 "Seçimler ve *Yön*", *Yön*, sayı 128, s. 4.

172 Ahmad ve Ahmad, *a.g.e.*, 191-192.

na, maddi yetersizliklere ve halkın önyargısına rağmen % 3 gibi bir oy alınması da yeterli bir başarı olarak görülebilirdi. TİP, seçim sonuçlarını büyük bir zafer olarak kutladı, hatta başkan Aybar bir sonraki seçimde "başa güreşeceklerini" bile ilan etti. Halkın kısa zamanda TİP'e oy vermesi, sosyalist düşünceye yatkın olduğunun bir kanıtıydı. *Yön* yazarlarının bir kısmı, TİP'i başarısından dolayı takdir ediyordu ama editör Doğan Avcıoğlu pek de aynı kanıda değildi.

Seçimlerden sonra *Yön* dergisinde durumu değerlendiren Mümtaz Soysal, AP'nin zaferinin daha sert bir politik kutuplaşmaya yol açacağını söyleyip sosyalistleri uzun bir mücadeleye hazır olmaya çağırdı.[173] Fakat Türkiye gibi bir ülkede halkı sadece sözle veya yazıyla "uyandırmanın" mümkün olmadığını belirtmişti.[174] Egemen sınıflar "ideolojik egemenlik" aygıtlarına da sahip olduğu için halkı kandırmak, yanıltmak için türlü araçlar kullanabiliyorlardı. Üstelik hâkim sınıflar ve dış güçler maddi imkânlarını da oy almak için kullanıyordu. Soysal, sosyalistlerin çok çalışarak mecliste başarılı olmaya çalışmaları gerektiğinin altını çiziyordu. Özellikle de halka sadece sözde kalacak vaatler vermemeleri ve "gerçek uyanmanın maddi yollardan geçtiğini düşünerek ileride sloganların somutlaşmasına yarayacak teknik çalışmaları" iyi yapmaları konusunda sosyalistleri uyarıyordu.

Yön'de seçim sonuçlarını değerlendiren ve imzasız yayımlanan diğer yazı ise "Seçim Sonuçları Washington'u Sevindirdi. Sosyalizmin Romantik Dönemi Artık Mutlaka Kapanmalıdır" şeklinde sert bir başlığa sahipti. Yazıyı Doğan Avcıoğlu'nun yazdığı anlaşılabiliyordu. Yazıda Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik yapısının iyi anlaşılması ve tarihten gelen bazı temel siyasal sorunlar uyarınca CHP ve TİP gibi partilerinin tutumlarını tekrar gözden geçirmesi gerektiği dile getiriliyordu.[175] Yazar, sosyalist hareketin Türkiye'nin toplum yapısını iyi araştırması ve "bilimdışı bir romantizm" yerine "sosyalist teorinin ışığı altında bilime dayanan bir politikanın" tespitine çalışması gerektiğini söylüyordu. Seçimden AP'nin zaferle ayrılması Türkiye'nin daha kararlı biçimde Amerikan yanlısı politikalar izleyeceğini ortaya koyuyordu. 20 yıllık parlamenter deneyim, sistemin devrimcilere karşı komprador burjuvazinin ve feodal ağaların hâkimiyetini koruduğunu tekrar açığa vurmuştu. AP'nin seçim kanununu değiştirebilmesi mümkün olduğuna göre TİP'in 1969 seçimlerinde parlamentoda olmasına imkân yoktu. Yazıda, sosyalist hareketin –yani TİP'in– "Halka gider doğruları söyleriz, halkı aydınlatır, 1969'da da iktidara geliriz" şeklindeki söylemleri, "popülist edebiyat",

173 Mümtaz Soysal, "Ortanın Solu mu Sorumlu?", *Yön*, sayı 133, s. 3.

174 A.g.m.

175 "Seçim Sonuçları Washington'u Sevindirdi. Sosyalizmin Romantik Dönemi Mutlaka Kapanmalıdır", *Yön*, sayı 133, s. 4-5.

"bilimdışı kötü bir romantizm" olarak tanımlanmıştı.[176] Yazara göre ülkedeki seçmen "soyut bir varlık olarak değil", "ekonomik ve ideolojik bağımlılığı içinde" düşünülmeliydi. Sosyolojik araştırmalar köylü halkın, ağaların ekonomik ve ideolojik çemberinde olduğunu gösteriyordu ve bunu kırmadan köylüye ulaşmanın olanağı yoktu.

Yön'ün aynı sayısında seçim sonuçlarını değerlendiren İlhan Selçuk da TİP'in parlamentoya girmesini "tarihî gelişim" olarak görürken halk katmanlarına ulaşmak için "aşılması gereken engelleri aşmak, halka ulaşmak için yıkılması gereken duvarları yıkmak gerektiğine" işaret ediyordu.[177] Halk "kendi sosyal yaşayışı içinde kendisi için tabii olan davranışı" göstermekteydi. Sorumlu olanlar "halkı avucu içine almış ağa, eşraf ve komprador takımı"ydı.

TİP'in Meclis'te edindiği koltuk sayısı önemliydi; fakat oylarını, seslendiği "eli nasırlılar"dan çok genç ve aydınlardan toplamıştı; ki bunlar zaten TİP olmasa CHP'ye oy vereceğini açıklamış bir kitleydi. *Yön* çevresi seçim sonuçlarıyla ilgili iyice araştırılması istenen bir paradoksal durumdan da söz ediyordu: TİP'i destekleyenler işçiler, emekçiler, yoksullar değil de üst-orta sınıf mıydı? Buna bir örnek olarak TİP ve AP mitinglerine gelen kitle gösterilmişti: TİP'in Ankara'da bir mitinginde toplanmış 5 bin kadar kişiye hatipler "işçiler, ırgatlar" diye seslenirken "hariciyeler, plancılar, sosyete dedikoduları sütunlarında ismi geçen güzel hanımlar, bol sayıda" gözükmekteydi. Hatta dinleyiciler birbirine "Ne nezih bir topluluk!" diye iltifat yağdırırken birkaç yüz metre ötede 20-30 bin kişinin katıldığı AP mitinginde "işçi ve ırgatların hepsi Demirel'i alkışlamışlardı".[178] Sonuç olarak *Yön* çevresi seçimin ardından Türkiye'nin tarihinin, toplumsal yapısının ve sınıf ilişkilerinin bilimsel sosyalizmin rehberliğinde tekrar değerlendirilmesi gerektiği kanısına varmıştı.

Seçim sonuçları üzerine ilk gözlemler ve yorumlar giderek parlamenter sisteme güvensizlik olarak pekişecekti. *Yön* çevresinin stratejisi iktidara parlamento dışı yöntemlerle gelmek ve halkın yararına değişiklikler yaparak onların güvenini kazanmak yönünde biçimlenmeye başladı. DP'nin devamcısı olan AP'ye ordunun tepkisi (ve dolayısıyla müdahalesi) olabileceği umudu korunuyordu. AP'nin zaferi 27 Mayıs benzeri bir girişimi tetikleyebilecekti.

Doğan Avcıoğlu ve Mümtaz Soysal, yazdıkları iki makalede sosyalistlerin iktidara gelmesi ve köklü reformlar yapması konusunda aslında örtük ola-

176 TİP'e bu kadar sert çıkılmasının seçim sonuçlarının yarattığı hayal kırıklığıyla ilgili olduğu da söylenebilir. Avcıoğlu daha sonra TİP'in programını "açık seçik ve tutarlı" sözleriyle övecekti. Avcıoğlu, "Cumhuriyetin 42. Yılında", *Yön*, sayı 135, s. 3.

177 İlhan Selçuk, "Devrimciliği Yitirince", *Yön*, sayı 133, s. 5.

178 Mümtaz Soysal, "Ortanın Solu mu Sorumlu?".

rak iki farklı strateji önermişti. Soysal parlamenter sistem içinde uzun soluklu mücadeleyi savunuyordu. Avcıoğlu önderliğindeki *Yön* grubunun çoğunluğu, antiparlamenter mücadeleden yana çıkınca Soysal bir süre sonra hareketten ayrıldı. Yazıları *Yön*'de çok daha az yayımlanmaya başladı. Ayrıca bu strateji değişiminden dolayı SKD'nin etkinliği de azaldı. Soysal'a göre "*Yön* yönünü değiştirdiğinde" SKD'in de görevi yersiz kalmış, dolayısıyla derneğin gücü zayıflamıştı.[179] *Yön*'ün daha önce yan yana giden iki stratejiden kesin olarak birini seçmesiyle, SKD'nin doğal olarak pek bir işlevi kalmamıştı.

Yön çevresi yeni stratejileri için temel olarak iki açıklama getiriyordu: Öncelikle, Türkiye'nin toplumsal yapısı dolayısıyla ancak geleneksel sağ partiler iktidara gelebilirdi. Bu nedenle parlamenter yolla değişim seçeneği Türkiye için geçerli değildi. Bu görüş, Jacques Lambert ve Maurice Duverger gibi dönemin ünlü siyaset bilimcilerinin araştırmalarına dayandırılıyordu.[180] Lambert, Türkiye'yle benzer sosyal yapıya sahip ülkelerde parlamenter sistemin aşırı muhafazakârlığın güçlü bir aracı olduğunu ortaya koymuştu.[181] Maurice Duverger de demokratik usullerin eski rejimleri "gizleyerek" onların devam etmesini sağladığı görüşündeydi. Ayrıca Türk sosyologları Mübeccel Kıray ile İbrahim Yasa'nın saha çalışmaları da bu tezleri doğrulayan sonuçlar vermişti.[182] Bu araştırmaların sonuçlarını yorumlayan *Yön* çevresi, parlamenter demokrasinin geri kalmış ülkelerde muhafazakâr partileri iktidara getireceği sonucuna varmıştı ve Avcıoğlu şu tespitte bulunmuştu:

> 20 yıllık denemenin ortaya koyduğu sonuç şudur: Feodal kalıntılardan hâlâ kurtulamamış ve az sayıdaki işçisi dahi bölgesel bağlılıkların etkisi altında bulunan bir toplumda parlamentoculuk, geri unsurların egemenliğini sağlamaktadır. Halbuki azgelişmiş bir ülkede sistemin yaşaması ve istikrara kavuşması,

179 Atılgan, *a.g.e.*, s. 303. Soysal, SKD'nin son bildirisini Atatürk'ün ölüm yıldönümünde, 10 Kasım 1968'de yaptığı konuşmayla vermişti. Burada Soysal "Hedefimiz Atatürk'ü kopya etmek değil ama onun Türkiye'yi tam bağımsızlığa kavuşturmak ve halkçı rejim kurmak hedefini tam anlamıyla gerçekleştirmektir" demişti.

180 Avcıoğlu, "Cumhuriyetin 42. Yılında". Ayrıca Taner Timur'un bir incelemesi Jacques Lambert'in azgelişmiş ülkelerde Batı demokrasisinin nasıl işlediğini tartışır. Bu incelemeye göre toprak reformu ve arkasından gelecek kooperatifçiliği başarmadan yapılacak genel oya dayalı seçimler ağaların oylarını arttıracaktı. Toprak reformunun ana amacı ekonomik olmaktan çok siyasiydi. Taner Timur, "Azgelişmiş Ülkelerde Genel Oy", *Yön*, sayı 5, s. 21.

181 Avcıoğlu, "Cumhuriyetin 42. Yılında".

182 Avcıoğlu, "1965 yılında Atatürkçülük", *Yön*, sayı 137, s. 3. Bu saptama Kıray'ın Karadeniz Ereğlisi'nde yaptığı çalışmaya dayanıyordu. Avcıoğlu'na göre bu çalışma kapitalizme geçişe rağmen yarı-feodal ilişkilerin sürdüğünü ve köylünün kasaba eşrafına bağımlı kaldığını gösteriyordu. Ayrıca Yasa'nın çalışması da küçük esnaf ve büyük toprak ağalarının oy mekanizmasındaki etkilerini gösteriyordu. Bkz. Mübeccel Kıray, "Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası: Ereğli", *Yön*, sayı 93, s. 10-11. Maurice Duverger'nin Türk siyasi yaşamı üzerinde etkisi hakkında bkz. Kurtuluş Kayalı, *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 175-195. Kayalı burada Avcıoğlu ile Duverger'nin ideolojik yakınlığını çözümlemiştir.

parlamentonun zorunlu reformları gerçekleştirebilmesine bağlıdır. Aşırı sağcı çoğunluklar getiren sistem ise, reform yollarını tıkamakta ve toplumun azınlıktaki dinamik unsurları arasında hoşnutsuzluğu körüklemektedir.[183]

Bir başka yazıda Avcıoğlu bu durumu "tutucu güçlerin demir perdesi" olarak tanımlayacaktı.[184] Avcıoğlu'na göre halkı etkisi altına alan bu çember köylerden başlıyor, Washinton'a kadar uzanıyordu. Bu demir perde halk ile halktan yana ilerici güçler arasında "aşılması güç bir engel" yaratıyordu. Hatta Avcıoğlu bunu "Atatürkçülüğün dramı" olarak yorumlamıştı. Atatürkçülerin bütün çabası bu "demir perde"yi kaldırmaya yönelik olmalıydı ve bu epey zaman alacak gibiydi.

Ayrıca yukarıda sözünü ettiğimiz gibi halkın sosyalistlere, asker-sivil aydın zümreye güvensizliği de sol partilerin başarısını engelleyen başka bir temel etken olarak görülüyordu. Halk, onları kendine "yabancı" sayıyordu.[185] Aslında *Yön* çevresi bu zümreyi yanlış ekonomik ve sosyal politikalar uygulamak, dolayısıyla halkın güvenini kaybetmekle de suçlamıştı. Tanzimat aydınları ve bürokratları, İttihat ve Terakki önderleri, hatta Kemalist kadro bile halka baskı uygulamış, onu savaşlara sokmuş ve vatana emperyalistleri getirmişti. Ayrıca Halk Partisi yönetimi de halka yabancılaşmıştı. Hem onların yararına reformları yapmamış, hem de devlet baskısına devam etmişti. Bunların sonucu olarak halk ilerici güçleri jandarma baskısıyla, vergi tahsildarlarıyla anar olmuştu. Bu şartlar altında asker-sivil aydın zümre halkın güvenini ancak gerçek bir modernleşme programıyla kazanabilirdi. İşçi sınıfının henüz gelişkin olmadığı durumda diğer devrimci yollar tamamen kapalıydı.

Avcıoğlu geri sosyal yapıyı tasfiye etmek için "en uygun düşen politik yol ve kurumlar" tartışmasının serbestçe yapılması gerektiğini vurguluyordu. Burada "yol" ve "kurum"lara yapılan vurgudan, halk ihtilalinden söz etmediği anlaşılmaktadır; zaten halkın büyük kısmı tutucu güçlerin etkisinde olduğu için herhangi bir devrimin öncüsü olamayacak durumdaydı. Üstelik Avcıoğlu çekingen aydınlara "sonra daha kötü olursa" şeklinde düşünmekten vazgeçmek gerektiğini, bunun "statükocu" bir davranış olduğunu da belirtiyordu.[186] *Yön*cülerin, özellikle Doğan Avcıoğlu'nun, artık parlamenter demokrasiyle sistemin değiştirebileceğine olan inancı tamamen yıkılmış gibiydi. Doğan Avcıoğlu'nun yazdığı "Parlamentoculuk" başlıklı yazıda artık parlamenter sistem dışı arayışlara girileceğinin ipuçları açık olarak belirlemeye başlamıştı:

183 Avcıoğlu, "Cumhuriyetin 42. Yılında".

184 Avcıoğlu, "1965 Yılında Atatürkçülük", *Yön*, sayı 137, s. 3.

185 A.g.m.

186 Avcıoğlu, "Parlamentoculuk", *Yön*, sayı 158, s. 3.

> Genel oya dayanan çok partili sistemin bilançosu, tutucu güçlerin devamlı zaferini sağlamaktan ibaret kalmıştır. Genel oy, Batı ülkelerindeki ilerici rolünü Türkiye'de oynayamamıştır. Genel oy, halkın değil, ilerici güçler aleyhine olarak, eşrafın ve kompradorun egemenliğini gerçekleştirmiştir. Bu gözlem, bizi sosyal yapı meselesine götürmektedir. Seçmenler, egemen zümrelerin ekonomik ve ideolojik baskısı ile aşiret, ırk, mezhep bağlarının tutucu etkilerinden kurtarabilmiş ve sınıf çıkarlarını az çok görebilecek duruma gelebilmiş olsaydılar, hiç şüphe yok, genel oy Batı'daki gibi ilerici bir rol oynayacaktı. Ama yalnız Türkiye'de değil, azgelişmiş ülkelerin çoğunda durum bu değildir. (...) Sosyal yapıda köklü bir değişiklik gerçekleştirilmedikçe, Batı'nın politik kurumları, tutucu güçlerin egemenliğini sağlayan bir aldatmaca olmaktan öteye gidemeyecektir.[187]

Avcıoğlu'nun bu yazısından sonra *Yön*'de sosyalizme hangi sınıf ve kesimlerin öncülüğünde ve nasıl geçileceği üzerine bir tartışma başlatıldı. Ayrıca Aydemir'in darbe girişimiyle birlikte *Yön*'ün kapatılmasından önce dergide sık sık yer alan, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki askerlerin öncülük ettiği "kapitalist olmayan kalkınma" yolu üzerine yazılar uzun bir aradan sonra tekrar yer almaya başladı.[188] Avcıoğlu Türkiye'deki "kısır manzara" ve Adalet Partisi hakkında yazı yazmanın artık anlamı olmadığını, onun yerine Üçüncü Dünya'nın Türkiye'yi de yakından ilgilendiren mücadelelerini en geniş biçimde duyurmaya çalışacaklarını belirtmişti.

Yön hareketi bir yandan bütün ilerici ve milliyetçi güçleri bir cephede toplamaya çalışıyor fakat öte yandan da "vakitsiz" olarak işçi sınıfının önderliğini savunan TİP'ten giderek uzaklaşıyordu. *Yön* hareketi yukarıda söz ettiğimiz gibi eski TKP'li bir grupla ittifak yapmaya başlamıştı. Zinde güçlerden henüz kayda değer bir ses çıkmıyordu. *Yön*'de "milli ordu, milli harp sanayisi" üzerine yazılar yayımlanmaya başladı.[189] *Yön*cüler zinde kuvvetler sakin biçimde yerinde oturmasına rağmen rejimin içinde bulunduğu açmazdan dolayı er ya da geç bir müdahale olacağını düşünüyorlardı. Avcıoğlu'na göre Adalet Partisi yeni anayasa ile ülkeyi yönetmekten rahatsızdı; ayrıca toplumsal yapıda tarihten gelen bir çeşit "sınıf çatışması" görüyordu ve çatışma burjuvazi ile işçi sınıfı arasında değildi. Bu sınıf çatışması AP yönetimiyle daha da belirgin hale gelecekti:

---

187 Avcıoğlu, "Üçüncü Dünya", *Yön*, sayı 159, s. 3.

188 Örneğin bkz. Niyaz Berkes: "Bir Geziden İzlenimler: Arap Dünyası Uyanıyor mu? Suriye'de Diriliş Partisinin Sosyalizmi", *Yön*, sayı 158, s. 10-12; "Bir Geziden İzlenimler: Arap Dünyası Uyanıyor mu? III. Nasır, İslâmiyet ve Sosyalizm", *Yön*, sayı 159, s. 10-12; "Bir Geziden İzlenimler: Arap Dünyası Uyanıyor mu? XI. Cezayir Kurtuluş Savaşının Nedenleri", *Yön*, sayı 157, s. 10-11; "Bir Geziden İzlenimler: Arap Dünyası Uyanıyor mu? XII. Cezayir İhtilali", *Yön*, sayı 168, s. 10-12; "Bir Geziden İzlenimler: Arap Dünyası Uyanıyor mu? XIII. Cezayir Sosyalizminin Üç Unsuru: Din, Milli Örgütlenme ve Sosyal Kalkınma", *Yön*, sayı 169, s. 10-12.

189 Örneğin bkz. "Milli Ordumuz, Milli Harp Sanayimiz Olmalıdır", *Yön*, sayı 147, s. 4.

> Sosyal güçlerin mücadelesini perdeleyen hukuk soyutlamaları bir kenara bırakılırsa, dün olduğu gibi bugün de mesele, esas itibariyle komprador-eşraf ittifakı ile sivil ve askerî bürokraside sağlam dayanakları bulunan aydın tabaka arasındaki çatışmadan ortaya çıkmaktadır.[190]

Avcıoğlu bu çatışmanın tarihî gelişmelerden ortaya çıktığını ileri sürüyordu, fakat bilimsellik konusunda titiz bir aydındı ve bu nedenle "henüz açıklıktan uzak kavramlarla" ve "kabaca" bunu ortaya koyabildiği konusunda da okurlarını uyarıyordu. Aslında Avcıoğlu'nun çözümlemesi daha çok Marx'ın Asya toplumları üzerine tezlerini içeren Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) kuramına yakın durur; fakat aşağıda daha ayrıntılı inceleyeceğimiz gibi bu yaklaşıma aslında karşıdır. Avcıoğlu Osmanlı'daki sistemi "Asya tipi" olarak değerlendiriyordu. Ona göre üretim faaliyetlerinin dışında olmasına rağmen ufak köy toplumlarının üretiminden alınan vergilerle yaşayan "devletin temsilcisi hâkim sınıfın uzun süreli varlığı", Türk toplumunu halen etkiliyor gibi gözükmekteydi. Avcıoğlu hatta bunları "memur aristokrasisi" olarak nitelendiriyor ve tüccarın "yüzyıllar boyu bu tip bir memur aristokrasinin gelirleriyle yaşayan cılız bir sosyal kategori olarak" kaldığına işaret ediyordu. Üstelik Avcıoğlu modernleşme akımının bu "memur aristokrasisinin" içinde geliştiğini de belirtmişti. Hatta II. Meşrutiyet ve Kurtuluş Savaşı bu "memur kategorisine mensup dinamik kanadın eseri"ydi. Dünya kapitalizminin etkisiyle Osmanlı'da eşraf yabancı firmaların acenteliğini yapmış ve zamanla sultana ait toprakların bir kısmını ele geçirerek biraz daha güçlenmişti. Fakat eşraf 1945 yılına kadar Türk politika hayatında önemli bir rol oynayabilecek kadar da güçlü olmamış, kompradorlar çaresiz devrimci kadro ile uzlaşmışlardı. 1945 hareketi ise bu güçlere dayanmaktaydı. İşçi, köylü ve küçük esnaf –Fransız Devrimi'nde işçi ve köylülerin aristokrasiye karşı burjuvazinin safında yer alması gibi– Türkiye'de de devrimci kadroyu jandarma ve tahsildar zulmüyle tanıyan kütleler, komprador ve eşrafın peşinden gitmişlerdi. Avcıoğlu'na göre bu ittifak başlangıçta aydınlar tarafından da desteklenmiş fakat daha sonra onların "memleket meselelerini çözmekteki aczi" ve hızla değişen bir dünyada Türkiye'nin geri kalışı nedeniyle, zinde kuvvetler yönetime tepki duymaya başlamıştı. Üstelik bir de Menderes şiddet tedbirlerine girişince iktidar 27 Mayıs hareketiyle devrilmişti.

Avcıoğlu "zinde kuvvetlerin" hazırladığı hukuk düzeni içinde iktidara gelen Adalet Partisi'nin kendini bir türlü iktidarda hissedemediğine işaret ediyor, bunu "koltuktaki iğretilik" olarak tanımlıyordu. Aydınlar iktidarı eleştiriyordu. Bu nedenle iktidar partisi "azınlığın çoğunluğa tahakkümü"nden söz etmeye başlamıştı:

---

190 Avcıoğlu, "Çatıdaki Kavga", *Yön*, sayı 154, s. 3.

> Bu çevreler, iktidarda oldukları halde, kendilerini Cumhuriyet balolarında salonun bir kenarına ilişen belde eşrafının aczi içinde görmenin öfkesi ve şaşkınlığı içindedirler. İnönü hükümetleri sırasında varlığı duyulmayan anayasa engelleri, yeni iktidarı dikenli teller gibi çevirmektedir. Daha şimdiden rejim buhranı meselesi, gündemin ilk maddesini teşkil etmektedir. Temeldeki durgunluğa rağmen çatıdaki huzursuzluk şiddetlidir.[191]

Aslında Avcıoğlu gelecekte olacakları son derece net görmüştü. İktidarda olup da "iktidarsızlığı", komprador-eşraf ittifakının uzun süre kabul etmeyeceğini, sonunda kendilerine dar gelen anayasayı zorlayarak hatta "yırtarak" onu kendilerine uygun hale getirmeyi deneyeceklerini daha hükümet kurulurken öngörmüştü. Fakat bu durum kendi bindikleri dalı kesmek olacak, tepkilerin doğmasına yol açacaktı. Avcıoğlu'na göre sonuçta "komprador-eşraf egemenliğine son verilerek, tarihi bir handikap olarak ortaya çıkan aydın tabaka-emekçi kütleler uçurumu" kapatılana kadar Türkiye "kısır görünüşlü" çalkantılı yıllar geçecekti.

Avcıoğlu'na göre aslında durumdan ilerici güçler sorumluydu çünkü ellerinde kudret olduğu halde sistemi düzeltecek gerekli ekonomik ve toplumsal reformları yapmamışlardı. Zinde güçler ancak son yıllarda "halka karşı bir gardrop ilericiliğinden" temel sorunlara yönelmeye başlamış, gerçek ilericiliğe geçişte bir ölçüde yol alabilmişti.

Zinde Güçler

Yön'ün 27 Mayıs'ın yıldönümünde çıkan sayısında Avcıoğlu ülkedeki temel çelişmenin Batı'daki gibi işçi-burjuva çatışması değil, emperyalizme karşı millet çelişmesi olduğunu yineledi. Bağımsızlık mücadelesi "kalkınma, ilerleme ve demokrasi yolunda ilk durağı" teşkil ediyordu. Bağımsızlık mücadelesi elbette emperyalizmle bağları olan iç güçlere yöneleceği için bu ölçüde "sınıfî nitelik" kazanacaktı ama ilk adım milliyetçi bir hareket olarak tanımlanıyordu. Bu mücadelede öncü rolü "zinde kuvvetler" üstlenecekti. Ancak onlar "tutucu güçlerin demir perdesini" kırdıktan sonra halk ile zinde kuvvetler arasındaki "uçurum" kapanabilecekti:

> Emperyalizm-bağımlı ülke temel çelişmesini, bugün en derinden duyanlar ve bilincine varanlar, genellikle küçük burjuva çevrelerden çıkan ve siyasi edebiyatımızda artık yerleşmiş bir deyimle, Zinde Kuvvetler adı verilen güçlerdir. Üçüncü Dünya ülkelerinin birçoğunda da görüldüğü üzere, ekonomik ve politik bağımsızlık mücadelesinin öncülüğünü, istesek de istemesek de, onlar yapmaktadır. Kapitalist emperyalizmin "Dünya tekeli"ni kaybettiği bu-

191 A.g.m.

> günkü milletlerarası durumda, Zinde Kuvvetler, kalkınmamızın ilk şartı olan bağımsızlık savaşını yürütecek güce ve yeteneğe sahiptirler. Batı toplumları için doğru olan ve oradaki toplumsal güçler dengesini göz önünde tutarak, işçi-burjuva çelişmesine dayandırılan düşüncelerin etkisi, Türkiye'nin bu temel gerçeğini görmemize engel teşkil etmemelidir.[192]

Avcıoğlu'na göre işçi ve köylü kitlelerini tarih sahnesine taşıyacak olan ekonomik ve politik bağımsızlık mücadelesiyle demir perdenin kırılması, sistemin ancak "devletçi, halkçı ve devrimci" metotlarla işletilmesiyle mümkün olacaktı. Yani artık demokratik ve reformist yolların kapandığı daha kesin olarak bildirilmekteydi. Geçmişten bugüne aydınlarla halk arasındaki güveni kıran miras dolayısıyla halkın rızasını ikna yoluyla alma imkânı da pek mümkün gözükmüyordu:

> Bu noktada, tarihten miras büyük bir talihsizlik görmezlikten gelinemez. Bu talihsizlik, sömürücü çevrelerin de maharetle körükledikleri, işçi ve köylü kütleleri ile Zinde Kuvvetler arasındaki büyük uçurumdur. Geniş kütleler, yüzeyde kalan ve onlara genellikle ıstırap getiren yüz yıllık yanlış bir modernleşme politikası yüzünden ilerici güçlere inançlarını yitirmişlerdir. Kökü çok derinlere inen bu güvensizliği, doğruları dile getirmekle gidermek, imkânsıza yakın bir iştir. Uçurum, ancak geniş kütlelerin kaderini değiştiren bir eylem içinde ve zamanla kapanabilecektir.[193]

Avcıoğlu'nun "eylem içinde" dediği, aslında iktidara gelen hükümetin halk yararına işler yaparak onun güvenini kazanmasıdır. Avcıoğlu tıpkı Mısır'da olduğu gibi bu yolun da o kadar sorunsuz olacağını düşünmez. Fakat antiemperyalist yolun sosyalizme doğru evrilmesi dışında başka bir seçeneği olmadığı için, işin mantığı gereği sonunda oraya doğru dönüşümün gerçekleşeceğini savunur. Her halükarda daha iyi bir seçenek de yoktur:

> Öte yandan, kütlelerin hiç değilse başlangıçta inançlı desteğinden yoksun bulunan devrimcilerin, emperyalizmle bir süre sonra uzlaşma, köklü dönüşümler karşısında gerileme ve bir memur burjuvazisinin bütün hastalıklarına yakalanma eğilimleri göstermeleri, ciddi bir tehlikedir. Ne var ki, toplumsal ilerleme yolu, geniş ve rahat Londra Asfaltı değildir. İniş ve çıkışlarla, bir sürü engellerle doludur. Ufukta gözüken başka yol da yoktur.[194]

Avcıoğlu bu zor yolun gerçekleşebilmesi için "milliyetçilerin" "açık seçik bir asgari program" etrafında birleşmeleri gerektiğini vurgular. Eğer bu

192 Avcıoğlu, "27 Mayıs", *Yön*, sayı 165, s. 3.

193 A.g.m.

194 A.g.m.

sağlanırsa güçlükler aşılabilecektir. Avcıoğlu'nun "asgari programı" aslında Marksist-Leninist "demokratik devrim" programıdır. Zaten bu yazıdan hemen sonra *Yön* hareketi ile eski TKP'liler "demokratik devrim" stratejisini *Yön*'de tanıtmaya ve solun diğer kesimlerine benimsetmeye çalışmışlardır.

Haziran 1966'daki kısmi Senato seçimleri de *Yön*'ün parlamenter sistemle ilgili görüşlerini destekledi: AP oy oranını arttırdı, TİP ise aldığı mutlak oy sayısında geriledi. Bu nedenle Avcıoğlu sisteme ağır isyan ederek şöyle yazdı:

> Demirel'in zaferi, aynı zamanda, siyasi sistemimizin hastalığını da artık apaçık gözler önüne sermiştir: Sistem bir "seçmen müeyyidesi"nden yoksundur. Hiçbir iş yapmadan 15 ayı israf edeceksiniz, akıl almaz beceriksizlik örnekleri vereceksiniz, yok yere tehlikeli meseleler yaratacaksınız, buna karşılık aldığınız oylar büyük artış kaydedecek! Böyle bir sistemin sıhhatinden elbette şüphe etmek gerekecektir. Temenni ederiz ki Demirel, büyük seçim zaferi ile, sıhhatli işlemediği kesinlikle ortaya çıkan rejimin idam fermanını da imzalamış olmasın... Bütün bunlardan çıkan sonuç, aylardır ısrarla yazdığımız üzere, henüz mezhep, ırk, aşiret bağlılıklarının, millet ya da sınıf bağlarından çok güçlü olduğu, eşraf egemenliğine dayanan bir toplumda, siyasi sistemimizin, tutucu güçlerin zaferini sağlayacağı ve ilerici bir rol oynayamayacağıdır. Daha millet bile olmayı becerebilmiş değiliz...[195]

Avcıoğlu'nun bu yazısının sonundaki sözleri de son derece sertti: Türk aydınlarını artık "Batı maymunluğuna ve aktarmacılığına paydos diyerek" Türk toplum yapısına uygun düşecek ve modernleşmeyi sağlayacak "siyasi sistem" üzerinde düşünmeye ve tartışmaya davet etmiş, özellikle de mücadele amaçları, devrimin aşamaları ve bunların dayanacağı toplumsal güçleri tekrar belirlemek üzere TİP'i tartışmaya çağırmıştı. Bu yazıdan hemen sonra *Yön*'de TİP üzerine tartışma başlatıldı. Bu tartışma büyüyecek ve Mihri Belli önderliğindeki grubun da katılımıyla esas olarak devrim stratejisine ve devrim güçlerine, özellikle de burada ordunun oynayacağı role ilişkin büyük çaplı teorik bir tartışmaya dönüşecekti.

Devrimci Strateji Tartışması

Yön grubunun bir araya getirmeye çalıştığı demokratik "antiemperyalist cephe" umutları, seçim sonuçları nedeniyle çökmüştü. Yukarıda sözünü ettiğimiz gibi TİP parlamentoda temsil şansı yakaladığı için gayet memnundu. CHP saflarında ise AP'ye yenilginin nedenini partinin merkez sola kaymasında arayanlar vardı. Parti iki gruba bölünmüştü: Birinde CHP'nin "ortanın solu" söyleminden vazgeçmesi gerektiğini düşünenler, öte yanda ise da-

195 Avcıoğlu, "Rejimin Geleceği", *Yön*, sayı 167, s. 3.

ha solda yer alması, yani daha da köklü bir düzen değişikliği söylemi ve politikası benimsemesi gerektiğini düşünenler vardı. Sağ kanadın lideri Turhan Feyzioğlu, sol kanadınki ise 1970'lerde "Karaoğlan" olarak anılacak, halkın sevgi ve sempatisini kazanarak Türkiye politikasında kalıcı yer edinecek olan dönemin genç Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'ti. CHP'nin 28 Nisan 1967'de yapacağı 4. Olağanüstü Kongre Ecevit yanlılarının zaferiyle sonuçlanacaktı.

CHP'yi yakın markaja alan *Yön* çevresi, Turhan Feyzioğlu'nu vatan hainliği ile suçlamıştı:[196] Feyzioğlu artık "Filipin demokrasinin" inşası için çalışıyordu. *Yön* grubuna göre bu ABD'nin Türkiye için planladığı, ikisi de ABD tarafından yönetilen, biri sağda biri solda olmak üzere iki partili sistemin adıydı. *Yön* grubu Kemalist mitolojiye de gönderme yaparak vatan hainliğiyle suçladıkları Feyzioğlu'nu "Çerkez Ethem'in 1967 versiyonu" olarak betimlemişti. Feyzioğlu zinde kuvvetleri tahrip etmekle de suçlanmıştı. Karşılıklı ağır suçlamalar bu dönemde epey sürmüştü. Feyzioğlu, İnönü de dahil olmak üzere CHP'de "ortanın solu" siyasetini destekleyenleri *Yön* çevresine yakın olmakla, hatta onlar tarafından kullanılmakla suçluyordu. Ona göre *Yön* çevresi aslında komünistti. Feyzioğlu sonra partiden ayrıldı ve yeni bir antisosyalist parti olan Güven Partisi'ni kurdu.

Avcıoğlu strateji tartışmasını öncelikle TİP üzerine bir tartışma olarak başlattı, "TİP'e Dair" adlı yazısıyla tartışmanın fitilini ateşledi. TİP'in "güç şartlar altında şerefli bir görev" yaptığını kaydetmekle beraber sosyalist düşünce ve eylemin derinleşmesi, güçlenmesi için "iyi niyetle" ve "dostça" tartışmanın gerekliğine işaret etmişti. Avcıoğlu TİP'i özellikle "işçi sınıfının öncülüğü" konusunda sosyalist teoriyi yanlış anlamakla eleştiriyordu. Marksist kavramları kullanan Avcıoğlu teorik anlamda öncünün "işçi sınıfı" olmadığını, "işçi sınıfının öncüsü olan parti" olduğunu belirtmişti. Burada önemli olan parti üyelerinin sosyalist oluşuydu ve bunun için de işçi veya köylü olmaya gerek yoktu. Fakat parti önderleri "burjuva menşeli sosyalist küçümseme" ve "soyut işçi hayranlığıyla", "bir ırgat efsanesi" yaratmaya çalışıyorlardı. Hatta Avcıoğlu'na göre "Eli nasırlılar meclise!" sloganı da bu yüzden yanlış bir slogandı. Ayrıca TİP somut meselelere odaklanamamakta, gençliğin değerini görememekte ve parlamentoda fazla yumuşak davranma eğili-

196 *Yön* 1950'li yıllarda DP'ye karşı özgürlük mücadelesinin önderliğini yürütmüş olan Turhan Feyzioğlu'nu ihanetle suçlamıştı. Bkz. "Çerkez Ethem 1967", *Yön*, sayı 202, s. 7. *Yön*'e göre Feyzioğlu ABD ve CIA ile işbirliği içinde Türkiye'de ikisi de merkez partiler olan iki partili bir sistem kurmaya çalışıyordu. Böylece Türk siyaseti ABD tarafından kontrol edilebilecekti. Bu sistem *Yön* tarafından "Filipin demokrasisi" olarak tanımlanmıştı. Ayrıca zinde güçlerin de etkinliği azaltılacaktı. Bu tartışmalar için bkz. "Genel Başkanın Güvenini Yitiren Turhan Feyzioğlu İstifa Etmelidir!", *Yön*, sayı 199, s. 4; "Feyzioğlu'nun Yeni Manevraları", *Yön*, sayı 200, s. 4; "Zinde Kuvvetleri Tahrip Planı", *Yön*, sayı 202, s. 7; "CHP'de Küçük Kurultay", *Yön*, sayı 202, s. 4.

mi göstermekteydi. Fakat Avcıoğlu'na göre bunların hepsinin üzerinde "hayati" bir mesele vardı:

> Türkiye'nin 1 numaralı meselesinin, bugünkü bağımlı durumdan kurtulmak olduğu noktasında, sanırız, bütün sosyalistler birleşmişlerdir. Bu görüşün gerektirdiği antiemperyalist milliyetçi mücadele, henüz sosyalizme hazır olmayan, fakat sağlam Atatürkçü geleneği ile antiemperyalist mücadeleye açık olan önemli çevrelerde destek bulmaktadır. Milliyetçi mücadele, bu çevrelerin bilinçlendirilmesi ve kazanılması ile ancak gerçek bir ağırlığa kavuşacaktır. Ne var ki TİP, bir yandan antiemperyalist mücadeleyi 1 numaralı mesele sayarken, öte yandan klasik bir proleter-burjuva mücadelesinin sloganlarını ön plana çıkararak güçleri dağıtmakta ve zayıflatmaktadır. Başka bir deyişle, TİP aynı anda iki meydan muharebesi vermekte, üstelik ikinci muharebe yüzünden, ilk muharebeye hazır güçlerin azalmasına ve amaçların dağılmasına yol açmaktadır. Çok güçlü ve bilinçli kütlelerin bulunduğu ülkelerde iki mücadelenin birlikte yürütülmesi mümkündür. Türkiye'de durum böyle olmadığına göre, emperyalizme ve işbirlikçilerine karşı milletçe mücadeleye kesin öncelik tanımak ve onu proleter-burjuva mücadelesinden dikkatle ayırmak, kanımızca, hayati bir meseledir. Bu konuda teorik vuzuhsuzluk, zararlı olmaktadır.[197]

Milli güçlerin içinde özellikle ordunun siyasal rolü üzerine daha doğrudan tartışma, Sencer Divitçioğlu'nun yazdığı "Asya Tipi Üretim Tarzı ve Azgelişmiş Ülkeler" başlıklı ufak broşür ve bunun üzerine Doğan Avcıoğlu'nun kaleme aldığı bir eleştiri yazısıyla başladı.[198] Avcıoğlu, Divitçioğlu'nun broşürünü "Matematik formüller ve sistemin iç çelişmelerinden yoksun statik modeller ile süslenmiş bir fanteziden ibarettir" sözleriyle eleştirmişti. Üstelik bu fantezi "tehlikeli bir tutumun" işaretiydi. Avcıoğlu'na göre tehlike kapitalist ve sosyalist üretim tarzlarının dışında "Asya Tipi Üretim Tarzı" diye bir sistemin halen var olduğunu düşünmekten kaynaklanmaktaydı. Hatta Avcıoğlu'na göre Marx ve Engels'in ATÜT kavramını ortaya atarkenki amaçları, gelecekte yeni bir toplumsal gelişmenin nasıl olacağını tasarlamak değil, Rusya'da tarımda ortak mülkiyetin korunması dolayısıyla kapitalizmi atlayarak sosyalizme nasıl geçilebileceğini kuramsal olarak açıklamaktı. Marx ve Engels ATÜT'ü apayrı bir tarihî gelişme olarak düşünmemişlerdi.

Avcıoğlu, Stalin'in ATÜT'e kesinlikle karşı çıktığını da hatırlatıyordu. Ay-

---

197 Avcıoğlu, "TİP'e Dair", *Yön*, sayı 168, s. 3. Avcıoğlu bu yazısını, eleştiri hakkını da saklı tutarak, "haksız ve insafsız" davranmış olabilecekleri ve "yanlış değerlendirmeler yapmış olabilecekleri-ni" ekleyerek bitirir ve bu konudaki bütün "iyi niyetli" görüşlerin *Yön*'de yayımlanacağını duyurur. Gerçekten de *Yön*'ü eleştiren birçok yazı dergide yayımlanır.

198 Avcıoğlu, "S. Divitçioğlu'nun Kitabı Üzerine", *Yön*, sayı 169, s. 13.

rıca çağdaş bazı Batılı ve Doğu Avrupalı Marksistlerin bilimsel olmayan yeni amaçlarla bu kavramı canlandırdıklarını iddia ediyordu. Ona göre söz konusu Marksistler, Avrupa dışı toplulukların –özellikle Asya toplumlarının– farklı tarihsel gelişimlerinden dolayı ikinci planda kalacağı ve Çin'in de milletlerarası devrim hareketinin liderliği iddiasında bulunamayacağı fikrini ispatlamak için ATÜT'ü kullanıyordu. Çin'de ise ATÜT kavramı reddedilmekteydi.

Avcıoğlu'na göre Divitçioğlu ATÜT'ü daha yüksek bir sosyalizmin "müjdecisi" olarak adeta "kutsallaştırıyor"du. Divitçioğlu "halk sosyalizmi" diye bir kavram kullanarak bunun "geleceğin sosyalizmi" olduğunu ileri sürmüş ve bu tip sosyalizmin özelliğinin "sadece işçi sınıfına dayanmamak" olduğunu açıklamıştı. Avcıoğlu ise işçi sınıfının zaten kapitalizmi kaldırıp sosyalizmi kuracak güç olduğunu, ama sosyalizmin "halkın bütünü" için olduğunu vurguluyordu. Ayrıca Avcıoğlu "yalnız işçiler için sosyalizm" iddiasında olan bir sosyalist teorisyenin var olmadığını da belirtmişti. Avcıoğlu, Divitçioğlu'nun eserinin teorik yanlışlarını ve pratiğe uymayan unsurlarını kendi bakış açısına göre açıklıyor, fakat "devleti sınıfların üstünde tutan, ulema, askerler ve memurları devletin 'muti evlatları', kapitalist zümreyi asi evlatları sayan" ve "Türkiye'deki kapitalist gelişmeyi inkâr eden fantezileri üzerinde durmayı lüzumsuz buluyoruz" sözleriyle ayrıntılı incelemeye girişmiyordu. Hatta Türk sosyalistlerine "şimdilik yeni toplumsal kanunları ve teorileri icat etmek yerine, sosyalist metodu doğru kullanmaya çalışarak" Türk toplumunun tarihsel gelişimi ve sosyolojisi üzerine araştırmalara girişmeyi öneriyordu. Bunun da "yeni sosyalizmler icat için değil", Türkiye'nin sosyalizme gidiş yolundaki özelliklerini değerlendirmek için yararlı olacağı fikri ile yazısını tamamlıyordu. Fakat bu ATÜT tartışmasının henüz başlangıcıydı. Bu tezde sorun, ordunun egemen bir tabaka olarak ortaya çıkması durumuyla ilgiliydi: Ordu egemen sınıfın bir uzantısı ise halkla beraber bir devrimde yer alamazdı.

Sencer Divitçioğlu, araştırmasının "pek belli sebeplerden ötürü D. Avcıoğlu'nun hışmına uğradığını" söyleyerek bu yazıya karşılık verdi. Burada "pek belli" sözü ile herhalde Avcıoğlu çevresinin M. Belli çevresiyle ittifakına da bir gönderme yapılmak istenmiştir.[199] Divitçioğlu'nun yanıtı, *Yön* çevresi ve Belli ittifakına eleştiriden öte suçlamalar yönelttiği halde *Yön*'de yayımlandı. Divitçioğlu Marx'ın ATÜT'e dayandırdığı ve kendisinin "azgelişmişlik teorisi" adını verdiği teorisine göre devletin hâlâ eski kudretli "kerim devlet" olduğunu ve hâlâ "kapıkulu diye adlandırılabilecek bir sınıf tarafından" temsil edildiğini hatırlatıyordu. Divitçioğlu, kapıkulu sınıfı içerisinde saray, seçkinler, askerler, ulema, eşraf ve yüksek memurlar bulunurken kapıkulu sınıfının karşısında halkın olduğu ileri sürmüştü. Bu sistemde toplumsal ürünü

199 Divitçioğlu, "D. Avcıoğlu'nun Yazısı Üzerine", *Yön*, sayı 171, s. 11.

yaratan halk olduğu halde artık-ürünü "gasp edip kullanan" kapıkulu sınıfıydı. Azgelişmiş ülkeler bu teze göre sınıfsız toplum değillerdi; sınıflı toplumun bütün özelliklerini taşıyorlardı, yani "sömürme olayı" ve "sınıf çatışması" bu sistemde mevcuttu. Divitçioğlu'na göre "devlet kapitalist dünya karşısında varlığını koruyabilmek için sanayileşmeyi zorunlu görmüş", bu da kapıkulu sınıfı içerisinden bir kapitalist zümrenin ortaya çıkmasını sağlamıştı. Ayrıca emperyalizmin etkisiyle bu zümre ile yabancı sermayenin yarattığı zümre kaynaşmıştı. Böylelikle, eski sınıf yapısına bir de kapitalistler ve işçiler eklenmişti. Bu nedenle Divitçioğlu'na göre "kapitalist zümre kapıkulu alt sınıfının, işçi zümresi ise halk sınıfının birer alt cümlesi"ydi. Haliyle azgelişmiş ülkeler "'geçiş üretim tarzı'na maliktirler" diyordu. Bu özgül üretim tarzı, kapitalist de sosyalist de değildi. Hatta Divitçioğlu "Kendine özgü üretim tarzları analizi yapılmadan, herhangi bir azgelişmiş ülke için kesin olarak 'kapitalisttir' ya da 'sosyalist olmuştur' denilemez" diyordu. Azgelişmiş ülkelerde sınıfsal açıdan üç "gayri meçhul güç" olduğunu ileri süren Divitçioğlu, bunları "kapıkulu, kapitalistler ve halk" olarak belirliyordu. Kapitalistler üretime katılmakta, kapıkulları ise katılmamakla beraber ve "ikisi de değer yaratmadıkları halde", "halk tarafından yaratılan artı-değeri paylaşmaktadır". Buna göre kapıkullarının devleti devam ettirmeye çalışması doğaldı ve bunun için muhafazakârlıktan sosyalizme kadar farklı eğilimler içinde olabilirlerdi. Halk ise "kerim denilen devlete (kapıkuluna)" karşıydı. Hatta kapitalistlerin vaat ettiği demokrasi karşılığında kapitalistlerle kapıkuluna karşı birleşmeye de hazırdı. Halk ancak kapitalist zümrenin devleti değiştirmeyeceğine inanırsa, o zaman kendi partisini arayacaktı. Bu da Divitçioğlu'na göre "halk ile kendisini özdeş kılan sosyalist bir parti" olabilirdi. Divitçioğlu bütün bunlardan çıkarımla, teoriye göre "siyasi rejimi demokrasi olan azgelişmiş ülkelerde sosyalizmin inşasında dayanak olarak alınacak olan sınıfın, sadece ve sadece halk olması gerektiğini" iddia ediyordu.

Divitçioğlu'nun teorisi demokratik yollardan sosyalizme geçilebileceği fikrine önemli bir dayanak oluşturmaktaydı. Devrimde öncü rolleri tartışılan kapıkulları ise bırakın devrimci olmayı, halkı sömüren sınıftı. ATÜT, TİP'le olan tartışmalarda giderek –özellikle kapıkulunun toplumsal ve siyasi rolüyle ilgili olarak– büyüyen bir strateji tartışmasının ana teorik odaklarından biri olacaktı. Divitçioğlu'na göre ortaya koyduğu teori, Türkiye'de halkın sosyalist partinin demokratik yollardan sistemi değiştirebileceğini ortaya koyan, Türkiye'ye özgü bir teoriydi. Avcıoğlu'nun, bu teorinin "tehlikeleri" olabileceği şeklindeki yorumuna ise tam da bu nedenle katılmaktaydı:

> Gerçekten, tahkik edildikten sonra bir teori bazıları için tehlikeli olabilir. Şöyle ki: Türkiye'nin sınıf bünyesi hakkında kurulacak teoriler ve yapılacak

araştırmalar kapitalist zümre ile karışık kapıkulu sınıfı karşısında halk diye belli başlı bir sınıfın mevcudiyetini ortaya koyarsa, demokratik yoldan sosyalizmi kurmaya çalışan sosyalist bir partinin siyasi eylemine temel teşkil edecek bir teori kurulmuş olur. Bu teori bir yandan sosyalist partinin halka daha fazla inmesini kolaylaştırırken öte yandan, demokratik sosyalist harekete karşı olan güçlerin belirlenmesine yarar. Belirlenen bu güçler, emperyalizm ile birleşik kapitalizm ve kerim devletçiliktir. Hele kerim devletçiliğin özel bir türü olan kapıkulu sosyalizminin (!) gerçek niteliği muhakkak teşhis edilmeli ve sosyalist harekete karşı çıkan bir güç olduğu bütün çıplaklığı ile ortaya serilmelidir.[200]

Divitçioğlu yazısının sonunda "Bilmem 'pek belli sebepleri' açıklayabildim mi?" diye sorarak Avcıoğlu'nun "kapıkulu sosyalizmi" yaptığını ve bu nedenle eserine hışımla karşılık verdiğini belirtiyordu. Zaten kısa bir süre sonra Divitçioğlu TİP'e katılacak ve bu hareketini "Kapıkulu sosyalistlerine karşı savaşmaya geldim!" sözleriyle açıklayacaktı.

Avcıoğlu, Divitçioğlu'nun yazısına epey uzunca bir not düşmüştü.[201] Divitçioğlu'nun "Marksizm ile uzaktan yakından ilgisi olmayan, Marksizmin elifbasına aykırı fikirlerinde" ısrar ettiğini gösterdiğini öne sürüyordu. Ayrıca dünyada sosyalizm ve kapitalizm dışında "üçüncü bir devamlı gelişme yolunun" olabileceğini iddia eden "tek bir Marksist" bulunamayacağını da vurgulamıştı. Divitçioğlu'nun yanıtlarını "Marksist ve bilimsel" bulmayan Avcıoğlu bu konuda tartışmak zorunda kaldığı için "mahçup ve üzgün" olduğunu da ifade etmişti. Görülebildiği üzere genellikle "sol Kemalist" olarak değerlendirilen Avcıoğlu, kendisini bu dönemde hiç de Kemalist olarak görmemekte; Marksizme, Stalinizme sahip çıkarak solcularla sosyalizm tartışmalarını yürütmekteydi.

Avcıoğlu'nun yöntem, teorinin oluşturulması, kullanılan kavramlar ve bunların Marksizme uygunluğu bakımlarından Divitçioğlu'nun çalışmasına epey eleştirisi vardı. Fakat konuyu devletin ve ordunun siyasal rolü ile ilgili kısımlardaki tartışmayla sınırlı tutarsak, Avcıoğlu ATÜT toplumlarında "kapıkulunun sömürgeci ile birleşerek devleti yıkması" ve kapitalistleşmesinin

200 A.g.m. Divitçioğlu, Avcıoğlu'nun "fantezi" olarak değerlendirdiği teorisini nasıl oluşturduğunu şöyle açıklar: "Her teori gibi belirli bir varsayıma dayanmış, belli bir yöntem uygulanarak muhakeme edilmiş ve böylece teori (model) elde edilmiştir". Ayrıca Divitçioğlu teorilerin "geçerli olması için, her teori gibi somut olgularla" test edilmesi gerektiğini, ancak böyle yanlış ya da doğru olduğunun anlaşılacağını belirtmiştir. Genel kabul görmüş bilimsel ilkelere bağlı olarak, araştırmacının "teorinin tutarlı olduğunu sanmasına rağmen doğru olup olmadığını bilemem" diyerek Türkiye gerçekleri ile uyuşup uyuşmamasına bakması gerektiğini ifade eder. Ayrıca Divitçioğlu teori yanlış çıksa bile amacının sadece "doğrunun aranmasına" hizmet etmek olduğunu vurgular. Bu nedenlerle Avcıoğlu ile aralarında yöntem konusunda anlaşmazlık olduğunu belirtir.

201 "Avcıoğlu'nun Notu", *Yön*, sayı 171, s. 11-12. Epeyce uzun ve teorik tartışmayla dolu yazının sadece konuyla ilgili kısımları ele alınmıştır.

görüldüğünü belirtmişti. Ama Türkiye'nin durumu göründüğü kadarıyla böyle değildi, "özeldi". Avcıoğlu görüşlerini Yves Lacoste'un *Sınıf Açısından Azgelişmişlik* adıyla çevrilmiş eserine dayandırmıştı. ATÜT devleti yıkılınca genellikle mültezim kapitalist olurken Türkiye'de kapitalist gelişme farklı yoldan geçmişti. Fakat Avcıoğlu Türkiye'de kapıkulunun yeterince araştırılmamış olduğunu da belirtiyordu. "Türkiye'de emperyalizmin baskısı altında, kolektif toprak mülkiyetinin ve ATÜT'ün çöküşüyle birlikte, kapitalist gelişme başlamıştır" biçiminde bir sav ortaya atmıştı. Hatta Avcıoğlu'na göre devlet kapitalist gelişmenin engeli değil, güçlü bir aracı olmuştu. Ayrıca devletin Divitçioğlu'nun iddia ettiği gibi "kapitalist sınıfın üstünde soyut bir varlık" olmadığını da önemle vurgulamıştı. Hatta Avcıoğlu bürokrasiden zaman zaman muhalif hareketlerin çıkmasının "kapitalist sınıfın devlet üzerindeki egemenliğini görmezden gelmeye" kesinlikle yetmeyeceğini vurguluyordu. Yani Avcıoğlu'na göre devleti yöneten veya kapitalistler gibi egemen olan sınıf artık "kapıkulları" olarak tarif edilen bürokrasi olamazdı.

Avcıoğlu, Divitçioğlu'nun "halk sınıfı" kavramını da eleştirmişti. Halk sınıfı içinde toplanmış sınıfların birbiriyle çatışan sınıflar olduğunu ileri süren Avcıoğlu bunların bütün olarak iktidara geldiği sistemin nasıl olup da sosyalizm olarak adlandırılacağını sormuştu. Avcıoğlu bu bağlamda sosyalizmin sınıf çelişmelerin çözüldüğü bir sistem olduğunu ve bunu da işçi sınıfının kuracağını vurgulamıştı.

Yazının en önemli kısmı elbette "kapıkulu sosyalizmi" suçlamasına ilişkindi. Avcıoğlu, Divitçioğlu'nun teorisinin "demokratik olan azgelişmiş ülkeler için" uygun olduğunu hatırlatarak "siyasi rejimi demokrasi olmayan azgelişmiş ülkelerde" konuyu tartışmak gerektiğini belirtiyordu. Avcıoğlu emperyalizmin boyunduruğu altında siyasi rejimi demokrasi olan ülkelerin az olduğunu ve "halk sınıfı" iktidara gelmek isteyince "faşizmin ihracatçısı kesilen" emperyalizmin "asla buna müsaade etmediğini" hatırlatmıştı. Yine Avcıoğlu kapitalist sınıfın "demokrasinin, sonuçları aleyhine dönmeye başlayınca" faşizme yönelmesinin bugüne kadar "değişmez bir kural" olduğunu ileri sürmüştü. Zaten bu durum daha sonra *Yön* hareketinin bir askerî darbe olasılığını desteklemesinin ana nedeni olarak tanımlanacaktı. Ülke krize girdiğinde her halükarda faşizm gelecekti, zaten sosyalist hareketin yükselişi olursa bu da faşist yöntemlerle engellenecekti. *Reelpolitik* açıdan ordu içinden solcularla beraber hareket edebilecek kişiler varsa onları etkilemek faşizmi engellemenin de tek yolu olacaktı.

Avcıoğlu'na göre Divitçioğlu aslında Türkiye'deki siyasi gelişmenin teorisini yapmaya çalışıyordu. Divitçioğlu halkın "kapıkulu partisi" olan CHP yerine DP ve AP'ye oy vermesini açıklamaya girişmişti. Fakat Avcıoğlu bu durumda Divitçioğlu'nun CHP'nin halktan aldığı % 30-40 arası oy oranını na-

sıl açıklayacağını sorguluyordu. Ayrıca Avcıoğlu "kapıkulu sosyalizmi" kavramının da bir "icat" olduğu kanısındaydı. Yazarın Mısır ve Cezayir gibi, subayların iktidarı ele geçirdiği ülkeleri bu şekilde değerlendirdiği kanısındaydı. Fakat "bu çabaya sosyalizm etiketi verilemeyeceğini" birçok kez vurgulamış olduğunu hatırlatmıştı. O nedenle Divitçioğlu'nun imalarını ve suçlamalarını Avcıoğlu "kaba bir yakıştırma ve zoraki bir suçlama" sözleriyle değerlendiriyordu. Ona göre Avcıoğlu'nun eleştirilerinin ardında "zoraki 'pek belli sebebler'" araması yersizdi. *Yön* Divitçioğlu'nun yaptığı türden araştırmaları desteklediğini belirtmekle beraber Türk toplumunun özelliklerini tanıma amacını güden istek, "Marksizm adına Marksizmi katlederek yerine getirilmeye kalkışılırsa, bu ciddiyetten uzak tutumun eleştirilmesi normal karşılanmalı" diyerek görüşünü ifade etmişti.

TİP tartışmalarına eski TKP'li ve TİP'in o dönemde Genel Yönetim Kurulu Üyesi olan Rasih Nuri İleri de katıldı.[202] İleri'nin görüşleri, sonraki bölümlerde inceleyeceğimiz TİP'in tutumunu tamamen yansıtır niteliktedir. İleri, Avcıoğlu'nun "Türkiye'nin 1 numaralı meselesi bağımsızlıktır" görüşünden hareketle, Atatürkçülerin de katılımının sağlanacağı "geniş bir cephe" kurulması önerisini tartışmıştır. TİP'in "proleter-burjuva mücadelesinin" sloganlarını kullanarak güçleri dağıttığı eleştirisine yönelik olarak İleri, antiemperyalist mücadele ile sosyalist mücadelenin "iki ayrı mücadele değil", "bir tek mücadele" olduğunu vurgulamıştır:

> Sosyalist bir düzen kurulmadan milli bağımsızlığa kavuşamayız; milli bağımsızlık ancak iç ve dış sömürücü güçlerin kırılması ile elde edilebilir. Eğer Atatürkçülük de 27 Mayıs da tam ve sürekli bir zafere ulaşamadılarsa, bunun tek sebebi Türkiyemizde hâkimiyetin toprak ağalarında, devlet kapısında ve devlet görevlileri ile ortaklaşa zengin olmak yolunda olanlarda ve bunların içinden bazılarının yabancı sermaye ile ortaklık kurarak daha büyük vurgunlar vurmak amacı ile kurdukları partilerde fiilen bulunmasından ileri gelmektedir. Demek ki milli bağımsızlık meselesi doğrudan doğruya bu iç ve dış sömürücü kuvvetlerin demokratik yoldan kırılması ve sosyalist bir düzenin kurulması meselesidir. Türkiye İşçi Partisi bu hakikati halk kitlelerine anlatmazsa, Atatürkçülere bunu kabul ettiremezse, Avcıoğlu'nun bir numaralı mücadelesi bir aldatmacadan ibaret kalır.[203]

TİP'in bütün tartışmalar boyunca savunduğu fikirler, temel olarak aşağı yukarı bu şekildeydi.[204] TİP önderliğinin tartışmalarda ana fikirleri bağım-

---

202 İleri, "TİP Tartışmaları: Bağımsızlık-Sosyalizm ve İşçi Sınıfı", *Yön*, sayı 171, s. 10.

203 A.g.m.

204 Bu tartışmalara şu katkılar da olmuştu: Prof. Dr. İsmet Sungurbey "TİP, Parti Tüzük ve Programının Gerektirdiği Partiyi Geliştirici Politikayı İzlemelidir", *Yön*, sayı 178, s. 10; Muvaffak Şe-

sızlık ve sosyalizm mücadelesinin birbirinden ayrılamayacağı ve bu mücadelenin demokratik yollardan olacağı yönündeydi. Rasih Nuri İleri, TİP'in gerçek milliyetçilere, Atatürkçülere, milliyetçiliğin ve sosyalizmin "bir tek davadan" oluştuğunu anlatması ve onları böylelikle sosyalist mücadeleye çekmesi gerektiğini vurgulamıştı. Bunun dışında diğer yolların "CHP oyunundan" ileri gidemeyeceğini söylemişti. İleri, "işçi sınıfının öncülüğü" konusunda ise sosyalizmin "ancak işçi sınıfı eliyle" gerçekleşebileceğine işaret etmişti. Aydınların çabaları önemliydi ama asıl olan işçi sınıfının mücadeleye fiilen katılmasıydı. Bu bir parti altında işçilerin kendini sosyalizme adamış aydınlarla beraber yürüteceği çalışmalarla olacaktı.

TİP içinde de partiyi bazı bakımlardan eleştirenler vardı. Örneğin TİP Genel Yönetim Kurulu yedek üyelerinden Arslan Başer Kafaoğlu, TİP'in devleti ve devleti temsil eden sınıfları halkın karşısına koyan görüşlere katılmadığını açıklamıştı.[205] Kafaoğlu egemen sınıflar içinde çekişmeler olduğunu ve "kapıkulu" denilen egemen tabakanın ağalarla ve kompradorlarla çekişmeler yaşadığını ileri sürüyordu. Parti önderlerinin "kapıkulu" diye eleştirdiği sivil ve asker aydınların "Türkiye'nin özel koşulları içinde antiemperyalist eğilimi en keskin tabaka" olduğunu belirterek bu konuda E. Tüfekçi ile (yani Mihri Belli ile) birleştiğini vurgulamıştı. Tarih boyunca antiemperyalist çıkışları hep "kapıkulu" denilen kesimlerin yaptığını hatırlatan Kafaoğlu örneğin Atatürk'ün de "kapıkulu" olduğunu söylemişti. Kafaoğlu kapıkulunun kendi egemenliğini elinden alıp bazı sınıfları ortak eden ve onun nüfuzunu azaltmayı amaç bilen "yabancı sokulmasına içgüdüsel olarak karşı olduğunu" belirtmişti. Üstelik Amerika bu durumun gayet farkındaydı ve casuslarıyla en büyük çabayı asker ve sivil aydınları ya geliştirme veya tarafsızlaştırma yönünde harcamaktaydı. Kafaoğlu bu antiemperyalist güçleri iyi değerlendirmek gerektiğini öne sürüyor, yapılması gerekenin tıpkı *Yön* hareketi ve Belli'nin de dile getirdiği gibi, "kapıkulu" ile "halk" arasındaki bağlılığı sağlamak olduğunu ileri sürüyordu.

Bu sırada, daha önce geniş antiemperyalist cephede CHP ile beraber hareket edebileceğini belirten TİP önderleri, CHP'ye karşı atağa geçti. CHP, TİP tarafından hem antiemperyalist olmamakla hem de Osmanlı tipi otori-

---

ref, "Metod ve Teori Meselemiz", *Yön*, sayı 178, s. 10-11; Muvaffak Şeref, "Metod ve Teori Meselemiz", *Yön*, sayı 179, s. 10-11; Ayperi Akalan, "Özgürlük Ortamının Aylaklar Sosyalizmi", *Yön*, sayı 179, s. 11; Güney Dinç (TİP İzmir İl Başkanı), "Aydınlar ve Toplumculuk", *Yön*, sayı 180, s. 10; Ahmet Say, "Eleştiri Hakkımızdır", *Yön*, sayı 182, s. 10-11; Gülten Akın, "Sosyalist Eylem ve TİP", *Yön*, sayı 182, s. 11; Muvaffak Şener, "Belirli Bir Ülke İncelemesinde Metotlar ve Teoriler", *Yön*, sayı 183, s. 10-11; Arslan Başer Kafaoğlu (TİP Genel Yönetim Kurulu Üyesi), "Derhal Düzeltilmesi Gerekli Eylem ve Düşünceler", *Yön*, sayı 183, s. 11-12. Bütün tartışmalar *Yön*'de özetlenmiştir. Bkz. "Bir Tartışmanın Özeti", *Yön*, sayı 184, s. 8-11; "TİP tartışmaları", *Yön*, sayı 184, s. 14-15.

205 Arslan Başer Kafaoğlu, "Derhal Düzeltilmesi Gerekli Eylem ve Düşünceler".

ter devlet geleneğini –o günün deyişiyle "ceberut devlet" geleneğini– sürdürerek halka karşı baskıcı olmakla suçlanıyordu. TİP önderliği emperyalizmin Türkiye'ye giriş tarihini 1947 yılı olarak belirlemiş, "Amerika ile iç içe olma politikasını 1947'de CHP'nin başlattığını" ileri sürmüştü.[206] Ayrıca M. Ali Aybar Kadıköy İlçe Kongresi'nde CHP'yi "yıllarca halka tepeden bakan ceberut bir iktidar olarak Osmanlı tipi devletin mirasçısı şeklinde hareket etmiştir" diyerek suçlamış,[207] CHP'nin jandarması, tahsildarları ve angaryaları ile "halkın dışında ve karşısında" bir iktidar olduğunu söylemişti. Halkın 1950'de bu iktidardan kurtulduğunu ve bir daha o "kâbus yıllarına" dönmek istemediğini de vurgulamıştı.

Yön'e göre iki parti de farklı oportünist siyasal taktikler içindeydi. CHP, TİP'i "umacı gibi göstererek" sağa "şirin görünme çabası" içindeydi; TİP ise CHP'ye çok sert çıkarak AP tabanından oy almayı umuyordu. Fakat bütün bunlar *Yön* çevresine göre Tunçkanat'ın açıkladığı Amerikan planına tamamen uygundu. ABD'nin planı zaten solu parçalamaya ve CHP'yi sağa kaydırmaya dayanıyordu. O nedenle *Yön*cüler "TİP-CHP çatışmasına" en çok Amerikalıların ve onların "yerli ihanet kolunun" sevindiğini tahmin ediyorlardı. Ayrıca *Yön* hareketi TİP'in CHP'yi "Osmanlı tipi devletin devamı" gibi göstermesinin doğru olmadığını, Osmanlı tipi bürokratik devlet ile bu devleti yıkan ihtilalci kadronun kurduğu devlet arasında niteliksel farklar olduğunu ileri sürüyordu.[208] Osmanlı devleti denilen "kompradorlar kumpanyasını", "antiemperyalist bir mücadele sonucu devirip milli devleti kuranlar"ın aynı devletin temsilcisi olarak görülmesini yanlış buluyorlardı. Ayrıca bu devleti "halkın dışında ve halka karşı" ilan etmek de kaçınılması gereken bir yanılgıydı. Milliyetçilerin "tarihten gelen bir milli kurtuluş savaşı liderini", ABD'nin birkaç günde imal ettiği liderlerle karıştırmaması ve "milliyetçiler cephesi"ni kurmayı güçleştirmemesi gerekiyordu. Yani TİP yine bu sefer CHP'yi karşısına alarak milli cephe konusunda bozgunculukla suçlanmıştı.

İlhan Selçuk da bu arada TİP'i orduyu karşısına almak konusunda uyarıyordu. Selçuk, dünyanın birçok ülkesinde sosyalist fikirler çıktığı zaman "toplumun geri kuvvetleri"nin hem yabancı kapitalistlerle işbirliği içine girebileceğine, hem de Silahlı Kuvvetler'le anlaşarak harekete geçtiklerine işaret etmişti.[209] Amerika bu eylemlere destek oluyordu. Fakat Selçuk, Türkiye'nin çoğu ülkeden farklı bir "talihi" olduğu kanısındaydı. Bu durum "Atatürk devrimlerinin" sonucunda oluşmuştu ve Türkiye'de sosyalist aydınların bu gerçeği görmezden gelmeleri affedilemezdi. Bu gerçek "Türkiye'de dev-

206 "Siyasi notlar: CHP-TİP düellosu", *Yön*, sayı 173, s. 5.

207 A.g.m.

208 Avcıoğlu, "Ölçü", *Yön*, sayı 174, s. 3.

209 Selçuk, "Çifte Teminat Varken", *Yön*, sayı 173, s. 5.

rimci kuvvetler veya sağlam kuvvetler" denilen güçlerin "ileriye dönük hareketlerin destekçisi" olmalarıydı. Anayasa ve kanunlar da (27 Mayıs Anayasası) sosyalist fikirlere hukuk teminatı sağlamıştı. Türk sosyalistleri, sosyalist fikirlerden sapmadan, hem kanunun hem de sağlam güçlerin desteğine sahip olma imkânına kavuşmuşlardı. Fakat Selçuk'a göre bazı sosyalistler "sanki inadına" Türkiye'nin "sağlam kuvvetlerinin sosyalist gelişmedeki rolünü inkâr ediyor" ve onları "karşılarında" görüyorlardı.

1966 yılının Ağustos ayı başında, *Yön* çevresinde süren TİP tartışmalarına ve ardından sosyalizm tartışmalarına, bu sefer demokratik devrim görüşünü tanıttığı önemli yazısıyla, "E. Tüfekçi" mahlaslı Mihri Belli de katıldı.[210] "Demokratik Devrim: Kimle Beraber, Kime Karşı" başlıklı yazısında, başlıktan da belli olduğu üzere, hangi güçlerin devrimci olduğunu belirlemeye yönelik bir tartışma yürütüyordu. Fakat Belli'nin yazısının yarısından fazlası "asker-sivil aydın zümre"nin devrimci olduğunu göstermeye ayrılmıştı. Yazının esas amacının demokratik devrim aşamasında asker-sivil aydın zümreyi dışladığı düşünülen TİP ile bir tartışma yürütmek olduğu açıktı.

Belli'ye göre öncelikle Türk toplumunun hangi devrim aşamasında olduğunu anlayabilmek için birbirine bağlı iki soruyu yanıtlamak gerekliydi: Bunlar Türk ulusunun kendi kaderini tayinde tam olarak özgür olup olmadığı ve Türk ulusunun birlik olmasını engelleyen feodal kalıntıların temizlenip etkisiz hale gelip gelmediği sorularıydı. Belli'ye göre bu soruların yanıtı olumsuzdu. Türkiye'nin "emperyalist sistem içinde" olduğunu ve bu sistemin "yeraltı kaynaklarından dış ticaretine, politikasından kültürüne kadar Türk toplumunu baskı altında tutmakta" olduğunu ileri sürüyordu. Feodalizm bakımından ise Belli Türkiye'de feodal güçlerin birçok geri kalmış bölgede ekonomiye hükmettiğini vurguluyordu. Feodal güçler ideolojik olarak da toplumsal hayatı her yönden etkileyebilmekteydi. Asıl sorun bu güçlerin Türk ulusunun "gerçek birliğini" engellemesiydi. Bu nedenle Türk toplumunun önündeki devrimci adım "demokratik devrim" mücadelesiydi. Bu devrimle bağımsızlık sağlanacak ve feodalizm ortadan kaldırılarak Türk ulusunun "milli birlik içinde", özgür ve engelsiz olarak gelişmesi sağlanacaktı. Belli, demokratik devrim aşamasının "zorunlu aşama" olmakla beraber "yalnızca bir aşama" olduğunu, bunun "sosyalist" Türkiye'ye ulaşılmasını sağlayacağını ifade ediyordu.

Belli, devrimden yana ve devrime karşı olan güçleri belirlemek için sınıf ve zümrelerin toplum ekonomisindeki yerinin belirleyici olduğunu ileri sürüyordu. Belli'ye göre Türkiye'de en geri toplumsal biçim "feodal ağalık düzeni"ydi. Bu sınıf, "Türk halkının ulus payesine erişmesine karşıdır" di-

210 E. Tüfekçi, "Sosyalizm Tartışmaları: Demokratik Devrim. Kimle Beraber, Kime Karşı?", *Yön*, sayı 175, s. 10-11.

yordu: Hatta bunlar "bilinçli özgür vatandaşlar topluluğu anlamında" Türk ulusunun gelişmesine de karşıydı. Varlığı statükonun sürmesine bağlı olan "feodal ağalar, gerçekten demokratik bağımsız bir Türkiye'de yerinin olmadığını iyi bilir" diyen Belli'ye göre emperyalistlerle "üstü örtülü" ittifak halindeydi. Emperyalizm ayrıca kendi çıkarlarını yürütmesi için ticaret ve sanayi alanında bir "komprador sınıfı" da oluşturmuştu. Bu bakımdan devrim "emperyalizm-komprador-ağa üçlü ittifakına karşı" olmalıydı.

"Demokratik devrim"in aslında "burjuva demokratik devrim" ile eşanlamlı olduğunu, fakat Batı'da burjuvazinin devrimci nitelik taşıdığını, feodalizmi tasfiye eden bir milli sermayedarlar sınıfı olduğunu belirten Belli'ye göre, Türkiye gibi "geri kalmış bir Doğu ülkesinde" ise burjuva hegemonyasında bir demokratik devrim beklemek "büyük gaflet" olacaktı. Belli, Türkiye'de devrime önderlik edecek, "tutarlı bir çizgi izleyecek" bilinçte bir "milli burjuvazi"nin olmadığını, gelecekte de olmayacağını vurgulamıştı. Cumhuriyet döneminde bile böyle bir milli burjuvazi yaratılamamıştı. Ancak Belli'ye göre Türkiye'de bir milli burjuvazi vardı ve aslında o da emperyalist güçler tarafından ezilmekteydi. Öte yandan sınıfsal olarak bunlar sosyalizme karşıydı. Dolayısıyla Belli'ye göre milli burjuvazinin "çifte karakteri" vardı ve bir süre için demokratik devrim aşamasında ulusal güçlerin safında yer alabilirdi.

Devrimci güçler arasında ise "Türk ulusunun tümü", "bir avuç asalak dışında tüm emekçi Türk halkı" yer almaktaydı. Sosyalizm bunların arasında proletaryanın öz toplumsal düzeni olarak tarif ediliyordu. Belli, proletaryanın demokratik devrim aşamasında ve ardından gelecek sosyalizm aşamasında "en devrimci sınıf" olarak tarihsel gelişmeye damga vurmasının beklendiğini vurguluyordu. Ayrıca "öteki devrimci sınıf" olarak da "küçük burjuvazi"yi ele almıştı. Şehir ve köy küçük burjuvazisinin Türkiye'de hayli yaygın ve önemli bir sınıf olduğunu belirten Belli, söz konusu sınıfın demokratik ve sosyalist devrimden yana olacağını düşünmekteydi.

"TİP Tartışmaları" başlığı altında başlayan sosyalist strateji ve örgütlenme tartışmaları genişleyerek 1966 yazından itibaren *Yön* dergisinde yürütülen ve Türkiye'deki solcuların davet edildiği "Sosyalizm Tartışmaları" biçiminde devam etti. Tartışmaya Mihri Belli, Muvaffak Şeref, Ahmet Say, Can Yücel, Vahap Erdoğdu, Erdoğan Başar (Berktay), Arslan Başer Kafaoğlu ile *Yön* çevresinden Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk ve İlhami Soysal katıldılar. Tartışmalar *Yön*'de sosyalistlere/aydınlara yöneltilen 3 ana soru etrafında yürütüldü. 1) Türkiye, Milli Demokratik Devrim mi, yoksa Sosyalist Devrim aşamasında mıdır? 2) Devrimci mücadelenin öncüsü kim olacaktır? İşçi sınıfı mı? Asker-sivil aydın zümre mi? 3) İktidara nasıl gelinecektir (ya da devrim nasıl gerçekleşecektir)?: Parlamenter yollarla mı devrimci metotlarla mı?

Açıkçası *Yön* çevresi ile Mihri Belli grubu arasında görüş anlamında büyük bir farklılık yoktu. Ordunun siyasetteki ve devrimdeki rolü konusunda iki hareket hemen hemen aynı görüşlere sahipti. Asıl ayrım, TİP ile (daha doğrusu TİP önderliği ile) bu gruplar arasındaydı. TİP yukarıda söz ettiğimiz gibi bu dönemde "milli cepheyi bölmekle" suçlanıyordu. Bu suçlamanın altında Belli çizgisinin ve *Yön*cülerin "asker-sivil aydın zümre", "sağlam kuvvetler" olarak tanımladığı kesimi TİP önderliğinin "Osmanlı tipi ceberut devletin temsilcileri, kapıkulları, geleneksel egemen sınıf" olarak nitelendirmeye başlaması ve sosyalist hareketin karşısına alması ya da en azından yanına koymaması yatıyordu. TİP safından tartışmaya katılanlar, antiemperyalist mücadelenin öncülüğünü sosyalistler üstlenmediği sürece tıpkı I. Kurtuluş Savaşı'nın sonunda olduğu gibi tekrar emperyalist güçlerin kucağına düşüleceğini ileri sürüyorlardı. TİP liderleri *Yön*'deki tartışmaya doğrudan katılmamakla beraber hemen her konuşmalarında bunlara yanıt verdiler.

Avcıoğlu TİP önderlerinin tartışmalara katılmamasını eleştirmişti. Ona göre sosyalist strateji üzerine yoğunlaşan tartışmalar Türkiye gerçeğine uyacak sosyalist düşüncenin gelişmesine katkı sağlayacaktı.[211] Üstelik Avcıoğlu partinin bazı yetkililerinin "Biz parti olarak bir tartışmaya ihtiyaç duymuyoruz" demelerine rağmen TİP'in alt kademelerinden farklı sesler yükseldiğini belirtmişti.[212] TİP'te bazı yönelim farklılıkları da oluşmuştu. Avcıoğlu, TİP önderlerinin 1965 seçimleri sırasında antiemperyalist mücadeleyi "geniş bir cephe hareketi olarak" düşündüğünü, ama artık bunu "sadece sosyalistlerin tek başlarına yürütebilecekleri", üstelik "sosyalist mücadeleyle aynı" gördüklerine dikkat çekmişti. TİP'in, stratejik planda yaptığı bu değişikliği ve nedenlerini etraflıca açıklamasını bekliyordu.

TİP önderleri tartışmalara doğrudan katılmamış olsalar da söylev ve demeçlerinde bu konuları gündeme getiriyorlardı. *Yön*'de de TİP liderlerinin sözleri hemen tartışmaya açılıyordu. Örneğin TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, Mihri Belli'nin yazısının yayımlanmasından hemen sonra TİP Beşiktaş İlçe Kongresi'ndeki konuşmasında şunları söylemişti:

> Halksız, halkın inanını kazanmadan, onun yaratıcı şevkli çabası olmadan sosyalizmi kurmak, bir ham hayal olduğu için de, bugün Türkiye'de devrimci ol-

211 Avcıoğlu, "Sosyalizm Tartışmaları: Bir Sosyalist Stratejinin Esasları".

212 A.g.ın. Avcıoğlu TİP yönetiminin tartışmalara katılmamasını Türkiye'de bir tartışma geleneğinin olmamasına bağlamıştır. İlhan Selçuk daha sonra TİP'lilerin "önde gelen kusurları"nın *Yön*'ün açtığı tartışmaya katılmayarak tartışma konularına kürsülerde yanıt vermeleri olduğunu ifade etmiştir. Bunu "ihmalkâr davranış" olarak tanımlamış ve fikir tartışmasının "tatsız tuzsuz imalara, hücumlara, desteksiz atışlara" dönüştüğü ve bundan da sosyalizmin ve sosyalistlerin zarar göreceği uyarısını yapmıştır. Selçuk, "Vatan Haini, Vatan Hainidir!", *Yön*, sayı 188, s. 3.

mak, sosyalist olmak ancak demokrasiyi savunmakla mümkündür. Unutulmasın, demokrasilerin en aksak, en bozuk şekli bile, en vaatkâr diktatörlüklerden bin kere daha iyidir. Ve Türkiye'de halk tepeden inme iktidarlara karşı olduğu için, halka dayanmadan daha muhalefette iken halkın inanlı desteği ve işbirliği sağlanmadan, kestirme yoldan girişilecek sosyalizm denemelerinin başarısızlığa uğraması ve yerini faşist idareye bırakması çok kuvvetli bir ihtimaldir.[213]

Avcıoğlu, Aybar'ın "demokrasilerin en aksak, bozuk şeklinin bile en vaatkâr diktatörlüklerden bin kere daha iyi" olduğu yönündeki görüşünü sorgulayarak "Süleyman Bey parlamentoculuğunu, Atatürk rejiminden ve 27 Mayıs yönetiminden bin kere daha mı iyi sayacağız?" sorusunu yöneltmişti. Avcıoğlu'na göre halen "yeryüzünün en ilerici rejimleri maalesef "vaatkâr diktatörlüklerden" ibaretti.

Aybar'ın demeçlerinin hemen ardından *Yön*'deki bir yazısında İlhan Selçuk sosyalizm tartışmaları sırasında ortaya tuhaf soruların çıktığı yorumunu yapmıştı. Tuhaf sorulardan kastı Aybar'ın bazı sözleriydi: Bunlar "Sosyalizm tepeden mi gelir, aşağıdan mı gelir?", "Sosyalizm halksız mı olur, halkla mı olur?" tarzı sorulardı. İlhan Selçuk'a göre "halksız sosyalizm" lafı, "ayaksız masa", "çembersiz daire", "kenarsız dörtgen" gibi "saçma" bir laftı; çünkü zaten "halkın katılmadığı rejim sosyalizm değildir" diyordu. Bununla beraber, sosyalizm yukarıdan aşağıya mı, aşağıdan yukarıya mı kurulur sorusunu tartışmaya gelince Selçuk sosyalizm fikrinin her ülkeye "aydınlar ve elitler eliyle" girdiğinin altını çizmişti. Yani sosyalizm "tepeden" gelmişti. Sosyalist fikirler "halkın dışında kişiler eliyle ve yukarıdan aşağıya doğru" halka aşılanmıştı. Doğrudan ifade etmese de Selçuk'un fikirleri aslında Leninist parti teorisiyle örtüşmektedir. Fakat Selçuk sosyalist düşüncenin bir ülkeye girmesi ile onun iktidara geçmesinin ve kültürüne, yaşayışına yansımasının farklı şeyler olduğunu, son hedefe varmadan sosyalizmin gerçekleşmiş olmayacağını da belirtiyordu. Selçuk'a göre asıl soru sosyalistlerin iktidara nasıl geleceğiydi. Ayrıca Selçuk, Türkiye'nin tarihsel gelişimi içinde "Türk sosyalistlerinin bugünkü çalışma ortamını hazırlayan" bütün olayların "yukarıdan aşağıya kabul ettirilmiş" olduğuna da dikkat çekiyordu. Yazar, bunların arasında Tanzimat'ı, Cumhuriyet'i, Atatürk devrimlerini, çok partili rejime geçişi ve 27 Mayıs'ı sayıyor, bütün bu gelişmelerin tepeden inme olduğuna işaret ediyordu. Selçuk'un TİP'e yönelttiği asıl eleştiri ise 27 Mayıs Anayasası'nı ilerici sayarken bunu hazırlayan çevreleri "tutuculuk"la itham etmesiydi. Selçuk, burada asıl önemli noktanın değişimin nasıl gerçekleştiği değil, yönü olduğunu vurgulamıştı:

213 "TİP Beşiktaş İlçe Kongresi", *Yön*, sayı 177, s. 7.

> İktidara komprador ve komisyoncuları geçiren eylemlere –aşağıdan yukarıya da olsa– karşıyız; ama emperyalizme karşı çıkan davranışların –yukarıdan aşağıya gelse de– yanındayız.[214]

TİP'e yönelik başlıca eleştirilerden biri, milli cepheyi bölmeleri ve sosyalizme aşamalı geçiş yöntemini görmezden gelmeleriydi. Avcıoğlu önceki aşamaları atlayarak sosyalizme hızla ulaşmaya heveslenen sosyalistlerin "ister istemez öteki milliyetçi güçlerle çatışmaya düştükleri" konusunda da uyarıda bulunuyordu. Yazara göre Türkiye'de sosyalist hareket toplumdaki "kuvvet dengesini ve geçilmesi zorunlu aşamaları hiç hesaba katmadan", "antiemperyalist mücadele ile sosyalist mücadeleyi eş anlamda sayarak" milliyetçi güçlerle savaşmaya çalışmaktaydı. Bu gidişat önlenemezse henüz yeni oluşmaya başlayan sosyalist hareket "kendini zorla öteki milliyetçi güçlerin dışına itecek" ve etkisizliğe mahkûm olacaktı.[215] Avcıoğlu TİP'in "antiemperyalistlere karşı mücadele sosyalistlerin öncülüğünde olmazsa, başarısız olur" şeklindeki iddiasına şöyle karşılık vermişti:

> Milliyetçi mücadele ile sosyalizm arasında bu çok sıkı bağ açıktır ve günümüzde, bunun aksini iddia eden sosyalist düşünür, sanırız ki pek yoktur. Tartışmalar, daha çok bu milliyetçi mücadelenin öncülüğü noktasında toplanmaktadır. Milliyetçi mücadelenin ancak sosyalist güçlerin öncülüğünde yürütüldüğü takdirde başarıya ulaşabileceğini, aksi halde yeniden emperyalizmin kucağına düşüleceğini ileri süren birçok düşünür vardır. Şüphesiz bu, en ideal çözüm yoludur. Fakat gerçeklere her zaman uygun düşmekten uzaktır. Çağımızda, değişen dünya kuvvet dengesinin ve kütlelerin artan politik ağırlığının etkisi ile milliyetçi mücadele, sosyalist olmayan güçlerin liderliğinde de başarıya ulaşabilmekte ve sosyalizme yönelebilmektedir.[216]

Sonuçta, adına "milliyetçi güçler" denilen güçler, işçi sınıfı önderliğini kabul etmeyeceği için sosyalist harekete katılmayacak, böylece TİP yalnız kalacaktı. Avcıoğlu'na göre TİP Genel Başkanı Aybar, Türk toplum yapısı ve evrimi üzerine parti programında yer almayan yeni bir "teori ve terminoloji" geliştirmişti ve ekonomik sınıflandırmaları bırakarak "Osmanlı tipi, tepeden inme, eli sopalı ceberut devlet ve bu devletin temsilcileri" gibi kavramlar kullanmaya başlamıştı. Avcıoğlu bu tip kavramların daha çok bütün devletlerin "ceberut" olduğu yönündeki liberal görüşe yakın olduğu saptamasında bulunmuş, Divitçioğlu ve Aybar'ın sosyalizm yolunda en büyük engel olarak "Osmanlı tipi ceberut devleti" ve bunun temsilcilerini saymalarını da

214 Selçuk, "Tepeden İnme!", *Yön*, sayı 179, s. 5.

215 A.g.m.

216 Avcıoğlu, "Sınıf Mücadelesi, Sosyalizm ve Milliyetçilik", *Yön*, sayı 182, s. 3.

eleştirmişti. Hatta Aybar'ın 1950 seçim sonucunu "halk devrimi" olarak nitelendirmesine şaşırmıştı. Avcıoğlu bu durumda AP'nin zaferini de "halk devrimi" saymak gerektiğine işaret ediyordu. Bu durumda, Mustafa Kemal hareketini ve 27 Mayıs'ı da karşı-devrim saymak gerekecekti. Avcıoğlu, antiemperyalist mücadelede "geleneksel yönetici kadro" ABD tarafından bile en büyük engel olarak görülürken, bu kadroyu "kütleler sevmiyor diye karşımıza mı alacağız?" diye sormuştu.

Avcıoğlu'na göre sosyalizmin en önemli kavramlarından biri "aşama" kavramıydı. Ona göre TİP buna karşı çıkarak sosyalist bilime aykırı düşmekteydi. Hatta Avcıoğlu, TİP'in "Türk toplumunun içinde bulunduğu aşamayı" ve "bu aşamadaki kuvvet ilişkilerini doğru değerlendirecek bir stratejiden" yoksun olduğunu da iddia etmişti. Ayrıca kendisini öteki antiemperyalist güçlerden tecrit edecek görüş ve davranışlarda bulunduğundan, TİP sosyalist terminoloji uyarınca "sol sapma" içindeydi, öte yandan da "tepeden inme-sandıktan çıkma" gibi ayrımlar yaptığı için "sağ sapma" olarak değerlendiriliyordu. Önemli olan iktidara nasıl gelindiği değil kurulan rejimin sınıf karakteriydi. Avcıoğlu bunu "sosyalist teoriye" dayandırarak şu şekilde açıklıyordu:

> Sağ sapma, "tepeden inme-aşağıdan yukarıya" gibi görüşlerle açığa çıkmaktadır. Sosyalist teoride, "tepeden inme-sandıktan çıkma" tarzında bir ayrım yoktur. Şu ya da bu yolla iktidara gelenlerin sınıfî karakterini esas alan bir ayrım vardır. Çağımızda tepeden inme gelenler burjuvalar ise rejimin adı faşizmdir. İlerici güçler ise, rejimin adı herhalde faşizm değildir. Keza, sosyalizm yapacağını diye büyük oy çoğunluğu ile iktidara gelen Hindistan Kongre Partisi, büyük burjuva ve kompradorların eline ve oradan da emperyalizmin kucağına düşünce, sandıktan çıktı diye bir imtiyaza sahip olacak değildir. Menderes iktidarı, sosyalist açıdan, bir "halk devrimi" değil, antidemokratik ve hatta faşist bir yönetimdir. Dominik'in sandıktan çıkan Amerikan kuklası başbakanı mı daha halkçıdır, yoksa seçim yapmayı reddeden tepeden inmeci Castro mu? Görüldüğü gibi, "tepeden inme-sandıktan çıkma" gibi bir ayrım, sosyalist açıdan anlamsızdır. Tek anlamlı ölçü, iktidarın sınıfî karakteridir.[217]

Marksist terminolojiyi kullanarak TİP'in "sapmalar" içinde olduğu tespitini yapan Avcıoğlu, partinin genel başkanı Aybar'ın kendilerini yanlış anladığı ya da tam anlamadığı görüşündeydi. Aybar gibi kendilerinin de sosyalizmin işçi sınıfının öncülüğünde kurulacağını bildiklerini vurgulamıştı. Fakat ayrıldıkları nokta, ilk aşamada –yani antiemperyalist aşamada– başka güçlerin de etkili olup olmayacağı meselesiydi. Hatta Avcıoğlu, Aybar'ın daha önce "kapitalist olmayan kalkınma yolu ve milli demokrasi" kavramlarını kul-

217 Avcıoğlu, "Sosyalizm Tartışmaları: Bir Sosyalist Stratejinin Esasları".

landığını, bunların zaten sosyalizm öncesi bir dönemi belirlediğini hatırlatıyordu:

> Şüphe yok ki, sosyalizm, işçi sınıfının öncülüğünde kurulacaktır. Aybar bunda haklıdır. Ama eğer başka sınıf ve tabakalar da –Aybar'ın kabul ettiği gibi– belli başlı üretim araçlarını kamulaştırarak, kapitalizm ve emperyalizmin temellerini geniş ölçüde zayıflatacak güçteyseler, bunu reddetmek değil, memnuniyetle karşılamak gereklidir. Zira kapitalizm ve emperyalizmin temellerini zayıflatan bir hareket, büyük bir ihtimalle bir süre sonra sosyalizme dönüşecektir.[218]

Avcıoğlu antiemperyalist güçlerin arasında en etkili güç olarak "ara tabakalar" olarak tanımladığı kesimi gösteriyordu. Hatta TİP'in programında Türkiye'nin kaderine hâkim olan, "ara tabakalar" adını verdiği (daha önce genellikle "zinde kuvvetler" veya "sağlam kuvvetler" olarak tanımlanan) zümreye yer verilmemesini bir sorun olarak ortaya koymuştu. Avcıoğlu'na göre bunun nedeni Batı toplumlarında bu "ara tabakalar" dediği kesimin önemli bir rol oynamaması, bu nedenle Batı sosyalistlerinin tahlillerinde yer almamasıydı. Genellikle Batı sosyalistlerinin tahlilleri Türkiye'ye aynen aktarıldığı için, Türk toplum yapısının tahlilinde unutulmuşlardı. Hatta Avcıoğlu bu kesimi "son zamanlarda, ama halk düşmanı ve faşist bir tabaka olarak keşfetmekteyiz" demişti ironik biçimde. Avcıoğlu, TİP'in "Osmanlı tipi ceberut devletin temsilcileri, kapıkulu, geleneksel yöneticiler grubu, idari entelektüel kadro" dedikleri tabakaya "ara tabakalar" demeyi daha uygun bulduklarını açıklamıştı. Ara tabakaları da Avcıoğlu şöyle tanımlıyordu:

> Bu bir mütecanis sınıf, hatta mütecanis bir tabaka değildir. Ama hâkim sınıfların nispeten zayıf olduğu toplumlarda, içinden çıktıkları sınıf ve tabakalardan bağımsızlaşmaktadır(lar). Ara tabakalar, politik hayatta sonucu tayin edici unsurdur. Bu büyük güçlerinin bilincine varmışlardır ve bu bilinç onları bağımsız kılmaktadır. Bu ara tabakalar toplumun ilerici kesimini teşkil etmektedirler. Çıkarları modernleşme ve hızlı kalkınmadan yanadır. Toplum hayatındaki önemli rolleri dolayısıyla, öncü bir rol oynama, kendilerini özel çıkarlarının üstüne çıkmaya zorlayan tarihî bir misyona sahip sayma eğilimindedirler. Bu tabakalar, burjuvazi kalkınma çabasında başarısızlık gösterdiği ve kütlelerden gelen sosyal baskı arttığı ölçüde, kapitalist olmayan bir kalkınma yoluna yönelebilmektedirler.[219]

Görülebildiği üzere Avcıoğlu da Belli gibi "ara tabakalar" dediği zümreyi Bonapartist tezler doğrultusunda yorumluyordu ve görüşleri dönemin ye-

218 A.g.m.

219 A.g.m.

ni Sovyet tezleriyle uyumluydu. Avcıoğlu tam olarak açıklayamasa da ara tabakaların ekonomik gücü elinde bulunduran sınıflardan görece bağımsız olduğunu iddia ediyordu. Hatta emperyalizm-ağa-komprador üçlüsünün "altın devri" DP iktidarı olmasına rağmen, bu güçler ara tabakalar üzerinde tam egemenliğini kuramadığı için devrilmişlerdi. 27 Mayıs'ta ise ilerleme için anayasa değiştirilmişti. Fakat anayasayı değiştirmenin yetersiz ve "toplumsal yapıyı değiştirmenin" şart olduğu, ara tabakalarca da anlaşılmaya başlamıştı. CHP sola kaymıştı ve şimdilik bu nedenle ara tabakaların desteğini almaktaydı: Yani içinde ağa ve kompradorlar sınıfından üyeler olsa da, parti içi mücadele sürmekteydi ve eğer bu kesimler galip gelirse, ara tabakaların da partiden desteği kalkacaktı. Avcıoğlu sosyalistleri ara tabakaların gücünü doğru değerlendirmek konusunda tekrar uyarıyordu:

> Türkiye'nin bugün en büyük talihi, emperyalizm-ağa-komprador üçlüsünden hayli bağımsız ve güçlü ara tabakalara sahip bulunmasıdır. Antiemperyalist ve antifeodal aşamada ara tabakalar çok önemli bir rol oynamaya namzettirler. Eğer bugün emperyalizm-ağa-komprador ittifakı, Anayasa'yı tamamen rafa kaldıramıyor ve Türkiye'yi Güney Amerika ülkelerine benzetemiyorsa, bu proletaryanın değil, ara tabakaların direnişi sayesindedir. [220]

Dolayısıyla Avcıoğlu böylesine "önemli" ve "hayli bağımsız bir güç" olarak gördüğü tabakaları halk düşmanı, faşist vb. ilan edip "karşılarına almanın", sosyalistlerin yapacağı en büyük "tarihî hata" olduğunu söylüyordu. Sosyalistlerin ilk görevinin kütleleri bilinçlendirmek ve örgütlemek olduğunu, sosyalizmin işçi sınıfı tarafından kurulabileceğini tekrar eden Avcıoğlu, aynı zamanda sosyalistlerin "ara tabakalar ve kütleler arasındaki uçurumu doldurmayı" da ihmal etmemesi gerektiğini belirtiyordu. Sosyalist stratejinin bu aşamada "Türk toplumunun bu iki gerçeği" üzerine, yani ara tabakalar ile halk üzerine oturtulması gerektiğini vurguluyordu.[221]

*Yön*cüler TİP'in Malatya Kongresi'nde

TİP'in II. Büyük Kongresi öncesinde *Yön*'ün açtığı tartışmayla sosyalistler içinde ortam epey gerilmişti. Cephe tartışmaları yapılırken bazı sosyalistler birbirlerini Amerikan emperyalizmi kadar düşman görmeye başlamışlardı.[222]

220 A.g.m.

221 Avcıoğlu ayrıca yazısında bu mesele "son derece hayati olduğu için" diğer konulara girmediğini özellikle belirtmiştir. Ayrıca TİP tartışmalarının kapanmış olduğunu, ama isteyenlerin "sosyalist strateji konusunda farklı görüşlerinin memnuniyetle" yayımlanacağını duyurmuştur.

222 Bu arada kime vatan haini denilebileceği konusunda da bir tartışma başlamıştı. İlhan Selçuk TİP'ten Sadun Aren'i "Türkiye'yi idare etmiş kimselerin hiçbiri vatan haini değildir" sözünden dolayı sert biçimde eleştirmişti: Partiyi tutarsızlıkla suçlamış ve "antiemperyalist mücadelede

TİP'in Ankara İl Kongresi'nde, partiyi "içten çökertmek isteyen" iki tehlike üzerinde durulmuştu. Bunlardan ilki CIA ve onunla iş ve kader birliği kurmuş kişiler, diğeri ise "eski tüfekler"di. "Eski tüfekler" olarak anılan kişiler, açıkça zikredilmemekle beraber *Yön*'de tartışmalara katılan Belli ve çevresiydi. Aybar "eski tüfek"lere yönelik sert bir açıklama yaparak eski sosyalist partililerin devirlerinin kapanmış olduğunu, başarılarının da başarısızlıklarının da artık "maziye mal olduğunu" açıklamıştı: TİP'i bu maziye organik olarak bağlama girişimi "boş bir hayal"di. Ayrıca Aybar böyle bir hevese kapılanların heveslerinin "kursaklarında" kalacağını söyleyerek sert bir uyarı yapmıştı.[223] Kongrede CHP ve özellikle Ecevit'e karşı konuşmalar yapılmış ve yine bağımsızlık hareketinin yozlaşmaması ve yarıda kalmaması için, öncülüğü mutlaka sosyalist hareketin, TİP'in üstlenmesi gerektiği vurgulanmıştı. Ayrıca bu kongrede TİP Büyük Kongresi'nin 20 Kasım'da Malatya'da yapılması, Genel Yönetim Kurulu'nun olumsuz görüşüne rağmen Merkez Yürütme Kurulu'nun aldığı kararla kesinleşmişti. *Yön*'de hem Genel Yönetim Kurulu'nun iradesinin hiçe sayılması eleştirilmiş, hem de Malatya'nın kamuoyundan bir kaçış mekânı olarak seçildiği, Ankara, İzmir ve İstanbul gibi büyük şehirlerde genel merkez muhaliflerinin yönetim kurullarını almalarının yarattığı endişe ve basının gözünden kaçma kaygısının bu yer seçiminde etkili olduğu yorumu yapılmıştı. Aybar'ın konuşmasından "eski tüfek"lerin partiyi ele geçirmesinden çekinmiş olduğu anlaşılıyordu.[224]

Kongreden önce TİP Malatya delegesi Vahap Erdoğdu'nun yapmayı planladığı konuşması, yeterli vakit kalmayabileceği öne sürülerek önceden *Yön*'de yayımlanmıştı. Erdoğdu "Önümüzdeki Devrimci Adım ve TİP'in Tarihsel Görevi"[225] başlıklı yazısında TİP'e yönelik bazı eleştirilerde bulunuyordu: Parti, kullandığı bazı sloganlar ve terminoloji dışında teoriye yeteri

esen milliyetçi rüzgârın heyecanını kesmenin" ve "vatan hainleri için milletin gözünde mazeret yaratma"nın sosyalist partisinin görevlerinden biri olmadığını belirterek, partiyi "dostça" uyarmıştı. Bkz. Selçuk, "Vatan Haini, Vatan Hainidir!". Sadun Aren, sözlerinin parti içinde de tepki yaratmasından dolayı Ankara İl Kongresi'nde bu konuda bir açıklama yapmıştı. Aren, ülke yöneticilerin yanılgıları ve "bilmeyerek tuttukları yol" yüzünden emperyalizmin pençesine düştüğünü, yani yönetici konumundaki kişilerin bilerek vatan hainliği yapmadığını vurgulamıştı. "TİP Ankara İl Kongresi", *Yön*, sayı 188, s. 6-7.

223 Başar, "Yeter Artık!", *Yön*, sayı 189, s. 6.

224 *Yön*cüler, Büyük Kongre'nin Malatya ilinde yapılmasını sosyalist bir kongrenin yurdun en çok ihmal edilmiş, fakir Doğu bölgesinde olması bakımından yerinde bir fikir olarak değerlendirmişti. Bununla beraber, çıkacak ulaşım ve iletişim sorunlarına dikkat çekilmişti. *Yön*'de bu durum şöyle açıklanıyordu: "Gazetelerin Doğu'daki bir kongreyi zamanında ve en geniş şekilde kamuoyuna duyurabilmeleri teknik bakımdan mümkün değildir. Bu sebeple, Doğu'daki kongre, kamuoyunun gücünden kaçma teşebbüsü diye yorumlanabilecektir. Üstelik TİP henüz başkent Ankara'da bir büyük kongre yapmış değildir. O halde sıkıyönetim dolayısıyla İzmir'de toplanan ilk büyük kongreden sonra, TİP'in ikinci büyük kongresini Ankara'da yapması gereklidir", bkz. "TİP Ankara İl Kongresi", *Yön*, sayı 187, s. 7.

225 Erdoğdu, "Önümüzdeki Devrimci Adım ve TİP'in Tarihsel Görevi", *Yön*, Sayı 189, s. 10-12.

kadar ağırlık vermiyordu ve parlamenter olanaklardan yeterince yararlanmıyordu. Fakat asıl can alıcı nokta, TİP'in demokratik devrimci güç birliği saflarında yer almaya muhalif söz ve tutumlarına yönelik eleştirilerdi. Erdoğdu bu bağlamda "eski tüfekler" ve *Yön* hareketi ile benzer görüşleri savunuyordu. Erdoğdu tıpkı Belli ve *Yön*cüler gibi "milli bağımsızlık davasının" öncülüğünün sosyalistlere düştüğünü, fakat içinde bulunulan aşamada "bağımsız bir Türkiye'den yana olan, ama sosyalist bir Türkiye'den yana olmayan (hiç değilse şimdilik olmayan) çok önemli güçlerin" olduğunu belirtmişti. Sosyalistlere düşen görev, millici güçler arasında birliğin kurulması ve sosyalistleri öteki millici güçlerden ayırmaya kalkanlara karşı durmaktı. Türkiye'de TİP'in ve Türk solunun görevi, ülkenin tüm millici güçlerinin toplandığı "Demokratik Devrimci Güç Birliği" saflarında en tutarlı, en güvenilir unsur olarak yer almak olmalıydı. Bu nedenle Türkiye'de tüm sınıf ve zümreleri doğru değerlendiren ve devrimci güçlerin tümünü etkileyebilecek sloganların kullanılması gerekliydi.

TİP'in heyecanla beklenen ikinci büyük kongresine Mihri Belli grubuyla beraber *Yön* çevresi ve eski TKP'lilerden Dr. Hikmet Kıvılcımlı da izleyici olarak katıldı. Partililerin bir kısmı kendisine büyük saygı göstermişti ama Dr. Kıvılcımlı'nın partiye başvurusu (en azından görünürde) önceki mahkûmiyetlerinden dolayı kabul edilmemişti. TİP Kongresi epey tartışmalı geçti. Mücadelede ara tabakaların rolü, CHP ile ilişkiler, hangi sınıflara daha çok ağırlık vermek gerektiği, antiemperyalist mücadelenin nasıl yürütüleceği gibi konularda tartışmalar yaşandı.[226] Sonuçta parti içindeki demokratik devrim taraftarları ağırlık kazanamadı ve Aybar tekrar genel başkan seçildi. TİP demokrasi söylemini ön plana çıkarırken kongreden sonra parti içindeki muhaliflerin tasfiyesi parti içi demokrasiye gölge düşürdü. Oysa (birinin siyasal parti, öbürünün yayın organı olması nedeniyle karşılaştırabilir birimler olmadığını akılda tutarak) *Yön*'de kendilerini sert biçimde eleştiren hatta suçlayan en karşıt görüşlü yazılara bile yer verilmişti. *Yön* çevresine göre TİP önderleri teorik tartışmalara doğrudan katılmamakla puan kaybetmişti, şimdi de parti önderlerinin demokratlığı konusunda şüphe uyanmıştı. Bu kongreden sonra *Yön*cüler ve "eski tüfeklerle" TİP'in yolu daha kesin biçimde ayrıldı.[227] Bu tartışma sonraki bölümlerde daha ayrıntılı olarak ele alınacak, ama şunu söyleyebiliriz: TİP parti programı temel olarak demokratik devrime dayanıyor ol-

226 *Yön*'de II. Kongre konuşmalarının bir kısmı yer almıştı. "TİP Büyük Kongresi", *Yön*, sayı 191, s. 4-5.

227 Avcıoğlu TİP'in kongresinden sonra parti yöneticilerinin muhalif kesime ve kendisi gibi dışarıdaki sosyalistlere karşı tutumunu "Bırakınız sosyalist ahlâkı, burjuva ahlâkı açısından dahi utandırıcıydı" sözleriyle tanımlamıştı. Ona göre muhaliflere karşı günlerce "yalan ve iftira kampanyası" sürdürülmüştü. Artık farklı sosyalist hareketler arasında ilişkilerin tamiri olanaksız boyutlarda gerildiği belliydi. Avcıoğlu, "Büyük Kongresinden Sonra TİP", *Yön*, sayı 192, s. 16.

masına rağmen devrimde ara tabakaların, ordunun, asker-sivil aydın zümrenin özel bir belirleyici rolü olduğunu reddeden tezler ön plana geçti ve kongreden hemen sonra parti stratejisi "sosyalist devrim" yönünde şekillendi. TİP aslında bu söylemle devrimin öncüsü olarak emekçilerin, halkın, işçi sınıfının önderliğini kabul ettiğini belirtmiş oluyordu. Avcıoğlu TİP'in yeni stratejisini, "sosyalist strateji"yi açıklayan Sadun Aren'in "Antiemperyalist Mücadele ve Sosyalizm" başlıklı yazısı üzerinden yorumlamıştı. Avcıoğlu "nihayet ilk kez" kongredeki "yuvarlak ifadelerle" yetinilmediği için Aren'i övmüş fakat sosyalist mücadele ile antiemperyalist mücadele arasındaki farkın doğru konmadığını iddia etmişti.[228] TİP programının sosyalist olmadığını da –aslında haklı olarak– vurgulamıştı. Avcıoğlu, Aren'in antiemperyalist mücadele ile sosyalist mücadele konularında "teorik planda iki ayrı görüş" ortaya çıkmasına rağmen eylemde bir farklılık olmayacağı savına katılmıyordu. Avcıoğlu tekrar ara tabakaların böyle bir mücadeleye katılamayabileceğini ileri sürüyor ve sosyalistlerin tecrit edilme tehlikesine işaret ediyordu. Ayrıca bu değerlendirme yazısının hemen arkasından da TİP'i ima ederek "Yalnız biz varız, başka kimse yoktur!" tarzındaki ifadelerin milliyetçileri bölücü, parçalayıcı davranışlar olduğunu belirtmiş, bunun da zaten CIA'in planı olduğunu iddia etmiş ve TİP'i yine sekterlikle suçlamıştı.[229]

Fakat Avcıoğlu'na göre TİP zaten Kemalistlerle, zinde kuvvetlerle, Atatürkçü gençlerle arasına mesafe koymuş, hatta bunları "egemen güçlerin uydusu" olarak değerlendirip aslında AP ile aynı safta yer almıştı.[230] Ona göre TİP hem milliyetçi güçleri bölüyor hem de "Halk, zinde kuvvetlere düşmandır" tespitiyle "halk davukluğu" yapıyordu. TİP, öncülüğünü kendilerinin yapmadığı "antiemperyalist bir hareketin" faşizme kaymaya ve emperyalizmin kucağına düşmeye mahkûm olduğunu ileri sürüyordu. Öncülük işçi sınıfında, onun öncü partisi TİP'te olmalıydı. Boran ile Avcıoğlu arasında bu konuda polemikler yaşanmıştı. Avcıoğlu, TİP önderlerinden Behice Boran'ın "Birinci Kurtuluş Savaşı milli burjuvazinin önderliğinde kaldığından dejenere oldu" saptamasını ve "İşçi sınıfı öncülüğünde olmak şartıyla, birliğe evet" tutumunu eleştirmişti.

Fakat daha sonra *Dönüşüm* dergisinde[231] devam eden tartışmalar sırasında farklı görüşler ortaya çıktı ve TİP'in milli cepheci ittifaklara daha olumlu bir yaklaşımı olduğu saptaması yapılmaya başladı. *Yön*cüler bu gelişmeleri ilgiy-

228 Avcıoğlu, "Sosyalist Strateji ve Prof. S. Aren", *Yön*, sayı 197, s. 16.

229 Avcıoğlu, "Biz Ne İstiyoruz?", *Yön*, sayı 198, s. 3.

230 Avcıoğlu, "Açık Seçik", *Yön*, sayı 199, s. 3.

231 *Dönüşüm* dergisini sosyalist üniversite öğrencileri hazırlıyordu. Bu öğrenciler daha sonra Fikir Kulüpleri Federasyonu'nu kuracak olan farklı kulüplere mensup öğrencilerdi. *Dönüşüm* dergisi, sosyalist öğrencilerin bir araya gelmelerine ve iletişim kurmalarına vesile oldu. Dergi 22 Nisan 1965 tarihinde ilk kez çıktı ve ancak iki sayı yayımlanabildi.

le ve sevinçle karşıladılar.[232] 1967 yılında, TİP'in kuruluşunun 7. yıldönümü dolayısıyla yaptığı konuşmada Aybar sosyalizme birdenbire geçilmeyeceğini, sosyalizme geçişin bir birikim işi olduğunu vurguladı.[233] Üstelik Aybar artık "ortaklıklardan" da söz ediyordu. Bunun önemli nedenlerinden biri; TİP'e, aydınlara, sosyalist gençliğe yönelik saldırıların artmasıydı. Örneğin Aybar "faşizm kıpırdanışlarına karşı" etkin silahın "sosyalistlerin, Atatürkçülerin ve bütün ilerici kuvvetlerin zamanında gösterecekleri tepki" olduğunu ifade etmişti. Aybar'ın bu sözleri *Yön* çevresinde daha önce yapılan tartışmaların boşa gitmediği duygusunu yarattı.[234] Ayrıca *Yön*, "Komünist ihtilal geliyor!" propagandasıyla ve TİP'in Moskova'ya bağlı olduğu sanrısıyla iktidarın partiyi kapatma veya yöneticilerini saf dışı etme yönünde birtakım tasarılar peşinde olduğu görüşündeydi ve bütün bu çabalara şiddetle karşı çıkarak TİP'e desteklerini sunmuştu.[235] *Yön*'e göre Türkiye'de bir "Filipin demokrasisi" kurma teşebbüsü vardı ve CHP, TİP, diğer partilerin milliyetçi unsurları, Anayasa'dan yana dernekler, basın, aydınlar, üniversite bu plana şiddetle karşı durmalıydı.[236] Darbe söylentileri dolaşıyordu ve İlhan Selçuk'a göre bütün bunlar egemen güçlerin "Filipin usulü çok partili düzen" veya "daha açık görünüşlü bir faşizm" kurma heveslerine işaret ediyordu.[237] *Yön* çevresi bu dönemde dikkatini ordudan parlamenter mücadeleye, TİP ve özellikle CHP içerisindeki mücadelenin şekillenmesine çevirmişti.[238]

Barışçıl Yollardan Sosyalizme Geçiş

Yön dergisinde bu zamana kadar ara ara işlenen bir konu, Sovyetler Birliği'ndeki yeni kararla beraber tekrar gündeme taşınmıştı: Sosyalizme gide-

232 "Dönüşüm Bocalıyor!", *Yön*, sayı 202, s. 5.

233 "TİP'in 7. Yılı", *Yön*, sayı 203, s. 5.

234 A.g.m.

235 "Parlamenter Faşizme Doğru", *Yön*, sayı 204, s. 4-5.

236 27 Mayıs sonrası kurulan Milli Birlik Komitesi üyelerinden, 27 Mayıs Milli Devrim Genel Sekreteri Muzaffer Karan da, çıkarılmak istenen temel hak ve hürriyetler kanunu çerçevesinde amacın Türkiye'de sol fikirleri yok edip sadece sağ fikirlere hak tanımak, bir "sağ diktatörlüğü, yani faşizmi kurmak" olduğunu ileri sürmüştü. Karan'a göre Kurtuluş Savaşı solcu bir halk ihtilaliydi ve 27 Mayıs ihtilali de "tıpkı Kurtuluş Savaşı'nda olduğu gibi rayından çıkan toplum düzenini, soldaki bağımsızlık platformuna tekrar oturtmak için" yapılmıştı. Karan'a göre "sağcı olmak", "Atatürk ilke ve devrimlerini yok kabul etmek ve Atatürkçülüğün Anayasamızda yansıyan sosyal devlet, halkçı devlet, sosyal adaletçi devlet, laik ve devrimci devlet kavramlarını hiçe saymak" demekti. Karan, "Faşizm Özlemleri", *Yön*, sayı 207, s. 13.

237 Selçuk, "Suyu Bulandıranlar", *Yön*, sayı 204, s. 5.

238 Örneğin bkz. Avcıoğlu, "Washington ve Ortanın Solu", *Yön*, sayı 213, s. 3; "İki Politikacı Tipi: Ecevit ve Feyzioğlu", *Yön*, sayı 213, s. 7; "Kemalizm ve CHP'deki Sosyal Kavga", *Yön*, sayı 213, s. 16-11; Avcıoğlu, "İşbirlikçilerinin Yeni Partisi", *Yön*, sayı 214, s. 3; "Şimdi Ne Olacak?", *Yön*, sayı 214, s. 4; İlhan Selçuk, "Gerçekçi Açıdan", *Yön*, sayı 214, s. 5.

cek ara aşama yeni Sovyet tezleriyle beraber "milli demokrasi" olarak adlandırılıyordu. *Yön*'de 81 komünist parti tarafından belirlendiği üzere "milli demokrasi"nin ne olduğunu ve sınıf temelini açıklayan imzasız bir yazı yayımlandı.[239] Burada milli demokrasinin herhangi bir sınıf diktatörlüğüne dayanmadığı vurgulanıyordu: Milli cephe içinde toplanmış demokratik sınıflar iktidarı paylaşacaktı. Milli demokrasiden sosyalizme geçişte işçi sınıfının ağırlığı ve öncülüğü olacaktı ama milli demokrasi yoluna girişte işçi sınıfının öncülüğü bir zorunluluk değildi. Ayrıca bu 81 partinin oluşturduğu ve 1960'da benimsenen "milli demokrasi" tezinin Mao'nun 1940'da geliştirdiği "yeni demokrasi" anlayışına çok benzediği de belirtilmişti.[240] Mao'nun "yeni demokrasi" tezlerinin "antiemperyalist ve demokratik mücadelenin birliği" temeline oturduğu vurgulanmıştı. Bütün vatansever sınıfların iktidarına dayanan sistem ne burjuva ne de sosyalist demokrasiydi: Mao bunu Üçüncü Dünya ülkelerini sosyalizme götüren model olarak sunmuştu. Fakat *Yön*'e göre iki tez arasında önemli bir fark vardı ve bu yine öncülük sorunuyla ilişkiliydi. Milli demokraside işçi sınıfının ve komünist partinin öncülüğü zorunlu bir şart değildi. Fakat Mao'nun *Yeni Demokrasi* adlı eserinde daha başından itibaren işçi sınıfının ve komünist partinin öncülüğü vazgeçilmez bir şart olarak ortaya konmuştu. *Yön*, milli demokrasi teorisyenlerinin "yeni demokrasi"nin Çin'e özgü özel bir durum olduğunu, bunun bütün Üçüncü Dünya ülkelerine model olarak sunulmasının yanıltıcı olacağını vurguladıklarını belirtmişti. Üstelik *Yön*'de bir farklılığa daha işaret edilmişti. Mao "yalnızca silahlı bir mücadeleye" inanmaktaydı. Milli demokrasi teorisinde sosyalist devletin barışçıl yoldan da kurulabileceği tezi ortaya atılmıştı. *Yön*'de bunlarla beraber –belki Sovyetler'le herhangi bir bağ olduğu kanısı uyanmasın diye– Sovyetler'in Batı işçi sınıfını ön plana aldığı, milli kurtuluş hareketlerini ise fazla önemsemediği de vurgulanmıştı.[241]

Yön hareketi bütün stratejisini dayandırdığı tezini, yayın hayatının tam sonunda açıklamış, bir süre için beraber hareket ettikleri eski tüfeklerle beraber demokratik devrim stratejisini sosyalist tartışmalar içinde teorik olarak fazlasıyla ortaya koymuştu. Yayın hayatının sonunda milli demokrasinin nasıl kurulabileceğini ve diğer "ara tabakalar"la beraber ordunun buradaki özgül rolünü yeteri kadar açıkladığını düşünmüş olacak ki derginin okunurluğu epey artmış olmasına rağmen 30 Haziran 1967'de yayın hayatına son verdi.

---

239 "Günümüzde Komünizm", *Yön*, sayı 227, s. 8-10.

240 Zaten Belli'nin görüşleri esas olarak Mao'nun *Yeni Demokrasi* eserindeki tezlerle uyumluydu. Tabii çok önemli bir farklılık, Mao'nun eserinde işçi sınıfının partisi olarak komünist partinin yer almasıydı ve parti kendi bağımsızlığını koruyarak diğer sınıfların temsilcileriyle ittifaklar yapıyordu. Ayrıca *Yeni Demokrasi*'de asker-sivil aydın zümre diye bir kesim yer alınıyordu.

241 Bu görüş şöyle ifade edilmişti: "Sovyetler için milli kurtuluş hareketleri ikinci plandadır: Sovyetler Batı işçi sınıfına oynuyorlar", *Yön*, sayı 227, s. 10.

Yön'ün son sayısında o güne kadar yapılanların bir dökümü verildi. Derginin amacının "Türkiye'nin tablosunu ve çıkış yollarını ısrarlı bir yayınla ve ana çizgileriyle gözler önüne sermek" olduğu, bunun da tam olarak yapıldığı, "söylenmesi gereken" her şeyin söylendiği belirtildi.[242] Artık bir aydın olarak görevini tamamladığını düşünen Avcıoğlu, önemli olan "bilmek değil, bilinenleri gerçekleştirebilmektir" diyor, bu işin hiç kolay olmayacağını da vurguluyordu: Emperyalizm çok güçlüydü, üstelik emperyalizmin içeride dayandığı güçler de "bir baskı ve dalavereye gerek kalmaksızın, serbest seçimleri üst üste" kazanmaktaydı. *Yön*cüler bunu "Emperyalizm sandıktan çıkmaktadır" sözüyle değerlendirmişlerdi. Avcıoğlu bu durumun "halkçı ve milliyetçiler için –şu ya da bu yoldan– mutlaka değiştirilmesi gereken büyük bir talihsizlik ve büyük bir handikap" olduğuna işaret etmişti. Ayrıca işbirlikçilerin tam bir dayanışma içindeyken milliyetçilerin "dağınık ve kararsız" olduğu saptamasında bulunmuştu. Bağımsızlıktan yana olan güçlerin "asgari müşterekler" etrafında toplanması gerektiğini vurgulayarak ve haftalık yerine günlük gazete çıkarma planları olduğunu açıklayıp *Yön*'ün yayın hayatına son vermişlerdi.[243] Günlük gazete çıkarılmadı; zaten diğer günlük gazetelerde yazanlar, yazılarına devam ettiler. Avcıoğlu'nun ise bu dönemde önemli bir kitap üzerinde çalıştığı anlaşıldı.

Yön hareketinin bundan sonra "ihtilali" tertiplemeye giriştiği ya da bir süre sonra cuntacı bir hareketle ilişkiye geçtiği düşünülmektedir. Hareketin hiçbir üyesi bu konuda görüşmeyi bugüne kadar kabul etmediği için hareketin cuntacılarla ilişkisini, bu bağlantının nasıl oluştuğunu tam olarak bilemiyoruz. Bu konuda en önemli kaynaklardan biri gazeteci-yazar Hasan Cemal'in *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım* başlıklı çok önemli aktarımlar içeren anı kitabıdır. Aslında kitabın büyük bir kısmında Cemal kendi serüveniyle beraber Avcıoğlu'nu ve *Devrim* gazetesi sürecini anlatır. Elbette bu kitaptan ancak Cemal'in hatırladıkları, olayları yorumlama biçimi ve görmek-göstermek istedikleri kadarını elde etmek mümkün. Fakat örneğin *Yön*'den *Devrim*'e gidiş süreci konusunda açıkçası pek de şüpheye yer yok. Hasan Cemal'in aktardığına göre, Doğan Avcıoğlu "1960'larda *Yön*'le Türkiye'nin yönünü belirledik. Şimdi o yöne gitmek için *Devrim*'le devrimi yapacağız" demiştir.[244] *Yön* hareketi dergide belirlenen yöne, karar verilen yol aracılığıyla ulaşabilmek amacıyla, yani orduyu 12 Mart'a kadar harekete geçmeye teşvik etmek için *Devrim* gazetesini çıkarmaya karar vermiştir.

242 "Yön'den Okuyucuya", *Yön*, sayı 222, s. 2.

243 *Yön* son sayısının son sayfasını da ordu konusuna ayırmıştı. Batı ülkelerinde orduların politik hayattaki rolü konusunda araştırmaların giderek çoğaldığını belirterek Bernard Vernier'in Fransa'da yaptığı araştırmasından bir bölüm *Yön* okuyucuları ile paylaşılmıştı. "Türk, İran ve İsrail Orduları", *Yön*, sayı 222, s. 16.

244 Hasan Cemal, *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, Doğan Kitap, İstanbul, 1999, s. 204.

Askerî Darbeye Dayalı Devrim Stratejisi

Yön yayın hayatına son verdiğinde Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk ve İlhami Soysal sadece dönemin en ünlü ve etkin yazarları arasında sayılmıyor, aynı zamanda sosyalist fikirlerin Türkiye'de tanıtılmasını sağlayan sosyalist aydın hareketinin temsilcileri olarak da tanınıyorlardı. 1960'lı yılların başından beri *Yön* farklı cephelerden solcuların bir araya geldiği ve Türkiye'nin toplumsal, ekonomik, siyasal meselelerinin tartışıldığı bir buluşma noktasıydı. *Yön,* aydınların hedeflediği amaca büyük oranda ulaşmıştı. Dergiyi, "zinde kuvvetler" yani genç subaylar, bürokratlar, üniversite öğrencileri yaygın bir şekilde takip etmişlerdi. O günün şartlarında yabancı yayınlar dışında Türk solcularının okuyabileceği temel kaynakların yokluğunda *Yön* bir bakıma "eğitmen" görevini görmüştü.

Yön dergisi 1967 yılının Haziran ayında kapatıldıktan iki buçuk yıl sonra yeni bir haftalık gazete yani *Devrim* yayımlanmaya başladı. Bu zaman aralığında Doğan Avcıoğlu CHP Yüksek Danışma Kurulu üyesi olarak çalıştı. Dönemin etkili gazetecileri İlhan Selçuk ve İlhami Soysal günlük gazetelerde yazmaya devam ettiler. *Devrim*'den önce *Yön*cülerin en önemli eseri Doğan Avcıoğlu'nun yazdığı *Türkiye'nin Düzeni* adlı çalışmaydı.[245] Kitap *Yön*'de üretilen tezleri bütünlüklü biçimde sunuyordu ve Türkiye sol hareketini derinden etkiledi.

Türkiye'nin Düzeni'nden sonra *Yön-Devrim* hareketinin yeni stratejisinin teorisini yaptığı *Devrim* yayınlanmaya başladı demiştik. Artık hareket, gazetenin adından da anlaşılacağı üzere "devrim" ile iktidarı ele geçirme stratejisine yönelmişti. Bu stratejiye göre öncelikle askerî bir cuntayla iktidar devrilecek, sonra da aydınlar, işçiler, emekçiler, gençler daha doğrusu onların temsilcileriyle oluşturulacak "Devrim Partisi" aracılığıyla sosyalizme doğru evrilmesi planlanan toplumsal dönüşümler gerçekleştirilecekti. Dergide bir yandan planlanan darbenin gerekçeleri anlatılmaya çalışılırken öte yandan pratikte ordu içinde kurulmuş cuntacı gruplarla ilişkiye geçilmeye çalışılıyordu. *Yön*'de aslında bu büyük oranda açıklanmıştı. Bu yolun kısmen demokratik devrim stratejisiyle, kısmen de Üçüncü Dünya ülkeleri için Sovyetler Birliği'nde geliştirilen devrim stratejisiyle uyumlu olduğu anlatılmıştı. Fakat 1960'lı yılların sonlarına kadar bir darbe ortamı oluşmamıştı; zaten *Yön*cülerin tercihinin darbeye ihtiyaç duymadan dönüşümü gerçekleştirmek olduğu belliydi. Fakat Türkiye'deki ekonomik, siyasal ve toplumsal krizin derinleşeceği ve bir darbe ortamının oluşacağı da tahmin ediliyordu. Aslında *Yön*cüler bunun faşist bir darbe olabileceği tehlikesini de hesaba katıyor-

245 Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni. Dün, Bugün, Yarın*, Bilgi Yayınları, Ankara, 3. Baskı, 1969.

lardı. Eğer ordudaki gerçek milliyetçi subaylar etkilenilirse ve sosyalist hareket Kemalist ve diğer millici güçlerle ortak bir cephe programında birleşirse, darbenin sola açık olacağı düşünülüyordu.

Yön hareketinin önde gelenlerinin 1960'ların sonunda askerî darbe ortamı yaratmaya ve özellikle genç subayları askerî müdahaleye teşvik etmeye çalıştıkları bilinmekle beraber cuntacılarla kurulan pratik ilişki konusunda yeterli ve sağlıklı veri yoktur. 9 Mart'ta harekete geçmek üzere planlandığı iddia edilen sol darbe girişiminin içinde Avcıoğlu ve ekibinin ne ölçüde yer aldığı hâlâ tartışmalıdır. Bu bölümde önce *Türkiye'nin Düzeni*'nde ve sonra da *Devrim* gazetesinde ordunun siyasal rolüne dair tezlere, bunların kaynaklarına ve hareketin 1967-1971 yılları arasındaki ideolojik yönelimine bakılacaktır.

Türkiye'nin Düzeni: Milliyetçi Devrimcilerin Manifestosu

Sosyalist hareketin yükseldiği 1968 yılında yayımlanan, Doğan Avcıoğlu imzalı *Türkiye'nin Düzeni,* bundan kısa süre sonra yayın hayatına başlayacak olan *Devrim* gazetesinde dile getirilecek fikirlerin büyük kısmını içinde barındırıyordu. Ayrıca bu kitap dönemin en gelişkin devrim programını içeriyordu. Her değişim gerekçelendirilmişti ve nasıl sonuçlar getireceği açılanmıştı. Tam olarak açıklanmayan nokta, iktidarın nasıl ele geçirileceği ve iktidarın kimler tarafından, nasıl kullanılacağına ilişkin kısımdı.

Türkiye'nin Düzeni, Türkiye tarihinin antiemperyalist bir yorumuydu. Eser o dönem çok satıldı, çok okundu ve yabancı ülkelerde de epey yankı buldu. Bu kadar hacimli (yaklaşık 2 bin küsur sayfalık) siyasal bir kitabın, nasıl olup da Türkiye'de "çok satanlar" listesinde uzun süre kalabildiği yabancı ülkelerde merak konusu olmuştu.[246] Kitap ayrıca dönemin en prestijli edebiyat ödülü olan Yunus Nadi ödülüne de değer bulunmuştu.

Kitabın esas olarak "milliyetçi devrimciler" denilen zümreye hitaben yazıldığı açıktı. Avcıoğlu zaten eserini "dönemin şartlarında" yazdığını ve aslında asker-sivil aydın zümreye ve hatta asıl olarak genç subaylara yönelik bir eser olarak tasarladığını açıklamıştır.[247] Bu dileği de kabul görmüş gibidir. Örneğin Kara Kuvvetleri Komutanı General Faruk Gürler'in General Ce-

246 Kitabın ilk baskısı 1968 yılında yapıldı ve sadece bir yıl içinde dört baskı yaptı, kısa aralıklarla yeni baskıları yapılmaya da devam etti. Kitap askerler ve öğrenciler tarafından çok okunuyordu. Bu kitabı TİP'te önemli yer teşkil eden ve önemli bir sosyolog olan Behice Boran'ın kitabı ile karşılaştırmak iyi bir fikir verebilir. Boran'ın hemen hemen aynı dönemlerde basılan ve gayet yetkin bir eser olan *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* adlı kitabı sadece iki baskı yapmıştı. Landau *Türkiye'nin Düzeni*'nin ilk yılda dört baskı yapmasının sadece Türkiye'de değil dünyada bile pek görülmedik bir olay olduğunu vurgular. Landau, *a.g.e.*, s. 80.

247 Özdemir, *a.g.e.*, s. 103; Atılgan, *a.g.e.*, s. 234.

lil Gürkan'a "*Türkiye'nin Düzeni* kitabını okumayan subayı ben eksik görürüm" dediği bilinmektedir.[248]

Bu iki ciltlik kitap Türkiye'nin tarihsel ve mevcut düzenini Marksist yöntemlerle irdeler ve düzenin neden değişmesi gerektiğini açıklar: Bu değişim antikapitalist nitelik taşımalıdır ve parlamenter yolla dönüşüm mümkün değildir. Türkiye için Avcıoğlu'nun önerdiği düzen, "kapitalist olmayan kalkınma yolu"dur ve Türkiye'yi geri kalmışlıktan, toplumsal ve siyasal sorunlardan ve emperyalist ülkelere bağımlılıktan ancak bu düzen kurtarabilecektir. Bu düzeni değiştirebilecek güç, "milliyetçi devrimciler" adı verilen asker-sivil aydın zümredir. İşçi sınıfının, köylülerin bu zümreye destek olabilecekleri belirtilir.

Avcıoğlu kitabında öncelikli olarak "vatanın nasıl kurtulacağını" sorar ve aynen *Yön* dergisinde olduğu gibi bunun ancak hızlı kalkınmayla mümkün olabileceği yanıtını verir.[249] Kalkınmak isteyen ülkelerin üç farklı yolla: "Komünist Kalkınma Yolu", "Amerikan Tipi Kalkınma Yolu" ve "Milli Devrimci Kalkınma Yolu" ile kalkınabileceğini belirtir. Aslında Avcıoğlu 1980'li yılların başında Hikmet Özdemir ile yaptığı görüşmede sosyalist ve kapitalist yoldan başka yol olmadığını, fakat o yılların özel koşullarını dikkate alarak "milli devrimci kalkınma yolu" modelini Türkiye'ye önerdiğini söylemiştir.[250]

Avcıoğlu, söz konusu modeli Polonyalı Marksist iktisatçı Oskar Lange'den almıştır. Fakat Lange kalkınma yollarını sosyalist, kapitalist ve milli devrimci kalkınma yolu olarak açıklar. Anlaşılan Avcıoğlu özellikle sosyalizm yerine "komünizm" demeyi seçmiştir. Zaten analizinde Marksist yöntemden yararlandığı halde kendisini Marksizmden ayırmak için gayret sarf etmiş, Kemalizme daha yakın bir dil kullanmayı tercih etmiştir; "milli devrimci kalkınma yolu"nu sosyalizmden ayırabilmek için Sovyetler Birliği'ndeki sistemi (öyle olmadığı halde) "komünist kalkınma yolu" biçiminde tarif etmiştir. Milli devrimci kalkınma yolu kitapta antikapitalist bir yol olarak anlatılır. Avcıoğlu Türkiye'nin kurtuluşu için gerekli hızlı kalkınmanın emperyalizmden kurtulmaya ve toplumsal devrimlerin gerçekleşmesine, yani kapitalizmin ortadan kaldırılmasına bağlı olduğunu ileri sürer.[251] Avcıoğlu okurlarına Batı medeniyetine erişmenin Atatürk'ün de hedefi olduğunu hatırlatır. Fakat Tanzimat sonrası dönemde Batı medeniyetine erişme meselesi yanlış anlaşıldığı için Batı'yla hemen hemen aynı siyasal kurumlar Türkiye'ye uyarlanmıştır. Avcıoğlu bu yaklaşımı eleştirerek kalkınma için ekonomik felsefe ve programın gerekli olduğunu ileri sürer. Kapitalizmin geç kapitalistleşen

248 Akt. Birand, Dündar, Çaplı, *12 Mart*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1994, s. 175.

249 Örneğin bkz. Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, s. 232.

250 Özdemir, *a.g.e.*, s. 103-104.

251 Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, s. 339.

ülkeler için uygun olmadığını, çünkü bu durumda ülkelerin emperyalizmin tuzağına düştüklerini vurgular.[252]

Emperyalizmin ne kadar yıkıcı olduğunu çarpıcı bir girişle açıklayan Avcıoğlu, Türkiye'nin (yani Osmanlı devletinin) –fazla iyimser bir tavırla– kendi iç dinamikleriyle endüstri devrimini başlatabileceğini iddia eder. Yazar, dış güçlerin müdahalesi ve sömürgeci tutumu ile dönemin yöneticilerinin yanlış politikaları sonucu Türkiye'nin yarı-sömürge statüsüne düştüğünü ve Batı'nın açık pazarı haline geldiğini ileri sürer.[253] Asker ve sivil aydınlar durumun bilincine varmış; eski düzene, sömürgeleşmeye ve Osmanlı yönetici sınıfına ilk tepkiyi de onlar göstermiştir. İşgalci kuvvetlere veya emperyalistlere karşı ilk Kurtuluş Savaşı asker-sivil aydın zümre önderliğinde verilmiştir. Avcıoğlu bu zümreyi "milliyetçi devrimciler" olarak tanımlar. Bu zümre milli kurtuluş hareketini yöneterek burjuva devrimini yapmıştır.

Milli devrimcilerin –Kemalistlerin– sürekli tekrar ettiği iki temel amacı vardır: Bunlardan birincisi toplumsal, ekonomik ve siyasi alanlarda bağımsızlığın güvence altına alınması, ikincisi Batı ülkeleriyle aynı gelişmişlik seviyesine ulaşmaktır. Fakat yazara göre köklü bir ekonomik program olmadığından bu amaçlardan uzaklaşılmıştır: Kemalist elit, ülkenin Batı'dan örnek alınmış hukuk, eğitim ve kültür alanındaki reformlarla değişebileceğine inanmıştır. 19. ve 20. yüzyıl aydınları gibi, sorunu yanlış tarif etmişler, "Batı'dan neyi alıp neyi almamalıyız?" sorusuna yoğunlaşmışlardır. Oysa Avcıoğlu'na göre bu, yarı-sömürge bir ülkede gereksiz bir soruydu; çünkü kültürden zihniyete hatta değer yargılarına varıncaya kadar her şey doğrudan Batı'dan gelecek ya da dayatılacaktı. Bu toplumun gelişmesi ise sadece tam bağımsızlık durumunda ve toplumsal düzenin köklü değişimiyle gerçekleşebilirdi. Bu yeni düzen kendi değer sistemini belirleyecekti.

Avcıoğlu'na göre Kurtuluş Savaşı sayesinde siyasi bağımsızlık kazanılmasına rağmen yıkılan rejimden kalan toplumsal ve ekonomik yapılar, dolayısıyla toplumsal düzen değiştirilememişti ve sonuçta bağımsızlık tekrar kaybedilmişti. Asker-sivil aydın zümre dış düşmana karşı günün şartlarında mecburen yerel eşraf ve ağalarla işbirliği yapmıştı.[254] Zaferden sonra bu durumda iktidarın söz konusu güçlerle paylaşılması gerekecekti ve rejim de

252 *A.g.e.*, s. 777.

253 *A.g.e.*, s. 11-16.

254 Örneğin bkz. *a.g.e.*, s. 357-358. Avcıoğlu Kurtuluş Savaşı'nda halkçılığın son derece yaygın bir ideoloji olduğunu ve aydınlar ile eşraftan oluşan ilk mecliste hazırlanan bildirinin halkçı olduğunu söyler. Onlar kendilerini antikapitalist ve antiemperyalist ilan etmişlerdi, fakat burada antikapitalist olmaktan anladıkları şey, Batı kapitalizmine karşı olmak ama milli kapitalizmi desteklemekti. Ayrıca eşraf kendisini halktan sayıyordu. İlk rejim de Sovyetler Birliği'ndeki şura sisteminden etkilenerek kendisini "halk hükümeti" olarak adlandırmıştı. Fakat Avcıoğlu bunun özde değil sadece biçimsel bir halk hükümeti olduğunu, çünkü iktidarın ağalar, şeyhler ve yerel eşraf elinde olduğunu vurgulamıştır.

onların çıkarını koruyacaktı. Avcıoğlu işçi sınıfı ortada olmadığına göre rejimin kapitalist olmayan bir yola yönelme olasılığının olmadığını vurguluyordu. Hatta dönemin Sovyet Konsolosu bile Türkiye'nin sosyalist olamayacağını belirtmişti. Hatta Sovyetler Birliği'nde bile bu dönemde kapitalist düzen egemendi. Asker-sivil aydın zümre, egemen sınıfın bu niteliği dolayısıyla kapitalizm öncesi egemen sınıflarının iktidarını burjuva reformları ile yıkamayacaktı. En önemlisi, yerel eşraf ve feodal ağaların tepkileri nedeniyle toprak reformu yapılamayacaktı. Ama öte yandan halktan da böyle bir talep yoktu. Avcıoğlu bu bağlamda köylülerin siyasi olarak bilinçsiz olduğuna ve güvenlik için Anadolu'nun uzak ve zor ulaşılır bölgelerine dağılmış durumda, güçsüz olduklarına dikkat çeker. Üstelik nüfus azdır; dolayısıyla köylülere yetecek kadar toprak vardır. İşçi sınıfı ise son derece cılızdır. Toplumun sınıflar ve sınıf mücadelesinden tamamen bağımsız olarak yukarıdan değiştirilebileceği fikrinde olmayan Avcıoğlu bu durumda şunu sorar:

> Aşağıdan bir kıpırtı gelmediğine göre, Gazi, hangi toplumsal güçlere dayanarak, prekapitalist düzenin kalıntılarını köklü bir devrimle tasfiye edebilecekti?[255]

Avcıoğlu 1947 yılından itibaren Türkiye'nin bağımsız bir sosyo-ekonomik ve dış siyasetinin olmadığını savunur. Amerikalılar Türkiye'ye finansal yardımda bulunurken askerî alan, tarım ve endüstri konularında fikir belirtmişler,[256] zamanla finansal yardım ve borçlar vasıtasıyla Türkiye'de birçok alanda karar verici konuma gelmişlerdir. Avcıoğlu bu konuda ulusal endüstriyi geliştirmekle ilgilenmediklerini düşündüğü Türkiye sanayicilerini suçlar ve sermaye, teknik beceri, makine, patent ve hammadde bakımından Batı'ya bağımlı olduklarından onları "komprador" olarak nitelendirir.[257]

Avcıoğlu ekonomik sistemdeki değişimleri epey ayrıntılı biçimde ele alarak Türkiye'nin tarım, endüstri, ticaret gibi farklı alanlarda kapitalistleşmeye nasıl başladığını irdeler; halkın, işçilerin, emekçilerin, küçük toprak sahibi ve topraksız köylülerin aşırı sömürüldüğünü, hatta nerdeyse serf durumunda yaşadıklarını anlatır. Özellikle 1950'den sonra iktidardaki sağ parti ile devletin, halkı korkunç biçimde sömürdüğünü ve fakirleştirdiğini aktarır. Beylerin, ağaların ve sanayicilerin "verimsiz, parazit, sömürgen ve savur-

255 *A.g.e.*, s. 315.

256 *A.g.e.*, s. 378, 401, 451.

257 *A.g.e.*, s. 573. Türkiye'nin en büyük sanayicisi Vehbi Koç, aynı zamanda en büyük ithalatçılarından biriydi ve yabancı şirketlerin temsilcisiydi. Avcıoğlu ithalatın Türk ticaretinin önemli bir dalı haline geldiğini vurgular. Sadece İstanbul Ticaret Odası'nda 6 bin ithalatçıya karşılık sadece 300 ihracatçı kayıtlıdır. Ayrıca ithalatçılar çok daha zengindir. İthalatçılar tahmin edildiğinin aksine yerel sanayicilerle rekabet halinde değil, işbirliği içindedir. Örneğin Vehbi Koç'un durumunda olduğu gibi, sanayicilerin kendileri de ithalatçıdır. Bkz. Landau, *a.g.e.*

gan" politikalarını eleştirir.[258] Avcıoğlu'nun asıl eleştirdiği kapitalistleşme değildir aslında, Türkiye'nin bağımsız politika izleyememesi ve "israfa dayalı", üretken olmayan kapitalistleşme biçimidir. Türkiye'de burjuvazi Batı ülkelerindekinin aksine devrimci bir rol oynayıp kapitalizm öncesi egemen sınıfları tasfiye etmek yerine tutucu güçlerle –kapitalizm öncesi sınıflarla, ağalar, tüccarlar ve faizcilerle– işbirliğine gitmiştir.[259] Bu tutucu güçler koalisyonu, profesör danışmanları, avukatları, basında temsilcileri, bürokratları, siyasi partileri ve Anadolu'da yaygın bayilikleri ile sınıf iktidarlarını geliştirmiş, kendilerine "sanayici" etiketi eklemişlerdir. Amerikalılar statükoyu korumakta kararlı olduklarından, bunlar Amerikan borçlarıyla güçlenmişlerdir. Son seçimlerin gösterdiği gibi bu gerici güçler koalisyonu halkın ve hatta işçi sınıfının desteğini bile almıştır.

Avcıoğlu ayrıca Amerikalıların orduyu da subayların yaşam standartlarını özellikle Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) aracılığıyla yükselterek etkilemeye çalıştığını iddia eder.[260] Fakat Avcıoğlu bunun imkânsız olduğunu, güçlü Atatürkçü gelenek nedeniyle Türk ordusunun maddi kazanç için asla ülkenin sömürgeleştirilmesine izin vermeyeceğini vurgular. Yazara göre egemen güçler, yani "tutucu koalisyon" ile asker-sivil bürokrasi arasında bir sınıf mücadelesi yaşanmaktadır:

> Bizim açımızdan önemli olan, yabancı sermaye ile işbirliği halindeki tutucular koalisyonunun asker-sivil bürokrasi üzerinde egemenliğini kurarak ve sendikaları yozlaştırarak, temellerini sağlamlaştırmak için nasıl planlı bir mücadele yürüttüğünü belirtmektir. Marksistlerin "sınıf mücadelesi" dedikleri, bundan başka bir şey değildir. Yalnız bu işçi sınıfının değil, yerli ve yabancı sermayenin yürüttüğü bir sınıf mücadelesidir.[261]

Avcıoğlu kalkınmayı başaramayan, ülkeyi emperyalist ilişkiler ağına düşüren ve emekçi kesimi aşırı sömüren mevcut sistem yerine, yukarıda sözünü ettiğimiz gibi "Milli Devrimci Kalkınma Yolu" adını verdiği kapitalist olmayan kalkınma modelini önerir. Yazar bu modelin hem Amerikan tipi hem de komünist kalkınmadan farklı olduğunu, bunun üçüncü yol olduğunu belirtir. Bu sistem ne proletarya diktatörlüğü ne de tutucu güçler koalisyonu hükümetidir. Çoğunlukla küçük burjuva kökenden gelme milliyetçi asker-sivil aydın zümre bu kalkınma modelinde öncü rol oynayacaktır.[262] Bunun-

258 Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, s. 937, 658.

259 *A.g.e.*, s. 943.

260 *A.g.e.*, s. 952. Avcıoğlu OYAK'ın kuruluşunun Atatürk ordusunun gelenekleriyle örtüşmediğinin altını çizmiştir. Bu fon, diğer sosyal güvenlik fonlarının aksine yabancı ve yerli işadamlarıyla doğrudan bağlantı içinde bulunan yüksek rütbeli subaylar tarafından yürütülmektedir.

261 *A.g.e.*

262 *A.g.e.*, s. 1091.

la beraber Avcıoğlu en otoriter rejimlerin bile toplumsal sınıfların desteğine muhtaç olduğunu hatırlatır. Hatta Milli Birlik Komitesi'nin (MBK) 27 Mayıs girişiminden sonra bunu fark edemediğini ve toplumsal taban oluşturup destek bulmaya çalışmadığı için yeni rejimin, egemen sınıfların (işadamları ve Masonların) darbesiyle yıkıldığını iddia eder.[263] Böylelikle yabancı sermayeye ve dış yardıma dayalı kapitalist kalkınma modeli devam etmiştir.[264]

Avcıoğlu, rejimin ilk yıllarına ilişkin olarak tasvir ettiği toplumsal yapının değiştiğini, artık milliyetçi devrimci zümreyi destekleyecek halk kesimleri olduğunu belirtir. Endüstrileşme ve tarımda gelişmeler, insanların koşullarını farklılaştırmıştır. Artık köylünün toprak talebi yüksektir ve insanlarda kaderlerini değiştirme arzusu artmıştır. Bu nedenle artık milli-devrimci hareketin halkı harekete geçirerek tutucu güçler koalisyonu halkasını kırmaları ve ülkeyi modern devletler seviyesine ulaştırmaları olasıdır.[265]

Avcıoğlu *Yön* dergisinde olduğu gibi yine Amerikan modeli kapitalizminin işe yaramayacağının ilk bilincine varanların milliyetçi Kemalist zümre, yani subaylar, öğretmenler, gençlik, devlet memurları ve serbest çalışanlar olduğunu belirtir ve bunları "ilerici güçler" olarak tanımlar.[266] Kapitalizm karşıt güçleri harekete geçirdiği için ilerici güçler de işçi sınıfı tarafından desteklenerek düzen değişikliği için tutucu güçlerin egemenliğine karşı çıkacaktır.[267]

Avcıoğlu bir düzen değişikliği söz konusu olduğu için, bu denli kökten bir değişikliğin parlamenter yollarla yapılamayacağını vurgular: Türkiye'de seçim sandıklarında sürekli tutucu güçler zafer kazanacaktır.[268] Çok partili sisteme geçiş ("Demirel gibi kompradorlar" aracılığıyla) Türkiye'yi Amerikan emperyalizmine bağımlı kılmış ve sonuç sermayenin antidemokratik çok partili diktatörlüğü olmuştur.[269] Avcıoğlu mevcut düzeni eleştirirken aslında Lenin'in devlet ve demokrasi teorisine gönderme yapar. Lenin'in burjuva demokrasisinin burjuvazi için demokrasi, işçi sınıfı ve emekçiler için dikta-

263 *A.g.e.*, s. 773-774. Avcıoğlu bu iddiayı Sıtkı Ulay'ın otobiyografisine dayandırır. Ulay işadamları ve Masonlar tarafından kuşatıldıklarından şikayet etmektedir.

264 *A.g.e.*, s. 773-774.

265 *A.g.e.*, s. 511.

266 *A.g.e.*, s. 956.

267 Avcıoğlu bu bağlamda işçi sınıfının potansiyelinden söz etmiştir. İşçilerin sayısı artmasına karşın çoğu küçük işletmelerde çalışmaktadır ve örgütlenmekten çekinmektedir. Batı'daki işçi sınıfının aksine Türk işçileri için kendi hakları adına mücadele etmek çok yeni bir mefhumdur. Yine de 1963-1967 yılları arasında 199 grev yapılmıştır. Bunların % 20'si kamu sektöründe çalışanlar tarafından, % 80'i ise çok daha kötü şartlarda çalışan özel sektör işçileri tarafından yapılmıştır. Ayrıca tarım işçilerinin de sayısı hızla artmaktadır ve bunlar toprak mülkiyeti konusunda memnuniyetsizlik içerisindedir. Zaten 1965 seçimlerinde köylülerin bir kısmının TİP'e oy vermesi partinin toprak reformu vaadinden kaynaklanır.

268 *A.g.e.*, s. 1219. Bu görüşler bir çok araştırma dayanak alınarak oluşturulmuştur.

269 Avcıoğlu 1960 askerî müdahalesinden sonra Amerikalıların, "kendi halkından" gördüğü Adalet Partisi'ni desteklemeye karar verdiğini ileri sürer. Landau, *a.g.e.*, s. 82.

törlük olduğunu ileri sürdüğünü hatırlatır. Üstelik Atatürk'ün kurduğu gibi bir otoriter rejim, Türkiye'nin tam bağımsızlığını sağladığı ve daha eşitlikçi bir toplum kurduğu için özünde daha demokratiktir.[270] Avcıoğlu bu nedenle milliyetçi devrimcilerin öncülük rolü oynayarak devrimci bir parti aracılığıyla kitleleri örgütleyerek düzeni değiştirmeleri gerektiğini ileri sürer.[271]

Avcıoğlu subay ve sivil devlet memurlarını "bürokrat" olarak adlandırmamak gerektiğini, çünkü bürokratların muhafazakâr olmaya eğilimli olduğunu belirtir. Bu nedenle, bağımsızlık savaşında feodal güçlere karşı savaşan sivil ve asker devlet memurlarını, "küçük burjuva devrimcileri" olarak tanımlar.[272] Avcıoğlu da diğer sosyalistler gibi subayları küçük burjuva olarak tanımlar; subaylar, başka sivil aydınlar gibi küçük burjuva sınıftan gelmedirler ve onlar gibi küçük burjuvazinin radikal ideolojisi olan Kemalizme bağlıdırlar. Bu bağlamda, devlet, Avcıoğlu'nun gericiler/tutucu güçler olarak nitelendirdiği egemen güçlerin çıkarlarını temsil ederken ordu devleti değil de *ulusu,* onun *idealini* temsil eder. Ordunun sınıflardan ve özellikle devletten nasıl böyle bir görece bağımsızlık kazandığı ise bilimsel ve ikna edici biçimde açıklanmaz. Avcıoğlu subayların bir kısmını muhafazakâr olarak gördüğü ve "bürokrat" olarak nitelediği için, subayların ideolojilerini onların kişisel tercihleri, kişisel eğilimleri gibi görür. Bu durum ordunun siyasi rolüne ve niteliğine dair genel saptamalarla bir arada değerlendirildiğinde bir tutarsızlık olarak ortaya çıkmaktadır.

Aslında ordu, ulus-devletin kuruluşundaki rolünden dolayı milliyetçi ideolojiyle örülmüştür. Avcıoğlu'na göre ordu Türkiye'nin kendine has tarihsel gelişiminden ve toplumsal-ekonomik yapısından dolayı antiemperyalist ve devrimci niteliğe sahiptir. Yazar bu yapıya kapitalist olmayan kalkınma yolunun uygun düşeceğini ve 15-20 yıl içinde ülkenin bütün sorunlarının çözülmesinin ve dünyanın en önde gelen ülkelerinden biri haline gelmesinin mümkün olduğunu düşünür. Avcıoğlu, eserinde "reformculara" değil de "gerçek devrimcilere", "milliyetçi devrimcilere" seslendiğini açıklar. Onlardan mevcut düzeni yıkmalarını ve ABD'yi taklitten vazgeçmelerini ister. Kitabın ilginç yanı, düzeni değiştirmesi ve yıkması istenen güçlerin bizzat o düzenin kurucuları ve temsilcileri olmalarıdır. Avcıoğlu devlet görevlileri –sivil ve askerî bürokrasi– ile yükselen burjuvazi arasında bir çatışma görmektedir; ama bunun dayanaklarını net olarak gösteremez. Tek açıklama Türkiye'de asker ve sivil bürokrasinin komprador olmadığı, vatansever, milliyetçi olduğudur. Avcıoğlu Türkiye'de burjuvazi ile kapitalizm-öncesi egemen güçlerin temsilcileri arasında ortaklık ve güç paylaşımı görür. Üstelik

270 Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, s. 718.

271 *A.g.e.*, 1220-1224.

272 *A.g.e.*, s. 1218.

Cumhuriyet kadrolarının devletçilik politikası aracılığıyla bir burjuvazi yaratmaya çalıştığını ileri sürer. 1947'de ise bir iktidar değişikliği yaşanmıştır ve bu dönüşümün sosyo-ekonomik tabanı ise yeterince ve ikna edici biçimde irdelenmemiştir.

Önemli başka bir konu ise kapitalizm öncesi egemen güçlerle kapitalist güçler ortaklığının çıkar çatışmasına dönüşeceğinin açık olmasıdır. Fakat Avcıoğlu'nun eserinde böyle bir çatışmanın olasılığından bile söz edilmez. Batı ülkelerinde bu tür ittifakların epey sarsıcı biçimde bazen faşizme de yol açarak yıkıldığı göz ardı edilir, aslında ekonomik çıkarların çatışma halinde olduğu, sorunlu bir "işbirliği", sorunsuz yürüyebilecek bir işbirliği olarak tahayyül edilir.

Aslında Avcıoğlu'nun devrimci ittifak oluşturmasını önerdiği sivil ve askerî bürokrasi, aydınlar, işçi sınıfı ve fakir köylülerin hızlı kalkınma için milli demokratik devrim programında nasıl birleşecekleri de başlı başına bir sorundur. Avcıoğlu'nun devrim programında devletin ekonomiyi yönlendirmesi, planlama, üretim güçlerinin ve dağıtımın millileştirilmesi ve devletleştirilmesi söz konusudur. Kalkınmaya yönelmiş bir rejimin işçi sınıfının ve köylülerin taleplerini hemen karşılayıp karşılayamayacağı ciddi bir sorundur. Tam tersine bu daha çok sömürüyü gündeme getirebilir; üstelik köylülerin işçileşmesine yol açabilir ki buna köylü halkın tepki göstermesi mümkündür.

Yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi milliyetçi devrimcilerin işçi-köylülerle ittifakı ve iktidara nasıl gelip de düzen değişikliği yapacağı net olarak açıklanmamıştır –ya da doğal olarak açıklanamamıştır. Eğer iktidara gelmeyi başarırlarsa yönetimde halkın, sivillerin nasıl bir rolü olacağı konusu da irdelenmemiştir. Avcıoğlu öncelikle geniş bir eğitim programıyla emekçilerin sınıfsal bilinçlenmelerini sağlamayı ve böylelikle gelecekte onların siyasi güç haline gelmelerini sağlamayı amaçlar. Peki ama asker ve sivil aydınlar egemen güç haline geldiklerinde, iktidarı devretmek isteyecekler midir?

Türkiye'nin Düzeni, daha önce söz ettiğimiz gibi yurt dışında ve yurt içinde büyük ilgi uyandırmıştı.[273] Bunun ardından Avcıoğlu daha dar kapsamlı ve neredeyse tamamen devrim projesini anlattığı *Devrim Üzerine* adlı kitabını yayımladı. Devrim lafının çokça dillendirildiği bir dönemde, Avcıoğlu'nun devrim projesi gibi, toplumsal, ekonomik, siyasi ve kültürel değişimleri ayrıntılarıyla sıralayan bir başka örneğin çıkmamış olması ilginçtir. Aslında Avcıoğlu az çok tutarlı şekilde somut bir devrim projesi ortaya koymuştur.

---

273 Örneğin *Time* dergisi, kitabı son ayların en önemli siyasi gelişmelerinden biri olarak tanımlamıştı. Akt. Atılgan, *a.g.e.*, s. 240. Ayrıca bkz. Fikret Otyam, "Doğan Avcıoğlu ile bir konuşma", Özdemir, *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı* içinde, s. 83.

Avcıoğlu ve arkadaşları yeni fikir gazetelerini çıkarmak için 1969 genel seçim sonuçlarını beklediler. Avcıoğlu'nun tahminleri doğru çıktı, seçimlerde AP yine zafer kazandı. Hatta TİP'in de, CHP'nin de oyları düştü. Fakat Avcıoğlu gibi halkın da aslında parlamenter sistemden pek umutlu olmadığı, oy veren seçmen oranındaki düşüşten anlaşılabiliyordu. Seçmenlerin sadece % 64,3'ü oy kullanmıştı. Daha önceki seçimlerde bu oran en az % 70, ama çoğunlukla % 80'in üstünde oluyordu.[274] Üstelik Demirel'in oyları da % 6,4 oranında düşmüş; ama AP yine de % 46,5 oranında oy almıştı. Seçim sistemindeki değişimin sonucunda TİP parlamentoda sadece iki sandalye kazanabilmişti.

Devrim gazetesi 21 Ekim 1969'da yeni bir bildiriyle yayın hayatına başladı.[275] Fakat bu bildiri imzaya açılmamıştı ve tonu çok daha sert ve keskindi. Bildiri, seçimlerden sonra Türkiye'de hiçbir şeyin değişmediği ama Türkiye'nin mutlaka değişmesi gerektiği fikriyle başlıyordu.[276] Ülkeye bir devrim gerekiyordu. Kemalizmin, sultanlığı ve halifeliği kaldırmak ve (hukuk, eğitim alanında reformlar gibi) üstyapı devrimlerini gerçekleştirmekle yetinmek zorunda kaldığı, altyapı reformlarının 1945'ten sonra Kemalizmin dejenere oluşuyla tutucu güçler koalisyonu tarafından engellendiği dile getirilmişti. Bu durum ancak devrimle değiştirilebilirdi. Söz konusu devrimin ise askerî bir darbenin ardından, *Yön*'de ve *Türkiye'nin Düzeni*'nde anlatıldığı gibi, teorik olarak toplumsal ve ekonomik sistemde devrimci parti tarafından köklü reformlar yapılması anlamına geldiği yayın sürecinde belli olacaktı. İlk bildirinin ("*Devrim* Bildirisi: Karanlık Bir Gidiş") başlığından da görülebildiği üzere ülkenin Kemalist yoldan saptığı, karanlığa doğru gittiği vurgulanmıştı.[277] Fakat *Devrim* hareketinin planının halka tepeden bakan Jakoben bir kliğin iktidara el koyması gibi görülmesi tehlikesine karşı, "halka rağmen devrim değil, halk için, halkla beraber devrim" sözleri derginin ön sayfasında yer alıyordu. Ayrıca haftalık *Devrim* gazetesinin kapağında sürekli "İdarei maslahatçılar esaslı devrim yapamaz!" sözü bulunuyordu. Yani reformların yeterli gelmeyeceği fikri daha kapakta işleniyordu.

274 Serbest seçimler yapılmaya başladığından beri en düşük katılım oranı buydu. Oy verme şartlarına uygun olanların sadece % 64,3'ü seçime katılmıştı. Daha önceki seçimlerde bu oran 1965 yılında % 71,3; 1954 yılında % 88,6; 1961 yılında ise % 81 olmuştu. Bkz. Ahmad ve Ahmad, *a.g.e.*, s. 202, 192.

275 *Devrim*, Ankara'da basılan, 8 sayfalık haftalık bir gazeteydi. 21 Ekim 1969-27 Nisan 1971 tarihleri arasında yayımlandı. Yayımcısı yine Cemal Reşit Eyüboğlu'ydu.

276 "Devrim Bildirisi", *Devrim*, sayı 1, 1969, s. 14.

277 Bildirinin ara başlıkları şöyleydi: Karanlık Bir Gidiş, Ekonomik Çıkmaz, Toplumsal Çıkmaz, Eğitim ve Sağlıkta Çıkmaz, Zengin-Fakir Uçurumu, "Ulusal Ordu" Özlemi, Neden Kalkınamadık?, Nasıl Kalkınırız? Kemalist Devrim Yarıda Bırakılmıştır, Tutucu Güçler Koalisyonu, Sandık Demokrasisi, Partilerin Çıkmazı, Kemalistlerin Tarihî Ödevi.

Gazetenin ilk sayısı yine *Yön* dergisi gibi çok yüksek bir okur sayısına ulaşmış, 50 bin satmıştı ama bu sayı giderek düştü.[278] Gazetede Türkiye'nin reformculara değil Mustafa Kemal gibi gerçek devrimcilere ihtiyacı olduğu fikri sürekli işleniyordu. Zaten sürekli olarak devrim çağrısı yapılıyor, sistemin işlemeyen yönleri ayrıntılarıyla ve provokatif biçimde dile getiriliyordu. Gazete esas olarak subaylara seslendiği için *Yön*'e kıyasla çok daha Kemalist bir söylem dergiye hâkimdi. Elbette doğrudan bir darbe çağrısı yapılmıyordu. Demokratik sistem hakkında ileri sürülen temel görüş, parlamenter sistemin Türkiye'yi Batı'ya –emperyalist ülkelere– bağımlı kıldığı ve bu ülkelerin Türkiye'deki statükoyu koruyarak onun geri kalmasına neden olduğu yönündeydi. Bu durumda, açıkça dile getirilmese de ima edilen şey, sisteme bir darbeyle ket vurulması ve arkasından gelecek devrimlerle düzenin değişmesi gerektiğiydi.

Devrim gazetesi, demokrasinin Türkiye'yi tutsaklığa düşürdüğüne artık kesin gözüyle bakan *Yön*'e kıyasla çok daha dar bir kadroyla çıkıyordu.[279] Okur oranı da satış rakamlarından anlaşılacağı gibi *Yön*'e göre epey düşüktü. *Yön* yayın hayatına girdiğinde zamanına göre hayli ileri, hayli radikal, geniş kapsamlı ve neredeyse yegâne sosyalist dergi iken *Devrim* yayımlanmaya başladığında çoktan çeşitli sol fraksiyonların dergi ve gazeteleri ortalığı kaplamıştı. *Devrim*'in çizgisi giderek Marksistleşen Türkiye sosyalizmi için artık fazla Kemalist kalıyordu.

Devrim'in kurucuları yine Cemal Reşit Eyüboğlu, Doğan Avcıoğlu, askerî okul öğrencisi Uluç Gürkan ve Hasan Cemal'di. Hatta Avcıoğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal gibi başlıca yazarlar, muhtelif davalarda yargılanmasınlar diye gazetenin editörleri olarak genç gazeteciler Hasan Cemal ve Uluç Gürkan'ın adı geçiyordu.[280] Aslında bu görevi elbette daha çok Avcıoğlu yürütüyordu. *Devrim*'e sonradan düzenli yazılarıyla Uğur Mumcu da katıldı. Çetin Altan, İlber Ortaylı, Oktay Akbal, Nijat Özön, Nimet Arzık ve başka ünlü yazarlar da yazılarıyla katıldılar.[281] Sürekli yazıları ise asıl olarak Doğan Avcıoğlu, Hasan Cemal, İlhan Selçuk, Uğur Mumcu, Uluç Gürkan ve İlhami Sosyal yazıyordu. TİP'ten ayrılan Çetin Altan'ın milletvekilliği anılarını an-

278 Atılgan, *a.g.e.*, s. 310.

279 Avcıoğlu Fikret Otyam'la röportajında ona aslında *Devrim*'i daha büyük bir grupla hazırlamayı düşündüklerini söylemiştir. Akt. Özdemir, *a.g.e.*, s. 281-283.

280 Gazetenin editörü olan ve yazıların çoğunu kaleme alan Avcıoğlu olduğu halde, özellikle açılacak davalarda vakit kaybetmemesi için editör olarak onun ismi yazılmamıştı. Bkz. Hasan Cemal, *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, s. 204, 206.

281 Muammer Aksoy, Bahri Savcı, Şevket Süreyya Aydemir, Türkkaya Ataöv, Arslan Başer Kalaoğlu, İbrahim Çamlı, Rauf Mutluay, Doğan Hızlan, Cevdet Kudret, Metin And, Konur Ertop, Adalet Ağaoğlu, Güngör Dilmen, Şiar Yalçın, Ceyhun Atıf Kansu ve Erol Toy da yazılarıyla katkıda bulunanlar arasında yer alır. Elbette bunların hepsinin *Devrim* çizgisiyle örtüştüğünü düşünmemek gerekir.

lattığı ve Meclis'teki rezaletleri sergileyen bir yazı dizisi de *Devrim*'de yer almıştı.

Dikkat çekici bir diğer unsur, sonradan Madanoğlu cuntası davasında yargılanan bazı emekli ve muvazzaf subayların ve sivillerin de yazılarıyla *Devrim*'e katılmalarıydı: Cemal Madanoğlu, Osman Köksal, Dündar Seyhan, Mucip Ataklı, Suphi Göksoytrak, Yılmaz Akkılıç ve Kemal Tüfekçioğlu bunların başlıcalarıydı.[282] Cuntanın lideri olduğu iddia edilen General Madanoğlu, 27 Mayıs'ın en ünlü generallerinden biriydi ve bu dönemde yaşam boyu senatördü.[283] General Madanoğlu *Devrim*'de yazdığı bir yazısında subaylar ve aydınlar arasındaki işbirliğini "fikir-kılıç kenetlenmesi" olarak nitelendirmişti. Hatta ona göre 27 Mayıs'ta köklü devrimlerin yapılamaması fikir ve yöntem eksikliğine bağlıydı:

> 27 Mayıs ihtilalcileri olarak hepimiz, katıksız Atatürkçülerdik. Ama... Kemalizmin öngördüğü tam bağımsız, uygar ve halkçı Türkiye'nin hangi yöntemlerle kurulacağı hakkında bir fikrimiz yoktu. Bunu sağlayabilecek kenetlenmeyi gerçekleştirebilmiş değildik.[284]

Madanoğlu cuntasının ikinci adamı olarak bilinen Osman Köksal da *Devrim* gazetesinde 27 Mayıs'ta neler yaşandığını ayrıntılı olarak anlatmıştı. Köksal, sivil aydınların iktidara gelmek, devrim yapmak için "kılıçlara" ihtiyaç duyduğunu ama sadece kılıçla ülke yönetilemeyeceği için subayların da siyasi fikirlere ihtiyaç duyduğunu belirtmiş, Madanoğlu gibi yine bir "fikir-kılıç" kenetlenmesinden söz etmişti:

> Kuvvet ne yön tayin edebilir ve ne de mimarlık yapabilir. Ayrıca kuvvet yenilebilir de... Yenilmeyen tek güç ise, fikirdir. Fikir, yenilmeyen başlı başına bir güç ise de, Kuvvet'le (kılıçla) kenetlenen fikrin başaramayacağı ihtilal, devrim yoktur... İhtilalleri Fikir-Kuvvet (kılıç) kenetlenmesi yapar.[285]

Bu kenetlenme içinde bulunan emekli subayların Kemalizmden ve sosyalizmden ne anladıkları da yazılarından çıkarılabiliyordu. Örneğin, eski subaylardan Muzaffer Karan, Kemalizmin "toplumculuk" olarak ifade ettiği sosyalizme evrilecek bir yapısı olduğunu ileri sürüyordu:

---

282 Savcılığın raporunu göre Madanoğlu cuntası, subaylar, emekli subaylar ve sivillerden oluşuyordu. General Madanoğlu cuntanın çekirdek kadrosunu albay rütebesindeki subaylardan oluşturmuştu. Cunta öncelikle İstanbul ve Ankara olarak iki kanada ayrılmıştı; 1965 seçimlerinden sonra bunlara İzmir de eklendi. *Madanoğlu Dosyası I*, Töre-Devlet Yayınları, Ankara, 1973, s. 33-53.

283 *A.g.e.*, s. 53.

284 "Madanoğlu 27 Mayıs'ı Anlatıyor", *Devrim*, sayı 32, 1970, s. 8.

285 Osman Köksal, "İhtilal", *Devrim*, sayı 32, 1970, s. 3.

> Kemalizm elbette sosyalizm demek değildir. Ne var ki, halkçı, devletçi, laik, milliyetçi, antiemperyalist, tam bağımsızlıkçı, bilime, akla ve emeğe değer veren, ilerici, devrimci ilkeleri ile bugünkü dünya ve Türkiye konjonktürü içinde koşullar elverdikçe toplumculuğa dönüştürülebilecek anlamlar ve yetenekler taşımaktadır.[286]

Uğur Mumcu da sosyalizme gidecek yolun paradoksal görünmekle beraber çaresiz olarak asker ve sivil aydınların yani milliyetçi devrimcilerin girişimiyle başarılacağını bir yazısında açıklamıştı. Bu yol, parlamenter yol değil ihtilal (darbe) yoluydu:

> Kanımızca, siyasal özgürlüklü bir toplum olabilmenin başka bir yolu yoktur. Bu yolu açacak olanlar ise, bugünkü siyasal partiler değil, asker-sivil aydınlardan oluşan milliyetçi devrimcilerdir... Toplumsal sınıflar, özellikle işçi ve köylü sınıfının siyasi iktidara yaklaşma yolu Kemalizmdir.[287]

Devrim gazetesinde, *Yön* zamanında işbirliğine gidilen eski komünist kadro, Mihri Belli ve arkadaşları yer almıyordu. Daha önce *Yön*'de "demokratik devrim" veya "milli demokratik devrim" olarak adlandırılan strateji "ulusal kurtuluş devrimi" olarak adlandırılmaya başlandı. Yeni adı dışında içerik anlamında bir farklılık yoktu; "Ulusal Kurtuluş Devrimi"nin temel programı da derhal tam bağımsız ve modern Türkiye'yi kurmak için kapitalist yapıları kırmaktı. Öncelikle toprak reformu yapılması, dış ticaretin, bankacılığın, sigortacılığın ve büyük işletmelerin millileştirilmesi, ağır sanayinin kurulması hedefleniyordu. Ayrıca halkın demokratik haklarının tanınması, ulusal ordunun inşası ve bağımsız dış politikaya geçilmesi programın temel öğeleriydi. Aslında burada kısmen antikapitalist öğeler görülüyor, esas olarak liberal ve dışa bağımlı ekonomik sistemin ve antidemokratik uygulamaların değiştirilmesi hedefleniyordu. "Ulusal ordu" kurulması gibi sosyalist, daha çok "milliyetçi" (ya da "ulusalcı") politikalar önerilmekteydi. Zaten devrimin adı da bu yüzden "sosyalist devrim" değil "ulusal kurtuluş devrimi" olarak anılıyordu.[288]

Yukarıda söz ettiğimiz gibi *Devrim*'de özellikle politikacıların güçlerini

---

286 Muzaffer Karan, "Bağımsız Türkiye mi, Kemalist Türkiye mi?", *Devrim*, sayı 37, 1970, s. 3. Görünürde *Devrim* kendisini komünist çizgiden ayırmaya gayret etmiştir ve Belli de anılarında bu yüzden bu kadroyu suçlamıştır. Fakat kendisiyle yaptığım sözlü görüşmede Belli, Avcıoğlu ile arasının hiç bozulmadığını, sadece ayrı düştüklerini açıklamıştır.

287 Uğur Mumcu, "Parlamentoculuk Tartışmaları", *Devrim*, 1970, s. 2. Madanaoğlu Cuntasını açığa çıkaran MIT mensubu ve cuntadaki ajan Mahir Kaynak ise (güvenilirliği epey şüpheli olmakla beraber) Mihri Belli'nin aslında cuntanın içinde yer aldığını, hatta Madanoğlu ile ilişki içinde olduğunu iddia eder. Ona göre askerler değil de asıl Avcıoğlu ve arkadaşları Belli'ye TKP'den atıldığı için güvenmemekte, onun İngiliz ve Amerikalılarla ilişkisi olabileceğinden şüphelenmektedirler. Her halükarda Belli çevresi *Devrim* hareketinde yer almaz.

288 Ulusal kurtuluş devriminin programı için ayrıca bkz. Avcıoğlu, *Devrim Üzerine*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1971, s. 10-11.

kötüye kullanmaları, örneğin Demirel'in yeğeninin yolsuzlukları ve Amerika'yla ilişkileri yer alıyordu.[289] Türkiye'deki demokratik sistem "cici demokrasi" ve "Filipin demokrasisi" gibi kavramlarla yeriliyor ve demokrasinin aslında sadece egemen sınıfların çıkarlarını savunan bir sistem olduğu vurgulanıyordu.[290] *Devrim* bildirisinde demokrasinin mutlu azınlık yararına değil de milli iradeyi, emekçi sınıfları temsil eden bir sistem olması gerektiği dile getirilmişti. Altan'ın "Ben Milletvekili İken" başlıklı köşe yazılarında Meclis'te dönen kirli dolaplar, suistimaller, milletvekillerinin cehaletleri, argolu küfürlü seviyesiz konuşmaları, halktan çok kendi çıkarlarını korumaları ve halkın işkence görmesi gibi konular söz konusu olduğunda gösterdikleri vicdansızlıklar, kısacası Meclis'teki bozuk, yoz yapı aktarılıyordu.[291]

Devrim'deki yazı dizilerinde ABD ve NATO eleştiriliyordu: Doğan Avcıoğlu "Türk Ordusu ve Amerika. 1947-1969" başlıklı yazı dizisinde ordu-NATO ilişkisini sorguluyordu. ABD ve NATO ile ilişkilerin, Kıbrıs sorununun da gösterdiği gibi, Türkiye'nin çıkarlarını zedelediği, CIA ajanlarının bazı subayları tehdit ettiği, Türk subaylarının ABD üslerine sokulmadığı ve onur kırıcı davranışlara maruz bırakıldığı, NATO savaş planlarının Türkiye'yi Sovyetler'den gelecek nükleer tehdide tamamen açık hale getirdiği gibi konular işleniyordu. Ayrıca silahlarını, araç gereçlerini ve direktiflerini NATO'dan ve ABD'den almayan, öncelikli olarak kendi ülkesinin, ulusunun çıkarlarını savunan bir "ulusal ordu" kurulması talebine de yer veriliyordu.[292]

Emperyalizmin, Türkiye'nin yarı-sömürge durumunda kalması için ülkedeki dinî tarikatları desteklediği ve beslediği de *Devrim* grubunun temel savları arasında yer alıyordu. Ordunun çok hassas olduğu bu konu özellikle Hasan Cemal'in "Gerici Basında Ne Var Ne Yok?" başlıklı sütununda 71 hafta boyunca işlenmişti. Bu yazılarda emperyalistlerle ilişki içindeki İslâmcıların ülkeyi "içeriden yıkma" planları, Atatürk'ün reformlarını yok ederek ülkeyi "karanlığa sürükleme" yolunda oldukları, özellikle İslâmcı basından örneklerle aktarılmıştı.

---

289 *Devrim*, sayı 18, 1970, s. 1,7; sayı 27, 1970, s. 1,7; sayı 30, 1970, s. 1,7.

290 Bu kavramlar ayrıca *Yön*'de de kullanılmıştı. Benzer küçümseyici kavramlar *Akşam* gazetesinde İlhami Sosyal tarafından ve *Devrim*, *Cumhuriyet* gazetelerinde İlhan Selçuk tarafından sık sık kullanılıyordu.

291 Landau, *a.g.e.*, s. 38. Altan özellikle entelektüel gençler tarafından en çok okunan köşe yazarıydı. Ankara Üniversitesi'nin yaptığı bir araştırmada üniversite öğrencilerinin en beğendiği köşe yazarı çıkmıştı. Ayrıca TİP içerisinde de hayli etkindi. Milli Meclis'e 1965 yılında seçilmiş ama 1969 yılındaki seçimlerde başarılı olamamıştı. Çetin Altan *Devrim* gazetesindeki dizi yazıları dışında 1971 yılında aynı adlı bir de kitap çıkarmıştır.

292 *Devrim* gazetesinin ilk yazı dizisinin başlığı "Türk Ordusunda Amerika Düşmanlığı Var mı?" idi. Bu makalede Avcıoğlu CIA'in bazı subayları tehdit ettiğini ve özellikle 1964 Kıbrıs sorunundan sonra bazı subayların Türk ordusunda Amerikan varlığını tehdit olarak algıladığını öne sürüyordu. Ona göre bazı subaylar orduda ABD yetkinliğinden rahatsızlardı. *Devrim*, sayı 1, 21 Ekim 1969, s. 3.

Devrim gazetesinde, parlamentonun tutucu güçleri iktidara getirerek gerekli altyapı değişiklerini engellemesi dışında, düzen değişikliği isteyen partilerin iktidara gelme fırsatı yakaladıklarında bile tutucu güçlere sürekli ödün vermek zorunda kalacakları, reformları gerçekleştiremeyecekleri vurgulanıyordu. Buradaki eleştiri aslında Bülent Ecevit'in liderliğine geçen ve "düzen değişikliği" söylemini gündeme getiren CHP ve TİP programlarına yönelikti. Bu partilerin oy alabilmek için mecburen etnik gruplardan ya da tarikatlardan destek almak zorunda kaldıkları ve bu nedenle listelerine ağaları, Alevi dedelerini, şeyhleri koydukları belirtiliyordu. Bu da partilerin kısa sürede yozlaşmasına yol açıyordu. Aslında bu nedenle Atatürk'ün biçimsel demokrasi kurumları yerine bağımsızlık ve medeniyete ulaşmayı tercih ettiği ve aslında özünde onun tek parti rejiminin daha demokratik olduğu vurgulanıyordu. Biçimsel demokrasi yerine öncelikle devrimci bir partiyle halkın üzerinde ekonomik, siyasi ve ideolojik egemenliğini kurmuş gerici güçler koalisyonunu etkisiz kılmak gerekiyordu.[293] Doğrudan bir darbeden elbette söz edilemiyordu ama iktidarın bir darbeyle ele alınması fikri gözle görülür durumdaydı. Fakat *Devrim* ülkeyi sadece askerî bir idarenin yönetmesine de karşıydı. Darbeden sonra bir parti kurulması ve bu partide farklı kesimlerin temsil edilmesi; işçilerin, emekçi halkın, bilinçli ve örgütlü desteğinin alınması gerekiyordu; yoksa kitlelerden kopuk kadroların kolayca gerici güçlere ve onların güçlü dış bağlantılarına yenik düşecekleri vurgulanıyordu.

Kemalist devrim, burjuva devrimini yapmayı hedeflemiş ve kısmen başarılı olmuş bir milli demokratik devrim olarak görülüyordu. Batı ülkelerindeki burjuva sınıfının görevlerini milliyetçi-devrimci asker-sivil aydın zümre üstlenmişti. Günün partileri gerekli reformları yapamadıkları için, siyasal anlamda özgür bir topluma giden kapıyı ancak asker-sivil aydın zümre açabilirdi. Avcıoğlu bunu aynı dönemlerde yayımlanan *Devrim Üzerine* adlı eserinde şöyle açıklamıştı:

> Köklü bir düzen değişikliği, ancak kudretli iç ve dış sömürü çemberi ile bürokrasinin tutucu çarkı kırılarak ve bütün bu çetin engeller yok edilerek gerçekleştirilebilir. Bu güç işi, ancak devrimci fikirlerle şimdiden kenetlenmiş devrimciler başarabilirler... Kenetlenmiş devrimciler, halkın gücünü seferber edip, gerçek bir halk iktidarını kurabildikleri takdirde de, ülkemizin bir türlü yenilemeyen "makus talihi"ni yenebilirler ve Kemalizmin amacı olan tam bağımsız ve uygar Türkiye'yi kurabilirler.[294]

293 *Devrim* bazı meslekleri, dinî liderleri –şeyh ve dedeleri– ve feodal veya çiftlik ağalarını aynı kategoriye sokmuştu. Bunların hepsi kapitalizm öncesi kurum ve yapılardı.

294 Avcıoğlu, *Devrim Üzerine*, s. 146.

Devrim'de bu tür bir değişimin sosyalizm olarak tanımlanamayacağı ama sonuçlarının emekçi sınıflar ve küçük burjuvazi yararına olacağı vurgulanıyordu. Örneğin Umur Mumcu işçi sınıfı ve köylüler için iktidara giden yolun Kemalizmden geçtiğini yazmıştı.[295] *Devrim*'in görüşleri daha önce söz ettiğimiz gibi dönemin Sovyet tezleriyle paralellik gösteriyordu. *Devrim* gazetesinde bu modele "Sovyet görüşü" olarak yer veriliyor, sık sık tekrarlanmasa da fikrî düzlemde aktarılıyordu. Ayrıca eğer darbe başarılı olursa belli ki Sovyetler Birliği'nin desteğini almak istiyorlardı. Sovyetler'den örneğin Prof. G. Mirski'nin bir yazısına yer verilmişti. Mirski bu yazıda Üçüncü Dünya ülkeleri gibi burjuvazinin ve proletaryanın kendi diktatörlüklerini kuramayacak kadar güçsüz oldukları yerlerde, küçük burjuva kökenden gelme sivil veya asker aydınların görece bağımsızlık kazanıp ya kapitalizme ya da sosyalizme yöneldiklerini ileri sürüyordu.[296] Mirski'nin modeli Leninist görüşün aksine sosyal sınıflar dışında gücünü devletten alan ordunun da devrimci ve politik özne görevini üstlenebileceği ve bağımsız olarak ülkesi için toplumsal, ekonomik ve siyasi sistemi seçebileceğini iddia ediyordu.

Devrim hareketi Üçüncü Dünya ülkelerindeki popülist askerî yönetimlerin başarısından etkilenmişti. *Yön*'de olduğu gibi *Devrim*'de de birçok askerî rejim modeli ya da milliyetçi genç subayların devrimcilikleri, Küba, Libya, Brezilya, Çin ve Peru gibi ülkelerin deneyimleri üzerinden inceleniyordu.[297] Burada vurgulanan ortak noktalar hep sivil ve asker kadroların kalkınmak için köklü toplumsal ve ekonomik dönüşümleri –toprak reformu ve sanayinin millileştirilmesi gibi– son derece etkin biçimde kitle desteğini –ya da işçi sınıfının desteğini– alarak yapabildikleriydi. Bu ülkelerin subayları bunların hiçbirinin parlamenter yolla yapılamayacağını düşünmüş, bu nedenle iktidara el koymuşlardı. İlginç biçimde, buna cesaret edemeyenlerin "pişmanlıkları" da sergilenmişti. Örneğin ABD tarafından yerinden edilen General Peron'un pişmanlık içinde "Ben de Castro olabilirdim!" dediği iddia edilmişti.[298] Ayrıca parlamenter yollarla iktidara gelenlere ABD'nin yaşam hakkı tanımadığı, Allende deneyimi üzerinden aktarılmıştı.[299] Yani sandıkla iktidara

---

295 Uğur Mumcu, "Parlamentoculuk Tartışmaları", s. 2. Ayrıca benzer görüşler için bkz. Avcıoğlu, *Devrim Üzerine*, s. 146.

296 Profesör G. Mirsky, "Bir Sovyet Görüşü: Üçüncü Dünya'da Son Gelişmeler", *Devrim*, sayı 1, 1969, s. 3.

297 "Devrimci Subayların Yönettiği Bir Ülke: Peru", *Devrim*, sayı 37, 1970, s. 6; "Brezilya'da Gerillacı Subaylar", *Devrim*, sayı 38, 1970, s. 6; "Dünyadan Haberler. Libya: Genç Subaylardan Ders Alalım", *Devrim*, sayı 39, 1970, s. 6; "Küba Denemesinin Öğrettikleri", *Devrim*, sayı 42, 1970, s. 1, 7; "Şili'de Sandıksal Sosyalizm", *Devrim*, sayı 48, 1970, s. 6.

298 Küba için General Peron'un "bir Castro olmayı seçmediği için" duyduğu pişmanlık vurgulanmıştı. Yanlış tercih sonucu Peron ABD tarafından görevden uzaklaştırılmıştı. Bkz. "General Peron'un Özeleştirisi: Ben bir Castro olabilirdim!", *Devrim*, sayı 40, 1970, s. 2.

299 Avcıoğlu, Allende'nin zaferinin "cici demokrasi devrimcilerine" devrimin oy sandığından çık-

gelmek mümkün olsa bile gerekli reformları yapmak da, orada durmak da – gerici güçler ve/veya ABD nedeniyle– mümkün değildi. Bu görevi sadece kitle desteğini de yanına alan asker ve sivillerden oluşan bir grubun yapabileceği sık sık vurgulanıyordu. Özelikle ABD bloğundan ayrılarak Sovyetler'in desteğiyle ve günün konjonktürü içinde aşamalı olarak sosyalizme geçilebileceği iddia ediliyordu.[300]

Kemalizm ve sosyalizm aynı siyasal sistem (ve ideoloji) olarak görülmüyor ama ikisi arasında temel benzerlikler olduğu vurgulanıyordu. Kemalizm ulusalcı ve devrimci ideoloji olarak görülüyordu ama Türkiye'ye özgü burjuva ideolojisi olarak değerlendirilmiyordu. Onun yerine Kemalizmin yukarıda söz ettiğimiz üzere Üçüncü Dünya ülkelerine özgü sosyalizme yakın, köktenci bir ideoloji olduğu ileri sürülüyordu.

Yön'e kıyasla *Devrim*'de baskın söylem sosyalizm yerine daha çok Kemalizmdi. Bununla beraber aslında örtük biçimde Marksist kavramlar da kullanılıyor, örneğin devrim tamamen Marksizme özgü "sınıf çelişkisi" gibi kavramlarla açıklanıyordu. Üstelik mevcut sistemde sınıf çelişkilerini yok saymak "cici demokrasiyi" savunmak olarak tanımlanıyordu. Kemalist ideolojide olduğu gibi sınıf çelişkilerini yok sayma fikrine, *Devrim* çizgisinde rastlanmaz. Fakat *Devrim*'de bütün iktidarı proletaryaya vermek gibi bir strateji bulunmamasına rağmen, mevcut rejimin ve egemen sınıfların yıkılmasının böyle bir dönüşüme yol açabileceği belirtilmiştir.[301]

Aslında *Devrim*'de *Yön* ile kıyaslandığında daha radikal bir dil kullanılıyordu. Artık "reform" sözcüğü yerine "devrim" kullanılmaya başlanmıştı: Örneğin *Yön*'de büyük toprakların halka dağıtılması "toprak reformu" kavramıyla anlatılırken *Devrim*'de aynı proje "toprak devrimi" biçiminde ifade ediliyordu. Bu değişim, devrimci hareketin 1960'larda yaşadığı kitleselleşmeye ve radikalleşmeye bağlanabilir. Ama bunun yanında ve belki de daha çok "düzen değişikliği" söylemini kullanan Ecevit'in CHP'si ile rekabetten kaynak-

---

mayacağını gösterdiğini iddia ediyordu. Allende seçimle iktidara geldiği halde sistemi değiştirememişti. Bkz. "Şili'de Sandıksal Sosyalizm".

300 Mahir Kaynak, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin komünistleşmesini desteklemeyeceğini iddia etmişti. Özellikle Türkiye'nin komünistleşmesi durumunda kendi sınırları içinde kalan Türki halklarla olabilecek ilişkilerden çekinecek ve bu yüzden böyle bir değişimden kaçınacaktı. Avcıoğlu ise Türkiye'deki Türklerin Batı tarafından baskılandıklarını ve Batı'nın Türkiye'nin gelişmesini önlemeye çalıştığını iddia ediyordu. Eğer Türkiye sosyalist olursa Sovyetler Birliği'ndeki Türk halklarıyla birleşebilecek ve böylece çok güçlü bir ülke haline gelecekti. Kaynak ayrıca Avcıoğlu'nun Pan-Turanistlerle dalga geçtiğini çünkü "bir gün Türkiye'deki Türklerin Sovyetler Birliği'ndeki Türk halklarını kurtarmak yerine aslında onların bizi kurtaracağını" iddia ediyordu. Bu ifadelerden Avcıoğlu'nun sosyalistliği yanında aslında milliyetçi de olduğunu ve özellikle Türkiye'nin büyümesi ve kalkınmasını çok önemsediğini tekrar vurgulamak gerekir. Ayrıca Mahir Kaynak'a göre Sovyetler Birliği'den Türkiye'ye karşı hiçbir tehlike yoktu; yani bir "Sovyet tehdidi" söz konusu değildi. Ilıcak, *a.g.e.*, s. 244.

301 "Atatürk, Devrimcilik ve Ecevit", *Devrim*, sayı 38, 1970, s. 5.

landığı söylenebilir. Ecevit'in düzen değişikliği söylemiyle dile getirdiği reformlar, *Yön*'den beri söz edilen reformlara çok yakındı. *Yön*'de CHP'nin desteklendiği dönemler olmuştu ama artık *Devrim* kadrosu farklı bir strateji izliyordu. Bu nedenle sürekli olarak parlamenter sistemle köklü reformların yapılamayacağı ifade ediliyordu.[302] *Yön* dergisinde Turhan Feyzioğlu'na karşı Ecevit desteklenmişken, hatta CHP'ye karşı TİP'in tutumu sık sık eleştirilmişken, *Devrim*'de CHP'ye ve Ecevit'e muhalefet ediliyordu. İlhan Selçuk bu tutumu desteklemediği için *Devrim* hareketinden ayrılmıştı. *Devrim*'de CHP'nin düzeni değiştirmeyi planlamadığı, statükoyu muhafaza etmeye çalıştığı iddia edilmişti. Ayrıca CHP, parlamentarizmi devrimciliğin üzerinde tutmakla eleştirilmişti.[303] Avcıoğlu Ecevit'i gerçek bir sosyalist olmamakla, burjuva hümanisti olmakla eleştirmiş, onun "pasifist, hümanist ve gizemci" olduğunu yazmıştı:

> [Ecevit] sosyalist olduğuna inanır. Fakat sosyalizme salt insanlara acıma duygusuyla gelmiştir. Sömürenle sömürülene eşit ölçüde acıdığından, sınıflar arası insafsız ve merhametsiz çıkar çatışmasının kardeşçe çözülebileceğini sanır. Bu yüzden sosyalizm anlayışı hayalcidir ve bir burjuva hümanizminden öteye pek gitmez.[304]

Zaten sivil iktidarın köklü düzen değişikliğini başaramayacağı örneklerle anlatılırken CHP'nin gerçekte böyle bir isteği olmadığı da ileri sürülüyordu. CHP'nin halkçılığının "metafiziksel popülizm" olduğu ve sınıfların uzlaşmasına dayandığı vurgulanıyordu. Ecevit'in CHP'de hiçbir şeyi değiştiremeyeceği, "bir kuyruklu yıldız gibi bir an parlayıp söneceği" de iddialar arasındaydı.[305]

Ecevit ayrıca ordunun büyük sanayicileri ve ABD'yi destekleyen bir darbe yapabileceğine ilişkin görüşleri nedeniyle de çok sert eleştiriliyordu.[306] *Devrim* hareketi orduda gericilerin olamayacağı görüşünde değildi: Türk ordusunda 19. yüzyıldan beri gerici paşalar vardı. Hatta Avcıoğlu bu "gerici paşalara" örnek olarak Kurtuluş Savaşı'na katılmayan subayları veya Sultan Abdülhamit'in muhafızlarını göstermişti.[307] Fakat yine de emperyalizmin ve yerel komprador

302 Bazı ülkeler buna örnek olarak gösterilmişti. Örneğin Peru'da Ecevit'in önerdiği planlara çok benzeyen bir planın Belaunde Terry tarafından önerildiği ama sonunda bunu gerçekleştirebilenin ordu olduğu vurgulanmıştı. Bkz. "Devrimci Subayların Yönettiği Ülke: Peru". Belaunde Terry'nin iktidarı "ortanın solu reformculuğu komedisi" olarak nitelendirilmişti ve Terry'nin programının 5 yılda gerçekleştirilememesi nedeniyle ordunun müdahale etmesi gerektiğinin altı çizilmişti.

303 Avcıoğlu, "Ecevit Bir Kuyruklu Yıldızdır", *Devrim*, sayı 39, 1970, s. 2.

304 "CHP'de Hiçbir Değişiklik Getirmeyecek Olan Erken Kurultay".

305 Avcıoğlu, "Ecevit bir Kuyruklu Yıldızdır".

306 Örneğin bkz. "Ecevit ve Ordu", *Devrim*, 11 Ağustos 1970.

307 Doğan Avcıoğlu, *Devrim ve Demokrasi Üzerine*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1980, s. 350.

burjuvazinin koruyucusu haline gelen Üçüncü Dünya ülkeleri ordularından farklı olarak Türk ordusunun milliyetçi Kemalist geleneğe sahip olduğu hatırlatılıyordu. Bu geleneğe en azından güven duyulmak isteniyordu.

Ecevit ve CHP'ye muhalefet eden *Devrim,* ordunun karşı-devrimcilere karşı kullanılacağını açıklamıştı. Devrimci dönüşümde ayrıcalıklarını kaybeden egemen sınıflar devrime karşı bütün güçleriyle savaş açacaklardı: Ağalar ve kapitalist çiftlik sahipleri toprak reformuna karşı mücadele edecek, topraklarının ellerinden alınacağı propagandasını yürüterek küçük toprak sahibi köylüleri devrime karşı kışkırtacaklar, ordu da bu karşı-devrimci güçleri durduracaktı. Dolayısıyla devrimin başarısı ordunun devrimde yer almasına bağlıydı. Avcıoğlu devrimci kanunun acımasız bir çatışma gerektirdiğini ve Atatürk'ün bunun farkında olduğunu yazmıştı. Ama Ecevit ve CHP "zayıf, pasif ve kararsız" davranıyordu. Bu da onların düzen değişikliği programının başarısızlığa uğrayacağının göstergesiydi.

CHP'ye böyle sert eleştiriler getiren *Devrim* çevresi, TİP'e karşı ise çok daha yumuşak bir tavır takınıyordu. Bunun bir nedeni TİP'in zaten gücünü kaybetmiş, dağılmaya yüz tutmuş olmasıydı. Ama çok daha önemli bir diğer neden, *Devrim* hareketinin TİP'in desteğini almak istemesiydi. TİP'in işçi sınıfını bilinçlendirme ve örgütleme çabaları övülüyor ama bu arada günün daha somut meselelerini de unutmamaları isteniyordu:

> Aydınlarımızın, proletaryayı örgütlendirme ve bilinçlendirme yolundaki çabaları, övülecek çalışmalar. Fakat bu noktada, proletarya gerçeğinden koparak soyut bir proletarya edebiyatına saplanma tehlikesi ortaya çıkıyor... Devrimci aydınlarımızın yalnızca proletarya türküleri söylemekle yetinmeyip, devrimci iktidarların somut sorunlarına eğilmeleri ve çözüm yolları getirmelerini beklemekteyiz.[308]

Avcıoğlu ile 1969 yılının sonlarında bir söyleşi yapan Çetin Yetkin, solun seçim kazanma olanağının olup olmadığını sormuştu. Avcıoğlu buna yanıt olarak belki 25-30 sene sonra olabilir demişti.[309] Fakat ona göre böyle bir "sandıkçılık oyununa" Türkiye ekonomisinin tahammülü yoktu. Avcıoğlu 12 Mart'tan kısa süre önce TİP'ten Rasih Nuri İleri'ye bu konuyu şöyle açıklamıştı:

> Yurdumuz ağır bir kriz içinde. Siz (TİP) işçi sınıfını örgütleyip eğitmek yolunu seçtiniz. Buna karşı değilim; ancak bu uzun vadeli bir girişimdir, vaktimiz yok, süratle bir çatışmaya gidiyoruz. Biz zinde kuvvetleri de yanımıza alarak gerçek anlamıyla Atatürkçü, devrimci bir Türkiye kurulabileceği-

308 Avcıoğlu, "Soyuttan Somuta", *Devrim*, sayı 69, 1971, s. 1.

309 Akt. Mustafa Şener, *a.g.e.*, s. 155.

ne inanıyoruz. Sosyalizme bu yoldan varılabileceğini saptıyoruz, güç dengesi buna elverişli.[310]

Devrim hareketi bu görüşlerle bütün sosyalistleri planlanan müdahaleyi desteklemeye çağırdı. Aslında bu gayet pragmatist gerekçelerle açıklanıyordu: Mevcut düzenin, ekonomik ve toplumsal yaşamın iflas içinde olduğu belliydi; bu durumda ordu müdahale etmek zorunda kalacaktı. Hatta bu durum "sosyolojik kanun" olarak belirleniyordu: Sorunlarını çözmeyi başaramayan rejimler yıkılırdı.[311] Ordunun müdahalesini sola çekmek solcuların göreviydi. Sosyalistlerin kısa vadedeki taktiği subayları ideolojik olarak etkileyip kendi yanlarına çekmek olmalıydı. Devrim, Türkiye'de ancak bu dar kapıdan geçilerek gerçekleşebilirdi:

> Durum şudur: Cici demokrasi iflas etmiştir. İktidar koltuğu boştur. Bu boşluğu yakın gelecekte hangi güçlerin dolduracakları bellidir. Bilinçli ve örgütlü bir halk desteğini sağlamadıkça, bunun için de sağlam devrimci kadrolara dayanmadıkça, bu güçlerin bocalamalardan kurtulabilmeleri çok zordur. Bocalamaların az çok önlenebilmesi için, devrimci kadroların hayalciliği bırakarak, gerçekçi bir tutumla bu güçler safında, bütün ağırlıklarını koymaları gereklidir. (...) Gerçekten devrimciysek, gönlümüz çok daha fazlasını arzuluyor diye, hayatın bizi karşı karşıya bıraktığı tercihlerden kaçamayız: Ya büyük hayaller içinde, keskin devrimcilik iddiasıyla, olup bitene seyirci kalarak her iki tarafa da kayması mümkün bulunan kuvvetlerin, dış destekli tutucu güçlerin yörüngesine sürüklenmesini kabulleneceğiz, ya da bunu "mukadder akıbet" saymayı reddederek, bütün gücümüzle "mümkün olanı" gerçekleştirmek için mücadele edeceğiz. Türkiye'de devrimci eylem, bu dar kapıdan geçerek gelişecektir.[312]

Yön-Devrim Hareketi ve Sol Cunta

Yön-Devrim hareketinin önde gelenleri hakkında 12 Mart'tan sonra Madanoğlu cuntası üyesi olmaktan dolayı dava açıldı. Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk ve İlhami Soysal tutuklandı ve ünlü Ziverbey köşkünde iki kez MİT'in işkenceli sorgularından geçirildi. Her üçü de 12 Mart'ın alacağı yön belli olduktan sonra başlarına gelecekleri tahmin etmiş ve olası bir sorgulamada konuşmama kararı almışlardı.[313] Askerler de benzer davranışlara maruz kaldık-

310 *A.g.e.*, s. 155.

311 Avcıoğlu, *Devrim Üzerine*, s. 149.

312 Avcıoğlu, "Dar Kapı", *Devrim*, sayı 58, 1970, s. 2; Avcıoğlu, *Devrim Üzerine*, s. 149.

313 *Madanoğlu Dosyası I*, s. 33-42. Ayrıca bkz. *Madanoğlu Cuntası*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1973. Bu cunta ile ilgili yazılı tek belge savcının raporuna dayandırılmıştır. Bu nedenle güvenilirliği şüpheli olmakla beraber cuntayla ilişkisi olduğu iddia edilen birçok kişi bu konuda söz-

ları halde konuşmamışlardı. Sonuçta "Madanoğlu Cuntası" davası delil yetersizliğinden düştü. Sanıkların beraatına karar veren mahkemenin gerekçeli kararında, mahkemeye delil olarak sunulan MİT raporlarının "akıl ve mantığın alamayacağı çelişkilerle dolu" olduğu ve delil olarak kullanılmasının mümkün olmadığı açıklanmıştı.[314] Dolayısıyla yargılanan kimse ceza almadı ve iddialar taraflarca reddedildi. Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk ve İlhami Soysal cunta ile ilişkileri üzerine daha sonra da konuşmadılar, bu nedenle olay netleştirilemedi ve iddia boyutunda kaldı.

Bu bölümde dile getirilen görüşler, savcılık iddianamesine, bu olaya karıştığı ya da yakınlığı olduğu iddia edilen kişilerin anılarına (örneğin gazeteci-yazar Hasan Cemal'in anı ve konuşmalarına, Doğan Avcıoğlu'nun doğrudan olmasa da dolaylı imalarına ve yazılarına, İlhan Selçuk'un sözlü ifadelerine, hatıralara, kısmi itiraflara, cuntaya katılan veya katılmakla suçlanan subayların anılarına, cuntayla ilgili olarak kendileriyle görüşülen Dev-Genç'li solcu öğrencilerin anlattıklarına) ve bu konuda yapılmış birkaç çalışmaya dayanıyor. Bu nedenle buradaki bilgilerin de kısmen spekülatif nitelikte olduklarını belirtmek gerekir. Burada, mevcut sınırlı bilgilere dayanarak cuntalarla ilgili farklı iddialara yer vereceğiz.[315] Tartışacağımız esas konu "9 Mart" olarak tarihe geçen müdahalenin Madanoğlu cuntasının müdahale tarihi mi olduğu, yoksa ordu içinde daha üst kademelerde alınmış bir müdahale kararı olup olmadığıyla ilgilidir. Avcıoğlu, Selçuk ve Soysal'da işkenceler sırasında asıl edinilmek istenen bilgi Madanoğlu cuntası ile ilgili kısım değil, orduda daha üst düzey komutanların, özellikle de dönemin Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un bu cuntalarla ilişkiye geçip geçmediği konusudur. Bununla ilgili bir bilgi alınamamıştır.

Madanoğlu cuntası davasının savcılık iddianamesinde Doğan Avcıoğlu, Reşit Eyüboğlu, İlhami Soysal ve Osman Köksal'ın Ankara'da 1969 yılında buluştuğu iddia edilmişti. Cuntanın, İttihat ve Terakki (İT) modelinde ku-

---

lü açıklamalarda bulunmuş, cuntayla ilişki içerisinde olduklarını açıklamışlardır. Ayrıca bu kişiler sivil-asker birlikteliğinde kimlerin olduğunu ve planlarını da açıklamışlardır. Yine de bunların iddia olduğu unutulmamalıdır. Örneğin bkz. Nadire Mater, "İlhan Selçuk ile görüşme", *Türkiye Sorunları 1*, s. 11-39; H. Cemal, *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*.

314 İlhan Selçuk, *Ziverbey Köşkü*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1987, s. 112-117; Ayrıca bkz. Şener, *a.g.e.*, s. 168.

315 Cuntaların farklı değerlendirmeleri ve yorumlar için örneğin bkz. Birand ve diğ., *12 Mart*; Ilıcak, *12 Mart Cuntaları*; Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*; *Madanoğlu Dosyası*; Ertuğrul Alatlı, *Belgeleriyle 9 Mart 1971 "Antiparlamentarist-Baasçı Darbe Girişimi* (Yorumsuz)", Alfa Yayınları, 2002; Celil Gürkan, *12 Mart'a Beş Kala*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986; Muhsin Batur, *Anılar ve Görüşler*, Milliyet Yayınları, 1985; Ersal Yavi, *İhtilalci Subaylar: Türk Ordusu İçindeki Gizli İhtilal Örgütleri. Fotoğraflar, Belgeler, Tanıklar, Anılarla 1964-1994 Dönemi*, Yazıcı Yayınevi, 2005; Soner Yalçın ve Doğan Yurdakul, *Bay Pipo: Bir MİT Görevlisinin Sıradışı Yaşamı: Hiram Abas*, Doğan Kitap, İstanbul, 1999; Cüneyt Arcayürek, *Darbeler ve Gizli Servisler*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1989.

rulduğu, sivil aydınlardan, askerlerden ve emekli askerlerden oluştuğu belirtilmişti. İddianameye göre, İT'deki gibi silah, bayrak ve *Kuran* üzerine yeminle gizli örgüte girilmesine benzer biçimde burada da silah, bayrak ve bu sefer Atatürk üzerine yemin edilerek üyelerin örgüte girdiği söyleniyordu. Cuntanın başında General Madanoğlu bulunurken genel sekreterinin ise Avcıoğlu olduğu belirtiliyordu.[316] Öncelikle cuntanın, işçi sınıfı, gençlik, sol örgütler ve özellikle subaylardan oluşan geniş bir destek grubu almaya özen gösterdiği iddia edilmişti.[317]

Avcıoğlu'nun mevcut anayasayı değiştirmeyi planlandığı için yeni anayasayı önceden hazırladığı da iddia edilmişti. Ayrıca darbeden 30-50 gün kadar sonra "Devrimci Parti"nin iktidara geleceğinin ve bu partinin işçi sınıfından, gençlik örgütlerinden, TİP gibi sol partilerden temsilciler, aydınlar, teknokratlar ve ilerici subaylardan oluşmasının planlandığı ifade edilmişti. Ordunun politika dışında kalmasına özen gösterilecekti.[318] Cuntanın önderlik edeceği parti, yukarıdan reformlar yapacaktı. Avcıoğlu aslında bu devrim programını Şubat 1971'de çıkan *Devrim Üzerine* adlı kitabında ayrıntılı olarak işlemişti. Avcıoğlu devrimin iki temel ve öncelikli amacı olacağını, Devrim Partisi'nin öncelikle daha adil bir toplum oluşturabilmek için toplumsal ve ekonomik sorunları çözeceğini ve böylelikle halkın desteğini sağlayacağını, sonra da kitleleri ideolojik olarak eğiteceğini ifade etmişti.[319]

Aslında diğer verilerle karşılaştırıldığında Madanoğlu cuntasının etkisizleştiğini ve asıl olarak darbenin daha üst kademelerde planlandığı fikrinin ağırlık kazandığını belirtmek gerekir. Üstelik bu planlarda sivillere yer yoktu. 12 Mart'tan sonra emekliye sevk edilen Deniz Binbaşı Erol Bilbilik'in açıklamasına göre darbeden sonra oluşturulacak olan 50 kişilik Devrim Konseyi'ne bile hiç sivil alınmayacaktı. Önerdikleri reform programı *Yön-Devrim* hareketinin yıllardır savunduğu programla örtüşse bile askerler Doğan Avcıoğlu dahil olmak üzere sivilleri aralarında istememişlerdi. Yalçın Küçük bunu "*Yön* hareketi, iktidarı deneme aşamasına girdiği bir zamanda umulmadık 'siviller giremez' bariyeri ile karşılaşmıştı" sözleriyle anlatır.[320] Binbaşı Erol Bilbilik'e göre anayasa taslağı *Devrim*'in sahibi Cemal Reşit Eyüboğlu tarafından hazırlanmış ve Doğan Avcıoğlu tarafından düzeltilmişti. Yine iddialara göre Avcıoğlu'na Mümtaz Soysal, Bahri Savcı, İlhan Selçuk ve İsmet Sungurbey yardım etmişti. Bilbilik taslağın kendisine verildiğini ve Eyü-

316 *Madanoğlu Cuntası*, s. 42-43; *Madanoğlu Dosyası*, s. 55-56.

317 Doğan Akyaz, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi: Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 281.

318 Atılgan, *a.g.e.*, s. 246-247.

319 Bunların başında halkın faizcilere olan borçların affedilmesi, sosyal ev politikasının tesisi, maaş eşitsizliğinin azaltılması ve toprak reformunun yapılması yer alır. Atılgan, *a.g.e.*, s. 247-248.

320 Akı. Şener, *a.g.e.*, s. 169.

boğlu ile birlikte apartmanında her gece taslağın bitirilmesi için çalıştıklarını ifade etmişti. Ayrıca Celil Gürkan üç kuvvetin de müdahale için uğraştığını ve taslak hazırladığını iddia etmişti. Planları aralarında değiş tokuş etmişler ama sivillerle işbirliğinden kaçındıkları için birleşememişlerdi.[321]

Yine diğer sol hareketlerle, örgütlerle cuntanın ilişkisi 12 Mart'tan beri tartışılmaktadır. THKP-C'nin ordu içinde, özellikle de Hava Kuvvetleri'nde, kişisel ilişkilerle kurulmuş örgütsel bağları bulunuyordu. Ancak bu subaylar kendilerini "cuntacı" olarak değil "komünist" olarak görüyor ve darbe planlarına katılma konusunda ifadelerine göre pek gönüllü davranmıyordu.[322] Örneğin THKP-C'nin darbecilerle işbirliği yapmayı kabul ettiği, hatta 9 Mart günü, planlandığı gibi darbe gerçekleşirse, Ankara polis karakolunu teslim alacağı iddialar arasındadır. Ertuğrul Kürkçü doğrudan cunta içinde olmamakla beraber herhangi bir darbe yapıldığında bunu Amerikan karşıtı sola yakın bir çizgiye çekmek için THKP-C'nin harekete geçmeye karar verdiğini kendisiyle yaptığım sözlü görüşmede ifade etmiştir.[323] Fakat THKP-C ona göre cuntanın bir kolu olmayı kesinlikle reddetmiş ancak bağımsız olarak dışarıdan destek verebileceğini ifade etmiştir.[324]

Ayrıca *Devrim* gazetesinde dönemin devrimci liderlerinden Deniz Gezmiş'le sahte bir röportaj yayımlanmıştı. Gezmiş burada THKO'nun banka soygunlarıyla ilgisi olmadığını iddia ediyordu. Ayrıca bu sahte röportaj Gezmiş'in askerlere destek veriyormuş gibi görünmesine yol açmıştı.[325] THKO'nun önde gelen isimlerinden Mustafa Yalçıner örgütün içinde hiç asker bulunmadığını ve cuntacılarla hiçbir ilişkisinin bulunmadığını ifade etmiştir.[326]

Avcıoğlu'nun hazırladığı söylenen anayasaya ve bunun Hava Kuvvetleri Komutanı General Muhsin Batur'la ilişkisine dair iki farklı iddia bulunmak-

---

321 "Pazar Konuğu", *Cumhuriyet*, 10 Mart 1996, akt. Alatlı, *Belgeleriyle 9 Mart 1971*, *a.g.e.*, s. 252.

322 Feyizoğlu, *Mahir: On'ların Öyküsü*, s. 215-217. Ertuğrul Kürkçü de kendisiyle görüşmemde benzer ifadeler sarf etmiştir.

323 Ruhi Koç ile görüşme, 16 Nisan 2007, Ankara; ayrıca bkz. Atılgan, "Ertuğrul Kürkçü ile görüşme" (İstanbul, 27 Eylül 2000), *a.g.e.*, s. 231.

324 Ayrıca THKP-C'nin ordu içindeki örgütlenmesinden olan Orhan Savaşçı, kendilerinden General Muhsin Batur'un önderliğinde yapılacak olan askerî darbeyi desteklemelerinin istendiğini anlatmıştır (Yeni Gündem, sayı 53, 1987, s. 8-14). Münir Ramazan Aktolga ise Hava Kuvvetleri içindeki THKP-C örgütlenmesinden çekinildiğini anlatmıştır. Hava Kuvvetleri'nden İbrahim Keskin'in üst rütbeli subayların darbe hazırlıkları konusunda sivillere bilgi verdiğini de açıklamıştır. Feyizoğlu, *a.g.e.*, s. 495-496.

325 Atılgan, "Aydın Çubukçu ile görüşme" (Ankara, 18 Temmuz 2000), *a.g.e.*, s. 231. 12 Mart'ın yıldönümünde (2013) yapılan *Dört bir Taraf* programında 9 Mart tartışılmıştı. Deniz Gezmiş'le yapılan röportajın gazeteci-yazar Nazlı Ilıcak'ın gözünden kaçması sonucunda Ilıcak dönemin bütün sosyalistleri hatta Deniz Gezmiş bile darbeyi destekliyordu şeklinde yorum yapmıştır. Deniz Gezmiş'in darbeyi desteklediği iddiası sadece bu aslında var olmayan röportaja dayandırılmıştır.

326 Mustafa Yalçıner ile görüşme, 7 Ekim 2007, İstanbul.

tadır. Bu görüşlerden ilkine göre, Avcıoğlu'nun hazırladığı anayasa taslak metni ile Bakanlar, Hâkimler Savcılar Yüksek Kurulu ve Devrim Mahkemesi görevlilerinin isimleri genç subaylar aracılığıyla Batur'a sunulmuştur.[327] Fakat Batur bu planı "aşırı solcu" bularak reddetmiştir.[328] Bu yorum üzerine solcu subaylar Şubat 1971'de bir mektup yazarak Batur'un ima ettiği gibi komünist olmadıklarını, Atatürkçü olduklarını, planda bir aşırılık bulunmadığını bildirmişlerdi.[329] 16 Mart'ta disiplinsizlik gerekçesiyle ordudan ihraç edilen ama asıl gerekçenin kendilerinin sol darbeyle ilişkilerini örtbas etmek olduğunu savunan General Celil Gürkan'a göre ise asıl Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ile General Batur onlara bir müdahale planı ve anayasa taslağı hazırlama görevini vermişti. General Celil Gürkan, anayasa taslağının, sonradan Batur'un iddia ettiği gibi "Marksist-komünist" olmadığını, "saf Atatürkçü" olduğunu iddia etmiştir.[330] Ona göre Batur, sonradan fikir değiştirmiş ve subayları ele vermiştir. Hatta Batur ABD'nin uyarısıyla geri çekilmek zorunda kalmıştır. Batur'un 12 Mart'tan çok kısa bir süre önce yalnız başına ABD'ye davet edildiği ve dönüşünde sola daha yakın darbe girişimiyle ilgili tavrının değiştiği çok kişinin iddiaları arasındadır.

Darbe hazırlığının epey duyulmuş ve ciddiye alınmış olması da ilgi çekicidir. Hatta *Devrim* sayfalarında sürekli eleştiri konusu olan Vehbi Koç, Avcıoğlu'nun eşinin iddiasına göre Avcıoğlu'nu evine davet etmiş ve muhtemelen olası bir darbe sonucu yönetime gelecek Avcıoğlu ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştı.[331] Fakat bir yandan da MİT'in, cuntanın içine yerleştirdiği "Fakülteli" kod adlı Mahir Kaynak aracılığıyla cuntanın her türlü hareketinden haberdar olduğuna inanılır. Mahir Kaynak Madanoğlu'nun en güvendiği kişilerden olduğu için şüphe çekmemiştir. Yoksa aslında grup, MİT'in içlerine ajan yerleştirdiğinden şüphelenmiştir. MİT, General Muhsin Batur'un cuntayı uyardığından şüphe eder çünkü cuntayla ilgili bilgiler Batur'un da içinde yer aldığı Milli Güvenlik Kurulu'nda tartışılmıştır. Ama bunun dışında Soğuk Savaş ortamında yabancı ajanların da gelişmeleri takip ettiği bili-

---

327 "Pazar Konuğu", *Cumhuriyet*, 10 Mart 1996, akt. Alatlı, *Belgeleriyle 9 Mart 1971...*, s. 252.

328 M. Ali Eren, "12 Mart'ın Kudretli Generali Muhsin Batur'un Tarihi İtirafı", *Haftalık Aksiyon Dergisi*, 13-19 Haziran 1966, s. 24-29. Dosya için bkz. Alatlı, *a.g.e.*, s. 393-419; ayrıca Gürkan, *12 Mart'a Beş Kala*, s. 231-249.

329 Batur, *Anılar ve Görüşler*, s. 228. Ayrıca bkz. Yavi, *İhtilalci Subaylar*, s. 172-174.

330 16 Mart'ta disiplin suçu dolayısıyla ordudan atılan 3 generalden biri olan Celil Gürkan, Muhsin Batur ve Faruk Gürler'in müdahale planını yaptıklarını ve Anayasa taslağı hazırlanması emrini onların verdiğini iddia etmişti. Bkz. Gürkan, *a.g.e.*, s. 228. Gürkan taslağın "saf Atatürkçü" içerikte olduğunu iddia ederken Batur ise "Marksist-komünist" içerikte olduğunu öne sürmüştü. Bkz. *a.g.e.*, s. 231-249. 15 Mart 1971'de 3 general ve 8 albay siyasi hareketleri nedeniyle ordudan atılmışlardı.

331 Atılgan, "Sevinç Yurdakul (Avcıoğlu'nun eski eşi) ile görüşme" (Ankara, 3 Eylül 2000), *a.g.e.*, s. 323.

nir. 1970 Eylülü'nde *Devrim*'i ziyaret eden bir Sovyet elçilik görevlisi Doğan Avcıoğlu'nu uyarmış, dinleme yapılması olasılığına karşılık önündeki kâğıda "Aranızda ajan var, toplantılarınız izleniyor" diye yazmıştı. Sovyetler'den gelen uyarı üzerine cuntanın bir toplantısında herkesin üzeri aranmıştı. Fakat bu arama işini Madanoğlu çok güvendiği Kaynak'a yaptırmıştı ve bir tek üzerinde dinleme kaseti olan Kaynak aranmamıştı. Kaynak cuntaya ait 13 toplantıyı gizli kayda almıştı.[332] Ama gizli kayıt yapmak yasal olmadığı için bu bantlar mahkemede delil olarak kabul edilmedi.

Ayrıca *Devrim* grubu, mektuplarının açıldığını ve MİT tarafından okunduğunu MİT'teki bir görevlinin hatası (ya da ikili oyunu) sonucu öğrenmişti.[333] *Devrim* gazetesine gelen bu mektuplar tekrar kapatıldıktan sonra yanlışlıkla TİP'in İzmir şubesine gitmişti ve partililer *Devrim* gazetesine haber verince durum anlaşılmıştı. Buradan TİP'in de mektuplarının okunduğu açığa çıkmıştı. *Devrim* ve TİP iletişim haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle MİT ve PTT'ye dava açmış, bu durum büyük yankı uyandırmış ve Meclis'te de tartışılmıştı.

Madanoğlu cuntasının sivil kanadında da anlaşmazlıklar olduğu sonradan iddia edilmiştir. Anlaşılan İlhan Selçuk çok fazla kişinin darbeden haberdar olduğunu düşünüyordu ve bu nedenle harekete geçmenin çok riskli olduğu kanısındaydı. Ayrıca askerlere de yeteri kadar güvenmiyordu. Askerî idarenin faşist bir yönetime dönüşmesinden korkuyordu; bu nedenle planın tümden ortadan kaldırılmasını önererek cuntadan ayrılmıştı.[334] Avcıoğlu ise okun artık yaydan çıktığını düşünüyordu. Aslında Haziran 1970 gibi iç çekişmeler nedeniyle cuntanın etkisizleştiği anlaşılıyordu. Bunun en önemli nedenlerinden biri, fazla sayıda kişinin durumdan haberdar olması ve bir şekilde darbeye katılmak istemesiydi.[335] Bu kadar çok kişinin katılımıyla gizlilik bir yana ideolojik birlik ve tutarlılık nasıl sağlanacaktı?

---

332 Cuntanın etkinliği 19 Mart 1967-8 Nisan 1971 arasında izlenmişti. Toplantıların toplam olarak 13 dinleme kaydı yapılmıştı. *Madanoğlu Dosyası*, s. 78.

333 MİT için çalışan Nurdan Sürsal iddiaya göre bir yanlışlık yaparak *Devrim*'e giden ama MİT'te açılmış mektupları Kasım 1970 civarında TİP İzmir merkezine göndermişti. Bu olaydan TİP ve *Devrim*'e gelen mektupların MİT tarafından yasal olmayan şekilde açıldığı, okunduğu, fotokopisi çekildikten sonra adreslerine gönderildiği anlaşılmıştı. Yalçın ve Yurdakul, *a.g.e.*, s. 157-159.

334 *Madanoğlu Dosyası*, s. 75. İlhan Selçuk, Atılgan ile 2000 yılında yaptığı sözlü görüşmede Avcıoğlu'nun darbe destekçisi olmadığını iddia etmiştir. Avcıoğlu devrimin sadece işçi sınıfını örgütleyen bir devrimci parti ile oluşabileceği kanısındaydı yoksa sadece askerî bir cuntaya dayanmayı hiç uygun görmüyordu. Bkz. Atılgan, *a.g.e.*, s. 247. Ufak tefek anlaşmazlıklar nedeniyle Avcıoğlu ile Selçuk arasına ayrılık girmişti. Avcıoğlu, Selçuk ile birçok tartışma yaşandığını, bunların özellikle Selçuk'un Ecevit'i desteklemesi ve *Devrim*'in Ecevit'e karşı duruşunu onaylamaması nedeniyle yaşandığını ileri sürmüştü. Avcıoğlu'nun Ziverbey'de verdiği savunmadan aktaran Ilıcak, *a.g.e.*, s. 292.

335 Avcıoğlu riskleri gördüğü halde askerî müdahale planını uygulamakta son derece kararlıydı ve bu uğurda her türlü tehlikeyi göze almaya razıydı. 1960'lı yılların başında eşinin iddiasına göre

Devrim hareketinin 9 Mart'ta bir sol darbe gerçekleşeceği konusunda umutlu olmadığı açıkça anlaşılıyordu. Avcıoğlu 1970 yılında darbeyi "her iki yana kayması mümkün" bir olay olarak görüyordu ama artık sola kayacağı konusunda pek de ümitli değildi. Hatta Avcıoğlu Mart ayı başındaki yazısında Türkiye'de daha koyu bir faşizme doğru gidildiğini ileri sürmüştü:

> Faşizme teşne, Anayasa'dan şikâyetçi en geri ve işbirlikçi sınıflar iktidardadırlar ve faşizmin en koyusuna doğru yol almaktadırlar. Bundan daha kötüsü, Türkiye'nin koşullarında düşünülemez. Fakat ülkemizin davası, kötülerden en az kötüyü seçme davası değildir. Mazlum ülkeler arasında ilk Kurtuluş Savaşı'nı veren Türkiyemiz, en geri ve uydu ülkeler safına sürüklenmenin ayıbını silebilmek için, kurtuluş yolunda, 1919 yıllarında olduğu gibi bir sıçrama yapmak zorundadır. Bu büyük kurtuluş sıçramasını yapabilecek miyiz? Uzun vadede iyimser olmakla birlikte, yakın gelecekte bunu başarabileceğimizi sanmıyoruz.[336]

Devrim Hareketi ve 12 Mart

12 Mart muhtırası verildiğinde sosyalist-sol örgüt ve derneklerin çoğu darbenin niteliğini anlamamıştı. Avcıoğlu ise, yukarıda aktardığımız yazısından da anlaşılacağı üzere ordu içindeki gelişmeleri yakından takip ediyordu. *Devrim*'in genç ekibinden Hasan Cemal ve Uluç Gürkan ise özellikle 9 Mart'ta ciddi bir "ihtilal" beklentisi içindeydi. Hatta Uluç Gürkan nişan yüzükleri almış, darbe gecesinde karşısına çıkan ilk tank komutanına nişan yüzüklerini taktırmayı kafasına koymuştu.[337] Hasan Cemal de Avcıoğlu'nun aslında pek bir beklentisi kalmamakla beraber yine de soğukkanlılıkla gelişmeleri izlediğini yazmıştır. Bütün soru işaretlerine ve şüphelere rağmen 12 Mart 1971 muhtırası *Devrim* gazetesi tarafından ordunun "anti-Kemalist gidişe son vermesi" olarak duyurulur.[338] Avcıoğlu'na göre 12 Martçıların teşhisleri doğru ama tedavileri yanlıştı. Sonraki sayılarda Avcıoğlu, Nihat Erim hükümetini büyük paşalardan ve soldan-sağdan teknokratlardan oluşmakla suçladı. Doğrudan orduya karşı bir tutum alınmamakla beraber kitle desteği olmadığı için hükümetin gerçek reformları yapama-

---

"Ya Başbakan olurum ya da asılırım" demişti. Atılgan, "Sevinç Yurdakul ile görüşme", *a.g.e.*, s. 323; Ilıcak, *a.g.e.*, s. 292, 271. Fakat müdahale yaklaştıkça Avcıoğlu'nun da başarıdan son derece şüpheli olduğu, hatta bunu intihar teşebbüsü olarak tarif etmeye başladığı söylenmektedir. 1984 yılında Hikmet Özdemir ile yaptığı söyleşide onun "Niçin hareketinizin inişe geçtiği bir dönemde iktidar için düğmeye bastınız?" sorusuna Avcıoğlu "Olaylar kontrolümüzde değildi, geri dönüşü olmayan bir yoldu, intihar eylemi yaptık" yanıtını vermişti. Bkz. Özdemir, *a.g.e.*, s. 45.

336 Avcıoğlu, "Bekleyiş", *Devrim*, sayı 71, 2 Mart 1971, s. 1.

337 Birand, *a.g.e.*, s. 219.

338 "Ordu, antikemalist gidişe 'artık dur' dedi", *Devrim*, sayı 73, 1971, s. 1.

yacağını iddia etti.[339] Ayrıca Avcıoğlu 12 Martçıların kurduğu hükümeti ve programı görünce bunun kapitalizmi tasfiye etmeye değil güçlendirmeye yönelik olduğu saptamasında bulundu. Sonra da hayal kırıklığı içinde *Devrim*'den ayrıldı.

Devrim muhtıradan sonra hemen kapatılmadı. Belli ki hâlâ umut vardı. Avcıoğlu ayrılmışken İlhan Selçuk hâlâ darbenin sola kayabileceği ümidiyle dergiye geri dönmüştü.[340] Örneğin, 12 Mart'tan bir ay sonra, egemen sınıfların çıkarlarını koruyan devletin, askerî müdahaleler sırasında devrimci hareketler için kullanılabileceğini yazmıştı.[341]

Hükümet solculara, aydınlara, işçi sınıfına 26 Nisan'da başlayan "balyoz harekâtını" uygulamaya başladığında ve 11 kentte sıkıyönetim ilan ettiğinde durum değişti. *Devrim*, 27 Nisan 1971 tarihli 79. sayısından sonra sıkıyönetim tarafından kapatıldı. 12 Mart'tan hemen sonra 9 Martçı subaylar tasfiye edilmiş, sıra sosyalist aydınlara gelmişti: *Yön* ve *Devrim*'de yazıları yayımlanmış yazarlar, editörler tutuklandı.[342] Gazeteci Çetin Altan, İlhan Selçuk ve General Madanoğlu da tutuklananlar arasındaydı.

Ordu içinde gruplaşmayla beraber, MİT ile bir güç savaşı yaşandığı bellidir. Ordunun "reformist kanadı" Gürler-Batur hükümetinin toplumsal ve ekonomik reformları yapamayacağını düşünerek ordunun idareyi doğrudan ele almasını istemekteydi. 30 generalin katıldığı Hava Kuvvetleri toplantısında 25 general doğrudan askerî yönetim istemişti.[343] Fakat MİT'in desteğiyle General Tağmaç'ın kanadı bu çekişmeden galip çıkmıştı. Gürler ve Batur'a yakın birçok subay emekliye sevk edilmiş, ordudan ihraç edilmiş ya da sürülmüştü.[344] Ayrıca özellikle Madanoğlu cuntasıyla ilişkili olarak Batur ve Gürler'e yakın subayların bir kısmı tutuklanmış ve MİT tarafından işkenceli sorgulardan geçirilmişti.[345]

339 "Reform Hayalciliği", *Devrim*, sayı 75, 1971, s. 1-7

340 Cemal, *a.g.e.*, s. 264.

341 Akyaz, *a.g.e.*, s. 228.

342 Gazeteci Çetin Altan ve İlhan Selçuk hemen tutuklanmışlardı. Mümtaz Soysal, Cemal Madanoğlu, Doğan Avcıoğlu, İlhami Soysal, Altan Öymen, Uğur Alacakaptan, Uğur Mumcu, Uluç Gürkan, Bahri Savcı, Muammer Aksoy, Nihat Sargın, Zafer Tarık Tunaya, Yaşar Kemal, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Fakir Baykurt ve Kemal Türkler de tutuklanmışlardı. Bunlardan Muammer Aksoy, Bahri Savcı, Mümtaz Soysal, Bülent Nuri Esen, Zafer Tarık Tunaya ve Uğur Alacakaptan'ın 1961 Anayasası'nı hazırlayan akademisyenlerden olmaları ilginçtir.

343 Akyaz, *a.g.e.*, s. 328.

344 Örneğin Albay Talat Tarhan o sırada yapılmakta olan Boğaziçi Köprüsü'nün altına bomba yerleştirmekle suçlanmış, 1972 Temmuzu'nda gözaltına alınmış ve 31 gün boyunca işkenceye uğramıştı. Bkz. Talat Tarhan, *Bomba Davası Savunma 1-2*, Kendi yayını, 1986. Bu arada 7 Temmuz 1971'de aralarında General Cemal Madanoğlu'nun ve emekli Albay Osman Köksal'ın da olduğu 6 emekli, 6 muvazzaf subay, 17 siville beraber tutuklanmıştı. Tutuklanan siviller arasında Doğan Avcıoğlu, Cemal Reşit Eyüboğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal ve Ali Sirmen vardı. 15 Mart 1971'de 3 general ve 8 albay siyasi hareketleri nedeniyle ordudan atılmışlardı.

345 Yalçın ve Yurdakul, *a.g.e.*, s. 189-190. Ankara ve İstanbul'daki MİT'in gizli yerlerinin listesi için bkz. s. 205. Başbakan Yardımcısı Sadi Koçaş, MİT ve ajan provokatörlerin kitlesel tutuklama-

MİT; Avcıoğlu, Selçuk ve Soysal'dan işkenceli sorguda Batur ve Gürler'in Marksist-Leninist cunta kurduklarını itiraf etmelerini istemişti.[346] Yukarıda söz ettiğimiz gibi baskılara ve işkencelere rağmen konuşmadılar ve böylelikle onlardan özellikle General Batur veya General Gürler'e ilişkin kesin bir kanıt verebilecek bir sonuç çıkmadı.[347] İlhan Selçuk bu işkence ve gözaltında yaşadıklarını kaleme aldı. Avcıoğlu da Ziverbey'de kullanılan bazı araçlarda, zincirle bağlandığı yatağın üzerinde "Made in USA" (Amerikan malı) yazısını görmüştü. Bu, ona göre, faşist darbeyi ABD'nin örgütlediği ya da desteklediği anlamına gelmekteydi.

Ocak 1973'te cuntacı olduğu iddia edilen askerlerle beraber *Devrim* hareketinin önde gelen isimleri de Marksist rejim kurma amacıyla hükümeti yıkmaya ve orduda karışıklık yaratmaya çalışmak suçuyla askerî mahkemede yargılandılar.[348] MİT Mahir Kaynak'tan "itirafçı" olmasını, cuntanın içinde yer alıp itirafta bulunmuş gibi ifade vermesini istemişti.[349] Kaynak bunu gurur kırıcı bulup kabul etmemiş ve belki de bu nedenle MİT tarafından deşifre edilmiştir. Fakat devlet memuru olduğu için, cunta içinde ajanlık dışında ajan-provokatörlük yapmış olabileceği için ifadesi geçerli sayılmamıştır. Habersiz yapılan kayıtlar mahkemelerde delil kabul edilmemiştir. Ayrıca avukatlar kasetlerin silinmiş ya da oynanmış olduğu savunmasını yapmış ve yapılan incelemelerde kasetlerde kimi boşluklar ve oynamalar da fark edilmiştir. Özellikle bir kaset, General Gürler'i suçlayacak şekilde değiştirilmiştir.[350] Sonuçta delil yetersizliğinden bütün sanıklar beraat etmiştir.

Kısa Değerlendirme

Genellikle Doğan Avcıoğlu ile birlikte anılan *Yön-Devrim* hareketi 1960'lı yılların çok etkili bir aydın hareketiydi. *Yön*cüler sosyalizmin ne olduğunu etkili biçimde açıklayan, Türkiye'nin sorunlarını demokratik tartışma orta-

larda asıl rolü oynadığını ve hükümetin bunlardan haberi olmadığını iddia etmişti. Sadi Koçaş, *Günaydın*, 27 Ekim 1974, akt. Avcıoğlu, *Devrim ve Demokrasi Üzerine*, s. 103.

346 Hale, *a.g.e.*, s. 162.

347 Yalçın ve Yurdakul, *a.g.e.*, s. 231.

348 Hale, *a.g.e.*, s. 162.

349 Mahir Kaynak'a MİT tarafından bu grubun içinde kalması ve mahkemede pişmanlık duyan bir örgüt üyesi olarak cunta hazırlığını itiraf etmesi önerilmişti. Bunun yerine deşifre olmayı yeğledi. Bkz. Ilıcak, *a.g.e.*, s. 239.

350 Bundan dolayı Mahir Kaynak'ın sadece ajan değil de ajan provokatör olduğu konusunda da şüpheler oluşmuştu. Bkz. Yalçın ve Yurdakul, *a.g.e.*, s. 233. Araştırmacı gazeteci Yalçın ve Yurdakul, yıllar sonra yazdıkları kitapta bu davanın aslında MİT ve ABD'ye bağlı sağ kanadın ordudaki sola yakın kesimlerden intikam planı olduğunu iddia edeceklerdi. Fakat yapılan işkenceler ve zulümler dışında özellikle ordunun en üst kademesine (Batur ve Gürler'e) dokunulamamıştı. 12 Mart cuntaları üzerine yazdığı kitabında gazeteci-yazar Nazlı Ilıcak ise tam tersine, bu üst kademelerin ilişkisini gizleyebilmek amacıyla davada ileri gidilemediğini ileri sürecekti.

mında gündeme getiren ve iktisadi kalkınma için çözüm yolları arayan bir çevreydi. *Yön-Devrim* hareketinin diğer aydın hareketlerinden en büyük farkı 1960'lı yılların sonunda doğrudan iktidarı ele geçirmeyi hedeflemesiydi.

Yön-Devrim hareketinin Marksist mi Kemalist mi olarak değerlendirileceği tartışmalı bir konudur ve genellikle harekete "sol Kemalist" sıfatı uygun görülür. Hareket, Marksizmi Türkiye toplumunu ve tarihini incelerken bir yöntem olarak kullanıyor; siyasetin göbeğine toplumsal sınıf mücadelelerini yerleştirmesi de onu Marksizme yaklaştırıyordu. Hareketin Marksizmden uzaklaştığı nokta ise, toplumun dönüştürülmesinde öncülüğü işçi sınıfına değil "zinde kuvvetler"e vermesiydi: Azgelişmiş bir toplumdan gelişmiş bir topluma geçişte öncülüğü zinde kuvvetler üstlenecek, ama sosyalizme geçişte öncü işçi sınıfı olacaktı. Bunlar dönemin sosyalizm anlayışının çok uzağında değildi. 1960 ve 1969 yıllarında yapılan İşçi ve Komünist Partileri Konferansı'nda azgelişmiş ülkeler için öngörülen strateji ve Sovyetler ile organik bağı olmamasına karşın *Yön-Devrim* hareketinin tezleri arasında uyum göze çarpıyordu. Bu durumda hareketin Marksizme ilişkisi tartışmalı olsa da onu dönemin sosyalist hareketi olarak değerlendirmek mümkündür.

Türkiye'de etkin olan her siyasal hareketin kendisini meşrulaştırmak için bir biçimde Kemalizmle kurduğu bağı belki de en etkili biçimde *Yön-Devrim* hareketi kurmuştur. Kemalizmi sol perspektiften yeniden yorumlayan hareket onu antiemperyalist bir hareket ve ilerlemeci bir rejim olarak değerlendiriyordu. Hareket Kemalizmin devletçilik, milliyetçilik ve halkçılık ilkelerinin yeniden yorumlanmasıyla ülkenin sosyalizme doğru evrilebileceğini ve böylelikle de her alanda yaşanan sorunların çözülebileceğini düşünüyordu. Özellikle pragmatist amaçlardan dolayı *Devrim* dergisi döneminde daha Kemalist bir söylem benimsenmişti. Bu da sosyalizmi aslında ülkeye ilk kez tanıtan ve ideolojik olarak Marksizmle Kemalizmi sentezlemeye çalışan hareket için"sol Kemalist" tanımını beraberinde getirmiştir.

Aslında *Yön* hareketinin Kemalist erken dönem Cumhuriyet rejimine yönelik ciddi eleştirileri de bulunuyordu: Kemalist devletçilik uygulaması esasen kapitalist sınıfın yaratılmasına hizmet etmişti. Kemalist rejimde halkçılık sınıf farklılıklarını örtmek için kullanılmıştı. Aslında rejim halktan yana olamamıştı. Henüz rejimin başlarında iktidarı paylaşan eşraf ve toprak ağaları, rejimin gerçekten halkçı politikalar uygulamasını engellemişti. Halkçı bir idare için önce bu egemen güçlerin sınıfsal gücü kırılmalıydı. Rejim halka tepeden bakmış, devrimleri halka anlatamamış, halka yabancılaşmıştı. Üstelik rejimin getirdiği reformlar biçimsel kalmıştı. Batı'nın şeklen takip edilmesi ve çağdaşlaşmayı Batılılaşma olarak değerlendirmek yanlıştı; bu, ülkenin emperyalist sömürü altına girmesine neden olmuştu. Kemalizmin laiklik ilkesinin uygulanışı da *Yön*cüler tarafından ciddi olarak eleşti-

rilmişti. *Yön*cülere göre halk dinî inanışları yüzünden horlanmıştı. Halbuki halkın dinî duyguları değil milliyetçi olup olmaması (yani ulusal eğilimlerinin olup olmaması) önemliydi. Hatta *Yön* hareketi milliyetçi (yani antiemperyalist) olduktan sonra şeriatçı denilen İslâmcı kesimlerle ittifak yapılabileceğini bile savunmuştu. Kemalizmin hem laiklik anlayışını hem de Batıcılığını eleştiren *Yön*cüler, sosyalizmin İslâmiyet ile bağdaşıp bağdaşmayacağını uzun süre tartıştı. Hareketin bu konuya yaklaşımı, İslâmcıların emperyalist gençlik hareketlerine karşı tavır almasından sonra değişti, ayrıca *Devrim* dergisi döneminde zinde güçlerle iktidara gelme stratejisi benimsendiği için ordunun "laiklik" hassasiyeti kaşınmaya çalışıldı. Burada İslâmcıların dinci olmaları değil, emperyalizmden yana tavır almaları ve feodalizmle olan sınıfsal bağları belirleyiciydi. Bütün bunlar düşünülünce hareketin ideolojik çizgisinin Kemalizmden uzaklaştığı, hatta neredeyse hiçbir benzerliği kalmadığı söylenebilir.[351]

Kısacası *Yön-Devrim* hareketi "milliyetçi sol" veya "ulusal sol" olarak değerlendirilebilir. *Yön-Devrim*'de sınıfsal bir perspektiften çok ulusal bir perspektif ön plana geçmişti. Hareketin devrime giden yolda askerî darbeye araçsal yaklaşımı, farklı bileşenlerle ortaya çıkmış bir siyaset yaklaşımıydı. Türkiye'de ordunun siyasal rolünün önemli olduğu ve subayların siyasette etkin bir rol oynamaya yatkın oluşu gözlemlenmişti ancak bu durum hem Kemalist anlayışla hem de Marksist tezlerle tam olarak açıklanamamış, sonuçta ortaya eklektik ve görece muğlak bir teori çıkmıştı. Pratik bağlamda *Yön-Devrim* çevresi 27 Mayıs ve Ortadoğu ülkelerindeki askerî darbeler gerçeğinden etkilenmekle beraber askerî darbenin halkçı bir yönetime nasıl evrileceği sorusunu asla net olarak açıklayamamıştı.

351 Genellikle *Yön-Devrim* hareketinin araçsal olarak Marksizmden yararlandığı görüşü hâkimdir. Aslında hareketin Kemalizmden birçok noktada ayrıldığı saptamasını Şener de yapmıştır. Şener, *a.g.e.*, s. 352-354.

Türkiye İşçi Partisi ve Sosyalist Devrim Stratejisi

1961 yılında Türkiye'de bir ilk yaşandı ve doğrudan işçi sınıfının temsilcisi konumundaki 12 sendikacının girişimiyle sosyalist bir parti, Türkiye İşçi Partisi (TİP) kuruldu. Parti aydınların katılımıyla büyüdü ve Türkiye tarihinin en önemli sosyalist partisi haline geldi. Türkiye çapında yaygınlaşmayı başaran TİP, parlamentoya ilk defa milletvekili sokan sosyalist parti olarak da tarihe geçti. Az sayıdaki milletvekilleri etkili konuşmacılardan oluşuyordu; bu nedenle TİP parlamentoda çok etkili bir muhalefet yürütmeyi başardı; radyo başında Meclis olaylarını takip edenlerin Türkiye'nin özellikle ABD, NATO ve CENTO ile ilişkileri ve toplumsal-ekonomik sorunlar konusunda bilinçlenmesine katkı sağladı.

Partinin ana söylemi ve Türkiye için önerdiği reform programı, hemen hemen bütün diğer sol akımlarla benzer olmasına rağmen özellikle 1960'lı yılların ortalarından sonra benimsediği strateji ve söylem bakımından diğer akımlardan önemli biçimde ayrılıyordu. Sadece 1960'lı yılların sosyalist akımlarından değil Türkiye'de o güne kadar gelmiş tek sosyalist gelenek olan Komintern ve TKP geleneğinden de ciddi bir kopuştu bu aynı zamanda. Bu dönemde azgelişmiş ülkelerde Sovyetler Birliği çizgisine dayalı olarak "aşamalı devrim" ve "demokratik devrim" stratejileri geçerliyken gelişmiş ülkeler için ise sosyalist devrim rafa kaldırılmış gibiydi. TİP aşamalı devrim anlayışına karşı çıkarak antiemperyalist ve sosyalist mücadelenin bir ve aynı süreç olduğunu özellikle 1960'ların ortalarından itibaren savunmaya başladı. Sosyalist toplumun kurulması birden değil, belli bir süreç içerisinde gerçekleşecekti ama sosyalizme geçiş "milli cephe" içerisinde değil sosyalist parti öncülüğünde ve ancak demokratik yollarla olacaktı. Seçimler bir kez kaza-

nıldıktan sonra yapılacak ekonomik ve toplumsal değişimlerle, süreç içerisinde önce karma ekonomiye geçilecek, sonra sistem sosyalizme evrilecekti.

Aslında TİP'in parti programı sosyalist yazında "demokratik devrim" olarak adlandırılan stratejiye daha çok uyuyordu. Fakat *Yön* hareketinin strateji tartışmasını açması sonrasında, TİP 1965'ten itibaren "sosyalist devrim" şiarını benimsedi. Hatta 1960'ların sonunda parti kongresinde sosyalist devrim, parti stratejisi olarak belirlendi. TİP'in dönemin sosyalist hareketlerinden bir diğer önemli farklılığı, kuruluşundan kapanışına kadar istikrarlı bir şekilde ordunun herhangi bir şekilde sosyalizme gidecek yolda bir rol oynayabileceği fikrini reddetmesiydi.

Özellikle 1967-68 yıllarından itibaren TİP yanlıları ile "Milli Demokratik Devrim" hareketi yandaşları olan sosyalistler meydanlarda farklı sloganlar kullanmaya başladı. MDD yanlıları "bağımsız Türkiye" sloganı atarken TİP yandaşları "sosyalist Türkiye" sloganı atıyorlardı. Ama aslında iki taraf da ulusal bağımsızlığa bir diğeri kadar değer veriyordu ve ikisinin de nihai hedefi Türkiye'yi sosyalist yapmaktı. Sadece iki taraf da strateji farklılığını dile getirmek için birbirine karşıtmış gibi görünen –daha doğrusu öyle algılanmaya başlanan– slogan ve söylemleri kullanıyordu.

TİP'in sosyalistler üzerinde teorik açıdan etkili olmasında bir dizi sorun ortaya çıkmıştı. En açık görülen nedenler şöyleydi: Partinin *Yön* kadar ve sonra MDD'nin çıkardığı *Aydınlık* dergileri kadar geniş bir çevreye ulaşan ve etkili süreli yayını yoktu. TİP önderleri *Yön*'de yer bulan strateji tartışmalarına doğrudan katılmamış, üstelik partide Marksist eğitime karşı çıkmış veya bunu fazla önemsememişlerdi. Liderlerin bazı tutarsız görüşleri nedeniyle TİP teorik açıdan sosyalistler üzerinde giderek daha etkisiz olmaya başladı. Ayrıca partide fikrî açıdan bir bütünlük de yoktu ve elbette az sayıda kişiden oluşan aydın hareketlerine göre bunu sağlamak çok daha güçtü. Partide kendilerini doğrudan işçi sınıfının temsilcileri olarak gören sendikacılar, Doğulu-Kürt aydınlar ve farklı görüşlere sahip sosyalist aydınlar etkindi. Bu grupların her konuda fikir birliği oluşturması zordu. TİP dışındaki sosyalistlerin ağır teorik muhalefeti başlayınca durum daha da çetrefilleşti. Örneğin, parti içinde strateji bağlamında milli demokratik devrimi savunanlar da, sosyalist devrimi savunanlar da vardı. Ayrıca Parti Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar gibi Stalinizme tamamen karşı, Leninizmden hatta Marksizmden bile zamanla uzaklaşmış, SSCB'ye eleştirel bakan aydınlar olduğu gibi daha ortodoks Marksist-Leninist/Stalinist çizgide ve SSCB'ye olumlu yaklaşan, partide güçlü konumda olan aydınlar da vardı. Parti içinde sosyalist strateji konusunda bir uzlaşma olmadığı gibi parlamenter yollarla siyaset yapmak konusunda da zaman zaman anlaşmazlıklar çıkıyordu. Daha çok işçi sınıfına yönelik siyaset mi yapılacaktı, yoksa Türkiye nüfusunun büyük çoğunluğunu

oluşturan köylüler mi ön plana alınacaktı? Kürt sorunu hangi bağlamda tartışılacaktı? Öncelik hangi kesimde olacaktı? Kitlesel bir parti mi, yoksa Leninist öncü parti olarak mı örgütlenilecekti?

CHP'nin 1960'lı yıllarda "ortanın solu"na kayışı –her ne kadar bütün CHP'liler bunu benimsememişse de– TİP'in durumunu zorlaştırmıştı. CHP ile TİP aşağı yukarı aynı sınıfların, zümrelerin oylarına talipti. TİP bu nedenle CHP'ye karşı ve onun temsil ettiğini düşündüğü bürokrasiye karşı sert tavır almaya başladı. Aybar'ın özellikle sık sık dile getirdiği "ceberut devlet" görüşü, *Yön* hareketi, MDD'ciler ve CHP'ye karşı dile getirildiğinde doğruydu. Fakat aynı oklar SSCB'ye de çevrilince, onun da "Osmanlı tipi ceberut devlet" olduğu yönünde sözler Aybar tarafından ortaya atılınca, başka sorunlarla başlayan birikim sonunda kopmayı getirdi. TİP –aslında bardağı taşıran son damla olduğu söylenebilecek– SSCB'nin Çekoslovakya işgali sonrasında başlayan tartışmalarla ayrıştı ve bölündü. Bütün bu süreç içerisinde sosyalist hareket üzerinde etkisini giderek yitirmeye başladı.

TİP içinde önemli görüş farklılıkları olduğunu belirttik. Bu bölümde bu farklılıkları da ele almakla beraber esas olarak partinin tutumu, kongre kararları ve programı ile önderlerinin görüşleri üzerinden orduya bakışını inceleyeceğiz. Burada kullandığımız kaynaklar TİP'in resmî yayın organı olmamakla beraber üyelerinin yayımlamış olduğu *Sosyal Adalet*, *Dönüşüm*, *Ant*, *Emek* gibi basılı yayınlar,[1] parti programı, partide etkin kişilerin yazıları ve konuşmaları, kongre ve Meclis demeçleri ile yazılı metinleridir. Ayrıca başta partinin örgütlenmesinde büyük etkisi olmuş ve bir dönem partinin genel sekreterliğini yürütmüş olan Nihat Sargın'la yaptığım sözlü görüşme haricinde diğer sözlü görüşmelerden de yararlandım.

TİP ordunun devrimde rolü üzerinde diğer sosyalist akımlardan farklı görüşe sahip tek harekettir. Onun biricikliği TİP'i aslında başka sınıflara, Türkiye tarihine bakışında da biricik ve hayli özgün kılar. TİP'in 1970 sonundaki mevcut durumu en gerçekçi biçimde saptayan ve 12 Mart öncesinde, ordunun siyasete müdahalesinin solcular lehine olmayacağını, tam tersine ül-

1 Bu yayınların en önde gelenlerinden biri *Sosyal Adalet*'ti: Bu, İstanbul'da 19 Mart 1963'ten 16 Temmuz 1963'e kadar yayımlanmış haftalık bir dergiydi. Tekrar yayına aylık dergi olarak Ankara'da 17 Nisan 1964'te başlamış, son sayısı ise Kasım 1975'de çıkmıştı. TİP "sosyal adalet" kavramını çokça öne çıkardığı için derginin adı şaşırtıcı değildi. Dergide partinin etkinlikleri tanıtılır ve duyurulurdu. Ayrıca parti görüşleri açıklanır, partinin önde gelenlerinin konuşmaları yayımlanırdı. Bunun dışında, aydınlar özellikle kültür-sanat konularında yazılarıyla dergiye katkıda bulunurlardı. Siyasi konulardaki makaleler çoğunlukla Mehmet Ali Aybar, Sadun Aren, Behice Boran, senatör Niyazi Ağırnaslı, sendikacı Kemal Türkler ve profesör Türkkaya Ataöv tarafından yazılırdı. Ayrıca Aziz Nesin, Fethi Naci ve Mahmut Makal'ın da sık sık yazıları yayımlanırdı. *Dönüşüm* dergisinin ilk sayısı 22 Nisan 1965'te çıktı ve Kızılay-Ankara'da üniversite öğrencileri tarafından satılırken sağ görüşlü militanlar tarafından saldırı düzenlendi. *Emek* ilk olarak 1 Mayıs 1969'da basılmıştı. Aybar başkanlıktan ayrıldıktan sonra Aren-Boran grubunu temsil ediyordu. Ayrıca TİP'teki muhalif bir kesim *Ant* dergisini yayımlıyordu.

keyi faşizme götüreceğini saptayan Türkiye'deki yegâne sosyalist örgüt olduğunu da hatırlatmak gerekir.

Partinin Kuruluşu ve Programı

TİP 13 Şubat 1961'de farklı sendikalara mensup Kemal Türkler, Şaban Yıldız, Rıza Kuas, Kemal Nebioğlu, Avni Erakalın, Salih Özkarabay, İbrahim Denizcier, Adnan Arkın, Hüseyin Uslubaş, Ahmet Muşlu ve Saffet Göksüzoğlu tarafından kuruldu.[2] İlk kez doğrudan işçi temsilcileri sosyalist bir parti kuruyorlardı, önceleri bu partiler hep aydınların öncülüğünde kurulmuştu. Fakat parti asıl etkinliğini çok tanınmış avukat, yazar, akademisyen ve sol aktivist olan Mehmet Ali Aybar'ın 9 Şubat 1962'de parti başkanı olmasıyla kazandı. Aybar üniversiteden atılmıştı, 1940-50'li yıllarda özgürlükçü sol görüşleriyle tanınıyordu. Aslında Aybar da bir grup solcu avukat ve sendikacıyla parti kurmayı düşünüyordu ama TİP'in kuruluş hazırlıklarını duyunca bundan vazgeçmişlerdi.[3]

Aybar'ın daveti üzerine sosyolog Behice Boran da 1962'de partiye katıldı. Boran 1951'de TKP davasından yargılanmış ama sonunda delil yetersizliğinden beraat etmişti.[4] Sadece Türk birliklerinin Kore'ye gönderilmesini protesto etmek suçundan 15 aylık hapis cezası almıştı ve tek oğlu Dursun'u da hapiste doğurmuştu. Aslında partililerin bir kısmı, onun gibi adı TKP davasına karışan birini partide istemiyorlardı. Partinin TKP ile hiçbir bağı yokmuş gibi gözükmesi, hem partinin yasallığını güvenceye almak hem de sağcıların saldırılarına fırsat vermemek için gerekliydi. Gerçi her halükarda partiye

---

2 Kurucuların hepsi İstanbul'da yaşıyorlardı ve epey gençtiler. İlk parti başkanı Avni Erakalın'dı; Kemal Türkler yardımcısı ve Şaban Yıldız da genel sekreterdi. İlk kurucuların bir kısmı ajan olmakla suçlanmışlardı ve Saffet Göksüzoğlu ile Hüseyin Uslubaş için bu sadece şüphe olarak kaldı ama Ahmet Muşlu daha sonra mahkemede MİT ajanı olarak delil sundu. Bkz. Murat Belge, "Türkiye İşçi Partisi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 2120.

3 H. Bayram Kaçmazoğlu, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 80.

4 TİP'in önderlerinden ve baş kuramcılarından olan Behice Boran, Ankara Üniversitesi'nde sosyoloji bölümünde öğretim üyesiyken bile siyasetle ilgiliydi. 1951 yılında TKP üyesi olmak suçlamasıyla tutuklanmıştı ama kanıt bulunamadığı için salıverilmişti. Sol çizgideki birçok dergiye yazılarıyla katkıda bulunmuştu ve Türkiye Barış Derneği kurucuları arasındaydı. Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesini protesto etmekten dolayı 15 ay hapis cezası almıştı. Bkz. Landau, *a.g.e.*, s. 125. Boran'ın TKP üyesi olduğu yönünde şüpheler vardı ama bu iddia hiçbir zaman kanıtlanamadı. Boran yurt dışında sürgünde olduğu dönemde parti üyesi olduğunu belli edecek açıklamalar yapmıştı. Ayrıca Türkiye Birleşik Komünist Partisi'nin (TBKP) de kurucularından biri oldu. Boran partinin kuruluş aşamasında yaşamını kaybetti ve partinin onursal başkanı ilan edildi. Behice Boran'ın TKP üyeliğini kesinleştiren belgenin Rusça orijinali ve Türkçe çevirisi için bkz. Gökhan Atılgan, *Behice Boran. Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı*, Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s. 528-529.

saldıracaklardı. Boran'ın *Vatan* gazetesinde, özellikle *Yön* hareketinin eleştirilerine karşı TİP'i çok başarılı bir şekilde savunması partililerin de Boran'ın üyeliğine rıza göstermesine yol açmıştı.

Partinin bir başka etkin ismi de iktisat profesörü Sadun Aren'di. Aren'in de TKP ile ilişkisi olduğundan şüpheleniliyordu. Aslında 1951 kovuşturmaları başladığında akademik görevleri için yurt dışındaydı, 1955 yılında tutuklandı. TKP Merkez Komite üyesi Zeki Baştımar, Aren'i tanımadığını söylemişti ve Aren'in de TKP ile herhangi bir ilişkisi bulunamadı. Çok sonraları hem Boran hem de Aren aslında TKP ile ilişkili olduklarını açıkladılar; ama Sadun Aren, Zeki Baştımar'ı sadece bir kez gördüğünü, yurt dışında olduğu için partiyle bir ilişkisi olmadığını yazdı. Yine de kendisini 1940'lı yıllardan itibaren partili olarak kabul ediyordu.[5] Başkan Aybar'ın da TKP ile ilişkisi sorgulanmıştı. Aybar'ın Zeki Baştımar ile görüşmeleri olduğu bilinmektedir, fakat partili değildir.[6]

Bunların dışında TİP Genel Sekreteri Nihat Sargın'ın eşi Yıldız Baştımar, Zeki Baştımar'ın kuzeniydi. Fakat Baştımar, Nihat Sargın ve Yıldız Baştımar'ın anlattıklarına göre ailenin bile haberi olmadan büyük gizlilik içinde Moskova'ya geçiş yapmıştı ve Nihat Sargın kendisi ile yaptığım sözlü görüşmede 1960'lı yıllar boyunca kendisiyle hiç haberleşmediklerini ifade etti.[7] Sadun Aren de anılarında partinin TKP ve Sovyetler'den bağımsız olarak kurulduğunu ama Sovyetler Birliği'ne yakınlık duyulduğunu yazmıştır.[8] Fakat partide çok farklı görüş ve eğilimlerin var olduğu, SSCB'ye bakışta da farklılıklar olduğu, özellikle 1960'lı yılların sonundaki bölünmelerden rahatça anlaşılmaktadır.

Parti yukarıda söz edilen akademisyen ve akademisyen kökenli kişiler dışında dönemin çok sayıda aydınını, özellikle yazarlarını kendisine çekmeyi başardı. Özellikle gazeteci, yazar ve TİP milletvekilleri arasında yer alan Çetin Altan çok etkindi. Onun dışında Aziz Nesin, Yaşar Kemal, Fethi Naci,

---

5 Sadun Aren, *Puslu Camın Arkasından*, İmge Kitabevi, Ankara, 2. Baskı, 2006, s. 56-70.

6 Aybar'ın da TKP üyeliğiyle ilgili iddialar ortaya atılmıştır. Partiye yakın olduğu ve Zeki Baştımar'ı tanıdığı neredeyse kesindir. Sadun Aren, otobiyografisinde Aybar'ın TKP ile ilişkisi olduğunu ima eder; fakat 1970'li yıllarda TKP üyesi ve günümüzde IISG'de Türkiye Bölümü yöneticisi olan ve TKP'nin kapalı parti üyeliği isim listesini arşivlerden görebilen Zülfikar Özdoğan, Aybar'ın parti üyeleri arasına isminin olmadığını belirtmiştir. Yine de kendisi Aybar'ın TKP'ye ilgi duyduğunu ancak partiye katılmadığını veya resmî olmayan ilişkileri olabileceğini ifade etmiştir. (Özdoğan ile görüşme, 10 Nisan 2007, Amsterdam).

7 Nihat Sargın ile görüşme, 30 Kasım 2006, İstanbul. Görüşme sırasında Nihat Sargın, eşi Yıldız Hanım'a durumu sormuş, o da Zeki Baştımar'ın aileyi tehlikeye atmamak için en yakın aile üyelerine bile haber vermeden yurt dışına çıktığını ve sonrasında hiç iletişimleri olmadığını belirtmiştir.

8 Sadun Aren, *a.g.e.*, s. 107-108. Aren, SSCB'ye sadece ideolojik bağlılıkları olduğunu, zaten o dönemde bütün Marksist-sosyalist partilerin ortak bir strateji benimsediğini ve Sovyet tipi sosyalizmin egemen olduğunu vurgulamıştır.

Can Yücel gibi büyük yazar ve şairler partili oldular. Parti, dışarıdan da aydınların epey desteğini alabildi.

Parti 1961 yılında hazırlanan 16 sayfalık bir programa sahipti.[9] Sonra bu program epey genişletildi ve özellikle sosyalist aydınların, başta Mehmet Ali Aybar ve Behice Boran'ın katkılarıyla, daha Marksist bir nitelik kazandı. Yine de program Marksizmden sosyal demokrasiye ve hümanizmaya kadar uzanan eklektik bir yapıya sahipti. 166 sayfalık taslak, Şubat 1964'te Genel Kongre'de oya sunuldu ve kabul edildi. Program 12 Mart sonrasında parti kapatılana kadar yürürlükte kaldı. Parti programıyla *Yön* hareketinin önceki bölümde anlattığımız programı, neredeyse hemen hemen aynıydı. Türk sol hareketleri üzerine çalışan Aydınoğlu, bunun çok doğal olduğunu, parti programının aslında "demokratik devrimin asgari programı" ile büyük oranda örtüştüğünü ve hazırlayanların çoğunun da *Yön* bildirgesinde imzası olan kişiler olduğunu belirtmiştir.

TİP'in programında demokratik yollardan sosyalizme aşamalı bir geçiş olacağı belirtiliyordu. Öncelikli proje, tarımda ağaların ve faizcilerin sömürüsünü ortadan kaldırmak için bir toprak reformu yapılması ve toprağın köylülere dağıtılmasıydı. Sanayi alanında ise devlet sektörünün genişletilmesi ve dış ticaretin, bankaların, sigortacılığın devletleştirilmesi, ekonomik ve toplumsal reformların başında geliyordu. TİP, karma ekonomiyi ve kamu sektörünün özellikle büyük ve temel sektörlerde genişletilmesini, küçük ölçekli işletmeler söz konusu olduğunda ise özel sektörün korunmasını öneriyordu. Ayrıca programda emekçilerin planlı devletçiliğe doğrudan katılacağı ve bunu kontrol edeceği yazılmıştı.[10] Zaten özellikle *Yön* hareketinin programıyla en büyük fark buydu: Emekçilerin üretimde belirleyici olması fikri TİP'in programında yer almıştı. Siyasal ve toplumsal açıdan demokratik hak ve güvencelerin genişletilmesi ön plandaydı. Parti aynen *Yön* hareketi ve diğer sosyalist akımlar gibi bütün bu reformları "kapitalist olmayan yoldan hızlı kalkınma" programı olarak açıklıyordu. Aslında dönemin "kapitalist olmayan kalkınma yolu" tezinden partinin de etkilenmiş olduğu açık olmakla beraber parti bunun demokratik yollarla iktidara gelinerek ve sonrasında uygulanacak reformlarla, uzun vadede gerçekleştirilebileceğini öne sürüyordu. Yani en temel farklılık, iktidarın nasıl ele geçirileceğine ve bununla ilişkili olarak programın hangi özneler tarafından yürütüleceğine ilişkindi.

Aslında TİP'in strateji açısından dönemin diğer bütün sosyalist hareketlerinden farklılığı, temel olarak Türkiye'nin demokratik devrim aşamasını hemen hemen tamamladığını belirlemesinden kaynaklanır.[11] Kurtuluş Savaşı

---

9 Bkz. *Türkiye İşçi Partisi Programı*, Karınca Yayınları, 1964.

10 Erkin Topkaya, *Program ve Tüzükleriyle Türkiye'de Başlıca Siyasi Partiler*, Ulus, 1969, s. 393.

11 MDD hareketinin Türkiye'de demokratik devrim sürecinin henüz tamamlanmadığı savına kar-

ve Cumhuriyet'in kurulmasıyla, burjuvazi ve orta sınıfların liderliğinde yapılan reformlarla demokratik devrim süreci yürütülmüştü. Kısmi yetersizliklere ve halen feodalitenin hüküm sürdüğü bölgelerin varlığına rağmen Türkiye'deki hâkim üretim biçimi feodalizm değildi. Türkiye geri kalmış bir ülke olmakla beraber aslen önemli büyüklükte bir işçi sınıfının var olduğu, kapitalist bir ülkeydi. TİP özellikle 1965 yılından sonra, sol içinden kendisine yöneltilen eleştirilere, hatta suçlamalara karşı işçi sınıfının önderliğini, demokrasi kuralları dahilinde ve uzun vadede ulaşılacak "sosyalist devrim" stratejisini benimsemeye başlamıştı:

> Devrimciliğin, iktidara geliş şekliyle *zorunlu bir bağı yoktur*; o kadar yoktur ki, karşı-devrim, gericilik de zor kullanarak, silahlı mücadele ile iktidar olabilir. Reformculuk, mevcut ekonomik düzeni, sosyal sınıflar ilişkilerini muhafaza edip, işçi-emekçi yararına egemen sınıflardan birtakım tavizler koparmaktır. Devrimcilik ise ekonomik düzenin niteliğini, üretim ilişkilerini değiştirmektir ve buna paralel olarak da iktidarın sınıf muhtevasının değişmesidir.[12]

Diğer sol akımların hemen hepsinin aksine TİP Türkiye'de işçi sınıfını gelişkince bir sınıf olarak görüyordu. Hem parti içinde yönetimde, hem de iktidara gelinirse değişecek üretim ilişkilerinde işçi sınıfının etkinliği arzulanıyordu. Parlamentoda işçi sınıfını temsil edecek partilerin olmaması TİP'in sendikacılar tarafından kurulmasının ana nedenlerinden biriydi. Ayrıca örneğin ekonomik işletmelerin doğrudan işçilerce yönetileceği fikri, yukarıda söz ettiğimiz gibi parti programında yer alıyordu. Devletçiliğe yapılan vurguya rağmen TİP aslında işçilerin doğrudan söz sahibi olacakları bir dönüşümü hedefliyordu.

Sosyalizmde Aydınların ve Ordunun Rolü

TİP kurulduğunda ve Mehmet Ali Aybar partinin genel başkanı seçildiğinde, ilk amaçlardan biri örgütlenmek olacaktı. Bu dönemde çoğu sosyalist aydın *Yön* çevresinde yer alıyordu ve Sosyalist Kültür Derneği'ne üyeydi. Aybar öncelikle bu aydınlarla iletişime geçerek onları partiye davet etti ancak Doğan Avcıoğlu'ndan ret cevabı aldı.[13] Behice Boran ise sosyalist hareketin öncüle-

---

şı, TİP Kurtuluş Savaşı'nın ve sonrasında kurulan Cumhuriyet'in başka nasıl tanımlanacağını soruyordu. Boran milli burjuvazi ve orta sınıfın önderliğinde, geri kalmış bir ülkede yapılan bir burjuva devriminin ancak bu kadar başarılı olabileceğini savunuyordu. Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, Gün Yayınları, İstanbul, 1968, s. 254-255.

12 Boran, *a.g.e.*, s. 217. (Vurgular metnin aslındadır).

13 Aybar, Nihat Sargın'ın hatırladığına göre Doğan Avcıoğlu'na GYK üyeliği teklif etmişti. Ayrıca istediği kişileri de getirmesini ve onların kurula girmelerini, ayrı bir parti kurmak yerine beraber çalışmayı önermişti. Doğan Avcıoğlu, TİP Başkanı Aybar'ın partiye katılma yönündeki çağ-

rinin aydınlar olamayacağı konusunda kuramsal bir tartışmaya girdi. Hatırlatmak gerekirse, *Yön* ilk döneminde (yani Aydemir'in darbe girişimi ile kapatılana kadar) asker-sivil aydın zümreye –her ne kadar bunun hangi yolla olacağı konusu çok açık değilse de– Türkiye'nin düzenini değiştirebilecek belirleyici bir rol atfetmişti.

Behice Boran hem aydınların sosyalist hareketlerdeki yeri, hem de askerî darbelerin sosyalizme ulaşmadaki rolü konusundaki görüşleriyle bu tartışmaya katıldı. Boran sosyalist fikirlerin işçilerden önce aydınlar arasında yayılabileceğini ve işçi sınıfını bilinçlendirmede aydınların önemli roller üstlenebileceğini belirtmişti; bu konuda *Yön* hareketinden farklı düşünmüyordu. Fakat aydınların işçi sınıfıyla "kader birliği edip" onun safında yer almaları gerekiyordu. Yani aydınlar bir örgüt, bir parti içerisinde işçilerle beraber hareket etmeliydi. Aydınlar ancak böylece düşüncesini benimsediği sınıfa organik olarak bağlanabilir, toplumsal ve sınıfsal işlev taşıyabilirdi.[14] Ayrıca Boran aydınların bağımsız bir sınıf olmadıklarını, iktisadi-politik kuvvetleri olmadığını ve ancak sosyal sınıflardan birine dayanarak, bunlardan birinin bilerek ya da bilmeyerek "temsilciliğini ve sözcülüğünü" üstlenerek toplum hayatında bir rol oynayabileceklerini vurguluyordu.[15]

Boran ayrıca aydınların iktidar stratejilerini de tartışmaya açmıştı. Hükümetin askerî darbeyle devrilmesinin ardından cuntanın aydınları göreve çağırması beklentisine karşılık Behice Boran "Akademik tahsil ve kitap bilgisiyle, toplumda lider, idareci kadro olunmaz" diyor ve aydınların bu görevleri üstlenebilmesinin salt "bilgi" ile değil, örgüt içinde, siyasal eylemlilik içinde yetişmeleriyle mümkün olabileceğini öne sürüyordu:

> Liderler ve kadrolar aksiyon içinde, sosyal hareket içinde yetişir. Aydınlar aksiyon içinde yer alarak bir taraftan yığınları eğitmiş, aydınlatmış, ilerletmiş olurlar; diğer taraftan bilgilerini pratikte deneyerek ve liderliğin gerektirdiği mesuliyetleri yüklenip cesaretli görünerek kendi kişiliklerini geliştirmiş, pekleştirmiş, hatta ona yeni vasıflar kazandırmış olurlar. Kısacası, aksiyon içinde aydın hem halkı hem kendisini eğitmiş olur.[16]

Boran'a göre bir teşkilat içinde beraber hareket eden aydınlar ve işçiler arasında karşılıklı güven doğardı ve böylelikle de mücadelenin zor tarafları atlatılabilirdi. Boran "kestirmeden" iktidara gelecek bir ekibin kütlelerle aydın-

---

rısını Sargın'ın aktarımına göre aşağı yukarı şöyle yanıtlamıştı: "Siz başına geçinceye kadar bu partiyi ciddiye almadığımız gibi birçoğumuz tanımıyordu bile. Size, sizin başkanlığınıza karşı görüşümüz değişmedi. Bu ölü doğmuş bir partidir. Boşuna uğraşıyorsunuz." Bkz. Nihat Sargın, *TİP'li Yıllar (1961-1971), Anılar Belgeler*, cilt 1, Felis Yayınevi, Istanbul, 2001, s. 94.

14 Boran, "Sosyalist Kültür Derneği Tartışması", *Vatan*, 22 Ağustos 1962; akt. Atılgan, *a.g.e.*, s. 319.

15 A.g.m.

16 Boran, "Memleket Kalkınması ve Aydınlar", *Vatan*, 2 Eylül 1962; akt. Atılgan, *a.g.e.*, s. 322.

ların kaynaşmasını sağlamayacağını, ekip halinde çalışma tecrübesinin eksik kalacağını ve dolayısıyla "halkın yararına reformların" uygulanmasında sorunlar olabileceğini öne sürüyordu.[17] Aslında *Yön* hareketi de bu tür bir teşkilatlanmadan yanaydı. Fakat mevcut anayasaya göre komünist parti kurmak yasal olmadığı için ancak demokratik devrimden sonra ortaya çıkacak özgürlük ortamında işçilerin, daha doğrusu tüm emekçilerin rahatlıkla örgütlenebileceğini ve böylelikle sosyalizme gidecek yolun açılacağını düşünüyorlardı. Mevcut koşullarda örgütlenme sınırlı kalacaktı ve halkın bilinçlenmesi çok uzun zaman alacağı için sosyalizm –bu esnada burjuvazinin de güçleneceği düşünülürse– ya hiç gerçekleşemeyecek ya da uzun zaman sonraya ertelenecekti. Yani *Yön-Devrim* hareketi denklemi tersten kurmuştu: Önce ihtilalle iktidar ele geçirilecek, ondan sonra devrimci bir partiyle sosyalizme giden yolu açacak reformlar yapılacaktı.

Behice Boran, *Yön* grubunun ordu içindeki cuntacılarla flört ettiği ve *Yön* sayfalarında demokratik devrim hareketinin öncüsünün "zinde kuvvetler" olabileceğinin ima edildiği dönemde, görüşünü "Sosyalizme Giden Kestirme Yol Yoktur" başlıklı yazısıyla açık biçimde ortaya koydu. Boran'ın başyazısı Albay Talat Aydemir'in ikinci darbe teşebbüsünden hemen sonra yayımlandı. Bu yazı darbeyi desteklediğini düşündüğü solculara ve özellikle de *Yön* çevresine karşı yazılmıştı.[18] Boran'a göre darbe girişimi başarısız olunca "zora dayanan bir hükümet kurup" tepeden inme yöntemlerle toplum yapısında değişiklikler yapmak ve ülkeyi bu yolla kalkındırmak amacında olanların umutları kırılmıştı. Ama Boran eğer bu girişim başarılı olsaydı bile eninde sonunda ümitlerin kırılacağını vurguluyordu. Boran halkın aktif katılımı olmayan projelere tümüyle karşıydı. Sosyalizmin diğer sistemlerden farkını, halkın doğrudan ve aktif olarak yönetime katılımında görüyordu:

> Kestirme yol taraftarlarına göre, bir kere iktidar ele geçirildikten sonra halk yararına işler görerek halkın desteği kazanılır, iktidar halka dayandırılmış olur. Bu görüş, halka dayanmayı pasif bir anlamda anlıyor. Oysa bu manada halkın pasif desteğini kazanan bir iktidar, mutlaka halkın yararına, halkçı bir idare demek değildir. DP de başlangıçta halk tabakaları arasında büyük destek bulmuştu, ama halk yararına, halkçı bir idare miydi? Gerçekten halka dayanan bir iktidar, halkın, memleketin idaresinde, reformların tasarlanma ve uygulanmasında, toplum yapısının her kesiminde aktif bir rol oynadığı iktidar şeklidir.[19]

---

17 A.g.m.

18 Boran, "Kestirme Yol Yoktur", *Sosyal Adalet*, sayı 11, 28 Mayıs 1963, s. 3.

19 A.g.m.

Behice Boran sadece ilkesel ve siyasal olarak değil askerî cuntanın başa geçmesi durumunda çıkacak pratik sorunlar nedeniyle de bu türden bir stratejiye karşıydı. Boran özellikle askerlerin iktidarı ele geçirdikten sonra toplumsal ve ekonomik reformları yapmaları için bir grup aydını iş başına çağıracaklarına inanmıyordu. Ayrıca eğer çağırsalar bile sivillerle askerler arasında görüş ayrılığı çıktığında –ona göre çıkması gayet mümkündü– kimin sözü geçerli olacaktı? Boran askerî iktidar kadrosu ile teknik aydın kadro arasında fikir ayrılıkları, anlaşmazlıklar belirdiğinde ilk kesimin sözünün ağır basacağını iddia ediyordu.

Bütün bu nedenlerle Boran işçi sınıfını bilinçlendirmek, örgütlemek ve uzun soluklu bir mücadeleye girişmek dışında kısa bir yol olduğuna inanmaz. Üstelik askerî darbe gerçekleşse ve sosyalizme geçiş için "kestirme" bir yol denense bile reform yapıcılar henüz bilinçlenmemiş, eski adetlerine göre yaşayan, eski siyasi inançlarına bağlı halkla karşı karşıya geleceklerdir. Boran bu durumu ve olası sonuçlarını şöyle görür:

> Memleketi yönetmeye, reformları yapmaya çağırılan kadro, toplumu mevcut haliyle bulacaktır; yani halk kitleleri uyarılıp teşkilatlandırılmamış, teşkilatlı bir hareket içinde politik eğitim görüp şuurlandırılmamış, pasif, yukarıdan yapılan işlere karşı, aydınlara karşı kuşkulu bir durumda. Diğer tarafta ise, henüz bütün iktisadi kuvvetine, yerleşik soysal gelenek ve değerlerin kendilerine sağladığı nüfuz ve mevkilere sahip hâkim sınıflar. Üstteki aydın kadro nasıl bu engelleri aşacak da halk tabakalarına ulaşacak, onları, onlardan yana olduğuna nasıl inandıracak?[20]

Boran'a göre bu pek mümkün değildi çünkü en mükemmel planın bile uygulanmasında pürüzler çıkabilirdi. Üstelik reform sürecinde halk kuşkusuz ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya kalacaktı ve yeni rejimi desteklemeyecekti. Üstelik Boran halkın yaşam şartlarını iyileştirmek konusunda aydınların gerçekten kararlı olduklarından da şüpheliydi.

Boran bir darbeyle sosyalizme kestirme yoldan gitmeyi düşünen "sabırsız aydınlara", Türkiye'de değişimin düşünüldüğü kadar çok zaman almayacağını, çünkü Avrupa'nın çok uzun yıllar alan demokratikleşme sürecinin Türkiye'de çok kısa sürede katedildiğini hatırlatmıştı. *Yön* hareketinin tersine Boran, Türk halkından ve politik durumdan epey ümitliydi. Boran yapılması gerekenin kitleleri örgütlemek, sınıf bilinci vermek ve onları eski siyasi partilerinden kurtarmak olduğunu söylüyordu. Ona göre en acil si-

20 A.g.m. Nihat Sargın, Boran'ın bu yazısı üzerine şu yorumu yapmıştı: "Boran'ın yazısı, olayın hemen sonrasında, o sıcak atmosferde yayımlanan ilk yazı, ilk dikkati çekişti; ama son olmadı. Her fırsat, her olanakta bildiri, yazı, konuşma, açıkoturum tartışmasında parti adına ve partililer olarak, bıkmadan usanmadan bu görüşleri savunmaktan, uyarı görevlerini yerine getirmekten geri durulmadı." Bkz. Sargın, *a.g.e.*, s. 173.

yasi gündem sosyal hakların güvence altına alınması ve sosyal adaletin sağlanmasıydı.

Boran dünyadaki askerî rejim deneyimlerini de incelemişti. Askerî yönetimlerin genellikle geçici olduğunu, sadece güce dayanarak yönetmenin ve sorunları çözmenin imkânsız olduğunu vurgulamıştı.[21] Her halükarda askerî cunta konusuna birçok farklı açıdan yaklaşan Boran, gerçekçi bir tavırla cuntaları yenilerinin takip ettiğini ve sonunda ülkelerin kaosa sürüklendiğini de görmüştü. Her iktidarın bir sınıfa ya da toplumsal kesime dayanmak zorunda olduğuna, burjuvazinin ekonomik gücü ve siyasi deneyimi bulunduğu için askerî hükümetlerin eninde sonunda onunla işbirliğine gitmek zorunda kaldıklarına da dikkat çekmişti. Ayrıca Doğan Avcıoğlu'nun aksine Boran, Mısır'daki Albay Nasır iktidarını başarısız bir rejim olarak görüyordu.

Subayların sınıfsal yapısı ve ideolojileri bakımından da ordunun demokratik devrimde özel bir rolü ve gücü olabileceği fikrine karşı çıkılıyordu. TİP'e göre subaylar ve sivil devlet görevlileri küçük burjuvaydı ve bu nedenle bireyci olmaya, burjuva ideolojilerine yatkındı: Haliyle son tahlilde kapitalizmi destekleyecekler, halkı küçümseyeceklerdi.[22] Boran da ordunun ya da orta sınıfın kendini sosyalist olarak ortaya koyup harekete geçtiği yerlerde, bunun aslında bir tür "burjuva sosyalizmi" olarak tanımlanabileceğini ifade etmiştir: Bu kesimler, sınıfsal kökenleri, yetiştirilme koşulları, eğitimleri ve toplumda edindikleri statü bakımından, zihniyet olarak burjuvadırlar; sosyalizmi sadece yaşam koşulları güçleştiğinde, kendilerini güvensiz hissettikleri zamanlarda benimserler.

Tabii aslında Boran dahil partililerin büyük bir kısmı orta sınıflardan geldiği için bu tür yorumlar soru işaretleri uyandırabilirdi. Boran orta sınıfların ekonomik ve toplumsal koşulların bilincine vararak sosyalizmi benimseyebileceklerini, sosyalizme ancak sosyalist kültür geliştiğinde ve kitleler siyasi olarak bilinçlendiğinde yönelebileceklerini vurgulamıştır.[23] Boran aydınların halkı etkilemek için ya burjuvaziye ya da işçi sınıfına ve emekçilere dayanmak zorunda olduklarının altını çizer: Onların kendi güçleri sınıfsal bakımdan yetersizdir.[24] *Yön* grubunun aksine Boran orta sınıfların, aydınların, subayların veya ordunun toplumda siyaseti belirleyici özel bir rolü olduğunu düşünmez. Yukarıda sözünü ettiğimiz gibi, aydınların kitleleri bilinçlendirmek konusunda, gerici ideolojiye, "yobazlara" karşı önemli işlevleri olabilirdi. Bütün bunlar aydınların ve partinin sosyalist siyasette yeri bakımından Leninist anlayışla uyumluydu:

---

21 Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 226.

22 Örneğin bkz. Aybar'ın İstanbul Şehir Kongresi'ndeki konuşması, akt. Sargın, *a.g.e.*, s. 405-406.

23 Boran, "İlerici Güçlerin İşbirliği ve Sosyalizm", *Dönüşüm*, sayı 12, 1 Şubat 1967, s. 4.

24 Boran, "Memleket Kalkınması ve Aydınlar", *Yeni Ufuklar*, sayı 124, 1962, s. 7-14.

> Halkın hızla bilinçlenmesi, örgütlenmesi için (...) sosyalist harekette aydınlara ihtiyaç vardır, özellikle ilk safhalarda... Emekçi kitleler hâlâ büyük ölçüde burjuvazinin ideolojik etkisi altındadır. Yaşama şartlarındaki zorluklar, geçim sıkıntısı, işsizlik dolayısıyla halk tedirgin, hoşnutsuz hale geldiğinde de önünde olumlu, objektif yollar açık olmadığından ve durumu anlamasına yardımcı başka fikirler sistemi bilmediğinden, yobazların ve dinsel bir toplum düzenine, şeriata dönme propagandalarının etkisinde kalabilmektedir. Aydınlar, bu durumdan dolayı halkı cahil, gerici olmakla suçlayacakları yerde onları uyarmak, eğitmek, sorunlara olumlu ve geçerli çözümler getirecek bir politik hareket –sosyalist hareket– içinde örgütlemek görevini yerine getirmekle yükümlüdürler.[25]

Yukarıda söz ettiğimiz gibi, TİP'e göre hızlı kalkınmayı sağlamak, ekonomik ve politik bağımsızlığı kazanmak ancak sosyalizmle yani işçi sınıfının örgütlü mücadelesiyle mümkün olabilirdi. Proletaryanın devrimci süreçte desteğini almak için siyasete sınıf perspektifinden bakmak gerekliydi. Özellikle Boran, *Yön* hareketi içinde soruna sınıf meselesinden bakmayanlar olduğu görüşündeydi. *Yön*'ün "İşçi sınıfı öncülüğünü şimdilik gündeme getirmeyelim, bölünürüz" türünden kaygıları Boran'a göre aslında "yöntemsel" bir hatadan kaynaklanıyordu. Boran'a göre "sınıf kavgası, sınıf önderliği" gibi konuları önümüzdeki gayeye uyuyor mu uymuyor mu diye ele almak yanlıştı. Önemli olan bu tür terimlerin toplumda gerçekten var olan sosyal olguları karşılaması meselesiydi.[26] Boran bu konuda şöyle yazmıştı:

> [B]ugünkü toplumlarda gerçekten sosyal sınıfların var olduğu görülüyor mu? Bu sınıflar arasında şu veya bu şekilde, derecede bir çekişme ve çatışma yer alıyor mu, alıyorsa devrine ve toplumuna göre bu çatışmada bazı sınıfların daha aktif, mücadeleyi yürütücü bir rol oynadığı beliriyor mu? Meseleyi böyle koyup, böyle cevaplandırmak gerek. Ve bu soruları cevaplandırırken de kendi şahsi arzularımız, dileklerimiz cevaplara tesir etmemeli. Sınıf kavgası iyi mi kötü mü? Ondan yana mısınız, karşıt mısınız? Mesele bu değil. Var mı yok mu? Varsa, neden var? Ne gibi belirtiler gösteriyor ve zamanda nasıl bir seyir takip ediyor?[27]

Boran'a göre Şevket Süreyya Aydemir gibi *Yön* hareketi içerisindeki bazı aydınlar Türkiye'nin azgelişmişliğine vurgu yaparak ülkede bir sınıf çelişkisi olmadığını ve dolayısıyla sınıf hareketini yönlendirecek güçte işçi sınıfı bulunmadığını ileri sürüyorlardı. Ona göre bunun nedeni Türkiye'deki du-

25 Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 161-167.

26 Boran, "Meseleleri Apaçık Koymak Gerek", *Vatan*, 9 Eylül 1962; Atılgan, *a.g.e.*, s. 329.

27 A.g.m.

rumun Batı ülkelerinin sınıfsal yapısıyla kıyaslanarak değerlendirilmesiydi: Oradaki klasik sınıf ilişkilerinin dengi Türkiye'de görülmeyince "yok" sayılıyordu. Boran Türkiye'de kapitalizmin azgelişmiş olmasıyla beraber sınıfsal olarak egemen bir burjuvazinin ve sınıf hareketine kalkışmış bir işçi sınıfının var olduğunu ileri sürüyordu.[28] Dolayısıyla işçi sınıfı önderliği soyut bir dava meselesi değil, Türkiye'nin somut bir gerçekliğiydi. Boran Türkiye'de 1960'lı yıllardaki işçi mücadelesine bakınca bu gerçeğin apaçık görülebileceği kanısındaydı:

> Bugün haklarını en kuvvetle savunabilen, yüzbinlerin katıldığı mitingler yapan kim? İşçiler. En kuvvetli, en aktif meslek teşekkülleri hangisi? İşçi sendikaları. Memleket meselelerinde ileri görüşleri sürekli teşkilatlı faaliyetleriyle savunanlar kimler? İşçiler. Tepeden inme olmayan, alttan kitlelerin kurduğu ilk bağımsız parti hangisi? "Türkiye İşçi Partisi". İşte size sınıf önderliği! Sosyal adaletin ve demokratik hak ve hürriyetlerin gerçekleşmesi konusunda geniş teşkilatlı, faal, cesur, ısrarla sesini duyuran, hem iktisadi hem de siyasi alanda mücadelesini yürüten tek kuvvet olarak ortada işçi sınıfı var.[29]

Aslında önceki bölümde de dile getirdiğimiz gibi "işçi sınıfı öncülüğü" sorunu büyüyecek, strateji tartışması bağlamında sosyalistler arasında bir kamplaşmaya yol açacaktı.

TİP İçinde Öncü Sınıf Tartışması

Aydınların ve özellikle askerlerin sosyalist devrimdeki rolü, işçi sınıfı öncülüğü ve askerî darbeler aracılığıyla sosyalizme giden yolu açma fikri, daha 1960'lı yılların başında sosyalistler arasında tartışma konusu olmuştu. Benzer bir tartışma aslında TİP içerisinde de yapıldı ve bir ayrışmaya yol açtı. *Yön* hareketine karşı TİP'in temel tezlerini savunan Behice Boran, yine bu tartışmada etkin rol oynadı. Behice Boran üzerine kapsamlı bir çalışması bulunan Atılgan'ın "TİP içindeki *Yön*cülük" adını verdiği tartışma, parti programının hazırlanması için kurulan "Etüd ve Araştırma Bürosu"nda başlamıştı.[30] TİP II. Genel Kongre'ye "Milli Demokratik Devrim" (MDD)- "Sosyalist Devrim" (SD) tartışması içinde girmişken, I. Kongre'de de aslında benzer bir tartışma yaşanmıştı. Tarafların birinin başını Behice Boran, diğerininkini ise

28 Türkiye'de burjuvazinin varlığı ve eğer varsa nitelikleri konusunda bir tartışma *Yön*'de Cahit Tanyol ile Boran arasında yaşanmıştı. Bkz. Atılgan, *a.g.e.*, s. 334-353.

29 Boran, "Meseleleri Apaçık Koymak Gerek". Boran bu yazıyı özellikle kendi düşüncesine aykırı olduğunu düşündüğü Ş. S. Aydemir'e yönelik yazmıştı. Zaten sınıf konusunda tartışmaları da Boran genellikle *Yön*'de yazıları yayımlanan Aydemir ile yürütüyordu. Bkz. Atılgan, *a.g.e.*, s. 326-334.

30 Atılgan, *a.g.e.*, s. 354.

1962 yılından itibaren *Vatan* gazetesinde köşe yazıları yazan ve Aybar genel başkan olduktan sonra TİP'e destek veren Fethi Naci (Naci Kalpakçıoğlu) çekiyordu. Fethi Naci gibi bir aydının TİP'e desteği önemliydi. Aybar, Naci'yi partiye davet etmiş, üstelik ondan önemli görevler üstlenmesini istemişti: Bu görevlerden biri de Etüd ve Araştırma Bürosu sekreterliğiydi. Fethi Naci bu göreve geldiğinde Behice Boran da partiye girmiş ve o da aynı büroda görevlendirilmişti. Aybar, çoğunlukla aydınlardan oluşan bu gruptan[31] TİP'in parti programının yazılmasını bekliyordu. Fakat Aybar'ın deyişiyle toplantılarda ilk günden gerginlik oluşmaya başlamıştı, çünkü partili aydınlar arasında fikir ayrılıkları vardı.[32]

Bu aydınların arasında Aybar, tıpkı Boran gibi işçi sınıfının öncülüğü konusunda net bir tutuma sahipti ve bu nedenle Boran'ı "dümeni doğru tutmakta" kendisine başyardımcı olarak görüyordu.[33] Fakat Fethi Naci ile beraber Selahattin Hilav ve Cenap Karakaya, aşamalı devrim anlayışını savunuyor ve aydınlara bir bakıma "milli ve demokratik cephe"yi kurma konusunda öncü rolü atfediyorlardı: İşçi sınıfı ülkedeki temel çatışmada yani emperyalizme, büyük burjuvaziye ve toprak ağalığına karşı mücadelede diğer halk sınıflarıyla beraber yer alacaktı; fakat işçi sınıfının bu halk kesimine öncülük etmesini beklemek "peşin bir doğru" olarak kabul edilmemeliydi. Öncülük rolü ancak bir süreç içerisinde ortaya çıkabilirdi:

> Milli ve demokratik bir cephenin öncülüğü için ilk akla gelen elbette işçi sınıfı olacaktır. Ama bu, ancak karmaşık bir oluşum sonunda ve somut mücadeleler içinde gerçekleşir. İşçi sınıfının öncülüğü meselesi, işçi sınıfının birliğinin derecesine, savaşçılığına, siyasi şuuruna (bilincine), kendi partisine güven derecesine ve işçilerle köylülerin ittifakının gelişme derecesine bağlıdır... Köylülerle işbirliği antifeodal mücadelenin temel direğidir.[34]

Üstelik bu grup Türkiye'de "milli bir burjuvazi" olduğunu iddia ediyor ve Türkiye'nin sosyalizme geçebilmesi için öncelikle milli bir kapitalizme ve milli bir demokrasiye sahip olmak gerektiğini vurguluyordu.[35] Bunun için öncelikle "milli cephe" kurulmalıydı. Söz konusu grubun düşünceleri Komintern mer-

---

31 Bu aydınlar arasında parti üyesi olan veya partiyi dışarıdan destekleyen Adnan Cemgil, Arslan Başer Kafaoğlu, Yahya Kanbolat, Kenan Somer, Nebil Varuy, Enver Aytekin, Cenap Karakaya, Selahattin Hilav, Demir Özlü, İsmet Sungurbey, Rasih Nuri İleri, Muvaffak Şeref, Doğan Özgüden, Sencer Divitçioğlu, Sadun Aren, Behice Boran gibi isimler vardı. Artun Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa: Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, s. 109.

32 Aybar bu durumu "Ben komitenin başkanıydım. Sert tartışmalar oluyordu" diye özetler. Akt. Atılgan, *a.g.e.*, s. 355.

33 *A.g.e.*, s. 356.

34 Akt. Sargın, *a.g.e.*, s. 148.

35 Fethi Naci, "Bölünmek Değil Birleşmek", *Sosyal Adalet*, sayı 1, 1963, s. 8.

kezli TKP geleneğiyle, *Yön* hareketiyle ve ilerleyen bölümlerde ele alacağımız TKP Dış Büro'nun görüşleriyle de uyumluydu.[36] Hatta bu grup, *Yön* çevresinin "zinde kuvvetler, sağlam kuvvetler" olarak tanımladığı kitleyi "aktif kitle" olarak tanımlamış ve onların desteğini kazanmanın işçi-köylü ittifakını sağlamaktan bile daha acil bir mesele olduğunun altını çizmişti.[37]

Fethi Naci'ye göre milli ve demokratik bir cephe kurulması yolunda karşılaşılabilecek ilk engel, dışarıdan gelebilecek "komünizm suçlaması"ydı. İkinci büyük engel ise "birleşmesi mümkün ve zorunlu olan sosyal kuvvetlerin birlikte çalışmalarına büyük güçlükler çıkaran dar görüşler ve fikirler"di ve bu engel içeriden kaynaklanıyordu: Yani sosyalistler "dar görüşlülük" göstererek "milli demokratik cephe"nin kurulmasını engellememeliydi. Naci'ye göre bu yapılmadığı takdirde sonuç tıpkı *Yön*'ün, Türkiye'deki eski tüfeklerin (yani eski TKP çevresinin) ve TKP Dış Büro'nun uyarılarındaki gibi "öteki sosyal ve politik kuvvetlerden tecrit edilmek" olurdu.[38]

Boran milli cepheye dayanan ve "aktif kitle"ye ağırlık veren aşamalı devrim görüşünü *Sosyal Adalet* dergisindeki bir yazısında eleştirmişti: Türkiye'deki egemen güçlere karşı halkın güçlü bir kuvvet oluşturması gerektiğini ve bunun özellikle işçi-köylü ittifakına dayandığını söylemişti. Behice Boran'a göre diğer sınıflara kıyasla "en aktif" ve demokratik hakları uğruna "en mücadeleci" olan, ilerici nitelikte örgütlenmeye başladığı görülen işçi sınıfıydı:

> Bu durumda, faşizmin dayanağı olan kudretli sınıflara karşı dengeyi ancak sayıları kalabalık, gerçek üreticiler oldukları için milli ekonomide yerleri önemli olan emekçiler kurabilir: Sanayi ve tarım işçileri ile fakir köylü. Bunlar ana sınıflardır; insan hak ve hürriyetlerini, sosyal adaleti, kısacası ileri demokratik hareketi, sosyal ekonomik durumları ve çıkarları icabı desteklemeye eğilimli büyük kuvvetlerdir. Bu temel sınıfların en kısa zamanda aydınlatılıp, şuurlandırılıp ilerici demokratik cepheye katılmaları sağlanmadıkça bu cephe sağlam temellerden yoksun bırakılmış ve faşizme karşı demokrasi hareketi zayıf sosyal kuvvetlere dayandırılmış olur.[39]

Türkiye gibi ülkelerde bir "milli burjuvazi" olup olmadığı ise zaten soru işaretiydi. Boran'a göre Türkiye'de yerli sermayenin özellikle son on yıl içinde yabancı sermayeyle işbirliği yapma çabası ortadaydı. Sanayi burjuvazisi emperyalizme karşı değil "işçi sınıfına karşı" direnmekteydi.[40]

---

36 TKP Dış Büro Moskova merkezli TKP'dir. 1960'lı yıllarda partinin genel başkanlığını Zeki Baştımar yürütmüştür.

37 Sargın, *a.g.e.*, s. 148.

38 *A.g.e.*, s. 149.

39 *A.g.e.*, s. 149.

40 *A.g.e.*, s. 359.

TİP içerisinde bu ilk fikir çatışması Fethi Naci grubunun hazırlanan yeni program taslağıyla TİP tüzüğünün ikinci maddesini değiştirmek istemesi üzerine daha da alevlendi. Bu tüzük değişikliği yine aynı konuyla, partinin işçi sınıfına bakışıyla ilgiliydi. Fethi Naci grubunun önerdiği değişiklik, aydınlar öncülüğünde milli ve demokratik cephe anlayışına uygundu. TİP tüzüğünün değiştirilmek istenen ikinci maddesi Mehmet Ali Aybar tarafından yazılmıştı ve şöyleydi:

> Türkiye İşçi Partisi, Türk işçi sınıfının ve onun demokratik öncülüğü etrafında toplanmış bütün emekçi sınıf ve tabakaların (ırgat ve küçük köylülerin, aylıklı ve ücretlilerin, zanaatkârların, küçük esnaf ve dar gelirli serbest meslek sahipleri ile ilerici gençliğin ve toplumcu aydınların) kanun yolundan iktidara yürüyen, siyasi teşkilatıdır.[41]

Fethi Naci grubunun önerdiği değişiklikte ise parti neredeyse toplumcu aydınların partisi olarak tanımlanıyordu ve "milli cephe" anlayışına uygun olarak "Atatürkçü devrimci gençliğin" yeri de öneride ayrıca vurgulanıyordu. Fethi Naci grubunun önerisi şöyleydi:

> Türkiye İşçi Partisi toplumcu aydınların iş ve kader birliği ettiği Türk işçi sınıfının ve onun bilimsel ve demokratik öncülüğü etrafında toplanmış bütün emekçi sınıf ve zümrelerin (işçilerin, ırgatların, yoksul köylülerin, zanaatkârların, küçük esnafın, aylıklı ve ücretlilerin, dar gelirli serbest meslek sahiplerinin, Atatürkçü devrimci gençliğin, toplumcu aydınların, kısacası bütün emekçilerin ve emekten yana olan herkesin) kanun yolundan iktidara yürüyen, politik teşkilatıdır.[42]

Fethi Naci grubunun önerisinde işçiler yerine aydınlar merkezî konuma getiriliyordu. Ayrıca TİP içerisinde bir "müttefik güçler" tartışmasının yaşandığı, Birinci Genel Kongre'de yazılan genelgedeki sorularda da görülür. Burada TİP'in iktidara gelişini kolaylaştıracak sınıf ve zümrelerin hangileri olduğu, "ilerici-toplumcu-Atatürkçü" gruplarla nasıl işbirliği yapılabileceği yönünde bir soru yer alıyordu.[43] Özellikle Behice Boran'ın önderliğindeki grubun çalışmalarıyla, hem tüzük değişikliği önerisi –ki bu Aybar'ın da onaylamadığı bir değişiklikti– reddedildi, hem de kongrede yapılması önerilen "ittifaklar" tartışması, parti örgütünün tepkileri sonucu kapatıldı; Fethi Naci grubu yönetim organlarına seçilemedi.[44] Bunun üzerine Fethi Naci de

41 *A.g.e.*, s. 153.

42 *A.g.e.*, s. 153.

43 *A.g.e.*, s. 156; Atılgan, *a.g.e.*, s. 362.

44 Atılgan, *a.g.e.*, s. 363.

TİP'in ünlü 53. maddesini tartışmaya açtı.[45] Hatta Birinci Kongre'den sonra bu grup yönetim organları seçimlerinin yenilenmesi için TİP Genel Başkanlığı'na bir muhtıra verdi. Grup 53. maddenin yanlış yorumlandığını, bu nedenle seçimlerin yenilenmesi gerektiğini iddia etmişti.[46] Parti görünüşte aydınların etkinliğini kırabilmek için emekçilere % 50 kota koymuştu. Bu çok büyük tartışmalara yol açtı. Tartışmanın bir ayağı emeğini satarak geçinmek zorunda olan aydınların neden işçi sayılmadığı sorusuyla, yani "işçi"nin tanımıyla ilgiliydi. İkinci tartışma konusu ise adayların "işçiler" ve "işçi olmayanlar" biçiminde ayrılmasının faşist sistemlerde görülen korporatif sisteme benzediğinin düşünülmesiydi. Ayrıca bu tür bir düzenlemenin adaletsizlik yarattığı, toplumda daha büyük bir yer taşıyan köylülerin ve sosyalist aydınların halkın ancak % 9'unu oluşturan işçilere yönelik bu imtiyazı görerek karşı çıkacağı da söyleniyordu.[47] Parti içinde en büyük ve en önemli ilk tartışma zaten bu kota üzerine çıkmıştı.

Aybar TİP tüzüğünün 53. maddesini Genel Yönetim Kurulu seçimlerinde işçi ve işçi olmayan kesimler için ayrı listelerle aday çıkarılması ve ayrı sandıklar kurulması yoluyla çözmeye çalıştı.[48] Fakat bu sefer yukarıda söz ettiğimiz gibi tüzüğün nasıl yorumlanması gerektiği üzerine teknik tartışmaların yanı sıra aydınların neden işçi sayılmadığına ilişkin bilimsel ve etik tartışmalar da ortaya çıktı. Ayrıca daha sonra bu maddenin işçileri değil, partiyi kuran sendikacıları korumak ve önemli görevlere getirmek için kulanıldığına dair eleştiriler getirilecekti.

TİP Genel Yönetim Kurulu (GYK) itirazlara yönelik yanıtını oluşturdu ve 14 Mart 1964 tarihli genelgeyle açıkladı. Burada teknik açıklamaların dışında, aydınların emekçi sayılacağı belirtildi. Fakat ancak üretim araçları sahiplerine emek gücünü satanların işçi olarak tanımlanabileceği söylendi ve "Dünyanın hiçbir yerinde aydınların işçi sayıldığı görülmemiş, duyulmamıştır" hatırlatması da yapıldı. Bu konuda eleştiride bulunan aydınların bir kısmı, genelgenin iyi niyet göstermesi ve kendilerine barış eli uzatmasından dolayı durumu kabullendi. Fakat Fethi Naci ile beraber bir grup[49] TİP yöne-

---

45 TİP tüzüğünün 53. maddesi şöyleydi: "Partinin bütün organlarında görevli bulunanlardan yarısının, tüzüğün 38. maddesinde sözü edilen [Madde 38: Kendisi üretim araçlarına sahip olmadığı için emek gücünü üretim araçları sahiplerine satarak yaşayanlar ve işçi sendikaları yönetim organlarında görevli bulunan] üyeler arasından seçilmiş olması gözetilir. Yönetim organlarınca kongrelere sunulacak aday listeleri, bu esasa göre tertiplenir; kongreler de delege ve organları bu esastan ilham alarak seçerler." *Türkiye İşçi Partisi*, 1962, s. 26-32.

46 Sargın, *a.g.e.*, s. 212-213.

47 Atılgan, *a.g.e.*, s. 364.

48 Ayrıntılar için bkz. Sargın, *a.g.e.*, s. 214-219.

49 İsmet Sungurbey, Muzaffer Buyrukçu, Nurettin Akan, Ömür Candaş, Ali Yaşar, Doğan Özgüden, Demir Özlü, Edip Cansever, Mehmet Dinçel, Turgut Kazan düşünce bağlamında partinin tutumuna karşı eleştirilerini sürdüren kesimdi. Bkz. Atılgan, *a.g.e.*, s. 366. Kısa süre sonra Esat

timinin işçi sınıfı tanımına karşı dirençlerini sürdürdüler ve sonunda TİP GYK'sı bu grubu partiden ihraç ederek (10 Mayıs 1964) duruma son noktayı koydu.[50]

Behice Boran bu tartışmalardaki tutumuyla yavaş yavaş partide "kuramcı" konumunu belirginleştirdi ve sosyalist devrim stratejisinin belirlenmesinde ana rollerden birini oynadı. Parti Başkanı Aybar ise kuramsal farklılıklara rağmen yine de toparlayıcı rol oynamaya gayret ediyor, sadece parti içindeki aydınları muhafaza etmek için değil dışarıda kalanları da partiye çekmek için uğraşıyordu. Aybar bu amaçla aydınlarla sık sık buluşuyor, kalabalık gruplarla akşam yemekleri düzenliyor ve Doğan Avcıoğlu gibi aydınları bizzat partide görev almaya davet ediyordu.[51] Aybar özellikle seçimlerden önce Atatürkçülüğü, 27 Mayıs'ı olumlayan konuşmalar yapmış, 1965 seçimlerinden sonra CHP ile koalisyona da yeşil ışık yakmıştı. Aybar açısından ilk amaçlardan biri partiyi büyütmek ve etki alanını genişletmekti. Partiye zarar vermediği sürece, kuruluş aşamasındaki kuramsal titizlik ikinci planda kalıyordu. Behice Boran açısından ise anlaşılan bu daha öncelikliydi ve birbirine çok güvenen, çok yakın arkadaş olan ikilinin yolları sonradan bu nedenle ayrılacaktı.

Milli Cephe Meselesi

TİP özellikle 1965 seçimlerinin hemen öncesinde antiemperyalizmi öncelikli gündem olarak görüyordu ve partide farklı görüşler olmasına rağmen "milli cephe" politikası benimsenmiş gibiydi. Hatta bu dönemde TİP Başkanı Aybar ve önde gelen isimlerden Aren, ekonomik/politik alanlarda tam bağımsızlık için Atatürkçüler ile sosyalistleri "milli cephede" birleşmeye çağırmıştı. Parti Başkanı Aybar, I. Dünya Savaşı sonrasında İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edilişine tanıklık etmiş biri olarak, bağımsızlık konusunda çok duyarlıydı; toplumda yükselen milliyetçilik duygusunu antiemperyalist kanala çekmeye uğraşıyor, "İkinci Kurtuluş Savaşı" verilmekte olduğu ifadesini sık sık tekrarlıyordu. Hatta TİP'in seçim bildirisinin ilk cümleleri bağımsızlığın kaybedildiği yönünde son derece çarpıcı sözlerle başlıyordu:

Çağa, İsmet Sungurbey, Demir Özlü ve Necla Sungurbey partiden istifa ettiler. Fakat bu kişiler (Fethi Naci de dahil) genellikle partiye karşıt bir konum almadılar, hatta onu desteklemeye devam ettiler. Sargın, *a.g.e.*, s. 219.

50 Atılgan, *a.g.e.*, s. 365-366.

51 Nihat Sargın, Aybar'ın Doğan Avcıoğlu ile Ankara'da görüştüğünü ve seçilecek GYK için hem kendisini hem de güvendiği arkadaşlarını partiye çağırdığını aktarmıştır. Aybar ayrıca Fethi Naci grubunun da Genel Merkez'de yönetime katılabilmesi için ısrarlı çaba vermiştir. Yani bazı görüş farklılıkları olsa da Aybar sosyalist aydınları partiye çekmek için yoğun çaba harcamıştır. Sargın, *a.g.e.*, s. 94, 212.

> Milli Kurtuluş Savaşımızı zafere ulaştırdıktan 43 yıl sonra, istiklalimizi, bağımsızlığımızı yeniden kazanmak zorundayız. Yardım bahanesiyle gelen Amerika 1947'den beri yurdumuza adım adım yerleşmiştir. Vatan topraklarının 35 milyon metrekaresi Amerikan işgalindedir. Bu üslere Türk polisi, Türk hâkimi, Türk komutanı, hatta Türk bakanı giremez. Bu üsler, Türk toprakları üzerinde Amerikan bayrağının dalgalandığı birer küçük Amerika'dır. (...) Artık devlet sırrı kalmamıştır. Amerikalılar her şeyimizi bilirler. Bilmekle kalmazlar, bizi istedikleri yola sürüklemek için gerekirse baskı da yaparlar.[52]

Yön çevresiyle yaptığı görüşmede olduğu gibi, Aybar "milli cephe" politikasını onaylar yönde demeçler de veriyordu. Bu nedenle *Yön* çevresi de TİP'e önceki eleştirel tavrını bir tarafa bırakıp daha sıcak yaklaşmaya başlamıştı. İsmet İnönü'nün ABD'ye rest çekmesi, partiyi "ortanın solunda" olarak tanımlaması, zinde güçlerin İnönü'ye son derece bağlı olduğu da bilindiği için sosyalistlerin umutlarını arttırmıştı. Ayrıca Türkiye tarihinde ilk kez bir sosyalist parti genel seçimlere katılabiliyordu. Fethi Naci gibi TİP içinde sorunlar yaşayan aydınlar bile *Yön* sayfalarında TİP'i destekleyen yazılar yayımlıyordu. İki taraf da seçimlerden umutlu gibiydi. Fakat seçim sonuçları iki tarafça çok farklı algılandı. Seçim sonuçları açıklanır açıklanmaz Doğan Avcıoğlu'nun büyük bir hayal kırıklığına kapıldığı ve bunun acısını da TİP'ten çıkardığı, seçim sonuçlarını değerlendiren gayet sert ve alaycı başyazısından açıkça anlaşılıyordu.

TİP içerisinde farklı görüşler dile getiriliyordu ve *Yön*cülerin TİP önderliğine karşı "Neden şimdi cepheye karşı tavır alıyorsunuz?" sorularını sürekli tekrar etmelerini gerektiren görece yeni koşullar oluşmuştu: Öncelikle Demokrat Parti'nin devamcısı olduğu düşünülen Adalet Partisi yüksek bir oy oranı alarak seçimlerden birinci parti çıkmıştı. *Yön*cüler bu durumu Batılı çağdaş siyaset bilimcilerin tezlerinde de görüldüğü üzere, Türkiye gibi azgelişmiş yarı-feodal ülkelerde sandıktan hep "tutucu güçlerin" çıkacağı yönündeki varsayımla uyumlu bir sonuç olarak yorumlamışlardı. TİP Başkanı Aybar ise seçim sonuçlarını halkın CHP tipi devletçi partilere ve oylarını yok sayan askerî darbelere karşı olmasına bağlamıştı. Ayrıca Aybar henüz yeni kurulmuş, üstelik türlü engellerle karşılaşmış olmasına ve sağcı basının halktaki "gomünist" algısını kaşıyan tavrına rağmen TİP'in aldığı oyları halkın sosyalist fikirlere neredeyse sezgisel olarak yakın olduğu ve dolayısıyla kolaylıkla sosyalizme yönelebileceği şeklinde değerlendirmişti. Halk CHP'yi sırtından nasıl atıvermişse, bir sonraki seçimde sağ partilerin kendi çıkarlarını yansıtmadığını fark edip sosyalist bir partiye yönelebilirdi. Aybar bunun için halkın büyük çoğunluğunu oluşturan köylülere yönelmek gerekti-

52 Akt. Sargın, *a.g.e.*, s. 303.

ğini düşünmeye başlamıştı. Köylüleri ikna edecek kuvvetli ve halkçı bir slogan –DP'nin meşhur "Yeter söz milletindir!" sloganı gibi– bulunursa bu kolayca sağlanabilirdi.

CHP'nin kendisini "ortanın solu"nda konumlayışı ise farklı bir sorun doğurmuştu. TİP köylerden oy almıştı ama köy ve kasabalardaki oyların çoğu esnaftan geliyordu. Kentlerde ise üst-orta sınıf denilebilecek, görece varlıklı ama aylıklı kesimlerin oyunun alındığı anlaşılmıştı. Avcıoğlu'nun da dile getirdiği gibi işçilerden TİP'e neredeyse hiç oy çıkmamıştı. Mesela İstanbul'da TİP'e en yüksek oy işçi semtlerinden, fakir kenar mahallerden değil, orta sınıfın hatta üst orta sınıfın yerleştiği Kadıköy'den çıkmıştı. Bu durumda TİP ile CHP az çok oylarını aynı kesimden alıyordu. CHP ortanın solunda karar kıldığı ve partiyi daha sosyal-demokrat bir kimliğe sokmayı başarabildiği takdirde seçmenlerin oylarını yeni ve küçük TİP'e değil, oyların % 35-45 arasını zaten alan CHP'ye vermesi daha olasıydı. CHP, TİP'in ana rakibiydi bu durumda. Henüz oy oranı % 5'e bile varmamış bir partinin CHP ile eşit şartlarda ittifak oluşturabilmesi de mümkün olmadığına göre TİP'in CHP'yi karşısına almaktan başka çaresi yok gibi görünüyordu.

Özellikle Aybar'ın CHP'yi "Osmanlı tipi ceberut devlet" geleneğinin devamcısı olarak göstermesi, öncelikle devlet alerjisi artan halka yönelik bir manevraydı. Aybar daha sonra Türkiye'de sınıfsal sorunların ikincil planda olduğunu ileri sürecek, asıl sorunun halk kitlelerinin "horlanma" sorunu olduğunu iddia edecekti. Ama aynı zamanda Türkiye'de TİP'e oy verebilecek "aranan" kitlenin Alevi vatandaşlar ve Kürt halkı olabileceği fikri, Aybar'ın zihninde yavaş yavaş belirlemeye başladı. Bu kitle sağ iktidar partileriyle de, devletle de en büyük sorunları yaşamış halk kesimlerinden oluşuyordu ve Türkiye'de kendilerini en horlanmış hissedenlerdi.

Seçimlerden sonra TİP'in hem CHP ile rekabeti, hem de halkın oy tercihleriyle ilgili değerlendirmeler sonucunda milli cepheden uzaklaştığı tahmin edilebilir. Bu durum yeni bir soruna yol açtı. Seçimlerden hemen önce Atatürkçülüğü öven, II. Milli Kurtuluş Savaşı'ndan söz eden, Atatürk posterlerini parti binalarına asan, 27 Mayıs'ı çoşkuyla kutlayan hatta Milli Birlik Komitesi üyesi subaylardan biri partiye katıldığı için çok sevinen[53] TİP şimdi Atatürkçülüğe olmasa bile Atatürkçü partiye, CHP'ye, 27 Mayıs'a doğrudan olmasa bile "tepeden inmeciliğe" karşı çıkıyordu. 1965 seçimlerine kadar TİP önderliği ordunun 1960 müdahalesi ile gericileri, sömürücüleri ve onların temsilcilerini görevden uzaklaştırdığını düşünerek müdahale-

53 14'ler olarak bilinen 27 Mayısçı subaylardan Muzaffer Karan 1965 Mayısı'nda partiye katılmıştı. Aybar basına böylelikle "TİP ile 27 Mayıs arasında bağlantı kuruldu" açıklamasını yapmıştı. Aslında bu bağlantının önceden de var olduğu ama artık daha güçlü biçimde oluştuğu da vurgulanmıştı. Sargın, *a.g.e.*, s. 1144.

yi olumlamıştı. 27 Mayıs müdahalesi Kurtuluş Savaşı'nın önemli günlerinden biri olarak değerlendirilmiş ve "Atatürkçülüğün tekrar doğuşu", "Kuvayi Milliye ruhu"na geri dönüş olarak ele alınıp olumlanmıştı. Partinin yazılı kaynaklarında Başbakan Menderes ile iki bakanın idamına dair herhangi bir tepki veya eleştiri belirten görüşe de rastlamadığımı belirtmem gerekir. Ayrıca 27 Mayıs'tan sonra yeni anayasanın sosyalist partilerin ve sendikaların kurulmasına izin vermesi olumlu bir açılım olarak değerlendirilmişti. Aybar Atatürkçülüğü devamlı olarak olumlamış ve AP'nin 27 Mayıs'a ve Anayasa'ya yönelik tepkilerini şiddetle eleştirmişti. Hatta 27 Mayıs Anayasası'nı korumanın da "Türkiye'de devrimci olmak" anlamına geldiğini Aybar vurgulamıştı. Türkiye'de "bize özgü tarihsel şartlar sonucu", "anayasalar genel olarak hâkim sınıfların ideolojisini" dile getirirken 27 Mayıs Anayasası "toprak ağalarının ve işbirlikçi sermayeci sınıfların çıkarlarını iyice köstekleyen" hükümlerle doluydu. Özellikle 1966'dan önceki dönemde parti Atatürkçüleri desteğe çağırmış ve 27 Mayıs darbesini olumlamış,[54] hatta partiyi bu girişimin devamı olarak görmüştü. Aybar'a göre 27 Mayıs demokrasiyi ve sosyal adaleti bütün topluma açmıştı ve bu, Kemalizmin restorasyonuydu.

TİP Kemalizmi ve Atatürk reformlarını ilerici nitelikleri bakımından desteklemekle beraber halka karşı tutumu bakımdan eleştiriyordu. Parti 27 Mayıs'ı bir yandan yukarıda anlattığımız özellikleri bakımından destekliyor, öte yandan da tepeden inmeciliğe karşı olduğunu belirtiyordu. Yani sonuçta Atatürkçülük konusunda, 27 Mayıs ve DP dönemi konusunda parti önderliğinin çelişkili sözleri söz konusuydu. Bütün bunları *Yön* hareketi gündeme taşıyor, hatta daha önce söz ettiğimiz gibi Genel Başkan Aybar'ın birbiriyle çelişen görüşleri dergide alt alta sıralanıyordu.[55] TİP bu eleştirilere kuramsal yanıt oluşturmakta yavaş ve gönülsüz davranmıştı.

Ara Tabakalar mı? İşçi Sınıfı mı?

Yukarıda söz ettiğimiz gibi TİP'in 1965 genel seçimlerinde belli bir başarı kaydetmesi, Türk halkının sosyalizmi benimsemeye yatkın olduğuna ilişkin bir umut uyandırmıştı. TİP sadece 54 şehirde örgütlenip seçime katılabilmiş, maddi yetersizliklere ve sağcı partilerin baskılarına rağmen oyların % 3'ünü

54 Örneğin bkz. "Rejimi Savunmak İçin", *Sosyal Adalet*, sayı 3, 1963, s. 4; "Bildiri", *Sosyal Adalet*, sayı 11, 1963, s. 4. Derginin 119. sayısında yayımlanan notta TİP'in bütün üyelere duyurulan seçim propagandasında Aybar partinin Türkiye tarihinin bütün iyi eylemlerinin mirasçısı olduğunu açıklamıştı. "Parti, Atatürk devrimlerine ve 27 Mayıs'a içtenlikle bağlıdır. Bunlar bütün ulusun sömürüye, geri kalmışlığa karşı savaşıdır ve tam bağımsızlık hareketidir. 27 Mayıs demokrasi ve özellikle yoksul halk için sosyal adalet getirmiştir", akt. Sargın, *a.g.e*, s. 1114-1115. Aybar'ın 27 Mayıs mesajı için bkz. *Sosyal Adalet*, sayı 15, s. 24.

55 *Yön*, TİP hakkındaki bu çelişkilerden söz etmişti ama TİP'in önde gelenleri bunları yanıtlamamıştı. Örneğin bkz. Avcıoğlu, "Bir Sosyalist Stratejinin Esasları".

(276 bin oy) alarak parlamentoda 15 koltuk kazanmıştı. Bu Türkiye için bir ilkti ve elbette önemli bir başarıydı.[56]

Parti liderleri, özellikle Mehmet Ali Aybar, sosyalizmin halkın damarlarında mevcut olduğuna ve eğer kitlelerle yakın ilişki kurarak onları bilinçlendirebilirlerse sosyalizmin kitlesel bir hareket haline geleceğine inanıyordu.[57] TİP iktidara gelince yönetimin sınıfsal yapısının da dramatik olarak değişeceğini ve böylece yasal parlamenter yolla sosyalist devrimin gerçekleşeceğini ileri sürüyordu. Aslında yukarıda söz ettiğimiz gibi oyların büyük kısmı İstanbul'dan, işçi sınıfı mahallerinden değil, orta sınıfların yaşadığı bölgelerden alınmıştı.[58] Kırsal bölgelerde ise toprak reformu söyleminin olumlu etkisi ve Kürt adayların da yoğun çabalarıyla oylar daha çok Alevi ve Kürtlerden alınmıştı.

1966 yılında *Yön* sayfalarında yürütülen "Sosyalizm Tartışmaları"na eski TKP'liler de katılınca TİP ilk kez Marksist teori bakımından eleştiriye maruz kaldı. TİP merkez yönetimi bu önemli teorik tartışmaya katılmadı ve bunun yerine parti içindeki konuşmalarda, söylevlerde ya da dergi yazılarda görüşlerini belirtmeyi tercih etti.[59] TİP'in önder kadrosunun açık tartışmaya katılmaması sosyalistlerin –özellikle genç sosyalistlerin– gözünde prestijlerini zedeledi. TİP'te bazı partililer ve parti içinde muhalif görüşte olanlar ise tartışmaya katıldılar.[60] *Yön* hareketinin önderi Doğan Avcıoğlu'nun getirdiği eleştirilere TİP tarafından verilen en erken yanıtlardan biri, ünlü ressam Abidin Dino'ya aitti. Dino, TİP'in "romantik" bir parti olmadığını ve halka dayanmadan yapılacak tepeden inme devrimin gerçekçi bir siyaset olmadı-

---

56 Parlamentoya TİP'ten şu isimler girmişti: Mehmet Ali Aybar, Sadun Aren, Çetin Altan (İstanbul), Rıza Kuas (Ankara), Muzaffer Karan (Denizli), Tarık Ziya Ekinci (Diyarbakır), Yahya Kanbolat (Hatay), Cemal Hakkı Selek (İzmir), Adil Kurtel (Kars), Behice Boran (Urfa), Yunus Koçak (Konya), Kemal Nebioğlu (Tekirdağ), Ali Karcı (Adana), Yusuf Ziya Bahadınlı (Yozgat) ve Şaban Erik (Malatya). Bunlardan MBK üyesi olan Muzaffer Karan partiyi komünistlik yapmakla suçlayarak istifa ettiği için partinin milletvekili sayısı sonradan 14'e düştü. Murat Belge, "Türkiye İşçi Partisi", s. 2122.

57 Aybar, *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1968, s. 489.

58 Murat Belge, "Sol", İrvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak (ed.), *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Belge Yayınları, İstanbul, 1990, s. 169.

59 Örneğin bkz. Aybar, *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm*, s. 465, 474, 495, 606, 688; Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 254-255; Abidin Dino, "Realistler-Romantikler", *Sosyal Adalet*, Kasım 1965, s. 18-20; Sargın, *a.g.e.*, s. 382.

60 TİP içerisinde Erdoğan Başar Berktay, Muvaffak Şeref, Ahmet Say, Vahap Erdoğdu, Can Yücel ve Arslan Başer Kafaoğlu MDD hareketini destekleyenler arasındaydı (Atılgan, *a.g.e.*, s. 219). Yücel daha sonra bir özeleştiri yaparak aslında strateji konusunda düşüncelerini yeterince derinleştirmediğini ve partinin kararını beklemesinin daha yerinde olacağı yönünde bir açıklama yapmıştı. Bkz. Sargın, *TİP'li Yıllar. 1961-1971...*, s. 1171. Ayrıca Can Yücel, Doğan Avcıoğlu'na yoldaşça ve "şairce" seslenmişti ve bu da *Yön*'de yayımlanmıştı: "Doğan Kardeş, TİP üzerine açtığınız soruşturmaya karşılığım şu: 'Ulan avcı, vurma beni, Ben bu dağın, ey balam meralıyam' Gözlerinden öperim", Can Yücel, "Can Yücel'in Cevabı", *Yön*, sayı 174, s. 10.

ğını vurgulamıştı. Dino aynı zamanda milyonlarca köylü üzerinde muhafazakâr güçlerin egemenliği sorununun da ciddi olduğuna katılarak bunun çözümünün, köyleri yakından tanıyan parti mensuplarının bu bölgelere giderek köylülerle doğrudan ilişki kurmasından geçtiğini belirtmişti.

TİP'liler arasından teorik tartışmaya ilk katılanlardan biri, parti genel yönetim kurulu üyelerinden Rasih Nuri İleri oldu. İleri, Avcıoğlu'nun TİP'e yönelik "iki meydan muharebesini aynı anda vermek" ve "proleter-burjuva sloganlarını ön plana çıkararak antiemperyalist milliyetçi güçleri dağıtmak" eleştirisine, bağımsızlık ve sosyalizm mücadelesinin birbirinden ayrılamayacağı, bunların "bir tek mücadele" olduğu savıyla yanıt verdi. Rasih Nuri İleri, halk kütlelerine bu gerçekliğin anlatılması ve Atatürkçülere de bunların kabul ettirilmesi gerektiğinin altını çizmişti: Atatürkçülerle dayanışmaya gidilebileceği kanısındaydı, fakat antiemperyalist mücadele emperyalizmi yurda sokan kapitalizme karşı mücadeleden ayrılmamalıydı. TİP'in gerçek milliyetçilere, Atatürkçülere milliyetçiliğin ve sosyalizmin "bir tek davadan" oluştuğunu anlatması ve onları böylelikle sosyalist mücadeleye çekmeye uğraşması gerektiğini vurgulamıştı. Zaten halk son seçimlerle böyle bir yola itibar etmediğini de göstermişti. O nedenle öncelikle sınıfsal bir mücadele gerekliydi.

İleri, "işçi sınıfının öncülüğü" konusunun buna bağlı olduğunu vurguluyordu. Ona göre Avcıoğlu "öncü olan sınıf değil, partidir" görüşündeydi aslında ve partide ise öncülüğün sosyalist aydınlarda olması gerektiği fikrindeydi. İleri, bu tutumu "halksız demokrasi, 'komünizm gerekirse onu da yaparız' diyen CHP'nin vasilik zihniyeti" olarak betimlemişti. Hatta İleri, CHP'nin halkçı olmadığını, emperyalistlerin yerleştiği AP'nin bile halka daha yakın olduğunu iddia etmişti. Aydınların çabaları önemliydi, ama asıl olan işçi sınıfının "onun en uyanık ve şuurlanmış unsurlarının" mücadeleye fiilen katılmasıydı. Bu, tek parti altında işçilerin kendini sosyalizme adamış aydınlarla beraber yürüteceği çalışmalarla olacaktı. İleri, Türkiye'de hatırı sayılır büyüklükte bir işçi sınıfının mevcut olduğunu belirttikten sonra işçi sınıfının neden öncü olacağını altı başlık altında açıklamıştı.[61]

61 İleri, işçi sınıfının öncülüğünü şu şekilde açıklar: "İşçi sınıfı kalabalık bir sınıftır ve modern tekniğin temsilcisidir. İşçi sınıfı en yoğun sınıftır. Köylülerin, esnafın başaramayacağı örgütlenmeyi, ortak hareket etmeyi işçi sınıfı başarabilir. İşçi sınıfı aynı şekilde sömürülür, köylüler ise farklı şekillerde ve çoğu kez dolaylı sömürülürler; ondan dolayı birlikte hareket etmeleri zordur. İşçi sınıfının kaybedeceği bir şey yoktur, farklı umutları (toprağını büyütsem gibi) olamaz o nedenle daha kararlıdır, mücadelesinde devamlılık vardır. Modern toplumlarda bütün üretim ve komuta mevkileri işçi sınıfının elindedir. Bir grev kararıyla hayatı durdurabilir. Hatta 'genel bir grev istilacı bir düşman ordusunu bile durdurabilir'. İşçi sınıfı 'en modern tekniğin' temsilcisi, yürütücüsüdür, bu bakımdan 'en aydın ve ilerici sınıftır'. İş yerinde teşkilat ve disiplin öğrenir." Sosyalizmin işçi sınıfının davası olduğunu belirten İleri'ye göre, ancak işçi sınıfı milletin kurtuluşu, bağımsızlığı ve kalkınması için öncülüğü diğer sınıfları etrafında toplayıp zafere, demokrasiye doğru yol alabilirdi.

TİP, içinde CHP'nin milliyetçi unsurlarının olduğu "ara tabakalara" da halkın karşı olduğu görüşündeydi. Daha önce koalisyon ortaklığı kurup antiemperyalist cephede CHP ile beraber hareket edebileceğini belirtmiş olan TİP önderleri, CHP'ye daha mesafeli tavır almaya başladı.[62] TİP öncelikle CHP'nin gerçekten antiemperyalist olup olmadığını sorgulamış, Türkiye'nin "Amerika ile iç içe olma politikasının" 1947 yılında CHP tarafından başladığını ileri sürmüştü.[63] Partinin Gaziosmanpaşa ve Beyoğlu ilçe kongrelerinde konuşan Aybar da, CHP'nin "Atatürk öldükten sonra bağımsız dış politikada ilk tavizleri verdiğini" belirtmişti. İleri, CHP'yi "iktidardayken yabancılara imtiyazlar veren, muhalefette iken istiklalci kesilen" diye tanımlamıştı: CHP muhalefetteyken reform çağrısında bulunuyor ama iktidara geldiğinde elinde fırsat varken bunu hayata geçirmiyordu.[64]

CHP'nin gerçekten reformcu ve antiemperyalist olup olmadığı sorusu dışında İleri'nin de belirttiği üzere halkın da CHP'ye yaklaşımı olumlu değildi. Aybar Gaziosmanpaşa ve Beyoğlu ilçe kongrelerindeki konuşmasında CHP'nin "toprak ağaları ile kapkaççı sermayeci çevrelerin hızla büyüyen nüfuzları karşısında iktidara dört elle sarılan, halka sırt çevirmiş bir kadro" haline geldiğini ileri sürmüştü.[65] Aybar CHP'yi "Osmanlı tipi devlet yönetiminin son mirasçısı" olarak tanımlamıştı. Ona göre bu "kerametine inanmış, kendi dışında hiçbir değer, hiçbir kuvvet tanımayan, ceberut, tepeden inme bir iktidar makinesi" demekti. Aybar halkın bu nedenle "Osmanlı tipi devlet yönetiminin" bir daha ortaya çıkmaması için CHP dışındaki partilere, DP ve AP'ye oy verdiğini iddia etmişti ve bu durum aslında halkın bilinçli olduğunu göstermekteydi. Aybar, demokratik rejim devam ettiği sürece "emekçi"

---

62 Aydınoğlu'na göre TİP, CHP kendisini "ortanın solunda" bir parti olarak tanımladıktan sonra, parti söylemiyle rekabet içerisinde, devlet ve sınıflar üzerine yeni tezler, teoriler geliştirmeye başlamıştı. Bkz. Ergun Aydınoğlu, *Türk Solu. Eleştirel Bir Tarih Denemesi: 1960-1971*, Belge Yayınları, İstanbul, 1992, s. 78.

63 Bkz. "Siyasi notlar: CHP-TİP düellosu", *Yön*, sayı 173, s. 5. CHP bu suçlamaya çok sert tepki vermişti. Genel Sekreter Kemal Satır, CHP Eskişehir Kongresi'nde suçlamaları şöyle yanıtladı: "Bu vatanın tapusunda imzası olan insanların vatanı satıyor diye halk efkârına duyurulması en azından vatan sevgisi mefhumundan uzak olmak demektir. Alnı açık Lozanlardan gelen bir lideri, 1947'de vatanı sattı diye ilan etmek, itham etmek vatana ihanetin ta kendisidir". CHP'de "ortanın solu" politikasının en başta gelen savunucusu Bülent Ecevit ise Ankara Merkez İlçe Kongresi'nde parti içindeki "orta yolculara" Lozan ile bağımsızlığın kazanıldığını, ama iktisadi bağımsızlık savaşının bitmediğini hatırlatmıştır. CHP'nin 1965 seçimlerinden önce vergi reformu yaptığını ve petroller ile madenlerin yabancı sömürücülerden kurtarılması için mücadele başlatıldığını hatırlatmıştı. Ecevit'e göre CHP seçimler öncesinde iç ve dış sömürücülerle mücadele ettiği için seçimi kaybetmişti. Fakat Ecevit yine de bu mücadeleden dönülmeyeceğini, CHP'nin "halkın yararına, ortanın solunda" olduğunu belirtmişti. Bkz. "Ecevit'in Konuşması", *Yön*, sayı 174, s. 5.

64 Rasih Nuri İleri, "TİP Tartışmaları: Bağımsızlık, Sosyalizm ve İşçi Sınıfı".

65 *Yön*, Aybar'ın konuşmasını gayet geniş olarak doğrudan aktarmıştı. Aybar'ın sözleri hakkında sadece "Parlamentoculuğun savunusu yaptı ve 'halk düşmanı kapıkulu' tezini uzun uzun işledi" yorumu yapılmıştı. "TİP Genel Başkanı'nın Konuşması", *Yön*, sayı 176, s. 7.

halkın AP'yi de oylarıyla devireceğinden emindi ve –büyük ihtimalle *Yön*cüleri kastederek– "bazı aydın çevrelerinin" demokrasiyle ilgili kötümserliğini kesinlikle paylaşmadığını ifade etmişti. Aybar'a göre en kötü demokrasi bile diğer rejimlerden her halükarda daha olumluydu:

> Bugünkü aksak şekli ile de olsa, demokratik rejimin yaşaması şarttır. Adalet Partisi'nin ters işlerini gösterip Türkiye'de demokrasinin yürümeyeceğini ileri sürenler, demokrasiye zaten hiçbir vakit inanmamışlardır. Bunlar yalnız iktidara inanırlar. İktidarda olmak şartı ile her kılığa kolayca girerler. Bu gibilere, hangi etiket altında olursa olsun, itibar edilmemeli, fırsat verilmemelidir. Demokrasinin en kötüsü, en aksak şekli bile, halka bir gün devlete gerçekten sahip çıkma imkânını verdiği için, diktatörlüklerin en vaatkârından gene de iyidir.[66]

Aybar yine aynı konuşmada askerî darbelerle sosyalizme giden yolu açma girişimlerini ima ederek bunun mutlaka faşizme yol açacağını da vurgulamıştı:

> Bazı aydın çevreleri saran kötümserliği kat'iyen paylaşmıyoruz, demokrasiden umut kesmiyoruz. Çünkü en kötü demokrasinin bile halka, bir gün gerçekten devlete sahip çıkma imkânını verdiği için halka rağmen halktan yana olduğunu söyleyerek iş başına gelen diktatörlere tercih edilmesi gerektiğine inanıyoruz. Ve de halkın iştiraki olmadan sosyalizm kurma teşebbüsünün mutlaka faşizme yol açacağını kesinlikle biliyoruz.[67]

Aybar'a göre sosyalizm farklı bir ekonomik sistem olmanın yanında "bir hümanizma" idi, "halkın felsefesi ve halkın ahlâkı"ydı. Sosyalizm bu nedenle ancak halkın inancı ve şevkiyle kurulabilecek ve yaşatabilecek bir sistemdi. Aybar'a göre içinde bulunulan ve başta Amerika'ya karşı verilen II. Milli Kurtuluş Savaşı ve "27 Mayıs Anayasası'nı savunma yolunda çetin mücadeleler" sonunda kazanılacak zafer, aynı zamanda "demokratik sosyalizmin" zaferi olacaktı. Aybar'a göre yurttan ikinci kez düşmanı atan emekçi halk, bu sefer devlete sahip çıkmasını da bilecekti. Toprak ağaları ile işbirlikçi sermayeden gelen "hâkim ve yönetici sınıflar" ülkedeki buhranı gün geçtikçe derinleştiriyorlardı. Aybar'a göre Türkiye'deki demokrasiyi sosyalistler savunuyordu çünkü aslında demokrasi, sosyalizm demekti. Aybar bu bağlamda demokratik sisteme de güveniyor, hatta 1969 seçimlerinde "başa güreşileceğini" muştuluyordu. Aybar'a göre "maya" tutmuştu. Seçimlere hazırlanmak için köylere gitmek gerekiyordu: Seçimler köyde kazanılacaktı. Aybar'a göre emekçilerin de mutlu güzel günler yaşayacağı zamanlar yaklaşıyordu.

66 A.g.m.

67 A.g.m.

Aybar bir sonraki Beşiktaş İlçe Kongresi'ndeki konuşmasında da Türkiye'de burjuvazinin niteliğini tartışmasının odağına aldı. Türk burjuvazisinin 19. yüzyıl başlarından beri, yani ülkeye kapitalizmin girmesinden beri "aracı ve işbirlikçi ticaret burjuvazisi" niteliğinde kaldığı için hem derebeylik kalıntılarıyla uzlaşmak hem de yabancı kapitalizmle işbirliği yapmak durumunda olduğunu ifade etti:

> [Türk burjuvazisi] daima tavizci, gerici veya tutucu, nutuklarda Batı taklitçisi, fakat tatbikatta Osmanlı tipi devlet yönetiminin mirasçısı, yani halka bir sürü gözüyle bakan eli sopalı, tepeden inme devlet anlayışının yürütücüsü olarak kalmıştır.[68]

Aybar Bakırköy İlçe Kongresi'nde yaptığı konuşmada da benzer konulara değindi. Yine sosyalizmin "halksız", hele "halka rağmen" asla kurulamayacağını, zaten kurulsa da "anlamını" kaybedeceğini belirtti.[69] 1950 yılındaki seçimlerde halk "kendisini ayak takımı sayan, tepeden bakan", "ceberut", "yukarıdan aşağı yönetim şeklinden" kurtulabilmişti. Fakat onun yerine bir alternatifi olmadığından kendi temsilcilerini iktidara geçirememişti. Halka, TİP'in kurtuluş için tek yol olduğunu anlatmak gerekiyordu. Aybar'a göre halkın güvenini muhalefetteyken kazanmak gerekiyordu. Sosyalizm halksız kurulamazdı, kurulsa bile halk zaten tarihsel deneyimleri sonucu tepeden inme sosyalizme direnecekti:

> Bir yeni 27 Mayıs ile sosyalizmin kestirmeden kurulabileceğini düşünenler varsa, bu kimseler hata içindedirler. Çünkü halkımız (Osmanlı tipi devlete) bir dönüştür diye, tepeden inme sosyalizm denemesine, hiç değilse pasif kalmak suretiyle, karşı koyacaktır. Bu takdirde de sosyalizmi başarıya ulaştırabilmek için gene halkın güvenini kazanmak gerekecektir ki, bu güveni iktidarda kazanmak, muhalefette iken kazanmaktan kat kat daha zordur. Böylece sosyalizmi kestirmeden kuralım diyenler yolu daha da uzatmış olacaklardır. Kaldı ki, halka dayanmadan iktidara gelen bir (takımın) iktidarda kalmak kaygısı ile birtakım tavizler vermeyeceği de temin edilemez. [70]

Aybar'ın halksız sosyalizm sorununa değinen konuşmalarından hemen sonra *Yön* dergisinde İlhan Selçuk bir yazıyla TİP'in tutumunu eleştirdi.[71] Selçuk öncelikle kimsenin herhangi bir rejimi yukarıdan aşağıya zorla ka-

---

68 A.g.m.

69 "TİP Bakırköy Kongresi", *Yön*, sayı 178, s. 6.

70 Aybar seçimlerde bütün köylerden oy çıktığına işaret edip "ortamın hazır olduğunu", "mayanın tuttuğunu" belirtiyordu. Halkla yakın temaslar kurulacak ve bir sonraki seçimlerde başa güreşilecek, böylece "tam bağımsız, demokratik, sosyalist" Türkiye'ye doğru ilerlenecekti.

71 Selçuk, "Tepeden İnme", *Yön*, sayı 179, s. 5.

bul ettirmeye çalışmadığına dikkat çekiyordu. Hatta Selçuk böyle bir konuyu "kurcalamanın", "tartışma alanına getirmenin", "faydasız" hatta "zararlı" olacağı kanısındaydı. Ayrıca Selçuk'a göre bunlar *Yön*'deki tartışmanın dışında kalan konulardı ve "halksız sosyalizm" kurulamayacağına göre, TİP önderleri bunu gereksiz yere tartışıyordu. Bununla beraber Selçuk, TİP'in çelişkili tutumları olduğuna dikkat çekmişti. 27 Mayıs Anayasası'nı "ilerici" sayarken onu hazırlayan çevreleri "tutuculukla itham etmek bir çelişme değil midir?" diye soruyordu. İlhan Selçuk Tanzimat'ın ve Cumhuriyet'in ilanının, 27 Mayıs'ın, hepsinin tepeden inme olduğunu hatırlatıyor ve bunlarla sosyalistlerin çalışma ortamının hazırlandığına dikkat çekiyordu. Selçuk'a göre bu sorun çerçevesinde önemli olan siyasal hareketlerin niteliğiydi. Yoksa rejimlerin, siyasal dönüşümlerin "yukarıdan aşağıya mı, aşağıdan yukarıya mı" olduğu önemli değildi.

TİP önderlerinin genellikle kendi kongrelerinde yaptıkları konuşmalarla sürdürdüğü tartışmaya Fethi Naci de katıldı. Naci daha önce de söz ettiğimiz gibi TİP tüzüğünün 53. maddesini eleştirmiş ve *Yön*cülere yakın bir şekilde milli cepheyi ve bütün sınıfların ittifakını savunmuştu. Fethi Naci TİP'ten çıkarıldıktan sonra *Yön* dergisinde yazıları yayımlandı, fakat kendisi tartışmaya Doğan Avcıoğlu'na yönelik son derece ağır bir suçlamayla katıldı.[72] *Yön* Naci'den gelen ağır suçlamalarla dolu bu metni aynen yayımlamıştı. Naci'ye göre Avcıoğlu, Sovyet Marksist yazarların eserlerini ya yanlış anlıyor, ya da askerî darbeleri ilerici gösterecek şekilde bunlar üzerinde tahrifat yapıyordu. Naci, yazısının amacının "başlatılmış ve sürdürülmek istenen birtakım oyunları açığa çıkarmak, Marksist teorinin dejenere edilmesine, Marksist teorisyenlerin yalan şahit durumuna düşürülmesine karşı çıkmak" olduğunu açıklıyordu. Fethi Naci'nin açıkçası Avcıoğlu'nun Sovyet yazarları yanlış anlamış olabileceğine ilişkin ihtimalin üzerinde samimi olarak durmadığı bellidir. Fethi Naci'ye göre Avcıoğlu ara tabakaların her zaman ilerici olduğunu savunuyordu. Kendisi ise söz konusu Sovyet yazarlarının savlarının tam olarak bu şekilde olmadığı kanısındaydı:

> Ben de Avakov'la Stepanov gibi düşünüyorum: Ara sınıflar hem ilerici akımlar için, hem de en kötü irtica için besleyici bir çevre olabilirler.[73]

Avcıoğlu'nun tahrifat yaptığı iddiası, Divitçioğlu'nun daha önce de bahsettiğimiz gibi ATÜT tezi yazısının başına düştüğü bir notla ilgiliydi asıl olarak: Avcıoğlu, "Divitçioğlu'na göre, bu ara tabakalar, halk düşmanı ve tutucudur. İlerici bir rol oynamaları asla mümkün değildir. Aşağıdaki incelemede okuyacağınız Marksist teorisyenler, Divitçioğlu'ndakinden tamamen aksi sonuçlara

72 Naci, "Bay Avcıoğlu'nun Dedikleri", *Yön*, sayı 180, s. 10.

73 A.g.m.

varmaktadırlar" notunu düşmüştü. Fethi Naci "tamamen aksi" sözünün "ara tabakalar her zaman halk dostudur, ilericidir", "mutlaka ilerici bir rol oynarlar" anlamına geldiğini, halbuki Marksist teorisyenlerin ara tabakaların "ancak belli hallerde" ilerici rol oynayabildiğini iddia ettiklerini vurguluyordu. Fethi Naci'ye göre Avcıoğlu, Avakov ve Stepanov'dan yaptığı aktarımlarla bilinçli olarak askeri ilerici göstermekteydi. Halbuki Mirski gibi Sovyet Marksistlerinin devrimci demokratların ya da milliyetçi demokrat subayların sınıflar dışı veya üstü olmadığını hatırlattığını ve ancak kitlelerin onların hangi yönde ilerleyebileceğini belirlediğine ilişkin uyarılarını görmezden gelmekteydi. Böylelikle Avcıoğlu bu Sovyet yazarlarını sadece "askerî çevreleri destekleyen uzmanlar" olarak göstermekteydi. Naci'ye göre Avcıoğlu ayrıca ara tabakaların devrimci rolünü Marksist olmayan yazarlara dayanarak da kanıtlamaya çalışıyordu. Bunların sonucunda Fethi Naci, Doğan Avcıoğlu'nu "Marksist düşüncenin gelişimini düpedüz tahrif ediyor" sözleriyle eleştirmişti.[74]

Yön hareketi tartışma çerçevesinde bu suçlamalara yanıt verdi. Öncelikle "ara tabakaların ilerici bir rol oynaması mümkün değildir" hükmünün mantıksal olarak tam tersinin, "ara tabakaların ilerici bir rol oynaması mümkündür" hükmü olduğunu açıkladılar.[75] Ayrıca *Yön*'ün hiçbir yazısında ara tabakaların "mutlaka" ilerici bir rol oynayacağına ilişkin bir saptama olmadığını da vurguladılar. Hatta *Yön*'de böyle "tek bir satır" dahi gösterilemeyeceğini de iddia ettiler. Ayrıca Naci'nin Avcıoğlu'na ve *Yön* hareketine yönelik "halk kütlelerinin önemini görmezden gelme" suçlamaları Avcıoğlu'nun kaleminden "Fethi Naci'ye yakıştıramadığımız 'alaturka' tartışmanın tipik bir örneği" sözleriyle yanıtlandı. *Yön*cülere göre Naci'nin iddiaları "ilkokul seviyesinde" kalmaktaydı. Dergi, "Halkçılık 180 sayıdır *Yön*'ün en geniş biçimde incelediği konudur" diyerek "halksız sosyalizm" iddiasını "kaba bir tahrifçilik" olarak değerlendirdi: Onların amacı "Marksist teorinin şimdiye kadar ihmal ettiği ve bir iki yıldır ele aldığı konuları belirtmek"ti. Ayrıca Marksistlerin "ara tabakalar" konusunda tutumlarının net olmadığı, milli burjuvaziye karşı tutum değişikliğinin 1956 "doktrinal devrimi" ile başladığı hatırlatılıyordu. 1960 yılı kararlarına rağmen bu konuda "müteredditt" durumun devam ettiği ve bazı Marksistlerin "anlamsız", ne olduğu belli olmayan "milli burjuvazi" kavramı yerine "ara tabakaların devrimci unsurlarını" milli burjuvazi

74 A.g.m. Metnin fazla kibar olmadığını, fakat Avcıoğlu'nun Naci'ye yönelik bazı imalarının da (günlük gazetelere Avcıoğlu hakkında dedikodular fısıldamak gibi) benzer biçimde saygı sınırlarını biraz aştığını belirtmek lazım. Zaten *Yön* bu yazının ardına yazılan notta, "Fethi Naci'nin çok ciddi, çok soğukkanlı ve çok terbiyeli yazısını –cevap hakkına mutlak saygımız olduğu için– aynen yayınladık" der. Ayrıca notta, "*Yön*'de bir süre yazı yazmış bir insana gösterilmesini gerekli bulunan saygı çerçevesinde" söz konusu yanıtın kaleme alınmış olduğu da vurgulanır. "*Yön*'ün Notu", *Yön*, sayı 180, s. 11.

75 A.g.m.

dışında düşünmeye başladığını ileri sürüyorlardı. Ayrıca Marksistlerin 1963 yılına kadar ara tabakaların devrimci unsurlarını şüpheyle karşıladıkları, ancak 1964 yılından sonra ara tabakaların "yol bazen çok dolambaçlı da olsa" gerçek bir sosyalizm yolunu açabileceklerini kabul ettiği iddia ediliyordu.[76] Yani kısacası *Yön* hareketi 1956 yılından beri teorik açıdan bu konuya yaklaşımda önemli değişiklikler olduğunu belirtmekteydi.

Sosyalist çevrelerde bu tartışmalar sürerken TİP Genel Başkanı Aybar İstanbul İl Kongresi'nde yaptığı konuşmasının önemli bölümünü yine aydınların sosyalist harekete öncülük edip edemeyeceği sorusuna ayırmıştı. Aybar dünyada halksız sosyalizmin kurulduğu tek ülke gösterilemeyeceğini belirtmişti.[77] Ayrıca bazı aydınların milli kurtuluş savaşları sırasında ve yurdu kalkındırma işlerinde orta sınıfların, özellikle aydınların devrime öncülük ettiği görüşünden hareketle sosyalizmin geri kalmış ülkelerde ancak "tepeden inme" kurulabileceği görüşüne vardıklarını belirtmişti. Aydınların gözünde emekçi halk "sadece yönetilecek, kullanılacak bir kütle"ydi.[78] Aybar Türkiye'de "halkı uyandırmanın zor olacağı gerekçesiyle sosyalizmi kestirmeden kurma ümidi" içinde olanların bulunduğunu öne sürerek bunların "ciddi bir eleştiriye" dayanamayacağını iddia ediyordu. Aybar bununla beraber aydınların halk hareketleri içinde önemli rol oynayacağını, hatta örgütler içerisinde yönetici bile olsalar bunun bir "küçük burjuva hareketi değil halk hareketi" olacağını belirtmişti. Aybar'a göre aydınlar "hükümet darbesiyle" iktidara gelmişse "halkı yönetimin dışında bırakarak hareketi tekellerine" alıyorlardı. Bu yol memleketi tekrar emperyalizmin nüfuzu altına sokma tehlikesine yol açardı; hatta Aybar Türkiye'nin bu yolun "hazin bir örneği" olduğunu öne sürmüştü:

> Küçük burjuva aydınları mensup oldukları sınıf bakımından bireyci ve genellikle kapitalizme ve onun ideolojisine dönüktürler. Bunlar iki vecheli bir şahsiyet taşır. Ancak halkın ağırlığını koyduğu bir politik hareket içinde bulundukları hallerde olumlu hareket ederler. Yalnız kaldıkları zaman halka karşı olmasalar da tepeden ve dışarıdan bakma alışkanlığı içindedirler. Gerek psikolojileri bakımından, gerek üretim faaliyetlerinin dışında bulunmaları dolayısıyla bu aydınlar kapitalizme kayma eğilimindedirler. Ancak işçi örgütünün içindedir ki aydın, yararlı insan olur. Onun dışında oldu mu, etiketi ne olursa olsun, ona güven caiz değildir. Evet, ona güven caiz değildir ve yarın bu gibi aydınların ne yapacağı belli olmaz. [79]

76 A.g.m., s. 12.

77 "TİP İstanbul İl Kongresi".

78 Akt. Sargın, *a.g.e.*, s. 405.

79 *A.g.e.*, s. 406. *Yön*cüler Aybar'ın özellikle aydınlara güvenilmemesi gerektiği yönündeki sözlerine karşılık "Bu çok yüksek seviyedeki sözleri, *Yön* okuyucularına ve TİP Genel Başkanı'na olan

Aybar ayrıca dünyada emperyalizmin ve kapitalizmin gerilediğini, objektif şartların sosyalist gelişmeye uygun olduğunu belirtmiş, Türkiye'de de sosyalizmin "bir kısım bozguncu kimselerin ifade ettikleri gibi" uzak geleceğe ait bir şey olmadığını, "insan ömrü" içerisinde gerçekleşebileceğini iddia etmişti. Aybar TİP'i emekçilerin kurduğunu, yönettiğini ve halkla iç içe sosyalist parti oluşturduklarını da vurgulamıştı.

Aybar Ankara İl Kongresi'nde "Millet olarak da, kişiler olarak da kurtuluşumuz sosyalizmdedir" demiş ve sosyalizmi, "Biz emekçi halk kütleleri, aşağıdan yukarı kendi ellerimizle kuracağız" diye de eklemişti. Aybar'a göre tepeden inme sosyalizm mutlaka faşizme giderdi ve "emekçi kitlelere piyon gözü ile bakan", "halktan kopmuş aydınlar" asla sosyalizmi kurmayı başaramazdı. Buradaki konuşmasında Aybar ayrıca bağımsızlık konusuna değinmiş ve bunun Türk sosyalizminin vazgeçilmez bir unsuru olduğunun altını çizmişti. Ayrıca bağımsızlığın ancak halk kitlelerinin yönetimde yer etmelerine bağlamıştı:

> İkinci Milli Kurtuluş mücadelemizin aslında ayrılmaz bir bütün halinde bulunması, bağımsızlık ilkesinin anlamını genişletmekte, bu kavramın politik özü yanında ekonomik ve sosyal bir öz kazanmasına yol açmaktadır. (...) Gerçekten Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra halk kitlelerinin yurt işlerine ağırlıklarını koyamamış olmaları, yönetici kadroyu temelden yoksun ve yapı değişikliğine yol açacak köklü dönüşümlerden uzak bırakmıştır. (...) Böylece emperyalizmin içimizde tabii müttefiki durumunda olan aracı sermayedarlar ve toprak ağaları, gelişmek fırsatını bulmuşlardır. Özel teşebbüse yardımcı devlet sisteminin beslediği kırtasiyeci burjuvazinin de yardımı ile aracı sermayedarlarla toprak ağaları, Atatürk'ün ölümünden sonra, İkinci Dünya Savaşı sonunda meydana gelen şartlardan da yararlanarak, Türkiye'yi Amerikan emperyalizminin nüfuz ve etkisi altına sokmuşlardır.[80]

Aybar'a göre yakın tarihin bu "hazin" gerçeklerinden sosyalistler olarak iki noktada ders almak gerekiyordu:

> Birincisi: Sosyalist doğrultuda olmayan milli kurtuluş hareketleri, politik zafere ulaşsalar da, sonunda başarısızlığa uğrarlar. İkincisi: Emekçi halk kitlelerinin örgütlü politik ağırlığından yoksun kalan aydınların yönetimi, bu ay-

---

saygımız yüzünden cevapsız bırakıyoruz" açıklamasını yapmıştı. Ayrıca *Yön*cüler, TİP yöneticilerinin sosyalizm tartışmalarına katılmaktan kaçındıklarını, ama kongre nutuklarının büyük kısmını *Yön*'de ileri sürülen fikirleri cevaplandırmaya ayırdıklarını da kaydetmişti. Hatta *Yön*'e göre TİP kitlelere halkçı bir bilinç kazandırılması sorununa eğilmek yerine vaktini ara tabakaların faşizm ve emperyalizmin aletleri olacağını açıklamaya ayırıyordu. Bkz. "Sosyalizm Tartışmaları", *Yön*, sayı 187, s. 7.

80 Akt. Sargın, *a.g.e.*, s. 419.

dınlar ne kadar iyi niyetli olsalar ve birtakım devrimleri candan özlemiş olsalar da yurdu yeniden emperyalizmin yörüngesine girmekten alıkoyamaz, milletlerarası tekellerle aracı ortaklarının yurdun can damarlarını ele geçirmesine engel olamaz.[81]

Ayrıca kongrede CHP ve özellikle Ecevit'e karşı konuşmalar yapılmış ve yine bağımsızlık hareketinin yozlaşmaması ve yarıda kalmaması için antiemperyalist hareketin öncülüğünü mutlaka sosyalist hareketin, TİP'in yapmasının gerekli olduğu vurgulanmıştı. Bağımsızlıktan yana öteki sınıf ve tabakaların TİP öncülüğünde harekete katılabilecekleri belirtilmişti. Behice Boran bu konuda "milliyetçi küçük burjuvazinin liderliğini yaptığı kurtuluş hareketleri yarım kalmaya ve başarısızlığa uğramaya mahkûmdur" demişti.[82] Ayrıca Behice Boran'a göre "sosyalizmin sulandırılması" tehlikesi de vardı ve eğer bu olursa "halk sosyalizmden soğur"du. Sadun Aren de Türkiye'nin kendi iç kuvvetleriyle kısa sürede sosyalizme geçeceğini savunmuştu. Kongredeki tek muhalif ses ise delege olmayan ama 14 delegenin isteği ile konuşması kabul edilen Süleyman Ege olmuştu. Süleyman Ege "bağımsızlık savaşının, sadece sosyalistlerin yürüteceği bir mücadele" olmadığını ileri sürmüş ve başka sınıflarla özellikle de küçük burjuvalarla ittifak yapılması gerektiğinin altını çizmişti. Ege, "Türkiye'nin kaderini yüzyıldır etkileyen milliyetçi küçük burjuvadır" demiş ve onlarla sosyalist olmadıkları için ittifak etmemenin hata olacağını vurgulamıştı. Hatta bu kesimin eğilimlerine yönelik sloganlar kullanmak gerektiğini de öne sürmüştü.

Bu kongrede TİP'in Büyük Kongre'sinin 20 Kasım'da Malatya'da yapılması kesinleşmişti. TİP Malatya'da yapılan II. Büyük Kongresi'ne bu tartışmalar içinde girdi.[83] Partide MDD'cilerin etkinliği başlamıştı ve İstanbul Kong-

81 *A.g.e.*, s. 419.

82 Bkz. "TİP Ankara II Kongresi".

83 *Yön*cüler TİP'in II. Kongresi'ne ilişkin enteresan yorumlar yapıyorlardı. Öncelikle kent işçilerinin kongreye ilgi göstermediğini ileri sürdüler. TİP kafilesini ilgiyle izleyen olmamıştı: "Malatya'nın emekçileri, kendi işinde gücündeydi". Ayrıca *Yön*'e göre "kongrenin en dertli insanı", Bursa'da yıllarca partinin gelişmesi için çaba gösteren ünlü resam Balaban'dı. Balaban, kongre için delege seçilmişti fakat kartını almaya gittiğinde yetkililerden delegeliğinin "sakıncalı" bulunduğunu öğrenmişti. *Yön*'e göre Balaban saatlerce ağlamıştı. Ertesi gün yaptığı itiraz da "itiraz mercii"nin kongre olmadığı gerekçesiyle reddedilmişti. Sargın ise İbrahim Balaban'ın (Nazım Hikmet'le tanıştığı) 1950 öncesi mahkûmiyetinden dolayı Başsavcılıkça gönderilen yazıda Parti'den kaydının silinmesi istemiyle karşılaştıklarını açıklamıştır. Ayrıca Sargın, Balaban'ın partiye üye olmasına çok sevindiğini belirtir. Hukukçulardan durumu düzeltmesi için yardım istemiştir fakat Başsavcılık'tan tekrar yazı gelince, Balaban'la konuşulmuş ve anlattığına göre iyi bir şekilde ayrılmışlardı. Ama Balaban II. Kongre'de delege listesinde adının okunmadığı konusunda uyarı yapmıştı ve durum geçiştirilmişti. Daha sonra Can Yücel yanında genç muhaliflerden Vahap Erdoğdu ile gelmişti ve Balaban konusunu konuşmak istemişti. Konuşma sonrası Can Yücel tatmin olduğunu belirtmiş, Erdoğdu ise aksi görüş bildirmişti. Sonunda Can Yücel kürsüye iki farklı ayakkabı ile çıkmış, Sargın'a göre "bir sanatçı duyarlılığıyla" kürsüye çıkamayan ressam arkadaşının hiç değilse ayakkabısının tekini giyerek kürsüye ayak basmasını sağla-

resi'nde partinin önemli liderlerinden Sadun Aren bile adı sanı duyulmamış Ümran Baran'a karşı az bir oy farkıyla seçilebilmişti.[84] Parti önderleri bu sonuca epey şaşırmışlardı.[85] Bu gelişmeler sonucunda eski TKP'lilerin partiyi ele geçirmesinden hayli ürken TİP önderleri, partinin II. Büyük Kongresi'ni İstanbul veya Ankara'da değil de Kürt partililerin yoğunlukta olduğu ve Türklerin bir "milli" devrim daha yapmasına tahammülü olmadıkları rahatlıkla tahmin edilebilecek, dolayısıyla "sosyalist devrim" taraftarlarının yoğunlukta olacağı Malatya'da yapmaya karar vermişlerdi.[86]

20-23 Kasım'da Malatya'da yapılan II. Büyük Kongre, sosyalist devrim taraftarlarıyla milli demokratik devrim taraftarlarının yoğun tartışmalarına ve açık rekabetine sahne oldu. Muhalif MDD'ciler ayrı bir liste sundular. *Yön* hareketi de MDD'ci grubu destekliyordu.[87] Doğan Avcıoğlu kongreye izleyici olarak ve MDD'cileri gönülden destekleyerek katılmıştı. Türkiye'nin o dönemde kendi deyişiyle "en eski" ve belli başlı komünistlerinden Dr. Hikmet Kıvılcımlı da oradaydı. Bazı partililerin ona saygıyla ön sıralarda yer verme isteklerine parti yönetimi karşı çıkmıştı. Kıvılcımlı'nın partiye aday üyeliği de hukuki gerekçelerle reddedilmişti.[88]

Kongrede TİP'in işçiler yerine köylüleri ön plana almaya başlaması, CHP'ye karşı geliştirilen siyaset, sendikacıların işçilerle ilişkisi, partinin yayın organının olmayışı gibi farklı konular tartışıldı. Muhaliflerden Erdoğdu kongrede yaptığı konuşmasında antiemperyalist savaşı sosyalizmle eş saymanın hata olduğunu ve ilk adımın milli demokratik devrim olduğunu söyleyerek bazı partililerin eleştirisine uğradı. Aybar kongrede aydın hareketini eleştirdi ve bir darbe sonrasında aydınlar yönetime geldiği takdirde sosyalizme geçilemeyeceğini vurgulayarak Türkiye tarihinin gösterdiği gibi böyle bir hareketin sonunda ülkeyi tekrar emperyalistlerin ağına düşüreceği uyarısını da sözlerine ekledi. Behice Boran kongrede yaptığı konuşmada "sosya-

---

dığını belirtmişti (Sargın, *a.g.e.*, s. 409-411). Ayrıca *Yön*cüler Boran için "gladyatör" benzetmesini yapmıştı. Kongrede merkezin yetkisini kısıtlamak parti içi demokrasiyi etkin kılmak amacıyla bir tüzük değişikliği önerisinin reddi için uğraşan Boran *Yön* tarafından şöyle tasvir edilmişti: "Behice Boran'ın, bir Romalı gladyatör tebessümiyle, sigarasından derin bir neles çekişi görülmeye değerdi". *Yön*'de Boran'ın kongre fotoğrafının altına da "gladyatör" yazılmıştı. "TİP Büyük Kongresi", *Yön*, sayı 191, s. 4.

84 II. Kongre'yi aktaran *Yön*, Ümran Baran ile Sevinç Özgüner'i "muhalif grup" olarak tanımlamıştı. "TİP Büyük Kongresi", s. 4.

85 Fatih Şehir Kongresi'ni yürütenlerden Ümran Baran adaylardan biriydi. Nihat Sargın parti yönetiminin bu "kimsenin tanımadığı" adayın bu kadar çok oy alıp Sadun Aren'in bile onu sadece birkaç oy farkla geçebilmesine çok şaşırdığını söylemiştir. Ayrıntılar için bkz. Sargın, *a.g.e.*, s. 404-408.

86 Sadun Aren, *TİP Olayı, 1961-1971*, Cem Yayınları, İstanbul, 1993, s. 108.

87 Vahap Erdoğdu, "TİP nereye gidiyor?", *Yön*, sayı 189, s. 10-13.

88 Sargın, *a.g.e.*, s. 409. Sargın eğer yasal durum elverseydi de Kıvılcımlı'nın partiye yönelik eleştirileri nedeniyle üyeliğinin onaylanmayacağını ima etmektedir.

list olmayanlarla işbirliği sosyalist bir çizgide olmayacaktır" dedi. Ayrıca "somut bir hedef ortaya atıldığı takdirde" ve "öncülüğün" TİP'te kalması şartıyla işbirliği yapılabileceğinin de altını çizdi. Boran TİP'e yönelik "parlamentoculuk" suçlamalarına da değindi. Boran'a göre "devrimcilik" her zaman ihtilalle olmazdı, devrimcilik "sosyal yapıyı değiştirmek" demekti. Boran Türkiye'de burjuvazinin komprador ve güçsüz olduğunu belirtmişti. Halk bilinçlendikçe kuvvet dengesi sosyalistlerin lehine değişecekti, böylece demokratik yoldan iktidar elde edilecekti. Hatta Boran'a göre "memleketin yegâne ümidini" parti teşkil etmekteydi. Partiyi korumak "dünya sosyalist hareketine karşı da tarihî vazife"ydi. Boran'a göre Türkiye'de demokratik yoldan sosyalizme gidilirse "sosyalist literatüre de, teori ve uygulamada katkıda bulunulmuş" olunacaktı.

Kongre sonucunda sosyalist devrim taraftarları galip geldi. TİP içinde farklı görüşleri savunan muhalif MDD'ciler partiden ihraç edildi.[89] Daha önce söz ettiğimiz gibi, TİP içerisinde giderek keskinleşen SD-MDD çatışmasında ordunun, aydınların, mili burjuvazinin devrimde siyasi rolü ve devrimci özneler üzerine tartışma yoğunlaşmıştı. Ayrışmaya, MDD'cilerin partiden ihraç edilmesine kadar varan tartışma, Mihri Belli ve yandaşlarının partide etkinlik kazanmasını hatta onu ele geçirmesini önlemek üzerineydi.[90] TKP kökenliler "Zekiciler" ve "Mihriciler" olarak ayrılmıştı. Reşat Fuat Baraner, Şevki Akşit, Sevinç Özgüner, Vecdi Özgüner gibi isimler Belli'ye yakındı. Aybar, Aren ve Nihat Sargın gibi partinin önde gelenlerinin ise –her ne kadar bu konuda kesin bir şey söylemek son derece zor da olsa– Zeki Baştımar'a görece daha yakın oldukları tahmin edilebilir.[91] Belli'nin ifadesine göre Zeki Baştımar Sovyetler'in atadığı isimdi ama Belli ve ona yakın olanlar bunu kabullenmemişlerdi.[92] TİP ise TKP'li isimlerin partide etkin olmasını özellikle partinin yasallığına gölge düşüreceği endişesiyle istemiyordu. MDD çevresi yine de TİP üzerinde etkili olmaya çalıştı ve giderek etkinliğini

89 Sadun Aren'in belirttiğine göre Malatya Kongresi'nden sonra 200 kadar muhalif üye disiplin kuruluna gönderilmiş ve sonunda partiden ihraç edilmişlerdir. Aren, *a.g.e.*, s. 109.

90 Nihat Sargın ile görüşme, 30 Kasım 2006, İstanbul.

91 Sargın bunları "dedikodu" olarak değerlendirmekte; kendisinin, Aybar ve Boran'ın "Zekicilik"le hiç ilgisi olmadığını ileri sürmektedir. 1951 tutuklamalarının üzerinden epey vakit geçmiş ve özellikle Aybar partinin kuruluşundan beri TKP gibi eski kurumlardan partiyi ayırmaya büyük gayret göstermiştir. Sargın, *a.g.e.*, s. 416-417.

92 Belli ile görüşme, 17 Mayıs 2006, İstanbul. Nihat Sargın'ın eşi Yıldız Baştımar, Zeki Baştımar'ın kuzenidir. Zeki Baştımar'ın ebeveynleri erken yaşta ölünce Yıldız Baştımar'ın ailesi kendisine sahip çıkmıştı ve uzun yıllar aynı evde kalmışlardı. Nihat Sargın, Zeki Baştımar'ın TKP genel sekreteri olmak için Sovyetler Birliği'ne kaçtığından ailenin haberi olmadığını iddia ediyor. Ona göre Zeki Baştımar ailesini korumak için kaçışından onlara daha önce söz etmemişti. Ayrıca 1960'lı yıllarda haberleşmediklerini de vurgulamıştır. Ayrıca, 1950'li yıllarda Aybar'ın kendisiyle Zeki Baştımar'ın çok yakın akrabası olduğu için tanışmak istediğini de sözlerine eklemiştir. (Nihat Sargın ile görüşme, 30 Kasım 2006, İstanbul).

arttırdı, hatta partinin sonunda parçalanmasında bu hareketin de payı vardı. MDD hareketi özellikle TİP'in üniversitelerde kurduğu Fikir Kulüpleri Federasyonu'nda (FKF) etkinlik kazanmaya çalıştı ve bunu başardı. Böylelikle üniversiteli gençler giderek TİP'ten uzaklaşıp MDD'ci oldular.

II. Kongre kararlarında Türkiye'nin "başta gelen meselesinin" tam bağımsızlığın kazanılması olduğu ve bunun ancak Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'ndaki dış politikasına dönülerek sağlanabileceği ifade edilmişti.[93] Ancak tam bağımsızlıkla sosyalizme geçişi sağlayacak temellerin atılabileceği, yani sanayileşme, demokratikleşme, sosyal adaleti sağlama gibi ekonomik ve toplumsal reformların (özellikle toprak reformunun) buna bağlı olduğu kaydedilmişti.[94] Kongre kararlarında ekonomik ve siyasi bağımsızlığın ancak sosyalist sistemle sağlanabileceği ifade edilmişti. Bu nedenle hareketin başarısı sosyalistlerin, yani TİP'in önderliğine bağlı olacaktı.[95] Kongre kararlarında bu durum şöyle yer almıştı:

> Gerek politik, gerekse ekonomik bağımsızlığın son tahlilde sosyalizmle gerçekleşeceğine ve Türkiye'de sosyalizmin, genel sosyalist ilke ve gelişme kanunları çerçevesinde, memleketimizin tarihsel şartlarına, milli özelliklerine uygun, milli bağımsızlığına kıskançlıkla bağlı ve aşağıdan yukarı demokratik bir yoldan yani örgütlenmiş emekçi sınıfların elbirliği, bilinçli, cesur çabasıyla gerçekleşeceğine olan inancını teyid eder.[96]

Partide antiemperyalist mücadele ile sosyalist mücadelenin birbirinden ayrılamayacak tek süreç olduğu vurgulanıyordu. Bu iki mücadelenin arasında "öncelik-sonralık" ilişkisi yoktu. Aybar bunu "madalyonun iki yüzü gibi" benzetmesiyle anlatmıştı.[97] Antiemperyalist hareket ile sosyalist hareketin aynı mücadelenin parçası olduğu görüşü diğer sosyalist hareketler ile TİP

93 Kongre tüm ulusu ABD'ye karşı pasif direniş hareketine çağırmıştı. TİP bunu "İkinci Kurtuluş Savaşı" olarak adlandırıyordu.

94 "TİP'in İkinci Genel Kongresi Kararı", Sargın, *TİP'li Yıllar (1961-1971), Anılar Belgeler*, cilt 2, Felis Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 1180-1184. Bu maddede asıl mücadelenin emperyalizme karşı olduğu, çünkü sanayileşme, sosyal adaletin sağlanması, demokratikleşme, toplumsal reformlar (özellikle toprak reformu) yapılmasının, kısacası sosyalizme geçiş koşullarının hepsinin ancak Türkiye'nin tam bağımsızlığına dayandığı vurgulanmıştı. Dolayısıyla bütün ekonomik ve toplumsal sorunların çözümü siyasiydi. Ancak sosyalist bir parti iktidarı ele alarak bunları yapabilirdi.

95 Örneğin bkz. "İkinci Kongre Sonuç Bildirgesi". Aybar *Dönüşüm* dergisine TİP'in milli cephe konusundaki farklı yaklaşımını anlatmıştı. Burada cephenin önderliğinin sosyalist partinin demokratik önderliği olduğunun altı çizilmişti. Milli cephenin sınıfsal karakterini görmemenin ve onun sosyalist karakterini reddetmenin çok büyük hata olacağını vurgulamıştı. Ayrıca mücadelenin sosyalist teorinin ışığında ve TİP'in demokratik liderliğinde olacağı da eklenmişti. Aybar, "Sosyalizmi Halk Kurar", *Dönüşüm*, sayı 8, 1 Aralık 1966, s. 6.

96 "Türkiye İşçi Partisi İkinci Büyük Kongresi", akt. Sargın, *a.g.e.*, s. 1183.

97 Aybar, *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm*, s. 606.

arasındaki temel ayrım noktasıydı. Fakat sosyalist toplumun kurulması, parti iktidarı ele aldıktan sonra süreç içerisinde gerçekleşecekti.

Sosyalist Devrim Stratejisi

Partinin önderleri bu görüşleri itibariyle gündemdeki devrim stratejisini "sosyalist devrim" olarak açıklamışlardı. Boran'ın da belirttiği gibi TİP'in programı ise aslında sosyalist bir program değildi; demokratik devrime uygun reformlar, dönüşümler öneriyordu. Aybar "kapitalist olmayan yol" olarak ifade edilen bu süreci, sosyalizm olmamasına rağmen aşamacı görüşlerden ayırabilmek için "sosyalizm" olarak özellikle tanımladıklarını vurgulamıştı. Sosyalizmin kurulması bir sürece bağlıydı ama belirleyici olan iktidarın ele geçirileceği andır:

> "Kapitalist olmayan yol" TİP'in iktidara geçince sosyalizmi kurmak için izleyeceği ekonomi politikasının adıdır. Türkiye birdenbire sosyalizme geçmeyecektir. Hiçbir toplum birdenbire sosyalizme geçemez. Çünkü sosyalizm halkla beraber kurulduğu için bir "birikim" işidir. Halk uyanacak, bilinçlenecek, bir sosyalist parti saflarında örgütlenerek toplumdaki kuvvet dengesinin kendi lehinde dönüşmesiyle iktidara geçecektir. Bundan sonra köklü değişimlerle bir yandan sosyalist bir ekonominin temelleri atılırken, bir yandan da kapitalist ilişkiler yerine sosyalist üretim ilişkileri kurulacaktır. (...) TİP yöneticilerinin son zamanlarda "sosyalizm" sözcüğünü daha sık kullanmaya başlamış olmaları, bazı kişi ve kuruluşların Türkiye İşçi Partisi'nin paralelinde görünen, fakat kapitalist ilişkileri muhafaza eden görüşleri halka telkin etmeye çalışmış olmalarından ileri gelmektedir. Zihinlerin bulandırılmasını önlemek istiyoruz.[98]

II. Kongre'den sonra *Yön*'de TİP ve sosyalizm üzerine kuramsal tartışmalar sona erdirildi. *Yön* dergi çevresi, *Devrim* hareketine yöneldi; MDD'ciler ise TİP'i etki altına almaya çalışmaya devam ettiler. Bu tarihten sonra asıl tartışma MDD'cilerle SD'ciler arasında olacaktı. Tartışmanın odağında yine Türkiye'de devlet ve sınıflar, ordunun, aydınların devrimdeki rolü, devrimci özneler ve öncülük meselesi olacaktı. Bu süreç içerisinde TİP sosyalist devrim stratejisini iyice pekiştirdi.

Özetlemek gerekirse, TİP'in aslında ordunun siyasi rolüne ilişkin görüşleri temelde diğer sol hareketlerden çok da farklı değildi. TIP ordunun "Cumhuriyet'i koruma ve kollama" görevi olduğunu düşünüyor ve buna önem veriyordu. Ayrıca Türkiye ordusunu ilerici bir güç ve 1960'dan beri gençlik kesimleriyle birlikte demokrasinin teminatı olarak görüyordu. Fakat TİP'in

98 *Ant*, 14.02.1967, s. 7-9; akt. Sargın, *a.g.e.*, s. 1194-1195.

esas farklılığı sosyalizme giden yolu açacak herhangi bir yukarıdan hareketle, özellikle askerî darbeler üzerinden gelişecek bir harekete kesinlikle karşı olmasında yatıyordu. Bu bağlamda "ordu ile flört eden" solculara sert tepki ve eleştirilerde bulunulmuştu. TİP hem teorik hem de pratik olarak böyle bir dönüşümün mümkün olmadığına inanıyordu. Sonuç olarak TİP'in demokraside sorunlar olduğunda (ya da böyle algılandığında) askerî müdahaleleri haklı gördüğü, ama demokratik yollar varken bunları bırakıp cunta aracılığıyla iktidarı ele geçirmeye ve toplumu yukarıdan aşağıya şekillendirmeye karşı olduğu söylenebilir. Özellikle sosyalizme bu yollarla gidilemeyeceğine inanılıyordu. Bu tutumunda TİP son derece tutarlıydı ve kuruluşundan kapanışına kadar, asıl olarak parti önderliği hep bu görüşü savundu.[99]

TİP önce "demokratik devrim", sonra "sosyalist devrim" biçimindeki aşamalı devrim anlayışına karşı çıkmış, bir çeşit kesintisiz devrimi savunarak bu ikisinin bir arada yürütülmesi gerektiği kanısına varmıştı. Antiemperyalist mücadele, sınıfsal bir dönüşümü içermediği sürece antikapitalist bir toplumun yaratılmasına önayak olamayacaktı ve dolayısıyla sistemin sınıfsal niteliği değişmeyecekti. Bu iktidar, sınıfsal niteliği nedeniyle tekrar emperyalizmle uzlaşacaktı. Önce *Yön*'deki strateji tartışmalarına, daha sonra da MDD çevresiyle tartışmalarda TİP antiemperyalist mücadelenin başka bir sınıf öncülüğünde yürütüldüğünde –tıpkı I. Kurtuluş Savaşı sonunda olduğu gibi– emperyalist güçlerle tekrar uzlaşılacağı görüşünü temel almıştı. Bu nedenle Türkiye üzerine özellikle Kemalist rejimi konu alan bir tarih tartışması başladı.

TİP önderleri ve özellikle de Aybar, sosyalizmi kuracak öznenin "halk" olduğu, bunun içinde de en önemli halk sınıfının yani öncünün işçi sınıfı olduğu savının yanı sıra Türkiye'nin yaşadığı tarihsel gelişmelerden ötürü halk ile elitler arasında bir çelişki olduğunu ileri sürüyordu. Dolayısıyla askerî darbeler üzerinden siyasal bir gelişmeye karşı çıkılıyordu. Türkiye'de halk, Osmanlı'dan beri süregelen tarihsel koşullardan ve halkın koşullanmasından ötürü "tepeden inme" hareketlere karşıydı. Bu tespit, sadece Türkiye tarihinin değil "Osmanlı tipi devlet geleneği"nin ve Osmanlı tarihinin de sosyalistler arasında tartışmaya konu olmasına yol açtı.

Türkiye'de Devlet ve Ordu: Asyagil Üretim Tarzı Tartışması

Türkiye'de hangi devrimci öznelerin belirleyici bir rolü olacağı, Türkiye'nin içinde bulunduğu gelişim aşamasıyla ilgili bir mesele olarak değerlendirili-

99 Partinin iki liderinin 1960'lı yılların başında ve sonundaki söylemleri karşılaştırılabilir. Aybar'ın söylemleri için: *Sosyal Adalet*, sayı 7, 1963, s. 3; Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 227-228.

yordu. Sosyalistler arasındaki tartışmalar entelektüel yaşamı, sosyal bilimler alanındaki araştırmaları da etkileyecek kadar belirleyici düzeydeydi. Aslında Avrupa'da da bu dönemde Marksizm üzerine yeni ve farklı teoriler ortaya atılıyordu. Bunların bir kısmı artık kapitalist yaşama fazlasıyla uyum sağlamış, Batı sosyal demokrasisi içerisinde refah seviyesini arttırmış işçi sınıfı yerine başka devrimci sınıflar olup olmayacağı sorusuyla ilgiliydi. Doğu toplumlarına ilişkin olarak ise Sovyetler'de olduğu gibi Batı'da da azgelişmiş ve/veya sömürgecilikten yeni kurtulmuş Üçüncü Dünya ülkelerinin sosyalizme farklı aşamalardan ulaşıp ulaşamayacağı tartışılıyordu. Bu bağlamda Marx'ın fazla geliştirmeye imkân bulamadığı Asya Tip Üretim Tarzı (ATÜT) üzerine Batı'da çalışmalar başlamıştı.

Yön ve *Devrim* hareketi ile Mihri Belli ve çevresi de ordunun siyasi rolünü belirlerken Türkiye'nin özgün tarihî ve toplumsal yapısına ilişkin değerlendirmelerden yola çıkıyorlardı. 1960'ların ortalarında TİP içinde bir grup aydın da Türkiye'nin tarihsel yapısı üzerine çıkarımlarda bulundular. Bu noktada özellikle ATÜT tartışması önemli yer tuttu.

1960'ların ortalarında Aybar "kapıkulları", "ceberut devlet" gibi tanımlamalarla Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminin despot, otoriter ve merkezci görünümüne dikkat çekmiş ve özellikle CHP'yi "Osmanlı tipi ceberut devlet geleneğini" sürdüren bir parti olarak tanımlamış, söylemlerinde ve yazılarında bu söylemi giderek sistemleştirmişti. Aybar'ın özellikle parti içinden iktisat doçenti Sencer Divitçioğlu ve İdris Küçükömer'in Osmanlı toplumu üzerine çalışmalarından etkilendiği açıkça bellidir.

Sovyetler Birliği'ndeki sisteme, Stalin ve sonrasında tesis edilen bürokratik yapıya eleştirel yaklaşan Aybar bir arayış içerisinde, giderek Batı Marksizmi çizgisinde konumlandı. Avrupa'da olduğu gibi Aybar da Marx'ın "olgunluk dönemi" eserleri yerine gençlik yıllarında eğildiği felsefi konularla ilgileniyordu. Bu bağlamda "sömürü" yerine "yabancılaşma", "iktisadi determinizm" yerine "hümanizma" kavramları ön plana geçti.[100] Aybar bu etkilenimlerden yola çıkarak Türkiye'de sınıf çatışmasının devlet ile halk arasındaki özgürlük problemi ile kıyaslandığında ikincil derecede olduğu görüşünü öne sürmüştü. Aybar bunun Osmanlı tarihinden, Osmanlı devlet ve toplum yapısından geldiğini ileri sürüyordu. Ona göre Osmanlı devleti ceberut bir devletti ve Türkiye Cumhuriyeti de geçmişinden bu özelliği miras almıştı.

Aybar Osmanlı devletini toprak mülkiyeti üzerinden inceliyordu.[101] Osmanlı'da toprağın özel mülkiyeti olmaması dolayısıyla devlet merkeziyetçi, bürokratik bir yapı tesis etmişti. Devlet, gücünü ve sömürü ilişkisini topraktan aldığı vergiye borçluydu; bunu bürokrasi aracılığıyla, "kapıkulu" adı

100 Atılgan, *Behice Boran...*, s. 436.

101 Aybar, *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm*, s. 488, 474, 502.

verilen sivil ve asker memurları aracılığıyla elde ediyordu. Bu sivil ve askerî devlet memurları yüzyıllar boyunca devlet adına büyük bir güçle hükmetmişlerdi. Üstelik devletin memuru olarak onun adına vergi toplama hakları vardı ve dolayısıyla siyasi gücün yanı sıra ekonomik güce de sahiplerdi. Asker ve sivil memurlar, devletle özdeşleşen bir çeşit "sınıf" haline gelmişlerdi. Hatta Aybar'a göre Osmanlı toplumunda aslında sadece iki sınıf vardı: Bir yanda halk (reaya) ve öte yanda egemen sınıf olarak eyleyen bürokrasi.

Aybar; Selahattin Hilav, Sencer Divitçioğlu[102] ve İdris Küçükömer'in çalışmalarından etkilenmişti. İktisat doçenti Divitçioğlu, bir öndeki bölümde kısmen değindiğimiz gibi, Osmanlı'nın politik ekonomisi üzerine yazdığı eserinde Osmanlı İmparatorluğu'nun feodal bir toplum olmadığını ileri sürmüştü. Divitçioğlu'na göre Osmanlı'da üretim biçimi "Asya Tipi Üretim Tarzı"na daha yakın bir sistem, daha doğrusu bunun bir türevi olan "bozuk Asya Üretim Tarzı"ydı.[103] Asya Üretim Tarzı tezi, Marx'ın Asya ülkelerinin tarihsel olarak farklı ekonomik süreçlerden geçtiğini öne sürdüğü, ama üzerinde yeterince çalışamadığı bir kuramdı.[104] Gerçi Divitçioğlu önce broşür olarak yayımlanan, sonra konuyu daha geniş kapsamlı olarak ele aldığı kitabında, Marx'ın aslında bu konuyla geniş bir zaman diliminde tekrar tekrar uğraştığını ortaya koyuyordu. 1960'lı yıllarda ATÜT tartışması Türkiye'de Roger Garaudy'nin sosyalizm ve İslâmiyet üzerine kitabı vesilesiyle gündeme gelmişti.[105] ATÜT tartışmalarını Türkiye'de ilk başlatan isim Selahattin Hilav'dı ve onun birçok makalesi *Yön*'de yayımlanmıştı.[106] Hilav'dan sonra ATÜT tartışmalarını Sencer Divitçioğlu ele almış ve Aybar da ATÜT kavramını kullanmamakla beraber onlarla benzer görüşleri yazılarında ve konuşmalarında kullanmıştır.[107]

---

102 Divitçioğlu'nun Aybar üzerine etkisi için bkz. Ünlü, *a.g.e.*, s. 221-224, 226.

103 ATÜT tartışmasının genel yorumlanışı için bkz. H. Bayram Kaçmazoğlu, *a.g.e.*, s. 122-147. ATÜT'ü Osmanlı tarihine uygulayan diğer kişiler Muzaffer Sencer, Kemal Tahir ve Niyazi Berkes'tir.

104 "Asiatic Society", Tom Bottomore (ed.), *A Dictionary of Marxist Thought*, s. 32-35. 1931 Leningrad konferansından sonra Asya toplumlarını betimlemek için ATÜT kavramının uygunluğu reddedilmiştir. Bu Stalin'in mekanik, tek çizgide ilerleyen tarihsel evrim anlayışına da uyuyordu; her toplum belli kanunlar çerçevesinde bir aşamadan diğerine geçiyordu. ATÜT'ün reddedilmesi Asya toplumlarının da ya kölecilik ya da feodal toplum aşamalarından geçmiş olması anlamına geliyordu. Stalin'in 1960'lı yıllarda eleştirilmesi ve Stalinizmin revize edilmesi ATÜT'e ilginin yeniden canlanmasına neden oldu.

105 Bu kitabın Türk soluna etkisi ve özellikle ATÜT tartışmalarıyla ilgili olarak bkz. Ünlü, *a.g.e.*, s. 208-218.

106 Selahattin Hilav, "Bilim Açısından Din", *Yön*, sayı 149, 4 Şubat 1966; "Asya-Tipi Üretim Nedir? (2)", *Yön*, sayı 150, 11 Şubat 1966; "Asya-Tipi Üretim Nedir? (2)", *Yön*, sayı 151, 18 Şubat 1966.

107 Ünlü, *a.g.e.*, s. 236. Ünlü'ye göre Aybar 1968 yılı Ekimi'nde yaptığı bir konuşmasında ATÜT kavramının Marx tarafından hiçbir zaman tam olarak geliştirilmediğini söylemişti. Ayrıca bir yazısında Osmanlı devletini "feodal" olarak tanımlamıştı. Ama aynı yazıda ATÜT'ü toplumların bir aşaması olarak değerlendirmişti. Ünlü'ye göre ATÜT Aybar'ın 1945 yılından itibaren iş-

ATÜT tartışması Türkiye solu içinde ülkenin Batı ile aynı gelişim aşamalarından geçip geçmediği üzerine çok ciddi ve epey uzun soluklu bir tartışmaya dönüştü. Tartışmaya katılan araştırmacı ve siyasetçilerin birbirinden farklı amaçları ve sorunsalları olsa da, bu elbette sadece Türkiye'nin geçmişi üzerine bir tartışma değildi. Sosyalistler Osmanlı'nın toplumsal yapısıyla ilgili tespitlerden hareketle Türkiye'nin güncel yapısını ve dolayısıyla devrim olanaklarını belirlemeyi amaçlıyordu. Türkiye feodal bir toplum değil ise, antifeodal bir devrim yapmanın da gereği ortadan kalkacaktı. Ayrıca egemen sınıflar ve sömürülen sınıflar ile sömürü ilişkileri de buna göre farklı yorumlanacaktı. ATÜT'çüler, daha doğrusu bu tartışmalardan etkilenenler ve Aybar gibi ATÜT kavramını kullanmayan ama benzer olgulara işaret eden sosyalistler, Osmanlı devletinin Avrupa ülkelerinden farklı bir toplumsal yapıya sahip olduğunu ileri sürüyorlardı. Despotik Osmanlı devleti, devlet sınıfları eliyle egemenlik kurmuştu ve bürokrasisi aracılığıyla halk sınıflarını sömürmüştü. Böyle bir yapı içinde ordunun ve sivil bürokrasinin halkçı ya da devrimci niteliği tartışmalı hale geliyor, hatta tam tersi bir durum ortaya çıkıyordu. Dolayısıyla MDD çevresinin "asker-sivil aydın zümre"ye MDD programı içinde atfettiği özel konum anlamsızlaşıyordu. Bu nedenle tam da ordunun devrimci aşamadaki rolü üzerine yürütülen tartışmada, ATÜT meselesi sosyalist hareket içinde MDD-SD ayrımının keskinleştiği dönemde alevlendi.

Üstelik özellikle Aybar ve Küçükömer, Osmanlı devlet biçiminin bazı farklılıklarla beraber Cumhuriyet rejimi altında da sürdüğünü ileri sürüyordu. Buna göre ordu, en eski ve köklü egemen "sınıf"tı. Daha doğrusu ordu bir sınıf değilse de sınıf görünümü almış subaylar zümresinden oluşuyordu. Gücünü devletten alan ve kendini devletle özdeşleştiren bu kurum, Osmanlı'dan bugüne egemenliğini çeşitli biçimler altında sürdürmüştü. Örneğin Aybar, halkın otoriter, merkeziyetçi ve elitist egemen sınıf bürokrasi tarafından yüzyıllar boyunca yabancılaştırıldığını iddia ediyordu. Osmanlı devletinin Batı ülkeleri karşısında gücünü kaybetmesi, iktidarı reformlara zorlamıştı. Fakat ekonomi hâlâ devlet tarafından idare ediliyor veya yönlendiriliyordu. Bu durumda sanayileşme projelerini ya devlet yürütmüştü ya da devlet bazı kişilere ayrıcalıklar tanıyarak onları "kapıkulları" arasına almıştı. Sonuçta devlet adına iş görüyor gibi gözükmesine rağmen aslında kendi yararına iş gören bir kapitalistler sınıfı yaratılmıştı.[108]

Cumhuriyet rejimi altında da aynı kapıkulları devletçilik yoluyla ekonomik, siyasi ve toplumsal egemenliklerini sürdürebiliyorlardı. Aybar aslında

---

lediği otoriter bürokratik tabakayı kavramlaştırmak için uygun bir araçtı. Ama bilimsel kesinliğinden şüphe ettiği için ATÜT kavramını açıkça kullanmaktan kaçınıyordu.

108 Sencer Divitçioğlu, *Asya Tipi Üretim Tarzı ve Azgelişmiş Ülkeler*, Elif Yayınları, İstanbul, 1966, s. 11.

bürokrasinin, yükselen komprador kapitalist sınıf karşısında gücünü böylece koruyabildiğini ve hem İttihat ve Terakki yönetimi altında, hem de CHP bünyesinde Osmanlı devletçi sisteminin sürdürüldüğünü, hatta geliştirildiğini iddia etmişti. Sonuçta Aybar'a göre Osmanlı devletinde olduğu gibi Türkiye'de de toplum "sömürenler" ve "sömürülenler" olarak iki gruba ayrılmıştı.

1950 yılında DP ağa-kompradorlar ittifakıyla iktidara geldiğinde Aybar bunların niyetlerinin bürokrasinin gücünü kırmak değil, devlet işlerini doğrudan kendi yönetimleri altına almak olduğunu öne sürmüştü.[109] Halk, Osmanlı tipi devlet yönetiminden dolayı 1950'de ağa-komprador ittifakını desteklemişti. Aybar ve Küçükömer, yukarıda da belirttiğimiz gibi, 1950 seçimlerinin sonucunu çoğu sosyalistin aksine destekliyordu. Halk sonunda serbest seçim olanağını kullanarak en eski egemen güçleri, asker ve sivil bürokrasiyi yönetimden uzaklaştırmıştı.

Fakat Aybar mevcut durumda Amerikalılardan yararlanan bürokrasinin, ağa ve komprador sınıfı ile koalisyon kurduğunu ileri sürüyordu.[110] Aybar bürokrasinin 19. yüzyıldan itibaren iki kanada ayrıldığı görüşündeydi: Bir kanat liberal düşünceyi, ekonomide liberalizmi ve kapitalizmi savunuyor; öteki ise merkeziyetçiliği, otoriterliği ve devletçi ekonomiyi destekliyordu. Aybar mevcut durumda bu iki kesimi "Amerikancılar" ve "Atatürkçüler" olarak tanımlamıştı. Aybar'ın "Amerikan bürokrat burjuvazisi" olarak adlandırdığı zümre büyük toprak ağaları ve komprador burjuvaziyle ittifak kurmuştu. Amerikancı bürokrasi ve ağa-komprador ortaklığı, ABD emperyalizmiyle ilişkilerden çıkar sağlıyordu. Bu nedenle bu çıkar grubu arasındaki çatışma son bulmuş ve hepsi egemen sınıfı oluşturmuştu. Aybar hatta Türkiye'de ana sınıf çatışmasının bu ittifak ile bütün halk, bütün emekçi sınıflar arasında olduğunu ileri sürmüştü.

Aybar bürokrasiyi böylece egemen sınıfların ve Batı emperyalizminin destekçileri sayarken bir yandan da Atatürkçü kanadı destekliyordu. Daha doğrusu onun kökenindeki merkezî devleti savunan kanadın Meşrutiyet hareketini, Kurtuluş Savaşı'nı, Cumhuriyet'in ilanını, 27 Mayıs gibi hareketlerini destekliyordu. Aslında Aybar'ın genel olarak bu kanadı merkeziyetçi, ceberut, otoriter devletin temsilcisi olarak görürken bir taraftan da destekler görünümde olması onu çelişkili tutum içerisine sokuyordu. Kendisi, sosyalist hareket ve ikinci "bağımsızlık savaşı"nda da yine bu "Atatürkçü kanat"tan beklentiler içindeydi.[111] Aybar, Atatürkçü kanadın Amerikancı burjuva bü-

109 Ünlü, *a.g.e.*, s. 228-230.

110 *A.g.e.*, s. 228.

111 Aybar, *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm*, s. 652. Aybar'ın tarih üzerine yazıları, özellikle de "sınıf" gibi kavramları kullanışı bazen belirsiz ve muğlaktır. Örneğin Aybar tam olarak ne demek istediğini açıklamadan hem CHP'yi hem de DP'yi bürokratik sınıf olarak tanımlamaktadır. Ayrıca bürokrasinin ağa-komprador sınıfıyla koalisyon yaptığını iddia etmiş ama bunu da tam

rokrasisi-ağalar-komprador ittifakına karşı olduğunu düşünüyordu. Ama "Osmanlı tipi devleti, sosyalizm etiketi altında sürdürmek mümkün değildir" diyerek sosyalizm söz konusu olduğunda Atatürkçü bürokrasinin teamüllerine karşı olduğunu açıklıyordu.[112]

Aybar'ın tezlerinde bürokrasinin ideolojik ve siyasal eğilimlerine bağlı olarak ayrışması çok net ifade edilmiyordu. O öncelikle sınıfları ekonomik roller ve ilişkiler açısından açıklıyordu. Bürokrasiyi de esas olarak Osmanlı'da tarımsal artı-değere devlet adına el koyan zümre olarak değerlendiriyordu. Fakat 19. yüzyıldan itibaren bürokratlar sahip oldukları dünya görüşüne göre sınıflandırılmıştı; bu farklılaşma, yani bürokratların iki ayrı dünya görüşünde oluşunun maddi temelleri ise açıklanmamıştı.

Atatürkçülük ve erken Cumhuriyet dönemi üzerine yazılanlar da kısmen çelişkiliydi. Bir yandan Atatürkçüler otoriter devlet anlayışını savunan bürokrat grubu olduğu için eleştiriliyordu, ama öte yandan Atatürkçülük de savunuluyordu. CHP konusunda da aynı sorun vardı: CHP merkeziyetçi, devletçi, ceberut devlet geleneğini sürdürmekle, halka tepeden bakmakla eleştiriliyordu, ama Atatürk'ün bizzat kendisi CHP tartışmasının dışında bırakılıyordu.

Aybar halkın kültürel ve siyasal davranışını açıklamak için devlet ile halk arasındaki sorunlu ilişkiye işaret ediyordu. Aybar'a göre halk, "yukarıdan gelen" hareketlere karşı çıkıyordu çünkü bunları yüzyıllarca sürmüş devlet tahakkümüyle özdeşleştiriyordu. Dolayısıyla yukarıdan gelecek bir hareketle sosyalizme geçilmesi imkânsızdı. Bu özellikle *Yön*cülerin bir askerî darbenin sosyalizme giden yolu açabileceği fikrine karşı bir tespitti. Aybar halkın yukarıdan aşağıya tesis edilen rejimlere tepkisini ilk serbest seçimde CHP'yi iktidardan alarak çok açık biçimde gösterdiğini düşünüyordu.[113] 27 Mayıs'tan sonra da eski zihniyetin ve devlet yönetiminin, bürokrat burjuvazinin güç kazanması ile hortlayacağı korkusuyla halkın % 40'ı anayasaya ret oyu vermişti.

Düzenin Yabancılaşması kitabı ile Türkiye'de yerleşmiş laiklik-dincilik, ilericilik-gericilik şablonlarını tamamen tersine çeviren paradigma karşıtı eseriyle büyük yankı uyandıran Küçükömer de Aybar'a yakın görüşleri savunuyordu. Aybar'ın Küçükömer'den etkilenmiş olduğu da söylenebilir ama Aybar daha özgürlükçü bir sol anlayışı istikrarlı olarak 1945'ten itibaren savunuyordu zaten. Küçükömer Türkiye'de aydınların ve solcuların ilerici dedikleri kesimleri gerici, gerici dediklerini de ilerici olarak kavramsallaştırmış-

olarak açıklamamıştır. En önemli sorulardan biri şudur: Eğer Türkiye toplumu Osmanlı zamanında olduğu gibi sömürücüler ve sömürülenler olarak iki sınıfa bölünmüşse, "Amerikan yanlısı bürokrasi" ve "Atatürkçü bürokrasi" hangi kategoride ele alınacaktır? Bkz. *A.g.e.*, s. 646-657.

112 Aybar, "Sosyalizmi Halk Kurar".

113 Aybar'ın Üçüncü Genel Kongre'de yaptığı konuşma, akt. Sargın, *a.g.e.*, s. 728.

tı. Ona göre halk, 19. yüzyılda Osmanlı toplumuna emperyalizmi getirmekle suçladığı bürokratlara karşıydı. Sanayi ürünlerinin ülkeye girmesiyle işleri bozulan küçük üretici çoğunlukla içine kapanmıştı. Emperyalizme karşı olmak, halkta yabancı karşıtlığı olarak ifade bulmuş, o da dinsel bir ifade kazanmıştı.[114] Ama aslında halk, gericiliğinden dolayı değil, emperyalizmi ancak yabancı düşmanlığı olarak tanımlayabildiği için kendisini böyle dinsel kavramlarla ifade edebilmişti.

Küçükömer askerî ve sivil devlet memurlarının gerçek egemen sınıf, tahakkümcü kuvvet olduğunu, bu nedenle de tarihsel olarak halk düşmanı olduklarını ileri sürmüştü. Sömürüyü ortadan kaldırmak için öncelikle bu tarihsel elitin gücü kırılmalıydı. Yoksa Türkiye'de emekçi sınıflarının çıkarını savunacak bir sistem kurmak mümkün değildi. Üstelik bu elitlerin gücü kırılmadıkça halkın desteği de sağlanamayacaktı ve hatta onların yardımıyla böyle bir işe kalkışılırsa, bu girişim halkın tepkisini çekecekti.

Küçükömer bazı sosyalistlerin ordunun rolünü yanlış anladıklarını ileri şürüyor, bir 27 Mayıs'ın daha olanaklı olduğunu düşünmelerini eleştiriyordu. Küçükömer bu bağlamda "milli cephe sosyalistleri" adını verdiği Belli önderliğindeki gruba karşı çıkmıştı.[115] Küçükömer ordunun rolünün iyi anlaşılabilmesi için OYAK'ın kuruluşunun ve gelişiminin iyi anlaşılması gerektiğini söylemişti:

> Bilindiği gibi bütün subayların hissedar olduğu "Ordu Yardımlaşma Ortaklığı" adlı kurumun kaynakları süratle genişlemiş ve bugün süratle yabancı sermaye ile işbirliği yaparak dev montaj (otomobil, kamyon gibi) sanayi kuruluşlarına gitmiştir; kâr hesabı içinde nerelere kadar gidileceği de tahmin edilebilir. Öyleyse Abdülhamit piyesini protesto eden ilerici-laik Atatürkçü denen kimselerin önce Ordu Yardımlaşma Kurumu'nun bu halini iyi değerlendirmeleri gerekir, bağımsızlık kavgasından söz ederek bürokratlarla işbirliği düşünen geniş cepheciler aynı değerlendirmeyi yapmadan hiçbir yere gidemezler; kendisine sosyalist diyenler de bu açık gerçekten korkup kaçamazlar.[116]

Küçükömer ayrıca TİP'in Üçüncü Genel Kongresi'nde yaptığı konuşmada da OYAK konusuna dikkat çekmişti.[117] Kendisine bu kongrede çok önem-

114 Küçükömer asker-sivil aydın zümreyi Osmanlı rejiminde egemen kesim olarak tanımlamıştır. Bunlar Türkiye'ye emperyalizmi getirmiş, bütün Türk zanaatının yok olmasına neden olmuştur. Bu nedenle esnaf, Yeniçeriler ve ulema, Batılılaşmaya ve bürokratik kesime tepki duymuştur. Halk aslında ekonomik gelişmelerden dolayı yabancı düşmanı olmuş ve muhafazakârlaşmıştır. Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, Ant Yayınları, İstanbul, 1969, s. 38, 52-53.

115 Küçükömer burada MDD hareketini savunanları ima etmektedir.

116 "TİP'in Programı Değişmelidir", *Ant*, sayı 99, 19 Kasım 1968, s. 7.

117 Kemal Sülker arşivi, IISG, Kutu 951-630, dosya 626. Küçükömer'in bu kongrede çok önemli bir görevi vardır: Partide farklı görüşte olanları, özellikle Aybar ve Aren-Boran gruplarını birleştirme görevi ona verilmiştir. Küçükömer ise bu tip sorunların parti programının yetersizli-

li bir rol verilmiş, parti içindeki ayrılıkları bütünleştirmesi, özellikle de aşağıda değineceğimiz Aybar-Aren çatışmasını sona erdirmesi istenmişti. Küçükömer buradaki konuşmasında parti programının değişmesi gerektiğini savunmuştu. Fakat konuşmasının konumuz bakımından en çarpıcı kısmı OYAK ve bürokrasi konusundaki gelişmeleri değerlendirdiği kısımdı. Küçükömer subayların OYAK sayesinde işadamları haline geldiklerini, üstelik yabancı sermayeyle ortaklıklar kurduklarını belirtmişti.[118] Bu koşullar altında bürokrasi ve subaylarla herhangi bir siyasi ortaklığa girmenin imkânı kalmadığını ileri sürmüştü.

Küçükömer'in bu görüşlerini bazı partililer eleştirdi. Küçükömer o dönemin sosyalistleri için son derece radikal bir görüş ortaya atarak asker ya da sivil bürokratlar yerine emperyalizme karşı "İslâmcı Halk Cephesi" adını verdiği grupla ittifak yapılabileceğini ileri sürmüştü.[119] Partide yeni bir komisyon kurulmasını ve ordunun değişen yeni rolüne ilişkin farklı görüşlerin burada tartışılmasını da istemişti. Küçükömer'e göre eğer gerekliyse TİP, parti programında yeni durumu göz önünde bulundurmalı, yeni taktik ve stratejiler belirlemeliydi.

Aybar da III. Kongre'deki açılış konuşmasının büyük bir kısmını Türkiye'de bürokrasiyi tartışmaya ayırmıştı. Aybar'a göre Türkiye'de egemenlik sınıfsal bağlamda komprador-ağa-bürokrat üçlüsünün elindeydi. Bürokratlar, Osmanlı döneminden beri devleti yönetmişti. Aybar'ın "bürokrat sınıf" olarak tanımladığı kesim yüksek memurlar, uzmanlar, "kendilerini halkın dışında ve üstünde gören 'aydınlar'" kadrosuydu. Aybar'a göre bu sınıfın partisi CHP idi ve 1950'de komprador-ağa ikilisine kaptırdığı iktidarı ve "devlet yönetimini tekeline almak" için mücadele etmekteydi. Aybar bürokrat sınıfı Osmanlı'dan beri egemen sınıf olarak tarif etmiş ve sosyalizmi bu sınıfa kurdurmak isteyen sosyalistlere çatmıştı:

> "Osmanlı tipi" merkeziyetçi, tekelci, tepeden inmeci, ceberut devlet anlayışı ve yönetimini kuşaktan kuşağa temsil etmiş olan bu bürokrat sınıf, İkinci Meşrutiyet'te İttihat ve Terakki Partisi aracılığı ile, Cumhuriyet döneminde de, Cumhuriyet Halk Partisi eliyle devleti yönetmiştir. (...) 27 Mayıs hareketi, tarih gözüyle bakılırsa "bürokrat" sınıfın, ağa-komprador ikilisine karşı çıkışıydı. Sol hareket içinde bile, Türkiye'de sosyalizmi bürokrat sınıfa kurdur-

---

ğinden kaynaklandığı fikrindedir. Kongrede parti programının yenilenmesi gerektiğini söylemiştir. Sargın, *a.g.e.*, s. 724-725.

118 Akt. Sargın, *a.g.e.*, s. 725.

119 Murat Belge, Çetin Özek, İdris Küçükömer, Murat Sarıca ve kendisinin *Ant* dergisinde genellikle "gericiler" ve "yobazlar" olarak adlandırılan İslâmcı kesimle diyalog olanağı olup olmadığı konusunu tartıştıklarını anlatmıştır. Tuba Çandar, *Murat Belge: Bir Hayat*, Doğan Kitap, İstanbul, 2007, s. 254.

mayı tasarlamış olanlara rastlanmıştır; hâlâ böyle düşünenlerin bulunduğunu sanıyorum. Bunlar sosyalizme sadece bir iktisat şeması gözüyle bakmakta ve sosyalizmin emekçi sınıfların siyasi hareketi olduğunu unutmaktadır. Sosyalizm ancak işçi sınıfının ve bütün emekçi sınıfların devlete ağırlıklarını koymaları sonucunda kurulur. Bunun bir başka yolu yoktur.[120]

Parti içinde Aybar'ın ve bazı partili akademisyenlerin Osmanlı'nın toplumsal yapısını ve Cumhuriyet dönemindeki değişimleri inceleyen çalışmaları –her ne kadar aralarında farklılıklar olsa da– daha çok "ATÜT tartışmaları" başlığı altında toplanabilir. Bunların ortak yanı, Türkiye'nin Avrupa ülkelerinden farklı bir tarihsel gelişim izlediği tezidir. Osmanlı Avrupa'ya benzer biçimde feodal toplum düzeninden geçmemiştir; sistemin esası, devletin ve devlet sınıflarının önderliğine ve egemenliğine dayanmasıdır. Üstelik Cumhuriyet rejimi altında tek partili yönetim ve devletçi ekonomi, bu sistemin görece bazı değişikliklerle beraber sürmesini sağlamıştır. Ordu ve sivil bürokrasi, yönetici sınıf olarak halkın karşısında yer almıştır. Hatta Aybar ve Küçükömer bu savlardan yola çıkarak söz konusu siyasi elitlerin gücü kırılmadıkça hem halkın desteğinin sağlanamayacağını hem de sosyalist devrime geçmenin mümkün olmadığını savunurlar. Küçükömer OYAK'ın yabancı şirketlerle ilişkisi nedeniyle subayların da artık emperyalistlerin safına geçtiğini, bunun yerine emperyalizm yüzünden "dinci" olmuş kesimlerle antiemperyalist bir ittifak kurulabileceğini ileri sürmüştür.

Bu görüşler yukarıda söz ettiğimiz gibi parti içinde de hem ilgi hem de tepki uyandırmıştı. Türkiye'deki aydınların, özellikle de solcuların o güne kadar zihnine hâkim olmuş söyleme-şablona uymuyordu bunlar. Türkiye'de burjuvazi ve/veya feodal güçler yerine asıl olarak bürokrasinin egemen sınıf ilan edilmesi son derece çarpıcıydı. Fakat bu tezi savunanlar da bir bütünlük ve tutarlılık oluşturamamıştı. Küçükömer'in kitabı netlikten epey uzaktı ve anlaşılan partide pek de okunmamıştı.[121] Aybar'ın da kimi tutarsızlıkları olduğunu yukarıda ifade etmiştik. Özellikle MDD hareketinden Muzaffer Erdost, Aybar'ın tezlerindeki tutarsızlıkları eleştirmişti: Eleştirilerini devrimci gençlerin içinde olduğu ve çok okuduğu dergiler aracılığıyla duyurduğu düşünülürse, gençler üzerindeki etkisinin büyük olduğu da tahmin edilebilir.

ATÜT tezleri ve Küçükömer'in görüşleri partide ciddi ayrılıklar oluşturmaya neden olmadı, ancak Aybar'ın başkan sıfatıyla partinin görüşlerini

120 Akt. Sargın, *a.g.e.*, s. 698-699.

121 Küçükömer'in eseri sivil toplumu önemseyen sosyalistlerin başucu kitabı olmuştur. Kitap yaratıcı ve ilham verici olmakla beraber epey karışık ve muğlaklıklarla yüklüdür. Bir eleştiri için bkz. Nuray Mert, "İdris Küçükömer ve 'Düzenin Yabancılaşması'", *Doğu-Batı*, sayı 11, 2000, s. 63-74. Nihat Sargın'ın üzülerek belirttiğine göre örgütlenme sorunlarıyla uğraştıkları için vakitleri olmadığından kendisi de dahil olmak üzere partililerin büyük kısmı bu kitabı okumamıştı.

temsilen dile getirdiği ve herkes tarafından benimsenmeyen hatta kısmen de yadırganan fikir ve tutumları partide bir yarılmaya yol açtı. Partililerin siyaset açısından ordu ile ittifak yapılmasına ya da tepeden inme sosyalizm kurma gibi yollara karşı olduğu tahmin edilebilirdi. Bu konuda bir sorun yoktu. Fakat bürokrasinin bir "sınıf" olarak ele alınması, bürokrasinin devlet adına artı-değere el koyma yoluyla halkı sömürmesi gibi iddialar, Sovyetler Birliği'ndeki düzenin de tartışılmasına, hatta eleştirilmesine yol açmıştı: Özellikle Aybar, eleştirilerini bir yandan devletin partisi görünümdeki CHP'ye, bir yandan "orducu-cuntacı-tepeden inmeci" olarak nitelenen sol hareketlere, ama öte yandan da aslında Sovyetler Birliği'ne yöneltiyordu. Aybar zaten açık açık Sovyetler'deki bürokrasi ile Osmanlı bürokrasisinin yapısal olarak benzer olduğunu ifade etmişti. Aybar aslında sadece sosyalistler içindeki devletçi, orducu yönelimleri, CHP'yi ve onun egemenliğindeki düzeni değil aynı zamanda bürokrasinin egemenlik kurarak emekçilerin emeğine el koyduğu sosyalist düzenleri, özellikle de Sovyetler'i eleştirmeye başlamıştı.

Aslında Aybar ATÜT teziyle ve "tepeden inmeci" olarak nitelendirdiği sosyalistlere karşı görüşleriyle, Türkiye'de sosyalistlerin çoğunun farkında olarak ya da olmayarak benimsedikleri hem Kemalist hem de Stalinist tutuma karşı çıkmış oluyordu. Stalin zaten ATÜT tezini bu nedenle Sovyetler Birliği'nde tartışmaya kapatmıştı: Bütün toplumların aynı toplumsal-ekonomik gelişim evresinden geçtiği kararına varmış ve ATÜT tezini 1931 yılında yasaklamıştı. Kemalizm konusu bazı çelişkiler nedeniyle çok net değildi, ama sonuçta Kemalist dönemin devletçi ve halkı karşısına alan sistemi eleştiriliyordu. Bu tartışmaların sıcağında Sovyetler Birliği reform isteyen halka karşı sistemi korumak amacıyla Çekoslovakya'yı işgal etti. Aybar hemen ve kati süratle işgali kınadı. Sovyetler'in "büyük ağabey" gibi davranarak daha küçük ülkelerin bağımsızlık hakkını ihlal ettiğini güçlü biçimde ifade etti.[122] Meclis dışındaki sol muhalefet işgale karşı çıkmamıştı. Aybar bu ilk kınamadan itibaren, ulusların bağımsızlığı ve egemenlik haklarının en kutsal temel hak olduğu yönünde şiddetli eleştirel konuşmalarda bulundu. Aslında partide sonra kendisine muhalif olacak Behice Boran da işgali kınamıştı ama Aybar gibi konuyu tekrar tekrar ele almamış ve onun kadar sert ifadeler kullanmamıştı.

Aybar Çekoslovakya'nın işgalinden hemen sonra "güler yüzlü sosyalizm"den söz etmeye başladı. Aybar daha önce de kullandığı "Türkiye sosyalizmi" kavramını kullanarak Türkiye'de kurulacak sosyalizmin temel ilkelere ve özellikle değer teorisine bağlı kalacağını ama Türkiye'nin özgün koşullarına uygun bir sistem olacağını vurguluyordu. Aybar bürokrasiye da-

122 Beşiktaş Şehir Kongresi'nde yapılan konuşma, 21 Temmuz, akt. Sargın, *a.g.e.*, s. 661; ayrıca bkz. "Çekoslovakya Olayları Karşısında TİP'in Görüşleri", *a.g.e.*, s. 661-663.

yanmayan, aşağıdan yukarıya tümüyle emekçilerin kuracağı ve yöneteceği bir sistemden söz ediyordu.[123] Bu topraklarda dünyadaki sosyalizm örneklerinden farklı bir sosyalizm kurulacaktı, bu da "güler yüzlü, insancıl sosyalizm" olacaktı.

Aybar bütün bu açıklamaları parti içinde yönetim kadrosuna danışmadan tek başına karar vererek yapıyordu ve bu durum kendisinden farklı düşünenleri zor duruma düşürüyordu. Gençler partinin Marksizmden uzaklaşmaya başladığını düşünerek bu durumu, özellikle de Aybar'ın yeni sözlerini ve tutumunu eleştirmeye başladılar. Parti içinde özellikle "güler yüzlü sosyalizm" ve "Türkiye'ye özgü sosyalizm" kavramlarını kullanması eleştirilere neden oldu. Hatta parti içinden Aybar'a yakın olanlar –Nihat Sargın gibi isimler– onu bu konuda uyardı.[124] "Güler yüzlü sosyalizm" söylemi, TİP daha önce sanki "somurtkan" bir sosyalizmi savunuyormuş gibi bir izlenim verebilirdi.[125] Benzer bir durum "hürriyetçi sosyalizm" kavramı için de geçerliydi: Bu söz antikomünistler tarafından sosyalizmin hürriyetçi olmadığı yönünde bir tabir gibi algılanabilirdi. Ayrıca Aybar "horlanma" kavramı gibi "bilimsel sosyalizmde" olmayan kavramlar kullanmakla, böylece de parti çizgisinden sapmakla da eleştirilmişti. Parti Genel Sekreteri Nihat Sargın, Aybar ile konuşmaya giderek solun farklı kesimlerinin özellikle "güler yüzlü sosyalizm" kavramını sağcıların farklı algılayarak partiyi hedef alabilecekleri endişesi taşıdıklarını anlatmaya çalışmıştı.[126] Aybar'dan bu tip terimleri kullanmamasını rica ediyorlardı. Ancak anlaşma sağlanamadı. Daha sonra partinin ileri gelenlerinden ve Aybar'ın çok yakın dostları ve çalışma arkadaşlarından Minnetullah Haydaroğlu, Sadun Aren, Behice Boran, Şaban Erik ve Nihat Sargın "5'li önerge" adı verilen bir önerge yayımlayarak Aybar'ın görüşlerinin kişisel görüşleri olduğunu ve partiyi bağlamadığını ifade ettiler.

123 Elbette sistemin ilkeleri, kaynağını Marksizmden, artı-değer teorisinden alacaktı ama aynı zamanda bunlar ülkenin şartlarına uyarlanacaktı. Ayrıca bu sosyalizm bürokrasiye dayanmadan emekçi sınıflar tarafından aşağıdan yukarıya kurulmalıydı. Türkiye'nin Batı veya Doğu ülkeleriyle benzerliği olmayan, özgün tarihe sahip bir ülke olduğunu vurguluyordu. Büyük bir imparatorluktan yarı-sömürge durumuna düşürülmüştü. Kurtuluş Savaşı ile bağımsızlığını kazanmış ama sonra onu tekrar kaybetmişti ve hâlâ geri kalmış bir ülkeydi. TİP'in sosyalizmi bu nedenlerle başka ülkelerden ithal edilmiş değildi ve olamazdı. Bkz. Yetkin, *Türkiye'de Soldaki Bölünmeler (1960-1970)*, Toplum Yayınevi, İstanbul, 1970, s. 35; ayrıca "Türk sosyalizmi" üzerine Aybar'ın görüşleri için bkz. Aybar, *Türkiye'de İşçi Partisi Tarihi*, cilt III, BDS Yayınları, İstanbul, 1988, s. 129-131. Farklı fikirler için bkz. Aren, *Puslu Camın Arkasından*, s. 137-141.

124 Aybar suçlamaların haklı olduğunu düşünmüyordu ve ona göre sadece Sovyetler Birliği'ni eleştirdiği için suçlanıyordu. Sargın, *a.g.e.*, s. 683. Ayrıca Behice Boran tarafından "Türkiye'ye uygun sosyalizm" önerdiği için eleştirilmesine çok şaşırmıştı, sonuçta Boran yazdığı kitabın tamamını, adından da anlaşıldığı üzere Türkiye sosyalizmini anlatmaya adamıştı. Aybar, *a.g.e.*, s. 124-125.

125 Parti üyeleri ve genç sosyalistler onun düşüncelerinin antikomünist propaganda için kullanılmasından korkuyorlardı. Aydınoğlu, *a.g.e.*, s. 81.

126 Nihat Sargın ile görüşme, 30 Kasım 2006, İstanbul.

Aybar bu önergeyi Sovyetler Birliği'ni eleştirdiği için kendisini liderlikten indirmek üzere düzenlenmiş bir komplo, hatta "Moskova darbesi" olarak görmüştü. Kamuoyu önünde TİP'i Moskova'dan yönetilme ve buyruk almakla suçlaması, ipleri iyice koparır noktaya getirdi. Partinin kuruluşundan beri TİP için özellikle sağdan gelen eleştirilere karşı çok hassas bir konu olan ve hep reddedilen Sovyetler'le ilişkiyi, bu kez doğrudan parti başkanı iddia ediyordu. Parti sonuç olarak pratikte üçe ayrıldı: Aybar'cılar, Aybar'a karşı Aren-Boran ittifakı olarak bilinen bir grup ve küçük bir azınlık olarak bu iki gruba da karşı duran ve kendilerini "Üçüncü Yol" olarak tanımlayan bir aydın grubu. Bu "Üçüncü Yol"cular görüşlerini Doğan Özgüden'in *Ant* dergisinde ifade ediyordu ve İdris Küçükömer, Murat Sarıca, Nurkalp Devrim, Oya Baydar ve Murat Belge gibi partililer burada toplanmıştı.[127] Bunlar temel olarak partinin yeni bir program hazırlamasını ve bu arada yönetim sorunlarının çözülmesini öneriyorlardı.

Aybar bütün bu gelişmeler sonucunda partiden istifa etti, fakat sonra bazı partililerin, özellikle Kürt partililerin ısrarıyla, bir süre için görevine geri döndü. Yukarıda söz edilen "Üçüncü Yol"cular, iki muhalefet grubuna karşı yine Aybar'ı destekledi ve Aybar parti başkanlığını sürdürdü. 16 Kasım 1969'da yapılan genel seçimlerde parti oy kaybedip beklenen başarıyı sağlayamayınca, parti içindeki ayrılıklar ve Aybar'a tepkiler iyice şiddetlendi ve Aybar, 15 Kasım 1969'da toplanan TİP GYK'sında parti başkanlığından istifa etti.[128] Onun görevini kısa bir süre için Mehmet Ali Aslan adında bir genç devraldı. Behice Boran 29-31 Ekim 1970'de yapılan TİP'in Dördüncü Kongresi'nde parti başkanı seçildi ve böylelikle Türkiye'nin ilk kadın siyasal parti genel başkanı oldu.[129]

Boran'ın Sosyalizm Anlayışı ve Ordunun Siyasal Rolüne Bakışı

Mehmet Ali Aybar'dan sonra çeşitli arayış ve denemelerin ardından TİP Genel Başkanı olan Behice Boran, Aybar'ın ricası ve desteğiyle partiye girmişti. Boran, Aybar'ın hem fikir ve siyaset arkadaşı hem de ailecek de görüştükle-

127 Belge, "Türkiye İşçi Partisi", s. 2128.

128 Aybar'a muhalif hale gelen Boran, seçim sonuçlarının Aybar'ın politikasına hayır anlamına geldiğini vurgulamış ve onu bir bakıma istifaya çağırmıştı. Boran ve Aren'le beraber birçok parti yöneticisi seçimlerden sonra iki toplantı yapmış ve bunların sonrasında da Aybar'ı istifaya çağıran bir metin yayımlamışlardı. Atılgan, *Behice Boran...*, s. 232.

129 Aslında Aren genel başkanlığa daha yakın adaydı ve Boran da ona başkanlık önermişti ama kendisi "mizacının uygun olmadığı" ve "sağlık sorunları"nı ileri sürmüştü. Şinasi Yeldan da isteksiz olduğu halde Boran'ı "genel başkanlığın tarihsel bir görev olarak karşısına çıktığını ve bundan kaçamayacağını söyleyerek" onu ikna edebildiklerini anlatmıştır. Akt. Atılgan, *a.g.e.*, s. 237.

ri çok yakın bir dostuydu. Fakat iki dostun ve yoldaşın yolları çok kötü bir biçimde ayrılmıştı.[130] Boran, 1960'lı yılların başından beri partinin önemli kuramcılarından biri olmuştu. Özellikle ordu aracılığıyla sosyalizme geçmeyi önerenlere karşı daha partiye bile girmeden, 1960'ların başından itibaren en ciddi muhalefeti yürütenlerin başında geliyordu. TİP'te sosyalist devrim stratejisinin oluşturulmasında payı büyüktü.

Behice Boran'ın Aybar'la yollarının ayrılması bazı konularda önemli fikir ayrılıklarına düşmeleriyle, kişisel çatışmalarla (veya kişilik çatışmalarıyla) ilgilidir. Aybar'ın başkanlık anlayışı, partide işçileri bilinçlendirip örgütlemek yerine köylülere yönelmesi, yukarıda anlattığımız gibi "Türkiye'ye özgü sosyalizm", "güler yüzlü sosyalizm" anlayışını ön plana çıkarması, partide eğitimi reddedip gençlere kendi kitaplarını okumayı önermesi bunların başında gelir. Boran'ın aktardıklarına ve yazılarına bakılırsa, Aybar'ın özellikle kendileriyle olan konuşmalarında, tartışmalarındaki sert ve kırıcı üslubu, giderek "tek adam" şeklinde partiyi yönetmek istemesi gibi nedenlerle yollar ayrılmaya başlamıştır. Kuramsal farklılıklar bağlamında ise Türkiye'nin sınıfsal yapısına bakışları son derece benzer olan Aybar ve Boran'ın, egemen sınıfların tanımı konusunda, daha doğrusu bürokrasinin de diğer egemen sınıflar içinde sayılıp sayılmayacağı konusundaki görüşleri birbirinden giderek farklılaşmıştır. Hatta Boran, Aybar'ın genel başkanlıktan istifasından önce onun bürokrasi üzerine görüşlerini eleştiren üç yazı yazmıştır. Boran'ın bu eleştirilerinin altında yatan nedenin, Aybar'ın Sovyetler Birliği ve reel sosyalizme yönelik eleştirileri olduğu tahmin edilebilir.

Boran, Aybar'la ipleri koparan konularda, özellikle bürokrasi konusunda ne düşünüyordu? Osmanlı ve Sovyetler Birliği arasında paralellikler kuruyor muydu? Ordu tartışmasına ilişkin ilk görüşlerini yukarıda verdiğimiz Boran, 1970'lere doğru bürokrasinin toplumdaki yeri ve ordunun siyasal rolü konusunda farklı görüşler ileri sürmüş müydü?

Parti içinde aşağı yukarı on yıl boyunca sosyalistler arasında süren tartışmaları derli toplu kuramsal bir kitap içinde ele alan tek TİP'li Boran'dı.[131] Aybar'a partililerden bu konuda çok çağrı gelmişti ama o daha önceki yazıları ve konuşmalarından derlenen kitaplarla yetinmişti. Elbette böyle derleme eserler içinde tutarsızlıklar, kopukluklar da olabiliyordu. Boran'ın eseri ise klasik Marksist-Leninist çizgiye uygun, iç tutarlılığa sahip bir çalışmaydı. Boran, kitabın önsözünde amacının TİP'in eylemlerinin sonuçlarını toparlamak ve

130 Nihat Sargın benimle yaptığı görüşmede, aslında Aybar'la yaşananlara, çıkan sorunlara çok üzüldüklerini aktardı. Fakat Aybar'ın kamuoyunda bu grubu Sovyetler tarafından yönlendirilmekle suçlaması da, *Emek* grubunun Aybar'a yönelik ağır eleştirileri de açıkçası her türlü nezaket sınırlarını son derece aşmıştı.

131 Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*.

Türk sosyalist hareketinin teorik değerlendirmesini yapmak olduğunu açıklıyordu. Boran esas olarak o güne kadar hem TİP hem de Türk sosyalist hareketi içerisinde yaygın olarak tartışılmış konulardaki görüşlerini sunuyordu.

Boran öncelikle Türkiye'nin izlediği tarihsel doğrultuyu ele almıştı. Osmanlı toplumunun yapısını çözümlemiş, Cumhuriyet'in kuruluş dinamiklerini, ilk dönemlerindeki ve çok partili sistem içindeki sınıfsal ilişkileri tartışmıştı. Boran'ın tarihsel çözümlemesine bakarsak, kitabında Osmanlı İmparatorluğu'nu merkezî bir feodal devlet olarak "anakronik" bulduğu söylenebilir.[132] Boran, feodalizmi kültürel veya hukuksal bir yapı üzerinden değil, üretim biçimi ve üretim ilişkileri üzerinden tanımlar. Osmanlı'yı "anakronik" olarak nitelendirmesi, Avrupa'da feodalite döneminin kapanmaya başladığı tarihte Osmanlı'nın feodal üretim biçimine geçmesinden kaynaklanmaktadır. Buna göre Avrupa'da kapitalizmin ilk safhası gelişirken Osmanlı'da merkezî feodal bir imparatorluk kuruluyordu. Avrupa toplumları mahalli derebeylik düzeninden merkeziyetçi krallığa geçmişlerdi ve bu krallıklar birer burjuva devleti olma niteliği kazanmaya başlamıştı. Osmanlı devleti ise çöküş halinde merkeziyetçi derebeylik devleti yapısındaydı ama dış zorlamalar –yani sanayi ürünlerinin Osmanlı'ya girişi ve imparatorluğun bir hammadde pazarı olarak kullanılmak istenmesi– ve Osmanlı ordularının savaş kayıpları nedeniyle Batılılaşmaya girişmek bir zorunluluk halini almıştı. Dış baskı, önce ve belirgin olarak askerî alanda hissedildiği için ilk değişimlerden biri bu alanda yaşanmıştı ve Batı örneğinde bir ordu kurulmaya başlamıştı.[133] Osmanlı İmparatorluğu'nda "toplumsal değişme", dış baskı ve zorlamalarla toplumun üstyapısında, "askerî-idari mekanizmasında" görülmüştü. Değişim "yukarıdan aşağıya, tepeden inme" olmuştu ve bu değişimde devlet ile onu somut olarak temsil eden "askerî-sivil kadrolar" önemli rol oynamışlardı.[134]

Boran'ın adlandırması farklı olsa da Osmanlı toplum yapısına ve devlet biçimine ilişkin görüşleri ATÜT'çülerden pek de farklı değildi.[135] Boran'a göre Osmanlı İmparatorluğu merkezî, yukarıdan idare edilen, otoriter bir devletti ve bürokrasi tarafından temsil ediliyordu.[136] Boran örneğin tarımda özel mülkiyetin bir türlü gelişmemesi nedeniyle, derebeylik ilişkilerinin çok uzun süre ayakta kaldığını aktarıyordu. Üstelik ticaret ve sanayiyi yürütecek sınıflar gelişmemişti, tüccarlar genellikle yabancı sermayeyle ilişkiler çerçevesinde işlerini geliştiriyordu. Boran'a göre yapancı kapitalist eko-

132 *A.g.e.*, s. 8.

133 *A.g.e.*, s. 9.

134 *A.g.e.*, s. 11.

135 *A.g.e.*, s. 8.

136 *A.g.e.*, s. 18.

nomilerin imparatorluğa girişiyle içeride de kapitalist nitelikte değişimler olmuştu, fakat bu gelişmeler Osmanlı'yı bağımlı olmaktan kurtaracak ölçüde değildi ve eski sosyal yapıyı tasfiye edecek güce de kavuşamıyordu.[137] Gelişen sınırlı ticaret ve sanayi, daha çok azınlıkların elinde toplandığı için Müslüman olanlar ile olmayanlar arasında rekabet yaratıyor, bu da politik ve ideolojik alana yansıyordu. Boran'a göre kalkınma hareketinin bir türlü başarılamamasının nedeni bu sosyal yapıydı ve Osmanlı toplumu büyük bir "çelişme" içindeydi:

> Batı ile temas sonucu Batılı burjuvazinin ideolojisini benimsemiş bulunan yönetici-aydın tabaka, elinde tuttuğu politik güce dayanarak yukarıdan aşağı toplumu değiştirmeye çalışıyor, fakat bu ideolojiye ve çabalara dayanak olacak sınıflar ekonominin bağımlı olması dolayısıyla gelişemediğinden, yönetici aydın tabakanın teşebbüsleri belli bir sınırdan öteye geçemiyordu. Öte yandan derebeylik düzeni, hele tarımda, tam tasfiye edilemediği, tersine taşralı toprak sahipleri daha da ekonomik güç kazandığı için, bu sınıfın tutucu ve gerici niteliği bütün toplumu ve bu arada yönetici aydın tabakayı da etkiliyordu. Bu tabaka da, bütün Batılılaşma gösterilerine rağmen, feodal düzen artığı tarımsal geri bir toplumun merkeziyetçi müstebit devletinin mümessilleri olmak niteliğinden kurtulamıyordu.[138]

Boran'a göre yönetici-aydın tabaka ile büyük toprak ağaları arasındaki çatışma, daha doğrusu "çatışmalı bağıntı" devam ediyordu. Osmanlı'da sivil-askerî yönetici sınıf geleneksel devlet ve toplum düzenine 19. yüzyılda değişim getirmişti.[139] Fakat bu tabaka kalkınmak için toplum yapısının değişmesi gerektiğini fark edemiyordu. Üstelik 19. yüzyılda yapılan yenilikler toprak sahiplerinin daha da güçlenmesini sağlamıştı.

Boran Kurtuluş Savaşı ile beraber Türkiye halkının ulus olma bilincine ulaştığını, millet olarak kendi varlığının bilincine vardığını vurguluyordu. Bu savaşta liderlik asker-sivil yönetici kadrodaydı, arkalarında orta sınıflar vardı ve köylü-kentli halk savaşıyordu. Boran'a göre Kurtuluş Savaşı Batı'nın gelişmiş kapitalist ülkelerine ve onların aleti durumuna gelmiş Yunanistan'a karşı verilen antiemperyalist bir savaştı ve dolayısıyla antikapitalist bir nitelik taşıyordu.[140]

Boran'a göre Milli Kurtuluş Savaşı azgelişmiş ülkelere özgü bir burjuva ihtilaliydi. Devrime halk kitleleri katılmıştı, fakat devrimin sınıfsal karakterini hareketi yöneten sınıfın ideolojisi ve sınıfsal niteliği belirlemişti. Türki-

137 *A.g.e.*, s. 13.

138 *A.g.e.*, s. 14-15.

139 *A.g.e.*, s. 11.

140 *A.g.e.*, s. 16-17.

ye'de burjuvazi zayıf olduğu için hareketi yürüten ve devrimi gerçekleştirenler, küçük burjuva kökenli asker ve sivil yönetici kadrolardı. Bu kadro savaş yıllarında "en halkçı, devrimci" noktasına erişmişti. Emekçi halk kütlelerini peşinden sürükleyebilmek için bu kadro kendi dar sınıfsal çıkarlarını aşan hürriyet, adalet gibi daha evrensel, insani söylemler benimsenmişti. Fakat savaş bitince iç ve dış düşmanlarını yenmiş egemen bir tabaka haline geldi ve savaş yıllarında ekonomik ve toplumsal gücü artan burjuvaziyle toprak ağaları, yönetici kadronun çevresinde kümelendi. Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalma "merkeziyetçi, otoriter, tepeden inme devlet anlayışı ve uygulaması" devam ediyordu ve Boran'a göre devleti somutta her şeye hâkim yönetici bürokrat tabaka temsil ediyordu.[141] Bu tabaka burjuvaziye, yani büyük tüccar ve müteahhit grubuna, az sayıda da olsa sanayici ve bankacılara, büyük toprak sahiplerine ve eşrafa dayanıyordu.

Boran bu kadroyu diğer sosyalistler gibi sınıfsal aidiyet bakımından "küçük burjuvazi" içine yerleştiriyor, bu sınıfın "çelişik" durumundan, sosyalizmden faşizme kadar farklı ideolojilere kayabileceğinden söz ediyordu.[142] Boran'a göre Türkiye'deki yönetici kadronun da temel vasıfları küçük burjuvaziye uygun olmakla beraber, 600 yıllık bir imparatorluktan gelen devlet geleneğinin, memurlar tabakasına sağladığı üstün statüye sahip olduklarını da vurguluyordu. Hatta Boran'a göre devlet henüz özel sermaye alanı gelişmediği için en büyük sermayedar durumundaydı ve bu durum yönetici kadroya özel avantajlar sağlıyordu. Bu kadro kapitalizmin henüz gelişmemiş olduğu bir toplumda cılız burjuvaziyi ve ilkel bir tarım üretimi yapan toprak ağalarını, himayeci kontrol ve idare altında tutabiliyordu.[143] Aslında bu bağlamda Boran'ın tarihsel süreci ve burada asker-sivil bürokrasinin rolüne dair okuması ile Aybar'ın değerlendirmesi birbirinden farklı değildir. Hatta Boran bu şartlar sonucu Türkiye'de "bürokratik bir burjuvazinin" geliştiğini ileri sürmüştür. Bürokrasi "imtiyazlı üst tabaka" olarak gelişmiştir. Burjuvazi adına öncülük etmiş bulunan küçük burjuva aydınlar, yönetici tabaka olarak iktidarı ele aldıktan sonra savaş sırasında eriştikleri "en ileri ideolojik noktadan" gerilemişlerdir. Artık emekçi halkın da çıkarlarını kapsayan daha evrensel, geniş görüş ve amaçları daralarak burjuvazinin "sınıf ideolojisinin sınırları içine" çekilmişlerdir. Dolayısıyla bu yönetici kadronun burjuva devrimini yaptıktan sonra barutunu tükettiği, artık sosyalist devrimde öncü-

141 *A.g.e.*, s. 18.

142 *A.g.e.*, s. 18-19. Boran küçük burjuvazinin statüsü düştüğünde sosyalizme yöneldiğini ve bu yönelimin ya gerçek sosyalizm ya da otoriter sosyalizm biçiminde gerçekleştiğini açıklar. Fakat toplum büyük bir risk ve çöküş tehlikesi altındaysa, küçük burjuvazinin faşizmi destekleyen bir güç haline geldiğini ileri sürer. Boran'ın bu fikri klasik Marksist görüşle uyumludur. Bkz. "Middle Class", *A Dictionary of Marxist Thought*, *a.g.e.*, s. 334-335.

143 Boran, *a.g.e.*, s. 19.

lük rolü oynamayacağı fikri Boran'da mevcuttur. Fakat devrimin gidişatını, içinde yer alan sınıflara göre değerlendiren Boran, ilk aşamadaki devrimin – eğer buna halk kitleleri desteği olsaydı ve yönetici kadronun sınıfsal karakteri ve ilişkileri farklı olsaydı– yani tüm sınıfsal koşullar farklı olsaydı, sosyalizme varabilecek bir çerçeve olduğu görüşündeydi:

> Kurtuluş Savaşı yıllarında ve hemen sonraki devrede, aşağı yukarı Atatürk'ün ölümüne kadar, yönetici kadro, emperyalizme –dolayısıyla kapitalizme– ve merkeziyetçi bir derebeylik niteliğindeki Osmanlı yönetimine ve geleneksel toplum düzenine karşı verdiği mücadele sonucu, varabileceği en ileri ideolojik noktaya vararak devrimcilik, halkçılık, sonra da laiklik, devletçilik ilkelerini ortaya attı. Bu ilkeler, kavramların gerçek anlamları incelenip tespit edilerek, birbiriyle ilişkin olarak sistemleştirilseydi, sosyalizme varacak bir ideolojik çerçeve meydana gelirdi.[144]

Boran'ın bürokratik kadro ve bunların Cumhuriyet döneminde siyasetle ilişkileri üzerine görüşleri Aybar'a yakındı. Boran da tıpkı Aybar gibi 19. yüzyıldan beri bu kadro içinde ideolojik bir kavganın sürdüğünü belirtiyordu: Bu kavga bürokrasi içinde esas olarak otoriterlik, merkeziyetçilik ve devletçiliği savunanlar ile liberalizmi savunanlar arasındaydı. CHP ilk görüşü temsil ediyordu, DP ise ikincisini savunur hale gelecekti. 1940 yılından sonraki savaş yıllarında istifçilik, vurgunculuk ve yerli imalata geçme gibi yollarla burjuvazide bir "palazlanma" olmuş, sermaye birikimi yaşanmıştı. Ayrıca fiyatların yükselmesi emekçi halkı yoksullaştırmış, memur tabakasına verilen bazı imtiyazlar halkın CHP'ye karşı husumetinin artmasında etkili olmuştu. CHP iktidarı döneminde devlet "halkı hor gören, tepeden inme metotlarla yönetimi yürüten Osmanlı tipi devlet" niteliğinde olmaya devam etmişti.[145] Hatta Boran'a göre savaş sırasındaki yönetim faşizmin bir kopyasıydı adeta. DP'nin kurulmasından sonra CHP bürokratik tabakanın toprak ağalarına ve yerli burjuvaziye üstünlüğünü temsil eder hale gelmişti. DP ise palazlanmış burjuvazi ile toprak ağalarının ve eşrafın, devleti doğrudan doğruya kendi ellerine geçirme, bürokrasiyi bir kenara itme çabalarını ifade ediyordu ve izledikleri ekonomi politikası da liberalizmdi.[146] Çok partili rejime geçildiğinde aslında Batı'daki demokrasiye hiç benzemeyen, işçi-emekçi halk sınıflarının siyaset sahnesinden uzak tutulduğu, sadece burjuva ideolojisi çerçevesindeki görüş ve fikirlere izin verilen bir "demokrasi oyunu" sahneye konmuştu. Çok partili demokrasi, sınıfların güç ilişkilerinin bir yansımasını ve kurdukları dengeyi temsil etmiyordu. Hatta Boran'a göre 27 Mayıs bu "dengesizli-

144 *A.g.e.*, s. 21.

145 *A.g.e.*, s. 32.

146 *A.g.e.*, s. 36.

ğin" bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı.[147] CHP ve DP arasındaki çatışma yeni yükselen kent burjuvazisi ve burjuva toprak sahipleri (büyük çiftlik sahipleri) koalisyonu ile toplum ve ekonomi üzerinde kontrol yetkisi bulunan sivil ve askerî bürokrasi arasında yaşanmıştı. Boran, bürokrat elitin toplumda en üst statüye sahip olduğunu, burjuvazi ve toprak sahiplerine bir ölçüde tepeden baktığını iddia etmişti.[148]

Çok partili sistemin gerçek bir demokrasi olmadığı tespitine karşılık Boran yine de Türk halkının 1950 seçimlerinde oy hakkına sahip çıkmasını ve CHP'yi devirmesini tıpkı Aybar gibi çok önemsiyordu. Hatta Boran'a göre halkın kendisini ezen, horlayan, dertlerine sahip çıkmayan CHP'yi alaşağı etmesi "politik alanda devrimci bir davranıştı"; bu hareketle Türk siyasetinde önemli bir nitelik belirmişti.[149] Bu seçimlerin sonucunda önemli olan DP'nin kazandığı zafer değil, CHP'nin iktidardan halkın oyuyla düşmesiydi. Bu halk kitlelerinin "politik bilinçlenmesinin ilk belirtisi; otoriter, tepeden inme devlet şekline karşı ilk direnişiydi". Halk henüz kendi sınıf mensubiyetinin bilincine varmasa da kendisini ezen ve kendisine uzak devletin temsilcisi olarak gördüğü partiyi iktidardan indirebilmişti. Bu nedenle de 1950 seçimlerini halkın devrimci davranışı olarak görmek gerekiyordu. Bu bağlamda, *Yön* ve MDD hareketlerinin ileri sürdüğü gibi DP'nin iktidara gelişinin bir "karşı-devrim" olduğu yönündeki tespite Aybar gibi Boran da katılmıyordu.

1950-1960 yılları arasındaki ekonomik eğilimler, yabancı sermayeyle ortaklıklar vb. sonucu Türkiye'de bir "milli burjuvazi" değil "komprador bir sanayici sınıfı" meydana gelmişti.[150] CHP ve aydın tabaka bu tehlikeli gidişatı fark etmişti fakat burjuva ideolojisinden kopamadığı için buna karşı kesin bir tutum alamamıştı. Boran burjuvazinin gerçek burjuvaziye –yani sanayi burjuvazisine– dönüşememesi, ülkeyi kalkınma yoluna sokamaması nedeniyle huzursuzluklar, çalkantılar olduğunu ve iktidarı devirecek güçte alt sınıflar var olmadığı için ordunun müdahale ettiğini ileri sürmüştü. Boran, burjuvazinin sanayileşme ve modern teknolojiyi inşa etme görevini gerçekleştiremediğinde alt sınıfların –eğer yeterince güçlülerse– onları devirdiğini, eğer değillerse de ordunun müdahale edeceğini vurgulamıştı. Boran bunu sosyolojik bir yasa olarak tarif ediyordu. Ona göre 27 Mayıs "hareketi", bürokrasi ve orta sınıf aydın tabakanın birleşerek komprador burjuvaziye ve toprak sahiplerine karşı yürüttükleri iktidar mücadelesiydi. 27 Mayıs darbesiyle bu güçlerin temsilcisi olan DP, iktidardan indirilmişti.[151] Boran ordu-

147 *A.g.e.*, s. 38.

148 *A.g.e.*, s. 45-46.

149 *A.g.e.*, s. 44.

150 *A.g.e.*, s. 51.

151 Boran 1960 darbesini DP'ye karşı CHP'yi destekleyen bir darbe olarak betimler. *A.g.e.*, s. 51-52.

nun müdahalesini "basit bir hükümet darbesi olmaktan öte bir hareket" olarak tanımlıyordu. Ona göre amaç, güçlenmeye başlayan burjuvaziye ve toprak ağalarına karşı devleti tekrar güçlü ve hâkim duruma getirmekti. Ordunun müdahalesi bu bağlamda –ordunun iddiası tam tersi olsa da– CHP'den yana ve DP'ye karşıydı. CHP müdahaleyi yapan kesimleri temsil eden partiydi. Sonuç olarak Boran'a göre 27 Mayıs, burjuvazi ve büyük toprak sahiplerine karşı devleti güçlendirme ve böylece iktidarı tekrar askerî-sivil kadroya verme amacını da taşıyordu. Hatta Boran çok çarpıcı biçimde, sosyalist partilerin yasal olarak kurulmasına izin verdiği için sosyalistlerin çok benimsediği "hürriyetçi" 1960 Anayasası'nı askerî-sivil yönetici elitin, halk kitlelerini burjuvazi ve toprak sahiplerine karşı yürüttüğü çatışmada yanına çekebilmek için hazırladığını öne sürmüştü.[152] Boran'a göre bürokrasinin aydın tabakaları, bunu bilinçli bir şekilde yapmamışlardı ama "bir sezişle" bu yönde davranmışlardı. Hazırlanan anayasa sonuçta sosyal devlet ilkesiyle, getirdiği yeni hak ve özgürlüklerle aydınları yönetici tabakalara yaklaştırmıştı.

Boran 27 Mayıs hareketi ve halkın tutumundan yola çıkarak, sosyalizme gidiş yollarıyla ilgili tartışmalar konusunda da sonuçlar çıkarıyordu: Boran'a göre halk 27 Mayıs'a düşmandı ve bu nedenle DP'yi desteklemişti. Bunun dört temel nedeni vardı: Birincisi, kendi oyuyla iktidara gelmiş olanların zorla işbaşından uzaklaştırılmasını halk kendisine karşı yapılmış bir hakaret sayıyordu. İkinci neden, halkın 27 Mayıs hareketini CHP'nin "ezen devlet tipinin", "memurlar sultasının" yeniden güçlenmesi olarak okuması ve buna tepki duymasıydı. Üçüncü neden ise DP'nin halk kütleleri nezdinde ekonomik-politik konular bağlamında henüz yeteri kadar yıpranmamış olmasıydı. Eğer bunlar olmasaydı, halk DP'nin devamı olan AP'yi desteklemezdi. Sonuncu neden ise DP iktidarı döneminde zenginleşen seçmen gruplarının halkı AP yönünde etkilemesiydi. Boran'a göre halkın 27 Mayıs'a tepkisi, "halka rağmen halkçılık" görüşünü savunanların ve kendisini açık olarak ifade etmese de, *Yön* hareketinin görüşleri uyarınca, "İktidara geldikten sonra halkın yararına işler yapıldıkça halkın desteği kazanılır" anlayışında olanların yanıldıklarını gösteriyordu. 27 Mayıs sonrası gelişmeler öncelikle halkın, birlikte hareket etmeye ve güveninin kazanılmasına değer verdiğini gösteriyordu. Belli ki halkı politik güç haline getirmeden iktidara gelenlerin çözüm yollarını halk kesinlikle kabul etmeyecekti.[153] Yani Boran da Aybar'ın konuşmalarında defalarca tekrarladığı gibi, Türk halkının tepeden inme sosyalizmi asla kabul etmeyeceği ve benimsemeyeceği kanısındaydı.

Boran daha önce *Yön* ve MDD hareketiyle giriştiği tartışmalarında öne sürdüğü görüşlerini kitabında da geniş yer ayırarak kapsamlı biçimde tekrarla-

152 *A.g.e.*, s. 52-53.

153 *A.g.e.*, s. 57.

mıştı. Öncelikle askerî yönetimlerin kriz zamanlarında oluştuğunu, fakat silah gücünün tek başına politik iktidar için yeterli olmadığını, ister istemez temel sınıflardan birine dayanmak zorunda kalacağını açıklamıştı. Üstelik askerî yönetimler kalıcı olamazlardı ve toplumsal destek olmazsa bir yönetim zaafı oluşurdu. Boran'a göre Nasır rejiminin zayıflığı bu duruma iyi bir örnekti ve Arap-İsrail savaşı sırasında Nasır rejiminin zaafı açıkça ortaya çıkmıştı.[154]

Boran, Türk ordusunun aristokrat ve burjuva kökenlilerden oluşmamasına rağmen diğer sosyalistler gibi ordudan reformlar yapmasını kimsenin beklememesi gerektiğini ileri sürüyordu. Bunun en açık nedeni askerî rejimlerin uzun süre yönetimde bulunamayacağı ve toplumsal değişimleri gerçekleştiremeyeceği gerçeğiydi. Hatta Boran ordunun siyasete karışmasını ve Milli Güvenlik Kurulu'nda yer almasını da uygun görmüyordu. Boran ordunun bu tür kurumlar ve özel yasalar yoluyla siyasete karışmasının, uzun vadede demokrasiye zarar vereceği uyarısında bulunmuştu. Yani sivil demokrasinin korunması ve ordunun doğrudan müdahalelerle veya kurumsal birtakım araçlarla siyasete karışmaması gerektiği fikrindeydi.[155]

Boran Türk ordusunun ilerici geleneği olduğunu ve siyasete müdahale ettiğinde bunun hep ileri yönde bir müdahale olduğunu, hiçbir zaman geri bir müdahalede bulunmadığını da vurgulamıştı. Bununla beraber ordu içinde farklı görüşlere ve tutumlara sahip subaylar olacağı için ordunun hangi yönde müdahalede bulunacağı önceden belirlenemezdi.[156] Yani ordunun "bütünüyle ilerici, devrimci" veya tam tersi "bütünüyle gerici, faşist" olduğu iddia edilemezdi. Bunu hem ordu içindeki farklı subayların görüşleri ve bu görüşlerin ağırlığı, hem de daha genel toplumsal ve siyasal konjonktür belirleyebilirdi.

Boran sonuç olarak ordunun o zamana dek Türk siyasetinde oynadığı rolü olumlamakla ve onun burjuvazinin boşluğunu doldurduğunu ileri sürmekle beraber, yeni bir sol yönelimli darbe beklentisine karşı durmaktaydı. Boran ordunun Amerika'ya bağımlılığı konusu üzerinde de durmuştu. Özellikle de ABD'nin birçok ülkede komplolar tezgâhlayarak askerî darbeler yoluyla demokratik hareketleri engellediğine ve Latin Amerika ülkelerinde bu yöntemin şimdiye kadar bir hayli başarılı olduğuna dikkat çekmişti. Ayrıca Türkiye'nin "geleneklerine uymayan" biçimde, orduda ayrıcalıklı bir kesimin yaratılması konusuna da şüpheyle yaklaşmıştı. Boran, ordunun ilerici ve devrimci geleneklerine güveninin olduğunu ifade etse de, AP'nin ABD desteğini de alarak ajan provokatörlerle, bazı subaylar ve yeralı örgütleriyle Türkiye'de faşist bir askerî darbe tezgâhlayabileceği konusunda uyarılarda bulu-

154 *A.g.e.*, s. 226.

155 *A.g.e.*, s. 227-228.

156 *A.g.e.*, s. 227.

nuyordu: Böyle bir girişim Türkiye'yi ikinci bir Vietnam'a ya da Yunanistan'a çevirebilirdi. Bu nedenle Boran'a göre Türk sosyalistleri zorlu demokrasi sınavını başarıyla vermek için ağır tarihsel sorumluluklar üstleniyordu. Boran Türkiye'de faşist cunta olasılığını değerlendirirken Türkiye demokrasisinin gelişimi ve eriştiği safha nedeniyle ve Türk ordusunun ilerici, devrimci, milliyetçi geleneği sayesinde, Amerikan oyununun kolayca sahnelenemeyeceğine inansa da sosyalistleri yine de bu konuda uyarıyordu.[157]

Özetlersek, Boran Türkiye'de ordunun siyasal kimliği, ilerici, devrimci ve milliyetçi oluşu konusunda diğer sosyalist hareketlerle benzer düşüncede olsa da siyasete karışmasını ne sosyalizm açısından ne de demokrasi açısından doğru bulmaktaydı. Yasal uygulamalar ve kurumlar aracılığıyla orduya siyasette bir yer verilmesinin uzun vadede tehlikeli olacağı, demokrasiye gölge düşüreceği yönündeki uyarısı Türkiye tarihinde yaşanan gelişmeleri değerlendirdiğimizde, hayli yerinde görünmektedir.

Boran, eserinde sosyalist devrim stratejisini savunuyordu. TİP'in seçimleri kazanıp iktidara geldiği zaman uygulayacağı program ve kalkınma yönteminin "doğrudan doğruya sosyalizme götürecek rota üzerinde sosyalizmin ön şartlarını hazırlama ve sosyalizme geçiş safhası" olduğunu açıklayan Boran, bunun sosyalist literatürde geçen ve Türkiye'deki sosyalist hareketlerce sözü edilen "demokratik devrim" veya "milli demokratik devrim" safhası olmadığını vurgulamıştı.[158] Boran Türkiye'de burjuvazi öncülüğünde demokratik devrimin yapıldığını, bir çeşit toprak reformunun gerçekleştirilmiş olduğunu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde bile derebeylik artığı düzenin tasfiye edilerek kapitalist işletmeye geçildiğini ileri sürüyordu. Türkiye'deki burjuvazi cılız, sanayileşme ve kalkınma yetersizdi; ama yine de diğer azgelişmiş ülkelerden, özellikle de yeni bağımsızlığına kavuşmuş Asya-Afrika ülkelerinden ayrılmaktaydı. Üstelik Türkiye hiçbir zaman sömürge olmadığından MDD stratejisi geçerli olamazdı. Boran'a göre Türkiye'nin bütün dış müdahalelere rağmen bağımsızlığını koruyabilmesinin önemi büyüktü. Türkiye'nin altı yüz yıllık bağımsız devlet olma geleneği vardı ve halk, buna bağlı olarak bağımsız bir devletin yurttaşları olmanın gururunu taşıyorlardı. TİP o nedenle İkinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlığına kavuşmuş ülkeler veya Latin Amerika ülkeleri için ortaya atılan MDD stratejisini doğru bulmuyordu.[159] Türkiye, burjuvazi ve ara tabakalar öncülüğü ve iktidarında, demokratik devrim ve devlet kapitalizmi saflarından geçmişti; başarılamayan şey, hızlı kalkınmaydı. O nedenle tekrar emperyalizmin kucağına düşülmüştü.[160]

157 *A.g.e.*, s. 229-230.

158 *A.g.e.*, s. 271-272.

159 *A.g.e.*, s. 272-273.

160 *A.g.e.*, s. 273-274.

Boran MDD hareketinin savunduğu üzere işçi sınıfının güçsüzlüğü ve yetersizliği yüzünden, emperyalizme karşı mücadele veren ve devrimci geleneğe sahip ara sınıfların ve onların partisi CHP'nin öncülüğünü destekleme fikrine karşıydı. Boran'a göre MDD'cilerin "Milli bağımsızlık ve sosyalizm mücadelesi bir arada yürütülürse sosyalist olmayan güçler dışarıda bırakılmış olur" iddiası da doğru değildi. Boran bütün sosyal hareketlerin bir "kümelenme" şeklinde yürüdüğünü ileri sürüyordu: Hareketin merkezinde en aktif, bilinçli ve mücadeleci kesim yer alıyor, hareket iç içe geçmiş, içten dışa doğru genişleyen daireler şeklinde büyüyordu. Hareketin merkezindeki sosyalist politik örgüt, yani TİP, aradaki bağlantıları kuracak güçtü aynı zamanda. Hareketin diyalektiği bu iç daireyi korumak, ama aynı zamanda dıştaki dairelerle, yani henüz sosyalist bilinçlenmeye hazır olmayan ilerici, demokratik, milli güçlerle somut hedefler için somut işbirliği geliştirmek üzerine kurulu olmalıydı. Böylece hem sosyalist örgütün kişiliği, bağımsızlığı korunur hem de demokratik güçlerle birlik hareketi içinde hareket genişlerdi.[161]

Bununla beraber Boran'a göre Türkiye'de şartlar anayasadan, milli bağımsızlıktan yana, demokratik, antiemperyalist örgüt ve güçlerin asgari ortak bir program etrafında bir cephe hareketi halinde birleşmelerine uygun değildi. Boran TİP'in böyle bir harekete katılmayı reddetmeyeceğini öne sürüyordu, fakat Türk burjuvazisinin ilerici unsurları ve burjuva ideolojisine bağlı ara sınıf ve tabakalar "sınıfsal durum konusunda hayli bilinçli"ydi ve bu nedenle sosyalist hareket konusunda tedirginlerdi. Sınıf çıkarları ağır bastığı için işçi-emekçi sınıfların örgütlenmesinden, onların bir siyasal güç olarak ortaya çıkmasından ürkmekteydiler. Bu nedenle tutarlı, kesin konumlar alamıyorlardı ve sosyalistlerle aynı safta yer almak istemeyeceklerdi. Hatta Boran bu konuda Ankara'da yapılan Güç Birliği Mitingi'ni de örnek göstermişti: Kamuoyunda TİP'in Güç Birliği'ne katılmayı reddettiği yankılanırken Boran TİP'i dışarıda bırakacak tekliflerin ve şartların ileri sürüldüğünü açıklamıştı. TİP sosyalist tutumları zedeleyecek teklifleri kabul edemezdi. Boran bağımsızlık mücadelesinin aynı zamanda sosyalizm mücadelesi olduğu görüşünü yinelemiş ve partinin harekette "en ileri, en cesur, en tutarlı ve sebatlı" davranışı gösterdiğini iddia etmişti.[162]

Boran'ın kitabında, "Türkiye'de eski ve yeni elitler arasında (egemen sınıflar/kesimler arasında) bir iktidar savaşı olduğuna göre işçi ve emekçi sınıflar ne yapmalıdır?" sorusu tam olarak yanıtlanmamıştır, çünkü kitabın sosyalist örgütlenmeyle ilgili kısımları sadece klasik Marksist mücadeleyi referans almaktadır. İşçi sınıfının partisi Türkiye'de süren egemenler arası çatışmada nasıl bir konum alacaktır? Bu soru da yanıtlanmış değildir. Örneğin Küçü-

161 *A.g.e.*, s. 278.

162 *A.g.e.*, s. 279-280.

kömer TİP'in Üçüncü Kongresi'nde OYAK gerçeğine dikkat çektikten sonra parti programının değişmesi gerektiğini belirtmişti. Boran ise kendi yaptığı çözümlemede, Türkiye'deki egemen kesimler arasındaki özel çatışmaya yönelik bir strateji önermiyordu. Boran da bu konuda bir eksik nokta olduğunun farkındaydı, bu boşluğu daha sonra Aybar'ın görüşlerine ilişkin tartışmada –bürokrasinin siyasetteki yeri tartışmasında– doldurmaya çalışacaktı. Üstelik bu kuramsal tartışmayı yürütürken işçi sınıfının olası müttefikleri arasına bu sefer bürokrasiyi –en azından bir kesimini– ve CHP'yi de dahil edecekti. Yani Boran kitabında böyle bir ittifakın mümkün olmadığı tezini işlerken, 1969 yılında yazdığı makalelerde bürokrasiyle belli ilkelerde ve sosyalist hareketin bağımsızlığını korumak şartıyla ittifak yapılabileceği görüşünü savunacak, hatta aksini savunmanın "işçi sınıfını tecrit etmek" olacağı iddiasında da bulunacaktı.

Boran ve Bürokrasi Tartışması

TİP içerisinden Behice Boran ve Sadun Aren, hem parti içindeki MDD'ci muhalefete hem de Aybar'cılara uzak duran kesimle beraber *Emek* gazetesini çıkarmaya başladı. Aslında bu gazete sosyalist devrim tezinin en net ifade edildiği yayın organı oldu. *Emek*'te hem MDD'ye, hem *Devrim* hareketine, hem de Aybar'cılara karşı muhalefet yürütüldü. TİP'in görevi, Marksizm ışığında teorik mücadele olarak ifade edildi. Daha önce TİP'in yayın organlarında bu denli yoğun biçimde kuramsal tartışmalar yürütülmemişti. Behice Boran dışında Sadun Aren, Mehmet Selik, Kenan Somer, M. Kutlay, Kemal Burkay bu tartışmaları yürüten başlıca isimlerdi. Buradaki yazılarda sosyalist devrim stratejisi ve bunun Marksist-Leninist kaynakları daha ayrıntılı biçimde işlendi. İlginçtir, *Emek*'teki yazılar teorik olarak gayet yetkin ve kendi içinde tutarlı olmasına rağmen sosyalist yayın organı olarak pek takip edilen, okunan bir süreli yayın değildi. Örneğin, aynı dönemde yayımlanan *Aydınlık*'ı solcular arasında bilmeyen yoktu, ama *Emek*'in pek adı geçmiyordu. Zaten *Emek* yayımlandığında sosyalistlerin en enerjik kısmını oluşturan üniversite öğrencileri MDD saflarına geçmişti. TİP, aydınları da eskisi kadar etkileyemiyordu. İşçi sınıfı epey bilinçlenmiş ve Türkiye tarihinde görülmüş en büyük direnişi gerçekleştirmişti ama işçiler kendi dertleriyle baş başa bırakılmış gibiydi. Sonuçta *Emek*'teki kuramsal yazılar sosyalistlere, sosyalist aydınlara yönelikti ve TİP işçiler içinde kitleselleşmeyi başarabilmiş değildi; *Emek*'te sadece bunun kuramsal boyutları tartışılıyordu. Ne *Yön-Devrim* hareketi çizgisindeki aydınlar, ne MDD'ciler ne de sosyalist gençlik, işçi sınıfının tarihsel sırasının geldiğine inanıyordu. Buna tek inanan ve bunu kuvvetli dayanaklara savunan TİP ise kitleselleşmeyi başa-

ramadı, işçi sınıfının öncülüğünü ve sosyalist devrimi savunan derginin adı bile hatırlanmaz oldu.

Emek dergisinin yayınlarında, MDD ve *Devrim* hareketlerinin tezlerine ilişkin tartışmalarda ordunun siyasal rolü birçok kez işlendi ve tartışıldı. Daha önce bu konularda yazılar kaleme almış olan Behice Boran, 1969'un yaz başında önemli bir saptamada bulunmuş ve iç politikadaki gelişmeler nedeniyle bürokratların (özellikle de askerlerin) toplumdaki yeri ve rolüne bir kez daha dikkat çekmek gerektiğini belirtmişti. O nedenle 1969 seçimleri öncesinde hem genel sosyalist politika çizgisi açısından hem de seçimde uygulanacak strateji ve taktikleri belirlemek açısından söz konusu kesime dair izlenecek politikayı bir kez daha incelemek gerektiğini ileri sürmüştü. Yani ordu kıpırdanmaya başlamıştı ve bu yüzden artık Boran ordunun rolünün de belirlenecek stratejide yer alması gerektiği kanısındaydı.

Boran bu gerekçelerle bürokrasi üzerine üç yazı kaleme aldı[163] ve burada temel olarak hem MDD ve *Devrim* hareketlerinin bürokrasi üzerine tezlerinin, hem de bunların tam karşısında gibi gözüken Aybar-Küçükömer tezlerinin yanlış olduğunu savundu. Onların yanlışlıkları basit kuramsal bir hata olarak görülemezdi: Sonuçta sosyalist strateji bu saptamalara göre yürütüldüğü için devrimci-sosyalist hareket açmaza düşer, başarılı olmazdı.[164] Boran'a göre birinci grup içinde bazı farklılıklar bulunsa da bunlar esas olarak sivil-asker yönetici grubun Türkiye tarihinde ilerici bir rol oynadığını ve bunların gençlerle, aydınlarla beraber devrimci harekete öncülük edeceğini iddia ediyordu. Boran MDD hareketinde devrimin öncüsü konusunun belirsiz olduğunu, yazılarda ve beyanlarda "zikzaklar, çelişki ve tutarsızlıklar" görüldüğünü belirtmişti. *Yön-Devrim* hareketi (ve bu görüşü destekleyen başkaları) ise bu konuda açıktı: Devrimin ilk aşamasını yürütmekte esas olarak asker önemliydi, hatta sosyalizmi bile bu kesim gerçekleştirecekti. Buna karşıt görüşünün belli başlı savunucuları ise Mehmet Ali Aybar ve İdris Küçükömer'di. Aslında bu ikisinin görüşleri ve çıkardıkları siyasal sonuçların farklı olduğunu kaydeden Boran, temel görüşlerinde birleştiklerini vurgulamıştı: Onlara göre Türkiye'de "bürokratlar" veya devleti yöneten grup bir sosyal "sınıf" niteliğindeydi. Osmanlı İmparatorluğu düzeninde yetkilerini padişahtan alan yönetici-asker kesim, artı-değere sahip çıkmıştı. Daha sonra Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde de devlet otoritesini kullanarak üretim sürecinde üstlendiği kontrol ve düzenleme rolüyle fiilen üretim araçlarına sahip duruma gelmişti. Bunun için de bir "sınıf" niteliği kazanmışlardı.

163 Boran, "Bürokrasi Üzerine Tartışmalar", *Emek*, sayı 4, 16 Haziran 1969, s. 4-6; "Bürokratlar Bir Sınıf mıdır?", *Emek*, sayı 5, 30 Haziran 1969, s. 5-6; "Bürokratların Çelişmeli Durumu", *Emek*, sayı 6, 14 Temmuz 1969, s. 6-7.

164 Boran, "Bürokrasi Üzerine Tartışmalar", s. 4.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki despot yönetim geleneği sürdüğü için bu bürokrat sınıfın niteliği "hiç değişmemişti"; bürokrasi halka tepen bakan, horlayan, ceberut bir yönetimi sürdürmüş, demokratik yönetime hiçbir zaman tam olarak yanaşmamıştı. Boran'a göre Aybar ve Küçükömer "bürokratların veya yönetici grubun devrimci, ilerici, antiemperyalist olmadığı görüşünde" birleşiyorlardı.[165] İkisi de bürokrasinin "sınıf" olma niteliğinin Osmanlı'dan bu yana değişmemiş olduğunu iddia ediyordu. Üstelik Küçükömer OYAK aracılığıyla bürokrasi içinde asker kesimin "kapitalist sınıf içine dönüştürülmeye itelendiğine" dikkat çekiyordu. Küçükömer, sivil-asker yönetici grubu, toprak ağaları ve komprador burjuvaziyle aynı safta görmekteydi. Fakat ona göre bürokratlar kendilerini halk yığınlarıyla özdeş görmeye başlarsa, onlara karşıt olmaktan çıkabilir ve Osmanlı bürokratının tarihsel niteliği ancak böyle değişebilirdi. Yani Küçükömer için bürokrasinin halk yanında olma ihtimali küçük de olsa bulunuyordu. Aybar ise bürokratları toprak ağaları ve komprador burjuvaziyle aynı safta görmekle kalmayıp Türkiye'nin temel çelişkisinin bürokrat-ağa-komprador üçlüsü ile emekçi sınıflar arasında olduğunu iddia ediyordu. Bu sınıf, işçi-emekçi sınıfların karşısındaydı; dolayısıyla hiçbir zaman halktan yana olmamıştı ve olamazdı da. Hele sosyalizmden yana asla olamazdı. Boran'a göre Aybar, bürokrat sınıfın tekrar iktidarı ele geçirirse tepeden inmeci, ceberut tutumunu sürdüreceği için emekçi halk bakımından "en tehlikeli sınıf" olduğu kanısındaydı.

Boran'a göre ise bu birbirine karşıt iki görüş ve bunların sonucunda ortaya çıkacak siyasi tutum yanlıştı ve bu yanlışlıklara göre yürütülecek sosyalist hareket başarısız olacaktı. Bürokrasiyi devrimin temel gücü saymak da onu diğer egemen sınıflarla (ağa ve komprador burjuvazi) aynı kefeye koyup sosyalistlerin karşısına almak da hatalıydı. Boran, bu iki görüşün kısmen doğru olduğunu ama "çelişik gerçekliğin" sadece bir yanını ele aldıklarını ileri sürdü. Üstelik adı geçen kişiler ve hareketler buradan yanlış sonuçlara vardıkları için ortaya koydukları tezin geçerliği kalmıyordu.

Peki, bunların yerine Boran ne öneriyordu? Boran, sivil-asker aydın tabakanın çelişik ve tutarsız bir tabaka olduğunu ileri sürüyor, ayrıca (bu kavramlarla açıklamasa da) sosyalistlerin "Biz bize benzeriz!" biçiminde özgeci tutumlarına da karşı çıkıyordu. Her toplumun tarihsel özelliklerinin kendine özgü yönleri olmakla beraber bütün toplumların temelde ortak niteliklerinin olduğunu hatırlatıyordu. Bürokrasinin her yerde tutarsız ve çelişik tutumları vardı ve Boran'a göre Türkiye'de de 1960'dan sonra bu iyice ortaya çıkmıştı.

Boran'a göre ikinci metodolojik ve tarihsel yanlışlık ise bürokrasi "tabakasının" Osmanlı'dan bu yana değişmediği, sosyal değişme sürecinin dışında

165 A.g.m., s. 4.

kaldığı yönündeki saptamaydı. O "ilerici" ve "devrimci" sıfatlarının zamanla değiştiğini ve içinde bulunulan dönemin koşullarına göre belirlendiğini söylüyordu. Osmanlı ve Cumhuriyet aydınları-bürokratları Osmanlı İmparatorluğu'ndaki üretim ilişkileri düzeninin yıkılıp yerine kapitalizmin gelişim koşullarını hazırlamış, dolayısıyla tarihte ilerici rol oynamışlardı. Boran bu tabakanın iktisadi bağımsızlığı sağlayamadığı için eleştirilebileceği, ama "tümüyle tutucu, toplumu geriletici" olduğunun, hiçbir "devrimci, ilerici" yanı bulunmadığının da söylenemeyeceği kanısındaydı. Üstelik bürokrasi içinde "fert olarak" ilerici, devrimci, halktan yana kimseler vardır demek de geçerli bir sav değildi; çünkü bu zaten diğer egemen sınıflar için de geçerliydi. Sonuçta, ağalar veya kompradorlar içinde de devrimci "fertler" olabilirdi. Bu bağlamda Boran'a göre tartışılan sorun, herhangi bir sınıf içinde fertlerin tutum ve davranışı olmamalıydı: Asıl sorun, tabaka olarak asker-sivil kesimin Türkiye tarihinde devrimci, ilerici bir rolü bulunup bulunmadığıydı. Boran'a göre Aybar biraz daha örtük olarak, Küçükömer ise daha açık biçimde bürokrasiye hiçbir ilerici nitelik tanımamaktaydı ve yürütülen tek yanlı tahliller nedeniyle çok yanlış sonuçlara varıldığını düşünüyordu:

> Haklı olarak övündüğümüz, onur duyduğumuz Milli Kurtuluş Savaşı, bürokrat tabakanın, özellikle asker kesiminin girişimi ve çabasıyla gerçekleşmedi mi? Toplum yapısını değiştirmemiş, üst yapıya münhasır kalmış olsa da (ve bundan ötürü toplumda etkinliği sınırlanmış bulunsa da) sultanlık ve halifelikten Cumhuriyet'e geçişi, laik yargı sistemini ve eğitimi ve diğer "devrimler"i biz sosyalistler savunmayacak mıyız? 27 Mayıs'ın getirdiği Anayasayı "subayların anayasası" diye mi nitelendirmek gerektir? Böyle bir nitelendirme sosyolojik açıdan ne derece geçerlidir? Küçükömer'in sol, sağ tablosuna göre bütün bunları "sağ" mı sayacağız? Yürüttüğü mantığa göre öyle saymak gerekecek. Tek yanlı tahlillerin ne denli yanlış sonuçlara götürdüğü açıkça ortaya çıkıyor. Kaldı ki, üretim ilişkileri düzeyinde de bugün Türkiye'de eski feodal üretim ilişkileri düzeni büyük ölçüde tasfiye olunmuş, ancak kalıntılar halinde bazı bölgelerde süregeliyorsa, Türkiye'de kapitalist üretim ilişkileri hâkim duruma gelmiş ve küçümsenmeyecek bir işçi sınıfı gelişmişse, bu sonuçlar da o geçmişin beceriksiz, aksak "Batılılaşma", kapitalizmi geliştirme çabalarının ürünüdür.[166]

Boran bu bağlamda söz konusu kadronun, tarihin belli bir döneminde ilerici ve devrimci rol üstlendiğini düşünüyordu. Fakat MDD'ciler veya Doğan Avcıoğlu gibi devrimciliğin "tarihsel göreliliğini" ve Türkiye'de "koşulların ve sınıfsal yapının değiştiğini" gözden kaçırarak, sosyalist devrimi de bu tabakadan beklemek hatalı bir tutumdu. Boran ancak sosyalist olanların dev-

166 A.g.m.

rimci olabileceği saptamasını yapıyor, dolayısıyla önce antiemperyalist mücadele sonra sosyalist dönüşüm "mekanik düşünce tarzının ta kendisidir" diyordu. Zaten antiemperyalist harekete öncülük etmesi beklenen sivil-asker yönetici kadro, burjuva ideolojisinin ufkunu aşamayınca ülke tekrar emperyalizmin ağına düşmüştü. Sosyalistlerin işçi-emekçi sınıfları ve onların müttefiki olan güçleri örgütleyip politik bir güç haline getirmesi gerekliydi.

Boran ayrıca mücadele içinde "Hangi sınıf ağır basarsa o öncü olur" tarzındaki MDD'ci yaklaşımı reddediyordu. Boran'a göre sorun, "sosyalistlerin hangi sınıfların öncülüğü için mücadele edeceği" sorunuydu. Sonuçta, hareketin nasıl gelişeceği konusunda sosyalist hareketin izleyeceği yol belirleyici olacaktı. Bununla beraber Boran "güç birliği" oluşturma konusunu da tartışmaya açmış, eğer bir "koalisyon halinde" iktidara gelinirse, yani bir "cephe hareketi" başarıya ulaşırsa, "küçük burjuvazi ile yerli burjuvazi arasındaki tutarsızlıklar tekrar ortaya çıkacaktır" demişti. Boran, hiçbir sosyal sınıfın devrimi kendi başına, müttefikleri olmadan yapamayacağını vurguluyordu. Ancak, herhangi bir ittifakın oluşturulması durumunda işçi sınıfının bağımsız hareketi özenle korunmalıydı.

Boran bu saptamayı yapmakla beraber, hiçbir sosyal sınıfın devrimi kendi başına, müttefikleri olmadan yapamayacağını da vurgulamıştır. Burada Boran'ın daha önceki söylemlerinden farklılaşan yönü ortaya çıkar: Türkiye'de bürokrasinin durumunu saptamış fakat bununla ilgili bir stratejik çıkarımda bulunmamıştır. Fakat artık sınıf hareketinin bağımsızlığını koruyabildiği ölçüde bürokrasiyle de ittifak yapılabileceği fikrini öne sürmüştür. Hatta Boran'a göre bürokrasi içindeki tutarsızlıklar ve çelişkilerden yararlanmak da gereklidir. Bürokrasi ile ittifak konusunda –özellikle de bürokrasiyi temsil ettiğini, ama artık onunla aynılaşmaktan kurtulduğunu düşündüğü CHP ile ittifak konusunda– şöyle bir yargıda bulunur:

> [...] hiçbir sosyal sınıf, ne kadar güçlü ve devrimci çizgiye gelmiş bulunsa da devrimi kendi başına, öbür yardımcı ve müttefik sınıf ve tabakaların desteği, katkısı olmadan başaramaz. Bürokrasiyi tümünde bir sınıf sayıp, ağa ve burjuva sınıflarla aynı safa koymak, hele Türkiye'ye özgü şartlar ışığında, işçi-emekçi sınıfların politik hareketini yalnız bırakmak, tecrit edilmiş vaziyete düşürmek olur. (...) "Son tahlilde bürokratlar gerçekten devrimci değillerdir, sosyalist olamazlar, son kertede ağa ve burjuvalarla birlikte hepsi emekçi sınıflara karşı birleşirler" düşüncesiyle bugünkü durumu, tali çelişkileri, tutarsızlıkları ve mücadeleleri görmezlikten gelmek veya küçümsemek politik bir gaflet olur ve bu tutum sürdürülürse sekterliğin, dogmacılığın tam içine düşülür.[167]

167 A.g.m.

Bütün bunların sonucunda Boran bürokrasinin o günkü durumunun Osmanlı İmparatorluğu'ndaki rolüne veya Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki CHP iktidarına bakılarak saptanamayacağını, tarihten gelen etkilerin bir yanıyla sürse de önemli ölçüde değiştiğini belirtiyor, bürokrasinin "sınıf" değil "tabaka" olduğunu vurguluyordu. Bu tabaka çelişkili ve tutarsız durumdaydı ve sosyalistlerin bu durumdan yararlanması gerekiyordu. İlginç biçimde Boran'ın hem CHP'ye hem de özellikle askerî darbelere karşı katı tutumunun değiştiğini görürüz. CHP seçimleri kazanırsa, iktidara gelirse, hatta –herhalde bir darbe yoluyla değişimi ima ederek– başka bir şekilde iktidara gelse bile onu sosyalizme kazanmak gerektiğini belirtiyordu:

> Objektif şartlar bu tabakayı [bürokrasiyi], emperyalizme karşı, milli bağımsızlıktan, sosyal adaletten, halk kitlelerinden yana bir çizgiye doğru itelemektedir. Bu tabaka 1950'lerden beri ağa ve burjuva sınıflarıyla iktidar mücadelesi içindedir, bugün bu mücadele daha da keskinleşmiştir. Sosyalistlere düşen görev, bu durumdan yararlanarak bürokrasiyi ağa ve burjuvalardan, burjuva ideolojisinden daha da koparmaya ve onu işçi-emekçi sınıfların davasına kazanmaya çalışmaktır. Bu tabaka yeniden devleti ele geçirse dahi (CHP'nin seçimleri kazanması yoluyla bunu başarması ihtimali yok denecek kadar azdır, ama başka yoldan iktidara gelse dahi) mutlaka temel sınıflar kümelenmelerinden birine veya ötekine dayanmak zorunda olacağı için, şimdiden bu tabakayı burjuva ideolojisinden (ortanın solu aldatmacası dahil) kurtarıp sosyalizme kazanmaya çalışmak doğru ve geçerli bir sosyalist politikadır.[168]

Aslında bu yorum *Yön-Devrim* hareketinin çizgisine benzemektedir: Bu hareket de benzer yargılarla bürokrasiyi (ve bir dönemde de CHP'yi) ikna etmeye çalışmaktaydı. Fakat elbette sosyalistlerle aralarındaki çok önemli ve belirleyici farklılık, *Yön-Devrim* hareketinin sosyalizmi işçi sınıfının mücadelesi olarak ortaya koymaktan mümkün olduğunca kaçınıyor olmasıydı. Bu nedenle işçi sınıfının politik hareketinin bağımsızlığını koruma gereksinimi bir yana, işçi sınıfının adının bile geçmesi istenmiyordu. Boran'ın tutumu ise daha ortodoks Leninist anlayışa uygun düşüyordu: Esas politik uğraş işçi sınıfının bilinçlendirilmesi ve örgütlenmesi olmakla beraber, sınıfın bağımsız politik varlığını yitirmeden diğer politik kesimlerle bazı ilkeler ve ortak tutumlar etrafında anlaşıp ittifaklar kurması da amaçlanıyordu. Her halükarda Boran bürokrasi ve onu temsil eden kesimlerle dayanışmanın nasıl olacağını açıklamış, ortak amaçlar üzerinde işbirliği sağlamak gerektiğini belirtmişti. Ayrıca uzun vadeli amaçlar bakımından da işçi-emekçi sınıflarla beraber bürokrat-aydın tabaka eğitilip bilinçlendirmeliydi. Boran'a göre bu bir aydın kadroyu tepeden inme yönetime getirmek anlamına gelmiyordu. Ger-

168 A.g.m.

çekçi ve geçerli sosyalist politika, bürokrasi içindeki çelişkilerden ya da farklı kesimlerden yararlanmalıydı.[169] Yani Boran, bürokrasinin aynı amaca, işleve ve politik çıkarlara sahip bir "sınıf" olarak görülemeyeceği ve aynı şekilde bütünsel olarak "devrimci" veya "karşı-devrimci" olarak nitelendirilemeyeceği saptamasının sonucu olarak, bürokrasi içindeki bazı kesimlerin sosyalist mücadeleye kazandırılması gerektiği yargısına varmıştı.

Boran bürokratların bir sınıf oluşturup oluşturmadığı meselesini de ele almıştı. Burada ilgi çekici noktalardan biri, Boran'ın sosyalist devletlerde yönetici grupların "bürokratlaşmasının" önlenememiş olmasına dikkat çekmesiydi. Hatta Boran bu durumu sosyalist ülkelerin "toplumsal hastalığı" olarak nitelendiriyor ve bunun engellenmesine çalışılması gerektiğini söylüyordu. Hatırlanırsa Aybar'ın sosyalist ülkelere sert eleştirisi de tam bu yöndeydi. Boran da aslında buna katılıyor ve bu durumun engellenmesi için bugünden tedbir alınması gerektiğini düşünüyordu.

Boran yazılarında bürokrasinin "çelişik" ve "tutarsız" olduğunu belirtiyor ve bundan sosyalistlerin yararlanması gerektiğinin altını çiziyordu. Sonraki yazısında bu "çelişki"nin nereden kaynaklandığını tartışmaya açmış, bu bağlamda ATÜT tartışmalarını da tekrar gündemine taşımıştı. Boran Asya tipi üretim tarzında da, feodal üretim tarzında da yönetici grubun bir sınıf teşkil ettiğini ileri sürüyordu. İkisinde de yönetici kesim toprak rantından "aslan payını" almaktaydı; bu nedenle sınıf olarak sayılabilirlerdi. Boran bu bağlamda Aybar'ın Osmanlı egemen grubunu "*sui generis* egemen bir sınıf" olarak görmesine karşı çıkıyordu. Her toplum tipinin temel ve genel niteliklere göre tespit edilebileceğini ama somut toplumlarda bunların somut belirtisinin değişiklikler gösterebileceğini belirten Boran, bu nedenlerle bir düzen için "nevi şahsına münhasır" düzen denilemeyeceği vurguluyordu. Ona göre Osmanlı'da bürokrasi bir sınıf iken İttihat ve Terakki ile başlatılan ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında CHP tarafından devam ettirilen devlet kapitalizmiyle bu nitelik değişmişti: Artık devlet görevlileri Osmanlı'da olduğu gibi görevleri karşılığında toprak rantından doğrudan pay alımıyordu. Aybar bu sürecin değişmediğini düşünmekle yanılıyordu. Boran yönetici grubun ekonomik temelinin değiştiğini, bunun niteliksel bir değişiklik olduğunu ve bu nedenle de artık bürokratların "sınıf" sayılamayacağını ileri sürüyordu. 19. yüzyıldan beri yönetici grup "bürokrasi" niteliğini kazanmıştı. Boran bürokrasinin esas itibariyle toplumdaki egemen sınıflara hizmet ettiği yönündeki klasik Marksist görüşü vurgularken aynı zamanda İtalyan Marksist Gramsci'ye yakın bir tarzda bürokrasiyi mutlak olarak egemen sınıfların hizmetinde değil, sınıflar arasında az çok denge gözeten ve görece özerk bir "tabaka" olarak tanımlamıştı:

169 A.g.m.

> 19. yüzyıldan bu yana yönetici grup artık bir "bürokrasi" niteliği kazanmıştır; yani devletin yönetim mekanizmasında yer alıp devlet adına yaptığı görev karşılığı yine devletten para olarak ücret, maaş alan, belli tayin, terfi, görevden çekilme kurallarına tabi olan, bir grup olarak kendine özgü birtakım imtiyazlara sahip bulunan, kendisi bir "sınıf" olmayıp esas itibarıyla toplumdaki egemen sınıflara hizmet eden, ama toplumdaki çelişkilerin ölçüsüz keskinleşip toplumu patlatmaması için bir yandan baskı usullerini kullanırken, bir yandan da şartların zorlamasıyla bir ölçüde sömürülen alt sınıfları da kollayan, *az çok özerk*, ama sınıf ilişkilerinden bağımsız değil, bir tabaka haline gelmiştir.[170]

Boran bürokrasiye sadece görece özerklik değil aynı zamanda "bilinç" de atfetmişti. CHP'nin tek parti döneminde üst kademe yöneticilerin neredeyse mutlak belirleyici olduğu zamanda bile bürokrasinin "bilinçli bir şekilde" toprak sahiplerini, ticaret ve sanayi burjuvazisini kollayan, güçlendiren bir politika izlediğini ileri sürüyordu. Osmanlı döneminde yöneticiler sadece padişaha hizmet ederken Cumhuriyet döneminde "kendi dışındaki" egemen sınıflara hizmet ediyordu. Boran, İdris Küçükömer'e katılarak devletçiliğin "ilkel sermaye birikimi" dönemi olarak tanımlanabileceği fikrindeydi. Boran'a göre 1950'den sonra bürokrasi politik gücünü ve ekonomik avantajlarını yitirmişti ve AP yönetimi de bürokrasiyi "emir kulu" düzeyine indirmeye çalışıyordu. Bürokrasi gelir bölüşümünü artık kendi lehine düzenleyemez durumdaydı. Boran bütün bunlardan dolayı bürokrasinin emekçi halkın karşısında diğer egemen sınıflarla beraber bir sınıf olarak nitelenemeyeceği görüşünü tekrarlıyordu. Aybar'ın da aslında bürokrasi içindeki "bölünmelerden" söz ettiğini ve bürokratları "tırnak içinde" bir "sınıf" olarak tanımladığını belirtiyordu. Bunlardan çıkan sonuç, bürokrasinin egemen sınıf sayılıp diğerleriyle beraber aynı safa koyulmasının mümkün olmadığıydı.[171]

Boran bir sonraki yazısında bu konuya tekrar eğilerek özellikle bürokrasinin "görece özerklik" ve "bilinçlilik" sorununa biraz daha somutluk kazandırdı. Boran bu sefer Mehmet Ali Aybar'ın "bürokrat burjuvazi" deyimini ve İdris Küçükömer'in bürokratların "kapitalist sınıf içine dönüşmesi" yani "burjuvaziye girmeleri" konusunu tartışmaya açtı. Boran öncelikle "bürokratik burjuvazi" ve "bürokratik sermaye" tabirlerinin, komünist ihtilalden önceki Çin toplumunun sınıf yapısını incelerken Mao Zedung tarafından kullanıldığını aktarmıştı. Mao Zedung'a göre Çin'de tüm sermaye birkaç ailenin elinde toplanmıştı. Bu tekelci sermaye, devletin gücüyle bir-

170 Boran, "Bürokratlar Bir Sınıf mıdır?", s. 6. (Vurgular eklenmiştir.)

171 A.g.m., s. 6.

leşerek tekelci devlet kapitalizmine dönüşmüştü. Mao'ya göre "bürokratik burjuvazi" olarak bilinen bu sınıf, Çin'in büyük burjuvazisiydi. Boran öncelikle Türkiye'de böyle bir tekelci sermaye olmadığını ileri sürüyordu. Yine de Çin'deki durumun dengi olmamakla beraber bir benzerlik de olduğunu belirtiyordu: Boran yönetimin üst kademelerinde bulunan bazı bürokratların yetkilerini kötüye kullanarak şirketlere ortak olduklarını ve kendilerine mal mülk edindiklerini yazmıştı. Bu kişiler yüksek bürokrat olmayı bir araç olarak kullanmışlardı. Boran'a göre bu kişiler "burjuva" olarak adlandırılabilirdi ve bunların egemen sınıfa ait oluşu "bürokrat" olmalarından değil "mülkiyet sahibi" olmalarından kaynaklanıyordu. Fakat bazı kişilerin yetkilerini kötüye kullanmaları yüzünden, Türkiye'de bürokrasiyi bütünüyle bir sınıf saymak ve tüm bürokratları "bürokrat burjuvazi" olarak nitelendirmek uygun değildi.

Boran ayrıca Küçükömer'in *Düzenin Yabancılaşması* adlı kitabında yer alan, bürokratların ve özellikle subay kadrolarının OYAK sayesinde zenginleşerek kapitalist sınıf içine girdikleri saptamasını da tartışmaya açtı. Boran, Parti Meclisi konuşmasında ordu kadrolarının imtiyazlı bir duruma getirilmesini ve kapitalist düzenle bütünleştirilmesini eleştirdiklerini hatırlatıyordu. Egemen sınıfların bürokratlara ihtiyaç duyduğunu, özellikle de söz konusu kesimlerin nispeten güçsüz oldukları durumlarda, silahla donatılmış sürekli orduların "mutlaka dikkate alınması gereken bir güç" olmasından dolayı sivil-asker kadroları tatmin etmeye ve düzenle birleştirilmeye çalıştıklarını belirtiyordu. Hatta Boran'a göre, AP asker-sivil tabakanın tekrar güç kazanmasından ve devlet aygıtını ele geçirmesinden korktuğu için bu tabakayı kendi çıkarları uyarınca tatmin etmeye çalışmaktaydı. Fakat elbette bu çabaların sonucu "büyük kitlenin huzursuzluğu" olacaktı; çünkü asker-sivil kesimde tatmin edilebilenler büyük çoğunluk değil sadece üst kademeler olacaktı. Aslında Boran asker-sivil kesimler içindeki üst ve alt kademelerin politik tutum farklılıklarını, alt kademelerin siyasi tavırlarını ve giderek görünür hale gelen muhalefetlerini belli ki bu şekilde açıklamaya çalışıyordu. Üst kademeler kapitalizmin nimetlerinden yararlanmaya başlamıştı, ama bu durum alt kademeler için geçerli değildi.

Boran'a göre bürokrasinin egemen sınıflarla girdiği ilişki de çelişkiliydi. Bürokrasi, bir yandan devletin memuru, hizmetlisi olarak ister istemez sömürülen sınıflar aleyhine egemen sınıfların iktidarının uygulama aygıtıydı. Fakat öte yandan, egemen sınıfların iktidarına karşı çıkıyor ve devlet aygıtına yeniden hâkim olmak için mücadele ediyordu. Üstelik Boran'a göre bürokrasi "devlet aygıtını yürüten az çok özerk bir tabaka olarak farklılaştığı için" kendine özgü bazı "sosyal değerler" de oluşturmuştu: Boran asker-sivil

kadroların "devletin yüksek menfaatini korumak", "devlet haysiyeti", "milli şeref ve vakar" gibi değerleri olduğunu belirtmişti. Dolayısıyla söz konusu tabaka milli bağımsızlık ve şerefle bağdaşmayacak şekilde ülke kaynaklarının heba edilmesine veya yabancı ve yerli çıkarcılara "peşkeş çekilmesine" karşı çıkıyordu. Üstelik Boran, bürokratların, sivil ve asker memurların büyük kısmının geçim sıkıntısı içinde olduğunu da hatırlatıyordu. Bir yandan düzeni ayakta tutan politikanın uygulayıcılarıydılar, öte yandan da düzen baskısı altında ezilmiş ve geçim sıkıntısına düşürülmüşlerdi. Bu saptamalarıyla beraber Boran bürokratların Osmanlı devlet geleneğinden kalma, halkı hor gören, cahil ve aciz bir kitle olarak algılayan ve ona yukarıdan bakan alışkanlıklara sahip olduğunu da belirtmişti. Halk da egemen sınıfların yaşantısını bilmediğinden bu memur tabakaya karşı haset beslemekteydi ve onlara tanınan hak ve imtiyazlara tepki gösteriyordu. Boran bütün bunların sonucunda bürokrasinin durumunun, özellikle de egemen sınıflarla ve sömürülen halk sınıflarıyla ilişkileri bakımından "çelişkili" olması nedeniyle izlenecek sosyalist politika ve taktiğin de "tek yanlı ve yalın kat değil, çok yanlı" olması gerektiğini vurgulamıştı.[172]

Daha önce *Yön* hareketine ve benzer görüşleri ileri süren MDD hareketine karşı sert muhalefet eden Boran, bürokrasiye karşı nasıl tutum alınabileceği konusunda bu hareketlerle benzer görüşler ileri sürmüştü. Fakat elbette onun çok temel bir farklılığı vardı: Sosyalist hareketin bağımsızlığını mutlaka korumak ve bürokrasiye eklemlenmek yerine onları işçi-emekçi hareketle çekmek gibi temel ve belirleyici farklılıktı bu. Boran'a göre bürokrasinin egemen sınıflar iktidarına karşı verdiği her mücadele desteklenmeliydi. Fakat sosyalist hareket ve örgütler, kendi görüşlerini ve gerektiğinde bürokrasiyi eleştirme görevini de saklı tutmalıydı. Ayrıca sosyalist örgüt, bürokratların halka tepeden bakma, hor görme, baskı uygulama alışkanlık ve davranışlarına da karşı çıkmalıydı. Ancak Boran bu karşı çıkışın büyük toprak sahiplerine ve komprador burjuvaziye muhalefetten farklı olduğunu belirtiyordu; çünkü bu sınıflara karşı çıkmak "mutlak", uzlaşma olanağı olmayan bir karşı çıkıştı. Boran, bürokrasiye karşı çıkışın ve eleştirinin ise aradaki "tali çelişkiyi çözmek", aynı egemen sınıflara karşı farklı biçimlerde verilen mücadeleyi "aynı paralele getirebilmek", "arada işbirliği ve dayanışmayı sağlayabilmek" amacıyla olması gerektiğini belirtiyordu. Boran bürokrasinin bir sınıf değil tabaka olması nedeniyle "devlet aygıtının kontrolünü yeniden ele geçirse bile, hâkimiyetini sürdürebilmek için mutlaka temel sınıflardan birine dayanmak zorunda" kalacağını tekrar hatırlatıyordu: Yani bürokrasi ya burjuvaziden ya da emekçi halk kitlelerinden yana olacaktı. Dolayısıyla bürokrasinin "şimdi egemen sınıflara karşı verdiği mücadeleden yararlanarak"

172 A.g.m., s. 7.

onları toplumun temel sorunları ve bunların nasıl çözülebileceği konusunda aydınlatmak gerekiyordu.[173] Boran bu konuda aslında *Yön* hareketiyle benzer doğrultuda düşünmesine rağmen, sosyalizmin aynı zamanda "işçi-emekçi sınıflar iktidarı" olduğunu da vurguluyordu. Bu bakımdan bürokratları yavaş yavaş sosyalizme ısındırmak değil de gerçeği gizlemeden bugünden işçi-emekçi sınıfların mücadelesine kazanmak gerekliydi. Yani bürokratlara sorunların sosyalizmle çözülebileceğine ikna edilmeli ve savundukları türden bir ilericiliğin "laiklikten ve Batı-burjuva taklidi yaşantıdan ibaret olmadığı" onlara anlatılmalıydı:

> [...] "Bürokratlar sosyalist olsalar bile tepeden inmeci, ceberut, halkı hor gören ve halka rağmen halkçılık gibi yalnız kendilerinin yapacakları bir sosyalizmden yana olurlar" diye düşünüp bu çabayı gösterememek ve bürokratları toprak ağaları ve komprador burjuvazi gibi bir sınıf sayıp bir üçleme ile aynı şekil ve ölçüde karşıya almak peşin bir yargıyla hareket etmek olur, *sekter bir davranış olur*, işçi ve emekçi sınıfları yalnız, tecrit edilmiş durumda bırakmak olur. İşçi emekçi sınıflara yardımcı, müttefik güçler bulmak ve geliştirmek sosyalist eylemi yürütenlerin ihmal edemeyecekleri bir görevdir. Bu yardımcı veya müttefik güçleri bulmak nereye kadar ne ölçüde gelebilirse yararlıdır; üstelik Türkiye'nin bugünkü durumunda, "bürokratlar gerçek sosyalizme asla kazanılamaz" düşüncesi de yanlıştır. Cahil ve hor görülen halkın gerçekte anlayışlı, dinamik, becerikli bir politik güç olabileceğini cümle âleme ve bu arada bürokratlara ve öbür aydınlara göstermek ve ispatlamak da, (emekçileri sosyalist hareket ve örgüt içinde eğitip aktif, yönetici duruma getirerek) sosyalist partinin görevidir.[174]

Boran bürokrasiyi sosyalizm konusunda aydınlatırken işçi-emekçi sınıfları da toplumun yapısı ve bürokrasinin rolü konusunda aydınlatmak gerektiğini belirtmişti. Emekçileri asıl horlayan, ezen gücün bürokratlar değil de toprak ağaları ve burjuva sınıfı olduğunu açıklamak gerekliydi. Bürokratlar sonuçta bu sınıflar adına halka kötü davranıyordu. Boran bürokrasi sorununun sosyalist rejimlerde hemen ve kolayca çözülemediğine işaret etmişti: Sosyalist iktidar gerçekleştiğinde bürokrasi sonuçta eski alışkanlıklarını devam ettirmek isteyecekti. Sosyalist toplumda da devlet işlerini yürütmek için eğitimli nüfusa ihtiyaç duyulacaktı. Üstelik Boran sosyalizmin yakın gelecekte kurulacağını ümit ediyordu belli ki, çünkü sosyalizm kurulduğunda Türkiye'de halkın çoğunluğun okur-yazar olmayacağını ve basit matematiksel işlemleri bile yapamayacak durumda olacağını düşünüyordu. Bu durumda mevcut bürokrasiye gereksinim olacaktı. Bürokrasiyi baştan aşağıya sos-

173 A.g.m., s. 7.

174 A.g.m., s. 7. (Vurgu eklenmiştir.)

yalist kadrolarla değiştirmek mümkün olmayacağına göre "sivil-asker yönetici kadroları şimdiden" sosyalizme kazanmak gerekiyordu.

Behice Boran'ın bürokrasi hakkındaki görüşleri Aybar'ınkinden pek de farklı değildi. Boran *Sosyalizm Sorunları* kitabı boyunca bürokrasiyi "tabaka" olarak tanımlamıştı ama ona verdiği nitelikler Aybar'ın tanımlamasına neredeyse denkti ve bir "egemen sınıf" tanımlamasıyla da büyük oranda örtüşüyordu. Bürokrasi Osmanlı'da üretim ilişkileri ve bunun getirdiği toplumsal ve kültürel rol bağlamında tanımlanmıştı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında bürokrasi burjuvaziyle kaynaşarak Boran'ın "bürokrat burjuvazi" adını verdiği bir tabaka halini almıştı. Üstelik tıpkı Aybar gibi Boran da bu tabakayı tarihsel rolü nedeniyle halka tepeden bakan, onu küçümseyen, otoriter, merkeziyetçi ve burjuvaziye dönük olarak tarif ediyordu. Yani bir terminoloji farkı dışında Boran'ın Türkiye'de bürokrasi tarifinin Aybar'ın tanımlamalarından ciddi bir farklılığı yoktu.

Fakat Aybar ile Boran'ın yolları ayrıldıktan sonra Boran bürokrasi konusunu tekrar gündemine aldığında, bu kez eskisine göre Aybar'dan çok daha farklı değerlendirmelerde bulundu. Boran'a göre bürokrasi sınıf olamazdı çünkü temel sınıflardan bağımsız değildi. Aybar'ın bürokrasiyi sınıf olarak algılayıp toptan sosyalist hareketin karşısına alması da bu bakımdan yanlıştı. Boran bunu bürokrasinin çelişkili yapısıyla açıklıyordu. Bu yapı içerisinde sosyalist güçlerin yanında yer alabilecek kesimler de vardı ve sosyalistlerin bir görevi de bu kesimleri harekete kazandırmaktı. Aybar'ın tutumu ise bu bağlamda "sekterlik"ti; yani Avcıoğlu'nun yıllar önce TİP'i burjuva-işçi çatışmasını ön plana çıkararak bağımsızlıkçı güçleri öteleyerek sekterlik yapma suçlamasını bu sefer Boran, Aybar'a yöneltmekteydi.

Boran'ın tezleri aslında ortodoks Marksist-Leninist tezlerle çok daha uyumluydu. Bürokrasi Marksistler için ayrı bir sınıf olarak tanımlanamazdı elbette. Boran üstelik bürokrasinin basitçe egemen sınıfların emirlerini uygulayan bir fonksiyon olarak da tanımlamamış, ona görece bir özerklik ve bürokratlara da görece bir bilinçlilik atfetmişti. Bu daha çok onların tarihsel olarak "yönetici sınıf" içinde yer almalarından kaynaklanıyordu. Fakat açıklanamayan konu, bu görece özerk kesimin yeni egemen sınıflarla bir iktidar mücadelesine nasıl girebildiğiydi. Sonuçta çözümleme gücü bir yana sosyalistler için asıl meseleyi Boran bir iktidar sorunu olarak tarif etmişti. İşçi sınıfının politik hareketinin bağımsızlığını korumak kaydıyla iktidara yaklaşabilmek için egemen sınıfların gücünü kırabilecek kesimlerle ittifak yapmayı sosyalist strateji açısından uygun görüyordu.

Sosyalist strateji açısından hangi politikanın daha doğru olacağını belirttikten ve hem *Yön-Devrim* ve MDD hareketinin, hem de Aybar-Küçükömer çizgisinin yanlış olduğunu ileri sürdükten sonra Boran yaşanan gelişmele-

ri yakından takip etmeye devam etti. Onun en önemli saptamalarından biri, Türkiye'de eski elitlerle yeni elitler arasında bir egemenlik savaşının yaşanmakta olduğuydu. Üstelik bu mücadele, bürokrasinin üst kademeleriyle yeni elitler arasındaydı. Türkiye'de durum değişince ve işçi sınıfının hareketliliği artıp 12 Mart'ın tehlike çanları çalmaya başlayınca, bunu ilk fark edenlerden biri yine Boran oldu ve bu sefer "Faşizm gelebilir!" uyarısında bulundu. Haliyle Boran ittifak kapısını teorik bağlamda açmaya çalışsa bile bu hiçbir zaman fiilen uygulamaya koyduğu bir konu olmadı ve sonuçta 12 Mart'a doğru gidilirken ordunun işçi sınıfı için bir tehlike olacağı çağrısını sık sık tekrarladı. Fakat TİP toplumsal etki bakımından son derece zayıflamış ve sosyalist hareket çoktan dağılmıştı: Bu nedenle TİP Genel Başkanı Boran'ın uyarılarının politika sahnesinde bir etkisi olmadı.

Partinin Dağılma Süreci ve 12 Mart

TİP gençlik içinde prestijini kaybetmişti. Bunun birçok gerekçesi vardı ama en sık dile getirilen iddia, TİP'in gençliği kucaklayamamasıydı. Aslında Fikir Kulüpleri'ni Sadun Aren kurduysa da gençlerin parti "bürokrasisinden" yılmaları sonucunda yollar yavaş yavaş ayrılmaya başladı. Ayrıca sabırla götürülen bir siyaset dinamik gençliğe pek de hitap etmiyordu. Gençlik TİP'in "reformist", "parlamenter" ve "yasal" çizgisinden rahatsız olmuştu. Parlamenter yol, hem iktidarın TİP'e yönelik engelleme çabaları, hem de *Yön* gibi ciddi yayın organlarının görüşlerinin de etkisiyle pek makul gözükmüyordu. Parti üyeleri gittikleri her yerde taşlı sopalı saldırılara uğruyor, Meclis'te göz göre göre linç edilmeye çalışılıyorlardı. Gençlik giderek Türkiye'de barışçıl yolların kapalı olduğunu düşünmeye başlamıştı.[175] Ayrıca Türkiye'de TİP'e Meclis çatısı altında bile pek yaşam hakkı tanınmıyordu. Üstelik Üçüncü Dünya ülkelerindeki kurtuluş savaşları, gerilla tipi örgütlerle devrimci hareketlenme gündemdeydi.

TİP gençliği kazanmak için fazla da çaba harcamıyordu. Özellikle partinin eğitime yeteri kadar önem vermemesi, gençleri yönetim organlarına almaması ve sokaktaki eylemlere karşı çıkması, genç devrimcileri TİP'ten soğutan başlıca nedenlerdi. TİP bir düzen örgütü olarak görülmeye başlamıştı. TİP'in örneğin Komer'in arabasının yakılması olayına, 6. Filo meselesine karşı aldığı tavır ve ortaya koyduğu söylemler, gençlerin gözünde iktidar partisine çok yakın bulunuyordu. Gençlerin özellikle antiemperyalist olarak

175 Metin Çulhaoğlu, *Bin yıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu*, YGS Yayınları, İstanbul, 2002, s. 186. Şartlar barışçıl bir mücadeleye de uygun değildi. Toplumsal-siyasal ortam radikal sol hareketlere geçit vermiyordu ve solcular şiddet tehdidi altındaydı. Bu ortamda şiddet karşıtı bir hareketi uzun süre sürdürmek zordu. Belge, "Türkiye İşçi Partisi", s. 2131.

nitelendirdikleri eylemleri TİP tarafından desteklemeyip üstelik "maceracı" ve "anarşist" eylemler olarak görülünce, gençler partiden giderek uzaklaştı.[176] Sonunda TİP ile mücadele içinde MDD'yi destekleyen sosyalist öğrenciler, Dev-Genç başkanlığını ele geçirdiler. TİP'in asıl olarak emekçileri ve işçi sınıfını hareketin öncüsü olarak görmesinin, *Yön-Devrim* ve MDD hareketlerinin ise aydınlara ve gençliğe neredeyse öncü rolü atfedecek kadar özel bir alan tanımasının, gençleri MDD saflarına çekmekte etkili olduğu kanısındayım. Ayrıca TİP yaratılacak "anarşi" ve "kaos" ortamının zaten aksak topal ilerleyen demokrasinin biraz daha budanmasına yol açacağı görüşündeydi. Daha da kötüsü darbe ortamı oluşabilirdi. Bundan dolayı devrimci gençlerin fazlasıyla antipatik bulacağı biçimde Aybar 6. Filo olaylarında örneğin son derece sert konuşmalar yapmıştı. Tabii bunlar partinin "burjuva partisi" olarak algılanmasına neden oluyordu.[177]

Partinin giderek dağılmasında, TİP içinde baştan beri heterojen grupların yan yana gelmesinin önemli bir payı vardı. Parti çoğulcu bir yapıya sahipti. Farklı çıkarları temsil eden bu gruplar parti çatısı altında bütünlüklü bir görünüm vermekte zorlanıyorlardı. Sendikacılar, aydınlar ve Kürt sosyalistler partinin üçlü sac ayağını oluşturuyordu. Her grubun partide eşit denilebilecek etkinliği vardı. Sendikacılar, DİSK'in (Devrimci İşçi Sendikalar Konfederasyonu) kurulmasıyla epey güçlenmişlerdi ve partinin işçi siyasetine ağırlık vermesini talep ediyorlardı. Kürt sosyalistler de Malatya Kongresi ve Doğu Mitingleri ile seslerini etkin biçimde duyurmaya çalışmıştı. Doğulular genellikle Aybar'ı destekleyerek partinin kendi taleplerini dile getirmesini istiyorlardı. Aydınlar da kendi aralarında bütünlük oluşturmuyordu: Partide Aybar gibi Batı tipi sosyal demokrasiye yakın olan önderler, Aren-Boran gibi Sovyet tipi bir sosyalizmi ve ortodoks Marksizm-Leninizmi savunan aydınlar ve bu iki kesimden farklı arayışlarda olan "Üçüncü Yol"cu aydınlar da vardı. Sovyetler'in Çekoslovakya işgali sonrası partide ayrılıklar bütün bu iç çatışmaları daha da ağırlaştırmıştı.

Partide teori ve örgütlenmeye yaklaşım konusundaki farklılıklar dışında taban ve partiyi oylarıyla destekleyen kesimler konusunda da bir tutarsızlık vardı: Kasabalarda küçük esnafın ve büyük kentlerde eğitimli orta sını-

176 TİP meclisteki konuşmalarda öğrencilerin taleplerini destekliyordu. Ancak özellikle protesto bağlamındaki etkinlikleri provokasyonlara yol açmamak için desteklemiyor veya bu konuda sessiz kalıyordu. Bu özellikle TİP ve FKF üyesi Vedat Demircioğlu'nun 6. Filo eylemleri sırasında öldürülmesiyle iyice açığa çıktı. Parti bu konuda da sokakta gösteri vb. yapılmasını istememişti. Mecliste TİP'lilerin öğrenci olaylarını değerlendirmeleri için bkz. Sargın, *a.g.e.*, s. 640-643. Gençler ve TİP arasındaki ilişki için bkz. Sargın, *a.g.e.*, s. 652-658.

177 Sargın, *a.g.e.*, s. 656. Özellikle MDD hareketi TİP'i bu tutumlarından dolayı "pasifist, teslimiyetçi, oportünist, parlamentarist..." gibi sıfatlarla nitelendiriyordu. Bkz. Sargın, *a.g.e.*, s. 656. Sargın bu nitelemelerin "küfür gibi" sıralandığını belirtmekle beraber bazı olaylarda, özellikle 6. Filo eylemleri sırasında pasif kaldıkları konusunda partisine özeleştiride bulunmuştur.

fın oylarını almış görünüyordu. Ayrıca 1965 seçimlerinden sonra parti dikkatini biraz daha köylere kaydırmıştı. Özellikle söz konusu dönemde Türkiye nüfusunun % 75'ini köylülerin oluşturduğu düşünülürse bu mantıklı bir adımdı. Aybar özellikle Alevi köylerinden destek bekliyordu ve köylülerin dertlerini dinleyip yüz yüze ilişki kurarak onları ikna edebileceğini de düşünüyordu. Hatta tek tek her köye gitmek gerektiğini düşünüyordu ve Boran ile beraber bunu gerçekleştirmek için epey uğraş vermişti. Aybar köylülerde bir uyanış gördüğü için onlara çok önem vermeye başladığını açıklamıştı.[178] Aybar Türkiye'nin kurtuluşunun köylülerden geleceğini, hatta onların temel devrimci kuvveti oluşturacağını da ileri sürmüştü. Bunun nedeni ona göre ülkede işçilerin, küçük esnafın ve memurun köylüler kadar ezilmemesiydi. Bu bakış açısı Aybar'ın "ezilme, horlanma" söylemine uygundu, ama parti "sosyalist devrim" şiarını benimsemişti. Bu da Türkiye'nin asıl olarak kapitalist bir ülke olduğu ve bir işçi sınıfının var olduğu iddiasını savunmak anlamına geliyordu. Böyle bir stratejiyle köylüleri ön plana almak tutarlı bir tavır gibi görünmüyordu. Zaten Aren ve Boran bu fikre karşıydı: Onlar köylerde yaygınlaşmak yerine Leninist örgütlenmeye uygun biçimde asıl olarak bilinçli, öncü işçiler yetiştirilmesi gerektiği kanısındaydılar. Yani parti içinde yatay gelişmeden değil, işçi sınıfı içinde güvenilir, sağlam, öncü güç oluşturmak üzere dikey gelişmeden yanaydılar.

Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya işgali bütün bu sorunları daha da çetrefil bir hale getirdi. Parti içinde Aybar'ın görüşlerine ve tutumuna karşı zaten bir hoşnutsuzluk başlamıştı. Aslında Aybar da Boran da işgali kınamıştı ama bu konuda yalnız kalmışlardı. MDD hareketi birçok kez partiyi emperyalist ABD ile aynı doğrultuda olmakla suçlayacaktı. TKP Dış Büro da tahmin edilebileceği üzere işgali desteklemişti. Halbuki sosyalist ve antiemperyalist ilkeler bağlamında partinin işgale karşı takındığı tutum daha uygundu. Diğer hareketler "sosyalizmin korunması" bahanesiyle Çekoslovakya halkının iradesini hiçe saymışlardı. Aybar'ın bu hassas konu üzerine fazlaca düşmesi, kendisine yönelik tepkileri "Moskova darbesi" olarak nitelendirmesi, partinin Sovyetler'e yakın diğer unsurlarında tepkiye yol açması, iplerin tamamen kopmasına neden oldu.

Yukarıda sözünü ettiğimiz gibi partinin işçilere mi köylülere mi dayanması gerektiği, yani partinin örgütlenmesi konusunda Aybar cephesinin mi, Aren-Boran cephesinin mi haklı olduğu sorusunun cevabı 1969 seçimlerinde sınanacaktı. Genel Başkan Aybar, sürekli olarak "Maya tuttu, parti 1969 seçimlerinde başa güreşecek" diyerek böyle bir beklentiyi ortaya koymuştu. Diğer kesimler ise seçimler konusuna çok daha temkinli yaklaşıyordu. TİP seçimlere 67 kentte katıldı, yani 1965'e göre daha örgütlüydü ama bu de-

178 Alıntı için bkz. Lipovsky, *The Socialist Movement...*, s. 58.

fa oyları düşmüştü (243.631 oyla % 2,7). Seçim yasasındaki değişikliğin de olumsuz etkisiyle sadece Rıza Kuas ve Mehmet Ali Aybar milletvekili olabildiler. Partinin oyları büyük ihtimalle iç bölünmelerden dolayı bu kadar düşmüştü.[179] Partide ayrılık öyle bir noktaya gelmişti ki örneğin Ankara'da Aren-Boran taraftarları ile Aybarcılar farklı kampanyalar yürütmüş, hatta farklı listelerle seçimlere girmek istemişlerdi. Aybar bu bağlamda sosyalistlerin en büyük mücadeleyi Amerikan emperyalizmine karşı ya da sosyalist ideallerin gerçekleşmesi için değil, kendi aralarında verdiklerini söylemişti. Seçimlerde sendikacılar Aybar'a listedeki yerleri nedeniyle tepki göstermişlerdi. Aybar Adıyaman'da liste başına bütün köyün oylarını alabilmek için Alevi bir toprak ağasını yerleştirmişti.[180] Elbette bu, partinin ağalara karşı ezilen köylünün yanında oluşuyla, toprak reformu talebiyle çelişiyordu. Parti içinde özellikle sendikacılar bu duruma tepki gösterdiler. Sendikacılar daha önce desteklediklerı Aybar'ı kendi kaderine terk ederek Ankara'da ayrı bir seçim masası kurdular.[181] Tepkilere rağmen listede Sabri Tanrıverdi adlı ağa kaldı ve beklenildiği kadar oy da getirmedi. Bu durum ayrıca *Devrim* gazetesinde mevcut demokratik sistemde sosyalist partilerin de egemen güçlerle, gerici güçlerle uzlaşma içine girmek zorunda kalmasına örnek gösterildi.

Sonuç olarak seçimlere girildiğinde Aybar'ı Doğulu yani Kürt sosyalistler destekliyordu. Partideki bölünmeler kabaca şu şekildeydi: 1) Aybar ve Kürt sosyalistlerden Tarık Ziya Ekinci'nin başını çektiği grup; 2) Aren-Boran grubu; 3) Sendikacılar; 4) *Proleter Devrim*ciler. Bu sonuncular zaten TİP'ten kopacak ve MDD hareketi saflarına geçecekti. *Proleter Devrim*ciler; Doğu Perinçek, Şahin Alpay, Oral Çalışlar gibi genç akademisyen ve yazarlardan oluşan bir aydın grubuydu.

Sendikacılar önce Aybar'ı desteklerken sonra Aren-Boran grubunun yanına geçtiler, özellikle DİSK'in kuruluşuyla güçlerini epey arttırmışlardı. Fakat DİSK çok hızlı bir büyüme göstermesine rağmen –kısa sürede üye sayısı 80 bine ulaşmıştı– bunların çoğu partili değildi, hatta üyelerin TİP'i destekledikleri de şüpheliydi.[182]

Seçimlerdeki oy kaybından sonra partide tepkiler de yoğunlaşınca Aybar genel başkanlıktan istifa etti. Partide bu kez de Aren-Boran grubu ile ilerleyen sayfalarda ayrıntılı olarak bahsedeceğimiz *Proleter Devrim*ciler arasında

179 Belge, a.g.m., s. 2129.

180 Sargın, *a.g.e.*, s. 873.

181 Ünsal, *a.g.e.*, s. 266-267.

182 Artun Ünsal çalışmasında TİP ile DİSK arasında organik bir bağ olmadığını ileri sürer. DİSK'in üye sayısı 1967 yılında 80 bine ulaşmıştı ama TİP'in –en azından kâğıt üzerinde– sadece 13 bin üyesi vardı. Çoğu DİSK üyesi, TİP'e yakın bile hissetmiyordu. Aslında Boran sonradan bu durum için sendikacıları suçladı. İşçi sınıfı üzerindeki egemenliklerini kaybetmemek için özellikle partililerin işçilerle daha yakın ilişki kurmasını engellemişlerdi. Bkz. Ünsal, *a.g.e.*, s. 259-269.

mücadele yoğunlaştı. Partinin IV. Kongresi 29-30 Ekim 1970'de Ankara'da yapıldı. Bu tarihte MDD'ci sosyalistler de ayrı bir toplantı yapmışlardı. TİP üyelerinin yirmi beşi *Sosyalist Aydınlık* çevresinin düzenlediği öbür toplantıya katılmıştı.[183] Sonunda hem TİP git gide bölündü, hem de sosyalist gençlik hareketi sadece TİP'ten ayrılmakla kalmadı, kendisi de birçok alt gruba ve örgütlere bölündü. Yani radikal sol bu tarihte darmadağın hale geldi.

Partide Aren-Boran grubu ile *Proleter Devrim*ciler arasındaki temel tartışma konusu yine –bir çeşit bitmeyecek öyküye dönüşmüş olan– MDD-SD tartışmasıydı. Boran, MDD çizgisinin proleter sosyalizmle çeliştiğini ve parti üyeliğiyle bu nedenle bağdaşmadığını açıklamıştı. Kongre kararlarında 1950 yılından beri yaşanan gelişmelerle kapitalistleşmenin hızlandığı ve yükselen burjuvazinin emperyalizmle ittifak kurduğu kaydedilmişti.[184] Bu nedenle kapitalizme karşı mücadele etmeden emperyalizmle mücadele etmenin mümkün olmadığı, MDD hareketinin yaptığı gibi feodal kalıntıları asıl düşman olarak göstermenin sınıf mücadelesinin antikapitalist niteliğinin içini boşaltacağı, feodal güçlerin her geçen gün kapitalizmle bütünleşmekte ve kapitalistleşmekte olduğu dile getirilmişti. Hatta partinin Kürt üyeleri sürekli tartışma konusu olan Doğu bölgelerinde bile feodal ilişkilerin dönüşmeye başladığını, burada da kapitalist üretim ilişkilerinin yaygınlaştığını savunmuşlardı. Bütün bu nedenlerle özel bir antifeodal mücadelenin anlamı yoktu. Ayrıca MDD'cilerin savunduğu şekilde feodal güçlerin hedef alınması aslında burjuvaziyle uzlaşmak anlamına gelmekteydi.

Parti sonuç olarak MDD hareketinin, TİP'e ve işçi sınıfının bağımsız hareketine karşı olduğu, bu nedenle de parti üyeliği ile MDD'ciliğin bir arada savunulmasının mümkün olmadığı kararına varmıştı. Bazı partililerin karşı çıkmasına rağmen MDD'cilerin partiden ihraç edilmesi kararı alındı.[185] "Sosyalist devrim" söylemi ile siyasal devrim ve toplumsal-ekonomik devrim süreci birbirinden ayrılmıştı. Öncelikle siyasal devrimle iktidar alınacak, daha sonra sistem zaman içinde sosyalizme doğru evrilerek toplumsal-ekonomik değişimler başlatılacaktı. Yani "aşamacılık", önce MDD sonra SD biçiminde farklı aşamalar biçiminde değil, "süreç" olarak tanımlanan, önce TİP'in iktidarı alması, sonra toplumsal dönüşümlerin yapılması şeklinde tasavvur ediliyordu.

183 Sargın, *a.g.e.*, s. 976.

184 Bkz. "Kongre Kararları", akt. Sargın, *a.g.e.*, s. 997-999.

185 *Emek*, sayı 181, s. 20. Kongreden önce üç Kürt kökenli üye: K. Burkay, N. Kutlay ve M. Zana MYK'ya bir önerge vererek MDD'cilerin partiden ihraç edilmelerini istedi, ama daha sonra bu grup Boran'ı MDD fraksiyonuna karşı desteklemedi. Sargın, *a.g.e.*, s. 926-927. MDD'cilerin partiden ihraç edilmesi partiden "küçük burjuva ideolojilerinin temizlenmesi" olarak tanımlandı. IV. Kongre'de, MDD kapitalizm ve burjuvaziye karşı mücadeleyi reddettiği ve yerine feodalizme karşı mücadeleyi öne çıkardığı için devrimci hareketi gerçek doğrultusundan saptırmakla suçlandı. Akt. Sargın, *a.g.e.*, s. 1374.

Bu parti kongresinin en dikkate değer yönlerinden biri de daha önce kısmen tartışılan Kürt sorununun masaya yatırılması ve bu sorunun önemli kongre kararları arasında yer almasıydı. Kürt hareketinde sonraki yıllarda hayli etkin olacak Kemal Burkay, M. Kutlay, Mehdi Zana, Tarık Ziya Ekinci gibi Kürt aydınlar parti üyesiydi. Partili bazı Kürt aydınların uyarısına rağmen Boran "Kürt sorunu" konusunda kararlar aldı ve 12 Mart'tan sonra partinin kapatılma gerekçesi de zaten "bölücülük" olacaktı. TİP'in esas olarak yaptığı şey ülkedeki Kürt varlığını tanımaktı. Boran parti konuşmasında Doğu'da burjuvazinin ve egemen sınıfların Kürtlere baskıyı artırdığından söz etmiş ve bunların durdurulmasını talep etmişti.[186] Parti kararlarında Kürtlerin kendi kaderlerini tayin hakkına yer verilmemişti. Fakat Kürt sorunu konusunda çok net bir tavır alınmıştı. Meclis'te temsil edilen bir siyasal parti, Kürt sorununun varlığından söz etmiş ve yok sayılan Kürt halkının varlığını tanımıştı. Arap ve Kürt halklarının Türkiye'de etnik baskı altında tutulmaları, asimilasyona uğramaları ve bazı temel demokratik ulusal, toplumsal ve kültürel haklardan mahrum edilmeleri kongre konuşmalarında yer bulmuştu ve bunların durdurulması istenmişti.[187] Parti, bu sorunların çözümü için Kürt ve Türk sosyalistlerinin TİP bünyesinde birlikte mücadele etmeleri gerektiğini savunuyordu. Yani kongre kararlarında aslında etnik temele dayalı ayrı bir mücadele biçimi, kurumu, örgütü fikri de yer almıyordu. Parti esas olarak temel demokratik haklar ve ilkeler çerçevesinde Kürtlerin ve Türkiye'deki diğer azınlıkların uğradıkları baskı, asimilasyon ve mahrumiyetlere eğilmişti.

12 Mart'tan sonra TİP'in kapatılması ve partinin önde gelenlerinin tutuklanması ile Türk ve Kürt sosyalistlerin demokratik yollarla bu sorunun çözümü için beraber mücadelesi için çok önemli bir fırsat kaçırılmış, daha doğrusu egemen güçler tarafından bastırılmış oldu. Kürt sosyalistler büyük ölçüde 12 Mart sonrasında kendi örgütlerini kuracaklardı.

12 Mart'a doğru parti hayli sessizdi. Daha önce birçok kez askerî darbeyle faşizmin geleceği uyarısı yapılmıştı. Parti, fazla ses getirmese de, 8 Ocak 1971'de başlayan ve bir hafta süren "Faşizme Karşı Birleşelim" kampanyasını yürütmüştü.[188] Boran, demokrasinin tehlikede olduğunu, ya askerî bir rejimin ya da demokrasi kılığında faşist bir rejimin gelmekte olduğu uyarısını yapmıştı.

12 Mart muhtırası verildiğinde TİP önce Anayasa'ya uymayan partileri suçladı. 15 Mart'ta Cumhurbaşkanı Sunay'ın konuşmasını takiben Anaya-

---

186 Akt. Sargın, *a.g.e.*, s. 995.

187 Artun Ünsal, *a.g.e.*, s. 492. Aslında TİP'in 3. Kongresi'nde Türkiye'deki Arap ve Kürt haklarına eşitlikçi olmayan yaklaşım bir maddeyle kınanmıştı. "TİP 3. Büyük Kongre Kararları", Kemal Sülker Arşivi, IISG, Kutu 591-630, Dosya 596, s. 2. Ayrıca bkz. Sargın, *a.g.e.*, s. 1000-1001.

188 Sargın, *a.g.e.*, s. 1384.

sa'nın çiğnendiği ve emperyalist güçlerin desteğiyle faşist bir yönetimin kurulduğu belirtildi. TİP'in açıklamasına göre bütün halkın demokratik hakları ihlal ediliyordu. Parti, halkı faşizme karşı mücadeleye çağırdı. Boran bu müdahaleyi doğrudan işçi sınıfına yönelik bir hamle sayıyordu: Büyük burjuvazinin, burjuva siyasetçilerinin ve yüksek rütbeli komutanların işçilerden ürktüğünü ve işçi sınıfının mücadelesini kısıtlayabilmek için Anayasa'yı ihlal ettiklerini ve değiştirmeye çalıştıklarını vurguluyordu.[189]

Sıkıyönetim mahkemesi TİP'e özellikle partinin Kürt sorununa yaklaşımından hareketle 26 Temmuz 1971'de dava açtı. Parti bölücülük yapmakla ve Kürtleri ayrı etnik milliyet olarak tanımlamakla suçlanıyordu. TİP 1972'de kapatıldı ve önde gelenleriyle birçok üyesi tutuklandı. Haklarındaki "bölücülük" suçlaması düşmekle beraber Boran ve Aren gibi parti yöneticileri dava sonucu 12-15 yıl kadar, delegelerse 8 yıl hapis cezasına çarptırıldılar. 65 yaş civarında olan Boran, kendisine düşmanca tutum almış sosyalist hareketin içindeki üniversiteli genç kadınlarla beraber hapis yattı ve yazılanlara bakılırsa, onların saygı ve sevgisini hapishanede kazandı. TİP'li tutuklular 1974 yılında Başbakan Ecevit'in çıkardığı genel afla salıverildiler.

Kısa Değerlendirme

TİP tekrar kurulduysa da hiçbir zaman 1960'lı yıllardaki etkinliğine kavuşamadı. Parti 1960'ların en umut veren oluşumlarından biriydi ve milletvekillerinin özellikle Meclis'te yaptığı konuşmalar sayesinde etkin muhalefetle sağ politikacıların bile ilgisini ve yer yer takdirini kazanabilmişti. TİP hayli ılıman, reformist ve yasal bir yapıya sahip olmasına rağmen özellikle DİSK'in etkinliğinin artması ve 15-16 Haziran büyük işçi direnişi gibi olaylar sonucunda burjuva kesimleri hayli ürkütmüştü.[190]

TİP, bünyesine inanılmaz sayıda aydını, önemli sosyalist Kürt aydınları, sendikacıları, emekçileri toplayabilmişti. Başarısızlığı ise kitleselleşemeyip partinin dağılmasını engelleyememesinde yatıyordu. Bunda özellikle sosyalistlerin muhalefeti etkili olmuştu: Parti, enerjisinin büyük bir kısmını MDD'ciler tarafından yutulmamak için harcamıştı. TİP'in yasal sosyalist parti olarak kendisini korumaya alması onun etki alanını da daraltmıştı bir bakıma: Özellikle de daha radikal eylemler bekleyen gençlerin partiden soğu-

189 Sargın, *a.g.e.*, s. 1053-1054.

190 DİSK'in Genel Başkanı Kemal Türkler, IV. Kongre'de bir konuşma yapmış ve DİSK ile partinin ilişkisinden söz ederek işbirliğini artırmak gerektiğini vurgulamıştı. Fakat partideki bölünmelere karşı çıkarak, bunun işçiler arasındaki siyasi ve sendikal örgütlenmede bir ayrılık yarattığına işaret etmişti. Parti ile konfederasyon arasında yeterli bağlantı sağlanmadıkça TİP'in işçi sınıfı içerisinde ileride bir rol oynamayacağı konusunda da uyarıda bulunmuştu. Lipovsky, *a.g.e.*, s. 79.

masına ve uzaklaşmasına neden olmuştu. Daha önemlisi yasal mücadele yolunda kalmaktaki ısrar ile işçi sınıfı partisinin öncüsü olmak çelişkili duruyordu; sosyalist parti, seçimlerle iktidara geldikten sonra sosyalist devrimi yapacağını duyuruyordu ama buna izin çıkacak mıydı? İşçi sınıfının öncü partisinin burjuva anayasasını bağlayıcı kabul etmesi ve kendisini devrimci olarak konumlandırması bir çelişki olarak görülüyordu.

TİP işçi sınıfının öncü partisinden çok Batı tipinde sosyal demokrat parti olmaya daha yakındı, fakat bu durumda da "sosyalist devrim" söylemi uygun düşmüyordu. Zaten partinin programı, gücü ve yapısı sosyalist devrimle pek de ilişkili değildi ve daha çok demokratik devrim programına uygundu; devrim yapmaya olanak verecek güçte değildi ve farklı eğilimlere ve görüşlere, hatta çıkarlara sahip farklı gruplardan oluşuyordu. Sosyalist devrim stratejisini ortaya atan TİP aslında önemli bir tez de ortaya koymuş, devrimi iktidarın ele geçirildiği an, toplumsal ve ekonomik dönüşümleri ise sosyalist devrim süreci olarak tanımlamıştı. Yani siyasal olanla ekonomik ve toplumsal olanı birbirinden ayrı ama birbirinin devamı olan süreçler olarak tanımlamış, bunu da "kesintisiz devrim" olarak nitelendirmişti.

Sosyalist devrim şiarı aslında daha çok MDD muhalefetine karşı, devrimin öncüsünün işçi sınıfı ve onun öz örgütlenmesi olarak belirlenmesiyle ortaya çıkmıştı. İşçi partisine yönelik MDD muhalefeti esas olarak partinin işçi sınıfını esas devrimci ve öncü güç olarak belirlemesiyle oluşmuştu. Elbette olağan olan, sosyalist bir partinin işçi sınıfının öncülüğünü savunmasıydı ama ilginç biçimde TİP bunu neden ve nasıl savunduğunu kanıtlamak zorunda kalmıştı. TİP dışında sosyalist kesimlerin büyük kısmı işçi sınıfının öncülüğünü kabul etmiyordu, daha doğrusu teorik olarak kabul etse de Türkiye için bunun sırasının gelmediği fikri yaygındı. Türkiye'de TİP, kendi döneminde, sosyalizme geçiş sürecinde askerin özel bir rolünün olmadığını savunan yegâne radikal sol hareketti. Parti 27 Mayıs sonrası yeni bir askerî darbeyle sosyalizme giden yolun açılabileceği fikrine, kuruluşundan kapatılışına kadar ısrarlı biçimde ve farklı nedenler ortaya koyarak kesin biçimde karşı çıkmıştı. Bununla beraber ordunun Türkiye'deki rolünü büyük oranda olumlu görmüş, Kemalist dönemi Osmanlı yapısına göre daha ilerici bir dönem olduğu, (ya da bu bağlamda) burjuva devrimi olduğu için doğru bulmuş ve 27 Mayıs'ı da neredeyse zorunlu bir uğrak olarak görmüştü. 27 Mayıs ayrıca ilerici bir anayasa getirdiği için olumlanmıştı. TİP yine aynı dönemde demokratik yolları savunan stratejisiyle "sosyalist devrim" söylemini benimsemişti. TİP'e göre Türkiye'de temel devrimci mücadele feodalizme karşı değil, kapitalizme karşıydı. Antiemperyalist mücadele ise ancak antikapitalist mücadeleyle anlam kazanabilirdi. Bu bağlamda TİP Üçüncü Dünya Marksizmi dışında kalan, milliyetçi/ulusal sol olarak nitelendirilemeyecek işçi sınıfı-

nın temsilcisi olarak kendisini konumlandıran, güçlü ve özerk bir sınıf perspektifine sahip sosyalist bir hareketti. Askerî darbeden önce diğer sosyalist hareketlerle yaşadığı ve parti içinde gerçekleşen iç çatışmalar partinin zayıflamasında ve sönümlenmesinde belirleyici oldu.

Kestirme Yol Yok: Milli Demokratik Devrim Hareketi

Milli Demokratik Devrim (MDD) hareketi, başlangıçta Mihri Belli'nin önderliğindeki eski TKP'liler olarak adlandırabileceğimiz bir gruptan oluşuyordu. Mihri Belli 1940 yılında TKP'ye üye olmuştu ve 1951 tutuklamalarında cezaevine girmiş, sonrasında yaşanan bölünmede de Zeki Baştımar'ın karşısında yer almıştı. Zeki Baştımar yurt dışına çıkarak TKP Dış Büro'yu örgütlerken Mihri Belli bu oluşumu tanımamış ve Türkiye'de bir grup arkadaşıyla birlikte kendisini TKP'nin "Aktif Politbürosu" olarak adlandırmıştı.[1] Grubun önde gelenleri arasında Erdoğan Başar, Şevket Akşit, Reşat Baraner, Şerif Tekben, Ziya Oykut, Şaban Ormanlar ve Hulusi Dosdoğru bulunuyordu.

MDD hareketi, fikirleriyle büyük oranda örtüştüğü *Yön*'de görüşlerini tanıtmış, sosyalizm tartışmalarına katılmış ve *Yön* ile ittifak halinde TİP'e karşı mücadele başlatmıştı. Mihri Belli'nin TİP'e üye olmasının önünde yasal engeller vardı; o da dışarıdan partiye müdahale ederek parti içinde muhalif bir hareket oluşturmaya çalışmıştı. Hareket TİP'i "ele geçiremedi" ama parti içinde bazı kişileri etkilemeyi başardı. MDD'cilerin asıl başarısı ise sosyalist üniversite öğrencilerini TİP'ten uzaklaştırmak oldu. Üniversite gençleri Mihri Belli'nin etrafında toplandılar ve MDD'yi desteklemeye başladılar. Aşağı yukarı 1968 yılından 1969 sonuna kadar Belli sosyalist üniversite gençliğinin bir bakıma önderi konumundaydı. Fakat sonrasında gençler ondan uzaklaşarak kendi örgütlenmelerini oluşturdular: Bu ayrışmada temel etkenlerden biri yine ordunun devrimdeki rolüne dair görüşlerdi. Gençlerin kendi örgütlerini kurmalarının esas nedeni MDD'cilerin pasifçe soldan gelecek bir darbeyi beklemekte olduğu yönündeki algıydı.

1 Belli ile görüşme, 17 Mayıs 2006, İstanbul. Ayrıca bkz. Atılgan, *Behice Boran...*, s. 369.

MDD'ciler, tıpkı ilk TKP gibi, Komintern geleneğine uygun olarak "aşamalı devrim" anlayışını savunuyordu. Türkiye'yi yarı-feodal, yarı-bağımlı bir ülke olarak değerlendiren hareket, milli demokratik devrimi sosyalist devrime giden ilk aşama olarak görüyordu. MDD'ciler işçi sınıfına bağlı ve nihai olarak sosyalist devrimi hedefleyen devrimciler olmakla beraber mevcut durumda Türkiye'de "baş çelişkinin" burjuva-proletarya çelişkisi olmadığı kanısındaydı. Çelişki, emperyalist güçler ve onların işbirlikçileri, yani işbirlikçi burjuvazi ve feodal toprak ağaları ile baskı altındaki ulus arasındaydı. MDD'ciler bundan dolayı öncelikle demokratik ve bağımsız bir ülke oluşturmak için işbirlikçi ittifaka, emperyalist ülkelere ve özellikle de ABD'ye karşı mücadele vermek gerektiği görüşündeydi. Devrim bu kesimler dışındaki bütün milli sınıflar ve zümrelerden oluşacak "milli cephe" içinde yürütülecekti.

MDD hareketi, *Yön-Devrim* çevresiyle fikirsel açıdan büyük benzerlikler taşıyordu. İki hareket de çizgisel tarih anlayışına sahipti: Toplumların gelişiminin belli aşamalardan geçerek gerçekleştiğini, azgelişmiş bir ülke olduğu için Türkiye'nin önce kapitalist gelişmeyi tamamlaması gerektiğini, ancak bundan sonra sosyalizme evrilebileceğini ileri sürüyorlardı. Dolayısıyla Türkiye'de devrimci hareketin öncülüğünü taşıyacak kuvvette, güçlü ve bilinçli bir işçi sınıfı olmadığını düşünüyorlardı. İşçi sınıfının yokluğunda sosyalizmin kuruluşundan zaten söz edilemezdi. Fakat işçi devriminin ve sosyalizme geçiş sürecinin koşullarını hazırlayabilecek, Osmanlı-Türk tarihine yön vermiş, ilerici, devrimci bir geleneğe sahip asker ve sivil aydınlar vardı. MDD'nin öncülüğü bu zümre tarafından yürütülebilirdi. Hareket, tıpkı *Yön* gibi bir darbe aracılığıyla mevcut iktidarı devirecek ve milli demokratik devrimi yürütecek orduya bel bağlamıştı. Aslında nihai amaç sosyalizmi kurmak olduğu halde MDD sürecinde bu güçlerden ayrı düşmemek için sosyalizmden, işçi sınıfından fazla söz etmemek gerekiyordu. MDD hareketi Belli önderliği döneminde ordudan yüksek beklentiler içinde olduğundan, bir parti kurmak –işçi sınıfının öz örgütü olacak olan komünist parti– adına çaba sarf etmemiş, sadece TİP bünyesinde sosyalist devrim stratejisinden ve işçi sınıfının öncülüğü davasından vazgeçilmesini sağlayacak biçimde örgütlenmeye çalışmıştır.[2]

---

2 MDD çevresi, *Yön-Devrim* hareketiyle fikirsel olarak büyük paralellikler taşımakla beraber görüşlerini doğrudan ve sadece Marksist kaynaklara, özellikle Lenin'in *Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği* eserinde önerdiği stratejiye dayandırıyordu. Tüm ulusal güçlerin birleşik geniş cephe oluşturarak mücadeleye katılması ve MDD'nin sosyalizme geçişte zorunlu aşama olarak görülmesi fikri, esas olarak bu çalışmaya dayanmaktaydı. Yalnız Lenin bu eseri henüz Çarlık Rusyası'nın yıkılma sürecinde, 1905 devrimi sırasında yazmıştı. Daha sonraki eserlerinde bu yaklaşımdan uzaklaşacak olsa da özellikle Bolşevik Devrimi'nin diğer önder ve kuramcılarından olan Troçki'nin "kesintisiz devrim" tezine karşı Stalin tarafından mutlaklaştırılacak ve Troçkizme karşı TKP'nin de içinde olduğu Stalinist çizgideki partiler de aşamalı devrim anlayışına sarılacaktı.

MDD hareketi, Üçüncü Dünya Marksizminden ve özellikle de Türkiye ile benzerlikleri olduğu ileri sürülen Asya ülkelerinde gerçekleşen ulusal bağımsızlık savaşlarından da güçlü şekilde etkilenmişti. Bunların başında Çin, Vietnam ve Kamboçya geliyordu. MDD'cilerin bir kısmı Mao Zedung'un devrim tezlerinin, özellikle de *Yeni Demokratik Devrim* eserinde ifade ettiği siyasi düşüncelerin Türkiye için de uygun olduğunu ileri sürüyorlardı.[3] Bununla beraber, MDD'nin Lenin ve Mao'nun sınıf bağımsızlığı görüşlerini temsil ettiğini söylemek zordur ve gerçekte MDD'yi Çin'de olduğu gibi örneğin Türkiye'de gerçekleştirecek bir öncü parti olduğu da söylenemez.[4]

MDD hareketi aynı zamanda TKP'nin Türkiye'de izlediği stratejinin de devamcısı olarak görülebilir. *Aydınlık* hareketi olarak bilinen İstanbul'daki TKP'nin Şefik Hüsnü kanadı, tek cephe politikasını ve Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde kısmen Kemalist hareketle birlikte CHP'yi desteklemişti.[5] Mihri Belli zaten Şefik Hüsnü geleneğinden geliyordu. MDD hareketi Kemalizmi antiemperyalist, ilerici, milli kurtuluşçu hatta yer yer halkçı bir devrim olarak görüyordu. Fakat bu tamamlanmamış bir milli demokratik devrimdi ve İkinci Dünya Savaşı yıllarından itibaren bir karşı-devrim süreci başlamıştı. MDD'nin öncelikli amacı milli cephe içinde Kemalist devrimi tamamlamaktı.

MDD'ciler milli cepheyi ideolojik bağlamda sosyalist ve Kemalistlerden oluşan, sınıfsal olarak proletaryayı, küçük burjuvaziyi veya asker-sivil aydın zümre denilen kesimleri bir araya getiren bir örgütlenme olarak tasarlamışlardı. Bu türden bir milli cephe, birçok dernek ve kulüple beraber Kıvılcımlı çevresi, *Yön* grubu ve MDD'cilerin katılımıyla "Devrimci Güç Birliği" adıyla kurulacak, fakat pek varlık gösteremeyecekti. MDD hareketinin Belli önderliğindeki stratejisi, daha çok üniversite öğrencilerini harekete geçirerek on yılın sonunda radikal subayların milliyetçi bir cuntayla iktidarı ele geçirecekleri ortamı yaratmaktı.[6] Bununla beraber MDD stratejisini benimsemiş devrimci öğrenciler bir süre sonra Belli'den kopacak ve bağımsız gerilla örgütlenmelerine giderek MDD için silahlı propaganda ve öncü halk savaşına girişeceklerdi. Bu süreç Kemalizmin resmî ulus-devlet ideolojisinde önemli kırılmalarla tamamlanacak ve ordunun siyasetteki ve

---

3 Her ne kadar Belli kendisini hiçbir zaman Maocu olarak ifade etmemiş olsa da, MDD stratejisi üzerine eseri Mao Zedung'dan büyük oranda esinlenmiştir. Belli'nin *Milli Demokratik Devrim*'i Mao Zedung'un kitabı ile karşılaştırılabilir. Bkz. *Yeni Demokratik Devrim*, çev. Sırrı Bulut, Umut Yayıncılık, 4. Basım, 1993.

4 Büyük olasılıkla Belli ve onun TKP'den yakın çalışma arkadaşları, proletaryanın öncü partisi olarak TKP'yi görmekteydi. Mihri Belli kendisiyle yaptığım görüşmede, TKP'nin hiçbir zaman yok olmadığını ifade etmiştir. Belli ile görüşme, 17 Mayıs 2006, İstanbul.

5 Aydınoğlu, *a.g.e.*, s. 104-105.

6 Belge, "Sol", s. 171.

özellikle de devrimci stratejideki rolü konusundaki algıda da değişimlere neden olacaktı.

Milli Demokratik Devrim ve Sosyalist Devrim taraftarları arasındaki tartışma, sosyalistler arasındaki ilk bölünmenin temel nedeniydi. Ancak 1969-1971 yılları arasında MDD hareketi içinde de farklı gruplar ortaya çıkacak ve sonuçta sosyalist hareket tamamen parçalanacaktı.

Milli Demokratik Devrim Üzerinden Sosyalizm

Mihri Belli, MDD hareketinin esas teorisyeni ve lideri kabul edilir. Kendisi komünist partinin mahkûm edilmiş bir üyesiydi. Bir Türk komünisti olarak ilgi çekici bir yaşama sahip olmuş, üniversite öğrencisi iken ABD'deki komünist hareketlere katılmış ve İkinci Dünya Savaşı sonrası çıkan iç savaş sırasında (buna inanmayanlar olsa da) Yunan komünistlerinin yanında savaşmıştı.[7] 1960 yılı başlarında Sovyetler Birliği'nin Zeki Baştımar'ı TKP Genel Sekreterliği'ne getirmesine karşı çıkmıştı. Kendisini bu nedenle "koskoca Sovyet totaliter rejimine karşı çıkabilmiş bir Türk" olarak tanımlamıştır.[8]

Belli, TKP üyesi olarak mahkûmiyetinden dolayı hiçbir siyasi partiye giremiyordu; bu nedenle birçok konuda uyum içinde olduğu *Yön* hareketiyle işbirliği içinde çalışmayı tercih etti. *Yön*'e önce Mehmet Doğu adıyla bir okuyucu mektubu gönderdi, daha sonra MDD'yi tanıtan ilk makalesini de burada yayımladı. Bu makalede Türkiye'deki ana çelişkiyi, devrimci ve karşıdevrimci sınıfları Marksist bir söylemle açıklıyordu.[9] Belli, "eski tüfek" anlamına gelen E. Tüfekçi imzasıyla yazdığı yazıda, objektif ve sübjektif koşullar dikkate alınarak incelendiğinde Türkiye'de burjuva devriminin henüz tamamlanmadığını ve ilk aşamanın, feodal kalıntıların temizlenmesiyle tam demokrasinin güvence altına alınması olduğunu ileri sürmüştü. Ona göre devrimde en acil görev, demokratik devrimin doğası gereği, emperyalistlerle tüm bağımlılık ilişkilerin sonlandırılmasıydı. Belli, tamamen bağımsız ve gerçekten demokrat bir Türkiye için feodalitenin ortadan kaldırılması bağlamında milliyetçiliği savunmuş ve geniş bir sosyo-ekonomik programın yürürlüğe konması gerektiğini belirtmişti. Gerçekleştirilecek milli demokratik devrimi sömürge ülkelerindeki antiemperyalist bağımsızlık mücadeleleriyle karşılaştırmış, en iyi örneği Fransız Devrimi olan klasik burjuva devrimlerinden farklı bir yere koymuştu. MDD burjuva sınıfının liderliğinde yapılacak bir devrim de değildi: Devrim, köy ve şehirlerdeki çalışan sınıfların, kü-

7 Belli, *Insanlar Tanıdım: Mihri Belli'nin Anıları*, Doğan Kitap, İstanbul, 3. Baskı, 2000, s. 101-160, 277-353.

8 Mihri Belli ile görüşme, 17 Mayıs 2006, İstanbul.

9 E. Tüfekçi, "Demokratik Devrim: Kiminle Beraber, Kime Karşı?", *Yön*, sayı 175, s. 10-11.

çük burjuvaların, asker-sivil aydınların bir arada olduğu ulusal güçlerce başlatılacaktı. Belli bu ulusal güçlerce oluşturulacak cepheyi "Devrimci Güç Birliği" olarak adlandırmıştı.

İlk bölümde de bahsettiğimiz gibi *Yön*'de süren sosyalizm ve strateji tartışmalarından sonra, hareket kendi süreli yayını olan *Türk Solu*'nu yayımlamaya başladı. Ülkenin içinde bulunduğu devrimci safhanın tüm ulusal güçlerle beraber yürütülecek milli bir demokratik devrim olduğu, *Türk Solu*'nda düzenli bir şekilde vurgulanıyordu. *Yön* hareketinde olduğu gibi burada da "gerçek milliyetçilerin" Türkiye'de yabancı varlığına ve bağımlılığa karşı çıkanlar oldukları ileri sürülüyordu. Antiemperyalizm bağlamında milliyetçilik öyle abartılmıştı ki, *Türk Solu*'nda da yine *Yön*'de olduğu gibi, gerçekten milliyetçi ve yurtsever tüm partilerin (hatta Milli Selamet Partisi- MSP gibi aşırı sağ partilerin bile) bu mücadeleye katılmaları gerektiği ileri sürülüyordu.

Dergide, günümüz dünyasında hiçbir ülkenin kapitalist yolu takip ederek bağımsız kalamayacağı iddia ediliyordu: Gerçek bağımsızlık ancak sosyalist rejime dönüşümle sağlanabilirdi. Dolayısıyla mevcut çatışma sosyalizm-kapitalizm çatışması değildi; yurtsever güçlerle emperyalizmin işbirlikçileri arasında bir çatışma yaşanıyordu.[10]

TİP'in işçi sınıfı önderliğinde "zamansız" bir sosyalist devrimi savunması dergide düzenli bir şekilde eleştiriliyordu. MDD'ciler söz konusu devrimci aşamada işçi sınıfının öncülüğüne karşı çıkmakla beraber, MDD'nin başarıya ulaşması ve devamlılığı için bir noktada işçi sınıfının hâkimiyetinin gerekli olduğuna ve bunun süreç içerisinde gerçekleşeceğine inanıyordu.[11] Sonuçta işçi sınıfının harekete egemenliği de, öncülüğü de tartışmalıydı. Bunun da ötesinde, TİP'in tersine MDD'ciler, Kemalistlerin antiemperyalist hareketten dışlanmamaları gerektiğini özellikle vurguluyorlardı. Sosyalist partilerin büyük bir kitle oluşturmadığı toplumlarda, ulusun ya da küçük burjuvazinin çıkarlarını savunan politik partilerin liderliğinin olağan sayılması gerektiğini ileri sürüyorlardı. Türk Kurtuluş Savaşı'nda olduğu gibi emperyalistlere karşı mücadele de küçük burjuvazinin önderliğinde başarılı olabilirdi. Proletarya bundan sonraki aşamada önderlik umabilirdi ve emperyalizme karşı mücadelede yenik düşmemek için doğru zaman beklenmeliydi.

Türk Solu'nda işçi sınıfının öncülüğü konusunda muğlak bir tutum alınmıştı. Her ne kadar içinde bulunulan dönem için küçük burjuvazinin (veya asker-sivil aydın zümrenin) önderliği verili durum olarak görülse de, Belli MDD'nin nihai başarısının proletaryanın önderliğini kabule bağlı olduğunu ileri sürüyordu. Bağımsızlığın korunması ancak sosyalist düzenin kurul-

10 Belli, "Devrimci Şiar Meselesi", *Türk Solu*, sayı 5, 1967, s. 4.

11 Örneğin bkz. Münir Aktolga, "Milli Demokratik Devrim", *Türk Solu*, sayı 7, 1967, s. 5. Aktolga'ya göre daha önceki deneyimler aşamalı devrim stratejisinin doğru olduğunu gösteriyordu.

masına bağlıydı. Sosyalizme geçiş ise tüm emekçilerin katılımı ve proletarya önderliğinde sağlanabilirdi: MDD'nin nihai başarısı, ulusal burjuvazinin solunda bulunan güçlere, proletaryaya, şehir ve köy emekçilerine bağlıydı.[12] Ama yine de *Yön*cülerle paralel biçimde, işçi sınıfının potansiyelinin MDD hareketinin öncülüğünü yüklenecek ölçüde gelişmiş olduğuna inanmıyordu: Türkiye'de şehir ve köy proletaryası hâlâ siyasi olarak bilinçsizdi ve bu nedenle sömürücü güçlerin partilerine oy veriyorlardı. Belli proletaryanın ancak yakın zamanda "sınıf olma" aşamasına ulaştığını vurgulamıştı. Bu durum, esas olarak, Türkiye'nin gerçek anlamda kapitalist bir aşamadan geçmediği, kapitalist ekonominin dışa bağımlı, azgelişmiş ve feodal sistemle iç içe olduğu saptamasından kaynaklanıyordu. Sanayi sektöründe çalışan işçilerin büyük çoğunluğu köyden henüz yeni göç etmişti. İşçiler köyleriyle ilişkilerini sürdürmekte ve hâlâ kırsal karakterlerini muhafaza etmekteydi. Ayrıca köyler ve şehirler arasında gelişmişlik farkı çok büyüktü. Bu koşullar altında proletarya hızla sınıf bilincine ulaşamazdı.

Belli her ne kadar yanlış anlaşıldığını ileri sürse de işçi sınıfı yerine orduya, özellikle de subaylara önem veriyor,[13] bu kesimi daha çok "asker-sivil aydın zümre" olarak tanımlıyordu. Belli, millet olarak sömürülme bilincinin yüksek olduğu Türkiye gibi ülkelerde asker-sivil aydınları da kapsayan küçük burjuvazinin Batı devletleri ile karşılaştırıldığında daha yüksek bir devrimci potansiyele sahip olduğunu ileri sürmüştü.[14] Belli, milli demokratik devrim stratejisi üzerine yazdığı metinlerde küçük burjuvazi içine gençlik ve meslek adamlarıyla beraber çoğunluğu küçük burjuva kökenden gelme "asker-sivil bürokrat aydın zümre"yi ayrı bir kategori olarak koymuştu. Bu zümrenin, iktisadi bir sınıf olmamasına rağmen, "özel" olarak ele alınmasının sosyalist teoriye aykırı olmadığını düşünüyordu.[15] Türkiye'de bu zümrenin sayısı yarım milyona yakındı, dolayısıyla asker-sivil aydın zümreyi ayrı olarak ele almak anlamlıydı. Fakat Belli nicel büyüklüğü dışında zümrenin tarihsel konumuna da işaret ediyordu:

> Asker-sivil aydın zümre, Türkiye'de orduda olsun, devlet mekanizmasında olsun, kilit noktaları elinde tutmaktadır. Bu zümre, Tanzimat'tan bu yana,

12 Belli, "Milli Demokratik Devrim", *Türk Solu*'na ek, sayı 53, 1968, s. 10. Bu ek aslında Belli'nin milli demokratik devrim stratejisini açıkladığı uzunca bir broşürdü ve sonra kitap olarak da basıldı. (Yurtsever Yayınları, 1972).

13 Belli ile görüşme, 17 Mayıs 2006, İstanbul. Mihri Belli Marksist açıdan Türkiye'de ordunun rolünü iyi anlatmaya çalışması nedeniyle yanlış anlaşıldığını, yoksa orduya özel bir önem atfetmediğini iddia etmektedir.

14 Belli, *a.g.e.*, s. 23.

15 Belli bunu açıklamak için Marx'ın *Louis Bonaparte'ın XVIII. Brumaire'i* eserine referans veriyor, Marx'ın 19. yüzyıl Fransası'nda devlet memurlarının 50 bin kişilik kitle teşkil etmesinden dolayı bu zümrenin üzerinde "önemle ve özellikle" durulması gerektiğine işaret ettiğini hatırlatıyordu.

> Türkiye'nin yönetimini çok kez tekelinde tutmuş, hiç değilse bu yönetimde önemli bir rol oynamıştır. Yüz yıldan uzun bir süredir Türkiye tarihindeki gelişmeler bu zümrenin damgasını taşır. Pek yakın bir geçmişe kadar toplumumuzda son söz bu zümrenindi. Ağa, eşraf, işadamı ikincil durumdaydı. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan beri bu güçler dengesi bozulmuştur. Biti kanlanan ve büyük bir iktisadi güç haline gelen emperyalist tekellere bağlı ticaret burjuvazisi, taşra eşrafı ile, feodal ağalarla ittifak halinde, sadece Türkiye ekonomisi üzerinde hâkimiyetini kurmakla yetinmemiş, 1945'ten bu yana büyük bir politik güç olarak da ortaya çıkmıştır.[16]

Belli'nin asker-sivil aydın zümre ile komprador-feodal ağa ittifakı arasında bir uzlaşma olup olamayacağı sorusuna yanıtı ise olumsuzdu.[17] Bunun ekonomik, toplumsal, tarihsel nedenleri vardı. Öncelikle ona göre bu tür bir uzlaşmayı mümkün kılacak "maddi temel" yoktu; çünkü Türkiye'de "nimetler" sayılıydı, köklü reform yapılmadığı sürece de sınırlı kalacaktı. Diğer bir ifadeyle Belli, asker-sivil aydınların bu işbirliğinden bir kazançları olmayacağına işaret ediyordu: Statükocular bu reformlara karşı olduğuna göre, üretim artmayacağından sınırlı nimetler "her iki tarafı da sevindirecek biçimde üleştirilemez"di.

Ekonomik-toplumsal durum dışında Belli yüz yıldan uzun süre Türkiye'nin kaderine hükmetmiş "asker-sivil bürokrat zümre"nin,[18] "bir geçmişin, bir geleneğin" temsilcisi olduğuna da işaret ediyordu. Bu gelenek Çanakkale Savaşı'nda ve Kurtuluş Savaşı'nda olduğu gibi vatan toprağını savunma geleneğiydi. Hatta İstiklal Savaşı ile dünyada ilk kez "emperyalizmin boyunduruğu altına düşmüş bir Doğu ulusu, bağımsızlığı uğruna" savaşmış, emperyalizmi yenmiş, böylelikle "Milli Kurtuluş Savaşları" çığırı açılmıştı. Belli'ye göre böyle bir miras bu zümrenin politik bilincinde etkili olmaktaydı.[19] Onun için de bu zümre ile emperyalizmle uzlaşmış sınıflar arasında ittifak, "manevi bakımdan", "gelenek ve tarih bakımından" da olanaksız gözükmekteydi. Türk ordusunun emperyalizmin tam hâkimiyetine izin vermesi, tarihinde yabancı güçlerle hiç savaşmamış, dış güçler altında kendi halkını ezmekten ibaret "Güney Amerika peyklerindeki ordular durumuna düşmesi" demek olacaktı.[20] Belli'ye göre Türkiye'de asker-sivil aydın zümre

16 Belli, "Demokratik Devrim: Kimle Beraber, Kime Karşı".

17 Belli, *Milli Demokratik Devrim*, Yurtsever Yayınları, 1972 (Tekrar basım), s. 25.

18 Metinde bu zümre bazen asker-sivil aydın zümre bazen asker-sivil bürokrat zümre olarak geçmektedir.

19 Belli, yazdığı MDD broşüründe subayların, Mehmetçiğin ve kumandanlarının Çanakkale zaferi ile Rusya'daki 1917 Ekim Devrimi'nin başarısına yol açan faktörleri hazırladıklarını ileri sürmüştü. *A.g.e.*, s. 26.

20 *A.g.e.*, s. 27.

"tüm tarihini inkâr etmeden böyle bir durumu kabullenemez"di. Belli ulusal geleneğin, Mustafa Kemal geleneğinin, Amerikan emperyalistlerinin ve onların yerli işbirlikçilerinin orduyu Türk halkına karşı kullanma yönündeki gayretlerini yeneceğine inanmaktaydı. Hatta asker ve sivil aydınların kendilerine saygı duyabilmeleri ve onurları için bağımsız Türkiye'nin vazgeçilmez olduğunu vurgulamıştı. Belli, ayrıca Amerikan emperyalizmi ve onun işbirlikçilerinin, ulusal Türk ordusu ile (veya en azından onun subay kadrosuyla) Türk halkı arasında dengesizlik oluşturacak ekonomik bir temel yaratma gayretlerine özellikle işaret etmişti: Fakat Amerikalılar boşuna uğraşıyorlardı. Türk ordusu asla örneğin bir Yunan ordusu gibi kendi halkına düşman bir orduya dönüştürülemezdi.

Sonuçta bütün bu yorumlardan görülebileceği gibi aslında Belli'nin "asker-sivil aydın zümre" kavramıyla daha çok ordudan, subaylardan söz ettiği açıktır. Komprador-ağa ile asker-sivil aydın zümre arasında "derin sınıf çelişkisi" bulunduğunu iddia eden Belli, bu çelişkinin "ideolojik alandaki tezahürü" konusunda da şunları yazmıştır:

> Asker-sivil aydın zümrenin ideolojisinin, günümüzün şartlarına uydurulmuş bir Kemalizm olduğu söylenebilir. Kemalizmin milliyetçi, antiemperyalist ilkelerinin Türkiye'de sosyal adaletin gerçekleştirilmesiyle sıkı sıkıya bağlı olduğu ve köklü altyapı dönüşümlerinin gerçekleştirilmesinin bugünkü Kemalist politikanın gereği bulunduğu bilinci bu aydın çevrelerinde yaygındır. Denebilir ki, asker-sivil aydın zümre, gerek kök bakımından gerek genel durum bakımından içinde sayılması gerektiği Türk küçük burjuvazisinin en bilinçli kolunu, bu sınıfın öncü müfrezesini teşkil etmektedir. Son yıllarda sosyalist akım bu zümrenin geniş çevrelerini etkilemektedir. Ve Türk sosyalistleri ne sektarizme ne de oportünizme sapmadan gerçekten sosyalist bir politik çizgiyi izleyebildikleri ölçüde, yani gerçek sosyalistler olabildikleri ölçüde, demokratik devrim aşamasında pek önemli yer oynaması mukadder olan bu zümrenin önemini doğru değerlendirmek zorundadırlar. İçinde bulunduğumuz aşamada tarihsel inisiyatife sahip bulunan asker-sivil aydın zümre kesin olarak demokratik devrimden yanadır. Sosyalist devrime karşı olması için de sınıf açısından bir neden yoktur.[21]

Belli aydın zümrenin geçmişte sosyalist akım henüz "gün ışığına çıkmamışken" tutarlı devrimcilik konusunda "kötü sicili" olduğunu ve bu zümrenin "küçük burjuvazinin sınıf karakteri gereği zikzaklı bir yol izlemesinin mukadder" olduğunu belirtmekle beraber sosyalistlerin Amerika kar-

---

21 *A.g.e.* Belli, komprador-ağa sınıflarının ideolojisini ise "milliyetçiliğe karşı olmak, Türk ulusunu bölen şeriatçılığı kendine destek edinmek ve Amerikan vesayeti dışında bir tercihin olmadığını ileri sürerek gerçek Türk milliyetçiliğine karşı olmaktır" diye açıklamıştır.

şıtı olmak dışında başka bir tercihleri olamayacağına işaret etmişti. Üstelik Türk sosyalistleri bu konuda "pasif" tavır da takınamazdı; eyleme geçilmeli ve devrimden yana olan güçlerle devrimci güç birliği sağlanmalıydı. Bunu yapmayan sosyalistler devrimci gözükseler bile aslında "sekter" tavırlar içine girmiş olacaklardı ve bu tür davranışlar Belli'ye göre "son tahlilde sosyalizm davasını geriletir"di. Demokratik devrimin ancak tarihsel bir aşama olduğunu, bunun sosyalizme evrilmesi gerektiğini hatırlatıyordu. Sosyalist devrimin ana güçleri şehir ve köy emekçileri olacaktı. Türk sosyalistlerin başlıca görevi bu sınıfları örgütlemek ve bilinçlendirmek, MDD aşaması için devrimci güç birliğini kurmakta öncü rol oynamaktı.

MDD Hareketi ve Kemalizm

MDD hareketi Kurtuluş Savaşı'na, Kemalist devrime, ilerlemeci, demokratik ve milliyetçi olarak tanımladıkları rejime genel olarak olumlu anlamlar atfediyordu. Kurtuluş Savaşı'na Doğu milletlerinin ulusal bağımsızlık savaşlarından biri gözüyle bakılıyordu.[22] Asker-sivil zümrenin politik hâkimiyeti bu ilerici ve antiemperyalist gelenek nedeniyle önemsenmekte ve istenmekteydi.[23] Kemalizm bu zümrenin antiemperyalist milliyetçi ideolojisi olarak değerlendiriliyordu, çünkü antiemperyalist harekette milliyetçi ideoloji sonradan sosyalizme evrilebilirdi. Belli *Türk Solu* dergisinde milliyetçilik ile sosyalizm arasndaki ilişkiyi şöyle ifade etmişti:

> Kaldı ki Kemalizmle sosyalizm arasında aşılmaz duvarlar yoktur. Atatürk'ün en büyük çabası, genç kuşaklara Türk milli gururunu telkin etmek olmuştur. Milli gurur iyi bir şeydir. Milli gurur insanı sosyalizme götürür. En sağlam sosyalistler o yoldan gelmişlerdir sosyalizme.[24]

Osmanlı'da 19. yüzyılda yapılan reformları önemsemek, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı antiemperyalist savaş olarak nitelendirmek ve dolayısıyla Kemalist rejime antiemperyalist bir öz atfetmek, dönemin sosyalistleri için bir kural haline gelmişti. DP iktidarı ise, esas olarak ABD ile ilişkileri ve büyük toprak sahiplerinin partideki hâkimiyeti nedeniyle "karşı-devrimci" dönem olarak değerlendirilmekteydi.

Belli, Türk ordusunun devrimci rolünü Kemalist geleneklere de dayandırıyordu: Mustafa Kemal hareketinin geleneği uyarınca Türk ordusu toplumun arkasında değil önünde gitmekteydi. Bu bağlamda Belli birçok sosyalist gibi Türk Silahlı Kuvvetleri'nin hiçbir zaman gerici hareketlerin önderi

22 Örneğin bkz. Belli, *a.g.e.*, s. 27.

23 *A.g.e.*, s. 26.

24 Belli, "Türkiye'de Karşı-Devrim", *Türk Solu*, sayı 64, 1969.

olmadığını vurgulamıştı.[25] Belli'ye göre tarihsel olarak asker-sivil bürokratik zümre gerici güçlere ya da "dinci yobazlara" karşıydı: Bu "yobazlar" feodal güçlerdi ve bunlar emperyalizmle işbirliği yaparak güçlenmişlerdi. Feodal güçlerin sınıfsal çıkarları, asker-sivil aydınların ve işçi sınıfınınkilerle çeliştiği için bu kesimler arasında karşıtlık vardı. Ordunun Türkiye'deki tutucu, dinci güçlerle işi bitmemişti.[26] *Yön* hareketi halkın bir kısmına yönelik aşağılayıcı bir terim olduğu için özellikle "yobaz" tanımlamasını kullanmayı tercih etmiyordu, oysa Belli'ye göre ülkenin tarihi aydın-yobaz çatışmasına dayanıyordu. Üstelik yobazlar sadece ilerlemeye de karşı değillerdi; onlar düpedüz Türk düşmanıydı:

> Ve unutmamak gerekir ki, bugün emperyalizmin ve işbirlikçilerinin fedaisi olarak ortaya çıkan yobazın, asker-sivil aydın zümreyle mücadelesi çok eski bir mücadeledir. Türkiye'nin yüz elli yıllık tarihi aydın-yobaz çatışması biçiminde tezahür etmiştir. (...) Tarihimiz boyunca yobaz, geriliğin, uygarlık düşmanlığının saldırgan militanı olmuştur. Odur matbaayı yüzyıllar boyunca bu ülkeye sokmayan. Odur koca imparatorluğun erimesi ve yok olması için etkin rolü oynayan. Yobazdır o imparatorluktan geri kalan bir avuç toprakta bağımsız bir Türkiye yaratmak için canını dişine takarak savaşan asker-sivil aydının öncülüğünde emekçi halkın karşısına, emperyalizmin kışkırtması ile dikilen. Odur Türklüğün kara gününde yüzü gülen; Türkün yüzü güldüğünde yaslara bürünen. Evet, yobazla bürokrasinin görülecek bir hesabı vardır Türkiye'de.[27]

Belli "yobazlar" dediği kitleyi Osmanlı Devleti'ni yıkmakla da suçluyor ama bunu nasıl açıkladığı anlaşılmıyordu. Osmanlı devleti gerçekten muhafazakâr kesimler tarafından yıkılmış olsaydı bile bir Marksistin daha ileri bir burjuva devletine kıyasla neden geri bir imparatorluk düzenini savunduğunu ya da bu düzeni yıkanlara düşman kesildiğini de anlamak hayli güçtür. Belki böyle bir hatırlatmanın "devleti kollamak-kurtarmak" gibi bir ideali ve görev duygusu olan subaylar üzerinde etkili olma arzusuyla ilişkisi kurulabilir. Yani bu tespitin subaylara yönelik, "Bu yobazlar Osmanlı Devleti'ni yıktı, şimdi de gerici bir düzeni savunup bağımsızlığı yok ediyorlar; bunu da yıkacaklar" şeklinde bir uyarı olduğu düşünülebilir. Belli tarihsel geleneklere aşırı önem veriyor; bu arada gelenekleri toplumsal sınıf ve değişimlerden soyutluyordu.

Belli ve genel olarak *Türk Solu* çevresinin Türk tarihi, sınıfsal yapısı ve siyasi mücadelesine dair yorumları eklektik bir Marksizm, Kemalizm ve milliyet-

25 Belli, "O Ezanlar Senin İçin Okunuyor", *Türk Solu*, sayı 39, 1968, s. 6.

26 Belli, *a.g.e.*

27 Belli, "O Ezanlar Senin İçin Okunuyor".

çilik ideolojisinin karmasından oluşuyordu. Antiemperyalizm vurgusu nedeniyle milliyetçilik biraz abartılmıştı; ama elbette bu şoven, ırkçı bir milliyetçilik değildi. Fakat tüm ulusu bir cephede birleştirmeyi öngören ve özellikle Kemalistleri etkilemeye yönelik yaklaşım dolayısıyla ideolojik bağlamda sosyalizm yerine milliyetçilik ön plana geçmişti. Esas olarak tahliller Kemalist ideolojiden ayrılmıyordu, sadece biraz daha Marksist terminolojiyle bezenmişti.

İlk milli demokratik devrim, asker-sivil aydın zümre veya bazen asker-sivil bürokrasi veya küçük burjuva bürokrasisi olarak tanımlanan kesimin önderliğinde emperyalizme ve feodal güçlere karşı verilmiş başarılı bir mücadele olarak görülüyordu. İkinci milli demokratik devrimin birincisinden farkı, bunun Avrupa yerine Amerikan emperyalizmine karşı ve teoride ideolojik hegemonyayı elinde bulunduran işçi sınıfının desteğiyle gerçekleştirilecek bir mücadele olmasıydı. Aslında işçi sınıfının hegemonyası konusu muğlaktı ama 1960'lı yılların sonuna bu mefhum giderek ön plana çıktı. Ayrıca söz konusu mücadele teoride sosyalizme evrilecekti. Belli ve *Türk Solu* çevresi bu durumda proletaryanın sınıf mücadelesini savunmuyorlardı. Türk ulusunun bütünlüğünü, ilerlemesini ve bağımsızlığını tehdit eden emperyalizmin işbirlikçilerine, feodal artıklara veya yobazlara karşı mücadele verilecekti. Feodal güçlerin milliyetçiliğe, ulusal bağımsızlığa, hatta doğrudan "ulus"a karşı olmaları nedeniyle emperyalist güçlerce desteklendiğini düşünüyorlardı.

Türk Solu dergisinde devrimci mücadelenin ulusalcı veya milliyetçi yönü öylesine abartılmıştı ki neredeyse hareketin odağına tümüyle bu söylem yerleşmişti. *Yön*'de olduğu gibi *Türk Solu*'nda da sosyalizm veya bağımsızlık hareketinin *gerçek* milliyetçilik olduğu vurgulanıyordu. Sık tekrarlanan ulusal bağımsızlık, ulus gibi kavramlar daha geniş bir kitleye hitap ediyordu. Belli, bu çağda milliyetçiliğin esas olduğunu ve boyunduruk altındaki halkların emperyalizm tasmasını yırtıp atarak uluslar haline geleceğini muştuluyordu. Belli'ye göre ancak ulus haline gelerek ve demokratik devrimi gerçekleştirerek sosyalist sisteme geçilebilirdi: Bunun dışında sosyalizme ulaşmak için daha kestirme bir yol yoktu.

TİP İçinde MDD Muhalefeti

MDD'ciler 1965-1966 yıllarında TİP'i etkileyerek programını, stratejisini değiştirmeye çalışmışlardı. TİP liderliği, partinin Belli taraftarlarınca "ele geçirilmesini" önlemek kararındaydılar. Onları TKP'den ayrılmış, geçmişleri şaibeli, güvenilmez kişiler olarak değerlendiriyorlardı.[28] Malatya'da 20–24 Nisan 1966 tarihinde yapılan parti kongresinde bu iki grup arasındaki çekişme doruk noktasına ulaştı. Kongrede Belli'ye yakın olanlar, yani "MDD'ci-

28 Nihat Sargın ile görüşme, 30 Kasım 2006, Istanbul.

ler", MDD programını ve bununla bağlantılı olarak milli cephe stratejisini savunmuşlardı.

Partinin ve esas olarak dönemin Türkiye sosyalist hareketinin iki gruba ayrıldığı artık açık biçimde belliydi. Daha önce de bahsettiğimiz gibi MDD muhalefetinin kongredeki temsilcisi Vahap Erdoğdu, konuşma metnini *Yön*'de yayımlamıştı.[29] Kısaca hatırlatırsak, Erdoğdu TİP liderliğine, özellikle de vekillerin Meclis'teki tutumlarına yönelik birçok eleştiride bulunmuştu. Erdoğdu, TİP liderliğinin Meclis'teki uzlaşmacı tutumundan birçok parti üyesinin hayal kırıklığına uğradığını ileri sürmüştü. En önemli eleştirisi, partinin "sekter" bir tutum içinde olmasıydı. TİP ulusal bağımsızlık savaşında kendisini sosyalistlerin tek temsilcisi sayıyor, üstelik ikinci ulusal bağımsızlık savaşında kazanılacak zaferi demokratik sosyalizminin de zaferi olarak değerlendiriyordu.[30] Erdoğdu, sosyalist mücadeleyi kendi tekeline almanın tarihsel gerçeklere ve "sosyalizm bilimine" karşı olduğunu ve bu tekelciliğin sosyalizme de ulusal bağımsızlık savaşına da yararlı olmayacağını ileri sürüyordu. Ulusal bağımsızlık mücadelesi tüm Türk milletinin mücadelesiydi.[31] Erdoğdu'ya göre sosyalistler devrimci hareketin liderliğini üstlenmeliydiler; ancak, mevcut durumda, Türkiye'nin bağımsızlığını savunan ve henüz sosyalist olmayan önemli güçler bulunmaktaydı. Türkiye'deki sosyalistler bu ulusal güçlerle birleşmeliydi. Erdoğdu, özellikle Amerikan emperyalizminin CHP içindeki Kemalist hizipten ürktüğünü vurgulamıştı. Aynı şekilde, emperyalizme karşı birleşik bir devrimci güç oluşturmak için TİP'in aydınlara, zinde güçlere ve CHP'ye muhalefet etmemesi gerekiyordu.

Önceki bölümde ifade ettiğimiz gibi, kongrede sosyalist devrim yanlıları çoğunluk oyunu almış ve partideki MDD yanlıları partiden ihraç edilmişti. Bu gelişmelerle beraber, parti içindeki ideolojik tartışma 1968-1969 yıllarına kadar sürdü. Her ne kadar MDD yanlılarının büyük kısmı önceden partiden atılmış olsa bile MDD yanlıları en büyük merkezlerden birinde, İstanbul'da çoğunluğu kazanmışlardı.

MDD-SD çatışması sonraki yıllarda, meydanlardaki "slogan savaşlarında" da kendini gösterdi. Mitinglerde MDD yanlıları "Bağımsız Türkiye" sloganını kullanırken, TİP destekçileri "Sosyalist Türkiye" sloganını kullanıyordu. MDD hareketi, mücadelenin başarısı için çok önemli ve vazgeçilmez saydıkları asker-sivil Kemalist aydınları küstürmemek ya da kaçırmamak için taktik olarak da "Bağımsız Türkiye" sloganını tercih ettiklerini belirtiyorlardı. Sosyalizm kavramını içeren bir terminoloji ulusal bağımsızlık hareketine ka-

29 Vahap Erdoğdu, "TİP Nereye Gidiyor: Önümüzdeki Devrimci Adım ve TİP'in Tarihsel Görevi", *Yön*, sayı 189, s. 11-13.

30 A.g.m., s. 12.

31 A.g.m., s. 12.

tılmaya hazır olmakla beraber sosyalist harekete katılmaya henüz hazır olmayan grupları ve sınıfları dışlamamak ve korkutmamak için özellikle kullanılmıyordu. Belli bu sınıflar/kesimler içinde küçük toprak sahiplerini, küçük işletme sahiplerini ama en önemlisi de asker-sivil aydın zümreyi sayıyordu. Asker-sivil aydınlar içinden bazı kişilerin sosyalistlerle birleşme olasılığı bulunmakla beraber[32] bazılarının sosyalist sloganlar ve kavramlar kullanıldığında diğer tarafa geçmeleri ya da tarafsız kalmaları mümkündü.[33] İşin ilginç tarafı, bu değerlendirmeler sadece kapalı kapılar ardında küçük toplantılarda değil, herkesin katıldığı açık toplantılarda ve isteyenin kolayca erişip okuyabileceği dergilerde de ifade edilmişti. Yani eğer subaylar terminoloji seçiminden dolayı sosyalist hareketten çekileceklerse bu taktiğin açıkça ifade edilmesi de onların kaçmasına neden olacaktı. Bu koşullar altında, anlaşılan burada esas güdü kararsız subayları terminoloji taktiğiyle kazanmaktan çok, militan devrimcilere güvence vermek ve onları gelecek konusunda –hareketin esas olarak sosyalist niteliği konusunda– rahatlatmaktı.

Devrimde Önderlik Sorunu

Milli demokratik devrimin önderliğini kimin yürüteceği, hareket içinde en önemli tartışma konularından biriydi. Belli, hareketin başarısının ve sosyalizme geçişin ancak proletaryanın hâkimiyetine ve liderliğine bağlı olduğunu önemle vurguluyordu. Bununla beraber, mevcut durumda Türkiye'deki proletaryanın bu hareketi yönetecek ideolojik ve toplumsal konuma sahip olmadığını da kabul etmekteydi. Bu nedenle diğer grupların liderlik olasılığını, özellikle de yeni bir askerî darbeyle Kemalistlerin liderliği ele almasını, 1968 sonrasında siyasi krizin keskinleşmesi nedeniyle –hiç değilse geçici bir çözüm olarak– örtük biçimde destekliyordu:

> İçinde bulunduğumuz şartlarda parlamento çatısı altında buhranın böyle bir çözüme bağlanması düşünülemez. Filipin demokrasiciliği ortamı sürdükçe de yeni bir seçim çıkar yol değildir. Ancak biz inanıyoruz ki, proleter devrimci hareketin ve küçük burjuva radikalizminin temsilcileri, durumu doğru değerlendirerek, devrimci güç birliği halinde, toplumun bütün devrimci olanaklarını seferber etmeyi başarabilirlerse, gerici parlamentarizm üzerinde öyle bir güçlü etki yapabilirler ki, hükümet buhranı gerçekten şerrin ehveni sa-

32 Kendisi ile yaptığım görüşmede Belli kişisel olarak bildiği, tanıdığı sosyalist ve komünist komutan ve subaylar olduğunu, onlarla düzenli bir şekilde toplandıklarını ve yakın temas içinde olduklarını anlatmıştı. Kişisel gözlemlerine ve ilişkilere dayalı olarak, subayların sosyalistlerle, sosyalist hareket içinde birleşeceklerini söyleyebildiğini ifade etmiştir.

33 Belli, "Türkiye'de Karşı-Devrim", s. 19. Belli ayrıca genel olarak sosyalist terminolojinin kullanılmamasının daha iyi olacağını, sadece onu gerçekleştirmeye çalışmak gerektiğini vurgulamıştı.

yılabilecek bir çözüme bağlanabilir. Ama bugün umulabilecek en olumlu sonuç, parlamento dışındaki milli güçlere ve bu güçlerin temsilcisi durumunda olan devrimci akım ve hareketlere eylemlerinde *daha geniş bir demokratik özgürlük ortamı sağlayacak geçici bir çözümdür.*[34]

Belli ayrıca öncü sınıf pazarlığı yapılmaması gerektiğini ileri sürüyordu: Mücadele kendi liderini belirleyecekti. Hatta Belli kim daha iyi savaşırsa onun lider olacağını da belirtmişti:

> Yani devrimci güç birliği... Burada, kim öncü kim artçı pazarlığı da yok! Kim en iyi savaşırsa o öncü! Öncünün kim olacağını mücadele gösterecektir. Ben kendi hesabıma eminim ki, geniş Kemalist çevreler sosyalizmi benimseyecekler ve sosyalistlerin öncülüğünde olacaktır bu mücadele. Ama pazarlık yok. Pazarlık bölücülüktür! Kardeşçe, omuz omuza, bilinçli olarak ve temel devrimci şiar "Tam Bağımsız ve Gerçekten Demokratik Türkiye" şiarıdır.[35]

Aslında Türkiye'de proletaryanın kendi öz örgütünün olmadığı, nesnel koşullar açısından da zayıf olduğu ve bu nedenle devrimde öncülük rolünü üstlenemeyeceği yönündeki görüşler zaten ifade edilmişti. Bu nedenle devrime kimin liderlik edeceği sorunu, gerçekte işçi sınıfı ve onun öz örgütü –devrimci öncü parti– bağlamında değil, mücadelenin ideolojik liderliği etrafında sürdürüldü. Belli, Kemalist grupların çoğunluğunun antiemperyalizm söylemi etrafında sosyalizmle fikir birliği edeceğini ve böylelikle hareketin sosyalistlerin liderliğinde gelişeceğini ileri sürmüştü.[36] Sosyalistlerin liderliği derken ne kastedildiği pek anlaşılmıyordu. Her halükarda sosyalizm elitlerin, esas olarak asker-sivil aydınların ideolojik ve politik bir seçimi olacaktı bu durumda.

Devrimde önderlik sorunu esas olarak bürokrasinin, özellikle de bürokrasi içinde ordunun siyasal rolüyle ilişkili bir sorun olarak ortaya konuyordu. Bu, özellikle TİP Genel Başkanı Aybar'ın bürokrasiyi iki ideolojik fraksiyon olarak, Atatürkçüler ve Amerikancılar biçiminde sınıflandırmasıyla tetiklenmiş bir tartışmaydı. Aybar'ın egemen sınıf (burjuvazi ve feodal toprak sahipleri) içerisine Amerikancı bürokrasiyi de dahil etmesi, MDD yanlılarını bürokrasi tartışmasına çekmişti. Aslında on yıl boyunca Kemalistler, bürokrasi ya da bunların hepsinin ardında ordunun devrimci hareketteki yeri konularında tartışmalar olmuştu fakat bürokrasinin de farklı kesimlere ayrılıp ayrılamayacağı konusu yeni bir tartışma başlatmıştı.[37] Bu bağlamda SD destekçi-

34 "Hükümet Buhranı Değil, Rejim Buhranı", *ASD*, sayı 17, 1970, s. 329. (Vurgular eklenmiştir.)

35 A.g.m.

36 Belli, "Türkiye'de Karşı-Devrim".

37 Muzaffer Erdost *Türk Solu* ve *Aydınlık* dergilerinde geliştirdiği MDD savlarını, özellikle de Aybar'a karşı eleştirilerini *Türkiye Sosyalizmi ve Sosyalizm* adlı kitabında toplamıştır. Erdost, Aybar'ı özellikle "Türkiye Sosyalizmi" terimini kullanması nedeniyle eleştirir. Erdost'a göre sos-

leri ile teorik tartışmaların çoğunun içinde yer alan Muzaffer Erdost bürokrasiyi ve özellikle asker-sivil aydınları küçük burjuva sınıfı olarak değerlendirmiş, Aybar'ın yaklaşımına da şiddetle karşı çıkmıştı.

Erdost, küçük burjuvaları zenginliklerine ve gelecekteki refah beklentilerine göre sol, sağ ve merkez olmak üzere siyasal olarak farklı üç ideolojik gruba ayırıyordu. Ona göre asker-sivil aydınlar da benzer şekilde sol, sağ ve merkez olarak üç politik gruba bölünmüşlerdi.[38] Erdost bu kanatların tümünün sürmekte olan bağımsızlık savaşına katılabileceklerini, öte yandan sosyalist kavramların ileri sürülmesi durumunda bürokrasi içinden sadece sol kanadın harekete katılacağını iddia ediyordu. Yani eğer TİP'in yaptığı gibi sosyalist devrim terminolojisi kullanılırsa, asker-sivil aydınlar farklı yönlere dağılabilir ve hatta bazıları karşı cephede yer alabilirdi.[39] Aslında Erdost'un yazıları genellikle çok ayrıntılı ve özenli olmakla beraber asker-sivil aydınlar ya da bürokrasi içinde var olduğunu ileri sürdüğü ideolojik bölünmelerin hangi temele dayandığı yazılarında açıkça ifade edilmiyordu. Erdost, Aybar'ın ileri sürdüğünün tersine, merkezî bir feodal devlet olan Osmanlı İmparatorluğu'nda bürokrasinin bir sınıf oluşturmadığını düşünüyordu.[40] Bürokrasi bir "sınıf" olduğu için değil, küçük burjuva bürokrasisi ilerici ve devrimci niteliklere sahip olduğu için Türk tarihinde hâkim konumda olmuştu. Türkiye kapitalizme doğru ilerlediğine göre yakın tarihte hâkim sınıf burjuvazi olacaktı. Bununla beraber Türkiye'de hâlâ feodal kültür hâkim olduğu için asker-sivil aydınlar ilerici ve devrimci fikirleriyle tarihî gelişmeleri hâlâ etkileyebilirlerdi.[41] Bununla beraber Erdost, fiziki kuvvete dayalı gücün, ordunun güç kullanmasının artık geçmişe, feodal döneme ait bir özellik olduğu konusunda uyarılarda bulunuyordu. Burjuvazi zayıf olduğunda, ilerici askerî darbeler örneğinde olduğu gibi, ordu gücünü koruyabilirdi fakat kapitalizm geliştikçe burjuvazi esas hâkim güç olacaktı.[42]

Erdost bürokrasi içindeki bölünmede Aybar'ın sözünü etmediği Atatürkçü aydınların durumunu da sorguluyordu. Ona göre Atatürkçü bürokratlar

---

yalizm evrensel bir sistemdi ve Türkiye için ayrı bir sosyalizm tipi olamazdı. Sadece sosyalizme dönüşüm yolu farklı olabilirdi. Erdost, TİP'in programı sosyalist bir program olmamasına karşın sosyalist devrim terminolojisinin kullanılmasını da eleştiriyordu. Erdost, *Türkiye Sosyalizmi ve Sosyalizm*, Sol Yayınları, Ankara, 1969, s. 7-89.

38 *A.g.e.*, s. 88. Bürokrasinin küçük burjuvalardaki bölünmeye dayalı ideolojik olarak farklı gruplara ayrılması Mao Zedung'un Sol Yayınevi tarafından *Teori ve Pratik* adıyla basılan çalışmasından esinlenmiştir. Bkz. *Teori ve Pratik*, Sol Yayınları, Ankara, 1966.

39 Erdost, *a.g.e.*, s. 52-58.

40 *A.g.e.*, s. 84.

41 Erdost'a göre sınıfsal kökenleri nedeniyle (esas olarak köy ve şehirlerin fakir ve devrimci kesimlerinden gelmekteydiler) bu tabakalar küçük burjuvalar olarak her zaman ilerici ve devrimci olmuşlardı. *A.g.e.*, s. 83.

42 *A.g.e.*, s. 84

devlet çarkı içinde anti-Kemalist, karşı-devrimci ve gerici Osmanlı bürokratlarına karşı savaşıyorlardı. Hatta bürokratların çoğunluğunun bu gruba dahil olduğuna işaret ediyordu. Atatürkçü kanat ya da küçük burjuva bürokrasisi, sosyalist olsun olmasın antiemperyalist ve antifeodal devrim cephesine katılırlardı. Bunu sağlamanın çok önemli olduğunu, hatta bu tabakanın MDD'nin başarısı için hayati olduğunu vurgulayan Erdost'a göre, hareketin birleşmesinin tek yolu, milli demokratik devrim aşamasının doğru anlatılmasıydı.[43]

Bununla beraber, Belli gibi Erdost da destekçi durumundaki Silahlı Kuvvetler'in MDD aşaması tamamlandıktan sonraki aşamada nasıl bir tutum sergileyeceği konusundaki kritik soruyu sormamıştı. Belli'ye göre devrimci teori sadece somut durumlarla sınanabilirdi; dolayısıyla devrimci yalnızca önündeki ilk basamağı düşünmeliydi.[44] Dolayısıyla MDD'nin tamamlanmasından sonra sosyalizme geçiş de ancak kuramsal olarak savunulabilirdi; zira Belli'ye göre bunu öngörmek mümkün değildi.

Özetlersek, MDD'ciler TİP liderliğine demokratik devrim yerine sosyalist devrim terminolojisi kullanmaları nedeniyle tepki gösteriyorlardı. Partinin feodal güçler, milli burjuvazi ve bürokrasinin mevcut durumdaki siyasal konumları ve rolleri hakkındaki görüşlerini eleştiriyorlardı. Ayrıca subayların da içinde olduğu Kemalistler MDD'de belirleyici rollere sahip olduğundan, yanlış söylemler kullanarak onları gücendirmemek, ürkütmemek ve mücadeleden kaçırmamak gerekiyordu.

TİP ile tartışmalar sırasında MDD hareketinin ortaya koyduğu fikirlerle Türkiye'nin ulus-devlet ideolojisi uyum içindeydi: Bu anlamda MDD söz konusu ideolojinin sınırları içinde kalıyordu ve mevcut rejim zaten kapitalizme yönelmişti. TİP'e göre, feodal güçlerin ve işbirlikçi burjuvazinin rolü abartılarak burjuvazinin ulusal ve sınıfsal sömürüdeki rolü küçümseniyor, Türkiye aşamacı teoriye uydurulmaya çalışılıyordu.

Türkiye'deki milli demokratik devrim söylemi sömürülen bir sınıfın mücadelesinden ziyade baskı altındaki bir ulusun savaşını temsil eden bir çeşit Üçüncü Dünya Marksizmi olarak nitelendirilebilir. Üniversite gençliğinin MDD yolunu tercih etmesinde, sınıf mücadelesinden çok ulusal mücadelenin başat unsur olması önemli etkenlerden biriydi muhtemelen. MDD safhası, proletaryanın sınıf savaşı temeline göre ya da Lenin ve Mao Zedung tarafından anlaşıldığı gibi çeşitli sınıfların ve ideolojik grupların kendi bağımsız organizasyonları (öz örgütleri) ile bir araya gelmesiyle şekillenmiyordu. Lenin ve Mao'da işçi sınıfının öncülüğü ve işçi sınıfı partisinin önderliği esastı. Türkiye'deki MDD hareketinde ise böyle bir örgüt-parti olmadığı vurgulanıyor, ayrıca bunun kurulması da işçi sınıfının cılızlığı ve bilinçsizliğin-

43 *A.g.e.*, s. 86.

44 Belli ile görüşme, 17 Mayıs 2006, İstanbul.

den dolayı demokratik aşamanın gerçekleşmesinden sonra belirsiz bir tarihe erteleniyordu. Bu durumda "milli cephe" oluşturmak konusu ancak teoride kalıyordu. İşçi sınıfının ideolojik egemenliği de lafta kalmıştı. Bu özellikle 1968 sonrasında MDD hareketinin bölünmesine neden olan ana sorun olarak kaldı.

Milli Cephenin Kurulması: Dev-Güç

Yukarıda açıkladığımız gibi, MDD stratejisi tüm millici güçleri tek bir cephede toplamaya odaklanmıştı. Bunu oluşturmak için ilk girişim, kendilerini ilerici güçler sayan 33 örgütün 1 Nisan 1964 tarihinde yapılan "Gericilikle Savaş" toplantısında bir araya gelmeleriydi. Bunlar arasından 24 Atatürkçü örgüt ortak bir bildiri imzalamış,[45] TİP ise toplantıya katılmamıştı. Ancak Aybar, parti başkanı olarak, gerçek vatansever ve onurlu güçlerin Türkiye'nin ekonomik ve siyasi tam bağımsızlığı için milli cephede işbirliklerinin önemini vurgulayan bir açıklamada bulunmuştu. Bu sırada TİP henüz sosyalist devrim stratejisini açıklamamıştı ve II. Kurtuluş Savaşı'nda olunduğunu ifade ediyor ve ortak cephede buluşulabileceği yönünde görüş beyan ediyordu.

Bu başlangıç toplantısının ardından bazı örgütler, dernekler ve kulüpler birleşerek Türkiye Antiemperyalist Milli Cephesi'ni kurdular. Birlik protokolü TİP'in genç üyelerince çıkarılan *Dönüşüm* dergisinde yayımlandı.[46] Aybar *Dönüşüm*'de milli cephe oluşturulması fikrini desteklediğini söylerken, ulusal bağımsızlıkla sosyalist hareketin ayrılmaz olduğunu vurguladı. Burada partinin diğer liderlerinin tepkisine yol açan "Türkiye Sosyalizmi" düşüncesini de ilk kez açıklamış oldu.[47]

Milli Cephe'nin işlevi tam olarak belli olmamakla beraber, MDD hareketinin yayın organı olan *Türk Solu*[48] tüm milli güçlere "faşizme" karşı birleşmeleri çağrısında bulunmuştu. Çağrı gayet milliyetçi bir tondaydı: Her gerçek Türk vatanseverinin, içtenlikle "Ben Türküm" diyen herkesin, faşizme karşı "milli demokratik piston"un içinde yerini alması gerektiğini vurgulanmaktaydı.[49] 27 Mart 1968'de Türkiye Devrimci Güç Birliği (kısaca Dev-Güç) kuruldu. Yönetim komitesi başkanının eski Milli Birlik Komitesi üyesi Tabii Senatör Kadri Kaplan oluşu, Dev-Güç içinde subayların önemini açık olarak

45 Suavi Aydın, "Milli Demokratik Devrim'clen Ulusal Sol'a Türk Solunda Özgücü Eğilim", *Toplum ve Bilim*, sayı 78, 1998, s. 71.

46 A.g.m., s. 71. Protokol için bakınız, *Dönüşüm*, sayı 6, 1 Kasım 1966.

47 *Dönüşüm*, sayı 8, 1966.

48 *Türk Solu* ilk kez 17 Kasım 1966'da yayımlanmıştır.

49 Örneğin bkz. Belli, "Ya Güç Birliği Ya Faşizm", *Türk Solu*, sayı 24, 1968. s. 1.

göstermekteydi.[50] Birliğin ilk adımı aslında 27 Mayıs Milli Demokratik Devrim Derneği'nin "dinci gericilere" karşı demokratik kitle örgütlerine yönelik birleşme çağrısıyla atılmıştı. 27 Mayıs MDD Derneği, FKF ve DİSK, Dev-Güç'ün organizasyon komitesinin parçalarını oluşturuyorlardı; fakat DİSK temsilci göndermemişti.[51] Dev-Güç içinde FKF'nin de yer alışı, fikir kulüplerini kuran TİP için MDD akımına karşı yürüttükleri stratejik savaş bakımından ağır bir darbeydi. TİP, Dev-Güç'e destek vermedi.[52] Diğer taraftan Dev-Güç'e katkı yapmaması nedeniyle parti birlik tarafından kınanmış, hatta "hainlikle" suçlanmış ve partililer de Hikmet Kıvılcımlı tarafından "finans kapitalin ajanları" olarak yaftalanmıştı.[53]

Dev-Güç'ün bildirisi ideolojik bağlamda sosyalizmden çok Kemalizm çizgisindeydi.[54] Metin, Aydınlanma ve pozitivizmin değerleriyle yüklüydü.[55] Hedef, tam bağımsız ve gerçekten demokratik bir Türkiye'nin kurulması adına Türk halkına düşman bütün güçlere karşı milli birlik içinde mücadele olarak belirlenmişti. *Türk Solu*, Dev-Güç'ü esas olarak devrimci aydınlar ve öğrencilerden oluşan "millici örgütlerin birliği" olarak değerlendiriyordu. Dev-Güç, devrimci iki Türk hareketini, sosyalistleri ve Mustafa Kemal hareketini birleştirmişti.[56] Bildiride birleşme şu şekilde yorumlanıyordu:

> İnanıyoruz ki zafer *müspet düşünceli* Atatürkçülerin olacak ve yüce Türk halkı, kaderini gölgeleyen bu musibetler zincirini kırıp *hür düşünceli ve adaletli* bir toplum düzeni içinde, kendi *aklının*, azminin ve emeğinin gücü ile, çağdaş uygarlığın aydınlık yolunda hızla yürümek imkânına kavuşacaktır. Yine inanıyoruz ki büyük *Ata'nın* önderliğinde Kurtuluş Savaşı'nın bayrağını dalgalandıran *büyük milletimiz, ulusal ülküyü bir bütünlük halinde* yürütmeye devam edecektir.[57]

50 Ali Yıldırım, *FKF Dev-Genç Tarihi: Belgelerle Bir Dönemin Serüveni*, Dorlık Yayınları, Ankara, 1997, s. 165. Dev-Güç "tam bağımsız bir Türkiye'yi" amaçlıyordu. Kurucuları arasında Basın Sendikası, öğretmen örgütleri (TÖDMF ve TÖS), FKF, DİSK ve bazı öğrenci dernekleri vardı.

51 TİP Dev-Güç'ü desteklememiş ve FKF'yi de Dev-Güç'ten ayrılması için zorlamıştır. Fakat oylama sonrası FKF Dev-Güç içinde kalmıştır. Ali Yıldırım, *a.g.e.*, s. 166.

52 "Dev-Güç", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 2082. Aslında TİP Genel Sekreteri Nihat Sargın'ın belirttiğine göre TİP üyelerinden de çalışmalara katılmaları istenmişti. Partililerden temsilciler gözlemci olarak bir-iki toplantıya gitmiş ancak bu kuruluşun parti dışında gelişme göstereceği aktarıldığı için Dev-Güç'le ilişki kesilmişti. 27 Mayıs öncesinde Ankara'daki miting saldırıya uğramıştı. Bkz. Sargın, *a.g.e.*, cilt I, s. 608-609.

53 Kıvılcımlı TİP hareketini "anti-Leninizm" olarak da tanımlamıştır. Bkz. *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, s. 2082.

54 Bildiri "dincilerin" mart sonunda "2. Şahlanış Mitingi" olarak adlandırdıkları toplantıları ile aynı zamanda açıklanmıştı.

55 Akt. Yıldırım, *a.g.e.*, s. 165.

56 "Dev-Güç Gerçekten Dev Olan Bir Güçtür", *Türk Solu*, sayı 26, s. 1.

57 A.g.m.

Bu iki ilerici hareket Türkiye'nin geleceğini etkileyecekti. *Türk Solu* Mustafa Kemal hareketini gerçek milliyetçi asker-sivil aydınların reformculuğu ve küçük burjuva bürokrasisinin radikalizmi olarak nitelendiriyordu. Sosyalist hareket ise, şehir ve köy proletaryasını temsil ediyordu. Bununla beraber Türkiye henüz profesyonel siyasal örgütlerin ve partilerin faaliyet gösterdiği gerçek bir demokratik devlet olmadığından (yani komünist parti kurmak yasak olduğundan) emekçi sınıfın büyük çoğunluğunun henüz Dev-Güç'e girmediği de vurgulanıyordu. Birlik gerçekte sosyalistlerden çok Kemalistleri temsil ediyordu. *Türk Solu* hatta eğer benzer bir bütünleşmenin 27 Mayıs 1960 askerî darbesi sırasında oluşturulabilmesi halinde Türkiye'nin Amerikan emperyalizminden kurtulmuş ve sosyalizme doğru kendi yolunda ilerleyen bağımsız ve demokratik bir ülke olabileceğini ileri sürmüştü.[58]

MDD hareketinin de, Dev-Güç'e katılmış olan *Yön* çevresi ile kuramsal bağlamda farklılıklar olmasına rağmen pratik anlamda hemen hemen aynı politikayı savunduğu söylenebilir.[59] Buna göre sosyalistler, Kemalist aydınlar ve subaylar arasındaki güç birliğiyle sadece bağımsızlığa ve demokrasiye değil –eğer proletarya mücadeleye kendi ağırlığını koyabilirse– bir şekilde uzun vadede sosyalizme de erişmek mümkündü.

Türkiye'nin "milli kurtuluşçuluk" ideolojisi olan Kemalizm, sosyalist ideolojideki MDD aşamasına denk düşüyordu. Bu bağlamda Mustafa Kemal, Anadolu'nun bu yeni kurtuluş mücadelesinin de lideri olarak görülüyordu.[60] MDD hareketi kendisini 1919-1923 Kurtuluş Savaşı'nın devamı olarak nitelemekteydi. Kemalizm ve Kemalist mitoloji tekrar yazılıyordu. Dev-Güç 29 Nisan'daki ilk eyleminden sonra Kemalizmin sembolik günlerini kendine miras almış ve bu tarihlerde bazı eylemler düzenlemişti. Bunların dışında bilinen önemli bir etkinliği de olmadı.

Kısacası MDD çizgisi, *Yön* gibi, Silahlı Kuvvetler'in rolünü pragmatist bir şekilde değerlendiriyordu. Bu durum, örneğin Belli'nin AP'den sonra iktidara komünistlerin değil asker-sivil aydınların gelebileceğini ifade etmesinden açık olarak bellidir.[61] Onlara göre komünistler üç-beş kişiydi, örgütleri ve sınıfsal tabanları yoktu. İşçiler zaten henüz bilinçlenmemişti, sayıları azdı ve feodal bağlardan kopmamışlardı. İki çatışan güç, bu durumda esas

58 Mihri Belli, "Ya Güç Birliği Ya Faşizm".

59 Bununla beraber MDD hareketi *Yön*'ün, 1960'larda azgelişmiş ve çoğunlukla bağımsızlığını yeni kazanmış ülkeler için Sovyetler Birliği'nce önerilen "kapitalist olmayan gelişme yolu" stratejisini kabul etmiyordu.

60 Bkz. 17 Mart 1969 tarihinde devrimci örgütler adına Kadri Kaplan tarafından okunan bildiri: "Dev-Güç, İleri Güçleri 5 Yönlü Demokratik Savaşa Çağırdı", *Türk Solu*, sayı 71, s. 4.

61 Belli eğer yakın gelecekte iktidar el değiştirecekse "bu gücü ele geçirecek olanların komünistler değil, küçük burjuvalar ile asker-sivil aydınların olacağını" herkesin bildiğini düşünmüştür. Bu ifade AP'nin "Kahrolsun Komünistler" şeklindeki antikomünist sloganlarına karşı söylenmişti. Belli'ye göre aslında bu sloganlar komünizme karşı değildi.

olarak işbirlikçi burjuvazi ile feodal kalıntılara karşı savaşan antiemperyalist ilerici asker-sivil aydınlardı. Zaten işbirlikçi kesimi ancak ordu devirebilirdi. MDD'nin amaçlarını gerçekleştirmek için MDD çevresinin subaylarla birlik oluşturma girişiminin de temelini bu saptamalar oluşturmaktaydı. Bu nedenle Irak, Mısır, Sudan ve Endonezya'da komünist partilerin sosyalizme dönüşüm için askerî müdahaleleri desteklemelerinden farklı olarak, MDD hareketi işçi sınıfı örgütleriyle organik bir bağ olmaksızın birlik çağrısı yapmıştı. Diğer bir ifadeyle MDD hareketi gerçek sınıf temeli olmayan, daha çok bazı sosyalist aydınların fikir birliğine dayanan ve pratik anlamda darbeyi destekleyebilecek bir işbirliğini savunmuştu.[62]

Belli'nin çevresinde yer alan genç devrimci Ertuğrul Kürkçü'ye göre, Belli esas olarak komünist parti yasağından dolayı içinde bulunulan durumun MDD aşaması olduğunu ileri sürmüştür.[63] Proletarya tarafından oluşturulmuş bağımsız bir partinin yokluğunda, ilk görev Kemalistlerin (hatta Kemalist ordunun) önderliğinde olsun ya da olmasın, MDD'yi yapmaktı. Bu koşullar altında devrimci beklentilerin, MDD literatüründe ileri sürüldüğü gibi proletarya-köylü işbirliğiyle kurulmuş bir partinin önderliğindeki halk mücadelesi üzerine değil, ordu müdahalesi üzerine inşa edildiği sonucu çıkar. Aslında bu, dönemin Sovyetik anlayışına uygundu fakat Belli çevresi –*Yön* çevresi gibi örneğin– bundan söz etmiyor, geleneksel "aşamalı devrim" teorisini biraz eğip bükerek günün siyasi koşullarına uygun hale getirmeye çalışıyordu.

MDD ve Gençlik Hareketleri

1968, sosyal sınıfların giderek kristalleştiği ve siyasi eylemlerin üniversite öğrencilerinin enerjileriyle birleştiği bir yıl oldu. Mihri Belli ve daha genel olarak MDD hareketi sosyalist üniversite öğrencileri üzerinde siyasal etkilerini arttırdı. Bu MDD çizgisinin en önemli başarısıydı bir bakıma. FKF'yi kuran TİP, üniversite gençliği içinde önemli bir etkinlik alanı kazanmıştı. 1960'lı yıllarda öğrencilerin toplumsal ve siyasal konular hakkında bilgi edinmeleri, dünyadaki gelişmeleri yakından takip etmeleri ve özgürce tartışacak ortam bulmaları büyük oranda FKF'ler sayesinde gerçekleşmişti. Öğrencilerin politikleşmesi ve özellikle dünyada esen sosyalist rüzgâr, 1968 yılında dünyadaki gençlik hareketleriyle beraber doruk noktasına ulaştı. Bununla beraber uluslararası gelişmeler üniversite öğrencilerinin siyasal hareketlere aktif olarak katılımlarındaki tek etken değildi. Landau'nun işaret ettiği gibi, Atatürk "Gençliğe Hitabe" ile Cumhuriyet'i ve bağımsızlığı gençli-

62 Aydınoğlu, *a.g.e.*, s. 115.

63 Ertuğrul Kürkçü ile görüşme, 18 Mayıs 2006, İstanbul.

ğe emanet etmişti.[64] Türkiye'de eğitim görmüş her öğrenci gibi 1968 gençliği de Gençliğe Hitabe'yi okulda öğrenmiş, onunla büyümüştü. Üstelik öğrenciler hükümete karşı ayaklanma ve gösterileriyle DP iktidarının devrilmesinde önemli rol oynamıştı. Sivil öğrenciler birçok kez hükümete karşı gösterilerde polisle çatışmışlar, hükümete karşı yapılan son gösterilerde askerî öğrenciler de yer almıştı. Harp Okulu öğrencilerinin büyük desteğiyle genç subaylar tarafından gerçekleştirilen 1960 darbesinin başarısı, gençliğin Türkiye'de çok kuvvetli siyasi bir aktör olduğu fikrini güçlendirmişti. Böylelikle üniversite gençliğinin özgüveninin artması, 1960'lı yıllarda yükseköğrenime geçen öğrenci sayısındaki artış, üniversitelerin yeni anayasa sayesinde görece özerkleşmesi ve özgürleşmesi, gençliğin daha fazla siyasi etkinlik kazanmasına zemin hazırlamıştı.[65]

Sosyalist üniversite öğrencileri, önceleri TİP'i destekliyorlardı ve TİP'in kurduğu FKF içinde aktiflerdi. Öğrenci kulüpleri, güçlü bürokratik baskıya rağmen bir sivil toplum örgütlenmesi oluşturmuştu. Fikir Kulüpleri'nin sayısı altmışlı yılların ortalarında hızla artmıştı ve Türkiye üniversite öğrencilerinin yarı resmî temsilcileri haline gelmişlerdi. Öğrenciler sadece eğitimle ilgili sorunlarla değil ülkelerinin sosyal ve ekonomik durumuyla da yakından ilgiliydiler. Tartışılan esas konulardan biri emperyalist ülkelerin Türkiye'yi neden ve nasıl geri bıraktığıydı. Dünyada birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de öğrencilerin Amerika ve NATO karşıtlığı, özellikle Kıbrıs krizi, 1967 Arap-İsrail Savaşı'na ABD müdahalesi ve Vietnam Savaşı sonrasında iyice artmıştı. Siyasal ve ekonomik istikrarsızlıkla beraber öğrenci hareketleri hızla siyasallaşırken ülkedeki iki büyük partinin reformları ertelemesi, Türk halkının çıkarlarına karşı ABD ile ittifak içinde olduklarından şüphe edilmesine yol açıyordu. TİP tarafından temsil edilen sosyalizm, 1967-1968 yıllarına kadar en radikal sol çizgiydi. Ancak üniversite öğrencileri partinin seçtiği yasal ve demokratik yollarla sosyalist devrimin gerçekleşmesi stratejisine de şüpheyle yaklaşmaya başlamıştı. Örneğin Ertuğrul Kürkçü, üniversite öğrencilerinin Marx ve Lenin okumaya başlayınca sistemin ancak devrimle değiştirilebileceğini fark ettiklerini söyler.[66]

Öğrenci örgütlerinin çoğu, Nisan 1968'de milli demokratik devrim fikri altında emperyalizme karşı genel bir cephe oluşturmak için birleşme kararı aldı. 1968 yılı Haziran ayının en önemli olayları ise Ankara ve İstanbul'daki bir dizi üniversite işgaliydi. Öğrenciler üniversitelerde reform ve daha iyi fiziki koşullar isteyerek üniversiteleri işgal etti ama talepler kısa sürede genel reform taleplerine, hatta reformu aşan devrimsel dönüşüm çağrılarına evril-

64 Landau, *a.g.e.*, s. 30.

65 *A.g.e.*, s. 31.

66 Akt. Bedri Baykam, *68'li Yıllar: Eylemciler*, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s. 410.

di. Örneğin İTÜ (İstanbul Teknik Üniversitesi) öğrenci lideri Harun Karadeniz, boykotun beşinci gününde hareketin temel talebinin eğitimde basit reformlar yapılması değil eğitim devrimi olduğunu açıkladı. Harun Karadeniz ayrıca dünyanın çeşitli yerlerinde öğrencilerin emperyalizme karşı mücadelesinin sürdüğünü söyleyerek evrensel bir devrime de işaret etti.[67] İnsanlar farklı yerlerde yaşasalar da artık düşmanları birdi.

Mihri Belli ve çevresi, öğrenci olaylarını MDD'ye giden bir yol olarak görüyor ve antiemperyalist cepheyi genişletmek adına bunları destekliyordu. Belli "Gençliğin Direnişi: Nerde Hareket, Orda Bereket" başlıklı yazısında olumlu görüşlerini zaten beyan etmişti.[68] Dönemin TİP Başkanı Aybar ise olayları endişeyle izliyor ve gençlik eylemlerini faşizme zemin hazırlayan anarşik hareketler olarak yorumluyordu.[69] Aybar'ın tutumu gençlerin partiye olan antipatisini daha da artırmıştı. Öğrencilerin TİP'ten kopmasına yol açan en önemli olay ise meşhur 6. Filo eylemleri oldu.[70] Yaşanan üniversite işgallerinde ve Dolmabahçe'deki antiemperyalist gösterilerde ön planda yer alan Deniz Gezmiş ve on beş kadar öğrenci, yeterince etkili görmedikleri FKF'ye karşı Devrimci Öğrenci Birliği'ni (DÖB) kurdular. Gençler TİP'in kendilerini yeterince desteklemediği kanısındaydılar. 6. Filo protestoları sırasında İTÜ yurdunda öldürülen Vedat Demircioğlu TİP ve FKF üyesiydi. Hukuk Fakültesi 3. sınıf öğrencisiydi. Nihat Sargın parti olarak "provokasyona düşmemek" için Demircioğlu'na yeterince sahip çıkmadıkları konusunda özeleştiri getirmiştir. Ona göre gençlerle TİP'in arası

67 Bülent Gökay, *Soviet Eastern Policy and Turkey, 1920-1991: Soviet Foreign Policy, Turkey and Communism*, Routleclge, New York, 2006, s. 91.

68 Örneğin bkz. Belli, "Gençliğin Direnişi: Nercle Hareket, Orda Bereket", akt. Ali Yıldırım, *a.g.e.*, s. 188-190.

69 *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, s. 2085.

70 Amerikan askerleri NATO üyesi Akdeniz ülkelerini ziyaretleri sırasında karaya çıkarak dinlenme ve eğlence ihtiyaçlarını karşılıyorlardı. Üniversite öğrencileri ABD askerlerini nereye giderlerse taciz etmiş, gerilim artınca emniyet güçleri İTÜ yurtlarına saldırmış ve düzinelerce öğrenciyi yaralamıştı. Bu saldırı sırasında Vedat Demircioğlu ya polis tarafından camdan atıldığı ya da arbede sırasında camdan düştüğü için komaya girmiş ve birkaç gün sonra da ölmüştü. Bu olay Türkiye'nin dört bir yanında gösterici öğrencilerin büyük tepkisine yol açtı. Vedat Demircioğlu sosyalist gençliğin ilk devrim şehitlerinden biri olarak anılmaya başlayacaktı. 17 Temmuz günü öğleden sonra öğrenciler İTÜ yurtlarına saldırıyı ve ABD donanmasının ziyaretini protesto için Gümüşsuyu'ndaki İTÜ önünde toplamaya başladılar. Öğrenci lideri Harun Karadeniz, TİP'in çağrısına uyarak öğrencilerin İTÜ Gümüşsuyu yerleşkesi önünde kalmalarını ve Dolmabahçe'ye doğru yürüyüşü durdurmalarını istedi. Fakat İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi Deniz Gezmiş bir konuşma yaparak 6. Filo'nun demirlediği Dolmabahçe'ye doğru yürüyüşe devam çağrısı yaptı. Öğrenciler bunun bir kışkırtma olacağını söyleyen Harun Karadeniz'i dinlemedi, Dolmabahçe'ye doğru yürüyüşe geçtiler. Boğaz'a ulaşınca Amerikan askerlerine ve subaylarına saldırdılar ve bazılarını yakalayıp denize attılar. 6. Filo, özellikle üniversite öğrencilerinin güçlü tepkisi nedeniyle önce Boğaziçi'nden, daha sonra da tekrar ziyarete geldiği İzmir'den ayrılmak zorunda kaldı. 6. Filo'ya gösterilen büyük tepki, Türkiye'de antiemperyalist ruhun ve 1968'in sembolü oldu.

özellikle bu tutumdan dolayı açılmıştı ve gençler partiyi "pasifist, teslimiyetçi, oportünist, parlamentarist" gibi nitelendirmelerle anacaktı.[71] Grubun siyasi görüşleri MDD çizgisine çok yakındı ve Belli ile kişisel temasları vardı. DÖB, Mustafa Kemal'i antiemperyalist mücadelenin lideri sayıyordu ve milli bağımsızlık hareketini de İkinci Kurtuluş Savaşı olarak adlandırıyordu.[72] Yürütülecek mücadele esas olarak emperyalizme, özellikle de Türkiye'de ABD etkisine ve hâkimiyetine karşıydı. Grubun kuramsal-entelektüel etkinliklerle fazla ilgisi yoktu; Che Guevara'nın çağrısına kulak vererek eyleme ağırlık veriyorlardı. Deniz Gezmiş'e göre gençliğin emperyalizme karşı mücadelesinde siyasi partilerden bağımsız olması gerekiyordu. Bu ifade militan gençliğin siyasi partilere kızgınlığını ve şüpheciliğini açık olarak göstermekteydi. Gezmiş tüm siyasi partilerin antidevrimci olabileceklerini fakat gençliğin siyasi partilere değil, devrime karşı sorumlu olduğunu vurgulamıştı.[73] Bu ifade gençliğin devrimci öncü parti fikri dahil olmak üzere siyasi partilere karşı tereddütlerini gösteren ilk işaretlerdendi. Öğrencilerin militan harekete yönelmelerinin başlıca sonuçlarından biri, takip eden yıllarda yeni öğrenci liderlerinin ve bağımsız sol grupların ortaya çıkması oldu. Bu gruplar daha sonra "silahlı propaganda" ve "halk savaşı"nı benimseyen örgütler kuracaklardı.

Gösteriler, boykotlar, oturma eylemleri ve işgaller polisle şiddetli çatışmalarla sonuçlanıyordu. Üniversiteler özerk olduğu için polisin üniversitelere serbestçe girme hakkı yoktu; ancak gerekli görülürse üniversite yönetimi tarafından çağrılmaktaydılar. Polis içinde sosyal düzeni korumakla görevli "toplum polisi" adında özel bir birim bulunuyordu ve bunların öğrenci olaylarındaki tavrı son derece gaddarcaydı. Buna karşılık eğer askerler düzeni sağlamak üzere çağrılmışlarsa öğrencilere nazik ve hoşgörüyle davranıyorlardı.[74] Hatta öğrenciler polis şiddetinden ve antikomünistlerin saldırılarından askerlerin yardımlarıyla kurtulabiliyorlardı. Bu durum MDD taraftarlarının ileri sürdüğü gibi askerlerin "zinde kuvvetler" olarak devrimcilerin yandaşı oldukları düşüncesini destekliyordu: Polis, emperyalizmin işbirlikçisi ve antikomünistlerin hizmetindeki devletin baskı aracı iken ordu görece bağımsız zinde güç olarak Türk milletinin hizmetindeydi. Buna uygun olarak, "Ordu-gençlik el ele" sloganı 27 Mayıs müdahalesi öncesinde olduğu gibi yeniden popüler hale geldi. Gösterilerde taşınan poster ve pankart-

71 Sargın, *a.g.e.*, cilt II, s. 656.

72 "DÖB kurucularından Mustafa Lütfi Kıyıcı ile görüşme", akt. Yıldırım, *a.g.e.*, s. 219.

73 "Gençlik ve Antiemperyalist Kavga", akt. Yıldırım, *a.g.e.*

74 Örneğin DÖB üyesi Haşmet Atakan, ordu ile polisin sosyal olaylara yaklaşımlarındaki farklılığa işaret etmektedir. Askerî yetkililer öğrencilere karşı nazik davranıyorlardı. Öğrenciler de askerlere karşı samimi, sıcak duygulara sahiptiler. Baykam, *68'li Yıllar: Eylemciler...*, s. 29-30.

larda antiemperyalist güçler olarak gençlik, ordu ve yargının birliği temaları görülüyordu.[75]

Dev-Genç'in Kurulması

Sosyalist gençlik için örgütsel anlamda en önemli gelişmelerden biri FKF içinde MDD muhalefetinin yükselmesiydi. Dev-Güç 29 Nisan 1968'de bir toplantı düzenlemiş ve Doğu Perinçek liderliğindeki FKF bu toplantıya katılmıştı. Bunun sonucunda Belli yanlıları (önce 13 daha sonrada 75 üye), Doğu Perinçek ve grubu TİP'ten atıldılar.[76] FKF ise Ekim 1969'da Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (Dev-Genç) adını aldı. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi öğrencisi Atilla Sarp, Dev-Genç'in ilk başkanı oldu. Ona göre Dev-Genç Marksist ideolojiye sahip siyasi bir gençlik örgütüydü.[77] Bununla beraber örgütsel bağlar zayıftı ve birçok devrimci gençlik örgütü için federasyon esas olarak bir şemsiye kuruluş gibiydi. Hatta federasyon, üniversite öğrencilerinden oluşmakla beraber köylülerle ve emekçi gençlikle de bağ kurmak istemişti. Dev-Genç üyeleri ve liderleri Türkiye'de köylere ulaşmaya çalıştılar ve köylülerin toprak taleplerini, daha doğrusu tarım reformu taleplerini desteklediler. Buna karşın özellikle DİSK'in engellemesi nedeniyle işçi sınıfıyla anlamlı bir ilişki kuramayacaklardı.[78]

Dev-Genç bir bütün olarak Mihri Belli liderliğindeki MDD stratejisini benimsemişti. Birçok öğrenci lideri Hikmet Kıvılcımlı ile tanışmak ve ilişkiyi sürdürmek istediyse de Kıvılcımlı ağır hastaydı. Bu arada Dev-Genç TİP'e deyim yerindeyse savaş ilan etti. Partinin önderleri Belli ve Perinçek tarafından 1 Kasım 1968'de yayımlanmaya başlayan *Aydınlık* dergisi tarafından sürekli oportünizmle ve sekterlikle suçlanıyordu. Önce ufak ufak başlayan eleştiriler sonra TİP'i (daha doğrusu parti önderlerini) "baş düşman" ilan etmeye kadar gitti. Ama bunun ötesinde parti malına, üniversitelerdeki parti destekçilerine ve parti üyelerine yönelik fiziksel saldırılar da yaşandı.[79]

MDD çevresi ve Dev-Genç birbirleriyle rekabet içinde birçok alt gruba ay-

75 Feyizoğlu, *Mahir: On'ların Öyküsü*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 7. Baskı, 2003, s. 120.

76 Aydın, a.g.m., s. 78.

77 Landau, *a.g.e.*, s. 39.

78 Ruhi Koç ile görüşme, 16 Aralık 2007, Ankara.

79 Dev-Genç'in bazı üyeleri 6 Haziran 1970 tarihinde Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne saldırarak TİP'i destekleyen SGÖ üyelerini dövmüşlerdi. 13 Eylül 1970'de, aralarında Mahir Çayan, Yusuf Küpeli ve Ertuğrul Kürkçü'nün de olduğu bir grup öğrenci TİP ve SGÖ'nün merkez binalarına saldırıya geçmişti. Genç ekip kimi gördüler ise saldırmışlar ve bazı mobilyaları da çalmışlardı. Yusuf Küpeli'nin iddiasına göre bu saldırıyı Mahir Çayan yönetmişti ve TİP'i, Stalin'in muhaliflerine yaptığı gibi, ortadan kaldıracaklarını söylüyordu. Akt. Turhan Feyizoğlu, *Fikir Kulüpleri Federasyonu: Demokrasi Mücadelesinde Sosyalist Bir Öğrenci Hareketi*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 620-623.

rıldı. Dev-Genç içindeki en önemli sorun, gençlerin siyasal amaçlarının, örgütün fonksiyon ve organizasyonunu aşmış olmasıydı. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, Dev-Genç öğrenci kulüplerinin bir üst örgütü, gevşek bir federasyondu. Fakat federasyon, üniversitelerde reform yapılması hedefini aşarak aşırı sağ kanat öğrencilerle kavgaya, Türkiye'de Amerikan varlığıyla mücadeleye yönelmişti. Dev-Genç burada da durmayıp ekonomik ve sosyal yapıda köklü reformları ya da daha genel deyişle siyasal-toplumsal-ekonomik devrimleri gerçekleştirmeyi kendisine hedef olarak belirlemişti. Bir öğrenci örgütünün bu amaçlara ulaşması olanaksızdı. Seçeneklerden birisi devrimci öncü partiyi desteklemek olabilirdi. Bununla beraber devrimci öncü partiyi oluşturabilecek neredeyse tek lider olan Belli'nin grubunda da bu konuda yoğun tereddüt vardı. *Aydınlık* grubu içinde bulunan ve Belli çevresiyle bu konuda tartışan Mehmet Emin Yıldırım, Belli'nin illegal çalışmalardan yorulduğunu ve bu nedenle MDD'yi yönetecek *illegal* bir parti kurmayı reddettiğini belirtmiştir.[80]

Belli, gençliği etkileyecek karizmaya sahipti ama sonuç olarak onlar üzerinde gerçek bir otoriteye sahip olamadı. Üstelik Belli ve diğer eski kuşak MDD'cilerin de katkısıyla Marksizmle tanışan gençler, devrimin örgütle, partiyle yürütüleceğini öğreniyorlardı. TİP'in değersizleştirildiği ve gerçek işçi sınıfı temsilcisi sayılmadığı bir ortamda partinin yokluğu giderek daha da belirginleşmiş ve temel sorun haline gelmişti. Genç devrimciler bu boşluğu kendi kurdukları örgütlerle kapatmaya çalışacaklardı.

Belli ve onun yakın arkadaşları, bundan sonra MDD hareketini geniş halk isyanı yönünde ya da olası bir sol-kanat askerî müdahale için genişletmeye çalışacaktı. Bazı öğrenci gruplarının muhtemel bir darbeyi destekleyebilecek şekilde antiemperyalist, sol eğilimli subaylarla zaten temasları vardı. Ertuğrul Kürkçü, Dev-Genç başkanı olduğu dönemde askerî müdahaleye zemin oluşturması adına askerlerden öğrencilere terörist hareketlerde bulunmaları yönünde baskılar olduğunu açıklamıştır.[81] Bununla beraber, Kürkçü bu öneriyi reddettiğini ve bu tür provokatif eylemlere katılmadığını vurgulamıştır. *Devrim* çevresiyle teması olan, askerî müdahaleyi destekleyen ve hatta onu provoke eden bazı gruplar bulunmaktaydı.[82] Ayrıca zaten birçok sol eğilimli askerî öğrenci vardı ve solcu öğrenci toplantılarında en önde gelen tartışma konularından birinin "Askerî darbe hazırlanmalı mıdır ya da böyle

80 Yıldırım ile görüşme, Leiden, Hollanda.

81 Baykam, *68'li Yıllar: Eylemciler...*, s. 418-419. Kürkçü, *Devrim* çevresi ile ilişkisi olan Uluç Gürkan'ın askerî müdahaleyi provoke etmek için Dev-Genç ile temas kurduğunu anlatmıştı.

82 *A.g.e.*, s. 416-422. DÖB ve THKO'dan Mustafa Gürkan kendisinin ve Nahit Tören'in *Devrim* çevresinden İlhan Selçuk ile temas kurarak 9 Mart cuntası hakkında bilgi aldıklarını söylemiştir. Mustafa Gürkan'ın iddiasına göre İlhan Selçuk onlardan askerî müdahaleyi desteklemelerini istemiştir. Baykam, *a.g.e.*, s. 244-245.

bir hareket olursa destek olunmalı mıdır?" sorusu etrafında şekillendiğini o dönemde sola yakın tüm öğrenciler hatırlamaktadır.

1970 yılından sonra MDD hareketi için askerî darbe, devrimi gerçekleştirmek adına en uygun strateji olarak görülüyordu. Sonuçta işçi sınıfının henüz cılız, bilinçsiz, sayıca az olduğu dönemde, üstelik komünist parti kurmak da yasak olduğu için, işçi-köylü örgütlenmesi oluşturmak çok mümkün görünmüyordu. Zaten MDD sosyalizme giden ilk aşama olduğu için hazır bu yönde hevesler varken "kestirmeden" bunu orduya yaptırmak ve ordunun egemen güçleri tasfiye etmesini desteklemek pratik bir çözüm olacaktı. Üstelik sonuçta Belli'nin ve diğer eski tüfeklerin kim olduğu belliydi. Onlara yaklaşan subayların varlığı, belki de bir olanak olarak subayların sosyalizme de karşı olmayabileceği yönünde umut uyandırmış olabilirdi.[83] MDD'den sonra –tabii eğer tam demokrasiye geçilirse ve sanayileşme sağlanırsa– işçi sınıfı örgütlenebilirdi.

Belli ve eski TKP'liler, sosyalist hareket iyice dağıldığı sırada birleşik bir sosyalist parti kurmaya çabalamıştı. Yani sol bir askerî darbe olsun olmasın, bir parti ile yola devam etme kararı alınmıştı ama elbette artık çok geçti. Belli'nin en çok güvendiği gençlik önderlerinden Mahir Çayan gerilla hareketine girişmeyi planladığı için söz konusu partinin kuruluş toplantısına katılmamıştı.

Belli gençler için bir süreliğine gerçek bir lider olmuştu. Ondan, onun yaşamından gençler çok şey öğrenmişlerdi. Özellikle de teoriye olan ilgi, onun önderliği döneminde artmıştı. Mihri Belli ve eşi Sevim Belli o dönemde birçok temel Marksist eseri Türkçeye kazandırmaya çalışmışlardı. Türkiye açısından bu çok önemli bir gelişmeydi ve çeviri işi yoğun emekle, çabayla, özellikle de sessiz kahraman Sevim Belli'nin alın teriyle sürüyordu. Türkiye'de temel Marksist eserlerin çevrilmemiş olması yabancı dil bilenleri, genellikle kolej mezunlarını, o dönem için özellikle epey üst sınıftan kişileri ayrıcalıklı konuma taşıyordu ve teorisyenlerle eylemciler arasında sınıfsal bir fark oluşuyordu. 1960'ların sonunda oluşan siyasal tablo bu nedenle ilginçti. Solcu öğrenciler iyi dil bilen, iyi eğitimli, genellikle üst-orta sınıftan gençler, sağcılarsa (özellikle Bozkurt gençler) "gariban" Anadolu çocuklarıydı. Bu dönemde yoğunlaşan çeviri işleri ve teoriden çok eylemliliğe dönük örgütlenmeler 1970'li yıllarda harekete daha alt sınıftan gençlerin katılmasında kısmen de olsa bir pay sahibidir.

MDD'ci öğrencilerin, Dev-Genç'lilerin neden gerilla örgütlenmelerine yöneldiği hep sorgulanmıştır. Bunun arkasında Belli ya da eski TKP'liler mi vardı? Gençleri onlar mı bu yöne itmişti? Belli'ye bu soru sorulduğunda

83 Belli tam sayı ve isim vermemekle beraber kendisiyle iletişim halinde olan solcu-sosyalist subaylar olduğunu görüşmemizde açıklamıştır.

gençleri "tutamadığını" söylemiş,[84] defalarca uyarmasına rağmen gençlerin gerilla hareketlerine kalkıştığını vurgulamıştır. Özellikle çok sevdiği Deniz Gezmiş'i birçok defa uyardığını ve sonradan olanlara çok üzüldüğünü ifade etmiştir.[85] Gençlerin hareketliliğini, aşırı eylemlerini desteklemesini, bazı toplantılara gerilla kıyafetleriyle gelen gençleri uyarmak yerine onaylaması gibi durumları buna örnek gösterirler. Her halükarda gençler hem fikir hem de strateji olarak onunla yollarını zaten ayırmışlardı ve bunun en önemli sebebi de gençlerin Belli'yi sadece bir darbe bekleyicisi olarak görmeleriydi. Bir parti kurarak hiç değilse gençlerin bir kısmını bir arada tutmayı son ana kadar ertelemiş olması da bir bakıma gençleri yine farklı yollar aramaya, bu arada da gerilla örgütlenmesine itmişti. Ama bütün bunların dışında gençler bu süreçte kendi aralarında da bir tartışma ve ayrışma süreci yaşadı. Deniz Gezmiş'in yakın arkadaşı ve İstanbul'dayken en yakın yoldaşı olan Bozkurt Nuhoğlu, köylülerin gençleri yanlış etkilediğini de düşünmekteydi. Dev-Genç'in gittiği köylerde gençlere çok ilgi gösteriliyor ve sohbetler sırasında "Bu iş böyle olmaz gençler, ancak silahla olur" diyen köylüler oluyordu.[86] Bir bakıma bazı köylüler gençleri kışkırtıyordu. Hatta Nuhoğlu'na göre Dev-Genç içindeki köy kökenli devrimci gençlerin bazıları halk savaşı girişimlerinden uzak durmuşlardı çünkü köylüleri yakından tanıdıklarından onlara pek güvenmiyorlardı. Nuhoğlu da THKO'ya gerilla savaşını doğru bulmadığı için katılmamıştı. Zaten Gezmiş Ankara'ya gidince bağlantıları büyük oranda kopmuştu.

MDD Fraksiyonları: *Aydınlık* Çevresinin Dağılması

MDD hareketi 1968 yılından sonra küçük gruplara ayrılmış durumdaydı. Bu ayrışmada ideolojik farklılıklar etkili olmuştu ama asıl belirleyici nokta strateji konusunda geliştirilen farklı yaklaşımlardı. Özellikle milli demokratik devrimde kimin, yani hangi sınıfın öncü olacağı tartışması beraberinde ayrılıkları getirmişti.

Belli liderliğindeki grup 1968 yılında Ankara'da *Aydınlık Sosyalist Dergi* (ASD) adıyla aylık teorik bir dergi çıkarmaya başlamıştı. Dergiye katkıda bulunanlar Belli ve Hikmet Kıvılcımlı gibi daha kıdemli sosyalistlerle beraber daha genç nesilden Muzaffer Erdost, Doğu Perinçek, Şahin Alpay, Erdo-

84 Belli ile görüşme, 17 Mayıs 2006, İstanbul. Belli yazdığı anı kitabında da bu konuyu uzun uzadıya açıklamıştır.

85 Belli, aynı görüşmede, Gezmiş, Ankara'dan çıkmaya çalışırken onunla konuştuğunu ve tekrar gerilla hareketinden vazgeçmesini istediğini iddia etmiştir. Fakat Gezmiş kendisini dinlememiştir.

86 Bozkurt Nuhoğlu ile görüşme, 20 Ekim 2007, İstanbul. Nuhoğlu, Deniz Gezmiş'in özellikle ODTÜ'deki Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'dan etkilendiğini düşünmektedir.

ğan Güçbilmez, Gün Zileli, Cengiz Çandar, Atıl Ant, Vahap Erdoğdu, Seyhan Erdoğdu ve Mahir Çayan'dı. Dergi öncelikle TİP ile kuramsal tartışmalara girişmişti fakat kısa süre sonra grup içinde de tartışmalar başlayacaktı.

Aydınlık dergisi ilk sayısında "milli cephe" stratejisini benimsemesini ve "küçük burjuva bürokrasisi" ile ittifak yapılması zorunluluğunu "dünya şartlarına", yani emperyalizm-ezilen halklar çelişkisine ve "Türkiye toplumunun sınıfsal yapısına" bağlıyordu.[87] Ayrıca öncü sınıf konusunda muğlaklık giderek işçi sınıfının öncülüğü (daha çok ideolojik öncülüğü) yönünde ağırlık kazanıyordu. "Dünya şartlarından soyutlanarak tespit edilen" Türkiye'ye özgü şartların olmadığının altı çiziliyordu. Türkiye'de milli cephe, emperyalizm ve işbirlikçilerinin ittifakına karşı bütün milli sınıflardan meydana geliyordu ve cephenin dünyadaki tabii müttefikleri diğer kurtuluş mücadeleleri, sosyalist devletler ve emperyalist ülkelerin proletaryası olarak belirlenmişti. Bu güçler ortak düşmana karşı "ortak bir cephede" toplanmıştı ve emperyalist sistemin çöküşü, kapitalizmin yıkılışı bütün dünya halklarıyla beraber Türkiye halkına da sosyalizme geçiş yollarını açacaktı. Türkiye "emperyalizmin hegemonyası altında" bulunduğu ve ülkede yer yer "feodal üretim ilişkileri hâkim olduğu" için devrimci mücadele milli demokratik devrim mücadelesi olarak belirlenmişti. Bu mücadelenin aslında bir "sınıf mücadelesi" olduğu, milli sınıfların emperyalizme ve işbirlikçi sınıflara karşı mücadelesi olduğu vurgulanmıştı.

Türkiye'de küçük burjuvazinin tarihsel rolü ve sınıf ilişkileri irdeleniyordu: Milli kurtuluşçu hareketler bu zümre tarafından yürütülmesine rağmen, şehir ve köy emekçilerinin örgütsüz ve siyasi bilinçten yoksun olmaları nedeniyle bu sınıflarla ittifak kuramayan küçük burjuvazi, büyük burjuvaziyle ittifak yapmak zorunda kalmıştı. Cumhuriyet'i kuran kadro ise, kökü Jön Türklere dayanan "küçük burjuva bürokrasisi" olarak tanımlanıyordu. *Aydınlık*'a göre Kurtuluş Savaşı mücadelesinin maddi gücünü emekçilerin oluşturması, 1917 Sovyet Devrimi'nin Tükiye'deki savaşı etkilemesi ve ülkenin kuzeyinde müttefik bir devlet oluşmasının önemi, iki ülkenin aynı düşmanla yani emperyalizmle mücadele ediyor oluşu, bu iki ülke arasında dostluk ve dayanışmayı geliştirmişti. Hatta *Aydınlık*'a göre bu dayanışma "Mustafa Kemal ve arkadaşlarının politikalarının temel taşlarından biri" olmuştu. Bu nedenle milli mücadele yıllarında işçi sınıfının teori ve eylemini savunan Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası, Halk İştirakiyun Fırkası gibi partilere hoşgörüyle yaklaşılmıştı; hatta bu yıllar "Türkiye'nin yaşadığı en ileri demokrasi yılları"[88] olmuştu. Savaştan sonra ise ülkede "sanayici bir milli bur-

87 Aydınlık Dergisi Kurucuları, "Aydınlık'ta Dünya ve Türkiye: Türkiye Şartlarının Tahlili", *Aydınlık*, sayı 1, Kasım 1968, s. 25.

88 A.g.m., s. 20.

juva sınıfının olmayışı" sebebiyle tutarlı bir antiemperyalist mücadeleye girişilememiş ve emekçi sınıflarla milli demokratik ittifak da gerçekleştirilememişti. Küçük burjuva bürokrasisinin menfaati, "objektif olarak emperyalizmle çeliştiği halde" bu durum zaman zaman yabancı sermayeye hizmet etmesine ve tutarlı bir antiemperyalist çizgi izleyememesine neden olmuştu. Küçük burjuva bürokrasisi, ana sınıflardan biriyle ittifak kurmak durumunda olduğu için, cılız Türk burjuvazisiyle ortak olmak ve onun menfaatini kollamak zorunda kalmıştı. Ayrıca zamanın şartları da bu sonuçta etkili olmuştu; dünyada kapitalizm zirve dönemindeyken sosyalizm henüz açlık ve sefalet sorununu çözememişti. Bilinçsiz ve örgütsüz olan emekçi sınıflar, kendi yararlarına devletçi bir ekonomik siyasetin benimsenmesi için baskı yapamamıştı.[89] Yani *Aydınlık* bu konuda *Türkiye'nin Düzeni* kitabının yazarı Avcıoğlu ile aynı görüşteydi; alttan bir baskı olmadığı için küçük burjuva iktidar burjuvazi lehine davranmıştı.

Ayrıca küçük burjuva bürokrasisinin milli burjuvaziyle işbirliği, antifeodal bir nitelik de kazanmamıştı. Aslında küçük burjuvazinin menfaati emperyalizme ve feodalizme karşı emekçi sınıflarla uzlaşmak olduğu halde etkin bir sosyalist hareket ortaya çıkana kadar milli demokratik devrim çizgisine girilememişti. Bu durum küçük burjuvazinin "ancak eylemde kendisine öncülük edecek köy ve şehir proletaryasının yanında sonuna kadar tutarlı bir milli demokratik mücadele çizgisi" izleyebildiğini göstermekteydi. Proletaryanın MDD'ye öncülük etmesi, onunla ittifak halinde olan küçük burjuvazinin tutarlı bir çizgi izleyebilmesini sağlayacaktı. Kemalistler tutarlı olamasa da, antiemperyalist tutum 1950'ye kadar sürmüştü; hatta Belli 1942 yılını "karşı-devrim" döneminin başlangıcı olarak nitelendiriyordu. Emperyalizm ve işbirlikçilerinin biçimsel demokrasiyi de kökünden yok ederek her türlü muhalefeti boğmaya çalışması, Kemalist geleneğe bağlı küçük burjuva bürokrasisinde sert tepkilere yol açmıştı. Ayrıca işbirlikçi ittifak, dinci ve gerici akımları örgütleyerek Kemalizmin laik-milli çizgisine karşı kullanmaya kalkınca, asker-sivil küçük burjuva bürokrasisi işbirlikçi iktidarı devirmişti. *Aydınlık* dergisinde 27 Mayıs böyle değerlendiriliyordu ve buradan MDD için şöyle bir siyasi tespit yapılmıştı:

> Aslında tutarlı bir ideolojisi ve siyasi mücadele çizgisi olmayan ve geleneğinde Kemalizmin milliyetçi-reformcu karakterini taşıyan küçük burjuva bürokrasisi, egemen ittifakın gayri milli ve faşist karakterinin zıddı eğilimlere sahiptir. Emperyalizmin kovulduğu ve feodalitenin tasfiye olduğu bir Türkiye'de küçük burjuva bürokrasisi iktisadi ve siyasi yönden daha güçlüdür. Bağımsızlık ve demokrasinin gerçekleşmesinde, küçük burjuvazinin menfaat-

89 A.g.m., s. 21.

leri, emekçi sınıflarla uzlaşmaktadır. Ancak küçük burjuvazinin kesin ve tutarlı olarak milli demokratik mücadeleye girmesi, şehir ve köy proletaryasının menfaatini temsil eden sosyalist hareketle ittifakı ile mümkündür. Türkiye'nin emperyalizmin egemenliği altında olması, üretim tarzı ve bunun şekillendirdiği sınıf çelişkileri bu ittifakı zorlamaktadır.[90]

MDD hareketine göre Türkiye'de emperyalizme karşı mücadeleye katılan güçlerin önemli bir bölümü "köklü bir geleneği olan küçük burjuva bürokrat ve aydınları"ydı. Fakat bu gücün mücadeleyi kesin zafere ulaştıracak yeterlilikte olmadığının da altı çiziliyordu. Bu mücadeleye bağımsız sınıf örgütleriyle katılan köy ve şehir proletaryası sınıflararası kuvvet dengesini değiştirecek ve zaferin kazanılmasında en önemli rolü oynayacaktı.

Aydınlık çevresi proletaryayı menfaatleri bakımından "emperyalizme en zıt olan ve bütün gelişmelerin objektif mirasçısı" olarak gördüğü için, onu emperyalizme karşı mücadelede "en tutarlı, en güvenilir" devrimci güç olarak tanımlıyordu. Yani bu mücadelede Kemalist küçük burjuva bürokrasisinin önemine dikkat çekilmekle beraber bu kesimin yalnız kaldığında tutarlı hareket edemediği ve onu doğru çizgide tutmanın emekçi sınıfların örgütlenmesine ve güçlenmesine bağlı olduğu vurgulanıyordu. Ayrıca "tarihsel koşullar" küçük burjuvazinin sivil-asker aydın kesimini emekçi sınıflarla ittifaka zorlamaktaydı. Söz konusu zümre bu nedenle "sosyalist hareket karşısında, giderek demokratik bir tavır takınmış"tı ve "sosyalizme karşı daha geniş ölçüde hoşgörü sahibi" olmuştu.[91] *Aydınlık*'a göre aslında proletaryanın değil, asker-sivil aydın zümrenin zorunlu olarak emekçi kesimlere ihtiyacı vardı.[92]

Bu nedenlerle "sosyalizm biliminin" gösterdiği devrimci mücadele adımını görmezden gelerek "bağımsızlığı kazanmadan ileri sürmeye hakkımız olmayan şiarlarla, milli demokratik cepheyi bölen davranışın" yanlışlığının anlatılması gerektiğinin de altı çiziliyordu.[93] MDD hareketi TİP'i "cepheyi bölmekle" suçlarken TİP de MDD'cileri "burjuvazinin öncülüğünde devrim yapmak"la, "cuntacılık"la, ve "bölücülük"le, "partiye karşı olmak"la, "örgüte karşı çıkmak"la suçluyorlardı. MDD hareketi sosyalist hareketin bölünmemesi için bazı temel ilkelerde birleşmek gerektiğini vurgularken, işçi sınıfı partisi sorununa ve bu bağlamda da MDD'nin öncüsünün kim olacağına da açıklık getirmeye çalışıyordu; fakat tam da bu noktada yeni tartışmalar ve bölünmeler yaşanacaktı. MDD, "işçi sınıfı partisi"ni işçi sınıfının "sınıf bilin-

90 A.g.m., s. 24.

91 "*Aydınlık*'ta Dünya ve Türkiye: Türkiye İşçi Partisi ve Sosyalist Hareket", *Aydınlık*, sayı 2, Aralık 1968, s. 92.

92 Bu fikir bir önceki bölümde söz ettiğimiz gibi Boran'ın bu konudaki yorumuyla uyumludur.

93 *Aydınlık*, sayı 1, Kasım 1968, s. 28.

cine varmış, öncü müfrezesi" olarak tanımlıyordu.[94] Parti, sınıfın "devrimci teoriyle silahlanmış kesimi" olarak ifade ediliyor ve partinin görevinin sınıfın bilinç düzeyini parti düzeyine çıkarmak olduğu vurgulanıyordu. Ayrıca işçi sınıfı partisinin örgütlenme ilkesi de demokratik-merkeziyetçilik olarak belirlenmişti. İşçi sınıfı partisinin strateji ve taktik esasları her ülkedeki devrimin kendi şartlarına göre belirlenirdi. Emperyalist ülkelerde parti, devrimin "hem öncü hem de temel gücü olan işçi sınıfını ve müttefiklerini" sosyalist devrim için yönetirdi. Fakat emperyalizmin boyunduruğu altında ülkelerde, öncelikli görev MDD'yi gerçekleştirmekti. MDD, işçi sınıfının "öncü" ve emekçi köylü sınıflarının "temel kuvvet" olduğu bir devrimdi ve işçi-köylü ittifakının yanına küçük burjuvazinin ve milli burjuvazinin de katıldığı "milli cephe" politikasının izlenmesini bu durum "zorunlu" kılıyordu. İşçi sınıfı partisi "kendi ideolojik, politik, örgütsel bağımsızlığını sıkı sıkıya" korumalı ve diğer sınıf ve tabakaları devrime yöneltmeliydi:

> Milli demokratik devrim, işçi sınıfının öncülüğüne dayanır. İşçi sınıfının ve onun öncü partisinin yönetiminde olmayan milli ve demokratik doğrultudaki hareketler, devrim niteliğini kazanamaz. İşçi sınıfının ve onun öncü partisinin öncülüğü olmaksızın, milli demokratik mücadelenin kalıcı zaferlere ulaşması mümkün değildir. Yarı-bağımlı, yarı-feodal ülkelerdeki milli demokratik mücadeleler, belirli şartların varlığı halinde, küçük burjuva aydınlarının yönetiminde yürütülebilir. Ancak küçük burjuva aydınların öncülüğü uzun süreli olamaz. Bunların öncülüğünde kazanılan zaferler kalıcı olamaz.[95]

Aydınlık'a göre TİP işçi sınıfının öncü partisi değildi: "Sosyalizm eğilimlerini de taşıyan ilerici küçük burjuva partisi" olmaktan ileriye gidememişti. Fakat içinde gerçek proleter devrimciler de vardı. "Oportünistler" ise TİP'i öncü parti olarak gösterip işçi sınıfının ve halkın gerçek bir öncü partiye kavuşmasını engelliyordu. *Aydınlık*, Türkiye işçi sınıfının er geç bu öncü partiye kavuşacağını umut ediyor ve şöyle diyordu:

> *Milli demokratik hareketimiz* böyle bir partiye ve işçi sınıfının öncülüğüne kavuşmadıkça, *milli demokratik devrimimiz* haline gelemeyecektir.[96]

Bu alıntıda görüldüğü üzere *Aydınlık* dergisinde milli demokratik *hareket* ile milli demokratik *devrim* ayrımı yapılmıştı. İkincisi için teoriye uygun olarak emperyalizm çağında MDD'nin öncüsü işçi sınıfı partisi olarak belirlenmişti. Ortada böyle bir parti olmadığına göre o anki süreç de bir hazırlık aşa-

---

94 "*Aydınlık*'ta Dünya ve Türkiye: İdeolojik Birlik ve Örgüt", *Aydınlık*, sayı 10, Ağustos 1969, s. 246.

95 A.g.m.

96 A.g.m., s. 247.

ması sayılabilecek "milli demokratik hareket" safhasıydı. Devrimde öncülük konusundaki "teorik çelişkiyi" çözmek için, Perinçek grubundan Şahin Alpay ve Halil Berktay iki yazısında *Aydınlık*'ın yazı kurulunun kullandığı terminolojiyi ele aldılar: Türkiye'de proletaryanın öncü olmadığı devrimci süreci "Milli Demokratik Devrim" olarak değil de "Milli Demokratik Hareket" olarak adlandırıyorlardı. "Devrim" sözcüğü sadece proletaryanın öncü olduğu durumlara uyarlanabilirdi. "Hareket" ise mevcut süreci tarif etmek için daha uygun bir kavramdı. Bu mili demokratik hareketler proletaryanın öncü konuma geçeceği sosyalist devrime hazırlık sürecini yürütecekti. MDD'cilerin daha önce de sık sık tekrarladığı gibi proletarya Türkiye'de öncülük edecek objektif ve sübjektif koşullara henüz sahip değildi.[97] Kendilerine verdikleri isimle "proleter devrimcilerin" ana görevi bu durumda proletaryayı bilinçlendirmek ve örgütlemeye çalışmak, bu arada da küçük burjuva radikallerinin öncülüğündeki milli demokratik hareketleri desteklemekti.[98] Şahin Alpay da Halil Berktay da MDD'yi hem teoriye uygun bir biçime sokmak hem de milli cephe ittifakının nasıl aşamalardan geçeceğini daha net çizebilmek için iki yazı kaleme almışlardı; fakat sonuç bekledikleri gibi olmadı. Bu iki ismin de aralarında olduğu Perinçek grubu, diğer MDD'ciler tarafından "sağ sapma" ve "kuyrukçuluk" ile suçlandı.

Şahin Alpay ve Halil Berktay ne diyordu? Şahin Alpay aslında Doğan Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni* adlı kitabını ele alarak *Yön* hareketinin temsil ettiği politik çizgiyi eleştirmeye ve proleter devrimci hareketle (MDD'ciler kendilerini böyle adlandırıyordu) aralarında ilişkileri ve farklılıkları belirlemeye çalışıyordu. Bununla beraber aynı yazıda milli cephede güç birliğine katılmayan TİP'in de sert bir eleştirisi yapılıyordu. *Türkiye'nin Düzeni* kitabı kısa bir süre önce yayımlanmıştı ve gençler üzerinde etkili olmuştu. Şahin Alpay da kitabı ve Doğan Avcıoğlu'nun hitap ettiğini düşündüğü asker-sivil aydın zümrenin "millici ve demokratik eğilimlerinin daha tutarlı bir çizgiye kavuşması için" büyük çaba içine girmesini övgüyle karşılamıştı. Ayrıca Avcıoğlu'nun Marksist olmamakla beraber yaptığı tahlillerde "Marksist geçinen pek çok kimseden çok daha başarılı biçimde" Marksizmden yararlandığını belirtmişti. Yazının başlıca amaçlarından biri, proleter devrimcilerin "oportünistlere" ve Avcıoğlu gibi asker-sivil aydın zümrenin oluşturduğu "Kemalist devrimcilere" karşı tutumlarını belirlemek üzerineydi. Alpay, proleter devrimcilerin "emperyalizme karşı mücadele ile oportünizme karşı

97 Bunu PDA çevresinin teorik tartışmalarını yürütenlerin önde gelenlerinden Şahin Alpay vurgulamıştı: "Türkiye'de proletarya, bugün devrime öncülük edecek objektif ve sübjektif şartlara *tam olarak* sahip değildir", "*Türkiye'nin Düzeni*' Üzerine", *Aydınlık Sosyalist Dergi*, 12 Ekim 1969, s. 464.

98 Berktay, "Bilimsel Sosyalist Devrim Anlayışı", *Aydınlık Sosyalist Dergi*, 14 Aralık 1969, s. 147; Şahin Alpay, a.g.m.

mücadeleyi" birbirinden ayırmaması gerektiği iddiasındaydı. Böylece MDD hareketinin TİP'i artık neredeyse emperyalistler kadar düşman ilan etmesinin ilk işaretlerinden biri verilmişti. Alpay "emperyalizme karşı tüm milli sınıfların güç birliği politikasının uygulanabilmesinin" ve "proletaryanın milli demokratik harekete öncülük edebilecek şartlara kavuşarak onu bir devrim hareketi haline getirebilmesinin" önkoşulu olarak oportünizmin tam ve kesin olarak yenilmesi gerektiğini savunuyordu.

Alpay, oportünizmi "emperyalizmin bir kolu" olarak değerlendirirken milli cephe içinde proleter devrimcilerin Kemalist devrimcilere karşı politikasını ise "dostluk ve ittifak" politikası olarak açıklıyordu.[99] Türkiye'nin önündeki devrimci adım emperyalizmin ve feodalizmin kalıntılarından kurtulmak olduğu için proleter devrimcilerin ve Kemalist devrimcilerin hedefleri esas olarak aynıydı. Bu proleter devrimcilerin "asgari programı", Kemalistlerin ise "en tutarlı devrim programı"ydı. Ancak bu, iki çizgi arasında bir ayrım olmadığı anlamına gelmiyordu: Kemalist devrimcilere karşı izleyecekleri dostluk politikası, en geniş demokrasiden yana oldukları ve geniş halk yığınlarının özlemlerine cevap veren bir politika izledikleri sürece geçerli olacaktı. Bu nedenle Kemalist devrimcilere yönelik politikanın "hem birlik, hem ayrılık" ve "hem dostluk, hem eleştiri" politikası olduğunun altı çizilmişti.[100]

Milli demokratik devrimin sosyalist devrime hazırlık safhası olduğunun hatırlatıldığı yazıda Alpay, Milli Demokratik Hareket (MDH) ile MDD arasındaki ilişkiyi yine yukarıda bahsettiğimiz gibi, proletarya partisinin öncülüğüne bağlamıştı. Fakat MDD çevresi ve Mihri Belli açısından sosyalist devrime nasıl geçileceği açık değildi. Bu yazıda aynı zamanda geçişin nasıl olacağı da kuramsal açıdan ele alınıyordu:

> Milli demokratik hareketler, ancak proletaryanın ve onun partisinin öncülüğü yerleştikten sonra milli demokratik *devrime* dönüşür. Çünkü küçük burjuvazinin öncülüğünde yürütülecek milli demokratik mücadeleler kalıcı zaferler sağlamayacaktır. Milli demokratik devrimde, öncülüğü sağlayan proletarya, proletaryanın hegemonyasında tüm milli sınıfların iktidarının sağlanmasından sonra yarı yolda durmayacak ve örgütlü ve devrimin zorunluluğunun bilincinde olan kendi kuvvetlerine dayanarak, hemen sosyalist devrime geçecektir. Eğer proletarya, milli demokratik devrimde öncülüğü tekeline almış, işçi-köylü ittifakını sağlamlaştırmış ve milli sınıfların ortak iktidarı yerleşmişse, sosyalist devrime barış içinde geçiş mümkündür. Burjuvazi, ne siyasi ne de iktisadi bakımdan direnecek kuvvette olmayacaktır. Bu geçiş döneminde, milli demokratik iktidarın hemen önündeki görev, devlet kapita-

99 Şahin Alpay, a.g.m.

100 A.g.m., s. 450.

lizmi yoluyla, temel üretim araçları üzerinde kapitalist mülkiyetten sosyalist mülkiyete ilerleyişi yönetmektir. Temel üretim araçlarının mülkiyeti üzerinde sosyalist dönüşümün tamamlanmasıyla geçiş dönemi sona erecektir. Bundan sonra sosyalizm inşası aşamasına geçilecektir.[101]

Aynı yazıda aslında TİP'e ve daha özelde *Emek* grubuna karşı, Türkiye'de proletaryanın devrime öncülük edecek objektif ve sübjektif şartlara "tam" olarak sahip olmadığı savı ortaya atılmıştı. Proletarya neden devrime öncülük edecek durumda değildi? Öncü olabilmesi için proletaryanın bir sınıf olarak işgücünden başka satacak hiçbir şeyi olmayan bir kitle olması ve bu kitlenin büyük çapta kapitalist üretim yapılan sanayi alanında toplanması gerekliydi. Böylelikle örgütlenmek ve disiplin altına girmek için zorunlu şartlar ortaya çıkacaktı. İşçinin köylülükle, özel mülkiyetle bağları tam olarak kopmalıydı. Oysa Türkiye'de işçi sınıfı yarı-proleter nitelikteydi ve köylülükle bağlarını koparmamıştı. Bunlar objektif şartlardı. Sübjektif şartlar bakımından ise proletaryanın öncü kesiminin sınıf bilincine varması, yani "sosyalizmi kurma görevini yüklenmesi", sosyalizme giden yolun MDD'den geçtiğini tam olarak kavraması ve bilimsel sosyalizmi benimsemiş aydınlarla beraber diğer sınıflara öncülük edecek partiyi kurması gerekiyordu. Türkiye proletaryası ekonomik mücadele içinde olduğu ve öncü partiden yoksun olduğu için sübjektif şartlar bakımından da öncü olabilecek yeterlilikte değildi. Alpay bu durumda proletaryanın devrimde öncülük rolünü üstlenme mücadelesi içinde olduğunu vurgularken Avcıoğlu'nun "Bugünkü gelişme aşamasında, milliyetçi devrimciler bir kez daha ön planda oynamaya aday gözükmektedir" sözünün "hiç olmazsa bir süre için" yanlış olmadığını savunuyordu.[102] Alpay bunu TİP'e, özellikle *Emek* dergisi yazarı Ertan Cengiz'in *Türkiye'nin Düzeni* kitabının eleştirisinde "küçük burjuva asker-sivil aydın zümreyi" "metafizik bir kategori" olarak nitelemesine karşı yazmıştı. Hatta yurt çapında "esas mücadelenin" işbirlikçilerle asker-sivil aydın zümre arasında sürdüğüne de dikkat çekmişti. Proleter devrimciler henüz yeni yeni, esas olarak da gençlik hareketine dayanarak mücadelede yer almaktaydı:

> [Asker-sivil aydın zümrenin] emperyalizm ve işbirlikçilerine karşı mücadeleleri, biz onları kandırdığımız için değil, objektif olarak çıkarları emperyalizm ve işbirlikçilerine zıt olduğu için, biz istesek de istemesek de devam ede-

101 A.g.m. (Vurgular özgün metindeki gibidir.) Ayrıca sosyalist devrimin işçi sınıfı iktidarı altında da devam edecek ve yüzyıllar sürebilecek uzun bir devrimci süreç olduğu da vurgulanmıştı. Sosyalist devrimin nihai zaferi elbette sınıfsız topluma ulaşmakla gerçekleşecekti. Hatta sosyalist devrimin ideolojik alandaki zaferinin sosyalist devrimin üstyapıda tamamlanmasına bağlı olduğu ve bunun gerçekleştirilmesinden önce sosyalizmin mi kapitalizmin mi galip geleceğinin belli olamayacağı da belirtilmişti. A.g.m., s. 464.

102 A.g.m., s. 465.

cektir. Ve eğer bizler devrimci isek, asker-sivil aydın zümrenin emperyalizm ve işbirlikçilerine karşı mücadelelerini destekleyeceğiz. Proletaryayı bağımsız bir kuvvet haline getirme görevimizi bir an için ihmal etmeksizin, asker-sivil aydın zümrenin emperyalizmle olan çelişmesini keskinleştirmek ve tutarlı bir devrimci çizgide ilerlemesi için çalışacağız. Çünkü asker-sivil aydın zümrenin devrimci yönde yürüttüğü mücadeleler tüm milli sınıfların uyanışına, proletaryanın uyanışına ve giderek devrime öncülük edecek güce ulaşmasına yol açacaktır.[103]

Bu tespitlerle beraber Alpay'ın asker-sivil aydın zümrenin milli demokratik hareketinin, milli demokratik devrime evrilmesi konusunda şüpheleri vardı: Küçük burjuvazinin "bir yanıyla burjuva, diğer yanıyla emekçi oluşu" onu "ideolojik alanda yalpalayan, bocalayan bir sınıf" haline getirmekteydi ve bu özellik, sınıfın evrensel özelliğiydi. Halbuki Türkiye'de asker-sivil aydın zümre denilen kesimin üretimle doğrudan böyle bir ilişkisi yoktu. Her halükarda küçük burjuvazinin bocalamalarının sona ermesi, ancak proletaryanın öncülüğü elde etmesiyle mümkün olacaktı.[104] Bu açıdan Alpay proletaryanın öncülük yapabilecek koşullara kavuşabilmesi için mücadele etmenin önemini vurguluyordu. Ayrıca "devrimci güç birliği"nin ancak sınıflararası bir ittifak olabileceğini ileri sürüyordu: Farklı sınıflar arasında çelişmeler olduğu için bu güç birliği Avcıoğlu'nun savunduğu gibi tek bir parti bünyesinde değil, küçük burjuvazinin ve işçi sınıfının öz partilerinin ittifakı ile mümkün olabilirdi. Bunun için hem küçük burjuvazinin hem de işi sınıfının öz partilerine kavuşması adına mücadele edilmeliydi. MDD'nin başarısı proletaryanın örgütsel, siyasi ve ideolojik bağımsızlığına ve işçi sınıfı partisinin milli cepheye öncülük etmesine bağlıydı:

> Milli sınıflar arasında çelişme vardır. Bu sınıfları milli cephede toplayan, bugün için bu sınıfların emperyalizm ve işbirlikçileri ile aralarında olan çelişmenin hâkim çelişme durumunda olmasıdır. Emperyalizmle olan çelişmesi en kesin olan ve bu yüzden emperyalizme karşı, hiç bocalamadan, sonuna kadar mücadele edecek en devrimci sınıf proletaryadır. Proletarya hareketini örgütsüz, öncüsüz bırakmak, onu küçük burjuva devrimci hareketin kuyruğuna takmak, son tahlilde, emperyalizme karşı tam ve kesin zaferden yana olmamak, emperyalizme boyun eğmek, onunla uzlaşmak demektir. Bütün bu nedenlerle biz, proletaryanın siyasi, ideolojik ve örgütsel bağımsızlığını sonuna kadar savunacağız ve bu ilkeden kimseye taviz vermeyeceğiz.[105]

---

103 A.g.m., s. 466.

104 A.g.m., s. 467.

105 A.g.m., s. 474-475.

Alpay'ın bu yazısından sonra yine Perinçek çevresinden Halil Berktay da sosyalist devrim ve milli demokratik devrim aşamalarının bilimsel sosyalist devrim anlayışında nasıl ele alınması gerektiğini ele alan bir yazı kaleme aldı. Bu sefer "küçük burjuva radikalleri" olarak tanımlanan asker-sivil aydın zümre ile proletaryanın milli cephedeki ilişkileri aşamalandırılıyordu. Yine bu makalede de yazar henüz tam olarak açıklığa kavuşmamış bu meseleyi, Marx, Lenin ve son olarak da Mao'nun *Yeni Demokrasi* kitabından hareketle ayrıntılandırmaya çalışmıştı.

Berktay MDD'yi açıklarken "eşitsiz gelişme kanunu" ve emperyalizm teorilerini yetkin biçimde kullanıyor, sosyalist devrim aşamasının neden hatalı olduğunu açıklamaya çalışıyordu. Dünya çapında MDD kavramının kabul edilmiş ve yerleşmiş bir kavram olduğuna dikkat çeken Berktay bunu şöyle açıklıyordu:

> *Emperyalizm* var olduğu ve bir ülke emperyalizmin sömürü alanı olduğu *sürece*, bu, o ülkenin, devrim stratejisini belirleyen *temel* niteliğidir. Bu ülkede *azgelişmiş kapitalist yapı çerçevesinde* sağlanan kapitalist gelişme ne kadar "ilerlerse" ilerlesin, bu *nicel* gelişme o ülkenin temel *niteliğinde* bir değişiklik doğurmadıkça, milli demokratik devrim stratejisi bilimsel sosyalizmin icap ettirdiği stratejidir. Beri yandan, kapitalizmin bu *nicel* gelişmesinin "miktarı", o ülkenin milli demokratik devrim aşamasının *süresine* ve *ayrıntılarına*, elbet tesir edecektir.[106]

Berktay hâkim çelişkinin ezilen ulus ile emperyalizm arasındaki çelişki olduğunu belirtmekle beraber, bunun tek çelişki olmadığına ve mili demokratik mücadelenin de bu bakımdan tek mücadele olmadığına dikkat çekiyordu. Aslında hepsi birbiriyle ilişkili olan diğer çelişkiler, sosyalist ülkeler ile kapitalist-emperyalist ülkeler arasındaki çelişki; emperyalist ülkelerde proletarya ile burjuvazi arasındaki çelişki; emperyalist devletlerin ve tekelci grupların kendi aralarındaki çelişkilerdi.[107] Burada "ana çelişki" ise ilk belirtilen meseleydi. Hatta Berktay kapitalist emperyalist dünya sistemi yıkılmadan sosyalist ülkelerdeki sınıf çelişkilerinin ortadan kalkamayacağına ve sosyalizmin ileri aşamaya geçemeyeceğine de dikkat çekiyordu.[108] Bu bakımdan günün mücadelesinin sosyalizm güçleri ile kapitalizm güçleri arasında olduğunu belirten Berktay, bu bağlamda meşhur öncülük sorununun daha önemsiz bir mesele olduğunu ileri sürüyordu:

106 Berktay, "Bilimsel Sosyalist Devrim Anlayışı".

107 A.g.m., s. 141.

108 A.g.m., s. 142.

> Çağımızda bütün mücadeleler, *son tahlilde*, dünya çapında çarpışan iki sistemin güçleri, sosyalizmin güçleri ile kapitalizmin güçleri arasındadır. Bu genel mücadele içinde, bu genel çelişkinin *ana yönünün* artık "kapitalizmin hâkimiyeti" olmaktan çıkıp "sosyalizmin yükselişi/kapitalizmin çöküşü" haline girmesini sağlayan *baş amil* olmaları bakımından, biz, *hangi öncülükte olursa olsun* milli kurtuluş hareketlerini, proletarya öncülüğünde olmaları, kapıdan kovulacak emperyalizmin bacadan girmesi olanağını kaldırdığı için, *öncelikle* milli demokratik devrimleri çağımızın *en önemli gücü* olarak alıyoruz.[109]

Berktay bu bağlamda Sovyetler Birliği'nde üretilen ve Türkiye'de *Yön-Devrim* hareketinin desteklediği "kapitalist olmayan yol"un, kapitalist yol ile proleter devrimcilerin önerdikleri "uzun vadede sosyalizme yönelik" MDD stratejisi arasında bir üçüncü yol olduğuna dikkat çekmişti. Radikal küçük burjuva düşüncesi kendi iktidarını ve "temelde reformist programını" ulaşılabilecek en ileri aşama olarak görürken, proleter devrimciler için bu ancak asgari bir programdı. Berktay da küçük burjuva radikalizminin "zigzaglar çizen bir tutum"da olduğunu vurguluyor, fakat yine de onu ilerici bir hareket ve güç olarak nitelendiriyordu. Bu iki sınıftan birinin azami, diğerinin asgari programı arasında ittifak oluştuğunda, "öncülük" konusundaki sorun artık "antagonist olmayan çelişki" olacaktı:

> Proleter devrimciler ile küçük burjuva radikalleri arasında öncülük konusunda mevcut çelişki, *bu nedenle*, antagonist olmayan bir çelişkidir; halk içindeki çelişkidir. Bu çeşit çelişkilerin halli (...) propaganda, eğitim, eleştiri, ikna yollarıyla, üstün vasıfların ispatı yoluyla, buna küçük burjuva radikalleri kadar *ve onlardan çok kitleleri* –çünkü mesele kitlelerin kimi izleyeceği meselesidir; hakem onlardır– *inandırmak* yoluyla yürütülür.[110]

Berktay içinde bulunulan aşamaları yine öncülüğün kimde olduğuna bağlı olarak "devrim" veya "mücadele" olarak ikiye ayırmıştı. Eğer mücadele proletarya öncülüğünde yürütülmüş ve başarılmışsa buna MDD denilecekti. Küçük burjuvazinin veya eğer varsa milli burjuvazinin öncülüğünde yürütülen hareketlere ve sağlanan başarılara ise "milli demokratik mücadele" denilebilirdi. Berktay "devrim" sözcüğünün ise daima "işçi sınıfının" kısa veya uzun vadeli tarihî görevine ayrılacağını ifade ediyordu. Ayrıca Berktay öncülüğün küçük burjuva radikallerinde olabileceğinin, proleter devrimcilerin onları destekliyor olmasının "kuyrukçuluk" demek olmadığının da altını çiziyordu:

---

109 A.g.m., s. 141. Vurgular özgün metindeki gibidir. Yalnızca alıntıda vurgulanan "hangi öncülükte olursa olsun" kısmı yazara aittir.

110 A.g.m., s. 147.

> Öncülük konusunda mevcut bu antagonist olmayan çelişkinin belirli bir anda *ana yönü*, küçük burjuva radikallerinin öncülüğü olabilir. Küçük burjuva radikallerinin öncülük durumunda olması ve proleter devrimcilerin onları destekliyor olması, proleter devrimcilerin *kuyrukçuluk yapıyor olması demek değildir*. Proleter devrimcilerin, bu çelişkinin ana yönünü *kendilerinin* öncülüğü haline dönüştürmek için mücadele ediyor olmaları demektir. Proleter devrimciler politika sahnesine, bir çeşit "doğum öncesi" süreçle öncülük hakkını kazanmış olarak atılmadıklarına göre, milli demokratik mücadelenin başlangıç safhasında küçük burjuva radikallerinin daha büyük bir hareket kabiliyetine sahip olmaları, kitlelerin proleter devrimcilerden çok onların sözlerini dinliyor ve onları izliyor olmaları *doğaldır, tarihî bir veridir, bir başlangıç noktasıdır*.[111]

Berktay bu saptamalardan sonra proleter devrimciler ile küçük burjuva radikalleri arasında öncülük konusundaki çelişkilerin seyrini ve çözümünü de aşamalandırmıştı: Buna göre, öncelikle iki politik akımın tarihsel şartlar uyarınca politika sahnesine çıkmaları, proleter devrimcilerin küçük burjuva radikalizmini daha tutarlı bir hale getirmek ve kendi programını geliştirmek için zorlaması, iki tarafın politik pratik içinde güç birliği yapmaları gerekiyordu. Bundan sonra "uzun ve birçok küçük burjuva atılımı ve zigzagı", hatta birçok geri dönüş ve başarısızlığı kapsayan ama bu arada hem sosyo-ekonomik birikimin hem de bilinç birikiminin devamlı olduğu bir sürecin sonunda, kitlenin de devamlı olarak sağdan sola kaymasıyla proleter devrimcilerin kitle üzerindeki etkisi artacaktı. Bu aşamada proleter devrimcilerin küçük burjuva radikalleriyle olan ilişkileri, bir "dostluk-destek-eleştiri" ilişkisi olmaktan çıkıp bir "dostluk-öncülük-eleştiri" ilişkisi haline dönüşecekti.[112] Bu "öncülük altında" milli demokratik iktidarı sağlayacak sınıflararası güç birliğinin sağlanması, ondan sonra da "milli demokratik iktidar ve sonraki aşamalar"ın geleceği belirtiliyordu. Sonuç olarak MDD sürecinde biri politik akımlar ve gruplar arasında, diğeri ise sınıflar arasında olmak üzere iki çeşit güç birliği olması gerektiği ifade edilmişti. Sınıflararası işbirliğinin özünü işçi ve köylü kitleleri oluşturuyordu; ama bundan önce politik pratik içinde küçük burjuva radikalleri ile "gruplar ve örgütlerarası" güç birliği ve dayanışma gerekiyordu. Bu aşamada proleter devrimciler küçük burjuva devrimcileri ile yan yana olacaktı. Dev-Güç gibi örgütler Berktay'ın sözünü ettiği örgütlenme biçimine uyuyordu. Ona göre "sınıflararası işbirliği bir politik akımlar ve gruplararası güç birliğinden geçilmeden" sağlanamazdı.

Berktay'ın neredeyse akademik bir titizlikle çizdiği "altı safha olarak özet-

111 A.g.m., s. 147-148.

112 A.g.m., s. 148-149.

lenen sürecin içinde" daha özel olarak da "ilk üç aşama içinde bir yerde", proletaryanın öncü kesiminin kendi öz politik örgütüne kavuşacağı belirtilmişti. Berktay'a göre bu önemli bir "nitelik sıçraması" olacaktı. Sonuç olarak aslında içinde bulunulan pratiğin –yani örneğin Dev-Güç'ün kurulmasının– teorisi ortaya konuyor ve bu genel MDD tezinden çok daha ayrıntılı olarak, farklı süreçler ve aşamalar belirleniyor, bunlar içinde proleter devrimcilerin ve radikal küçük burjuvazinin ilişkileri betimleniyordu. İçinde bulunulan süreç bu bağlamda MDD değildi, çünkü henüz proletaryanın öz örgütünün kurulması aşamasına geçilememişti. Keza küçük burjuva radikalleri denilen kesim için de aynı durum geçerliydi. Berktay'ın yazısı, MDD'nin stratejisine ciddi bir teorik destek sağlamıştı. Fakat bu arada "aşamacılık" bir hayli abartılmış, hatta neredeyse "aşama fetişizmi"ne dönüşmüştü. Berktay'ın sıraladığı biçimiyle aşamalardan geçildiği takdirde, anlaşılan Türkiye gibi bir toplumda sosyalizme ulaşmak –o da geri dönüşlerle, zigzaglarla vb– herhalde birkaç bin yıl alacak gibiydi.

Berktay, proletaryanın mevcut koşullardan ötürü küçük burjuva radikalleri destekliyor olmasının "kuyrukçuluk" olmadığını vurgulamasına rağmen fikirleri tam da öyle anlaşıldı. Alpay ve Berktay'ın yazılarının yayımlanmasının sonrasında, bu sefer *Aydınlık* dergisi içinde kılıçlar çekildi. *Aydınlık* dergisinin genç üyelerinden ve etkili devrimcilerinden Mahir Çayan, Perinçek grubunun çizgisini "sağ sapma" ve "kuyrukçuluk" olarak adlandırdı. Çayan işçi sınıfının öncülüğünü kabul etmeden milli demokratik devrim düşüncesinin savunulamayacağını belirterek Perinçek grubunun çizgisini keskin bir dille eleştirdi:

> Saflarımızdaki sağ sapma, son derece temkinli hareket ederek, Marksizmin genel doğruları arkasına gizlenerek gelişme imkânları aramaktadır. Marksizmin genel doğruları arkasına gizlenen "sağ sapma" açık bir şekilde devrimci çizgiyi inkâr etmemekte, sadece Türkiye'nin şartlarını olduğundan daha aşağı bir seviyede değerlendirerek, öz gücümüzü olduğundan daha zayıf göstermeye çalışmaktadır. Ve doğaldır ki, temeldeki yanlış analiz, temelin üstünde yükselen binanın bütün katlarının tasvirinde de yansıyacaktır.[113]

Mahir Çayan MDD teorisinin "Marksist-Leninist kesintisiz devrim teorisi"[114] olduğunu ileri sürüyordu. Çayan'a göre bu teorinin temelinde

113 Çayan, "Sağ Sapma. Devrimci Pratik ve Teori", *Aydınlık*, Ocak 1970, sayı 15, s. 192.

114 Çayan bu noktada Lenin'in "kesintisiz devrim" ile Troçkist "sürekli devrim" teorilerinin birbirine karıştırılmaması konusunda uyarıda bulunur. Çayan'a göre "Leninist tahlil, somut durumların somut tahlilinden hareket ettiği halde, Troçkist tahlil, soyutun tahlilidir ve zaman ve mekân mefhumlarını dikkate almayan metafizik bir formüldür." Çayan Troçki'nin teorisinin esasını Rus burjuvazisinin yapamadığı devrim nedeniyle işçi sınıfının burjuva devrim ve sosyalist devrimi bütünleştirerek yapacağını ve Rusya'daki devrimin Batı'ya sıçrayarak Avrupa pro-

burjuva sınıfının artık tarihî (yani ilerici, demokratik, devrimci) misyonunu yitirmiş olduğu, (emperyalist) evrede burjuvazinin yapamayacağı demokratik devrimi müttefikleri ile beraber işçi sınıfının yapması ve sonra da bu sınıfın "sürekli devrim anlayışı" içinde "sosyalist devrime" yönelmesi düşüncesi yatıyordu.[115] Mao Zedung emperyalizmin boyunduruğu altında yarı-sömürge bir ülke olan Çin için bu teoriyi somut pratiğe uyarlayarak MDD teorisini formüle etmişti. Bu teori proletaryanın öncülüğünü ve hegemonyasını esas alıyordu. Çayan bu bağlamda "proletaryanın milli demokratik devrimde öncülüğü için objektif şartlar tam olgunlaşmamıştır" sözündeki "öncülük" kelimesinin hiçbir anlamı olmadığını, çünkü MDD'nin "ancak" proletaryanın öncülüğünde söz konusu olabileceğini ileri sürüyordu. Çayan'a göre işçi sınıfının öncü rolde olması, onun hemen devrimi yapabilecek durumda olması anlamına gelmiyordu. İşçi sınıfı, "müttefikleri" ile beraber "sürekli" bir mücadele içinde olacak ve bazen bozguna uğrayacak, yenilecek, ama sonunda kazandığı tecrübelerin de yardımıyla "müttefiklerinin başında devrimin kesin zaferini" sağlayacaktı.[116] MDD'yi yıllarca sürecek bir savaş olarak tanımlayan Çayan "Demokratik devrim ile sosyalist devrim arasında bir Çin Seddi yoktur" diyor ve Stalin'in sözüne referansla bu iki devrimi "Bir tek zincirin iki halkası olarak ve bir tek hat olarak görmek gerekir" diye ekliyordu.[117] MDD mücadelesi, işçi sınıfının öncülüğünde gerçekleşirilecek bir köylü devrimiydi. Köylü sınıfı milli hareketin esas ordusunu oluştururken proletarya bu mücadeleye önderlik edecekti.

Çayan "kapitalist olmayan yol" tezine de değinerek bu pek homojen olmayan tezin neredeyse hiç sanayileşmemiş ve sömürgelikten yeni kurtulmuş ülkeler için geçerli olduğunu açıklamıştı. Çayan'a göre işçi sınıfı olmadan antiemperyalist savaşın da sosyalizme geçişin de başarılı olması mümkün değildi. Kapitalist olmayan yol Kamerun, Burundi gibi ülkeler için geçerli olabilirdi ama Türkiye gibi kapitalist gelişmede bir hayli yol kat etmiş ülkede bundan söz edilemezdi.[118] Çayan kapitalist olmayan yolu savunan "Avcıoğlu fraksiyonunun" milli kurtuluş mücadelesinde öncülüğü işçi sınıfına değil asker-sivil zümreye verdiğini belirtiyor, Şahin Alpay'ın ise "kapita-

---

letaryasını harekete geçireceğini ve böylece devrimin "sürekli" olacağı tezi oluşturmaktadır. A.g.m., s. 194.

115 A.g.m., s. 193.

116 A.g.m., s. 195.

117 A.g.m., s. 199.

118 Çayan aslında bunu Mihri Belli'nin *Türk Solu* dergisinde "kapitalist olmayan yol" üzerine tartışmalardaki saptamalarına dayandırıyordu. Belli bu tezin sanayisi hiç olmayan neredeyse "ilkel kabile toplumunun derin izlerini taşıyan" ülkeler için geçerli olabileceğini, kapitalist gelişmede yol kat etmiş Türkiye gibi ülkeler için geçerli olamayacağını belirtmişti. Yazı için bkz. Belli, "Devrimci Şiar Meselesi", *Türk Solu*, sayı 5, 1967, s. 4.

list olmayan yol"u eleştirmekle beraber aslında "değişik bir tarzda tıpatıp aynı şeyleri" söylediğini öne sürüyordu. Çayan "sağ görüş" olarak nitelediği bu yaklaşımın işçi sınıfına ikincil bir rol atfettiğini ve proleter devrimcilere de "küçük burjuva iktidarı için çalışma" görevini yüklediğini iddia ediyordu.[119]

Çayan "Proletaryanın Türkiye'de MDD'ye öncülük etmek için objektif şartları oluşmuştur" derken bunun fiili bir öncülük olmadığını da vurguluyordu: Çayan bununla "Türkiye'nin erişmiş olduğu iktisadi gelişme seviyesi, MDD stratejisine uygundur" diyordu.[120] Türkiye proletaryasının "pratikte öncülüğü", fiili öncülüğü için proletaryanın "sübjektif şartlarının" olgunlaşmış olması gerekiyordu. Yani öncü bir "proletarya müfrezesinin var olması", proletarya yığınlarının büyük kısmının "kendi partisinin komutlarına kulak vermesi" ve işçi-köylü ittifakının sağlanması üzerinde bütün antiemperyalist sınıf ve zümreleri kapsayan milli bir cephenin kurulmuş olması veya bu aşamada yol katedilmiş olması gerekiyordu. Oysa işçi sınıfı henüz sosyalist devrimden, ülkesinin işgal altında olduğundan habersiz biçimde AP iktidarını desteklerken proletaryanın fiili öncülüğünden bahsetmenin "oportünizmin daniskası" olduğunu söylüyordu.[121] Çayan "% 60'ı okuma yazma bilmeyen, feodalizmin baskısı altındaki küçük burjuvalar ülkesinde", "elbette" bir süre daha asker-sivil aydın zümrenin önemli bir rol oynayacağını ileri sürmüştü. Kemalistlerin antiemperyalist mücadelede yerinin "azımsanmayacak kadar önemli" olduğunu da vurgulamış, fakat bunların "tek devrimci alternatif" olmadığının da altını çizmişti.[122] Üstelik proletarya gibi küçük burjuvazi de öz örgütüne sahip değildi. Milli cephenin kurulmasının ilk adımı, Çayan'a göre, proletaryanın siyasi partisinin kurulmasıydı. Ayrıca Çayan proleter devrimcilerin bu süreçte "ikili görev"leri olduğunu ifade ediyordu:

> Mücadelemizin bu evresinde, bu koşullar altında proleter devrimcilerin ana görevi (dikkat edilsin, bütün veya tek görevi değil) işçi yığınlarının dışındaki diğer millici sınıfların veya zümrelerin öz örgütlerine sahip olması için çalışmak, Kemalistlerin cılız da olsa yürüttükleri devrimci mücadelelerine destek olunması değil, işçi sınıfına bütün siyasi gerçekleri açıklama kampanyası ile sosyalist bilinç götürmek, işçilerin kendiliğinden gelişen hareketlerini örgütlemek ve proletaryayı öz örgütüne kavuşturmaktır.[123]

Aslında Mihri Belli'nin fikirleri, yukarıda da açıkladığımız gibi Perinçek grubundan çok da farklı olmamasına karşın, bu tartışmada kendisi Çayan

119 Çayan, a.g.m., s. 198.
120 A.g.m., s. 203.
121 A.g.m., s. 204
122 A.g.m., s. 206.
123 A.g.m., s. 210.

grubunu destekledi. Zaten ayrıldıktan sonraki yazılarında bundan sonra *Proleter Devrimci Aydınlık* (PDA) olarak adlandırılacak Perinçek grubu, tek tek Belli'nin yazılarını göstererek kendilerine yapılan suçlamaların yersiz olduğunu kanıtlamaya çalıştı. Aslında onlar kendilerine karşı tutumun asıl sebebinin Dev-Genç'ten "anarşist" eğilimlerin temizlenmesini istemelerine bağlıyorlardı. Bazı "kişisel çatışmalar", teorik ayrılıklar olarak gösteriliyordu. Hatta PDA, Belli ile *Aydınlık* yayın kurulunda birkaç ay boyunca MDD ile ilgili teorik tartışmalar yaptıklarını ve bu sırada küçük burjuva radikallerinin öncülüğünde de MDD'nin yapılabileceğini, hatta sosyalist devrime bile geçilebileceğini bizzat Belli'nin öne sürdüğünü iddia etmişti. Peki, Belli neden şimdi kendilerine karşı tavır alıyordu? Muhtemelen bu Çayan'ın öğrenciler arasında daha popüler olması ve etkisiyle ilgiliydi. Yoksa Mihri Belli, Alpay ve Berktay'ın yukarıda bahsettiğimiz yazılarının yayımlandığı sırada zaten Perinçek grubuyla beraberdi; yani onlardan çok farklı düşünse buna engel olabilirdi. Üstelik grubun görüşleri tam da o günkü Belli önderliğindeki MDD hareketinin pratiğine uyuyordu, çünkü sınıflararası bir güç birliği değil, derneklerarası bir güç birliği oluşturulmuştu. Ayrıca Perinçek grubu Belli'yi TİP yerine "devrimin öncü partisi", "öz örgütü" olacak bir proletarya partisi kurmak konusunda ikna etmeye çabalıyordu.[124]

Bırakın parti kurmayı, *Aydınlık* dergisi çevresinde toplanan solcular da dağıldılar. *Aydınlık* içindeki gerilim Perinçek grubunun dergiden atılmasıyla sonuçlandı; daha doğrusu *Aydınlık*'ın sahibinin kim olduğu üzerine bir tartışma yaşandı ve iki taraf da dergiye sahip çıktı. *Aydınlık Sosyalist Dergi,* Belli ve Mahir Çayan'ın etrafında toplanan küçük bir grup ile Perinçek etrafında toplanan başka bir küçük grup biçiminde ikiye ayrıldı ve bu ayrılık süreci ve sonrası, nezaketten, incelikten uzak, tatsız bir şekilde yürüdü. Perinçek grubu *Aydınlık* dergisinin devamı olarak değerlendirdikleri ve eski *Aydınlık*'ın sayfa numaralarından devam eden bir teorik dergi yayımlamaya başladı. Bu derginin adı da ufak bir farkla *Proleter Devrimci Aydınlık* oldu. Bu hayli teorik derginin yanında, daha çok köylü ve işçi kitlelerine yönelik bir "kitle dergisi" olarak *İşçi-Köylü* de yayımlanmaya devam etti. Perinçek'in önderliğindeki grup kısa sürede daha keskin biçimde Maoizmi benimsedi ve kendi dergilerinin kapağının *Peking Review* dergisi gibi olması için beyaz renkte hazırlamaya başladı. *Aydınlık Sosyalist Dergi* ise kırmızı kapakla çıkıyordu.[125] Bundan sonra iki dergi sosyalist çevrelerde "*Al Aydınlık-Ak Aydınlık*" veya "*Kızıl Aydınlık-Beyaz Aydınlık*" olarak anılacaktı.

Perinçek önderliğindeki PDA hareketinin genç temsilcilerinden Mehmet

124 M. E. Yıldırım ile görüşme, 19 Mart 2007, Leiden.

125 İnönü Alpat, "Beyaz Aydınlık (Ak Aydınlık)", *Popüler Türk Solu Sözlüğü*, Mayıs Yayınları, Ankara, 1998, s. 48.

Emin Yıldırım *Aydınlık*'ta yaşanan tartışmaları daha çok "grubun Belli'nin pozisyonunu daha açık ve doğru bir teori ile ortaya koymak çabası" olarak değerlendiriyordu. Kendisi o günlerde yapılan tartışmalardan "darbe destekçiliği" ve "kuyrukçuluk" gibi anlamlar çıkarmadığını, bir halk savaşına hazırlık aşaması yaptıklarını düşündüğünü de belirtmişti. Aslında öncelikle grup "kapitalist olmayan yol"a uygun bir tezi benimsemiş, ama giderek radikalleşen sosyalist harekette onlar da süratle daha radikal bir söyleme geçmişlerdi. PDA'nın önde gelen isimlerinden Gün Zileli bunun aslında sol örgütlerle rekabet içerisinde ani biçimde ve taktiksel olarak gerçekleştiğini belirtmiştir. Ona göre PDA, ordu ve Kemalizm üzerine aslında büyük yanılgılar içindeydi. Zaten PDA bu "halk savaşını" gerçeğe çevirmeye çok da istekli olmamış ve belli bir süre deyim yerindeyse oyalanmıştı.[126] O arada stratejiyi uygulamaya karar veren İbrahim Kaypakkaya ve yoldaşları da Perinçek grubundan kopmuş ve ayrı bir hareket olarak pratiğe devam etmişti.

Proleter Devrimci Aydınlık yayımlanmaya başlar başlamaz en doğru MDD stratejisinin kendilerininki olduğunu ortaya koyma çabası içine girdi. İşçi sınıfının öncülüğü üstlenecek durumda olmadığı tezi birçok yazıda işlendi. Hatta grup derginin artık proleter devrimci çizgiyi "saptırmak isteyenlerden kendini temizlemiş" olarak çıkacağını duyurdu.[127] Bundan sonra grup, *Aydınlık*'ı "ilkesiz birlik cephesi" olarak adlandıracaktı. Gruba göre bu "cephe" ilkesizdi çünkü grup içinde TİP, proletaryanın öncülüğü, milli cephe, Kemalizm, MDD, çalışma tarzı, feodalizm, bilinçlendirme eylemi vb. gibi konularda, yani aşağı yukarı ortada ne kadar konu varsa hepsinde görüş ayrılıkları vardı.[128] PDA'ya göre onları birleştiren tek nokta kendilerine yönelik düşmanlıktı.

Yine devrimde öncülük ve Kemalistlerle ilişki konuları, tartışmaların odak noktasını oluşturuyordu. PDA'ya göre Belli "küçük burjuvazinin milli demokratik devrimde öncü olabileceğini ve MDD'den sosyalist devrime geçişin bir zorunluluk değil de şartlara bağlı" olduğunu savunuyordu.[129] Üstelik devamlı olarak küçük burjuva radikalleri ile proleter devrimciler arasındaki "birlik noktaları" üzerinde durmuş, "ayrılık noktaları" üzerinde durmayı hiç gerekli görmemişti. Hatta MDD hareketi ile *Yön-Devrim* çizgisi arasındaki ayrılıklara bile değinmemişti.[130] PDA'ya göre Belli'nin kendile-

126 Zileli, *Yarılma (1954-1972)*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 395.

127 "Yaşasın Proleter Devrimci Aydınlık", *PDA*, sayı 1-15, Ocak 1970, s. 162. Yayın hayatına giriş yazısında Erdoğan Güçbilmez, Doğu Perinçek, Şahin Alpay, Ömer Özerturgut, Atıl Ant, Gün Zileli ve Cengiz Çandar'ın imzası bulunmaktadır.

128 A.g.m., s. 163-164.

129 "Proleter devrimci birlik için ilkesiz birlik cephesini açığa çıkartalım!", *PDA*, sayı 2-16, Şubat 1970, s. 242-251.

130 A.g.m., s. 245.

rine yönelik "küçük burjuva kuyrukçuluğu" suçlaması, bu nedenle oldukça tuhaftı.

MDD/MDH gibi bir ayrımın doğru olup olmadığı, proletaryanın öncülüğü ve radikal küçük burjuvaziyle ilişkilerin yanı sıra Kemalizm üzerine tartışma da tekrar gündeme geldi. PDA, Kemalizmin milli kurtuluşçuluk yönünde tutarlı bir antiemperyalist küçük burjuva ideolojisi olmadığını savunmuştu. Genellikle küçük burjuvazi ile milli burjuvazinin sahiplendiği Kemalizm, bir yönüyle devrimci bir hareket iken diğer yandan emperyalizmle uzlaşan bir akımdı. Bu durumda proleter devrimcilerin görevi Kemalist devrimcilerle işbirliğine gitmek, ama bunu yaparken şüpheci ve sorgulayıcı davranmak olacaktı. PDA bu konuda "Biz küçük burjuvazinin bocalayan niteliğini dikkate alırız... Onunla birlikte bocalamayız" diyordu.[131] Zaten daha önce Alpay, *Türkiye'nin Düzeni* üzerine yazısında Kemalist çizgiyi parlamenter demokrasiye ilişkin tutum bakımından iki kanada ayırmıştı.[132] Bir taraf sol devrimci, diğer taraf ise sağ gerici-parlamentarist kanattı. Sol Kemalistler (yani *Yön-Devrim* hareketi ve solcu subaylar) gerici-parlamentarizmin aslında emperyalistlerin ve onların işbirlikçilerinin baskı aracı olduğunun bilincinde iken, Bülent Ecevit gibi sağ Kemalistler, burjuva parlamentarizmini savunuyordu. Bu sağ kanat, Türkiye'deki parlamentarizmin "gerici niteliğini kavrayamamakta", "demokrasicilik oyununu burjuva demokrasisi olarak kabul etmekte" ve onun üzerine "kanat germekteydi".[133] Ayrıca sağ Kemalistler "bilinçli bir halkçılığa değil, popülizme ve halk dalkavukluğuna" sarılmaktaydı. Alpay bunun "gerçek demokratlık" olmadığını da vurgulamıştı. Hatta demokrasiyi –ironik biçimde– sadece proleter devrimcilerin ve sol Kemalist küçük burjuva devrimcilerinin temsil ettiğini de ifade etmişti.[134]

---

131 A.g.m., s. 252.

132 Şahin Alpay bu bölünmeyi müttefiklerin durumunu iyi bilmek gerekçesiyle şöyle açıklamıştı: "Küçük burjuvazinin en uyanık kesimini meydana getiren asker-sivil aydın zümrenin, Kemalist devrimci çizginin bugünkü ideologları, küçük burjuvazinin bocalayan niteliğini yansıtan bir şekilde, bir sol, devrimci bir de sağ, gerici-parlamentarist iki kanada ayrılmışlır. Bugün bu ayrımı yapmadan, asker-sivil aydın zümrenin bu iki ayrı kanadın liderliğinde bölünmüş olduğunu görmeden, Kemalist devrimci çizginin bugün içinde bulunduğu meseleleri doğru tespit etmeye imkân yoktur. Bu konuda doğru tespitlere varmak ise, kendimiz kadar müttefiklerimizin durumunu da iyi bilmek zorunda olan proleter devrimcileri bakımından büyük önem taşır." Alpay, "'*Türkiye'nin Düzeni*' Üzerine", s. 450.

133 A.g.m., s. 451.

134 Alpay bunu şöyle dile getirmişti: "Bugün, hiç şüphe yok ki, Avcıoğlu'nun sol Kemalist çizgisi, gerek oportünistlerin, gerekse sağ Kemalistlerin soyut bir halk hayranlığına, popülizmine dayanan gerici parlamentarizmden çok daha demokratiktir. Avcıoğlu, bütün bu kimselerden çok daha demokrattır. Kim Türkiye'de demokrasinin işbirlikçi kapitalizmin ve feodal kalıntıların tasfiyesinden ve en geniş siyasi özgürlüklerin toplumun bütün sınıflarına tanınması için mücadeleyle gerçekleşebileceğini savunuyorsa, gerçek demokrat odur. Yarı-sömürge, yarı-feodal yapının üzerine oturtulmuş parlamentarizme demokrasi gözüyle bakan sosyalist kisvesine bürünmüş oportünistler olsun, sağ Kemalistler olsun, bugünkü tutumlarıyla herhalde gerçek demok-

Aslında burjuva parlamentarizmine bakışları –onu emperyalizmin baskı aracı olarak görmeleri– ve ülkede sadece biçimsel bir demokrasi olduğu yönündeki savları açısından çok benzerlik olmasına rağmen, Alpay, Avcıoğlu'nu asker-sivil aydın zümreyi bir bütün olarak değerlendirme konusunda eleştirmişti. Gerçekte Avcıoğlu asker-sivil aydın zümreyi bir bütün olarak görmüyor, özellikle "bürokratlaşan" kesimlerle "devrimci" kesim arasında bir farklılığa işaret ediyor, ama bunu yeterince açıklamıyordu. Her halükarda Alpay'a göre Avcıoğlu asker-sivil aydın zümreyi yekpare biçimde değerlendiriyor ve bu zümrenin tümüyle tutarlı, ilerici ve devrimci çizgide olduğunu sanıyordu. Aslında asker-sivil aydın zümrede bir sola kayıştan söz edilmekle beraber bu herkesi kapsamıyordu. Alpay, Belli'nin de benzer bir hataya düşerek küçük burjuva radikalizmini yanlış anladığı kanısındaydı:

> Ülkemizde küçük burjuva radikalizminin tahlilinde bugüne kadar önemli hatalar işlenmiştir. Bu hataların başlıcası, küçük burjuva radikalizmini, "küçük burjuva bürokrasisinin", "devlet memurları zümresinin" ilericiliği (!) olarak görme eğilimidir. Özellikle Mihri Belli, hemen hemen bütün yazılarında, asker-sivil aydın zümreyi "küçük burjuva bürokrasisi" olarak görmekte ve öyle tahlil etmektedir. Bu düzeltilmesi gereken bir hatadır. Asker-sivil aydın zümre, küçük burjuva ve öğrenci gençliği kapsayan küçük burjuvazinin uyanık kesimidir. (...) Mihri Belli bilimsel sosyalizme aykırı olarak, asker-sivil aydın zümreyi, küçük burjuva bürokratları, devlet memurları olarak anlamaktadır.[135]

PDA asker-sivil aydın zümre saflarındaki gelişmelerin dikkatle izlenmesi gerektiğini vurguluyordu.[136] CHP içinde Ecevit ile sözcülüğünü *Devrim* dergisinin yaptığı grup arasında kıyasıya bir ideolojik mücadelenin geliştiğini ileri sürmüşlerdi. PDA'ya göre bu iki grup arasındaki mücadele, "önümüzdeki devrede asker-sivil aydın zümreye *önderlik*" mücadelesiydi.[137] PDA çizgisi Ecevit'i parlamentarizmin oynadığı gerici rolü görememekle suçluyordu. Ecevit mevcut rejimin demokrasi olduğunu savunarak gitgide "Amerikan emperyalizmi ve yerli ortaklarına karşı tavizci, uzlaşıcı ve teslimiyete da-

---

ratlar değildir. Bugün demokrasiyi Türkiye'de sadece ve sadece proleter devrimcileri ve sol Kemalist küçük burjuva devrimcileri temsil ediyorlar." A.g.m., s. 457.

135 Alpay, "Tek Tutarlı Milli Kurtuluşçu Akım Proleter Devrimci Akımdır", *Türk Solu*, sayı 123, 1970. Ayrıca Alpay *Türkiye'nin Düzeni*'ni incelerken Avcıoğlu'nun doğru olarak bu zümrenin esas özelliğinin bürokrat oluşu değil, küçük burjuva aydını oluşları olduğunun altını çizmişti. Alpay'ın "bu zümre" dediği, Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, İttihat ve Terakki Hareketi, Mustafa Kemal'in milli kurtuluş savaşı yürüten kadrosuydu. Alpay, "'*Türkiye'nin Düzeni*' Üzerine", s. 454-455.

136 "Gerçek Kahraman Kitlelerdir", *PDA*, Ocak 1970, sayı 1, s. 172.

137 "Asker-sivil aydın zümre saflarında mücadele şiddetleniyor", *PDA*, sayı 1, s. 235. (Vurgu eklenmiştir.)

yanan bir politika izlemeye" başlamıştı. PDA'ya göre gerici parlamenter düzende altyapı değişikliklerini gerçekleştirmeye olanak yoktu. Hatta Amerikan emperyalizmi AP-CHP koalisyonunu ülkedeki "devrimci uyanışa karşı en etkili silah olarak" görmekteydi.[138] Ayrıca PDA'ya göre Ecevit tuttuğu yolun "kaçınılmaz bir neticesi olarak" "Kemalist köklerini, Kemalist geleneğini, yani devrimci nesi varsa hepsini ret yolunu" seçmişti. Ecevit bu nedenle Mustafa Kemal'i ve onun mücadelelerini eleştirmekteydi. Hatta PDA, Ecevit ve çevresinin her türlü otoriter, orduya dayanan rejimi "faşist" olarak nitelediğine dikkat çekiyordu; yani onlara göre aslında Ecevit ve çevresi bunu açıkça söylemeye cesaret edemediği halde örtük olarak "Mustafa Kemal yönetimi de faşisttir" demeye getiriyordu. PDA ise faşizmin sınıf temelini unutmanın çok büyük bir hata olduğuna dikkat çekerek faşizmin "sömürülen ülkelerde emperyalizm ve işbirlikçilerinin milli demokratik hareketlere karşı zorbalık ve baskı rejimi" olduğunu vurguluyordu. Ecevit ayrıca "Amerikan ihraç ürünü seçkin zümre-halk", "halk-aydın" çelişmesi teorilerini de benimsemişti.[139] Gerçek sınıf çelişmesi yerine sınıflar-dışı/sınıflar-üstü bir "aydın-halk" çelişmesini ortaya koymaktaydı. PDA'ya göre bu anlayış popülizmin en koyu biçimiydi; bu da zaten emperyalizmin devrim saflarında hâkim olmasını istediği ideolojiydi. Üstelik Ecevit parlamentarizmi tek mücadele biçimi olarak görüyordu ve sokakta mücadele veren sosyalist ve Kemalistleri "faşist sosyalistler", "sol faşistler" ilan etmekteydi. PDA'ya göre bu eğilimler Aybar-Aren oportünizminin ideolojisiydi ve her ikisinin de "küçük burjuvazinin sağ, gerici eğilimleri" olduğunu ortaya koymaktaydı. PDA bu bağlamda Küçükömer ve Divitçioğlu'nun tezlerini de eleştirmişti ve söz konusu ekolün "asker-sivil aydın zümre düşmanlığı teorilerinin şimdi en açık biçimiyle bizzat asker-sivil aydın zümrenin sağcı ideologları" tarafından savunulmasını, bu teorilerin "gerici küçük burjuva kökenini" açıkladığını öne sürmüştü.[140] PDA'ya göre Kemalist saflarda sağ eğilimlerin alt edilmesi devrimci güç birliğine doğru ileri adım olacaktı.[141]

PDA'nın eleştirdiği bir başka sosyalist çizgi ise "Castro-Guevara-Debray çizgisi" idi. Buna göre "'işçi sınıfı zaten devrim yapamayacağı için'" sosyalizmin bazı ilkelerini benimsemiş küçük burjuva aydınlarının içinde toplandığı *foko* önderlik rolü yüklenir ve "sosyalist devrimi yapar(!)"dı. PDA bu çizgiyi "sol sapma" olarak değerlendiriyordu çünkü örneğin Castro gibi devrimciler sömürülen ülkeler için "sosyalist devrim" şiarını ortaya atmıştı. Bu bakımdan "sekter ve gerici" bir şiardı. PDA bu çizgiyi, teoriyi önemsememesi,

138 A.g.m., s. 237.

139 A.g.m., s. 238.

140 A.g.m., s. 238.

141 A.g.m., s. 241.

kitlelerle bağ kurmaya inanmaması ve işçi partisinin değil de *foko*nun önderliğini savunması ve sömürü altındaki ülkelere MDD değil de sosyalist devrimi ortaya atması bakımlarından eleştirmişti.[142] Türkiye'de de bu tutumu savunanlar olduğuna dikkat çekilmişti.

Alpay ülkedeki devrimci hareketi üç gruba ayırıp şemalaştırarak şöyle sunuyordu: Proleter devrimci çizgi MDD'yi öneriyor, "Partinin önderliği olmaksızın devrim olamaz" görüşünü savunuyor ve işçi sınıfının önderliğini zorunlu görüyordu. Modern revizyonist çizgi, "kapitalist olmayan yol"u öneriyor, "Parti olsa da olur, olmasa da olur" görüşünü savunuyor ve "İşçi sınıfı önderliği iyidir, ama zorunlu değildir" diyordu. Castro-Guevara-Debray çizgisi ise sosyalist devrimi öneriyor, "Parti olsa da olur, olmasa da olur" görüşünü savunuyor ve önder, tüm emekçi sınıflar arasında ittifakı temsil eden *foko*'dur diyordu.[143]

Alpay ayrıca MDD ile küçük burjuva radikallerinin milli demokratik yöndeki "hareketleri" arasında ayrım yapmanın önemine dikkat çekiyor,[144] bu hareketlerin MDD'yi hazırlamaktaki "olumlu rolünü" doğru biçimde değerlendirmeyi zorunlu görüyordu. Dünya ve Türkiye tarihi bu zorunluluğu yeterince kanıtlıyordu. Alpay'a göre proleter devrimci tavır şöyle olmalıydı:

> Eğer biz gerçekten proleter devrimcileri isek, emperyalizme karşı yürütülen mücadelede küçük burjuva radikalizmiyle ilişkilerimizi "hem dostluk, hem mücadele" politikası yönetir. Bu politika, emperyalizme karşı ortak mücadelede, küçük burjuva radikallerini daha ileri hedeflere yöneltmek, daha tutarlı olmaya zorlamak ve proletarya hareketinin ideolojik, politik ve örgütsel bağımsızlığını korumak ilkelerine dayanır. Dostlarımızla mücadelede, düşmanlarımızla mücadelede uyguladığımız yöntemleri uygulayamayız. Dostlarımızla mücadele, eleştiri ve ikna yöntemlerine dayanır.[145]

Belli tarafından ortaya atılan, bu grubun hareket/devrim ayrımı yapmasını devrimde küçük burjuvaziye önderlik tanımak için uydurdukları yönündeki iddialara karşılık cevaplarında, aslında onun da öncülük konusunda muğlak bir tutum takındığını, hatta geçmişte MDD'yi küçük burjuvazinin yapacağını ve işçilere örgütlenme imkânını bağışlayacağını bizzat kendisinin savunduğunu söylemişlerdi.[146] Belli bu görüşünü "açık özeleştiri yapmadan" de-

142 Alpay, "İşçi sınıfı ve milli demokratik devrim", *PDA*, sayı 3 (17 Mart 1970), s. 363-368.

143 A.g.m., s. 367.

144 A.g.m., s. 382. Alpay Belli'nin "Devrim ile hareketin böyle bir ayrımı Marksist-Leninist literatürde yoktur" savına karşı olarak Stalin'den eserlere ve Lenin'in III. Enternasyonal "Uluslar ve Sömürgeler Komisyonu Raporu"na bakılmasını önerir. Ayrıca Mao Zedung'un "On People's Democratic Dictatorship" adlı yazısından bir parçayı da bu ayrıma dayanak olarak gösterir.

145 A.g.m., s. 382.

146 A.g.m., s. 383-391.

ğiştirmişti.[147] PDA, küçük burjuva radikallerle ilişkilerin sınırlarını belirlemeye çalışırken, Mihri Belli ayrımları belirtmekten kaçınmıştı:

> Bütün bu yanlış görüşleri savunanlar, bugüne kadar küçük burjuva radikalizmine karşı "hep dostluk, hiç mücadele yok" politikası izlemişlerdir. Küçük burjuva radikalleri ile, milli demokratik devrimi bir küçük burjuva hareketi olarak görmek konusunda tam olarak anlaştıkları için, küçük burjuva radikalizmini eleştirmekten devamlı olarak kaçınmışlardır. *Proleter Devrimci Aydınlık*, 2-16. sayısının başyazısında, bu kişilerin açık olarak *Yön-Devrim* çizgisi ile aralarındaki ayrılığı ortaya koymalarını istedi. Ve bakın aralarındaki ayrılığı nasıl koydular: "Sen sensin, ben de benim; sen Türkiye toplumunda bir devrimci gücü temsil ediyorsun, ben de bir başka gücü; sen bensiz edemezsin, ben de sensiz; gel Milli Demokratik Devrim yolunda omuz omuza yürüyelim". İki sevgilinin konuşmasını andıran bu laflar, yanlıştır. (...) Üstelik küçük burjuvazi ile ilişkiyi, "Sen sensin, ben benim" ve "Ben sensiz yapamam, sen de bensiz" olarak koymak, yine sadece dostluk, sadece birlik yanını belirtmektedir ve bu ilişkinin mücadele yanı, eleştiri yanı hiç yoktur.[148]

Aslına bakılırsa bu tartışmaların etkisiyle *Aydınlık Sosyalist Dergi* (ASD) çevresinden Muzaffer Erdost, Şahin Alpay'ın yukarıda sözünü ettiğimiz yazısının yayımlanmasından bir ay önceki sayıda, devrimde küçük burjuvazinin yerini ve proletaryayla ilişkisini tekrar ele almıştı. Erdost'a göre Türkiye'de ilk milli mücadelede şehir ve köy küçük burjuvazisi çoğunluktaydı ve onun "sınıf ideolojisi" olan bağımsızlık ve demokrasi, "muzaffer ordunun komutanları olan devrimci küçük burjuva demokratlar" tarafından temsil edilmekteydi.[149] Bu nitelemeyle "küçük burjuva radikalleri"nin yanı sıra, subaylara ilişkin yeni bir terim daha sol içinde kullanıma girmiş oldu: Bu sefer subaylar için "küçük burjuva demokratlar" kavramı kullanılıyordu. Erdost'a göre küçük burjuvazinin üstünde ona egemen olabilecek nitelikte bir milli burjuvazi yoktu: "Küçük burjuva aydınlar, özellikle askerî mekanizmanın sağladığı merkezî denetim sayesinde, temsil ettikleri sınıftan kopuk bir güç haline geldiler" ve egemen oldular diyordu Erdost. Ama bu egemenlik, karşı-devrimci güçlerin iktisaden güçlenmesiyle son bulmuştu.[150]

Erdost Türkiye'de proletaryanın en tutarlı devrimci gücü temsil ettiğini öne sürmüştü. Küçük burjuvazi "bocalayan, istikrarsız" bir sınıfken "sonuna kadar devrimci biricik sınıf" proletaryaydı.[151] Erdost PDA çevresinin pro-

147 A.g.m., s. 391.

148 A.g.m., s. 391-392.

149 Erdost, "Devrimde Küçük Burjuvazinin Yeri", *ASD*, sayı 16, Şubat 1970, s. 248.

150 A.g.m., s. 249.

151 A.g.m., s. 262-263.

letaryanın devrimde öncülüğünün objektif ve sübjektif şartlarının "tam" olarak mevcut olmadığı yönündeki iddiasına cevaben, Türkiye'de proletaryanın objektif olarak mevcut olduğunu rakamlara başvurarak gösteriyordu.[152] Ayrıca "sübjektif" koşullar açısından da proletaryanın grev, miting gibi sınıfsal mücadelelere katılımının arttığını ve bunlar sayesinde işçilerin "kendilerinin bir sınıf olduğu bilincine vardıklarını" ortaya koyduğunu öne sürüyordu. Proleter sosyalizmi benimseyen aydınlar, devrimin öncülüğünü başka sınıf veya zümrelere aktarmaya çalışmak yerine proletaryayı kendi sınıf ideolojisiyle donatmalı, yani işçilere bilinç götürmeliydi.[153]

Erdost Türkiye'de küçük burjuva aydınlarının "ayrı bir geleneği" olduğunu vurgulamıştı. Ulusal Kurtuluş Savaşı onların öncülünde yürütülmüştü. Ayrıca Erdost'a göre "emperyalist dönemde ulusal kurtuluş hareketinin devrimci niteliği harekette mutlaka proleter unsurların varlığını" gerektirmezdi.[154] Burada "ölçü", hareketin başarıya ulaşması sonucunda emperyalizmin zayıf düşüp düşmemesiydi. Erdost bu bağlamda ulusal kurtuluş hareketinin devrimci niteliğinin, hareketteki "öncü veya müttefik" sınıflara göre değil, hareketin emperyalizmi zayıflatıp güçlendirmesine göre tespit edilebileceğini ileri sürmüştü. Erdost bu bakımdan küçük burjuva aydınlarının MDD mücadelesini devrimciler olarak destekleyeceklerini belirtmişti. Bu destekle beraber devrime öncülük konusunda yine de çok açık bir tutum yoktu. Erdost bir yandan PDA'cıların öncülüğü küçük burjuva aydınlara vermek için çaba sarf etmesini, "proletaryanın davasına, ideolojisine ihanet sayarız" diyordu.[155] Onlara düşen görev, proleter yığınları bilinçlendirmek, devrim doğrultusunda örgütlemeye çalışmak ama aynı zamanda küçük burjuvazinin devrimci imkânlarını geliştirmekti. Öte yandan Erdost, içinde bulunduğu grup adına Türkiye'de proletaryanın kesin olarak öncü olacağını ortaya koymasa da işçi sınıfında gelişmeler olduğunu kaydediyor ve MDD'nin öncüsünün mutlaka proletarya olması gerekmediğinin altını Stalin'e referansla çiziyordu.

*Foko*culuk Tartışması

Yukarıda söz ettiğimiz gibi MDD hareketinde öncülük, strateji ve taktik tartışmalarında yeni bir mesele de PDA'nın "sol sapma" olarak nitelendirdiği Debraycilik ile ilgiliydi. PDA; MDD'yi reddeden, emperyalizmin egemenliği altındaki ülkeler için doğrudan sosyalist devrimi öneren ve bunun da gerilla

152 A.g.m., s. 263.

153 A.g.m., s. 264.

154 Erdost burada Stalin'in *Marksizm ve Milli Mesele* adlı eserinden alıntı yapmıştır.

155 A.g.m., s. 264-265.

*foko*su öncülüğü altında silahlı ayaklanmayla gerçekleşeceğini savunan stratejiye sert biçimde karşı çıkıyordu.[156] PDA'ya göre Régis Debray, Fidel Castro, Che Guevara, Andre Gunder Frank bu stratejiyi savunuyordu; bunlar ittifaklara karşı çıkıyor veya önem vermiyor, işçi sınıfı partisini değil de gerilla örgütü olan *foko*yu öncü kabul ediyordu. PDA ayrıca devrim aşamasında politik görevlerden ziyade askerî görevlere öncelik verilmesini de eleştiriyordu. *Foko*cular parti kurma teşebbüslerini "boş ve faydasız" görüyordu. Hatta politik tartışmaların boş ve bölücü, yersiz tartışmalar olduğunu iddia ediyorlardı. Onlar MDD'nin "halk savaşı" yerine "gerilla savaşı" kavramını koymuşlardı. PDA'ya göre bu çalışma tarzı, "Guevara ve Peredo'lar gibi yiğit ve namuslu, davasına inanmış, ama büyük yanılgılar içinde olan liderlerin ölümüyle" dağılmaya mahkûmdu.[157] Ayrıca Küba zaferi gibi başarılar "ancak çok özel tarihî tesadüfler"den ibaretti. Berktay'a göre "Küba hâkim sınıflarının ve gerekse Amerikan emperyalizmin uykuda olmasından gelen koşullarda" Küba tecrübesi başarıya ulaşmıştı. Hatta Halil Berktay, "Debray'ın savunduğu gerilla *foko*su emperyalizme karşı silahlı dövüşe inanmış burjuva kökenli aydınların bir askerî örgütüdür, o kadar" demişti.[158] Küba devriminin başarısını doğru devrimci çizgi olarak "dogmalaştırmanın" tehlikelerine dikkat çekmişti.[159] Ona göre Küba Devrimi "dar deneyci bir anlayışının tesadüfi sonucu"ydu.

Aydınlık Sosyalist Dergi'de bütün bu tartışmalara hayli sert ve uzun bir yazıyla Mahir Çayan yanıt verdi. Zaten Çayan PDA'daki yazıların temel olarak kendisinin "Sağ sapma, Devrimci Pratik ve Teori" yazısının eleştirisi olduğunu ileri sürüyordu. Çayan 1970 yılının Haziran ayında çıkan "Yeni Oportünizmin Niteliği Üzerine" adlı yazısında her çeşit "oportünizmin temelinde korkaklık, azimsizlik ve proletaryanın devrimci zaferine inanmamak yatar" diyordu.[160] Çayan yazının tamamında PDA ile dalga geçiyor, grubu (Amerika'da eğitim gören Berktay gibi akademisyenlere yönelik olduğu anlaşılan biçimde) "Kampüs Maoistleri" olarak adlandırıyordu.[161]

Çayan öncelikle Fidel-Guevara ve Küba deneyimi karşısındaki tutumunu açıklamış ve Berktay'ın Küba devriminin başarısını "tesadüfi" bir şekilde "Amerikan emperyalizmin uykuda olmasından" gelen koşullara bağlamasıyla adeta dalga geçmişti.[162] Ona göre ancak "bir metafizikçi" devrimleri "tesa-

156 Berktay, "Proleter Devrimci Çizgi ve Bazı Yanlış Eğilimler", *PDA*, 2-16 Şubat 1970, s. 296-328.

157 A.g.m., 323.

158 A.g.m., s. 321.

159 A.g.m., s. 327.

160 Çayan, "Yeni Oportünizmin Niteliği Üzerine", *PDA*, Haziran 1970, sayı 20, s. 128.

161 A.g.m., s. 135.

162 A.g.m., s. 133.

düf ve mucizelerle" açıklardı. Çayan'a göre Küba devriminin başarılı olması dünya kapitalizminin mevcut durumuyla ilgiliydi. Ayrıca Çayan, Fidel Castro'nun, Che Guevara'nın ve Debray'ın "dogmatik önerilerinin" karıştırılmaması gerektiğine dikkat çekiyordu. Çayan'a göre Debray "oportünist" çizgideydi; Castro ise sosyalist devrimi değil MDD stratejisini savunuyordu. Çayan ayrıca Castro-Guevara ve bütün Latin Amerikalı proleter devrimcileri "sol oportünist" ilan edenlerin "pasifistler" olduğunu iddia etmişti.[163] Çayan'a göre bu Mao'yu "Amerikanca" yorumlayanların işiydi.

Çayan daha sonra PDA çevresine karşı Mao'nun yeni demokratik devrim teorisinin ana niteliklerini kendi değerlendirmesine göre sundu: PDA çizgisinin örgüt konusunu doğru anlamadığını ileri sürüyordu. Çayan'a göre "şehirleri temel alan" oportünist görüş, "Libya gibi ülkelerdeki milliyetçi subayların ilerici cunta hareketlerini halk savaşı" olarak görmekteydi. Konu yani yine dönüp dolaşıp subayların devrimde oynayacakları role gelmişti. PDA'nın *İşçi-Köylü* gazetesinden bir alıntı yapan Çayan, PDA'nın Belli'ye yönelik suçlamasını tersine çevirerek kendisiyle küçük burjuva radikalleri[164] arasında aslında hiç ayrım yapmadıklarını ileri sürmüştü. PDA küçük burjuva radikalleri ile ilişkiyi "hep dostluk, mücadele yok" diyen sağ oportünist çizgide oluşturmuştu. Ona göre PDA bu durumu şu sözlerle açığa vuruyordu:

> Bizim partimiz Milli Kurtuluş Cephesi'dir. Bizim partimizin komutanı Mustafa Kemal'dir. Bizim partimizin üyeleri Amerikan sömürücüleri ile ortaklık etmeyen bütün bir MİLLET'tir.[165]

Çayan'a göre PDA'nın "milli cephe partisi" dediği aslında "Kemalist Doğan Avcıoğlu'nun" kurmayı planladığı Devrim Partisi'ydi. Hatta PDA "halk savaşı" derken Çayan'a göre aslında ilerici askerî darbelerden söz etmekteydi. Ayrıca bu konuda PDA'nın bir çelişkisine de dikkat çekerek proletaryanın öz örgütünü kurmadan milli bir cephenin kurulamayacağını ileri sürdü.[166] Çayan PDA'nın yukarıdaki alıntıda yer alan sözlerine şu karşılığı verdi:

---

163 Çayan şöyle yazmıştı: "Ve ülkemizde de, kampüs Maoizminin şubesi olan oportünizmin sözcüleri, tıpkı Amerikalı ideologları gibi, bu farklı ideolojileri (yani A.G.Frank, Debray oportünist çizgileri ile Kübalı muzaffer proleter devrimcilerin Leninist çizgisini) karıştırarak, Debray'ın kitabına atıfta bulunarak, F. Castro-Che Guevara'yı eleştirmeye kalkmaktadırlar. Yeni oportünizmin sözcüleri kırlardan şehirlerin kuşatılmasını öneren Latin Amerikalı muzaffer proleter devrimcilerini Debray'ın dogmatik formülasyonları ile mahkûm edip onların Leninist çizginin dışında olduklarını söyleyerek, büyük proleter devrimcisi Mao Tse Tung'u da *Amerikanca* yorumlayarak korkaklıklarına ve ihanetlerine ideolojik kılıf bulacaklarını zannetmektedirler!", a.g.m., s. 136.

164 Çayan'ın Kemalist-antiemperyalist subaylara yönelik olarak kullanmayı tercih ettiği terim "küçük burjuva radikalleri"ydi.

165 A.g.m., s. 144, (Perinçek, *İşçi-Köylü*, sayı 7, 1969, s. 4).

166 Çayan, a.g.m., s. 155.

> Bizim partimiz ne milli cephe partisidir, ne de bizim partimizin komutanlığı, küçük burjuva radikallerine aittir. Biz sosyalistlerin partisi, Marksist bir partidir ve partimizin de eylem kılavuzu Kemalizm değil, bilimsel sosyalizmdir! Ve bu parti, milli cephenin ve halk ordusunun komutanı olduğu an işçi sınıfının hegemonyası *fiilen* gerçekleşmiş olacaktır.[167]

Bu güçlü iddia ve Kemalizm/Kemalistler ile arasına bir ayrım koyan politik duruştan sonra Çayan, PDA'nın Kemalizm üzerine görüşlerini de eleştirdi. Çayan, PDA'nın Kemalizmi devrimci sol ve parlamentarist sağ olarak iki kanada ayırmasına karşı çıkıyor ve Kemalizmi sağ-sol biçiminde "metafizik" bir ayrıma tutmanın "idealizm" olduğunu belirtiyordu. Çayan asker-sivil aydın zümrenin Kemalizm ile bir ve aynı şey olamayacağını, hatta bu düşüncenin "saçma" olduğunu öne sürüyor, bunu "sağ görüş" olarak nitelendiriyordu.[168] Ayrıca asker-sivil aydın zümrenin, küçük burjuvazinin bir tabakası olduğunu, Kemalizmin ise bu kesimin veya küçük burjuvazin "en radikal tutumu, politik görüşü" olduğunu vurgulamıştı.[169] PDA'cılar asker-sivil aydın zümreyi iki kanada ayırması gerekirken onlar politik görüşü ayırmaya kalkmışlardı. Çayan'a göre burada amaç "kavram karışıklığı" yaratıp grubun sağ görüşünü meşrulaştırmaktı.[170] Kemalizmin sağ-sol diye ayrılması "artçı, pasifist teorinin zorunlu bir işlemidir" diyen Çayan bunu şu şekilde açıklamıştı:

> Bir yandan "Yurt çapında esas mücadele Kemalistlerle işbirlikçiler arasında olmaktadır", "Proletaryanın devrimde öncülüğünün objektif şartları yoktur" denilerek bu evrede Kemalistlere öncülük için açık bono verilerek Kemalizm abartılmakta, yüceltilmekte, diğer yandan da emperyalizmle uzlaşanlar da Kemalizm kapsamı içine sokularak Kemalizm azımsanmakta, aşağılanmaktadır. *Yani aynı anda Kemalizmin devrimci potansiyeli hem büyütülüyor hem de küçültülüyor.* Bu, Kemalizmin hem büyültülmesi, hem de küçültülmesi şeklinde iki yönlü hata, meselelere proleter devrimci bir gözle bakamamaktan oluştuğu gibi, aynı zamanda da işçi sınıfının küçümsenmesinden meydana gelmektedir. Her çeşit oportünizm, en son tahlilde, işçi sınıfı ve müttefiklerinin yanlış değerlendirilmesine dayanır.[171]

Çayan Amerikan emperyalizmine karşı mücadele verirken bunu "Kemalist devrimciler olarak değil, proleter devrimciler" olarak yaptıklarını vurgu-

167 A.g.m., s. 144.

168 Çayan, "Sağ Sapma Devrimci Pratik ve Teori", *THKP-C:Dava Dosyası, Yazılı Belgeler*, Yar Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 1988, s. 142.

169 *A.g.e.*, s. 214.

170 *A.g.e.*, s. 215.

171 *A.g.e.*, s. 145. Özgün metindeki vurgular korunmuştur. Çayan'ın bu makalesi aynı adla *Aydınlık Sosyalist Dergi*'nin 15. sayısında yayımlanmıştır.

luyordu. Ayrıca halkın kurtuluşunu "küçük burjuva yurtseveri olarak değil, proleter devrimciler olarak" savunduklarını belirtmişti. Kemalistlerle ittifak politikası izlerken son hedefin sosyalizm olduğunun unutulmaması gerektiğini de hatırlatıyordu.[172] Çayan Kemalizmin niteliği konusunda şunları yazmıştı:

> Kemalizm, küçük burjuva milliyetçiliğinin işgal altındaki bir ülkede –Türkiye'de– emperyalizme karşı bir isyan bayrağıdır. *Kemalizm, emperyalizmin boyunduruğu altındaki bir ülkede Doğu halklarının milli kurtuluş bayraklarını yükselten, emperyalizmi yenerek milli kurtuluş savaşlarını açan bir küçük burjuva milliyetçiliğidir.* Türkiye'deki küçük burjuvazinin en radikal çizgisi olan Kemalizmi karakterize eden yalnızca "Milli kurtuluşçuluk" ve "Laiklik" öğeleridir. Eşyanın doğası gereği Kemalizmin belirli bir iktisat politikası yoktur ve olmamıştır. Küçük burjuvazinin emekle sermaye arasında bocalayan genel niteliği, Kemalizmin iktisat politikasında yansımaktadır. (...) Kemalizmi bugüne kadar ayakta tutan, ona ruh veren milli bağımsızlıkçı niteliğidir. *Kemalizmin antiemperyalist niteliği bir tarafa bırakılırsa, ortada Kemalizm diye bir şey kalmaz.* Bu nedenle ancak emperyalizmin karşısındaki saflarda yer alanlar, Kemalizme sahip çıkabilirler. Emperyalizmle uzlaşarak antiemperyalist hareketleri kınayanlar, emperyalizmin iktidar aracı olan Filipin tipi demokrasiye kanat gerenler, sağında da olsa Kemalist saflarda yer almazlar. *1919'da Amerikan mandasını isteyenler ne kadar milli bağımsızlıkçı ve Kemalistseler, 1969'da anti-Amerikan hareketleri sabote etmeye çalışarak antiemperyalist safları dağıtmak hevesinde olanlar, milli kurtuluşçulara "gözü dönmüş demokrasi düşmanları", "halka inanmayan yobaz aydınlar" diye kara çalarak Amerika'ya taviz verme politikasında işbirlikçilerle yarış halinde olanlar da o kadar Kemalisttirler. Ve bu Kemalistler ne kadar devrimci iseler, onları Kemalist saflara sokan görüş de bir o kadar devrimcidir!..*[173]

Yukarıda söz ettiğimiz gibi PDA özellikle Çayan tarafından devrimde küçük burjuvazinin öncülüğünü savunmakla suçlanmıştı. Çayan PDA'yı "Sağ Sapma, Devrimci Pratik ve Teori" başlıklı yazısıyla eleştirerek işçi sınıfının öncülüğünün objektif şartları oluşmadığı düşüncesinin milli demokratik devrim düşüncesine uymadığını, bunun sağ sapma bir düşünce olduğunu belirtmişti. Aslında Dev-Genç içinde Perinçek grubunun bir sol cuntayı desteklediği şüphesi vardı. Özellikle Avcıoğlu ve *Devrim* dergisi çevresiyle çok yakın ilişkiler kurması dolayısıyla Ankara'da hareket eden bu gruba Dev-Genç'liler de şüpheyle bakıyordu.

Çayan bu bağlamda "Maocu fraksiyonun" modern revizyonizmi ve "kapi-

172 *A.g.e.*, s. 219.

173 *A.g.e.*, s. 141-142. (Vurgular korunmuştur.)

talist olmayan yol"u eleştirmesini pek inandırıcı bulmuyordu. Ona göre grubun asıl amacı revizyonist çizgilerini "daha akıllıca" savunabilmekti. Çayan FKF Başkanı Yusuf Küpeli'nin tanıklığına da başvurarak PDA çevresinin "şehir küçük burjuvazisi" ile girdiği eylemlerde onları ön plana çıkarmaya gayret ettiklerini, "Bırakın sloganları onlar atsın, siz peşlerinden yürüyün" gibi öğütlerde bulunduklarını da belirtiyordu. Çayan'a göre bu çizginin ideolojisi "korkaklığın ve pasifistliğin ideolojisi" idi.[174] Çayan, Doğu Perinçek'in gençlik eylemlerine anarşizmin ve terörizmin karıştırılmaması uyarılarından dolayı grubu "icazetli sosyalizmin bir değişik ifade tarzı" olarak değerlendirmiş, sosyalistler ile PDA arasındaki anlayış farkını şu şekilde yorumlamıştı:

> Bu nedenle biz sosyalistler işçi sınıfına asıl hedefin ne olduğunu ve bu hedefe gitmede Milli Demokratik Devrimin zorunlu bir durak olduğunu söyleyerek, bizim partimizin sosyalist bir parti olması gerektiğini belirterek sosyalist siyasi bilinç götürüyoruz. Bu aşama da milli burjuvazi ve küçük-burjuvazi (özellikle asker-sivil aydın zümre) ile proletarya arasında hiç bir fark görmeyerek her ikisine de aynı bilinci götürmeyi savunan sizler ise, hem işçi sınıfına hem de milli ve küçük-burjuvaziye "Bizim Partimiz Milli Cephe" diyerek aynı örgütü hedef göstermektesiniz! İşte aramızdaki küçücük ayrılık, yani gerçek sosyalist ile küçük-burjuva oportünisti arasındaki *küçücük (!) fark* da burada düğümlenmektedir.[175]

Aydınlık içinde çıkan tartışmalarda PDA'nın hareketten kopmasına yol açan en önemli tartışmalar zaten devrimde öncülük sorunu ve yukarıda da söz ettiğimiz gibi Kemalizme bakış üzerineydi. PDA yine de Jön Türklerden Mustafa Kemal'e kadar küçük burjuva aydınlarının emperyalizme sürekli karşı durduklarını ve çıkarlarının feodalizme ve emperyalizme karşı olduğunu da vurgulamıştı. Öte yandan PDA, *Aydınlık* çevresinin Kemalizmin devrimdeki yeri üzerine görüşlerini doğru bulmadığını da belirtmişti. Alpay'a göre yukarıda alıntılanan Çayan'ın yazısındaki "Kemalizm soldur, milliyetçidir, milli kurtuluşçudur" yönündeki saptamalar yanlıştı ve demagojiydi:

> Kemalizm Türkiye'de küçük burjuvazinin aydın kesiminin uyanık, sınırlı da olsa bilinçli kesiminin ideolojisidir. Kemalizmi sadece milli kurtuluşçuluk olarak görmek, onun uzlaşıcı yanını görmemek, ancak onun bir küçük burjuva siyasi akımı olduğunu reddetmekle, onu emperyalizm çağında sadece ve sadece proleter devrimci akımın sahip olduğu tutarlı, sonuna kadar milli kurtuluşçu niteliği tanımakla mümkün olabilir. Ki, bu pratikte, dostlarımız-

174 *A.g.e.*, s. 214-215.

175 Çayan, "Yeni Oportünizmin Niteliği Üzerine", *a.g.e.*, s. 209-210. Bu yazı *ASD*'nin 20. sayısında yayımlanmıştı. (Vurgular korunmuştur.)

la kendimizi karıştıran sağ oportünist hataların işlenmesine yol açar. "Kemalizmin antiemperyalist niteliği bir tarafa bırakılırsa, ortada Kemalizm diye bir şey kalmaz" lafları, bu sağcı eğilimin çok açık bir ifadesidir.[176]

PDA, asker-sivil aydın zümre veya küçük burjuva radikalizmi olarak adlandırdığı bu çevrede antiemperyalist hareketin giderek yükseldiğini gözlemlese de[177] birçok sosyalist gibi bu kesimin küçük burjuva niteliğinden dolayı geçmişte olduğu gibi gelecekte de tutarlı bir çizgi izlemekte zorlanabileceği konusunda da uyarıda bulunmuştu. Bu nedenle devrimin kesin başarısı proletaryanın tek bir parti altında devrimin öncü partisi olabilmesine bağlı olacaktı.[178] Fakat henüz proletaryanın öz örgütü olmadığı da vurgulanmıştı; öyleyse proletarya hangi örgütle devrimin öncüsü olabilirdi? Kendisini proletaryanın temsilcisi olarak gören grup küçük burjuva radikalleriyle tekrar işbirliği yapılması çağrısını tekrarlamıştı. ASD'den ayrıldıktan sonra Perinçek ve arkadaşları yukarıda söz ettiğimiz gibi Mao'nun düşüncelerini daha açık ve belirgin biçimde savunmaya giriştiler. Zamanla Mao'nun "İktidar tüfeğin namlusunun ucundadır" sözünü benimsediler ve Çin Halk Devrimi gibi kırlardan bir devrim başlatmayı savundular.

Toparlarsak, Çayan-Perinçek liderliğindeki gruplar birbirinin devrimci çizgisinin "yanlış" olduğu, en azından "sapma" olduğu kanısındaydı. İki taraf da birbirini asker-sivil aydın zümreyi yanlış algılamakla, yanlış değerlendirmekle ve onun peşine takılmakla suçluyordu. ASD çevresi PDA'yı küçük burjuva radikalizmi ile aralarına mesafe koymamakla, hem teorik olarak hem de pratik bakımdan "kuyrukçuluk" yapmakla, yani pratik eylemlerde Kemalistlerin arkasına sığınmakla, teorik olarak da öncülüğü onlara vermekle suçluyordu. PDA ise ASD çevresinin fikir ve ilkelerinde bir bütünlük olmadığını iddia ediyor, kendi görüşlerinin Mihri Belli'den farklı olmadığını, hatta MDD'nin ancak işçi sınıfı öncülüğünde yapılacağını ortaya koydukları için teoriyi "revizyonizmden" kurtardıklarını öne sürüyorlardı. Ayrıca "gerilla savaşı" pratiğine karşı çıkıyor, Dev-Genç'in içinden, sonra da devrimci hareketten "anarşizmin" temizlenmesini istiyorlardı. PDA çevresi her ne kadar işçi sınıfında hızlı gelişmelerden söz etse de proletaryanın öz örgütünün kurulması için vaktin henüz erken olduğunu savunuyor ve "küçük burjuva radikallerini" dikkatle izliyordu. Fakat bu görüşler Türkiye tarihinin en büyük toplumsal olaylarından biriyle, en büyük işçi direnişiyle beraber hızla değişecekti.

---

176 Alpay, a.g.m.

177 Örneğin, bkz. "Aydınlık'ta Dünya ve Türkiye: Asker-sivil aydın zümre saflarında mücadele şiddetleniyor", *Proleter Devrimci Aydınlık*, Ocak 1970, s. 235.

178 Alpay, a.g.m., s. 562.

Büyük Kırılma: 15-16 Haziran

Türkiye tarihinin en büyük işçi eylemi 15-16 Haziran 1970 günü yaşandı ve bu önemli olay Türkiye solunu da derinden etkiledi. Kimse işçilerden böyle bir direniş beklemiyordu. Türkiye'de işçiler yaklaşık on senedir son derece hareketli olmalarına, sık sık grevler yapmalarına ve örgütlülükleri son derece artmış olmasına rağmen TİP'liler dışında kimsenin dikkatini pek çekememişlerdi. Bu nedenle AP hükümetinin DİSK'i kapatma girişiminde bulunmasına karşı işçilerin geliştirdiği kendiliğinden hareketin bir şok etkisi yarattığı rahatlıkla söylenebilir. AP hükümeti sendikalar yasasını değiştirerek DİSK'i etkisizleştirmeye çalışıyordu.[179] DİSK, tüm işçileri bu yasa değişikliğini protesto etmeye çağırmıştı ve 10-15 bin kadar sendikalının gösterilere katılması beklenirken rakam 150 bine kadar ulaşmıştı. İzmit ve İstanbul'dan, Gebze-Tuzla-Kartal civarında yoğunlaşan fabrikalardan işçiler, şehir merkezine doğru yürüyüşe geçmişti. DİSK'in eylemi durdurma yönündeki çağrılarına rağmen işçiler yürüyüşe devam etmiş, İstanbul Valiliği önüne gelmelerini engellemek için Haliç'teki köprüler kaldırılmıştı. Emniyet güçleri ve askerlerle işçiler arasında çatışmalar çıkmış, olaylar iki günde zor durdurabilmişti. Çatışmalar sırasında bir polis ile iki işçi hayatını kaybetmiş ve yüzlerce işçi de yaralanmış, binlerce kişi gözaltına alınmış, iki ay süreyle sıkıyönetim ve sokağa çıkma yasağı ilan edilmişti.

Hükümet, büyük direnişi "ihtilal denemesi" olarak adlandırmış ve 15-16 Haziran eylemleri hükümet kadar devrimci gençleri de sarsmıştı. Bazı Dev-Genç'liler destek amacıyla yürüyüşe katılmış hatta olayları yönlendirmeye çalışmıştı ve bu nedenle askerî mahkemede yargılanan öğrenciler de olmuştu. Yıldırım'ın kitabında aktarılan konuşmalara göre Dev-Genç'lilerin olaylara ne kadar şaşırdığı açıkça belli olmaktadır.[180] Dev-Genç'liler hareketi yönlendirmeye çalışmışlardı ve bu nedenle sendikacılarla aralarında tartışmalar da yaşanmış, hatta sendikaları ekonomik çıkar elde etme amacıyla sendika kurmakla suçlamışlardı.[181] Aslında bazı işçi liderleri de benzer görüşteydi.[182] Dev-Genç bu eylemi işçilerin sınıf bilincini kazanmakta olduğunun ilk işaretlerinden biri olarak değerlendirmişti fakat onlara göre sendikacılar işçileri yanlış yönlere sürüklüyor ve sınıf mücadelesini baltalıyorlardı.[183] Dev-

179 Ahmad, *a.g.e.*, s. 146.

180 Bunlar, Haşmet Atahan ile başka Dev-Genç'lilerin yaptığı telefon konuşmalarıdır. Konuşma kayıtları (teypleri) İTÜ kampüsünde yapılan polis aramasında bulunmuştu. Bu kayıtlar mahkemede öğrencilerin işçi direnişi ile ilgilerini kanıtlamak için delil olarak sunulmuştu. Kayıtların yazılı dökümü Yıldırım'ın kitabında verilmiştir. Bkz. Yıldırım, *a.g.e.*, s. 394-402.

181 Akt. Yıldırım, *a.g.e.*, s. 397.

182 Örneğin bkz. Sırrı Öztürk, *15-16 Haziran Direnişinin Anıları*, Sorun Yayınları, İstanbul, 1976, s. 12.

183 Yusuf Küpeli, "15-16 Haziran Direnişi Dev-Genç Broşürü", akt. Yıldırım, *a.g.e.*, s. 392-393.

Genç'liler işçilere doğru bilinç kazandırarak onları "dar görüşlü ve işbirlikçi" sendikacılardan kurtarmayı bu olaydan sonra kendilerine hedef belleddiler ve sol hareket giderek radikalleşti.

Direnişten sonra uygulamaya konan sıkıyönetim, özellikle Dev-Genç içinde bazı gruplar arasında ordunun siyasetteki rolü üzerine tartışmaları tekrar alevlendirdi ve kısmi görüş değişikliğine yol açtı. Yürüyüşe katılan Dev-Genç'lilerin gözlemleri polisin aksine askerin eylemcilere daha yumuşak davrandığı yönündeydi. Fakat eylemi sona erdirmek ve güvenliği sağlamak için askerlere gerekirse işçilere ateş etme emri verilmiş olması, devrimci gençlere ordunun düzeni korumak için işçilere karşı kullanılabileceğini göstermişti.[184]

İşçi direnişinden sonra PDA özellikle ordunun rolü konusundaki tutumunu keskin biçimde değiştirdi. Daha önce TİP'in ordu hakkındaki tezlerine karşı çıkan, orduyu halka karşı bir kuvvet olarak göstermesini son derece sert biçimde eleştiren PDA çevresi, 180 derecelik bir dönüşle orduyu egemen sınıfların en gelişmiş baskı aygıtı olarak tanımlamaya başladı. PDA artık ordunun sınıflar-üstü bağımsız bir organ olmadığı, burjuva sınıfının egemenliğini koruma aygıtı olduğu yönündeki klasik Marksist-Leninist görüşü savunmaya başlamıştı:

> Dünyanın her yerinde ordu, mekanizması, emir ve komuta zinciri, teşkilatlanması bakımından hâkim sınıfların örgütüdür. (...) Orduda devrimci güçlerin de bulunmasına bakarak yapılan yanlış değerlendirmeler, kendi arzumuzu gerçeğin yerine koymaktan başka bir anlam taşımaz. Bu konudaki bütün uydurma teoriler, eninde sonunda sosyal pratiğin mihenk taşına çarpar ve parçalanır. Ordumuz "ulusun ordusudur", "milli kurtuluşçu geleneğe sahiptir", "Kemalisttir" diyerek, kendi sübjektif görüşümüzü onun esas niteliğinin yerine koyarak hareket edebilir miyiz? Böyle hareket edersek, sıkıyönetimin işbirlikçi patronlarının çıkarlarını korumasının ve işçileri ezmesinin nedenini açıklayamayız.[185]

Ayrıca PDA, devlet organlarıyla mücadele etmeden devrim yapılabileceğini düşündükleri için "reformist ve revizyonistleri" sertçe eleştirmeye başlamıştı. 15-16 Haziran'daki tutumu nedeniyle TİP de (öteden beri ordunun siyasetteki rolü konusundaki karşı tavırlarına rağmen) ordunun işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki sınıf mücadelesinde "tarafsız" kalabileceğini öne sürdüğü için kınanmıştı. Hatta PDA, ordu ve devlet hakkındaki görüş ve tutumları nedeniyle "küçük burjuva akımları" olarak değerlendirdiği *Devrim, Emek*

---

184 Hatta Bozkurt Nuhoğlu, sola yakın askerlerin işçilere bir anlamda izin verdikleri için yürüyüşün uzun sürebildiği kanısındadır. (Bozkurt Nuhoğlu ile görüşme, 20 Ekim 2007, İstanbul).

185 "Burjuva Devlet Teorilerini Yıkalım", *PDA*, sayı 23, Eylül 1970, s. 350-359.

ve *Aydınlık Sosyalist Dergi*'nin, devleti "sınıflar-üstü" görmekle ve devletin hâkim sınıfların "baskı aracı olduğu gerçeğini" inkâr etmekle suçlamıştı.[186] PDA'ya göre hâkim sınıfların baskı mekanizması ancak halkın örgütlü gücüyle parçalanabilirdi. Emperyalistlerin "şiddeti" halkın "devrimci şiddetiyle" altedilecekti; bu da ancak proletarya partisi önderliğinde halk yığınlarının devrimci gücüyle mümkün olabilirdi.[187]

PDA Çin'in Sovyetler Birliği'ne karşı tutumunu benimsiyor ve Sovyetler'in kapitalist olmayan yoldan kalkınma tezini "revizyonist" olarak nitelendiriyordu; Marksist-Leninist/Maocu yol, emperyalistlerin ve gericilerin bütün baskı mekanizmalarını kırma ve halk savaşı yoluydu.

Ordu hakkındaki fikirlerde yaşanan köklü değişimlere rağmen PDA ordu içinde küçük burjuva çevrelerden gelme Kemalist subayların milli bağımsızlık için devrimci mücadeleye katılma eğiliminin yükselmeye başladığına da işaret etmişti. Öte yandan Türk ordusunun bir halk ordusu olduğu, milli kurtuluşçuluk geleneğine sahip olduğu ve Kemalist olduğu yönündeki görüşlerin "sübjektif" fikirler olduğuna da dikkat çekilmişti. Bu fikirler sıkıyönetimin neden işçi sınıfına karşı burjuvaziyi koruduğunu veya Türk ordusunun NATO üyesi olarak Amerikan emperyalizmine bağlı olduğunu açıklayamıyordu. Ayrıca PDA, *Devrim* çevresini de işçi eylemini görmezden gelmek ve sıkıyönetim konusunda hiç haber yapmamakla suçlamıştı. Halbuki PDA'ya göre işçi sınıfında "çok önemli bir nitelik değişmesi" gerçekleşmişti. İşçi sınıfı her gün daha bilinçli, daha güçlü olarak mücadele gücüne sahip çıkıyor, *Devrim* gazetesi ise bu gelişmeleri "küçük burjuva aydın kadroların gözünden kaçırmaya" çalışıyordu.[188]

PDA sonuç olarak ordu içinde MDD'ye katılabilecek antiemperyalist subayların var olduğuna işaret etmekle beraber, bunun tüm ordunun milli kurtuluşçu geleneğe sahip olduğu iddiasını kanıtlayamayacağını ve ordunun halkçı olduğu anlamına gelmeyeceğini vurgulamıştı. *Devrim* gazetesinde Türkiye'de devletin "sınıfsal karakterinin", "devletin evrensel karakterinden" farklı olmadığı hatırlatılmıştı.[189] Ayrıca *Devrim* çevresindeki yazarların "kurtarıcı" olarak "devamlı surette" orduyu göstermesi, devrimci çevreleri eylemsizleştiriyordu. *Devrim*, tarihten kalan "milli kurtuluşçu mirasa" ve "içindeki Kemalist subayların varlığına rağmen, ordunun hâkim sınıfların baskı aracı olduğu gerçeğini" de örtüyordu.[190] Sıkıyönetim karşısında susmak zaten "Kemalist devrim doğrultusunda" bir tutum değildi.

186 A.g.m., s. 359.

187 A.g.m., s. 359.

188 A.g.m., s. 356.

189 "Burjuva Devlet Teorilerini Yıkalım", s. 357.

190 "Sıkıyönetim tekelci sermayenin halkımız üzerindeki baskı aracıdır", s. 171.

Bununla beraber PDA "Devrimci Ordu Gücü"ne değinmiş, devrimci mücadelenin "ordu saflarında da" devrimci birikim yarattığına dikkat çekmişti. Devrimci Ordu Gücü halkın mücadelesinin bir parçasıydı ve ordunun devrimci unsurları halkın mücadelesinin parçası olarak güçlenecekti. Hatta PDA "27 Mayıs Anayasası'nı savunan subaylar, halkı ezme hedefini güden ve Anayasa'ya aykırı emirleri dinlememelidir" demişti.[191] Emperyalizm ve işbirlikçilerinin hâkimiyeti genellikle "emperyalist devletin askerî istilasına değil, yerli orduların bekçiliğine" dayanmaktaydı. Ordudaki yurtsever, devrimci unsurlarla ordu kurumunu bir tutmak yanlıştı. Küçük burjuva radikallerini halk için halkla beraber mücadeleye yöneltmek gerekiyordu.

Bu anlayış değişikliğinin nedenleri tam olarak anlatılmamıştı. PDA'nın önde gelenlerinden Gün Zileli konuya ilişkin olarak ASD ile yaşanan ayrışmadan sonra rakibi zayıflatmak için kendilerinin daha sol bir tutum aldığını öne sürmektedir. Ona göre PDA'nın aslında burjuva devlet teorisini eleştirmeye başlaması sadece taktik bir değişikliktir. Aslında Zileli'ye göre PDA, ordu ve Kemalizm hakkında yanılgılar içindeydi.[192] Zileli'nin de iddia ettiği gibi PDA'nın çelişkili fikirler öne sürdüğü açıkça belliydi. Egemen sınıfların halkın mücadelesine karşı orduyu kullanması planının başarılı olamayacağına inanılıyordu. Fakat bundan birkaç ay sonra bu sefer Türkiye'de ordunun devrimci olmasından dolayı faşist diktatörlüğün kurulamayacağını iddia edenler eleştirilmişti. Hatta PDA asker-sivil aydın zümrenin Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren işçi sınıfının öz güç olmasına karşı çıktığını hatırlatmıştı. PDA zaten daha önce de Dev-Genç tarafından tutarlı olmamakla eleştirilmişti.[193]

PDA'cılar aşağı yukarı 1970 yılı sonlarında SSCB'yi "sosyal emperyalist" olarak tanımlamaya başladı. Belli ve ASD çevresiyle ayrıldıkları nokta bu sefer esas olarak Mao Zedung düşüncesini ve Çin'in o yıllarda SSCB'ye karşı benimsediği politikayı kabul etmeleriydi. Bundan sonra temel çelişme tekrar belirlenecek ve "ezilen dünya halklarıyla emperyalizm ve sosyal emperyalizm" arasındaki çelişme olacaktı. Hatta PDA çevresi Mihri Belli'nin "revizyonist" fikirlerinin etkisi altında kalmaktan dolayı bir özeleştiri de

---

191 A.g.m., s. 171.

192 Gün Zileli, *Yarılma (1954-1972)*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 395.

193 Ruhi Koç ile görüşme, 16 Nisan 2007. Perinçek çevresi önce TİP içindeydi, sonra ayrılıp onu eleştirmeye başlamışlardı. TİP'i burjuva reformcusu ve oportünist olmakla suçlamışlardı. Belli ile ayrıldıktan sonra asıl rekabet bu çevre ile olmuştu ve *Devrim*'e benzer fikirlerle ön plana çıkmışken sonra onu eleştirmeye başlamışlardı. Ayrıca Kıvılcımlı PDA dergisine yazılarıyla katılmıştı, fakat çevre bu sefer de Kıvılcımlı'yı özellikle ordu üzerine görüşlerinden dolayı eleştirdi. Çevrenin başka bir eleştirisi ise Kıvılcımlı'nın halk savaşını reddetmesiydi. Bu görüşlerdeki değişikliklerin çoğu kez nedeni açıklanmadı ve genellikle özeleştiri yapılmadı. Bkz. "Emperyalizm, Üretim Tarzı, Sınıflar ve Baş Çelişme", *Proleter Devrimci Aydınlık*, 1970, sayı 26, s. 105-121.

yapmış,[194] ayrıca modern revizyonist fikirlerin devrime değil "karşı-devrime" götüreceğini ileri sürmeye başlamıştı.[195] PDA grubu bir "program çalışma komitesi" oluşturmuş ve bu komite 12 Mart'a iki-üç ay kala, devrimci görevleri yeniden tespit etme çabası içinde "baş çelişme"nin ne olduğunu, sınıfların devrim mücadelesinde ne tür görevler yükleneceğini açıklamıştı. Tezlerini oluştururken Maoizmden ve Türkiye sosyalizmi bağlamında Dr. Kıvılcımlı'dan etkilenmiş oldukları gayet açıktı. Dr. Kıvılcımlı gibi, dünya çapında finans kapitalin varlığını kabul ederek emperyalist sistem içindeki her ülkede "tekelci sermaye"nin bütün siyasi, iktisadi hayata hükmettiğini belirtmişlerdi. Artık ülkenin kendi gelişmişlik düzeyi değil dünya çapındaki kapitalizmin gelişmişlik seviyesi devrimci mücadeleyi belirliyordu.[196] Fakat Türkiye'nin temel yapısı yarı-sömürge, yarı-feodal olduğu için devrimin temel gücü köylülük olacaktı. Devrim, demokratik devrim karakterindeydi ve bunun çözümünü "toprak devrimi" oluşturuyordu. Toprak devriminin köylüye toprak dağıtmak olmadığını vurgulayan, ama ne olduğunu yeterli derecede açıklayamayan hareket, köylülüğün proletarya önderliğine ancak toprak devrimi mücadelesi içinde kavuşacağının altını çiziyordu.[197] Zaten proletarya, devrimin öncü gücüydü ve sosyalizmin kuruluş aşamasına geçiş için de proletarya önderliği zorunluydu. Devrimin temel ittifak gücü de işçi-köylüler olacaktı.

Buraya kadar PDA'nın tezlerinde önemli bir değişiklik yoktu. Dr. Kıvılcımlı'nın bu gruptan kopmasını da açıklayacak olan değişim, grubun dünyadaki "temel çelişmeler"le ilgili saptamasından kaynaklanıyordu: Artık dünyadaki temel çelişmeler içinde "ezilen dünya halklarıyla emperyalizm ve sosyal emperyalizm arasındaki çelişme" ilk sırada yer alıyordu. Yani SSCB ezilen halkların karşısında ABD ile beraber yer alıyordu artık. Ayrıca Çin ve Sovyetler Birliği arasındaki "çelişme" de dört temel çelişmeden biriydi ve bu durum "sosyalist ülkelerle emperyalizm ve sosyal emperyalizm arasındaki çelişme" olarak belirtilmişti.[198] Üstelik Sovyetler Birliği sadece "sosyal em-

194 PDA grubu bu konuda şöyle bir açıklama yapmıştı: "Proleter devrimci hareketimiz, ülkemizdeki baş çelişmenin tesbiti ve bütün çalışmaların baş çelişmenin emrettiği göreve tabi kılınması konusunda bugüne kadar hatalar yapmıştır. Bu hatalar genel olarak, milliyetçi ve revizyonist fikirlerden arınamamaktan, Mihri Belli fikirlerinin revizyonist etkisi altında kalmaktan, dünya proletarya hareketi ile sağlam bir şekilde birleşememekten ve Mao Zedung düşüncesini bir bütün olarak kavrayamamaktan geliyordu." Bkz. "Emperyalizm, Üretim Tarzı, Sınıflar ve Baş Çelişme".

195 "Arap Halklarının Kurtuluş Mücadelelerini Hiçbir Güç Durduramayacaktır", *PDA*, sayı 9, 23 Eylül 1970, s. 369-376.

196 Program Çalışma Komitesi, "Emperyalizm, Üretim Tarzı, Sınıflar ve Baş Çelişme", *PDA*, sayı 26, Aralık 1970, s. 110.

197 A.g.m., s. 111.

198 A.g.m., s. 112.

peryalist" ülke olarak değil, aynı zamanda "revizyonist" olarak da tanımlanıyor olduğundan, kapitalist ülkelerde olduğu gibi burada da "burjuvazi ile proletarya arasındaki çelişme"nin varlığından söz ediliyordu.[199] Sosyal emperyalizmin merkezinin "Sovyet modern revizyonizmi" olduğu kaydedilmiş ama dünya halklarının "baş düşmanı" ABD emperyalizmi olarak belirlenmişti. Bu ayrım PDA'ya göre Marksizm-Leninizm-Mao Zedung düşüncesini modern revizyonizmden ayıran en önemli noktaydı.[200]

PDA bu tespitlerden sonra Türkiye'de halk savaşının nasıl yürüyeceğini de belirlemişti ve burada orduya önemli bir rol de düşüyordu. Türkiye ordusu bu halk savaşı esnasında karşı-devrimci güç olacaktı. Proletarya önderliğindeki geniş köylü yığınları "yarı-feodal unsurlar arasındaki çelişmeden harekete geçecek" ve "yerli hâkim sınıfların baskı güçlerine" ağır darbeler indirmeye başlayacaktı. Proletarya önderliğinde, köylük bölgelerde "devrimci iktidarın parça parça kurulması mücadelesi", yerli hâkim sınıflar güçsüz duruma düştüğünde emperyalizmi açık askerî müdahaleye mecbur bırakabilirdi. Eğer emperyalist ordular ülkeyi işgal ederse "yabancı ordu ile yerli hâkim sınıfların emrindeki gerici ordu" birbirlerine geçerlerdi. Yine de bu kaynaşma içinde asıl önemli olan emperyalist orduydu. Böyle bir doğrudan istila şartlarında emperyalizmin ve "gerici iktidarın orduları, halk yığınlarının somut düşmanı" olacaktı. Emperyalist ordu, ülke halkını doğrudan ezecek, ona zulmedecekti. Böyle bir durumda "baş çelişme" emperyalizm ile ülke halkı arasındaki çelişme olacaktı. Bu durum halkın orduya karşı seferber olmasını getirirdi. Devrimin daha ileri aşamaya götürülmesi için mutlaka "istila ordusunun yenilmesi" ve "denize dökülmesi" gerekirdi. Bu süreçte kurulacak daha geniş ittifaka "toprak ağaları" ve "burjuvazinin bazı kesimleri" de katılabilirdi. Emperyalist ordu ve gerici ordu ittifakının denize dökülmesinden sonra ülke çapında halkın "devrimci iktidarı" kurulacaktı. Bundan sonra MDD tamamlanmış olacak ve sosyalizmin kuruluş aşamasına geçilecekti. Bu esnada "baş çelişme" artık burjuvazi ile proletarya arasında olacaktı ve devrimci mücadele "proletarya diktatörlüğü" altında sürdürülecekti. Bu mücadele dünya çapında sosyalizmin "tam zaferi" gerçekleşene kadar sürecekti. PDA'ya göre kapitalizm ve burjuvazi ortadan kalkmadan, burjuva ideolojisi ve kültürü yeryüzünden kazınmadan zafer yüzde yüz tamamlanmış sayılamazdı.[201]

Devrimin köylük bölgelerden şehirlere doğru gelişeceği de saptanmıştı.[202]

199 Diğer çelişme ise "emperyalist ve sosyal emperyalist ülkeler arasındaki ve emperyalist ülkelerin kendi aralarındaki çelişmeler" olarak belirlenmişti. A.g.m., s. 112.

200 A.g.m., s. 113.

201 A.g.m., s. 115.

202 PDA daha önce "yarı-feodal" unsurların ne olduğunu açıklamış, aracılık-tefecilik gibi kurumları "yarı-feodal" olarak saptamıştı. Bu durumda köylüler aracı unsurlara karşı mı savaşacaktı o kısım herhalde pek net değildi.

PDA'nın yeni stratejisinde halk savaşı sırasında orduyla tıpkı bir düşman ordusuymuş gibi savaşılacaktı. O halkın karşısındaki karşı-devrimci unsurdu.

Kurultay Süreci ve Radikalleşme

Siyasi deneyimi 1968 gençliğinden daha fazla olan Mihri Belli ve Dr. Kıvılcımlı, sonunda meselenin ciddiyetini kavradı ve proleter devrimci hareketin örgütünü çok geç de olsa kurmaya girişti. Belli bunu "Türkiye işçilerinin ve yoksul köylülerinin devrimci siyasi örgütü"nü kurma girişimi olarak açıklamış ve 28-29 Ekim 1970'de bir kurultay toplamıştı. Belli kurultaydaki konuşmasında artık hareketinin yükünü gençliğin üzerinden alıp işçinin ve yoksul köylülüğün omuzlarına yüklemek gerektiğinden söz etmişti, çünkü temel güç işçi ve yoksul köylülüktü. Belli "proletaryanın devrimci örgütünü yaratma girişimi"nin öğrenci hareketi içine hapsedilemeyeceğini söylüyordu.[203] Örgütün ne olduğunu ve nasıl bir demokrasi ortamında hareket edeceğini özetleyen Belli, Sovyetler Birliği'ne yönelik (Çin ve PDA gibi) kendilerinin de eleştirileri olduğunu, SSCB'de yanlış uygulamalar gördüklerini, ama işi gücü bırakıp Sovyet eleştirisiyle uğraşmanın anlamlı olmadığını dile getirmişti. Belli'ye göre Sovyetler Birliği Komünist Parti yöneticileri parti kapılarını "fazla" açmışlardı; yani komünizmle ilgisi olmayan kariyeristler de partiye girmişti. Ayrıca Amerikan emperyalizmiyle tüketim ekonomisi alanında yarışa girişmişlerdi. Yine de Belli, Sovyetler'in bu tip bazı yanlışları olmasına rağmen onu karşılarına almanın son derece yıkıcı sonuçlar doğuracağı konusunda uyarılarda bulunmuştu. Eğer Türkiye'de bir devrimci girişim başarıya ulaşırsa ülkenin ekonomik olarak ayakta kalabilmesi –ABD yardımları kesileceğine göre– Sovyet desteğine bağlıydı. Ayrıca Ortadoğu'da ABD'nin güçlenmesini engelleyen tek kuvvet de Sovyetler'di. Bu nedenlerle Belli "Devrimden sorumlu bir devrimci gibi konuşacaksın!" demiş ve bu bağlamda Sovyetler'e "Kahrolsun!" diyenlerin "serseri" ve "hain" olduğunu belirtmişti. Onun yerine Belli'nin önerisi, eleştiri hakkını muhafaza etmekle beraber, köprüleri atmamak, dostluk ilişkilerini sürdürmekti.[204]

Belli, Castro ve Ho Şi Minh'in tutumunu örnek göstermiş, ayrıca PDA'yı Sovyetler Birliği ile uluslararası alanda benzer hataları olan Çin'i eleştirmemekle de suçlamıştı. Belli PDA çizgisine "*Peking Review* dili" yerine emperyalist dünyada en çetin savaşı veren proleter devrimcilerin diline yakın dil olan "Hanoi-Pyongyang-Havana" merkezinin dilini benimsenmeyi önermişti. Çin sonuçta "büyük devlet" politikası içindeydi.[205] Belli ise dünya ölçü-

203 Belli, "29-30 Ekim Kurultay Konuşması", *ASD*, sayı 27, Ocak 1971, s. 217.

204 A.g.m., s. 224.

205 A.g.m., s. 225.

sündeki sosyalistler arasında bölünmelerin iç kanattığını belirtmiş ve "Biz birlikten yanayız" diyerek çabaların uluslararası proleter devrimci hareketin birliğini sağlamak yolunda olacağını açıklamıştı.[206] Belli kurultayın açılış konuşmasında ayrıca *Türk Solu* deneyiminden de bahsetmiş ve devrimci güç birliğinden yana olduklarını vurgulayarak "gerekirse bir dergi etrafında, bir cephe dergisi etrafında Kemalist ile Marksist-Leninisti birleştirmenin" doğru hareket olacağını vurgulamıştı.[207]

Belli milliyetçilik konusunu da gündemine almış ve sosyalistler için milliyetçiliğin ne anlama geldiğini açıklamıştı. Kendisine sadece Türkiye'deki sol hareketlerden değil bir sonraki bölümde anlatacağımız TKP Dış Büro'dan da bu yönde ağır suçlamalar yöneltilmiştir. Belli, Türkiye'deki Kürt halkının varlığı ve hakları konusunda fikirlerini de dile getirmişti. Ona göre *Türk Solu*'nda kullanılan ve özellikle PDA tarafından eleştirilen "milliyetçilik" terimi "yurtseverlik" anlamına geliyordu ve burada kullanılan "milliyetçi" ifadesi, ülkesinin bağımsızlığı ve feodal bölünmeden kurtulması için savaşan kişi anlamına geliyordu.

Proleter Devrimci Kurultay'da TİP yerine devrimci bir sosyalist parti kurulması amaçlanıyordu ama kesin bir karar çıkmadan toplantı dağıldı ve ortada bir örgüt taslağı kaldı.[208] Zaten bu toplantının yapılmasında epey geç kalınmıştı. Dr. Kıvılcımlı ağır hastaydı. Sosyalistler çoktan dağılmıştı ve askerin müdahalede bulunacağı az çok belliydi. Belli sosyalistler içinde zamanında önleyemediği parçalanmayı görüp de onları keskin ve düşmanlaştırıcı dil kullanma konusunda uyarıp, ortak ilkeler etrafında birleştirecek bir işçi sınıfı partisi kurma girişimine geçene kadar, deyim yerindeyse iş işten geçmişti. Çoktan sıkıyönetim ilan edilmişti ve hükümet krizi yaşanıyordu. Belli'nin en çok güvendiği devrimci gençlerden Mahir Çayan, yasal yolların çözüm getiremeyeceğini düşünerek Proleter Devrimci Kurultay'a katılmamıştı bile.

Mahir Çayan 15-16 Haziran direnişini farklı değerlendirmişti. Eylemler ona göre şehirlerin emperyalizm işgali altında olduğunu gösteriyordu ve bu bakımdan işgal ancak kırlardan başlayan bir savaşla kırılabilirdi. Çayan, Belli'nin en saygı duyduğu genç devrimcilerden biriydi ve onun 29-30 Ekim'deki toplantıya katılmaması zaten hayal kırıklığı yaratmıştı. Çayan as-

206 A.g.m., s. 225. Bunların yanında Belli söylem bağlamında içerik dışında üsluba da dikkat çekmiş ve sözlerde "yumuşak" olmanın önemine dikkat çekmişti. Belli "son zamanlarda devrimcilik açık arttırmaya bindi. Kim daha keskin laf ediyorsa, o daha devrimci sayılıyor" demişti. Devrimciliğin böyle keskin sözler etmek olmadığına dikkat çeken Belli "lafta yumuşak, eylemde sert olalım" demişti. Belli genellikle tam tersinin doğru olduğunu ve deneyimlerine göre en mütevazı, sessiz, alçakgönüllü kişilerin "ön safta" savaşmış olduğunu belirtmişti. *a.g.m.*, s. 216-217.

207 A.g.m., s. 226.

208 Belli, "Proleter Devrimci Örgüt için Program Taslağı", s. 571-607.

lında Belli çevresinden ve legal çalışmadan kopmaya başlamış ve halk savaşını başlatmak üzere bağımsız bir örgüt kurmaya karar vermişti. Çayan, bırakın Kurultay'a katılmayı, bu kurultayın toplanmasını bile zehir zemberek bir yazıyla değerlendirmişti. Ona göre TİP'i oportünizmle suçlayan MDD'nin onu bir kurultaya çağırması ne anlama geliyordu? Belli sürekli devrimci parti kurmayı reddediyor ve küçük burjuva radikallerinin kuyruğuna takılıp darbe bekliyordu. Hatta gençleri de bu yola itmeye çalışmıştı; o zaman bu kurultayın anlamı neydi? Çayan çok açık ve sert biçimde Belli'yi darbe beklentisi içinde olmakla ve devrimci gençleri yanıltmakla suçlamıştı. Çayan "Türk Solu" adını verdiği hareketi "kuyrukçu çizgi" olarak tanımlamış ve "küçük burjuva radikalizminin açtığı yoldan" yani bir askerî darbe üzerinden "işçi sınıfı"na ulaşılabileceği görüşünü "Marksist-Leninistler işçi sınıfına ve yoksul köylülüğe ulaşmak için kimseden icazet almazlar" sözleriyle reddetmişti.[209]

Mahir Çayan o dönemde Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencisiydi. Öncelikle ASD çevresinde TİP'e karşı ("TİP revizyonizmine") karşı sürdürdüğü ideolojik mücadeleyi, PDA'ya ("sağ sapma"ya) karşı sürdürmüştü. Çayan'ın dönemin gençlik liderleri gibi siyasal ve ideolojik çizgisi MDD ile başlamış, 1968 yılından itibaren Çin, Latin Amerika ve Vietnam deneyimlerinin etkisiyle farklı bir senteze ulaşmıştı. 1970 yılından itibaren Çayan'da gerilla mücadelesiyle başlatılacak halk savaşı stratejisi ağır basacaktı. Çayan *Türk Solu* dergisindeki "Son Gençlik Hareketleri Üzerine" adlı yazısında Türkiye gibi ülkelerin iki devrim sürecinden geçeceğini ve bunlarda farklı ittifaklara gidileceğini belirtmişti. Bu yazı ile Çayan proletaryaya öncü bir rol atfediyordu. TİP tezlerine karşı, içinde bulunulan çağda sosyalizme barışçıl yollardan geçiş olamayacağını savunuyordu.[210] Çayan hayli uzun teorik tartışma yazısıyla Perinçek grubunun "Proletarya milli demokratik devrime öncülük edecek objektif ve sübjektif şartlara tam olarak sahip değildir" saptamasına karşı çıkarak nesnel iktisadi koşulların yeterince gelişmediği ülkelerde proletarya devrimlerini mümkün görmeyen görüşün "İkinci Enternasyonal" merkezli olduğunu, Leninizmin bu tezden koparak "kesintisiz devrim" kuramını geliştirdiği ileri sürmüştü.[211] Leninist kesintisiz devrim kuramı, Çarlık Rusyası'nda devrimci rolünü yitirmiş burjuvazinin yapamadığı devrimin, proletarya öncülüğünde yapılmasına ve bu devrimin hızla sosyalist devrime dönüşmesine dayanıyordu.

209 Çayan, "Ülkemizde Oynanan Oyun ve Bütün Küçük Burjuva Oportünist Fraksiyonlarının İhanetleri", *a.g.e.*, s. 345-346.

210 Çayan, "Aren Oportünizminin Niteliği Üzerine", *Türk Solu*, sayı 88, 1969; "Revizyonizmin Keskin Kokusu I", *Türk Solu*, 91, 1969; II, *Türk Solu*, 92, 1969.

211 Çayan, "Sağ Sapma Devrimci Pratik ve Teori", *a.g.e.*, s. 121. Bu yazı *Aydınlık Sosyalist Dergi*'nin 15. sayısında yayımlanmıştır.

Çayan'a göre emperyalizm döneminde "tarihin lokomotifi" proletaryaydı; fakat Çayan "ideolojik ve fiili öncülük" arasında bir ayrım yapıyor, proletaryanın Türkiye'deki koşullarda "ideolojik öncülük" yapacağını vurguluyordu:

> Türkiye proletaryasının pratik öncülüğü (fiili öncülüğü) için, proletaryanın sübjektif şartlarının (bilinçlenme ve örgütlenme düzeyinin yüksek olması) olgunlaşmış olması gerekir; yani bilimsel sosyalizm silahı ile teçhizatlanmış öncü bir proletarya müfrezesinin var olması, proleter yığınlarının oldukça büyük bir kısmının kendi partisinin komutlarına kulak vermesi ve işçi-köylü ittifakının sağlanması, bu ittifak üzerinde bütün antiemperyalist sınıf ve zümreleri kapsayan bir milli cephenin kurulmuş olması veyahut bu yolda epeyce mesafe katedilmiş olması gerekir.[212]

Çayan, Perinçek ve arkadaşlarının çizgisini Doğan Avcıoğlu'nun "kapitalist olmayan yol" çizgisiyle özdeşleştirmişti. Çayan, Doğan Avcıoğlu'nun tezlerini küçük burjuva, sol Kemalist olarak nitelemiş ve Perinçek çizgisini de bu akımın paraleline yerleştirmişti. Temel eleştiri, proletaryanın MDD'ye ideolojik öncülüğünün kabul edilmemesiydi. Çayan grubunun eleştirdiği nokta etrafındaki ayrımlar derinleşince, grup Belli'den de kopma noktasına geldi ve *Aydınlık* dergisine yolladıkları açık mektupla Belli ile yollarını ayırdıklarını duyurdular.[213]

Bu yazı 1971 Ocak ayında Çayan grubunun *Kurtuluş* yayınları tarafından broşür olarak yayımlandı. Mektup son derece uzundu. Belli Türkiye sosyalist hareketinde önemli bir yere sahipti ve Çayan hem TİP'e hem de Perinçek grubuna karşı uzun süre Belli çevresiyle beraber hareket etmişti; dolayısıyla ayrılığın gerekçelerinin net açıklanması gerekiyordu. Açık mektupta ayrılık gerekçesi olarak "devrim, çalışma tarzı ve örgüt" anlayışındaki farklılıklar gösteriliyordu. Özellikle temel farklılık işçi sınıfının öncülüğü meselesinde yatıyordu. Burada yine proletaryanın öncülüğünün ideolojik öncülük olduğunun altı çizilmişti. Grup, Belli'nin stratejisine güvenmediğini, çünkü Kemalistlerle, CHP ile işbirliğine Belli'nin çok sıcak baktığını ve ordudan gelecek müdahaleye bel bağlandığını ima ediyordu. Belli, Sovyetler'in "milli devrimci yol" teorisini savunmakla suçlanıyordu:

> Biz, devrimin işçi-köylü ittifakı temeli üzerinde emperyalist boyunduruğun en zayıf olduğu kırlardan şehirlerin fethi rotasını izleyen bir halk savaşı ile zafere erişeceğini söylüyoruz. Bu devrim anlayışında köylülük temel güçtür,

---

212 A.g.m.

213 Çayan, "Aydınlık Sosyalist Dergiye Açık Mektup", *Toplu Yazılar*, Devrimci Yol, Ankara, 1978, s. 153-191.

proletarya önder güçtür. Proletaryanın önderliği ideolojik öncülüktür. Mihri Belli arkadaş ise, işçi sınıfının önderliğini reddederek, köylülüğü değil de, işçi sınıfını temel güç kabul ederek, işçi sınıfının fiili öncülüğünün geçerli olduğunu savunmaktadır. (...) Mihri Belli arkadaş, bugüne kadarki tahlillerinde daha çok öz gücüne değil de sağındaki güçlere yer vermiştir. Teorik yazılarını topladığı *Yazılar* adlı kitabında açıkça görülebileceği gibi, küçük-burjuva, hatta kısa dönemde onlara öncelik tanıyan bir sağ görüş hâkimdir. Bu görüş, çağdaş reformizmin "milli devrimci yol" diye tanımladığı reformist bir görüştür. Bu reformist strateji ile, elbette devrimci bir ruhla kendi özgücünü örgütlendirerek harekete geçilemez.

Ertuğrul Kürkçü'ye göre de Belli'den ayrılmalarının en temel nedeni, onun pasif biçimde darbe beklentisinde olması olmuştur.[214] Kürkçü'ye göre, özellikle işçi direnişi karşısında ordunun tutumuna yönelik görüşler bardağı taşıran son damla olmuştu. Kürkçü bu başlıktan çok rahatsız olduklarını, çünkü Silahlı Kuvvetler'in sınıf mücadelesinde tarafsız kalmasının mümkün olmayacağını düşündüklerini ifade etmiştir. ASD'de 15-16 Haziran hakkındaki yazıda da ordunun direniş karşısındaki tutumu hayli olumlu karşılanmıştır. Askerin "subayıyla, Mehmetçiğiyle, Demirel'in oynadığı büyük oyuna katılmadığına, hükümetin devrimci gençlikle işçiyi, köylüyü karşı karşıya getirme planlarını suya düşürdüğüne" dikkat çekilmişti.[215] Asker, toplum polisinin tersine "işçiye karşı silah kullanmayı genellikle" reddetmişti. Hatta ASD'ye göre Mehmetçik ile işçi "aynı vatanın çocukları oldukları bilinci ile kardeşlik ilişkileri" kurmuşlardı. Ayrıca "İşçi Ordu Elele Milli Cephede" sloganının, yürüyüşün en etkili sloganı olduğunun da altı çizilmişti. Türk ordusu "tarihî geleneklerine" bağlı kalmıştı ve "Amerikan emperyalizminin işbirlikçisi bir iktidarın emrinde, kendi emekçi halkına" karşı koymamıştı. Hatta bilinçli subayların bazı "gayretkeş"leri "hizaya getirdiği" yorumu da yapılmıştı.[216]

Bunlarla beraber Mihri Belli'nin devrimci gençlerin iddia ettiği gibi gerçekten darbeyi bekleyip beklemediğini söylemek elbette çok güçtür. Kendisi bunu sürekli reddetmiştir. MDD hareketine göre ordu diğer Kemalist kesimlerle beraber "devrimci güç birliği" içinde milli cephede yer alacak önemli ve hatta temel müttefikti. Bundan dolayı Belli asker-sivil aydın zümrenin önemini yazılarında ve konuşmalarında sık sık vurguladığını, bu nedenle de yanlış anlaşıldığını belirtmiştir.[217] Fakat TİP'i ele geçirmeyi de-

214 E. Kürkçü ile görüşme, 18 Mayıs 2006, İstanbul.

215 "Büyük İşçi Direnişi", *ASD*, sayı 21, Temmuz 1970, s. 197.

216 Yine Çayan, *ASD*'de 21. sayıda yayımlanan "Büyük İşçi Direnişi" başlıklı başyazısıyla Belli'nin işçi hareketini sağ bir görüşle değerlendirdiğini ve yazıda daha çok "ordu üzerine hamasi övgüler" yazdığını belirtecekti.

217 Belli ile görüşme, 17 Mayıs 2006, İstanbul.

nemek dışında parti kurmayı reddetmesi, devrimci gençlik üzerinde farklı bir etki yaratmıştır. Yoksa ordunun tümüyle devrimci olduğu yönünde bir yanılgının olmadığı 12 Mart öncesindeki yayınlardan anlaşılmaktadır. 12 Mart muhtırasından bir ay önce ASD'de AP iktidarının Amerika ile "Yahya Han" formülünü Türkiye'de gerçekleştirmek için bir oyun tezgâhladıkları ileri sürülmüştü.[218] Plan, devrimci gençliğin üzerine faşist komandoları saldırtarak gençleri meşru savunma durumunda bırakıp silahlanmaya zorlamaya, buna dayanarak "aşırı uçlar" edebiyatı yapıp devrimci gençliği diğer millici güçlerden tecrit etmeye dayanıyordu. Türkiye'de "açık faşizm" yani "bütün demokratik hak ve özgürlüklerin ayaklar altına alındığı" bir sistem kurulması amaçlanıyordu. Fakat bunun için büyük toprak mülkiyeti, feodal ilişkiler, dinî irticaya dayanmak zorunluydu. Ayrıca küçük burjuvaziyi ve onun "en ileri kesimi olan asker-sivil aydın kesimi" açıkça karşıya almak gerekiyordu. ASD'ye göre bu durum geniş halk kitlelerinin toptan direnişe geçmesine neden olurdu yani "barışçıl" şartlar altında Türkiye'de faşist sistemi uygulamak imkânsızdı. Böyle bir sıkıntılı ortamda ASD yine Türk ordusunun başka ordulardan farklı olduğunu vurguluyordu. Muhtemelen Belli'nin yazdığı metinde Türk ordusunun "bir Yunanistan ordusu, bir İran ordusu" olmadığına dikkat çekilmişti.[219] Türk ordusu "özel nitelikler" taşıyordu ve bunların başında subay kadrosunun "halkçı sınıfsal kökeni ve bu ordunun devrimci geleneğe sahip bulunması" gelmekteydi. Emperyalist güçler ordu mensuplarını "aristokratlaştırmak", onların "millici niteliklerini silmek", "Kemalist geleneklerinden koparabilmek için" her çabayı sarf ediyordu. Yine de bu çabalara rağmen emperyalizm orduyu "kesin hâkimiyeti" altına alamamıştı. Buradaki "kesin" ifadesinden ordunun –daha doğrusu subayların– bir kısmının aslında etki altında olduğu fikri çıkmaktadır. Fakat "ordudaki Kemalist güçlerin" emperyalizmin ve yerli ortaklarının "korkulu rüyası" olduğu da söyleniyordu. Artık subaylar bütün olarak değerlendirilmiyor, emperyalizme karşı tutumları Kemalist olup olmamalarına göre ölçülüyordu.

Sonuç olarak Belli çizgisinin yeterince bağımsız olmadığını, kendi gücüne yani işçi ve diğer emekçi kesimlere güven duymadığını düşünen, doğal olarak orduya fazlaca bel bağladığı izleniminde olan ve darbe beklentisi içinde olduğundan şüphelenen devrimci gençler, tam da parti kurulacağı sırada bu oluşumdan ayrıldılar. 1969 yılı sonu-1970 yılı başlarında MDD hareketi darmadağın oldu.

---

218 "Karşı-Devrimin Tecrit Oyununu Bozacağız", *ASD*, Şubat 1971, sayı 28, s. 281.

219 A.g.m., s. 280.

THKO/THKP-C ve 9 Mart Girişimi

1970 yılı civarında Dev-Genç şemsiyesi altındaki devrimciler, Güney Amerika ülkelerinin pratiğinden ve özellikle Carlos Marighella ve Douglas Bravo'nun kitaplarından etkilenerek Türkiye'de bir halk savaşı başlatmak üzere gerilla örgütlerini kurmaya başladılar. Aslında sosyalistler arasında silahlanma ilk kez Türkeş'in faşist gençlerinin saldırılarına karşı kendilerini koruyabilmek amacıyla başlamıştı. 1960 darbesini radyodan halka duyuran ama daha sonra aşırı görüşleri nedeniyle MBK tarafından uzaklaştırılan Alparslan Türkeş, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ni (CKMP) kurmuş, bu partinin adını 1969 yılında hareketliliği ve etkinliği öven faşist ideolojiye daha uygun olarak Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olarak değiştirmişti. Parti genellikle "Bozkurt" olarak adlandırılan gençlere 1968 yazında kurduğu yaz kamplarında komando eğitimi vermeye başlamıştı. 1968 Temmuzu'nda tek bir kamp açılmıştı ama 1970 Ağustosu'nda kamp sayıları 28'e ulaşmıştı. Bu eğitimleri alan gençler özellikle üniversitedeki solcu gençlere saldırıyorlar ve bu saldırılarda ateşli silah kullanıyorlardı. Hedeflerinde özellikle kasabalardaki TİP sempatizanı öğretmenler vardı. Taylan Özgür cinayetinden sonra aşırı sağcılar İstanbul Üniversitesi Mühendislik Fakültesi'nde okuyan Mehmet Cantekin'i vurmuşlardı. Dev-Genç'te sosyalist öğrenciler öncelikle bu saldırılara karşı kendilerini koruyabilmek amacıyla silahlanmaya başlamışlardı.[220]

Bütün dünyada olduğu gibi Türk gençlerini de Che Guevara'nın yolu çok etkilemişti. Guevara, Küba devriminden sonra rahat bakanlık koltuğunu bırakıp başka ülkelerde devrimci mücadeleyi sürdürürken Bolivya'da CIA komplosu sonucu öldürülmüş ve kısa sürede bütün dünyada efsane haline gelmişti. Güney Amerika'daki devrimci mücadeleden etkilenen Hüseyin İnan, Deniz Gezmiş, Sarp Kuray ve Mahir Çayan gibi gençler silahlı halk savaşı başlatmak için örgütlerini kurmaya başlamışlardı. Bu dönemdeki sosyalist gençlerden Ruhi Koç ve Mehmet Emin Yıldırım, aslında aşırı sağcıların saldırılarının kışkırtma olduğunu, amacın solcuları silahlanmaya, silahlı eylemler yapmaya itmek olduğuna inandıklarını açıklamışlardır.[221] 1960'ların sonunda deneyimli Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve TKP Dış Büro da bu konuda sürekli uyarılarda bulunmuş, CIA'in gençleri silahlanmaya ittiğini sık sık dile getirmişlerdir.

1969-1970 yılı civarında ODTÜ üniversite öğrencilerinden Hüseyin İnan, Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'nu (THKO) kurmuştu. THKO sonraları daha çok aslında İstanbul'dan gelerek ODTÜ'deki öğrencilerle yakınlık kuran

220 Ruhi Koç ile Görüşme, 16 Nisan 2007, Ankara.

221 Ruhi Koç ile görüşme; Mehmet Emin Yıldırım ile görüşme, 19 Mart 2007, Leiden.

Deniz Gezmiş ile bilinecekti. THKO kendisine Küba devrimini model almıştı. Küba devriminde olduğu gibi parti ordudan türeyecekti: Önce silahlı mücadele başlayacak, sonra parti kurulacaktı. Örgütün adında da bu nedenle "ordu" sözcüğü yer alıyordu. Gezmiş, 1969 yılı yazında Filistin'deki El-Fetih kamplarına giderek askerî eğitim almıştı. İstanbul'da sürekli polis gözetiminde olduğu için tutunamayan Gezmiş, daha rahat hareket etmek için Ankara'ya geçmişti.

Türkiye Halk Kurtuluş Parti-Cephesi (THKP-C) ise Mahir Çayan, Yusuf Küpeli, Ertuğrul Kürkçü ve Münir Aktolga gibi devrimci öğrenciler tarafından kuruldu.[222] İki grup da ideolojik olarak işçi sınıfının önderliğini tanıyordu fakat köylüleri devrimin temel gücü olarak görüyorlardı. Onların devrimi önceleri "kırlardan kentlere doğru" ilerleyecekti. Kentler emperyalizme doğrudan bağlı olduğu için daha fazla kontrol altındaydı. Bu nedenle savaş önce kırlardan başlayacak, sonra güçlenince kentlere inecekti. Kendi kurdukları cephe ve ordu tarafından yönlendirilen köylüler yerel feodal güçlere saldıracak, kırlarda devrimci bir yönetim kurulacaktı. Yabancı ordularla beraber Türkiye ordusu içindeki gerici güçler onlara saldıracaktı. Bu Türkiye'de Vietnam benzeri bir durum yaratacak ve halk savaşı böylelikle başlamış olacaktı. Daha sonra bu halk savaşı taktiği kısmen değiştirildi ve bu sefer savaşın kentlerden kırlara doğru yürütüleceği bildirildi. Her halükarda teorik olarak, kırlardaki, köylerdeki emperyalist ve işbirlikçiler denize dökülecek, kent gerillası ise kentleri temizleyecek ve sonunda Türkiye'de sosyalist hareket başlayacaktı.

Gençler MDD'yi böylelikle başlatacak ve buradan Türkiye'nin kurtuluşu için sosyalizme yürünecekti. Ancak gençlerin halk savaşını başlatacak donanımları, örgütlenmeleri, bağlantıları, hatta ciddiye alınacak teçhizatları bile yoktu. Üstelik birçok farklı gruba dağılmışlardı. THKP-C'nin "silahlı propaganda" ve "politikleşmiş askerî savaş stratejisi", fazla yazılı metin bırakmayan THKO'nun ise "halk savaşı" olarak adlandırdığı strateji, Türkiye'de işçi ve köylü sınıfının yeterince eğitimli ve bilinçli olmadığı görüşüne dayanıyordu. Özellikle THKP-C'nin kuramcısı konumundaki Mahir Çayan, bu durumda Türkiye'de devrimin ancak silahlı ayaklanmayla yürütüleceği kanısındaydı. Çayan'a göre bilinçlilik, silahlı mücadele sırasında dışarıdan verilmeliydi. Çayan'ın teorisi MDD'ye uymakla beraber Çayan buna bazı yenilikler getirmiş, daha özgün bir kuram ortaya koymuştu. O, MDD'yi sadece "antiemperyalist" değil "antioligarşik" bir hareket olarak da tanımlamıştı. Mev-

222 Aslında THKP-C resmî olarak kurulmamıştı. Mahir Çayan 15 Nisan 1971'de en yakın yoldaşları Ertuğrul Kürkçü ve Münir Ramazan Aktolga'ya parti cephesi kurmaları önerisini getirmişti. Hatta THKP-C adını da ilk kez Çayan burada önermişti. Haziran 1970'de "Honduras Devriminin Yolu" yazısı sonradan THKP-C'nin kuruluş manifestosu olarak görülmeye başlanacaktı. Bkz. Feyizoğlu, *a.g.e.*, s. 310-313.

cut antiemperyalist ve antioligarşik devrimci harekete klasik Bolşevik emek, bilinçlilik ve örgütlenme anlayışı uymuyordu. İçinde bulunulan dönem farklıydı ve o nedenle yöntemlerde de farklılaşma olmalıydı. Yine de Çayan, Marksizm-Leninizme bağlı olduğunu ve THKP-C'yi de Leninist bir parti olarak (devrimci öncü parti olarak) gördüğünü açıklıyordu. Zaten o nedenle örgütün adında "parti" sözcüğü geçiyordu.

THKO ise daha çok Küba devrimini model almıştı ve pratiği teoriden daha fazla önemsiyordu. Bu nedenle THKO çevresinde kaleme alınmış teorik metin sayısı azdır. THKP-C özellikle teorik zemini nedeniyle daha sonraki on yılda devrimci hareketi daha fazla etkilemiştir. THKO ise ilk eyleme geçen devrimci grup olarak tanınır ve özellikle Gezmiş, karizması, partizanlıktan uzak tutumu, sempatikliği ile belli bir kitle üzerinde hayli etkili olmuştur. Özellikle bünyesindeki Kürt devrimciler nedeniyle öncelikli olarak orduya en mesafeli duran da bu örgüt olmuştu. THKO'nun ordu içinde bilinen hiçbir bağlantısı yoktu. Mustafa Yalçıner kendisiyle yaptığım sözlü görüşmede "Biz askerlerle hiç ilişki kurmadık, kimseyi tanımıyorduk" demiştir.[223] Ayrıca ODTÜ'deki Kürt öğrenciler dolayısıyla ordunun darbe yapmasına pek de iyi gözle bakmadıklarını da ifade etmiştir. Kürt öğrenciler devlet, jandarma baskısını yakından biliyorlardı ve Deniz Gezmiş gibi konuya uzak kalmış devrimcilere birinci ağızdan aktardıkları hayli etkili olmuştu. Onun Kemalizme antiemperyalizm bağlamında yakın durduğu bilinmektedir ama onun da orduya yakın bir tutumu olduğu yönündeki iddia ancak *Devrim* gazetesinde yapılmış sahte bir röportaja dayandırılabilir. *Devrim* gazetesi İş Bankası soygunu ile Deniz Gezmiş'in bir ilişkisi olmadığı izlenimi vermek için sahte bir röportaj kaleme almış ve burada Deniz Gezmiş'in ağzından orduyu devrimci bir güç olarak gördüğü yönünde bir söz de eklemiştir.

THKP-C saflarında ise 12 Mart'tan sonra Yusuf Küpeli ve Münir Aktolga "silahlı propaganda" taktiğine karşı çıkmış ve cepheden ayrılmıştı. Hatta Çayan'ın ortaya attığı "Politikleşmiş Askerî Savaş Stratejisi"ni (PASS) Yusuf Küpeli "saçmalık" olarak nitelendirmişti. THKP-C, Dev-Genç'liler arasında, sadece öğrenciler arasında değil, işçiler, köylüler, aydınlar, yeni üniversite mezunu ve askerî okul öğrencileri ile genç subaylar arasında da iyi örgütlenmişti. Örgütlenme kişisel ilişkilerle, bağlantılarla yürüyordu ve özellikle ordu içindeki örgütlenme belirgindi. 12 Mart sonrasında THKP-C davasında yargılananların neredeyse yarıya yakını askerî okul öğrencileri ve genç subaylardan oluşuyordu.

Daha önce söz ettiğimiz gibi 9 Mart'ta yapılması planlanan "sol" askerî müdahale ordunun yüksek kademelerinin girişimiyle 12 Mart muhtırası-

223 Mustafa Yalçıner ile görüşme, Kasım 2007, İstanbul.

na dönüştü. Dev-Genç'lilerin çoğu ordu içinde farklı siyasi fraksiyonlar olduğunun ve sol-Kemalist bir darbe hazırlığı olduğunun farkındaydılar. Ruhi Koç'a göre hemen her grubun ordu içinde bir grupla ilişkisi vardı ve müdahaleyi desteklemeyi düşünüyordu.[224]

1970 yılının yaz sonlarında Ankara'da Mülkiye'de üniversite öğrencileri askerî darbe konusunda ne yapacaklarını kararlaştırmaya çalışmış, müdahalenin doğrudan parçası olmak ya da en azından dışarıdan desteklemek ve onu daha sol bir çizgiye çekmeye çalışmak seçeneklerini tartışmışlardı. Toplantıya katılanlar arasında sadece Münir Ramazan Aktolga ve Mahir Çayan'ın herhangi bir cuntanın aracı olmamaya kararlı oldukları ve bu nedenle bir darbenin doğrudan parçası olmakla ilgili bir planı reddettikleri iddia edilmiştir. Ayrıca Gezmiş'e yakın olan devrimci gençler de çoktan kendi yollarına karar vermiş ve halk savaşı hazırlıklarına giriştikleri için bu tür planların içinde bulunmamışlardır.

Darbeyi dışarıdan desteklemek dışında özellikle THKP-C'nin ve Sarp Kuray-Ruhi Koç grubunun ordu içinden bazı subaylarla doğrudan ilişkileri olduğu söylenir.[225] Kuray, askerî okuldan atılmış bir öğrenciydi ve Ruhi Koç'la beraber özellikle deniz subayları arasında örgütleniyorlardı. Onların amacı da darbe yapmak değil, Bolşevik Devrimi'nde olduğu gibi askerlerin devrime katılmasını –hatta öncülük etmesini– sağlamaktı. Ruhi Koç, Deniz Kuvvetleri'nde genç subayların neredeyse hepsinin sosyalist olduğunu ve devrimci direnişe hazır olduklarını iddia etmiştir.[226] Hatta iddiaya göre denizcilerin savaş gemilerine el koyarak Boğaz'ı gemilerle kapatmak ve işgal etmek veya 12 Mart'tan sonra tutuklanan devrimci gençleri gemilerle gidip hapishanelerden kurtarmak gibi önerileri bile olmuştu. Fakat bu planları Ruhi Koç gibi siviller fazla hayalci veya abartılı bulup reddetmişlerdi.

THKP-C aslında daha çok Hava Kuvvetleri'nde subaylarla ilişki kurmuştu. Bu grubun ordunun içindeki gelişmeleri ne kadar yakından takip ettiği belliydi çünkü sosyalistlerin çoğunun aksine onlar ordudan sağ bir müdahale bekliyorlardı. Zaten genellikle orduda alt rütbeli subaylar, üst rütbelilerin sosyalizme geçit verebileceklerine kesinlikle inanmıyor, onların fazlasıyla "burjuva" tutumları olduğunu düşünüyorlardı. Ama yine de ordu içindeki sol gruplardan da haberdar oldukları için böyle bir olasılığı göz ardı etmiyorlardı. Fakat herhangi bir cuntanın içine girmek veya darbeyi hazırlamaya katılmak gibi organik ilişkilere dayanan önerileri reddetmişlerdi.[227]

THKP-C'liler eğer bekledikleri gibi faşist bir askerî darbe olursa, hızla köy-

224 Ruhi Koç ile görüşme, 16 Nisan 2007, Ankara.

225 Ruhi Koç ile görüşme.

226 Ruhi Koç ile görüşme.

227 E. Kürkçü ile görüşme, 18 Mayıs 2006, İstanbul.

lüler ve işçi sınıfı içerisinde örgütlenip cuntaya karşı savaşmayı planlıyorlardı. Hatta bu savaşta kendilerine yakın subaylardan tedarik ettikleri silahları kullanacaklardı. Solcu subaylar da ordudan firar edip devrimci güçlere katılacaklardı. THKP-C'li Ömer Laçiner, kendisiyle yaptım görüşmede, bu planlara kesinlikle karşı çıktığını, darbeden sonra herhangi bir eylem olursa ortamın çok sertleşeceği konusunda uyarılar yaptığını ifade etmiştir. Herhangi bir ülke ordusunun mutlaka güvenlik konusunu ön plana alması gerektiğini, eğer darbe sonrası eylemler olursa darbenin beklenenin aksi yönde faşizme kayacağı konusunda THKP-C'li gençleri uyardığını söylemiştir.[228]

12 Mart Muhtırası ve Gerilla Eylemleri

Dev-Genç'in 12 Mart konusundaki tutumu sonraki on yıllarda, özellikle 2000'li yıllarda yoğun olarak tartışılmıştır. Muhtıradan hemen sonra, dönemin Dev-Genç Başkanı Ertuğrul Kürkçü önderliğinde Ankara'da bir toplantı yapılmıştı. Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) ve DİSK de bu toplantıya katılmıştı. Sonuç olarak muhtırayı savunan veya olumlu gören ortak bir bildiri yayımlanmıştı. Solcular, sola yakın kesimler muhtıranın bekledikleri sol darbe olduğunu sanmışlardı. Kürkçü sonradan aslında Dev-Genç'lilerin bu bildiriyi yarım ağız kabul ettiklerini iddia etmiştir. Hatta Dev-Genç hemen ertesi gün muhtıraya karşı çıktığını açıklayan başka bir bildiri yayımlamıştır. Kürkçü o zamandan beri muhtırayı olumlayan ortak bildiriye katıldığı için pişmanlığını dile getirmiştir.[229]

MDD hareketinin öncüsü Belli'nin de askerî müdaheleyi soldan bir girişim sandığı, muhtıranın hemen sonrasında, bunun Demirel hükümetine karşı yapılmış bir darbe olduğu değerlendirmesinden anlaşılabilir. Türkiye'ye faşizmi getirmeyi amaçlayan gerici feodaller ile komprador burjuvalara karşı bir darbe olarak düşündüğü için muhtırayı destekleyen bir bildiri yayımlamıştır:

> Biz Türkiye işçi sınıfının ve yoksul köylülüğün özlemlerinin temsilcisi olarak 12 Mart 1971 tarihli muhtırayı, Kurtuluş Savaşımız'dan doğmuş olan ve her şeye rağmen Mustafa Kemal'in millici ve ilerici geleneğini geniş ölçüde sürdürebilen Türk Ordusu'nun, faşizmi tezgâhlama çabası içinde bulunan, devrimci kanı dökmüş, cana kıymış olan ve üstelik "şaibeli" unvanını kazanmış bulunan işbirlikçi Demirel iktidarına karşı ve ona hükümet etme yetkisi vermiş olan işbirlikçi sermayenin ve feodal mütegallibenin hâkim bulunduğu bir parlamentoya karşı tepkisinin bir ifadesi sayıyoruz. Meydana gelen şart-

228 Ömer Laçiner ile görüşme, İstanbul.

229 Kürkçü ile görüşme, 18 Mayıs 2006, İstanbul.

larda, muhtırada sözü edilen demokratik reformların şehir ve köy emekçilerinin aktif olarak katılacakları ve bizzat gerçekleştirecekleri gerçek reformlar olması için, emekçiler şimdiden bilinçli ve örgütlü olarak bu reformlara sahip çıkmalıdırlar.[230]

Çayan, 12 Mart'tan hemen sonra muhtıraya karşı çıkmış ve Belli'nin darbe yorumuna yönelik suçlayıcı bir yazı yazmıştı. Ona göre bu muhtıra emperyalizmin ordu içinde özellikle alt rütbeli sola yakın subayları ordudan tasfiye etmek için tezgâhladığı bir oyundu. MDD Hareketi, Belli, Kıvılcımlı ve *Yön-Devrim* hareketi bu oyunun sahnelenmesine büyük katkılarda bulunmuştu. Çayan bunları şöyle ifade ediyordu:

> Türkiye'de güçlü bir Marksist-Leninist hareketin olmaması ve Marksist-Leninist geçinen küçük burjuva oportünist fraksiyonlarının yıllardan beri süregelen kuyrukçu politikaları emperyalizmin oyununu kolaylaştırdı. Cuntacı geçinen ve bol keseden palavra atan beyinsiz küçük burjuva ideloglarının korkaklıkları, komploculuğun gerektirdiği becerikliliğe ve cesarete bile sahip olmadıkları iyice açığa çıktı. Bazı generalleri "milliyetçi devrimci" diye lanse eden bu palavracı serseri mayınlar, radikal subayların hareketini sulandırdılar ve emperyalizmin kontroluna kolaycacık teslim ediverdiler. İş işten geçtiğini anladıkları anda da teslimiyet bayrağını direğe çekip, iyimser yorumlar yapmaya, eveleyip gevelemeye, en usta şark dansözlerine taş çıkartacak biçimde kıvırtmaya başladılar.[231]

Çayan orduya bel bağlayan bütün hareketleri ihanet içinde olmakla suçlamıştı. Ona göre bu solcular ordunun "gelenekleri"ne fazla bel bağlamıştı ama bu geleneklerin toplumda sınıf ilişkilerinin ve çelişilerinin değişimine bağlı olarak şekilleneceği yani değişebileceğini hesaba katmamıştı. Çayan'a göre ordu genellikle "küçük ve orta burjuvazinin vurucu gücü"ydü, ancak özellikle son 10 yıl içinde değişen sınıf dengesine bağlı olarak adım adım bu özelliğinden çıkıp "emperyalizmin ve yerli hâkim sınıfların kontrolü altına girmeye" ve giderek "radikal reformist geleneğini" yitirmeye başlamıştı.

Çayan'a göre Amerikan emperyalizmi tezgâhladığı oyun için "gerici parlamentarizmi" bilerek ayakta tutmuştu. Bu arada Çayan ordu içindeki gelişmeleri de anlatıyordu. Ülkede gelişen devrimci hareketle beraber güçlenen "ilerici, devrimci subayların oluşturduğu kanat" harekete geçmek için sabırsızlanarak yüksek rütbeli generallere baskı yapıyorlardı. Çayan'a göre "emperyalizm" "cuntanın bürokrasisinin tepesine kendi adamlarını oturtmuş ol-

230 Akt. Sargın, *TİP'li Yıllar*, s. 1051.

231 Çayan, "Ülkemizde Oynanan Oyun ve Bütün Küçük Burjuva Oportünist Fraksiyonların İhanetleri", s. 265.

masına rağmen" bir risk çıkmasın diye tabanında radikallerin bulunduğu bir kadronun iktidarı almasını önlemeye çalışıyordu. Generalleri aracılığıyla bu kadrolar tespit edildi, tasfiye edildi veya satın alındı. Ordu içinde muhtıradan sonra temizlik başlatıldı. Çayan bunların ardından sıranın sivil kanattaki en radikal unsurlara (yani kendilerine) geleceğini de öngörmüştü.[232]

Çayan emperyalizmin "gerici parlamentarizmi" yaşatabilmesinde ve "askerî bir diktaya gerek duymasında" Türkiye'de güçlü bir sol hareketin olmamasının ve "sol harekette kuyrukçu geleneğin ağır basmasının da etkileri" olduğunu ileri sürüyordu.[233]

12 Mart'ın yönü özellikle İsrail konsolosu Efraim Elrom'un THKP-C tarafından kaçırılmasından sonra belli oldu ve ortam çok sertleşti. Bütün sol ve sağ gençlik örgütleri, dernekleri kapatıldı, sosyalist gençler tutuklandı. THKO liderleri yakalandı ve birçok suçlamayla mahkeme önüne çıkarıldı. Gezmiş, Amerikan askerlerinin kaçırılması olayını ve iki banka soygunu yaptıklarını itiraf etti. THKO, kaçırdıkları Amerikalıları öldürecekleri uyarısına rağmen bu genç teknisyenlere kıyamayarak onları sağ salim bırakmıştı. Gezmiş ve 17 devrimci 9 Ekim 1971'de idam cezasına çarptırmıştı. Üstelik verilen cezanın işlenen suçla ilgisi yoktu. Devrimci gençlere anayasayı değiştirmeye teşebbüs ederek silahlı örgüt kurmak suçundan idam cezası verilmişti AP, gençlerin idam kararını 1960 askerî darbesinde Menderes ile iki bakanın idam edilmesinin rövanşı olarak görüyordu ve AP milletvekilleri kararı büyük bir coşkuyla Meclis'te onaylamışlardı. Bazı TİP'lilerin ve özellikle İsmet İnönü'nün idam cezasının kaldırılmasına yönelik çalışmalarına rağmen, henüz 25-26 yaşlarında olan 3 devrimci genç zaman kaybedilmeksizin 6 Mayıs 1972'de idam edildiler.

Mahir Çayan ve 25 devrimci, başka bir askerî mahkemede sosyalist devrim hazırlığı yapmak için gizli örgüt kurmak, banka soymak ve İsrail Konsolosu Efraim Elrom'un kaçırılıp öldürülmesi suçlarından yargılandı. Mahkemede yargılananların yarısı subaydı. 12 Mart'ın yıldönümünde Ertuğrul Kürkçü bu alt rütbeli subayların ordudan devrimci bir rol beklemediklerini anlatmıştır.[234]

Duruşmalarda Hava Kuvvetleri'nden 100 kadar genç subay ve öğrenci de yargılanmıştı. Kürkçü onların Marksist olduğunu ve halk devrimine inandıklarını belirtmiştir. Hatta Kürkçü sivillere nazaran onların ordudan devrimci, hatta reformcu beklentisinin çok daha düşük olduğunu gözlemlemiştir. Genç subaylar kendileri ile üstleri arasında büyük ideolojik farkları görüyor ve alt rütbeler ile üst rütbeliler arasındaki bağların koptuğunu, iki ke-

232 A.g.m., s. 272-273.

233 A.g.m., s. 273.

234 Kürkçü ile görüşme, 18 Mayıs 2006, İstanbul.

simin birbirinden çok farklı yaşam sürdüğünü gözlemliyorlardı. Yüksek rütbeli subaylar OYAK nedeniyle burjuvalaşmaya başlamışlardı ve bu nedenle genç subaylar yüksek rütbelilere hiç güvenmiyorlardı. Kürkçü'ye göre bu nedenle alt rütbeli subaylar ordunun devrimci rol oynayabileceğini düşünmüyorlardı. Ona göre 12 Mart muhtırasının asıl amacı ordudan bu devrimci subayları temizlemekti.

Dev-Genç liderlerinden olan, idama çarptırılan ama sonra cezası hapse çevrilen Ruhi Koç, deniz subayları ile ilişki içindeydi. Ruhi Koç bu subayların hepsinin Marksist olduğu kanısında değildir.[235] Ama subayların antiemperyalist ve reformcu olduğunu düşünmektedir. Ayrıca yüksek rütbeli subayların ve egemen sınıfın, 1970'li yılların ortalarında Türkiye'de varlığı Başbakan Ecevit tarafından fark edilecek ve açıklanacak kontrgerillayı kullanarak, devrimci hareketi, özellikle işçi sınıfını bastırmak için kullandıklarını düşünmektedir. Başka bir deyişle, orduda devrimci-ilerici subayların olmasının ve onların eylemlerinin, bir askerî darbenin zeminini hazırladığını ve onlara meşru bir sebep verdiğini iddia etmektedir. Koç, solu bastıran Erim hükümetinde –cunta içerisinde iletişimi sağlamış olan– Orhan Kabibay'ın bulunmasının, aslında bazı subayların ve dışarıdaki devrimcilerin özellikle kışkırtıldıkları tezini doğruladığını öne sürer.

29 Kasım 1971'de büyük ihtimalle kendilerine yakınlık duyan askerlerin yardımıyla Çayan ve tutuklu bazı gençler askerî hapishaneden kaçar. Aslında hayli varlıklı bir aileden gelen Çayan'ın Fransa'da yaşayan akrabalarının yanına kaçırılması ayarlanmışken, o, yoldaşları –Gezmiş'ler– hapishanedeyken yurtdışına kaçmayı reddeder. Sol içinde bunca bölünmüşlük ve birbirine düşmanlık ortaya çıkmaya başlamışken Türkiye tarihinde ilk kez farklı sol gruplar beraber hareket etmiş ve THKP-C üyeleri, THKO üyeleri ile birleşerek Gezmiş ve arkadaşlarının salıverilmesi için beraber eylem düzenlemişlerdir. Militanlar üç İngiliz teknisyeni kaçırarak Kızıldere köyünde saklanır, evlerinin etrafı asker tarafından sarıldıktan sonra teslim olmayı reddederek direnir, iki örgütün genç militanları katledilirler. İngiliz teknisyenler de bu yoğun saldırıda ölür. Ertesi gün cesetler arasında yeğenini göremeyen Kürkçü'nün dayısının ifadesi sonucu tekrar eve gidilir, büyük şans eseri gençlerin arasından tek yaralı olarak kurtulan ve aralarında en gençlerden biri olan Ertuğrul Kürkçü sağ olarak ele geçirilir.[236]

Perinçek çevresi ise nedense feodalitenin ortadan kalktığı, ama daha önce çalışma yaptıkları yöreye, Ege köylerine gider ve örgütün önde gelenleri bu-

235 Ruhi Koç ile görüşme, 16 Nisan 2007, Ankara.

236 1980 darbesinin mimarı Kenan Evren, Kızıldere saldırısının daha sonra kontrgerilla eylemi olduğunu itiraf etmiştir. Özellikle gençlerin çatışmada ölmediği, çatışma sona erdikten sonra eve giren askerî kuvvetlerin yaralı gençleri de, aldıkları emir üzerine katlettikleri iddiaları vardır.

rada saklanırken yakalanıp tutuklanır. Bu örgütün büyük kısmı hiç çatışmaya girmeden, Perinçek ile beraber, bazıları da örgüt üyelerinin çözülmesi sonucunda yakalandıkları için pek bir kayıp vermeden 12 Mart sürecini atlatırlar. Örgüt lideri hayatta kalmıştır ve 1960'lardan kalıp 1970'lerde siyaset yapmaya devam eden tek örgüt bu nedenle Maocu örgüt olmuştur.

Böylelikle 12 Mart sonrasında üç devrimci örgütün lider kadrosu ve önemli üyelerinin büyük kısmı yok edilmişti. Mustafa Yalçıner, Ertuğrul Kürkçü gibi hayatta kalanlar uzun süre hapis yattı. Bu örgütlerde proletarya yer almamasına karşın örgütler kendilerini proleter devrimci hareketin bir parçası –daha doğrusu öncüsü– olarak görüyorlardı. Türkiye'de ilk kez sosyalist hareket, bir halk savaşı yürütmek üzere harekete geçmişti ama daha hareketin başında engellenmişlerdi. Örgütlerin en temel ve ortak amacı Türkiye'yi bağımsız kılmak ve feodal yapıları kırmaktı.

Gençlerin ordu hakkındaki görüşleri asıl olarak 12 Mart sonrasında yaşananlarla değişmişti. 15-16 Haziran işçi eylemleri sonrasında soru işaretlerinin oluşmaya başladığı görülebiliyordu. 12 Mart sonrasında ordu içindeki sol kesim hızla tasfiye edilmiş, THKP-C içindeki subaylar yargılanmıştı. Ordu; sosyalistleri, sol aydınları, işçi sınıfını, DİSK'i bastırmak amacıyla kullanılmıştı. Deniz Gezmiş'in yakın yoldaşlarından Bozkurt Nuhoğlu, sosyalistlerin ordu hakkındaki görüşlerinin değişimini 12 Mart sonrasına bağlar: "Copu başımıza yiyince ordunun ne olduğunu anladık" diyerek bunu trajikomik bir ifadeyle anlatır.[237]

Öncü gerilla örgütleri, halk savaşını başlatmakta başarılı olamamalarına ve son derece kısa ömürlü olmalarına rağmen, neden 1970'li yıllarda bu tür örgütlenmeler pıtrak gibi çoğalmış ve yurt çapında binlerce alt ağı olan büyük örgütlenmelere dönüşmüştür? Bunun teorik yapının sağlamlığıyla bir ilgisinin olduğunu söylemek güçtür. Kürkçü bunu çok çarpıcı biçimde dile getirir: THKP-C "silahlı propaganda" taktiğiyle halka devletin ne kadar zayıf olduğunu gösterecek ve böylelikle halk devlet korkusunu yenecek, devlete karşı isyana katılmakta tereddütlü davranmayacaktı. Fakat örgütün önde gelenleri ya hemen yakalanmış veya katledilmişlerdi. Hatta Çayan yakalanıp hapis yattığı sırada Kürkçü'ye yanlış yolu tuttuklarını, başarısız olduklarını ifade etmişti. İronik olarak aslında THKP-C'nin propagandası halka devletin zayıf olduğunu göstermeye yönelikken, devletin yirmili yaşlarındaki son derece amatör devrimci gençlerin üzerine ceberut biçimde yüklenmesi, tam tersine devletin kısa sürede ne kadar güçlü olduğunu göstermişti. 1971 muhtırasından sonra yok edilen devrimci gençlerin görece varlıklı kesimlerden gelip iyi üniversitelerde okuyan "parlak" gençler olarak kendilerine sunulan güzel geleceği reddedip halk uğruna gencecik yaşta hayatları-

237 Bozkurt Nuhoğlu ile görüşme, 20 Ekim 2007, Istanbul.

nı vermelerinin uyandırdığı sempati ve devlete karşı uyanan tepkinin yanında bu devrimcilerin diğer sosyalistlerin aksine "devrimci özne" olarak ortaya çıkmış olmalarının da örgütlenmenin yayılmasında etkili olduğunu düşünüyorum.

Sosyalistler 1920'lerin başından beri hep Kemalistlerle, CHP ile ittifak kurmak, darbecileri sola çekmek gibi siyasetler benimsemiş, kendi güçlerinin zayıf olduğunu düşünerek asıl etkinliği söz konusu güçlerden bekleyen hareketler içinde olmuştu. TİP her ne kadar sosyalist devrim politikasıyla en radikal söylemi ortaya atmış olsa da son derece kırılgan bir rejimde, egemen güçlerin sınırlamaları içinde hareket etmekle bir anlamda kendi dışındaki güçlere bel bağlamıştı. Anayasada, seçim sisteminde ufak bir değişiklik TİP'in bütün projesini alt üst edebilirdi. Her ne kadar strateji, taktik ve teori açısından doğru bir zeminde olmadıkları anlaşılmış olsa da, kitleyle yeterince bağ kuramamış gençlerin oluşturduğu devrimci örgütler, kendilerinden başka bir güce dayanmayan gerçek devrimci özneler olarak hareket ediyorlardı. 1970'li yıllarda devrimci örgütlerin çoğalmasının altında özne olarak hareket etme arzusunun yattığı söylenebilir. Fakat Türkiye'de sosyalist hareketin, özellikle 1970'lerde iyice parçalanmış hareketin toplumsal yapısı yeterince araştırılmış değildir. Bu dönemde sosyalist partilere ilginin azalması ve bu partilerin aldıkları oy oranının son derece düşük olması, 1960'lı yılların sonunda iddia edildiği gibi sosyalizme demokrasi içinden geçişin mümkün olmadığı yönündeki saptamanın geçerli olduğunu düşündürtüyor. 1970'li yıllarda orduya bel bağlayan stratejiler ise 12 Mart yenilgisiyle büyük oranda ortadan kalkmıştır. Yani 1970'li yıllara aslında 10 yıllık mücadele deneyimi sonunda geçerli bir devrimci stratejinin ve teorik birikimin miras bırakılamadığı söylenebilir.

Ordu hakkındaki görüşlerin değiştiğini belirtmiştik. Sosyalist hareketlerin içinde son dağılan grupla, Perinçek'lerden ayrılan İbrahim Kaypakkaya'nın yeni teorisiyle Kemalizm hakkındaki en radikal duruş da ortaya çıkmıştı. Doğu Perinçek'in grubu farklı güzergâhlardan geçtikten sonra yukarıda söz ettiğimiz gibi Maoizmde karar kılmıştı. Ardından grup Ocak 1970'te, Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi (TİİKP) adında bir "gerilla örgütü" kurulmuştu ama bir eylemde bulunmamışlardı. Çapa Öğretmenler Yüksekokulu'nda okuyan öğrenci liderlerinden İbrahim Kaypakkaya, pasifizmle suçladığı (ve diğer önemli eleştirilerinin olduğu) gruptan 1971 yılı sonlarında ayrıldı. Kaypakkaya 22 yaşındayken TİİKP'ye bağlı olarak Doğu Anadolu Bölge Komitesi'nde (DABK) illegal olarak faaliyete geçmişti. Sonra özellikle yasal çalışma yolunu seçmeleri nedeniyle TİİKP'li arkadaşlarına yazdığı eleştirel bir yazıyla onlardan koptu.[238] Kaypakkaya yoldaşlarıyla beraber 24 Nisan

238 Şener, *a.g.e.*, s. 227.

1972'de Türkiye Marksist- Leninist Komünist Partisi'ni (TKP-ML) kurdu ve Doğu Anadolu bölgesine halkı örgütlemeye gitti.[239]

İbrahim Kaypakkaya dönemin sosyalistleri arasında ordu ve Kemalizm konusunda en radikal duruşu ve kopuşu yaşamış, Perinçek'lerden ayrıldıktan sonra Kemalizme dair yeni bir konum almıştı. Gerçi PDA da uzun süre Dr. Kıvılcımlı ile beraber bulunduktan sonra onun özellikle ordu hakkındaki görüşlerini eleştirmeye başlamıştı. İbrahim Kaypakkaya silahlı mücadelenin başlamamasına tepki göstererek grubun örgütlenme ve mücadele anlayışını eleştirmiş, 1972 yılında Perinçek'lerden ayrılmıştı. Kaypakkaya, Kürt sorunu ve Kemalizm üzerine o günün sosyalist hareketlerinden farklı kuramsal bir bakış açısı geliştirmiş, Kürt sorununun "milli" sorun olduğunu ortaya koymuştu. Kemalizmi ise MDD çevresinin iddia ettiği gibi "küçük burjuva radikalizmi" veya "küçük burjuva milliyetçiliği" ve "ilerici" bir siyasal ideoloji olarak değerlendirmiyordu. Kaypakkaya'ya göre henüz Kurtuluş Savaşı sırasında Kemalizm hem feodalizmle hem de emperyalizmle uzlaşmaya başlamıştı. Üstelik Kemalizm emekçi sınıfı baskılamış, sol hareketlere ve halka karşı zulümler yapmıştı. Kaypakkaya'ya kadar MDD hareketinde Kemalizmin devrimci niteliğinden bu kadar şüpheye düşülmemişti. Teorik açıdan bu önemli farklılaşmalarla beraber Kaypakkaya ve TKP-ML'yi kuran arkadaşları, MDD stratejisine büyük oranda bağlı kaldılar. Devrimin halkın silahlı ayaklanması ile gerçekleşeceğine inanan TKP-ML, işçi sınıfı ve halkın, kurtuluş için örgüte ihtiyacı olduğu fikrindeydi. Hatta kurulacak "halk silahlı kuvvetleri" ile halkın "birleşik cephesi" oluşturulacaktı. Türkiye yine yarı-sömürge, yarı-feodal olarak değerlendirilmiş, devrimin "kırlardan şehirlere doğru gelişen halk savaşı" biçiminde gerçekleştirilmesinde karar kılınmıştı. Proletarya partisi kırlardan başlayan bu mücadele içinde kurulacaktı. Devrimin hedefindeki güçler yine emperyalizm ve feodalizm ile komprador kapitalizm olarak belirlenmişti. Sonuçta Kemalizmden kopuş dışında MDD stratejisine büyük oranda bağlı kalınmış ve bu stratejiyi gerçekleştirmek için silahlı mücadeleye geçilmişti.

1960'lı yıllardan itibaren gelişen sosyalist hareket, sendikal mücadelede önemli mevziler kazanmış, parlamentoda temsil edilmiş ve propaganda ile ajitasyon imkânına kavuşmuş, toprak işgalleri, yürüyüşler, grevler, direnişlerle önemli bir noktaya ulaşmıştı. Artık hareketin belli bir olgunluğa kavuştuktan sonra siyasal sınıf hareketi içinde erimesi beklenirken 1968 öncesin-

239 Belli'ye göre PDA hareketine sadece ideolojik-siyasal nedenlerle değil, diğer devrimci gençlerle PDA'cılar arasındaki "sınıfsal farklılıklar" nedeniyle de büyük tepki vardı. PDA'cılar üst sınıftan geliyorlardı ve bu diğer devrimcilerde sınıf nefreti uyandırmıştı. Hatta alt sınıftan gelme Kaypakkaya, anılarında kendisinin ayrıldığı PDA çevresinin günlük yaşamlarını büyük hoşnutsuzlukla, kınayarak aktarır. Metin Kayaoğlu, "Kaypakkaya'da Özgülleşen Devrimci Diyalektik", *Teori ve Politika*, sayı 42-3, Yaz/Sonbahar 2006, s. 83.

de bu durum değişti. Onun yerine Dev-Genç üstesinden gelemeyeceği siyasal görevler üstlendi ve sonunda silahlı mücadeleye yöneldi. Bu mücadeleye daha önce beraber hareket edilen birçok devrimci genç ikna edilememiş, köylü kitleleri ve emekçi kesimlerle hayret, şaşkınlık bazen de uzaktan sempati dışında bir ilgi kuramamıştı. Dev-Genç'lilerin özellikle *Aydınlık*'ta yaptıkları tartışmalarda hem feodalizm hem de emperyalizm iyice muğlak, karmaşık ifadelerle anlatılır olmuştu. Türkiye'nin gerçekten yarı-feodal, yarı-sömürge olup olmadığı bir yana, kime kurşun sıkacağını bilmeden silahlı mücadeleye girişmişlerdi ve aslında kimseye de kurşun sıkmadan mücadele sonlanmıştı.[240]

Kısa Değerlendirme

MDD hareketi en büyük siyasal mücadelesini sonuç olarak TİP'e karşı vermişti. Daha sonra MDD'den kopan gruplar da önce TİP'e ardından da birbirleriyle rekabete girmiş ve 1970'ler sonrası sosyalistler içinde dağılmanın başlangıcını oluşturmuşlardı. Özellikle gençlik hareketi bu süreçte siyasal bir araç olarak şiddeti meşrulaştırmıştı. Siyasal çizgisi beğenilmeyen TİP'e karşı ve sonra *Aydınlık* dergisi içindeki bölünmelerde solcular birbirlerine karşı şiddet uygulamaya ve bunu "Stalinist devrimci şiddet" olarak meşrulaştırmaya başlamışlardı. Bu durum özellikle 1970'li yılların ikinci yarısında büyük bir sorun olarak ortaya çıkacaktı. Avrupa'da gençlik ve aydınlar Marksist-Leninist literatürün ortodoks çizgisinden uzaklaşmış, hatta özellikle Stalinizme şüpheyle yaklaşmaya başlamış olmalarına rağmen Türkiye'de gençliğin bunlara sahip çıkması ve sorgulayıcı biçimde yaklaşmaması belirleyici bir özellikti. Bunda elbette Marksist kültürün oluşamamasının, halkla bağların yeterli ölçüde kurulamamasının büyük etkisi vardı.

MDD ile TİP arasında en belirleyici farklılık Türkiye'nin toplumsal-ekonomik yapısı hakkındaki tespitler ve buradan yola çıkarak uygun devrimci stratejiyi belirlemekle ilgiliydi. MDD hareketi bütün olarak TİP'in Türkiye'deki düzeni esas olarak kapitalizm olarak tespit etmesine ve sosyalist devrim stratejisine, işçi sınıfının öncülüğüne, antiemperyalist mücadelenin TİP öncülüğünde verilmesine ve sürekli devrim anlayışı içinde demokratik yollardan sosyalizme geçilmesine karşı durmuştu. TİP ile rekabet aslında iki tarafın da kendi tezlerini gerçeklikten uzaklaşacak ölçüde abartmasına yol açmıştı. TİP henüz yeni kurulmuş bir sosyalist partiyken, sosyalizmin ne olduğunu basit biçimde halka anlatmaya ve oluş-

240 Ergun Aydınoğlu bu süreci şöyle tanımlar: "Bu anlamda Dev-Genç cle, bir radikal hareket olarak yeni doğumlara hizmet etmeyecek bir ölüme mahkûmdur. Gerilla, bu ölüm için parlak bir cenaze töreni olabilir", Aydınoğlu, *a.g.e.*, s. 144.

muş önyargıları yıkmaya çalışırken, girdiği ilk genel seçimde oyların ancak % 3-5 gibi küçük bir oranını almışken ve oyların yarısını kazanmış dev gibi bir merkez sağ parti ortadayken, 1969 seçimlerinde "başa güreşeceğini" ilan etmişti. Yasallık içinde kalma yönündeki aşırı gayretkeşliğiyle üniversite gençliğinin en basit protesto eylemlerini bile "anarşist hareketler" olarak ele almıştı. MDD ise öncelikle "feodal kalıntılardan", "feodal mütegallibe"den söz ederken, ülkeye emperyalizmin yeniden "sızmış" olduğunu belirtirken, sosyalist devrim stratejisinin yanlışlığını ortaya koymaya çalıştığı aşamada ülkenin neredeyse her karış toprağının yabancı istilası altında olduğunu, Türkiye'nin her yerinden feodalizmin "fışkırmakta" olduğunu ileri sürmeye başlamıştı. Ülkenin toplumsal-ekonomik yapısı giderek olduğundan çok daha geri olarak tarif ediliyordu.[241] Demokratik yolların stratejik olarak dışlanması ve ülkedeki demokrasinin "cici demokrasi" olarak tarif edilmesi sonucunda, devrimciliğin ölçütü, ortaya konan programın içeriğiyle değil buna hangi yollarla ulaşılacağı üzerinden belirlenmeye başlamıştı. MDD çevresinden Şahin Alpay, parlamenter demokrasi yolunu tercih ettiği için Ecevit ve CHP'yi "gerici" olarak, darbeci (yani ihtilalci) yolları savunan *Yön-Devrim* hareketini ise programlarından bağımsız olarak "ilerici" olarak nitelendirmişti. Benzer biçimde aslında daha geri bir devrim programı önermesine rağmen, MDD hareketi TİP'e göre daha devrimci olarak tarif ediliyordu.

MDD'nin milli cephe kurma arayışları içerisinde hareketin hem milliyetçilik boyutunu hem de asker-sivil aydın zümrenin cephedeki yerini abarttığı da iddia edilebilir. *Türk Solu* dergisinde "milli cepheye" kendisini "Türk" olarak gören ve tanımlayan herkes davet edilmişti. *Yön*'de bu cepheye aşırı milliyetçilerin de gelebileceği ifade edilmişken MDD ittifak için "Pan-Türkist" açılımı bile yapmıştı. Turanist idealleri ciddiye almak gereğinden söz edildiği olmuştu.

TİP'i zayıflatmada başarılı olan hareket kendi kuramına uygun mücadele yolları geliştirmekte o kadar başarılı olamamıştı. Bir yandan olası sol darbeye destek çıkma planı vardı, öte yandan kitle içinde (ama gerçekte daha çok ordu ve üniversiteli gençlik içinde) örgütlenme yolları araştırılıyordu. Tartışmaların ardından Mihri Belli ayrı bir sosyalist parti kurmaya karar vermiş, gençler de kendi bağımsız gerilla örgütlenmelerini oluşturmuştu. İkisinin de kitle tabanı ve desteği yoktu. Zaten 12 Mart askerî müdahalesi iki

241 Sezgin'e göre MDD kendi kurduğu teze uygun olması için ülkenin sosyo-ekonomik yapısını çarpıtarak ülkeyi giderek gerçekte olduğundan daha geri olarak çizmeye başlamıştı. "1960'larda Sol Düşünce Sosyal Bilimler Kongresi'ne sunulan tebliğ", Şener, *a.g.e.*, s. 190. Yalçın Küçük de MDD'nin feodalizme giderek daha da sarıldığı kanısındadır. *A.g.e.*, s. 191. MDD hareketine bu konudaki ilk eleştirileri (TİP dışında elbette) demokratik devrim aşamasını savunmasına rağmen Dr. Kıvılcımlı 1960'ların sonuna doğru yöneltmiştir.

yolu da daha başında kesti. Özellikle MDD'nin parçalanmasından sonra sol içinde büyük ve keskin laflar, sert polemikler ve abartılı, maceracı, hayalperest bir yazın 1970'lere miras kaldı. Ancak gençlerin harekete geçmesi, kendilerinden önceki nesilleri pasifizmle, kuyrukçulukla, darbecilikle suçlamaları, 1970'lerde ordu destekli sol projelerin sadece pratik değil teorik olarak da ortadan kalkmasını sağladı.

TKP'nin Dışarıdan Sesi

Türkiye'nin en eski siyasal partilerinden olan Türkiye Komünist Partisi (TKP) 10 Eylül 1920'de Bakü'de kuruldu. Türkiye'de komünist parti kurulması yasak olduğu için varlığını illegal olarak sürdürmek zorunda kaldı. 1924 Anayasası'nın rejimi değiştirmeye yönelik hareketleri yasaklayan maddeleri, saltanatı geri getirmeye olduğu kadar komünizme de karşıydı. Kemalist liderlik, 1920'lerdeki komünist hareketleri yakından izliyordu. Erken Kemalist rejimin baskılama girişimlerine karşın, parti az ama etkin hücreler biçiminde, bağlı olduğu Sovyetler Birliği'nin ve Komintern'in desteğiyle çalışmaya devam etti.

Kuruluştan sonraki yarım yüzyıl boyunca komünistlerin Türkiye'de oynadıkları rol standart güçte bir partinin gösterebileceğinden çok az olmuştur ama partinin daha çok ideolojik ve propaganda yönünden değerli olduğu söylenebilir.[1] Parti, DP hükümeti yönetimi altında, 1951 yılında bir seri kitlesel tutuklamalarla tahrip edilmişti. Partinin neredeyse tüm kadrosu tutuklanmıştı.[2] Zeki Baştımar ile Mihri Belli, partiyle ilgili sırların ifşa edilmesinden dolayı birbirlerini suçlamışlardır. Belli'ye göre, Baştımar polise uzun bir ifade vererek bütün üyeleri deşifre etmiştir. Baştımar ve yakınları ise Mihri Belli'yi suçlamıştır. Karşılıklı güvensizlik ve suçlamalar nedeniyle 1951 tutuklamalarından sonra TKP'nin Belli'ye yakın olanlar ("Belliciler") ve Baştımar'a yakın olanlar ("Zekiciler") olarak iki kanada ayrıldığı söylenir.

Komünist bir partinin "varlığı" konusu, sosyalistlerce 1960'lı yıllarda

1 Landau, *Radical Politics in Turkey*, s. 97.

2 1951 tevkifatında TKP'nin neredeyse bütün üyeleri –sadece 200 kişi kadardılar– tutuklanmış ve on yıla varan hapis cezaları alınıştı.

çokça tartışıldı. 1961 Anayasası'ndaki değişikliklere rağmen ceza yasasının 141 ve 142. maddeleri nedeniyle komünist partiler 1960'lı yıllarda da kurulamadı. 1960'lı yılların başında Avrupa'da, üyeleri doğrudan Sovyetler Birliği Komünist Partisi tarafından atanan, Moskova merkezli bir dış büro oluşturulmuştu. Mihri Belli Türkiye'de bu büronun kurulması için kendisine teklif geldiğini de iddia etmişti. Türk komünistlerinin doğrudan SSCB'den emir alması fikrini –kendi iddiasına göre– reddetmişti.[3] Ayrıca 1951 davası sırasında parti sırlarını ve üyelerin kimliğini ifşa ettiğine inandığı Zeki Baştımar'ın, büronun genel sekreteri olarak atanmasını da kabul etmemişti.

Bu anlamda Türkiye'deki komünistlerin "TKP Dış Büro"yu 1970'li yıllara kadar gerçek TKP olarak tanımadıkları söylenebilir. 1971'den sonra TKP'nin lider kadrosu değişti ve Türkiye'ye girdi, özellikle işçi sınıfı içerisinde ciddi bir etkinliğe ulaştı.[4] Bu bağ nedeniyle, TKP Dış Büro'nun 1960'lı yıllarda orduya nasıl yaklaştığını incelemek yerinde olacaktır.

Sosyalistlerin bir kısmı daha önceki bölümlerde anlattığımız gibi Silahlı Kuvvetler'i ilerici, antiemperyalist kuvvetlerden biri, hatta en önemlisi olarak görüyor ve onu "kapitalist olmayan rejime" dönüşümün bir aracı olarak düşünüyordu. Ordunun ilericiliği ve devrimciliği, genellikle Kemalist geleneğe dayandırılarak açıklanıyordu. Daha doğrusu sosyalistler büyük oranda Kemalizmi daha sol eğilimli olarak yorumluyordu ve ordu da bu yaklaşıma göre Kemalist olduğu kadar antiemperyalist ve halkçıydı da. Bu düşüncenin kökleri TKP'nin 1920'lerde Kemalizm ile kurduğu ilişkilere kadar uzanır. Ayrıca aşamalı devrim anlayışı, özellikle Belli'nin başını çektiği hareket de erken dönem TKP ile ilişkilidir. Dolayısıyla bu bölümün başında ikincil kaynaklara başvurarak erken dönem TKP'nin ideolojisini, özellikle Kemalist rejime bakışını ve rejimle ilişkilerini kısaca hatırlatacağız.[5] Ardından TKP Dış Büro'nun süreli yayınları, kongre kararları ve 1960'lı yıllarda yayımladığı metinleri üzerinden, partinin 1960'lı yıllarda ordunun siyasal rolü hakkındaki görüşlerine ve ordunun devrimdeki rolü, devrimin özneleri ve öncülük gibi o dönem Türkiye'de süren tartışmalara ilişkin görüşlerini aktaracağız.

---

3 Belli ile görüşme, 17 Mayıs 2006. İstanbul.

4 TKP 1979 yılında bölünmüştü ve İngiltere'deki seksiyon TKP'yi pasifizmle suçlamıştı. Bkz. Alpat, "Türkiye Komünist Partisi (TKP)", *Popüler Türk Solu Sözlüğü*, s. 326.

5 Türkiye'de sol hareketin ve erken dönem TKP'nin tarihi konusunda özellikle bkz. G. S. Harris, *The Origins of Communism in Turkey*, Hoover Institution, Stanford, 1967 ve Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1978. Fakat daha geç dönemler üzerine yeterince çalışma yoktur.

TKP'nin Kemalist Rejime Yaklaşımı (1920-1945)

TKP başlangıçta Avrupa ve Bolşevik Rusya'da kurulan çeşitli örgütlerin İstanbul'a ve Anadolu'ya gelmeleri ve birleşmeleriyle oluşur. Bu gruplardan biri önce Berlin'de Türk aydınları tarafından kurulan, Ethem Nejat'ın başını çektiği bir gruptur. Bu örgüt İstanbul'a gelip Dr. Şefik Hüsnü önderliğindeki Marksistlerle birleşerek 22 Eylül 1919'da Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF) adıyla yasal bir parti kurar. Aynı dönemlerde Anadolu'da da bazı aydınlar ve Rusya'dan dönen savaş esirleri tarafından bir sosyalist hareket örgütlenmiştir. Bunlar İstanbul'daki TİÇSF ile ilişki kurmadan, Haziran 1920'de Anadolu TKP'sini kurarlar. Osmanlı aydını ve Rusya'da savaş esiri olan Mustafa Suphi Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin bir üyesi olarak Türk savaş esirlerini örgütleyerek Anadolu ve İstanbul gruplarını birleştirir. Anadolu ve İstanbul gruplarından birçok delege Bakü'de toplanan TKP Birinci Kongresi'nde bir araya gelerek 10 Eylül 1920'de TKP'yi kurar.

TKP Birinci Kongresi'nde Anadolu'daki milli devrimci hareketi destekleme kararı alınır. Emperyalizme karşı mücadele ettiği kaydedilen milli kurtuluş hareketi, uluslararası işçi hareketinin bir parçası olarak değerlendirilir. TKP yeni rejimin istikbaldeki proletarya devrimine giden yolu hazırlayabileceğini de ileri sürer.[6] Ancak TKP aynı zamanda örgütsel bağımsızlığını koruyabilmiş ve kendisini işçi sınıfının temsilcisi olarak görmüştür. Birleşik TKP, Mustafa Suphi'yi parti başkanı seçerek merkezini Anadolu'ya taşımaya karar verir. Mustafa Suphi ve Merkezî Organizasyon Komitesi'nin on dört üyesi, Batum'dan Trabzon'a giden küçük bir gemiye binerler. Kendileri zaten Mustafa Kemal tarafından Anadolu'daki mücadeleye davet edilmişlerdir. Ancak Mustafa Suphi, eşi ve beraberindeki on dört öncü komünist, 28 Ocak 1921 gecesi yollarını kesen diğer bir gemideki kişilerce öldürülürler. Bu olayın ayrıntıları bilinmemektedir ve cinayet aydınlatılamamıştır. Bu siyasi cinayetlerin Mustafa Kemal liderliğince planlanmış ve uygulanmış olduğu öteden beri ileri sürülmektedir.[7] Fakat suikastçıların yöredeki aşırı milliyetçi çetecilerden olduğunu iddia edenler de olmuştur. Her halükarda bu siyasi cinayetle TKP'nin beyin takımı imha edilmiştir.

Türkiye'nin önde gelen komünistlerinin katledilmesi, sorunlu Sovyet-Türk ilişkileri ve Türk komünistleri meselesine önemli bir örnektir aslında. Sovyet hükümeti bu olayı görmezden gelerek Ankara ile resmî işbirliği politikasına devam eder.[8] Sovyet dış ilişkilerinin, Türkiye'deki komünistler-

---

6 Mete Tunçay, *Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler*, Belge Yayınları, İstanbul, 1982, s. 65.

7 Örneğin bkz. Gökay, *Soviet Eastern Policy and Turkey*, s. 46.

8 *A.g.e.*, s. 24-25. Komintern'in 3. Kongresi'nde Mustafa Suphi ve yoldaşlarının Karadeniz'de öldürülmesi konusu da konuşulmuştu. Toplantıya Türkiye'den Şefik Hüsnü, Sadrettin Celal ve

den daha önemli olduğunu gösteren ilk olay budur. Sovyetler Birliği, Bolşevik devriminin Batı güçlerine ve özellikle de İngiltere'ye karşı korunması konusunda Kemalist liderliğin başarısını önemli addettiğinden, bu cinayetlerin peşine düşmemiştir.

O dönemde İstanbul İngiliz işgali altındadır ve TKP'nin İstanbul seksiyonu Anadolu ile temas edememektedir. İstanbul kanadı liderliğe ele alır, bağımsızlık savaşını desteklemeyi ve İstanbul'da ele geçirdikleri silah ve mermileri Anadolu cephelerine ulaştırmayı sürdürür.[9] Bir taraftan Kemalistlerle sosyalistler arasında dostluk ilişkileri sağlamaya ve "milli cephe" oluşturmaya, diğer taraftan da Kemalist ideolojiyi etkilemeye çabalayarak yeni rejimin kapitalist olmayan bir çizgi izlemesini sağlamaya çalışırlar. Bu arada Şefik Hüsnü, Milli Meclis'in açılışı için bir kutlama telgrafı göndererek saltanatın kaldırılmasını talep eder. Ayrıca dinî, gerici hareketlere karşı durulması yönünde beklentilerini de iletir. Şefik Hüsnü ortak mülkiyete ve kolektif üretime dayalı sosyal bir devrim beklentisini kutlama telgrafına eklemiştir.[10] Yeni hükümetten işçi sınıfına ve köylülere tüm haklarının verilmesi yönündeki talepler TKP'nin yayın organı *Aydınlık* dergisinde yer alır.[11]

Kemalist rejimin kurulmasından sonra *Aydınlık*, rejimi desteklenmeye devam eder. Yeni rejim ülkedeki feodal güçlere ve Batılı emperyalistlere karşıdır ve bu tavır, Türk solunun alması gereken tek doğru tavır olarak ifade edilir. Bu desteğe rağmen sol gruplar yeni rejimin hedefi haline gelir.[12] Buna karşın Şefik Hüsnü yeni rejimi demokrat ve antiemperyalist bir güç olarak tanımayı sürdürür.

Aslında Türk komünistlerinin Kemalist rejime karşı aldığı tavır 17 Haziran-8 Temmuz 1924 tarihlerinde Moskova'da toplanan 5. Komintern Kongresi'nde çok şiddetli şekilde eleştirilmiştir. Bunun Alman Devrimi'nin 1923'teki yenilgisiyle ilişkili olduğu söylenebilir. Zinoviyev sosyal demokrasiyi ilk kez faşizmin bir kanadı olarak nitelendirir ve "sosyal faşizm" olarak adlandırır. Bunun sonucu olarak Komintern içinde Sovyetler Birliği haricindeki komünist partileri "Bolşevikleştirme" hareketi ortaya çıkar. Bu politika değişikliği sonucunda, Manuilski milliyetçilik ve sömürgecilik üzerine yaptığı konuşmada TKP'yi Türk burjuva hükümetine verdiği tam destek nedeniyle kuvvetle eleştirir. Şefik Hüsnü, yanıtında Türkiye'deki durumu ayrıntılı bir şekilde analiz ederek *Aydınlık* ve TKP'nin tutumunun 1920'li yılların

Süleyman Nuri katılmıştı. Kongrede konuşan Süleyman Nuri, TKP önderlerine yönelik katliamdan Mustafa Kemal'i ve genç Türk burjuvazisini sorumlu tuttuğunu açıklamıştı. Bkz. Şener, *a.g.e.*, s. 42.

9 Mihri Belli, *TKP'nin Tarihsel Konumu*, Emekçi Yayınları, İstanbul, 1976, s. 72.

10 Şefik Hüsnü, *Yazı ve Konuşmalar*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1995, s. 253.

11 Şefik Hüsnü, *Türkiye'de Sosyal Sınıflar*, Kaynak Yayınları, İstanbul,1997, s. 70.

12 Gökay, *a.g.e.*, s. 46.

başlarında Lenin tarafından ortaya konan antiemperyalist ve sömürgecilik karşıtı milli burjuvaziye yönelik politikaya uyduğunu belirtir. TKP önderliği ayrıca Kemalist rejimin küçük burjuva karakterinden dolayı feodalizme karşı tam bir devrim gerçekleştirmeyi başaramadığını da ifade eder. Kemalist rejimin tipik küçük burjuva karakteri nedeniyle gerici güçlere karşı kararlılıkla hareket edemeyebileceği belirtilir. Aslında sosyalist hareket Kemalist rejimi "burjuva devrimi" olarak görmekle beraber onun sınıfsal karakterini "küçük burjuva" olarak tanımlamaktadır. TKP'nin yaptığı bu tanımlama ve bunun üzerinden bazı toplumsal devrimlerin eksik kalmasını sınıfın "kararsız" niteliğiyle açıklaması, özellikle 1960'lı yıllarda Belli önderliğindeki öne sürülecek MDD tezlerinin bir önceli sayılabilir.

1924 yılından sonra parti içinde anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştı. "Sağcı kanat" sosyalizmi uygulamak için Türkiye'de toplumsal altyapının olmadığını söyleyerek ülkenin Kemalistlerce geliştirilmesinin desteklenmesi gerektiğini ifade ediyordu. Bu fikirler 1960'lı yıllarda *Yön*'e katkıda bulunan ünlü yazar Şevket Süreyya Aydemir ve Vedat Nedim Tör tarafından da savunulacaktı. Kemalizmin sınıf çatışmalarını sonlandırabileceğini savunan Şevket Süreyya Aydemir liderliğindeki grup, 1925-1926 yıllarında TKP'den ayrıldı. Bunlar daha sonra Kemalizmi doğrudan destekleyecek ve fikirsel temelde TKP'nin CHP ile birleşmesini önerecekti.[13] Söz konusu oluşum *Kadro* dergisini çıkaracak ve daha sol eğilimli ama sınıf çatışması paradigmaları içermeyen bir şekilde Kemalizmin fikirsel yapısını oluşturmaya çalışacaklardı.

Bu sırada ortaya çıkan Şeyh Said isyanı hükümete içerideki muhalifleri susturma fırsatı yaratmıştı. TKP aslında bu isyanı desteklememişti. İsyan şeyhler tarafından yönetildiği için TKP bunları ilerlemeye karşı kuvvetler olarak değerlendirmiş ve Şeyh Said'i de "İngiliz emperyalizmin kuklası" olarak nitelemişti.[14] Bu tutum Komintern'in 1925 isyanı hakkındaki resmî görüşüyle uyumluydu. Her ne kadar TKP Kemalist rejimin olayların fazla şiddetle bastırılmasını eleştirse de liderlerin cezalandırılmalarını destekledi. Buna rağmen TKP'nin *Aydınlık, Yoldaş* ve *Orak Çekiç* gibi yayın organları 1925'ten sonra kapatıldı ve parti kitlesel tutuklamalarla karşılaştı.[15] Şefik Hüsnü ve partinin diğer 408 üyesi 1927 yılında tutuklandı ve hapsedildi. Şefik Hüsnü serbest bırakıldıktan sonra Avrupa'ya geçti.

Şefik Hüsnü 1926 yılında Viyana'da bir toplantı düzenleyerek partinin 1951'e kadar yürürlükte kalacak yeni programını hazırladı. Bu programda Kemalizm'e karşı yeni tavır ve görüşler belirlendi. Kemalist rejim bu sefer sert dille eleştiriliyor ve burjuva rejimi olarak değerlendiriliyordu. TKP, Ke-

13 Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar*, s. 184.

14 Gökay, *a.g.e.*, s. 41-42.

15 *A.g.e.*, s. 46.

malist rejimi Osmanlı döneminin emperyalizme bağımlı eski büyük burjuvalarının ve azınlık burjuvazisinin rolünü devralmakla eleştiriyordu. Bunlar yeni dönemde zengin Türk ticaret burjuvazisinin oluşmasını destekleyerek egemenliklerini sürdürüyorlardı. Kemalistler emperyalizmle uzlaşmıştı ve burjuva diktatörlüğünün çıkarlarını korumak için emekçi sınıflar ile köylü halka yönelik baskı uyguluyordu. Kemalist rejim sınıf sorunlarına gerici bir tavırla yaklaştığı konusunda eleştirilmişti. Bu eleştirilerin İbrahim Kaypakkaya'nın 12 Mart sonrasında Kemalizm değerlendirmelerine çok yakın olduğu görülebilir. TKP'ye göre yeni rejim burjuva rejimiydi ve bu nedenle kolektif bir ekonomiye sahip olmayacaktı. Parti Kemalizme karşı olmakla beraber yine de onun feodal üst ve altyapı kurumlarını yıkmaya yönelik çalışmalarını destekliyordu. Bu bakımdan TKP Kemalizmi ülkeden feodalizm ve saltanat kalıntılarını temizlemeye yönelmiş ilerici bir rejim olarak görüyor ve olumluyor; ama sınıfsal tutumundan, emekçi sınıflar ve halka yönelik baskılarından dolayı karşısına alıyordu.[16] İlerici yönleriyle TKP Kemalist rejimi proletarya devrimi yolunda hazırlayıcı olarak görmekteydi.

Bu tutum aslında Sovyetler Birliği bakımından sınıfsal niteliği ne olursa olsun Batı emperyalistlerine karşı ulusal direnişleri desteklemenin temel stratejik gerekliliğiyle ilgiliydi. Aslında Komintern'in 1928'deki 6. Kongresi'nde dile getirilen resmî görüşlere Türk ve İranlı delegeler karşı çıkmış, ülkelerinin milli liderlerinin karşı-devrimciler safına geçtiklerini ileri sürmüşlerdi.[17] Ancak Komintern bu uyarıları dikkate almamıştı. Batı emperyalizmine karşı rekabeti ve mücadelesi, Sovyetler Birliği için Doğu ülkelerinin komünist partilerinin ve halklarının durumundan önde geliyordu.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 5 Ağustos 1929'da bir konuşmasında ilk kez komünizmi açık bir dille eleştirmiş ve komünistliği vatan hainliği olarak gördüğünü açıklamıştı. TKP buna cevaben, Kemalist rejimin antiemperyalist özelliklerini bırakarak "burjuva-feodal rejime" dönüştüğünü ileri sürdü.[18] Hükümetin 1925 Şeyh Said isyanı sırasındaki aşırı sert ve baskıcı tutumu *İnkılâp Yolu* dergisinde tüm ayrıntılarıyla işlendi.[19] Buna ek olarak Kemalist liderlik "devrimci Kemalist küçük burjuva" yerine "Kemalist burjuvazi" olarak tanımlandı ve rejim de "Kemalist diktatörlük" olarak adlandırılmaya başlandı.

Bununla beraber 1930 yılında partinin Kemalist rejime ve önderliğe karşı tutumu yumuşayacaktı. Kemalistler tek bir politik blok olarak değil, farklı görüş ve tavırlara sahip, iç çekişmeler yaşayan gruplar olarak görülmeye

16 Hüsnü, *Yazı ve Konuşmalar*, s. 35.

17 Gökay, *a.g.e.*, s. 47.

18 *A.g.e.*

19 *A.g.e.*

başlayacaktı: Şefik Hüsnü Kemalistlerin bir kanadının emperyalistler safında yer alırken diğer kanadının daha milliyetçi/ulusalcı tonda olduğunu ileri sürdü. 1935 yılındaki 7. Komintern'i takiben, TKP rejimin ilerlemeci kanatları ve devletin anahtar unsurlarıyla ordu içinde bağlantı kurmak adına daha uzlaşmacı bir tutum benimsedi.[20] Bu arada 1938 yılında Nazım Hikmet, Deniz Kuvvetleri içinde komünist bir hücre kurmakla suçlanarak 28 yıl haspse çarptırıldı. TKP'nin önemli ismi Hikmet Kıvılcımlı da aynı davada yargılandı ve "ordu içinde rejime karşı isyana teşvik" suçlamasıyla mahkûm edildi.

TKP'nin bir bütün olarak rejime yaklaşımını, esas olarak Kemalistlerin emperyalizme, dinci hareketlere ve SSCB'ye yönelik tavırları belirlemiştir. SSCB ile Türkiye arasındaki ilişkiler Komintern'in Kemalizme bakışını etkilemişti. Komintern ve SSCB ile kurdukları bağ ve bir tür hiyerarşik ilişki nedeniyle TKP de etki, hatta baskı altında kalıyordu. 1933 sonrası iki ülke arasında gelişen ilişkiler nedeniyle *TKP'nin Sesi* de Kemalizme karşı daha zayıf eleştirilerde bulunmaya başlamıştı. Hatta meşhur şair, yazar ve politik yorumcu Attila İlhan, Komintern'in Şefik Hüsnü'yü Kemalizme karşı güçlü ve ciddi muhalefet yapmamakla görevlendirdiğini ileri sürmüştür.[21] TKP 1925'den sonra git gide zayıflayan bir siyasi güç olmuş, 1930-1946 döneminde siyasi dergiler yerine genellikle sosyo-kültürel konularla ilgili dergiler çıkarmakla yetinmiştir.

Özetle TKP Kemalist yönetime işçi örgütlenmelerini yasaklaması ve çeşitli zamanlarda Batı emperyalistleriyle kurduğu ilişkiler nedeniyle eleştiriler yöneltmişti. Rejimin siyasal gerçekliği TKP önderliği tarafından yakından izlenmiş, özellikle feodal güçlerle bir uzlaşma gözlemlendiğinde eleştirilmişti. Özellikle 1930'lı yılların başında rejim emekçi halka, köylülere ve Kürt halkına yönelik baskılarından dolayı eleştirilmişti. TKP düşünsel anlamda bir muhalefet partisi olarak kalmış ancak hiçbir zaman alternatif bir siyasi rejim örgütlemeye çalışmamıştı. Kemalist rejim öncelikle küçük burjuva rejimi daha sonra ise bir burjuva rejimi olarak değerlendirilmişti. Sınıfsal açıdan burjuva diktatörlüğü olarak tanımlandığı da olmuştu. Daha önceki bölümlerde anlattığımız diğer sosyalist hareketlerle benzer biçimde TKP genellikle Kemalist rejimi sosyalist devrime gitmenin önkoşulu olan burjuva devrimini yapmaya çalıştığı için desteklemişti.

TKP'nin yeni rejimi değerlendirme konusunda doğal zorlukları vardı. En büyük zayıflıklarından biri, gizli koşullarda ve baskı ortamında örgütlenmeyi başaramamasıydı. Halbuki birçok başka ülkede komünist partiler çok daha zor koşullarda bunu yapabilmişti. Ayrıca komünist partilerin Komünist Enternasyonal'deki durumlarının değişmesi ve Sovyetler Birliği'nin çıkarla-

20 *A.g.e.*

21 Attila İlhan, "Türk Sosyalizm Tarihi Üzerine" (Söyleşi), *Ulusal Dergisi*, Bahar 1998, sayı 5-6, s. 53.

rının ön plana alınması, sosyalist sistemin korunması adına diğer ülkelerin devrimci etkinliklerinin ikinci plana atılması, özellikle de Stalin'in "tek ülkede sosyalizm" politikasının Komintern tarafından benimsenmesi tüm devrimci hareketlerin tutumlarının değişmesine yol açtı. TKP Moskova'ya en sadık partilerden biri oldu ve bu onun Türkiye içindeki işlevini ciddi şekilde zedeledi.

TKP Moskova'dan bağımsızlaşma iddiasında olmadı ve kendi ülkesindeki gelişmelere ters düştüğünü gördüğü anlarda bile bağımsız siyaset, strateji ve taktik oluşturmaya girişmedi. Partinin gerçekte halkla pek ilişkisi yoktu ve takipçilerinin çoğu üniversite eğitimi almış aydınlardı. TKP ile Sovyetler Birliği'nin ilişkisi üzerine nitelikli bir araştırma yapmış olan Gökay, bu konuda "Partinin aklı, Batı eğitimli Türk orta sınıf aydınlarının aklıydı" yorumunda bulunur.[22] TKP aslında Stalin'in ilkelerine ve 1928'de Üçüncü Dünya ülkeleri için ileri sürdüğü fikirlere bağlı kalmıştı. SSCB'nin diğer ülkelerdeki devrimci hareketler yerine öncelikli olarak kendi dış siyasal çıkarlarını korumak istemesi, Sovyetler Birliği ile stratejik bir hududa sahip ülkenin partisi olarak belki de en fazla TKP'yi etkilemişti.

İkinci Dünya Savaşı, Halk Cephesi ve Yasallaşma

TKP İkinci Dünya Savaşı sırasında, *Ses* (1939), *Yeni Edebiyat* (1940), *Yurt ve Dünya* (1941) ve *Adımlar* (1943) gibi çeşitli dergilerle savaşa ve faşizme karşı propaganda çalışmaları yürüttü.[23] Bu dönemde Komintern'in "Savaşa ve Faşizme Karşı Halk Cephesi" politikası TKP üzerinde de etkili oldu; fakat Komintern politikasının tartışılmasından sonra 1943'te yeni bir siyasi çizgi oluşturulacak ve bu daha sonra "1943 Platformu: Faşizme ve Çıkarcılara Karşı İlerlemeci Demokratik Cephe" olarak adlandırılacaktı. Parti CHP'nin Alman yanlısı politikalarına ve Saraçoğlu hükümetine karşı savaş açtı. CHP'nin ülkedeki en gerici kesimlerin temsilcisi olduğu ve ülkedeki ilerici güçlerle birlikte partinin devrimci görevinin onu iktidardan devirmek olduğu açıklanıyordu.[24] Şefik Hüsnü bir program yazarak Atatürk reformlarına bağlı vatandaşlarca yeni bir kabine oluşturulmasını istedi.[25] Dolayısıyla MDD hareketinin 1942 yılını Türk siyasetinde bir dönüm noktası olarak görmesi, Atatürk rejimini "antiemperyalist", CHP'yi ise 1942'den sonra "karşı-devrimci" olarak nitelendirmesi, aslında Şefik Hüsnü'nün değerlendirmesiyle yakından ilişkilidir.

22 Gökay, *a.g.e.*, s. 47.

23 *A.g.e.*, s. 58.

24 *A.g.e.*

25 Şefik Hüsnü, *Yazı ve Konuşmalar*, s. 292.

Savaştan sonra Türkiye çok partili rejime geçti ve sınıf esasına dayalı partilerin kurulmasına dair yasaklar kalktı. Bu dönemde birkaç sosyalist parti kuruldu: Bunlar arasında en önemlileri, emekli savcı Esat Adil tarafından kurulan Türkiye Sosyalist Partisi ve Şefik Hüsnü tarafından TKP'nin yasal örgütü olarak oluşturulan Türkiye Sosyalist Emekçi Partisi'dir. Her iki parti de altı ay içinde kapatıldı, ancak bu kısa süre içinde birçok sendika kurdu ve binlerce işçiyi örgütleyebildi. Bunun ardından 1951'de DP hükümeti tarafından gerçekleştirilecek büyük operasyona kadar TKP yine illegal olarak çalışmayı sürdürdü. 1951 tevkifatı sırasında partinin neredeyse tüm üyeleri ve esas olarak lider kadrosu tutuklandı. Bütün tutuklananlar –yani Türkiye'de devrim yapmak üzere komünist parti kurmakla suçlananlar– sadece 167 kişiydi.[26] Bu sayı bile partinin örgütlenmede ne kadar eksik kaldığını ve hükümetin "komünist tehdidi" ne kadar abarttığını açıkça göstermektedir. Zaten asıl amaç Türkiye'de komünist tehdidi olduğunu gösterip ABD'den "Marshall Yardımı" alabilmekti. 1951 tutuklamalarından sonra TKP yurt içinde ancak 1970'li yılların ortalarında tekrar örgütlenmeye başlayacaktı.

1960'lı Yıllar: "Dış Büro" Olarak TKP

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra TKP'nin yasallaşma umudu yeni anayasada yer alan çeşitli maddelerle yeniden söndü ve parti yeraltında kalmaya devam etti. Aslında partinin etkisizleştiği iddiası doğruydu: 1960'lı yıllarda Türkiye'de herhangi bir örgütsel yapıya sahip değildi ve yalnızca bir dış büro olarak varlığını sürdürüyordu. Genellikle propagandaya yönelik tüm çalışmaları da Türkiye dışındaydı. Yakup Demir kod adını taşıyan Genel Sekreter Zeki Baştımar'ın da aralarında bulunduğu Merkez Komite'nin çoğunluğu Moskova'da yaşıyordu. Bazı üyeler ise Bizim Radyo'nun Türkçe yayınlarını yapmak için Leipzig'te görevliydiler. Bizim Radyo ve Budapeşte Radyosu TKP'nin görüşlerinin yayılmasını sağlamakta başlıca araçlardı. Hatta parti üyelerine göre Bizim Radyo'nun Türkiye'de üç milyon radyo alıcısı vardı ve yayınlara büyük ilgi gösteriliyordu.[27] TKP'nin 1962 Konferansı'nda Bizim Radyo'nun "bilhassa ordu içinde" sempati topladığı iddia edilmişti.[28] Merkez Komite ve Türkiye'de yeraltındaki üyelerle teması sürdürmek için bazı parti üyeleri Sofya ve

26 Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa*, s. 44. TKP'de 1951 tevkifatından sonra ciddi iç tartışmalar yaşandı. Bunun öncesinde TKP içinde ilk zamanlarda Şefik Hüsnü, Nazım Hikmet ve Hikmet Kıvılcımlı arasında kişisel çatışmalar vardı. 1951 tevkifatından sonra Reşat Fuat Baraner ve Mihri Belli, Zeki Baştımar'ı ajan olmakla suçladılar. Baştımar 1960'ların başlarında TKP'nin genel sekreteri olarak atandı. Baraner ve arkadaşları partiden atıldılar.

27 "İkinci Gün. 3 Nisan 1962", *TKP MK Dış Bürosu: 1962 Konferansı*, TÜSTAV, İstanbul, 2002, s. 22.

28 A.g.m., s. 24.

Bakü'de barındırılıyordu.[29] Almanya'da ve bazı Avrupa ülkelerinde Türk işçileri örgütleme çalışmaları yapılmıştı. Yurt içinde örgütlenme sorunlarına karşın TKP özellikle aydın çevrelerin ilgisini kısmen koruyordu.

1962 yılının Nisan ayında TKP merkez örgütlenmesi ve diğer parti üyeleri, dış büro içinde bir parti kuruluşunu başlatmak için Leipzig'te bir araya geldiler. Bu kongreye Zeki Baştımar (Yakup Demir kod adıyla), İsmail Bilen (Marat), Nazım Hikmet, Abidin Dino, Bilal Şen, Sabiha Sertel, Yıldız Sertel, Aram Pehlivanyan (Ahmet Saydan), Vartal İlhamyan, Hayk Açıkgöz (Doktor), Fahri Erdinç ve Gün Benderli gibi birçok önemli isim katılmıştı. Hatta bu, ünlü şair Nazım Hikmet'in son siyasal etkinliklerinden biri olmuş, bir sene sonra yaşamını yitirmiştir. TKP Dış Büro'nun yönetici kadrosu muhtemelen Moskova tarafından atanmıştı. Zeki Baştımar'ın sekreterliğini üstlendiği büronun merkez komitesi İsmail Bilen, Nazım Hikmet, Abidin Dino ve Aram Pehlivanyan'dan oluşturulmuştu.[30] Nazım Hikmet'in ölümüden sonra büronun az sayıdaki üyeleri arasında sorunlar çıktı. Onun yerine TKP MK Dış Büro'ya Bilal Şen ve Gün Benderli atandı. Bu üyeler ile Zeki Baştımar, İsmail Bilen ve Ahmet Saydan arasında görüş ayrılıkları çıktı ve Bilal Şen 1964 yılı sonlarında Leipzig Parti Grubu Sekreterliği'nden alındı. Bilal Şen özellikle grubun 27 Mayıs askerî müdahalesine ve sonrasında kabul edilen anayasaya karşı tutumlarını eleştirmişti.[31]

TKP'nin 1962 Kongresi'nde partinin ve memleketin durumu Sovyetler Birliği Komünist Partisi 22. Kongresi'nde çizilen çerçeve içinde tartışıldı. TKP Dış Büro 1960'lı yıllarda Türkiye'de sosyalistler arasında en önemli tartışma konularından birini oluşturan ve ordunun devrimci mücadelede yerini belirleyen 22. Kongre kararlarını kabul etmişti.[32] Partiye göre kongrenin en önemli olayı SBKP'nin yeni programıydı. Bu programla insanların ancak hayal edebildikleri "komünizmi gerçekleştirme" ideali, somut bir şekilde ele alınmış ve planlaştırılmıştı.[33] Bu bakımdan kararlar "tarihî" önemdeydi. Ekonomik-toplumsal gelişmeler komünizmin maddi-teknik temelinin kurulmasını mümkün kılmaktaydı. TKP Dış Büro bu yeni programın Marksizm-Leninizmi geliştirdiğini, zenginleştirdiği ifade ediyordu.[34] Bu program-

29 Landau, *a.g.e.*, s. 105.

30 "Sunu", *TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı*, TÜSTAV, İstanbul, 2002, s. 7.

31 "Sunu", Erden Akbulut (der.), *1963-1965 Belgelerinde İşçi Demokrasi Hareketi ve TİP*, TÜSTAV, İstanbul, 2003, s. 7-9.

32 "SBKP XXII. Toplantısı Raporu, 2 Nisan 1962", *TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı*, s. 86. Bu toplantıya katılan TKP delegasyonundan Yakup Demir'in (yani Zeki Baştımar'ın) Merkez Komite Dış Bürosu'nda memleket dışı parti grupları aktiflerinin müşterek toplantısındaki raporu. Rapor, toplantının 6 Nisan 1962 tarihli son oturumunda oy birliği ile onaylanmıştı.

33 A.g.m., s. 84.

34 A.g.m., s. 85.

la Sovyetler Birliği'nde komünizm yakın bir gelecekte gerçekleşecekti. Üstelik "milli bağımsızlık uğrunda emperyalizme karşı savaşan halklar için", örneğin Türkiye halkı için bu program yeni mücadele yolunu gösteriyordu. TKP, kongrenin "devletlerin barış içinde bir arada yaşama" ilkesine bağlı olduğunu da vurgulamıştı.[35]

SBKP'nin yeni programına bağlılığın yanı sıra TKP Dış Büro düzenlediği ilk konferansta devrimci mücadele bağlamında öncelikli olarak Türkiye'deki sosyalist hareketler gibi, mevcut devrimci aşamanın sosyalist devrim mi yoksa demokratik devrim mi olduğunu tartışmıştı.[36] Sonunda parti beklenece-ği üzere demokratik devrimde karar kılmış ve SBKP'nin "kapitalist olmayan gelişme yolu"nun savunuculuğu yapmaya başlamıştı. Milli kurtuluş ve kapitalist olmayan yoldan sosyalizme geçiş için tek cephe oluşturulmasına karar verilmişti. Mevcut devrimci hareket işçi sınıfı önderliğinde demokratik ulusal kurtuluş devrimi olarak ilan ediliyordu.[37] Türkiye'deki devrim aşamasını belirleyen durum, ülkenin yarı-sömürge hali, sosyal ve ekonomik bağımsızlıktan yoksun oluşuydu. Böyle bir ülkede sosyalizmi kurmak "anakronizm" olarak nitelenmişti. Emperyalizmin güç odaklarına, büyük toprak sahiplerine ve komprador burjuvaziye karşı temel kuvvet, bütün ilerici güçlerle beraber, birleşmiş işçiler ve köylüler olacaktı.[38] MDD'yi benimseyen diğer hareketler gibi ilk siyasal hedef ulusal bağımsızlığı sağlamak ve demokratik rejim oluşturmaktı. Ana düşmanlar ABD, Türkiye'deki Amerikan varlığı ile onları destekleyen Türkiye büyük burjuvazisiydi. TKP önerilen demokratik devrimin "tipik bir burjuva demokratik" devrimi olmadığını, Leninist "demokratik devrim" olduğunu vurguluyordu:

> TKP'nin bugünkü ana şiarı, bağımsız, demokratik, barışsever, tarafsız bir Türkiye'dir. Bu şiar gelişi güzel atılmış bir şiar değildir. Memleketin öz menfaatlerinin, bütün demokratik kuvvetlerin müşterek emellerinin ifadesidir. Asıl amacımıza, sosyalizme açılan kapının anahtarı da bu şiarın içindedir. Bugünkü mücadelemizin hedefi, işçi sınıfının önderliği altında, ana kuvvetini işçi-köylü birliğinin teşkil ettiği ve memleketin bütün ileri kuvvetlerinin desteğine dayanan demokratik bir milli kurtuluş inkılâbıdır. Bu inkılâp bir sosyalist inkılâp olmadığı gibi, klasik tipte bir burjuva demokratik inkılâbı da değildir. Emperyalizm devrinde, klasik burjuva demokratik inkılâplarının

35 A.g.m., s. 86.

36 Bilal Şen, konuşmaları o güne kadar olanlar içinde en serbesti olarak nitelemişti. Bkz. "1962 Konferansı Tutanağı", *TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı*, s. 9.

37 Örneğin bkz. "TKP Merkez Komitesi Birinci Sekreterliği, Y. Demir'in Birinci Enternasyonal'in yüzüncü yılı için Berlin Enternasyonal toplantısında konuşmaları", Erden Akbulut (der.), *1963-1965 Belgelerinde İşçi...*, s. 147-149.

38 *A.g.e.*, s. 102.

cemiyete yeni gelişme hamleleri sağlayan şartları yaratamayacağını, emekçi halkların gerçek isteklerini karşılayamayacağını Lenin daha 1905 yılında görerek, 1905 Rus inkılâbında, sosyalist inkılâba geçiş devri olacak bir işçi-köylü hükümeti şiarını attı. Bizim istediğimiz inkılâp, demin söylediğim gibi, ana kuvvetini işçi ve köylüden alan, bütün demokratik kuvvetlerin desteğine dayanan bir inkılâptır.[39]

Diğer bir ifadeyle TKP işçi sınıfı önderliğinde olmak üzere Milli Kurtuluş Devrimi'nin ya da Milli Kurtuluş Savaşı aşamasının (Türkiye'de genellikle MDD olarak bilinen aşamanın) savunuculuğunu yapıyordu. Türkiye'de ortaya atılan MDD çizgisinden temel farkı, parti önderlerinin kafasında öncü sınıf konusunda bir soru işareti olmamasıydı. Parti MDD'nin esas gücü olarak emekçi sınıfları ve köylüleri görüyor, bunlar arasında bir birlik oluşturma sorunu hakkında fikirsel temelde çalışmalar yapıyordu. Parti ülkede kapitalizmin hızla geliştiğine dikkat çekmişti. Bununla beraber hâlâ feodal kalıntılar vardı ve toprak reformu yapılması gerekliydi. Partiye göre ülkede emperyalist güçlerle bağları olmayan bir burjuvazi vardı ve bunların gerçekte emperyalizmle çıkar çatışmaları bulunuyordu. Yani ülkede daha çok küçük işletmelerden oluşan bir "milli burjuvazi" mevcuttu.

TKP Sovyetler Birliği'nin sosyalizme "ihtilalle" değil de (en azından mutlaka ihtilalle değil de) "barış yoluyla" geçmeyi önerdiği yeni yolu benimsemişti. Hatta daha sonra (1963 raporunda) Marksizm-Leninizm "ilmi"nin "hiçbir zaman silahlı devrim şeklini" toplumsal sorunların çözümü için tek yol olarak kabul etmediğine, "silahlı devrim" şeklini "yalnız Stalin'in" mutlaklaştırdığına da dikkat çekecekti.[40] Bu nedenle Marksizm-Leninizm bağlamında "barış içinde geçiş" fikri sorunlu değildi. Demokratik devrim aşaması sosyalizme barış yoluyla geçişin zorunlu bir durağıydı:

> Bu inkılâbın hedefi, gerici komprador burjuvazinin ve büyük toprak ağalarının iktidarına son vermek, memleketin tam bağımsızlığını sağlamak, köklü bir tarım reformu yapmak, milli ekonominin gelişmesini engelleyen setleri yıkmak, antikomünist propagandaya ve halk düşmanı politikaya son vermek, halkın maddi hayat şartlarını ve kültür seviyesini yükseltmek, memlekette tam bir demokratik düzen sağlamak, Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist memleketlerle ekonomik ve kültürel münasebetleri geliştirmek olacaktır. Bu inkılâp, *barış yoluyla sosyalist inkılâba geçmek için aşılması zaruri bir merhaledir*, bir geçittir.[41]

---

39 "Zeki Baştımar'ın 1962 Konferansı'ndaki Son Sözü", *a.g.e.*, s. 99.

40 Bilal Şen, "Komünist ve İşçi Hareketindeki Ters Akımlar Üzerine", *a.g.e.*, s. 65.

41 *A.g.e.*, s. 103-104. (Vurgular eklenmiştir.)

TKP bu "Milli Kurtuluş" mücadelesine milli burjuvazi dahil tüm antiemperyalist güçlerin katılacağı kanısındaydı. Partide tartışılan siyasi konuların başlıcaları milli burjuvazinin konumu ve rolü, mevcut siyasi partiler, özellikle CHP ve DP'nin sınıfsal yapısı ve devrimci süreçteki rolü, emekçi sınıfların ve köylülerin durumları ile ordunun siyasal rolüydü. Parti 1962 yılındaki konferansta "demokratik devrim" sürecinde ordu ve askerî darbeden olası beklentileri tartışmış, bu konuyu "dış faaliyette ana meseleler"den biri olarak belirlemişti. Dolayısıyla üzerinde tartışılan ana meselelerden biri devrimde ordunun rolüydü.[42] Tartışmalarda özellikle ordunun ideolojik-siyasal olarak bölünmüş olduğuna dikkat çekilmişti. Ordunun içinde farklı ideolojilerden subaylar olduğu belirtilerek TKP olarak bu ayrışmaları zorlayıp "gerici kuvvetleri, Turancıları, faşistleri demaske etmek lazım" denilmişti.[43] Askerî darbeler ve girişimler ise (27 Mayıs gibi 22 Şubat girişimi de) "burjuvazinin en gerici kısmına karşı bir hareket olduğu için" desteklenmişti.[44]

TKP aslında "Milli Kurtuluş"u ana strateji olarak savunmuş ve "tek cephe" şiarını ortaya atmış ve Türkiye'deki sosyalist hareketlerden ciddi bir farklılık ortaya koyarak Kürt devrimcileriyle beraber, tek cephede mücadele etmekten açık olarak söz etmişti. Kürtler ile kurtuluş için ortak cephede buluşma önerisi yapan Baştımar, Kürt halkının "gerçek menfaatlerine" uygun bir şekilde gelişmesine yardım etmenin partinin vazifesi olduğunu söylemişti.[45] Özellikle de emperyalist güçlerin ve gerici kuvvetlerin Kürt halkının "milli kurtuluş azmini" kendi çıkarları doğrultusunda farklı yönlere çekmeye, "yanlış yollara sevk etmeye" çalışması ihtimali karşısında dikkatli olunması gerektiği uyarısı yapılmıştı.

TKP, emperyalizm ile bağların koparılıp feodal kalıntıların temizlenmesinin ve sonuçta bağımsız milli demokratik bir devletin kurulmasının neredeyse milletin tümünün çıkarına olduğuna işaret ediyor, TİP'ten farklı olarak, milli burjuvazinin var olduğunu savunuyordu: Küçük işletmeler milli burjuvazi olarak değerlendiriliyordu ve küçük imalathane sahiplerinin öğrenciler, öğretmenler, aydınlar, vatansever subaylar, fakir ve topraksız köylüler, çalışan sınıflar ve küçük dükkân sahipleri gibi diğer sınıf ve gruplarla beraber "demokratik cephe" içinde beraber olabileceklerine inanılıyordu. TKP bu mücadeleyi büyük toprak ağaları ve komprador burjuvazi dışındaki halkın bütün ilerici güçlerine dayanan bir "milli demokrasi" devletinin gerçekleşmesi için savaşmak olarak değerlendirmişti. Türk komünistlerinin

42 *A.g.e.*, s. 34.

43 *A.g.e.*, s. 25.

44 *A.g.e.*, s. 35.

45 *A.g.e.*

başlıca amaçlarından biri bu mücadelede "işçi sınıfının öncülüğünü" sağlamak olacaktı:

> Türkiye Komünist Partisi, yeniden emperyalizmin ekonomik, politik tahakkümü altına düşen Türkiye'yi nihai kurtuluşa götürecek yolu, memlekette gerçek bir demokrasinin zaferinde görüyor, bu zaferi ancak bütün halkın ilerici güçlerine dayanan bir milli demokrasi devletinin gerçekleştireceğine inanıyor ve bu uğurda savaşıyor. Gerek bu mücadele sırasında, gerekse zaferden sonra işçi sınıfının öncülüğünü sağlamak Türk komünistlerinin başlıca amaçlarındandır. İşçi sınıfının öncülüğü, onun diktatörlüğü demek değildir. Milli demokrasi devleti bu veya şu sınıfın diktatörlüğü değildir; emperyalizme, derebeyliğe, gericiliğe karşı birleşen bütün ilerici, demokratik kuvvetlerin egemenliğidir; kapitalist olmayan yolda gelişme imkânlarını sağlayacak bir vasıtadır.[46]

Fakat bu tespitler sadece kâğıt üzerinde kaldı. TKP'nin 1960'lar boyunca Türkiye'nin emekçi sınıflarıyla herhangi bir ilişkisi olmadı. Parti, azgelişmiş ülkelere özgü bir yol olarak MDD'yi devrimci şiar olarak ortaya atmıştı fakat klasik MDD'den farkı Sovyetler'de çizilen yeni tez uyarınca kapitalist gelişme evresinin atlanarak sosyalizme daha kestirme bir yoldan ulaşılabileceği fikriydi. MDD için oluşturulacak ortak cepheye ordudaki tüm subayların değil ama ulusal bağımsızlıktan, demokrasiden, ilerlemeden yana olan subayların, "milli burjuvazi" ile beraber katılması da bekleniyordu. Orduda aşırı milliyetçi, faşist subaylar da mevcuttu. TKP cephenin öncülüğünü işçi-köylü emekçi sınıfların oluşturmasından yana olsa da aşağıda görüleceği üzere bu mutlak tartışılmaz bir konu değildi. Bu bağlamda ordunun öncü rolü oynayabileceği fikri de gündeme gelmişti.

Ordu Devrim Yapabilir mi?

TKP Dış Büro'nun 1960'lı yıllardaki en önemli tartışma konularından biri ordunun siyasal rolü üzerineydi. Parti bu rolün özellikle 1960 askerî darbesinden sonra "fark edilir" olduğunu vurgulamıştı.[47] Parti yönetimi, ordu ile sivil yöneticiler arasında çeşitli nedenlerle siyasi gerginlik olduğunu ve sivil otoritenin hızla zayıfladığını ileri sürüyordu. Partiye göre ordu sağa veya sola kayabilirdi ve bir askerî diktatörlük kurulması olasılığı vardı. TKP bu bağlamda ordunun ideolojik anlamda hangi tarafta olduğunun ke-

46 "Birinci Enternasyonal'in Yüzüncü Yıldönümü Münasebetiyle, Berlin'de Yapılan İlmi Toplantıda, Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri Y. Demir Yoldaşın Konuşması", *a.g.e*, s. 148.

47 *A.g.e.*, s. 25-29; 34-38.

sin olarak belirlenemeyeceğini düşünüyordu; subayların siyasal görüşlerine, eğilimlerine ve iç-dış diğer siyasi kuvvetlerin çekim gücüne göre iki tarafa da kayabilirdi.

TKP Dış Büro'ya göre 27 Mayıs 1960 askerî hareketi, kapitalizmin çok derin siyasal ve sosyo-ekonomik krizinin bir sonucuydu; ancak kendi başına bu krizi çözememişti. Genel Sekreter Zeki Baştımar'a göre 27 Mayıs'ı burjuvazinin gerici kanadından bir kesim yapmıştı:

> Siyasi emelleri aynı olan, fakat memleket soygunundan eşit hisse alamayan gerici burjuvazinin bir kısmı, ordu eliyle bir hükümet devrimi yaptı, ayaklanma şekli almaya, halk yığınlarına sirayet etmeye yüz tutan kaynaşmaların, gösteri hareketlerinin genişlemesi, emperyalizme ve topyekûn gericiliğe karşı dönmesi tehlikesini önledi.[48]

TKP MK üyeleri arasında 27 Mayıs, sonraki askerî darbe girişimleri ve yeni anayasa konusunda alınacak tavırla ilgili tartışmalar da yaşandı. Bizim Radyo ordu tarafından hazırlatılan yeni anayasayı "faşist" ve "zincirli anayasa" olarak tanımlamıştı. Hatta yapılacak referandumda halktan anayasaya ret oyu vermesi istenmişti. Yani hem askerî darbeye hem de sonrasında hazırlanan anayasaya TKP'lilerin bir kısmı karşıt bir tutum almıştı. Fakat partinin MK'sı içinde özellikle Bilal Şen Mart 1963'te "Komünist ve İşçi Hareketindeki Ters Akımlar Üzerine" adlı bir seminer notu hazırlamış ve burada özellikle TKP'nin darbeye karşı tutumunu eleştirmişti. 27 Mayıs ve sonrasında yaşanan girişimler ona göre "en gerici güçlere karşı bir hareket" olduğuna göre desteklenmeliydi. Mevcut durumda emperyalizm ile uzlaşmış ve kendi faşist diktatörlüğünü kurmaya çalışan, en gerici güçler olarak büyük burjuvaları ve toprak ağalarını temsil eden Demokrat Parti'ydi. Ordu bunları iktidardan uzaklaştırmıştı ve bundan dolayı Bilal Şen ülkedeki diğer birçok sosyalist hareket gibi askerî müdahalenin desteklenmesi gerektiği fikrindeydi.[49]

TKP Talat Aydemir önderliğindeki müdahele girişimini tartışırken 27 Mayıs 1960 askerî darbesiyle ilgili Bizim Radyo'da yapılan yayın konusunda "özeleştiri" yapmıştı.[50] TKP önderliğinin 1960 askerî müdahalesinin hemen arkasından Bizim Radyo'da askerî müdahaleye karşı verilen tepkisi eleştiriliyordu. Bilal Şen, her ne kadar askerî müdahale hâkim burjuva sınıfların iç çekişmelerinden kaynaklansa da TKP'nin, mevcut durumda, daha ilerici

48 "Zeki Baştımar'ın raporu", *a.g.e.*, s. 47.

49 *A.g.e.*, s. 274-275.

50 *A.g.e.*, s. 28-29. Albay Talat Aydemir'in 22 Şubat'taki darbe teşebbüsünü destekleyen Bizim Radyo yayını TKP liderliğince onaylanmıştı. Darbe girişimi en gerici güçlere karşı bir hareket olarak değerlendirilmişti. TKP'ye göre Aydemir'in darbe girişimi halkın bazı isteklerinin anlaşılmasına yönelikti. *A.g.e.*, s. 34-35.

kanatları ve antiemperyalist tavırları desteklemesi gerektiğini belirtmişti.[51] Hatta Bilal Şen radyonun yayınına ilişkin "emperyalist savaşı hâlâ 1919'da ortaya koyduğumuz gibi koymak" gerektiğine dikkat çekmişti. Üstelik anayasaya karşı propaganda, TKP'yi ülkedeki "ilericilerle", özellikle de TİP ile ayrı düşürmüştü. İlk verilen tepki hatalıydı; radyo anayasayı "şematik", "soyut" olarak ele almıştı. Şen'e göre eğer radyo, olayı mevcut durum içinde analiz edebilseydi, diğer ilerici güçlerle beraber olabilecekti.[52] Yani referandumda "düşükler ve faşistlerle aynı cephede" yer alınmayacaktı böylelikle. Ayrıca Şen bunun Lenin'in "hakikat konkredir" tutumuyla uygun olduğunu savunuyordu. Gerçekleri mutlaka kendi konkre [somut] ve spesifik [özgül] şartları içinde ele almak ilkesini de hatırlatmıştı.[53] İki burjuva grubu birbirine girerse sömürücü sınıflar arasında çatışmalardan faydalanmaya önem vermek gerekiyordu.[54]

Bilal Şen daha sonra görevden uzaklaştırıldı. Fakat Şen'in SBKP'nin 22. Kongre kararlarına da çeşitli itirazları vardı; bu yüzden uzaklaştırmanın kesin nedenini belirlemek kolay değildir. Fakat TKP Dış Büro'nun 27 Mayıs'a sert biçimde karşı çıkması son derece önemli bir olaydır. Öte yandan TKP'nin 27 Mayıs ve askerî darbelere ilişkin görüşleri sonradan değişmiştir.

Bununla beraber TKP önderliği orduda Bizim Radyo sempatizanlarının olduğunu hatırlatmış ve TKP'nin ordu üzerinde siyasal etkinlik kurmak için çalışması gerektiği vurgulamıştı. Ancak ordunun köklü reformları yapamayacağına da işaret edilmişti. Sovyetler Birliği ile ilişkinin çok önemli olduğuna dikkat çekilmiş ve 27 Mayıs sonrası askerî cuntanın NATO ve CENTO'ya bağlılığını açıklaması eleştirilmişti. Ordunun halka demokrasi, özgürlük ve sosyal adalet getirme sözlerini yerine getirmek yerine gerici güçlerin desteğini kazanmak adına cunta içindeki vatansever subayların ve bazı öğretim üyelerinin görevlerine son vermesi parti tarafından eleştirilmişti. Sovyetler Birliği'nin dostluk ve işbirliği tekliflerinin devamlı şekilde reddedildiği ve yeni hükümetin ABD'ye, NATO ve CENTO'ya daha büyük güçle bağlandığı hatırlatılmıştı. Ayrıca parti, orduya ayrılan bütçenin artmasının yeni vergilerle hayat pahalılığını yükseltip yaşam koşullarını kötüleştirdiğine de

51 Bu Bilal Şen tarafından "Komünist ve İşçi Hareketlerinde Ters Akımlar Üzerine" başlıklı Mart 1963 tarihli notun "Sömürücü Sınıflar Arasında İç Tezatlardan Faydalanma" alt başlığı içinde belirtilmiştir. Şen özeleştiri yaparak partinin 27 Mayıs ve 28 Nisan'da burjuvazi içinde en üst düzeye çıkan iç kavgalardan, Lenin'in bu konudaki önerilerine karşın yararlanamadığını ileri sürüyordu. Ona göre parti aşırı çekişme içindeki taraflardan birini, (bu ister AP ister 27 Mayıs hareketi tarafı olsun ya da İnönü tarafından desteklensin ya da desteklenmesin) desteklemeliydi. *A.g.e.*, s. 69.

52 *A.g.e.*, s. 52-54. 1960'ların başlarında atanmış üyelerden Bilal Şen ve Gün Benderli ile diğer üç üye Zeki Baştımar, İsmail Bilen ve Aram Pehlivanyan arasında fikir ayrılıkları vardı.

53 *A.g.e.*, s. 54-56.

54 *A.g.e.*, s. 56.

dikkat çekmişti.[55] TKP bundan sonra ordunun siyasete müdahalesinde ekonomik çıkarlarının da rol oynadığını ve dolayısıyla ordunun siyasal gücünün arttığını, fakat ordu ile halkın çıkarlarının farklı olduğunu vurgulamıştı. Buna karşın, askerî müdahalenin devrimci mücadeleyi destekleyip desteklemediği parti üyelerince sorulduğunda Zeki Baştımar bunun bir olasılık olduğunu belirtmişti:

> Memleketin siyasi havası yeni olaylara gebedir. Ekonomik ve siyasal çıkmaz, emperyalistleri ve gerici çevreleri açık bir askerî faşist diktatörlüğe sürükleyebilir. Bir arkadaş, askerî hükümet darbelerinden bir fayda beklenebilir mi diye sormuştu. Çok belli olmaz. Unutmamak lazım; ordu içinde, memleketin bugünkü halini gören, sebebini sezen yurtseverler de eksik değildir. Emperyalistlerin boyunduruğunu kendi boynunda hisseden milli burjuvazinin ve küçük burjuva kitlelerinin desteğine dayanarak, bunların nispeten ileri bir hamle yapmaları büsbütün ihtimal dışı sayılmaz. Böyle bir hareketi az veya çok desteklemek bizim ana hedefimize aykırı düşmez. Şüphesiz ki, bu bizi bugünkü asıl hedefimize ulaştırmaz. Ama ona yaklaştırabilir.[56]

Bu görüşler *Yön-Devrim*, (özellikle Belli önderliğindeki) MDD hareketi ve Kıvılcımlı'nın yaklaşımıyla son derece uyumluydu. Ordu tek başına devrim yapamazdı ama MDD aşamasında etkin olup teorik olarak sosyalizme giden yolu açabilirdi. TKP eğer feodalizm ortada kaldırılabilirse ülkede zaten bilinçli bir emekçi sınıfının ve çeşitli sınıflardan sosyalist düşünceleri benimsemiş halkın bulunması nedeniyle sosyalizme geçişin uzun sürmeyeceğini ileri sürüyordu. Bunun da ötesinde, uygulamada, ekonomide devlet mülkiyeti ve kontrolü nedeniyle sosyalizme geçişin işçi sınıfının kontrolünde ve toplum çıkarına uygun olması koşuluyla, sorunsuz gerçekleşebileceği ileri sürülüyordu. Her halükarda, güçlü bir devlet sektörü, gelişmiş bir işçi sınıfı ve gelişen endüstrisi olan bir ülke, hızla sosyalist evreye geçebilirdi.[57]

TKP dönemin *Yön-Devrim* hareketi gibi ve Sovyetler'in yeni çizgisine bağlı kalarak "kapitalist olmayan kalkınma" yolunu savunuyordu. Parti, Sovyetler Birliği'nin Üçüncü Dünya ülkelerine önerdiği üzere, kapitalizmin Türkiye'nin kalkınmasını sağlayamayacağı fikrindeydi. Buna uygun olarak, mevcut kapitalist sistemin Türkiye'yi giderek artan bir şekilde ABD'nin, özellikle Ortadoğu'daki sömürgeci politikalarının muhafızı konumuna düşürdüğü söyleniyordu. Parti, iktidarı ABD ve NATO ile olan ilişkileri bakımından sürekli eleştiriyordu. Bu bağlamda askerî harcamalardaki artışın halk üzerindeki olumsuz etkisine dikkat çekiliyordu. TKP Türkiye'nin bütçesinin yarıdan faz-

55 "Zeki Baştımar'ın Raporu" 2 Nisan 1962, *a.g.e.*, s. 58-59.

56 "Zeki Baştımar'ın 1962 Konferansı'ndaki Son Sözü", *a.g.e.*, s. 104.

57 *A.g.e.*, s. 147.

lasının ABD çıkarlarına uyum sağlamak adına askerî harcamalara gittiğini belirterek Batılı güçlere bağımlılığın arttığına işaret ediyordu. Askerî araç-gereç ve sanayi ürünleri dışında, Türkiye'nin ABD'den tarımsal ürün bile ithal ettiğine dikkat çekilmişti. Partiye göre ABD ile ilişkiler Türkiye'yi artan bir şekilde geri kalmış ve fakir bırakıyor, hatta sömürgeleştiriyordu.[58] TKP bunun yerine "Atatürk'ün 'yurtta barış, dünyada barış'" politikası doğrultusunda, Türkiye'nin Doğu Bloku ülkeleriyle dostane ilişkiler kurmasını telkin etmişti.

Parti, emekçi sınıfların liderliği olmaksızın demokratik bir devlet oluşturulmasını bir olasılık olarak görerek bu geçiş sürecinde ordunun rolü olabileceğini öne sürmüştü. Son politik gelişmeler ışığında, ordu içinde ve dışında vatansever aydınların varlığı da dikkate alınarak işçi sınıfının önderliği olmaksızın milli demokrasinin kurulmasının ve kapitalist olmayan yoldan kalkınmanın mümkün olduğu konusunda fikir birliğine varılmıştı.[59] TKP eğer bu hareketin önderliğini işçi sınıfı yürütürse sosyalizme geçişin daha kolay olacağını vurguluyordu. Bu bağlamda demokratik devrime öncülük konusunda Leninist "işçi sınıfının önderliği" dışında seçeneklere de olanak tanınıyordu. Bu durumu Baştımar şöyle açıklamıştı:

> Son yıllarda Türkiye'nin politik hayatında geçen olaylar ve son gelişmeler gösteriyor ki, işçi sınıfı gibi, ordu içinde ve ordu dışındaki yurtsever aydınların ve ileri gençliğin de memleketin kaderiyle yakından ilgilenmeleri, bugünkü şartlarda Türkiye'de, işçi sınıfının doğrudan doğruya önderliği olmadan da bir milli demokrasi idaresinin kurulması, kapitalist olmayan bir gelişme yolu izlenmesi mümkündür. Ancak, yukarıda belirtildiği gibi, memleketin objektif şartları bu geçit devrinin nispeten kısa bir zamanda sona ermesini ve işçi sınıfının önderliğinde, sosyalizmin maddi-teknik temelinin kuruluşu devrinin başlamasını kolaylaştıracaktır.[60]

Genellikle "sol Kemalist" olarak değerlendirilen *Yön-Devrim* hareketiyle paralel biçimde, farklı sınıfların önderliği altında da "milli demokrasi"nin kurulabileceğini bir olasılık olarak değerlendiren TKP, yine de işçi sınıfının önderlik etmediği hareketlere karşı temkinli olunması yolunda uyarılarda bulunuyordu. TKP, TİP'ten farklı olarak demokratik devrim stratejisini savunmakla beraber, işçi sınıfının önderlik etmediği "kurtuluş devrimlerine" karşı, Mustafa Kemal liderliğindeki rejim sırasındaki ilk denemenin sonuna dikkat çekerek uyarıda bulunmuştu.[61] İlk denemenin sonunun "acı" oldu-

58 TKP Merkez Komitesi Birinci Sekreteri Y. Demir, "Birinci Enternasyonal'in Yüzüncü Yılı İçin Berlin Uluslararası Toplantısı", *a.g.e.*, s. 147.

59 A.*g.e.*, s. 149.

60 A.*g.e.*, s. 149.

61 A.*g.e.*, s. 149, 199-200.

günu hatırlatan Zeki Baştımar, dolayısıyla "Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer" demişti.[62] TKP 1919-1923 dönemini antiemperyalist bir savaş süreci ve Mustafa Kemal önderliğinde kurulan yeni Cumhuriyet'i de "burjuva devrimi" olarak değerlendirmişti. Bu rejim eski feodal yönetime göre daha ilerlemeci olması nedeniyle olumlanıyordu. Bununla beraber, parti CHP'yi, burjuva devrimini geliştirememesi ve bağımsızlığı koruyamaması bakımından güçlü bir şekilde eleştiriyordu. CHP feodalizmi ortadan kaldıracak altyapı devrimlerini yapamamıştı. Genellikle CHP içinde yer alan milli burjuvazi, kendi sınıfsal gücünü gösteremiyordu. Parti içindeki farklı gruplar, özellikle de büyük toprak sahipleri ve burjuvaziyi temsil eden sağ kanat, dışta emperyalist güçlerle, içte de feodal güçlerle uzlaşmıştı. Milli burjuvazi kategorisi içinde hem "tekelci burjuvazi" ve "yabancı tekeller" içine girmeyen burjuvazi ile aydınlar, subaylar da yer alıyordu:

> Tekelci burjuvazinin ve yabancı tekellerin rekabetine dayanma gücü gösteremeyerek bugün daimi bir dağılma, tabakalaşma süreci içinde bulunan milli burjuvazinin çoğunluğu, Milli Demokratik Cephe'ye girebilir, girmelidir. Yabancı tekelci sermaye ve emperyalizm tarafından yok edilmek tehlikesi, milli burjuvaziyi, emekçi yığınlarının yenilik ve sosyal adalet isteklerini desteklemeye zorlamaktadır; işte bundan dolayıdır ki milli burjuvazinin küçük ve orta tabakaları, iki yönlü, tereddütlü ve sebatsız bir karakter taşımalarına rağmen Demokratik Milli Cephe'nin aktif gücü, proletaryanın ve bütün emekçi yığınlarının emperyalizme ve büyük burjuvaziye karşı savaşlarında müttefik olabilir.[63]

Kendisini "işçi sınıfının öncüsü" olarak gören ve böylelikle bütün ilerici güçleri kendi önderliği altında "Demokratik Milli Cephe"de birleştirmeye çalışan TKP, Türkiye'de antiemperyalist ve antifeodal bir cephenin kurulması için "reel, objektif şartlar"ın mevcut olduğu kanısındaydı. Hatta TKP emekçi yığınlarından önce cephenin "aşağıdan" ilerici aydınlar, üniversiteliler ve işçilerle kurulmaya başladığını gözlemliyordu.[64] Ülkenin "aktif güçleri" arasında yer alan subaylar da dönemin Sovyet tezleriyle paralel biçimde, "milli burjuvazi" kategorisi içinde yer alıyordu:

> Bugünkü şartlar altında, milli burjuvazinin gerici çevrelerle ve emperyalizmle bağlı olmayan yurtsever tabakaları, özellikle ilerici aydınlar, üniversite gençliği, ordunun yurtsever subayları memleketin aktif politik güçleridir. Bu sosyal tabakaların birçok temsilcileri işçi sınıfı ile beraber, milli bağımsızlık ve

62 *A.g.e.*, s. 149.

63 "Türkiye: Gelişme Yolları. Yakub Demir, Ahmet Akıncı", *a.g.e.*, s. 324.

64 *A.g.e.*, s. 325.

sosyal dönüşüm isteklerini desteklemektedirler. Reformlar, özellikle tarım reformu uğrunda savaş, işçi sınıfıyla köylü yığınları arasında Demokratik Milli Cephe'de birlik yaratılması için reel şartları yaratmaktadır.[65]

Bununla beraber özellikle ordunun siyasal rolü üzerine tartışmalar bağlamında TKP 1960 darbesinden sonraki siyasal-ideolojik değişiklere şüpheyle yaklaşıyordu. Özellikle, antikomünizmin hâlâ bir devlet politikasıydı. TKP, 1960 sonrası yeniliklerin ve sosyalizme yönelik açılımın gündelik siyasi taktikler mi, yoksa rejimde ve anlayışta radikal değişikler mi olduğuna ilişkin şüphelerini dile getiriyordu.[66] 27 Mayıs askerî darbesi halkın bir isyanı olarak değerlendiriliyordu: 27 Mayıs, Kurtuluş Savaşı ile kazanılan, ancak Menderes yönetimindeki gerici rejim tarafından ortadan kaldırılan bağımsızlık, ekonomik ve siyasal haklar uğruna savaşmaya hazır olan işçi sınıfının, basının, gençliğin ve vatansever subayların halk deklarasyonuydu. 27 Mayıs müdahalesi halka yeni bir umut kapısı açmıştı ama TKP'ye göre bu kapı AP tarafından kolayca kapatılmıştı.[67]

TKP'ye göre, Türk halkı antidemokratik yasaların kaldırılmasını, köklü bir toprak reformunu, feodalizmin ve gericiliğin yok edilmesini, emperyalizminden kurtulmayı ve Atatürk'ün barış politikasına dönmeyi istiyordu. AP'nin ilerici demokratik güçlerin arkasındaki vatansever subayları tehdit etmeye başladığına dikkat çekilmişti. Gericilerin amacı; Menderes taraftarlarının, radikal İslâmcıların, ırkçıların, faşistlerin birliğini sağlayarak büyük burjuvazi ve toprak sahiplerinin diktatörlüğünü kurmaktı. Gericiler, ilerici dernekleri ve işçi sınıfı örgütlerini yok etmeyi, Anayasa'yı kaldırmayı, NATO ve CENTO'ya karşı duran Atatürkçü, 27 Mayıs yanlısı vatansever subayları ordudan atmayı planlıyordu.[68] AP'nin, en gerici güçlerin ve büyük burjuvazinin, tekelci emperyalizmle ve feodal ağalarla bağlarının bulunduğu ve ordunun milletten koparılmaya çalışıldığı ileri sürülüyordu. Bununla beraber, TKP bu güçlere karşı duran Kemalist subaylara ve kumandanlara güveniyordu.[69] TKP'nin yayın organı *Barış ve Sosyalizm Problemleri: Yeni Çağ* dergisinde burjuvazinin ve gerici güçlerin orduyu halktan ayırma planları içinde olduğu şu şekilde ifade edilmişti:

> En gerici güçlerin, özellikle büyük burjuvazinin, emperyalist tekellerle bağlı çevrelerin, gerici toprak ağalarının diktatoryasına yol açmak isteyen karma

65 *A.g.e.*, s. 324.

66 *A.g.e.*, s. 150.

67 "TKP MK Bildirisi", 25 Kasım 1964; ayrıca *Yeni Çağ*, Kasım-Aralık 1964. sayı 11-12, *a.g.e.*, s. 646-664.

68 "TKP MK Bildirisi", *a.g.e.*, s. 153.

69 "Demokratik Milli Cephe", *a.g.e.*, s. 279.

> hükümet, çeşitli manevralarla sinsi planlarla orduyu halktan ayırmaya, ordudan yurtsever subayları temizlemeye çalışıyor. Ama ortada bir 27 Mayıs var, Atatürkçü subay ve komutanlar var. Ordu içindeki bu durumu bildikleri içindir ki, AP ve ortakları, faşist diktatoryaya, maskelenmiş yollardan yürüyorlar. Planlarını adım adım uygulamaya çalışıyorlar.[70]

Bu çerçevede TKP de diğer sosyalist akımlar gibi ordu içindeki subayların "Kemalist" gelenekten dolayı antiemperyalist oldukları kanısındaydı. Fakat parti orduya bel bağlamamak, "hayale kapılmamak" konusunda ilerici güçleri uyarıyordu. Eğer demokratik kuvvetler askerin desteğine fazla güvenirse "kaygısız, hareketsiz, dağınık" kalabilirlerdi ve bu da gerici kuvvetlerin işine yarardı. TKP'ye göre gericiler birleştikleri için kuvvetliydi ve onların bütün çabası ilerici güçlerin birleşmesini engellemeye yönelikti. Üstelik emperyalistler de onları destekliyordu. Bu durumda TKP birleşmenin önemini, ordunun siyasal gücünü de tartarak şöyle vurgulamıştı:

> Bütün ilerici kuvvetler, demokratik güçler bir araya gelmedikçe, arkalarında ordu da olsa, gericiliğe karşı mücadelede başarı sağlamak, iktidarı ele geçirmelerine engel olmak zordur; belki de imkânsızdır.[71]

TKP, bundan sonra, Türk siyasetini "gericiler ve ilericiler" olarak iki kampa ayırarak asıl çatışmanın bu ikisi arasında oluğunu iddia etti. Gericiler burjuva devriminin ilkelerini kabul etmiyor ve onun yerine feodal ilişkileri ve Batılı güçlere bağımlığı muhafaza etmek istiyorlardı. AP bu güçleri Meclis'te temsil ediyordu. CHP ise "milli burjuvaziyi" temsil ediyordu ve bu yönüyle ilerici bir partiydi.[72]

Göründüğü kadarıyla TKP milli burjuvazi ve ilerici güçler tarafından yürütülmek kaydıyla, ülkede kapitalizmi mevcut aşamada olağan karşılıyordu. TKP ordunun diğer demokratik güçlerle beraber, ortak cephenin programını uygulayarak vurucu güç haline gelebileceğini ifade ediyordu. Bu program toprak reformunu ve feodal ilişkilerin ortadan kaldırılmasını içermeliydi.[73] Feodal üretim tarzı yerine, piyasa ve kapitalist anlayış tarımsal üretimi arttırabilir ve ABD'ye bağımlık sonlandırılabilirdi. Bu anlamda TKP gerçekte, aynen ilk yıllarında Kemalist rejime yaklaşımında olduğu gibi aradan geçen 40 yıla rağmen 1960'larda da burjuva devrimi için burjuvalarla (milli burju-

70 S. Üstüngel, "Demokratik Milli Cephe", *Yeni Çağ*, Mart 1965, Sayı 3, s. 260-274; Akt. Akbulut, *a.g.e.*, s. 279.

71 "TKP MK Bildirisi", 25 Kasım 1964, *a.g.e.*, s. 154.

72 Bu yönden, parti İnonü'ye karşı geleneksel hoşnutsuzluğu yıkmak için çalıştı ve gerekli gördüğünde onu destekledi. Bkz. *a.g.e.*, s. 186-187.

73 "Demokratik Kuvvetlerin Önünde Duran ve Çözüm Bekleyen Meseleler Üzerine Düşünceler", Veli Gündüz (Mustafa Fahri Oktay) tarafından hazırlanan seminer notları, *a.g.e.*, s. 199-200.

vaziyle) işbirliğini savunuyordu. Milli burjuvazi ile emperyalizme ve feodalizme karşı bir ittifak yapılması öneriliyordu. Demokratik devrim sürecinin, geçilmesi zorunlu bir "aşama" olduğu, nihai hedefin ise sosyalist devrim olduğu hatırlatılıyordu. Parti, eğer birlik sağlanmazsa ve köklü reformların yapılması gerektiği orduya anlatılmazsa, vurucu güç rolü oynayabilecek orduya karşı beslenen umutların hayal olarak kalacağını ileri sürüyordu:

> Hükümet buhranları sırasında, çeşitli halk ve öğrenci gösterileri sırasında, ordunun idareye el koyması veya buna çalışması sırasında, durumu, kuvvet dengelerini en makul şekilde değerlendirmesini bilenler arasında bile genellikle bir şaşkınlık, bir ümit, bir hayal, bir fantezi belirtileri başlar. Bizler, şu son üç yıl içinde bu gibi hallerin çeşitleriyle karşılaştık. Ve bu ümitlerin, fantezilerin birer sabun köpüğü gibi nasıl eriyip gittiklerini yine gözlerimizle gördük.[74]

TKP durumu böyle ortaya koyarken aslında bu gelişmeler üzerinde yeterince derinlikli analizler yapılmadığı için her "hükümet buhranı" sırasında yine fantezilerin gündeme geldiğine, bununla beraber demokratik kuvvetler için ülkede elverişli havanın oluşmaya başlandığına da dikkat çekiliyordu. Bu durumda ordu da yeni bir rol oynayabilirdi:

> Çeşitli akımlar görünmektedir. Bu akımların bir kısmı, hükümet buhranıyla, bir kısmı da 27 Mayıs'ın devamcısı şeklinde görünüyor. Çeşitli isimler altında görülmekte olan bu akımlar, Türkiye'de yaratmak istediğimiz tek cephenin birleştirici, örücü ve yerine göre vurucu kuvvetleri olabilirler. Bir tek şartla, o da şu: Eğer biz, tek cephenin potansiyel kuvvetleri olan akımların temsilcilerine şu gerçeği anlatıp hazmettirebilirsek!
>
> Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısı: Bütün gerici kuvvetleri silahsızlandırma dayanaklarını ortadan kaldırma ve faşizmin kökünü kazıma yönüne çevrilmiş, derin reformlarla değişmedikçe, Türkiye'de geniş halk yığınlarını içine alan bir demokrasi kurulup, gelişip, kök salamaz.[75]

Aslında bu fikrin *Yön-Devrim* hareketinin çizgisinden pek farklı yoktu. *Yön*cülerin temel amaçları orduya ve sivil aydın güçlere demokratik devrim programını ve kapitalist olmayan kalkınma yolunu benimsetebilmekti. Bu güçler söz konusu programı benimserse ve arkasına da örgütlü halk desteğini –özellikle işçi sınıfının desteğini– alırsa kısa yoldan köklü değişiklikler yapılabilir ve oradan da sosyalizme daha kısa sürede gidilecek yol açılabilirdi. Fakat *Yön* hareketi bu amaçlarla özellikle sivil ve asker aydınlara sesleniyordu. TKP'nin ise bu dönemdeki sosyalist hareketlerle kıyaslandığında işçi

74 *A.g.e.*, s. 199.

75 *A.g.e.*, s. 199-200.

sınıfı mücadelesine diğer bütün zümre ve sınıflardan daha çok önem verdiği açıkça belli olmaktadır. TKP Türkiye'deki işçi hareketlerini, sendikalaşmayı, grevleri, işçi direnişlerini çok yakından takip ediyor ve yayınlarında genel olarak işçi sınıfı hareketlerini değerlendirmeye önem gösteriyordu. Yani TKP esas olarak gerçekten de işçi sınıfının örgütlü mücadelesiyle ilgileniyordu. Ancak subayların hareketli oldukları dönemlerde, bunun demokratik-sosyalist mücadele açısından bir fırsat olarak ele alıp değerlendirilmesi gerektiği kanısındaydı.

Ordu ve Milliyetçilik Tartışması

Önceki bölümlerde belirttiğimiz gibi 1960'lı yılların ortasında sosyalistler arasındaki tartışmalar devrimde mevcut aşama ve öncülüğü kimin üstleneceği konusuna odaklanmıştı. Taraflar Belli, Avcıoğlu ve Kıvılcımlı tarafından desteklenen MDD hareketi ile TİP'ti. TKP, aslında TİP'i MDD muhalefeti yükselene kadar özellikle işçi sınıfının öncülüğündeki ısrarı nedeniyle eleştirmişti; fakat daha sonra TİP içinde MDD muhalefeti ortaya çıkınca tartışmalarda taraf haline geldi ve TİP önderliğini desteklemeye başladı.

TKP Dış Büro'nun ana stratejisine dönersek, MDD programı uyarınca parti de ilerici güçlerle ittifak yapmanın önemine dikkat çekiliyordu. Türkiye henüz "Demokratik Devrim" (DD) aşamasındaydı. TKP önderliği Türkiye'nin burjuva devrimini tamamlamadığını, ekonomik ve siyasal bağımsızlığını kazanmadığını ve sanayileşmeyi sağlayamadığı için sosyalist rejime doğrudan geçmek için hazır olmadığını ileri sürüyordu. Her ne kadar giderek bilinçlenen ve etkinleşen önemli bir işçi sınıfı kitlesi oluşmaya başlamış olsa da Türkiye esas olarak geri kalmış bir ülkeydi. Nüfusunun % 75 kadarını son derece eğitimsiz, fakir ve yarı-köle koşullarında yaşayan köylüler oluşturuyordu. TKP bu koşullarda Türkiye'de doğrudan sosyalist bir rejime geçebileceğini düşünmenin bir hayalden ibaret kalacağını belirtiyordu. Bu çerçevede TİP'in stratejisi "sol sapma" ve "çocukluk hastalığı" olarak tanımlanıyordu. TKP, Türkiye'nin ana sorununun feodalizmi sonlandıracak bir toprak reformu yapılması ve köylülere toprak dağıtılması olduğunu ileri sürdü. Ancak buradan kapitalizme (ya da kapitalist olmayan yoldan yarı-kapitalist sisteme) ve en sonunda sosyalizme geçiş sağlanabilirdi.

Ayrıca TKP, TİP önderliğinden farklı olarak Türkiye'de güçlü komprador burjuvaziye karşı milli burjuvazinin varlığına inanıyordu ve milli cephe politikasını savunuyordu. Hatta TİP, tıpkı diğer sosyalist hareketler gibi TKP tarafından da işçi sınıfının öncülüğü konusunda ısrar ederek diğer millici güçlerden tecrit edilmekle suçlanmıştı. Parti, 1960'lı yılların ortalarına kadar TİP'in stratejisini doğru bulmuyordu.

TİP'e karşı MDD muhalefeti yükselince TKP benzer stratejiyi benimsemekle beraber bu hareketin sert biçimde, neredeyse düşmanca karşısına çıktı. TKP, MDD yandaşlarını Belli'nin şovenizm, oportünizm ve Maoizm çizgisine tabi olmakla suçladı. Aslında enteresandır; TKP Dış Büro'nun 1960'lı yıllarda Türkiye içinde yaptığı tek siyasal etkinlik "Milli Demokratik Devrim ve İçyüzü" adlı kitapçığın Türkiye'de dağıtılmasıydı.[76] TKP bu kitapçıkta MDD hareketinin, sosyalist hareketin sapmalarından biri olduğunu ileri sürmüştü. Ayrıca eski TKP'li Belli ve Kıvılcımlı'ya karşı ağır kişisel saldırılarda bulunulmuştu ve bu kişiler ajan olmakla suçlanmıştı. TKP, Belli ve Kıvılcımlı'nın parti görüşünden sapmalarından dolayı atıldıklarını ve onların Türkiye'de birçok komünistin tutuklanmasından sorumlu olduğunu iddia ediyordu.[77] Parti Belli'yi (gerçekte onun ismini belirtmeden ama açıkça Belli kast edilerek[78]) özellikle 1951 tevkifatı öncesinde bir seri tahrikle suçlamıştı. Zaten daha 1962 Konferansı'nda özellikle Genel Sekreter Zeki Baştımar'ın eski TKP'lilerden Reşat Fuat Baraner'e son derece sert yaklaşımı konferansa katılan diğer kişilerin (Sabiha Sertel, Zekeriya Sertel, Vartan İhmalyan) tepkisine yol açmıştı. Yani TKP Dış Büro çalışmaya başlar başlamaz eski tartışmalar huzursuzluk yaratmıştı.[79] TKP'nin yurtta dağıttırdığı broşürle Belli ve Kıvılcımlı ile geçmişte yaşanan sorunlar, Zeki Baştımar'ın bakış açısına göre yurda da bildirilmişti.

1960'lı yılların ortalarında özellikle MDD hareketinin atak yapmasıyla

76 *Milli Demokratik Devrim ve İçyüzü*, Uyarı Yayınları (Tarihsiz). Bu kitapçığın, her ne kadar herhangi bir ibare bulunmasa da TKP tarafından yazıldığı açıktır. Bu bilgi TKP için gazetecilik yapmış, komünist eğitimi ve parti deneyimini 1970'lerde SSCB'de almış olan ve 15 yıl kadar IISG arşiv görevlisi olarak çalışmış olan Zülfikar Özdoğan tarafından da doğrulanmıştır. Özdoğan'a göre bu kitapçığın Türkiye'de dağıtımı TKP Dış Büro'nun 1960'lı yıllardaki Türkiye'de tek hareketiydi. (Özdoğan ile görüşme, 20 Mart 2007, Amsterdam, Hollanda). Kitapçık gizli olarak dağıtıldığı için bir sabah binlerce kopyası İstanbul sokaklarında bulunmuştu. Kitapçıkta bir basımevi adı da belirtilmemişti. "Uyarı" Türkiye'nin solcularına yönelik bir uyarıydı. Broşür, solcuları ve özellikle de MDD yolunu takip eden gençleri, MDD hareketinin liderlerinin isimlerini zikretmeden uyarmaktaydı.

77 Örneğin bkz. *Milli Demokratik Devrim ve İçyüzü*, s. 5-7.

78 Kendisi bazı tahrikçilerle, alt kademelerden kimselerle temas kurmak ve temaslar sırasında bilginin değiştirilmesi ile suçlanıyordu. Bu suçlamaya göre, polis TKP hakkındaki bilgileri bu temaslar üzerinden sağlamıştı (*Milli Demokratik Devrim ve İçyüzü*, s. 6-7). Belli, hapishanede önce arkadaşı sonra da eşi olan, Sevim Tarı isimli genç bir kadınla bilinçli olarak mektupla ilişki kurmakla suçlanıyordu. Polis parti hakkında bilgiler de içeren bu mektupları ele geçirmişti.

79 Konferansa katılanlardan Vartan İhmalyan'a göre aslında gelenlerin bir kısmı Zeki Baştımar'ın TKP'liler tarafından "seçilmiş" değil de "atanmış" oluşuna ve konferansın daha önceden haber verilmeden aniden toplanmasına karşı hem şaşkın hem de tepkiliydiler. Ayrıca Zeki Baştımar önce bir "rapor" okumuş fakat bu raporda daha çok eski TKP Genel Sekreteri Reşat Fuat Baraner hakkındaki iddialarını sunmuştu. Orada bulunanlardan Hayk Açıkgöz ve Bilal Şen bu suçlamalara katılmadıklarını belirtmişlerdi. Serteller konuşmamış Nazım Hikmet ise tartışmalarla doğrudan ilgilenmeyip resim çizmişti. Merkez Komite'ye Serteller yerine daha deneyimsiz olan Aram Pehlivanyan'ın alınması da bazılarında şaşkınlık yaratmıştı. "Bir Yaşam Öyküsü, Vartan İhmalyan", *1962 Konferansı*, s. 139-142.

TKP devrim stratejisini değiştirmemekle beraber görüşlerini TİP'e daha yakın bir çizgiye çekti ve özellikle TİP'e karşı tutumunu değiştirdi. TKP önderleri tüm milli güçleri mücadeleye çağırmakla beraber eğer eş zamanlı olarak sosyal devrim yapılmazsa milli bağımsızlığın muhafaza edilemeyeceğini ileri sürmeye başladı. Aynen TİP gibi TKP de artık demokratik devrim ve sosyalist devrim hareketini ayrılmaz ve bölünmez olarak nitelendiriyor ve gelecekte bağımsızlığın sosyal devrimlerle sürdürebileceğini ileri sürüyordu. TİP gibi TKP de bağımsızlık savaşının kazanılmasından sonra emperyalistlerle uzlaşmanın, savaştaki zaferin geniş sosyal reformlarla tamamlanamamasının bir sonucu olduğu fikrindeydi.[80] Hatta parti, milli bağımsızlık savaşı ile sosyal reformların beraberce yürütüldüğü Ekim Devrimi'nin zaferle sonuçlanmasını, başarısızlığa uğrayan Türk devrimine zıt bir örnek olarak göstermişti.

Öncülük konusunda ise TKP daha önce işçi sınıfı dışında başka güçlerin, özellikle de ordunun demokratik devrime öncülük yapabileceğini ileri sürmüşken "strateji tartışmaları" ve aşamacı devrimcilerle TİP'in saflaşması sonrasında tutumunu değiştirdi. Parti, Ekim Devrimi örneğinde olduğu gibi, köylü-işçi sınıfı önderliğinde bağımsızlığın sağlanması ile sosyalist devrime doğru dönüşümlerin yapılabileceğini ileri sürmeye başladı. Diğer güçler ancak burjuva devrimi yapabilirdi ve bu da bir süre sonra yine emperyalist güçlerle uzlaşmayı getirirdi. Sosyalist devrimi ise zaten yapamazlardı.[81]

TKP Dış Büro'nun özellikle 1968 yılından sonra MDD hareketine yönelik eleştirileri arttı: MDD hareketi sadece sosyal devrimlerin öncüsü olan burjuva devrimini savunmakla suçlanıyordu. Belli'nin önderliğindeki MDD hareketi Türk Silahlı Kuvvetleri'nin öncülüğünü, daha doğrusu "asker-sivil aydın zümrenin" MDD'de hegemonyasını savunmakla eleştirildi. TKP, Mihri Belli'nin *Milli Demokratik Devrim* adlı kitabına referans vererek, onun Türk ordusunu Ekim Devrimi'ni hazırlayan güçlere benzeten ve devrimci mücadelede ordunun rolünü ön plana çıkaran, proletaryanınkini ise önemsizleştiren bir bölümünü örnek göstermişti.[82] TKP Dış Büro bu broşürde MDD liderliğini "milliyetçi burjuvalar" olarak adlandırmış ve MDD çizgisini de "şovenizm" olarak nitelendirmişti.[83] Mihri Belli'nin konuşmalarından örnekler veren parti, onu "şovenist küçük burjuva" olarak nitelendiriyordu. Parti, MDD hareketini özellikle eğitimsiz gençliği gerçek Marksizmden sapma ideolojilerle yanıltmakla suçluyordu. TKP'ye göre, MDD Maoist ideolojinin içinde bir sapmaydı; fakat bu durum toplumu yanıltmak için Mihri Belli ta-

80 Parti toprak reformunu ilk sosyal reform olarak değerlendiriyordu.

81 *Milli Demokratik Devrim ve İçyüzü*, s. 16.

82 *A.g.e.*, s. 33.

83 *A.g.e.*, s. 23, 33.

rafından saklanıyordu. Ayrıca MDD hareketinde işçi sınıfının önderliği savunulmadığı için, hareket sosyalist ideolojiyi değil burjuva ideolojisini temsil etmekteydi. Partinin MDD çizgisine muhalefetinin esas noktaları, bu hareketin orduya fazlaca paye vermesi, hatta öncülük atfetmesi ve milliyetçilik anlayışına yönelikti.[84] Partiye göre MDD hareketi ordu içindeki aşırı Atatürkçü milliyetçileri etkilemeye çalışıyordu. Üstelik TKP MDD'cilerin düşündükleri gibi Atatürkçülüğün aşırı milliyetçi ve şovenist bir ideoloji olmadığını da ileri sürmüştü.[85] Yani MDD hareketi Atatürkçülükten bile daha milliyetçiydi. Emperyalizme karşı milli bağımsızlık hareketi, ilerici bir ulusal hareketti ancak bir "milliyetçilik hareketi" olamazdı.[86] TKP *Aydınlık*'ın kullandığı "proletaryan milliyetçilik" gibi kavramları şiddetle eleştirdi ve milliyetçiğinin bir burjuva ideolojisi olduğuna işaret ederek proleterlerin ancak enternasyonalist olabileceğinin altını çizdi. Bu bağlamda MDD hareketi Çin'in şovenist milliyetçi hareketinin takipçisiydi. Hatta MDD'ciler "Milli Demokratik Devrim milliyetçileri" olarak adlandırılıyordu. TKP'nin Çin'i kötüleyen, Maoizmi emperyalizmin çıkarlarına hizmet eden şovenist milliyetçi küçük burjuva ideolojisi olmakla suçlayan ifadelerinde Sovyet bakış açısı aşikâr biçimde görülmekteydi.

TKP önderleri MDD hareketinin milliyetçilik anlayışını eleştirmekle yetinmediler; MDD'cileri Anadolu Türkleri ile Sovyetler Birliği topraklarında yaşayan Türk halklarını birleştirme hedefi güden "Turancılar" olarak değerlendirdiler.[87] TKP, MDD hareketinin bir taraftan aşırı milliyetçilik propagandası yürütürken ve "Turancılık peşinde koşarken" diğer taraftan da Türkiye'de yaşayan Kürt halkı için sadece kültürel haklar talep ettiğini ileri sürmüştü. Yani TKP'ye göre MDD hareketi Türk milliyetçisi hatta şovenisti olduğu için Kürt halkının taleplerine uzaktı.

Bir önceki bölümde MDD hareketinin milliyetçilik konusunda aşırılıklara kaçtığını, özellikle "milli ittifak" bağlamında MHP ile bile ittifaka yakın baktığını açıklamıştık. Ancak Kürt halkının demokratik hakları doğrultusunda şovenist bir tutum almadıklarını belirtmiştik. TKP Dış Büro ile MDD hareketi arasında milliyetçilik tartışması ordunun siyasal rolüne ilişkin görüşleri ve tavırları da etkilediği için bu bölümde konuyu biraz daha açacağız. MDD'de Turancılık var mıydı? TKP Dış Büro'nun MDD'ye yönelik Turancılık ve şovenizm suçlaması nereden kaynaklanıyordu? TKP Dış Büro yurt dışında hazırlanan ama Türkiye'de dağıtılan bu "uyarı" metnini Mihri Belli'nin yazdığı *Milli Demokratik Devrim* broşürünün yanı sıra büyük ihtimalle yine onun *Aydın-*

84 *A.g.e.*, s. 19, 21.

85 *A.g.e.*, s. 21.

86 *A.g.e.*, s. 20.

87 *A.g.e.*, s. 32.

lık'ta 1969 yılında yayımlanan "Millet Gerçeği" adlı metni üzerine hazırlamıştı.[88] Belli bu metni aslında 20 Mart 1969 günü Ankara Hukuk Fakültesi'nde vermeyi tasarladığı bir konferansta sunacaktı. Fakat konferanstan bir gün önce tutuklanmış, konferans da iptal edilmişti. Metin ASD ekibi tarafından redaksiyondan geçirilip yayımlanmıştı.[89] Ekip metnin amacının millet ve milliyetçilik kavramlarına açıklık getirmek olduğunu ilan etmişti. Metin hakikaten de "milliyetçilik" olgusunu ele alışı bakımından hayli ilginçti.

Metinde öncelikle Mihri Belli sosyalizme ancak demokratik devrim üzerinden ulaşılabileceğini, bunun da ancak "uluslaşma" ile mümkün olabileceğini vurguluyordu. Sosyalizme giden "kestirme yol" yoktu. Belli'ye göre çağın en büyük gerçeği "millet gerçeği"ydi. Bu çağ, halkların uluslaşma çağıydı. Belli metninde uluslaşma ile sosyalizm arasındaki ilişkiyi şu şekilde ortaya koymuştu:

> Uluslaşmak, özgür vatandaşlar topluluğu olarak, ulus olma yolunda baş engel olan emperyalizmin boyunduruğunu kırmak; feodal parçalanmaya son vermek; toplumdaki bireyleri özgür vatandaşlar payesine yükseltecek olan demokratik dönüşümleri gerçekleştirmek; ulusal kültüre tam bir açılım, gelişme ortamı sağlamak; kısacası, kelimenin en derin anlamıyla ulus olmak. İşte içinde bulunduğumuz aşamada dünya halklarının, özellikle ezilen halkların birinci davası budur. Dünya halkları biliyorlar ki, ancak yabancı boyunduruğunu atarak ve feodal bölünmeye son vererek tam anlamıyla uluslaştıkları takdirde mutlu bir geleceğe yönelmiş olacaklardır. Uluslaşmak, insanın insan tarafından sömürülemeyeceği sosyalist toplum yolunda atılan ileri bir adımdır. Çünkü uluslaşmadan, demokratik devrimin bu sonucuna varmadan sosyalizme gidilemez. Kestirme yol yoktur.[90]

Belli yazıda enternasyonalizmin aslında milletlere dayandığını çünkü bunun "ilkel maddesi"nin ulus olduğunu ileri sürmüştü. Ayrıca Türkiye'de "milliyetçilik ve Turancılık" kavramlarına ve bunların tarihine kısaca değinen Belli, Arap Birliği, Slav Birliği ideali (Belli'ye göre gerçekleşen ideal) ciddiye alınırken Turancılığın da ciddiye alınması gerektiğini iddia ediyordu. Ona göre Türkiye'de uluslaşmanın gelişmesiyle mutlaka diğer Türk toplulukları arasındaki ilişkiler de gelişecekti:

> Hiç şüphe yok ki, o aşamada, çağın uygarlık düzeyine çoktan alışmış ve ulusal kültürünü tam olarak geliştirmiş Türk ulusu ile dünyadaki öteki geliş-

88 Belli, "Millet Gerçeği", *ASD*, sayı 7, Mayıs 1969, s. 23-39. Mihri Belli Ocak 1970 tarihli yazısında söz konusu broşürün "son günlerde" dağıtıldığından söz ediyor. Mayıs ayındaki yazıdan sonra broşürün yazıldığı ve dağıtıldığı kanısındayım.

89 *A.g.e.*, s. 23.

90 *A.g.e.*, s. 24.

miş Türk toplulukları arasında tabii bir yakınlaşma, bir kaynaşma yer alacaktır. O şartlarda, tarih boyunca Türk kavimleri içinde en büyük haysiyeti göstermiş olan büyük bir tarihin, büyük bir kültürün mirasçısı olan Türkiye'nin Türklerine, Doğu halkları, ilk milli kurtuluş savaşında emperyalizmi yendiğimiz ve milli kurtuluş savaşları çağını açtığımız zamanki gibi sevgi ile, saygı ile bakacaklardır. Ve elbette ki o şartlarda Türkiye dışında yaşayan Türkler de sosyalist Türkiyemize yüzlerini çevireceklerdir. İnsanlık tarihinin daha ileri bir aşamasında, insanoğlunun ulusal kültür çitlerini aşma gereğini duyacağı bu aşamada, özel bir durumu olan Türkiye'nin sözünü ettiğimiz o insanlık okyanusunun gerçeklemesinde ilk mihrak noktalarından biri olması pekâlâ mümkündür; yeter ki bugünden devrim yolunu tutabilelim. Henüz treni kaçırmış değiliz.[91]

Aslında Belli'nin "gerçek milliyetçiliğin" tam bağımsızlığı savunmak olduğu ve sosyalist sistemin Turancılara da ülkülerini gerçekleştirme imkânı vereceğini ileri sürerek milliyetçilerle MDD için ittifak yolu aradığı söylenebilir. Fakat gerçekten de ittifaklar bulalım derken milliyetçilik konusunda sosyalizmle bir ilgisi kalmayacak ölçüde aşırıya kaçıldığı ortadadır. Ama burada Turancı olmaktan çok aslında TKP Dış Büro'nun da "Atatürk milliyetçileriyle ittifak yapalım derken Atatürk'ten daha milliyetçi uçlara savruluyorlar" görüşünde belirttiği gibi, MDD hareketinin kısmen pragmatist bir tutum aldığı söylenebilir. Turancı olma ihtimalleri bir yana Belli ve MDD'nin "şovenizmle" suçlanmasının pek de yerinde olmadığı yazarın Kürt sorunu karşısındaki tavrında görülebilir. Belli yazısının sonunda Türklerin Kürtlere karşı "asimilasyon" (Türkleştirme) politikası güttüğünü belirtmiş ve buna karşı açık tavır almıştır. Hatta Belli Kürt sorununu "en önemli memleket meselesi" saymıştır. Ayrıca tabulara uyup susmakla bu meseleyi geçiştirmeyi "gerçek yurtseverlikle bağdaşmayan bir tavır" saymıştır.[92] Bu meseleyle Türklerden başka herkesin ilgilendiğini, ABD ve Sovyetler Birliği'nde Kürdoloji kürsüleri olduğunu açıklamıştır. Kürtlerin varlığının tanınması gerektiğini, "laik devrimci bir cumhuriyet maarifi yönetiminde" Kürtlere anadil ve kültür eğitiminin verilmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir. Fakat bağımsız ulus kurma hakkından söz etmemiştir gerçekten de. Kürt ve Türkleri tarihsel olarak sınanmış "iki kardeş kavim" olarak gördüğü için bu kardeşliğin bozulmaması ve beraber aynı sınırlar içinde yaşamalarının iki milletin de çıkarları-

91 *A.g.e.*, s. 33.

92 *A.g.e.*, s. 34. Belli'ye göre zaten UKKTH "mutlak bir şey değildir" ve her şart altında "her ulusun mutlaka ayrılarak ulusal devlet kurması gerektiği anlamını taşımaz". Bu bağlamda Belli ulusların bağımsız devlet kurma hakkını "boşanma hakkına" benzetir. "Boşanmak" için sebep olduğunda bu hak kullanılabilir; ama bu boşanmadan yana olmak demek değildir. Yani Belli gerekli olmadıkça Kürtlerin kendi ulus devletlerini kurmasının pek anlamı olmadığını ve birlikteliğin iki milletin de çıkarına olduğunu savunmuştur.

na olacağı fikriyle ortaya koymuştur. Ona göre sorunun çözümü de milli demokratik devrimde yatmaktadır.[93] Asimilasyon politikalarının son bulması, Kürtlerin anayasal ve kültürel haklarının tanınması yoluyla olabileceği hem bu yazıda hem de MDD çevresinin diğer bazı metinlerinde vurgulanmıştır. Kürt halkının varlığının bile tanınmadığı hatırlanmalıdır. Üstelik kurulması planlanan ittifakları da tehlikeye atacak biçimde Belli'nin Kürt sorunu üzerinde duruşu değerlendirilirse, TKP Dış Büro'nun iddia ettiği gibi MDD'nin şovenist bir tavır takındığı yönündeki saptaması pek de yerinde gözükmemektedir. Belli her ne kadar milli ittifaklar kuralım derken bazen aşırı milliyetçi, Turancı yönlere savrulsa da Kürt halkının ezilmesi karşısında susacak kadar da uzlaşmacı davranmamıştır. Bu tutum onu klasik Türk milliyetçisinden ayırır. Ancak, Belli ve MDD hareketinin sadece bağımsızlıkçı-kurtuluşçu milliyetçiliği değil kültürel milliyetçiliği de çok önemsediği yazılarından anlaşılmaktadır.

Belli'nin Turancı ideallerden söz etmesi TKP'nin aşırı tepki göstermesine ve bu tepkiyi siyasal bağlamda gerekçelendirmesine olanak tanıdı. Fakat Türkiye'de onca mesele varken TKP Dış Büro'nun sadece bu konu üzerinde Türkiye'de bir etkinlik göstermesi daha çok Sovyetler Birliği sınırlarında yaşayan Türk halklarının durumu ile ilgili bir tavır alış gibi durmaktadır. MDD çevresinin etkinliği sosyalist hareket içinde malum 1968-1970 arasında epey yükselmişti. Bu yükselişe kadar ve hatta MDD hareketi TİP'in tabanını neredeyse tümüyle etkisi altına alana kadar, TKP Dış Büro'dan böyle bir çıkış olmamıştı. MDD'nin böyle Turancı hayallerden, ideallerden, planlardan söz etmesi Sovyetler Birliği'nin muhtemelen sıcak bakmayacağı bir yönelimdi. MDD hareketi, TKP'nin dağıttığı ve bazı sosyalistlerle aydınlara postayla da gönderildiğini iddia ettiği bu broşürdeki tezlere bir yazıyla yanıt verdi.[94] MDD kendisine karşı olan bu eylemin Amerikan emperyalizmine ve işbirlikçilerine hizmet eden bir saldırı olduğu görüşündeydi. Ayrıca TİP'in tabanının değil ama MDD'cilerin tabiriyle "Aybar-Aren oportünizmi"nin, yani önder kadronun da bu işin içinde olduğu ima ediliyordu. TKP Dış Büro'nun TİP'i övmesi ve MDD'yi yermesi, Türkiye'de emperyalizmin ve işbirlikçilerinin "tezgâhlamış" oldukları "icazetli sosyalizm oyununun ipliğini pazara çıkarmıştı".[95] Belli öncelikle metinde Şefik Hüsnü, Reşat Fuat Baraner, Sevim Tarı (Belli) ve kendisi hakkındaki kişisel karalamaları yanıtlamış ve burada amacın "gerçek devrimciyi gözden düşürmek" olduğunu iddia etmişti.

---

93 *A.g.e.*, s. 35.

94 "'Milli Demokratik Devrim ve İçyüzü' broşürüne cevap: Proleter devrimci hareketimizin çizgisi açıktır", *ASD*, Ocak 1970, sayı 15, s. 168-187. Metinde imza yoktu ama bunu Belli'nin kaleme aldığı açıkça belli oluyordu.

95 A.g.m., s. 169.

Metinde MDD hareketinin Maocu olmadığına dikkat çekilmişti. TİP de bu arada özellikle Çekoslovakya olaylarına karşı takındığı tavırla ABD yanında yer almakla, "antikomünizm"le suçlanmıştı.[96] Yani MDD hareketini "antikomünistler" karalamaya çalışıyordu. Ayrıca MDD'de hegemonyanın "asker-sivil aydın zümreye" atfedildiği iddiası yalanlanmıştı.[97]

"Aybar-Aren oportünizminin" işçi sınıfı dışındaki sınıfları "gerici kitle" olarak görmesinden dolayı güç birliğini baştan reddetmesinin "anti-Marksist ve sekter" bir tutum olduğu belirtilmişti. Bu nedenle MDD çevresi asıl olarak TİP'in devrimci safları bölmesine karşı çıkıyordu. Bu bağlamda MDD aşamasında "küçük burjuvazinin ve onun bir kolu olan asker-sivil aydın zümrenin bir devrimci potansiyel taşıdığına" özellikle işaret edildiği belirtiliyordu. Bu proleter devrimci hareketin "tecrit edilmesine engel olmak için" gerekliydi. Ayrıca devrimde "hegemonya" konusunun "bir iddiacılık, bir pazarlık konusu" olmaması gerekirdi. Devrimde hegemonyanın hangi sınıfta olacağı konusunun "toplumdaki güçler dengesinin bir sonucu" olduğuna dikkat çekilmiş ve devrimde proletarya ile yoksul köylülerin hegemonyasını sağlamak isteyenlerin bu emekçi yığınlarını bilinçlendirme ve örgütlendirme işine sarılması gerektiği vurgulanmıştı. MDD'nin bu metinde kısaca özetlediği görüşlerinin aslında yukarıda da söz edildiği gibi TKP Dış Büro'nun görüşlerinden (kavramsal ayrımlar dışında) ciddi bir farkı yoktu.

Aydınlık TKP Dış Büro'nun MDD'ye yönelik "burjuvazi kuyrukçuluğu" suçlamasına karşılık, devrimde hegemonyanın "şimdiden küçük burjuvaziye" hediye edildiği anlamının çıkamayacağını ileri sürmüştü. Ayrıca içinde bulunulan "tarihî aşamada" "küçük burjuvazi ile güç birliği ilişkilerinin" proletaryanın küçük burjuvaziyi "destekleme ilişkisi" olduğuna da dikkat çekilmişti:

> Ama küçük burjuvazinin bir parçası sayılan asker-sivil aydın zümrenin Türkiye'de öteki devrimci güçlere kıyasla iktidara en yakın güç olduğu da bir gerçektir. Bu durumda iktidara en yakın olan bu zümrenin hegemonyayı elde etmesi çok daha yakın bir ihtimal gibi görünmektedir bazılarına. Onlara göre devrimde hegemonya konusunda proleter devrimcilerin proletarya açısından iyimserliği gerçekçilikle bağdaşan bir tutum değildir. Meseleyi böyle koyup devrimde hegemonyanın asker-sivil aydın zümrede olacağı sonucuna varmak yanlıştır. Mesele böyle konmaz. Asker-sivil aydın zümrenin iktidara yakın olması ya da iktidara geçmesi başka şeydir, devrimde hegemonya başka şeydir.[98]

96 A.g.m., s. 175.

97 A.g.m., s. 177.

98 A.g.m., s. 182.

Aydınlık bu tartışma bağlamında Türkiye'deki devrimin artık sadece üstyapısal reformlarla kalamayacağını, emekçi yığınlarının aktif katılımıyla iktisadi köklere inen bir halk devrimi olacağını belirtmiştir. Böyle bir devrim küçük burjuvazinin emekçilere "kabul ettirmeye kalkışacağı" bir örgütle yapılamazdı; devrim emekçi sınıflarının "öz örgütü" ile yapılacaktı. *Aydınlık* anlaşılan burada *Devrim* hareketi tarafından önerilen "Devrim Partisi" türünden bir yapılanmaya işaret ediyordu. Hatta "asker-sivil aydın zümrenin iktidara yakın oluşundan küçük burjuvazinin yığın partisinin devrimin kaderini tayin etmesinin kaçınılmazlığı sonucu çıkarılamaz" denilerek bu görüş ifade edilmişti.[99] Yani bir iktidar değişimi olsa bile devrim sürecinin devam edeceği ve proletaryanın bu süreç içerisinde bilinçlenme ve örgütlenme yoluyla hegemonyayı elde edeceği anlamı çıkarılabiliyordu.

"Milli Demokratik Devrim ve İçyüzü" broşüründeki suçlamaların üçüncü temel ayağı olan "ulusçuluk" konusuna gelince *Aydınlık* ulusçuluğun iddia edildiği gibi "burjuva ideolojisi" olduğu görüşüne karşı çıkmıştı. *Aydınlık* "vatan", "millet" sloganlarını işbirlikçilere, "vatan satıcılarına" bırakmanın proleter devrimcinin "birinci özelliği olan vatanseverliğe" olduğu kadar emperyalist boyunduruğa karşı tutarlı mücadeleyi buyuran "gerçek devrimci enternasyonalizme" de aykırı bir tutum olduğunu iddia etmişti. Tabii "vatanseverliğin" proleter devrimcinin "birinci özelliği" olduğu görüşünde yine bir abartılı tutum göze çarpıyordu. Bu bağlamda Jean Jaurès'in sözü hatırlatılmış ve artık ulusal bağımsızlığı savunanların "burjuvazinin solunda" devrimci sınıf ve zümreler olduğuna dikkat çekilmişti. Hatta Türkiye'de burjuvazinin ideolojisinin "milliyetçiliğin tam karşıtı olan kozmopolitizm" olduğu yönünde bir tespitte de bulunulmuştu.

Ulusçuluk tartışması yine Kemalizm tartışmasına bağlanmıştı. TKP Dış Büro ile MDD hareketi arasındaki önemli farklılık zaten Kemalizme bakışta ortaya çıkmaktaydı. MDD, Kemalizmi "küçük burjuva ideolojisi" olarak görüyor, orduyu da yine "küçük burjuvazinin bir kolu", bazen de doğrudan "küçük burjuva bürokrasisi" olarak tanımlıyordu. TKP Dış Büro, orduyu "milli burjuvazi" kategorisi içinde ele alıyor ve Kemalizmi de "burjuva devrimi" olarak nitelendiriyordu. TKP'ye göre Kemalizm Türkiye'de milli burjuvazinin ideolojisiydi. *Aydınlık* ise Kemalizmin burjuvazinin "solunda", devrimci sınıf ve zümrenin ideolojisi olduğu yönündeki ifadeden sonra şu görüşü dile getiriyordu:

> Milli Kurtuluş Savaşımız burjuvazinin değil, burjuvazinin dışında küçük burjuva kökenli bir zümre sayılması gereken asker-sivil aydın zümre hegemonyası altında Türkiye emekçi halkının ulusal şahlanışıyla zafere ulaştırıldı. Bu

99 A.g.m., s. 183.

yüzden Kemalizmi burjuva milliyetçiliği, burjuva ideolojisi saymak büyük yanılgıdır. Türkiye'de geniş çevreleri kompradorlaşmış olan ve geri kalan, hiç değilse şimdilik, işbirlikçi burjuvazinin karşısında boynu bükük duran ve bu durumuyla bağımsız bir siyasi güç olamayan milli burjuvazinin, eğer bir ideolojisi varsa, o milliyetçilik olamaz. Bugün bizde burjuvazinin ideolojisi milliyetçiliğin tam karşıtı olan kozmopolitizmdir. Kemalizm ise küçük burjuva devrimciliğin ideolojisidir. Türkiye'nin radikalizmidir. Ve Türkiye'de işbirlikçi burjuvazinin gayri milli ideolojisini egemen kılmak için anti-Kemalist bir karşı-devrimi gerçekleştirmek gerekmiştir.[100]

Bu saptamalardan sonra *Aydınlık* Türkiye'de bu koşullarda milliyetçiliğin "işbirlikçi burjuvaziye" uygun olmadığını tekrar vurgulamıştı. Ayrıca burjuvazinin toplumun tüm kurumları üzerinde tam tahakkümünü kurduğu şartlarda "antimilitarizmin" uygun olacağı, fakat Türkiye'de "ilk milli kurtuluş savaşını yapmış olan Kemalist orduya" karşı bir tavır takınmanın "ayağı Türkiye toprağından kesik olarak" Türkiye'de oportünizme "sağlık muskası niteliğinde broşürler yazma durumuna düşen" kimselere uygun bir tutum olduğu belirtilmişti.

Kürt sorunu konusuna gelince, MDD hareketi TKP Dış Büro'nun kendilerini Kürtlere "sadece göstermelik bir kültür otonomisi (özerkliği) verdiği" için kınamasını da haklı bulmamaktadır.[101] *Aydınlık* bu meseledeki tutumun "bilimsel sosyalizmin milli meseledeki ilkesine uygun olarak" saptandığı iddiasındaydı. Ayrıca Türkiye'nin doğu kesiminin toplumsal ve iktisadi yapısı ile Ortadoğu'daki güçler dengesi düşünülerek bu tutumun belirlendiği ifade edilmişti. Lenin'in bile UKKTH'yı "mutlak" olarak ele almadığı, örneğin Polonya'nın Rus İmparatorluğu'ndan ayrılmasına şiddetle karşı çıktığı, fakat bu ulusların kendi ulusal dillerini merkezî devlet otoritesinin sağladığı imkânlarla koruması ve kullanmasını bütün gücüyle savunduğuna işaret edilmişti. Açıkçası TKP Dış Büro'nun da Kürtlerin ayrı devlet kurma hakkı konusunda bir fikir birliği ve çok açık bir tutumu yoktu. Üstelik Türkiye'de mevcut ceza yasaları nedeniyle Kürtlerin kültürel özerklik haklarından ve asimilasyona uğradığından söz etmek bile, yurt dışında güvenli bir çevrede daha ileri fikirleri savunmakla kıyaslanabilir bir konu değildi.[102] *Aydınlık* yayın kurulu, metnin sonunda TKP'yi sert biçimde dışarıdan "maval okumak"la suçlamıştı.

100 A.g.m., s. 185.

101 A.g.m., s. 186-187.

102 *Aydınlık* yazıda TKP'yi "dışarıdan maval okumakla" suçlamıştı. MDD'nin karşı suçlamaları da epey ağırdı: "Hem bu, sosyalist ülkelerin emekçilerinin alın terinden gelme olanaklarla yapılmaktadır. Bu olanaklardan yararlanarak devrimcilik sınavını verememiş, polisin yardımcısı durumuna düşmüş bir kimse, Türkiye'de insan içine çıkmaya yüzü olmayan bir kimse, dışardan maval okuyabilmekte, proleter devrimci hareketimize sövebilmekte ve dolayısıyla bu ülkenin gerici güçlerine yardımcı olabilmektedir. Bu acıdır", a.g.m., s. 187.

TKP-TİP İlişkisi ve Tekrar Öncülük Sorunu

Her ne kadar TKP, Belli'nin önderliğindeki MDD hareketinin yükselmesinden önce TİP'i milli cephe politikasından uzak durması ve işçi sınıfının öncülüğünü savunması nedeniyle "sol sapma" olarak değerlendirmiş ve stratejisini hatalı bulmuşsa da 1960'ların ortalarından sonra desteklemeye başladı.[103] Üstelik parti TİP'i desteklemenin kendisini ilerici ve sosyalist sayan herkesin ve her vatanseverin görevi olduğunu ileri sürdü. Komünist parti kurulması yasak olduğundan, TİP'in bazı sınırlamalarla hareket ettiği vurgulanıyordu. Ancak TKP liderliği TİP'in emekçilerin haklarını, demokratik hakları ve sosyal reformları savunduğuna; emperyalizme, NATO'ya, Türkiye'deki Amerikan askerî üslerine ve varlığına, yabancı tekellere ve onların yerel işbirlikçilerine karşı durduğuna dikkat çekiyordu.[104] TİP'in stratejisi uluslararası komünist ve işçi hareketine uygun, doğru bir yoldu.[105]

TKP'nin bu dönemde TİP ile son derece paralel görüşleri savunmaya başladığı açıkça görülür. Özellikle MDD hareketine karşı, Türkiye'nin geri kalmış bir ülke olmakla beraber yine de bölgenin en gelişmiş kapitalist ülkesi olduğuna dikkat çekiliyordu.[106] İşçi sayısı o dönemde milyonu geçmişti ve işçiler toplumsal-siyasal yaşamda etkin olmaya başlamışlardı. TKP, emperyalizm ve gerici güçlerle uzlaşmayacak olduğundan, sadece işçi sınıfının milli kurtuluş devrimine önderlik edebileceğini ileri sürmüş, TİP gibi, işçi sınıfının önderlik etmediği birinci ulusal kurtuluş savaşının sonuçlarına dikkat çekmişti. Yine de ordu kastedilerek milli burjuvazinin kurtuluş mücadelesinde olumlu rol oynayabileceği ileri sürülmüştü. Parti aynı zamanda "küçük burjuva bürokrasini" büyük burjuva ve büyük toprak ağalarının iktidarının yürütülmesindeki baskıcı güç olarak tarif ediyordu.[107]

TKP köylü-işçi ittifakının milli cephede liderliğini savunmaya devam etti. Bununla beraber ordu içinde yurtsever subayların varlığına dikkat çekiliyordu. Ayrıca ordu içindeki Atatürkçü ideoloji ve ordunun bu yöndeki geleneği de olumlanıyordu. TKP, emperyalistlerin, özellikle de ABD'nin, ordunun bu geleneğini değiştirmek ve onu Yunanistan'da ve diğer bazı ülkelerde yaptıkları gibi, halk düşmanı haline getirmek istediği fikrindeydi.

---

103 Nihat Sargın ve Zülfikar Özdoğan'ın her ikisi de, yapılan görüşmede, TİP ve TKP'nin ayrı örgütler olduklarını ve TKP'in TİP'e karışmadığını belirttiler. Bununla beraber TKP'nin, TİP-MDD hareketi çekişmesinde TİP'i desteklediği aşikârdır. Özdoğan, TİP'in önde gelenlerinden bazılarının TKP ve Moskova çizgisini yakından takip ettikleri kanısındadır. (Özdoğan ile görüşme, 20 Mart 2007, Amsterdam, Hollanda; Sargın ile görüşme, 30 Kasım 2006, İstanbul).

104 *Milli Demokratik Devrim ve İçyüzü*, s. 4.

105 *A.g.e.*, s. 11.

106 *A.g.e.*, s. 16.

107 *A.g.e.*, s. 19-20.

Dış Büro ayrıca Türkiye'nin NATO üyeliğinin ordunun ulusal bağımsızlığı açısından yaşamsal bir tehdit oluşturduğuna dikkat çekiyordu. NATO ordularının bağımsız olamayacaklarını belirten parti bundan sonra Türk ordusunun ulusal bir ordu olamayacağını da vurgulamıştı. Devrimci hareket içindeki bir partinin ilk amaçlarından biri NATO ile bağları kesmek ve ulusal bir ordu oluşturmak olmalıydı. Ayrıca Amerikalıların ulusal orduyu Ortadoğu'daki Amerikan çıkarlarının bir aracı haline getirmek için her türlü gayreti gösterdiklerini vurgulayan TKP buna ilişkin olarak *Yön-Devrim* hareketinin de bir hayli yer verdiği Haydar Tunçkanat tarafından açıklanan CIA raporunu kaynak olarak göstermişti. TKP'ye göre OYAK'ın kuruluşu bu amacın gerçekleştirilmesi için atılmış en önemli adımdı. Bununla birlikte ordu içindeki bazı yurtsever subayların tepkilerine dikkat çekilerek içeride bir çatışma olabileceği de ileri sürülmüştü.

O dönemdeki diğer sosyalist hareketler gibi TKP de Türk ordusunu siyasal-ideolojik ve tarihsel-yapısal özellikleri dışında sınıfsal bakımdan da irdeliyordu. Parti de Türk ordusunun halk çocuklarından oluştuğu, bu nedenle halktan kopmayacağına dair iyimser görüşteydi. TKP bu sınıfsal özelliğinin korunup korunmadığı konusunda Türkiye'deki sosyalistlerden daha titiz takipteydi. Bu bağlamda örneğin askerî liselerin kapatılmasının subayları burjuvalaştırma girişimi olduğuna işaret edilmişti. Bu da emperyalist güçlerin ulusal halk ordusunu halktan uzaklaştırma ve onu emperyalizmin bir aracı haline getirme girişimlerinden biri olarak görülüyordu.

TKP Silahlı Kuvvetler içindeki kurumsal değişikliklere ve gelişmelere çok yakın ilgi göstermekteydi. Bazı TİP üyeleri gibi TKP de NATO ile ilişki dolayısıyla ordu içinde yapısal ve örgütsel değişimler gerçekleştiğini ileri sürüyordu. Özellikle OYAK'ın kuruluşu ve askerî okul sisteminin değişimi TKP'ye göre ordunun siyasi rolünü de etkileyecek önemli değişimlerdi.

İşçi Ayaklanması ve Ordunun Tutumunun Değerlendirilmesi

TKP'nin ordunun siyasal rolü hakkındaki tutumu 1968-1971 yıllarında daha da karmaşıklaştı. Parti bir taraftan ordu içindeki antikomünist akımlara dikkat çekmekte ve bu bağlamda mevcut hükümetin de emperyalizmin işbirlikçisi olduğunu ileri sürmekteydi. Ordu hükümete bağlı bir devlet kuruluşu olarak kaçınılmaz biçimde bu işbirlikçi hükümeti temsil ediyordu ve bu bağlamda devletin bir fonksiyonu olarak değerlendiriliyordu. Ayrıca parti, ordu birliklerinde yurtsever subaylar bulunsa da hiyerarşik örgütsel yapı nedeniyle bu subayların doğrudan emperyalist hükümetin kumandası altındaki üstlerinin emirlerini takip edeceğine dikkat çekiyordu.

Buna karşın, parti şaşırtıcı bir şekilde ordunun burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki mücadelede tarafsız kalacağını, ulusal çıkarları korumada ise antiemperyalist cephede yer alacağını ileri sürüyordu.[108] Parti hâlâ hükümetle ilişkisi bakımından ordunun kısmi özerkliğini kabul etmekte ama sıklıkla da NATO üyeliğinin Türk ordusunun bağımsızlığını önleyen sonuçlarına işaret etmekteydi. TKP Dış Büro 15-16 Haziran büyük işçi direnişiyle, işçilerin sömürüyü ve yabancı çıkarlara bağımlılığı sonlandıracak ve kapitalist olmayan sistemi kuracak bir iradeyi gösterdiği görüşündeydi. Ayrıca bu işçi sınıfının yürüttüğü sınıf mücadelesinde önemli bir basamaktı. TKP'ye göre işçi sınıfı emperyalizme ve büyük burjuvaziye veya genel anlamda kapitalizme karşı yürütülen mücadele içinde yurtsever subayların, aydınların ve milli burjuvazinin de bulunduğu orta tabakaları harekete geçirme yeteneğine açık olarak sahipti.[109]

Partinin yayın organı olan *Barış ve Sosyalizm Sorunları*'nda Türk siyaseti üzerine TKP'nin günlük görüşlerini yazan Ahmet Saydan'a göre yüksek rütbeli askerler ordunun toplumsal polis gücü olarak kullanılmasına tepki göstermişlerdi. Komutanlar aslında komprador burjuvazinin orduyu işçilere ve devrimci antiemperyalist akımlara karşı vurucu bir güç olarak kullanma planına karşı çıkmaktaydı. Bununla beraber Saydan, ordunun hükümetin kontrolünde hiyerarşik bir kurum olduğunu da hatırlatıyordu. Hükümet komprador burjuvazinin temsilcisi olan Demirel tarafından yönetildiğinden, ordu bu egemen sınıf lehine işçi sınıfına karşı kullanılmıştı. 15-16 Haziran direnişi sırasında askerler işçilerin üzerine ateş açmış, dört kişiyi öldürmüş, yüzlercesini de yaralamıştı. Saydan, ordunun işçi sınıfını bastırmak için kullanılmasının "sahte sosyalistlerin" –MDD'cilerin ve orduyu temel devrimci güçlerden birisi olarak kabul eden bütün sosyalistlerin– yanıldıklarını açık olarak gösterdiğini ileri sürdü. Saydan ayrıca MDD'cilerin siyasal amaçlarının sosyalist devrim değil burjuva devrimi yapmak olduğunu tekrar vurguladı. "Demokratik devrim" aşaması bağlamında haklı olabilirdi ama TKP de farklı bir devrim programı içermiyordu. Saydan, MDD'cilerin işçi sınıfının potansiyel gücüne inanmadıkları gibi bu potansiyeli arttırmaya da çalışmadıklarına dikkat çekmişti. Bunun yerine onların stratejileri asker-sivil aydın zümrenin öncülüğüne dayanmaktaydı.[110] Hatta Saydan bu bağlamda MDD hareketini burjuva devrimi için burjuvalara yardım etmekle suçladı:

> Bu durum sözde devrimci teorilerin iflas ettiğini de göstermektedir. Bilimsel sosyalizmin dışında kalan bazı "sosyalist teorici"ler, devrim hareketinde ön-

108 Ahmet Saydan, "Yurtta", 2 Şubat 1971, *Yeni Çağ*, Özel Sayfalar, www.tustav.org. (Erişim tarihi: 10 Eylül 2005).

109 Ahmet Saydan, "15-16 Haziran Olaylarını İzleyen Gelişmeler", *Yeni Çağ*, Özel Sayfalar, 7 Temmuz 1970, www.tustav.org.

110 A.g.m.

cülüğü asker-sivil aydın kadrolara vermekte, işçi sınıfına bu "devrimci kadro" yanında yardımcı bir rol tanımaktadırlar. Bu "teoriler"e bakılacak, görüşlerine uyulacak olursa, işçi sınıfının emperyalizme ve burjuvaziye karşı sürdürdüğü sınıf savaşını kuvvetlendirmek, bu savaşı emekçi yığınları arasında yaymak, işçi sınıfının birliğini ve bilimsel sosyalizm prensiplerine uygun bir şekilde örgütlenmesini sağlamak gereksizdir; yığınlarla bağlanmanın, işçi sınıfını örgütlemenin gereği yoktur; asker-sivil aydın kadrolara hitap etmek, onları harekete geçirecek bir taktik ve strateji uygulamak yeterlidir. Bu görüşün, işçi hareketini tecrit etmek, işçi sınıfını aydın kadrolardan ayırmak ve devrim hareketini öncüsü ve omurgasından yoksun bırakmak gibi, ulusal ve sosyal kurtuluş hareketini zayıf düşürecek, hatta onu burjuvazinin dümen suyunda tutacak bir sonucu yaratacağı apaşikardır. Burjuvazi ile danışıklı dövüş sürdüren MDD'ciler de bu görüşün benzerini savunmaktadırlar. Milli Demokratik Devrimciler, bir yandan burjuva demokratik devriminin "tamamlanması" için burjuvaziye yardımcı olarak, sosyalist akımın varlığına lüzum olmadığı görüşünü savunurken, bir yandan da bu yolda asker-sivil kadronun öncülüğü ile yürümenin gereğini ileri sürmektedirler. Esasen bu iki görüş birbirini tamamlamaktadır. Çünkü MDD'cilerin öngördüğü sosyal-ekonomik düzen, burjuva demokratik devrimini tamamlamakla sınırlanmakta ve bu iş asker-sivil aydın kadrolara teslim edilmektedir.[111]

Saydan, ordunun hükümete bağlı bir kurum olması gerçeğinin her zaman Silahlı Kuvvetler'in antidevrimci olması anlamına gelmediğini de ileri sürmüştü. Türkiye'deki sosyalistlerin çoğunluğu gibi o da subayların genellikle köy ve kent emekçi ailelerinden geldiklerini, bundan dolayı da işçi sınıfı düşüncesine sahip olduklarını, benzer toplumsal ve siyasal dünya görüşüne inandıklarını işaret ediyordu. Türk Silahlı Kuvvetleri'nde kapalı bir kast sistemi oluşmamıştı. Her ne kadar burjuvazi ordu içinde kendi sınıf görüşünü güçlendirmeye çalışmış olsa da, 27 Mayıs askerî darbesinde açık olarak görüldüğü gibi, bu henüz yapılamamıştı. Bununla beraber, müdahale ordunun kendisinin bir sınıf olmadığını, ancak burjuvaziye ya da proletaryaya dayanabileceğini göstermekteydi. Bu nedenle 27 Mayıs müdahalesinden sonra subaylar gücü ellerinde tutamamış ve arzuladıkları reformları yapamamışlardı. Ordu iktidarı yeniden komprador burjuvaziye teslim etmişti, dolayısıyla kalıcı siyasal değişikleri sağlamak, demokrasi, toplumsal adalet ve ulusal kurtuluş için, antiemperyalist, antikapitalist ve sosyalist hareketlerle birleşmeliydi.[112]

TKP emperyalistlerin Türkiye'de açık bir diktatörlük veya faşist askerî bir

111 A.g.m., s. 559-560.

112 A.g.m., s. 560.

diktatörlük kurmayı planladıkları konusunda da devrimci güçleri uyarıyordu. Hatta TKP'ye göre emperyalistlere bağlı hükümet, bazı askerî komutanları görevden uzaklaştırmış ya da yerlerini değiştirmişti. Ayrıca Genelkurmay Başkanlığı İstihbarat Dairesi'nin Ankara'da subay ve generaller için antikomünist kurslar açtıkları belirtiliyor ve buradaki hedefin Silahlı Kuvvetler içindeki "yurtsever ve Atatürkçü subay ve generalleri tecrit etmek, orduyu komprador iktidarla emperyalizmin maşası haline getirmek" olduğu vurgulanıyordu.[113] İktidar ve Amerikan emperyalizmi, sadece devrimcileri değil Atatürkçüleri vurmak için de antikomünizmi kullanıyordu.

TKP iktidarın halktan giderek uzaklaştığı, ancak polis ve asker baskısıyla gücü elinde tuttuğuna da işaret ediliyordu. İktidar üniversitelerde, Kürt halkının yaşadığı bölgelerde, işçi sınıfının eylemlerinde bazı komutanlara "yamanarak" demokratik hükümleri çiğniyordu. Ordu kendisini iktidarın maşası olarak kullandırmakla aslında kendi ilkelerine karşı bir ihanet içindeydi:

> İstanbul'da sıkıyönetim sırasında subay ve generaller devrimci işçileri ve sendikacıları iktidar hesabına yargılarken veya yine iktidar ve emperyalizm hesabına devrimcilerin zındancılığını yaparken, gerçekte kendi kendilerini, Silahlı Kuvvetler'i, bağımsızlık ilkesini, ordunun inandığı hükümleri, Atatürkçülüğü, 27 Mayıs'ı, Anayasa'yı halkın ve yurdun can düşmanları hesabına yargılıyor, onların zındancılığını yapıyorlardı. Yurdun bağımsızlık ve egemenliğini savunmak, saldırganlara karşı yurt topraklarını korumak gibi esas hedeflerinden uzaklaşan bazı komutanlara dayanan AP iktidarının, Silahlı Kuvvetler'i işçi sınıfına, ulusal bağımsızlık hareketine ve sosyal kurtuluşa karşı kullanma olanağının arttığı görülüyor. Oysa halk çocuklarından kurulu ordunun, işçi sınıfının burjuvaziye karşı yürüttüğü mücadelede tarafsız kalması, halkın, emperyalizme karşı yürüttüğü ulusal kurtuluş savaşında ise halktan yana ve emperyalizme karşı cephe tutması gerekiyor.[114]

Parti bu planın gerçekleşmesini önlemek için tüm yurtseverlere ve devrimci güçlere birleşme çağrısını yaptı. Sonraki aylarda, TKP faşizm tehlikesi konusunda –TİP gibi– sürekli uyarılarda bulundu ve tüm devrimci, demokrat, yurtsever güçleri antiemperyalizme karşı antioligarşik bir cephe oluşturma mücadelesine çağırdı.

Bunun da ötesinde, 15-16 Haziran direnişine katılan işçilerin ve sendikacıların yargılanmaları sırasında parti ordunun değişen siyasal rolünü çok kuvvetli bir şekilde aşağıdaki sözlerle eleştirdi:

---

113 Ahmet Saydan, "Yurtta Ayın Olayları", Özel Sayfalar, *Yeni Çağ*, 2 Şubat 1971, sayı 80, s. 146.
114 A.g.m., s. 148.

> Ordu, anayasal haklarını savunan işçi sınıfına karşı bir vurucu kuvvet olarak kullanılmıştır. Silahlı Kuvvetler'i vatandaşa karşı sürenler kimlerdir? İktidardakiler ve onlarla işbirliği yapan tepedeki komutanlar. (...) Ordu "mahruti-hiyerarşik" bir kuruluştur. Kademeli komuta sistemi ile işler. Bu mahruti-hiyerarşide tepede ve tepeye yakın kademelerde bulunanlar iktidara bağlıdır. Türkiye'de bugün iktidar emperyalizme bağlı işbirlikçi burjuvazinin elinde olduğuna göre, Silahlı Kuvvetler hiyerarşisi emperyalizme satılmış böyle bir iktidarın hedeflerine göre çalışıyor. Silahlı Kuvvetler'deki bu objektif niteliği görmek için, Sıkıyönetim Komutanlığı'nın İstanbul ve Kocaeli'de yabancı ve yerli patronlar yararına işlediğini tespit etmek yeter.[115]

TKP, bundan sonra ordu içindeki değişiklikleri takip etti ve bunları emperyalistlerin, işbirlikçi hükümetin çalışmalarına bağladı. Parti, subayların orta sınıf ailelerden gelmeleri nedeniyle proletaryanın sınıf mücadelesinde tarafsız kalacağı kanısındaydı. Bununla beraber, iki temel nedenden dolayı ordunun milli kurtuluş mücadelesine katılması bekleniyordu: Öncelikle ordu Atatürkçüydü ve ideolojik olarak bağımsızlık yanlısıydı. İkinci olarak subaylar mesleki görevleri bakımından bağımsızlığı ve ülkenin ulusal zenginliğini korumakla görevliydi. TKP'ye göre işçi direnişini bastırmak için ordunun kullanılması, ordu içinde "derin huzursuzluk" uyandırmıştı. Demokrat, yurtsever, ilerici subaylar bu gelişmelere karşıydı, hatta bu nedenle ordudan ayrılmayı düşünenler bile olmuştu.[116]

TKP devamlı bir şekilde işçi-köylü ittifakı dışında diğer tüm sınıfların öncülüğünü reddediyor, bununla beraber Kemalist liderliğin emperyalizme karşı başarılı bir savaş vermiş olmasını önemsiyordu. Fakat ordunun işçi-köylü ittifakı öncülüğündeki antiemperyalist mücadelede nasıl yer alacağı esas sorundu. Aslında TKP de aşamalı devrimi savunuyordu ama burada temel farklılık öncü sınıf konusundaydı. TKP Dış Büro özellikle MDD hareketinin yükselişinden sonra bu konuda Leninist çizgiye –yani işçi-köylü ittifakının öncülüğü çizgisine– sadık kaldı. Parti önderliği MDD hareketi dağıldıktan ve gençler kendi örgütlerini kurduktan sonra tüm güçlerin birleşmesini ve gençliğin kurduğu bağımsız gerilla hareketi yerine organize ordu oluşturulmasını savundu. Bu birleşme gerçekleşmezse emperyalist güçlerle işbirlikçi sınıfların "açık faşizm" yoluna gideceği ve bunun için de ordu içindeki antiemperyalist güçleri tasfiye etmeye başladığı ileri sürülüyordu:

> İktidarın bir yandan Silahlı Kuvvetler'de, bir yandan da idare mekanizmasında bugüne kadar görülmemiş ölçüde geniş "temizlik" hareketine giriş-

115 Ahmet Saydan "15-16 Haziran olaylarını izleyen gelişmeler", s. 559.

116 *A.g.m.*, s. 558.

mesi, gerek Silahlı Kuvvetler'de, gerekse idarede kendisine bağlı unsurları kilit noktalarına yerleştirme çabaları, açık bir faşist diktatörlük kurma eğilimi ile yakından ilgilidir. Bu hızlı gelişme ortamında sosyalist hareketin, devrimci sendikaların izleyeceği politika daha da önem kazanıyor. Bugün, bütün yurtsever, demokratik ve devrimci güçlerin bir araya gelip ortak bir platform etrafında işbirliğine girişmeleri kaçınılmaz bir nitelik kazanmıştır. Emperyalist çevrelerin Türkiye'de askerî bir faşist diktatörlük kurma hazırlıkları, ancak bu suretle sonuçsuz bıraktırılabilir; demokratik, ulusal bir iktidarı iş başına getirme yönündeki olanaklar ancak bu yoldan gerçekleştirilebilir.[117]

TKP'nin 12 Mart Müdahalesine Yaklaşımı

TKP 12 Mart müdahalesi konusunda öngörülerinde haklı çıkmıştı. Faşizmin geleceği yönünde uyarı belli bir süredir yapılıyordu. Öncelikle parti önderliği ordunun 12 Mart muhtırasına şiddetli tepki gösterdi. TKP'ye göre 12 Mart öncesinde generaller arasında büyük tartışma ve görüş ayrılığı vardı: Ordu içinde farklı kanatların olması anlaşılır bir durumdu. Muhtıradan hemen sonra parti Tağmaç ve destekçilerinin diğer subayları muhtıranın Atatürkçü reformlar için tehlike oluşturan gerici güçlere karşı verildiğine inandırdıklarını, fakat gerçekte muhtıranın sola karşı olduğunu ileri sürmüştü. Dış Büro'ya göre işçi sınıfı, devrimci gençlik ve sol demokratik güçler askerî müdahale ile baskı altına alınacaktı.

TKP muhtıra metninde reformlara ve Atatürkçülüğe atıf yapılmasının demokratik ve yurtsever subayları susturmak maksatlı olduğunu iddia etmiş, Memduh Tağmaç tehlikenin soldan değil gericilerden geldiğini ileri süren diğer generalleri ve subayları susturmuştu. Tağmaç'ın planına ve destekçilerine direnen bazı subaylar, 12 Mart muhtırasından sonra bile Tağmaç'ın bu subayları komünist tehdidine karşı yalanlarla yönlendirme çalışmalarına rağmen karşı çıkmış ve gerçekte tehlikenin soldan değil sağdan geleceğini ileri sürmüşlerdi. TKP bu anlamda ordu içindeki yurtsever subayların tasfiyesi ile sonuçlanan güç mücadelesine dikkat çekmişti.

Sonraki aylarda TKP genel sekreteri, 12 Mart muhtırasının tekelci komprador büyük burjuvazinin sınıf çıkarlarını ve onların emperyalist patronlarını faşist-askerî rejim altında daha iyi korumak için verildiğini açıkladı.[118] Demirel liderliğindeki sivil hükümet; işçi sınıfı, sosyalist ve antiemperyalist

---

117 A.g.m., s. 564.

118 "Özel sayfalar: TKP Merkez Komitesi Birinci Sekreteri Yakup yoldaşın, Londra'da çıkan (Yunanca) *Eleftери Partida* gazetesi muhabirine verdiği mülakat", *Barış ve Sosyalizm Sorunları*, sayı 10, 1971.

hareketler içinde gittikçe artan huzursuzlukları önlemekte başarısız olmuştu. Bundan dolayı emperyalist güçler NATO aracılığıyla kendilerine bağlı generalleri kullanarak açık askerî diktatörlük içinde düzeni yeniden sağlamak ve çıkarlarını korumak istiyorlardı. Nihat Erim gibi kabinedeki siviller, büyük toprak sahiplerini ve 1940'lı yıllarda gelişen büyük burjuvaziyi temsil etmekteydi. Erim zaten CHP içindeki "Ortanın Solu" hareketine ve Ecevit'in liderliğine karşı çıkmıştı. TKP, İnönü'nün Erim hükümetine desteğinin tersine, Ecevit'in askerî müdahaleye karşı tavrını destekledi. Askerî-faşist diktatörlüğün faşist komandoları ve dinci gericiler, emperyalist ülkelerin planlarına uygun olarak işçi sınıfı ve yükselen sosyalist hareketlere karşı koymak için kullanılacaktı. Yani TKP muhtıradaki retoriğe karşın müdahalenin esas olarak sağa değil sola karşı olduğundan emindi.

TKP bunların yanı sıra Silahlı Kuvvetler içinde bir askerî kliğin açık faşist diktatörlük kurmak için yurtsever subaylara karşı gücü ele geçirdiğini açıkladı. Hatta parti bu durumla 1930'lı yılların başında Almanya'daki Nazi yönetimi öncesi dönemini karşılaştırıyordu. Komprador burjuvazinin çıkarlarını temsil eden sivil hükümet, işçi sınıfı üstünde hâkimiyet kuramamış ve bu nedenle açık bir diktatörlük oluşturulmuştu. 12 Mart'tan hemen sonra uygulanan ekonomik programı inceleyen TKP bunun aslında "işbirlikçi burjuvazinin" Demirel'e uygulatmaya çalıştığı plan olduğunu ve buradaki amacın küçük işletmelerin tekeller lehine tasfiye edilmesi olduğunu açıklayacaktı. 12 Mart'tan sonra, çok geçmeden rejimin yöneticileri Demirel hükümetine son verilmesinin gerçek nedenlerini açıkça söylemeye başlamışlardı: Hükümet, NATO'nun ve yerli tekelci çevrelerin politikasını etkili bir şekilde yürütecek güçte değildi. Örneğin Vehbi Koç uzun süredir işçilerin taleplerinin sanayiciler için mesele olduğunu ileri sürüyordu. Ayrıca Demirel hükümeti sağ-sol çatışmasını sona erdirememekle ve 15-16 Haziran işçi ayaklanmasını bastıramamakla suçlanıyordu. Ordunun üst kademesi OYAK yoluyla büyük işletmeler gibi emperyalist güçlerle iş bağlantıları içine girmiş ve ekonomik çıkarları da bu nedenle onlarla çakışır hale gelmişti. Zaten bu nedenle AP'nin önerilen planları uygulayamayacağı anlaşılınca ordu devreye girmişti. Askerî müdahale sadece işçi sınıfına, sosyalist parti ve devrimci örgütlere karşı değil Türkiye'deki "milli burjuvaziye", yani bağımsız küçük işletmelere karşı da yapılmış bir girişimdi:

> Görüldüğü gibi, büyük komutanlar Silahlı Kuvvetler'i, işbirlikçi burjuvazinin, yabancı tekellerin çıkar ve talanını korumakla ödevlendirmişlerdi. Bazı komutanların Silahlı Kuvvetler'i bu gibi kirli bir işe alet etmelerinin şahsi sebepleri de vardı. Ordu mahrutunun tepesinde bulunan Tağmaç, Batur, Gürler, Eyicioğlu gibi general ve amirallerle onlara yakın askerî çevreler, Ordu

> Yardımlaşma Kurumu'ndan yararlanıyorlardı; askerî malzeme mübayaası ile uğraşan yerli, yabancı müteahhit firmaların aracılığı ile büyük talan çevreleri ile ortaklık kurmuşlardı. Yani bazı yüksek komutanlar komprador, işbirlikçi burjuvaziye entegre olmuş, onun bir parçası haline gelmişlerdi. İşte bu işbirlikçi komutanlar, emirlerindeki Silahlı Kuvvetler'i bir yandan işçi sınıfına, bir yandan da esnaf ve yerli işletmecilere karşı sürüyorlardı.[119]

TKP 12 Mart sonrası süreçte gençliğin gerilla hareketlerini uygun bir devrimci yol olarak görmediği için desteklememekle beraber gerilla liderlerinin tutuklanması ve sonunda yok edilmeleri de dahil olmak üzere anayasal olmayan tutuklanmalara, sıkıyönetim mahkemelerine, gözaltı süresinin uzatılmasına ve işkencelere sertçe karşı çıktı. Türkiye'deki bütün sol yayınlar susturulduğu için TKP sıkıyönetim mahkemelerindeki uygunsuz yargılamalar, devrimci gençlerin bulundukları yerlerde katledilmeleri, gözaltındaki yoğun işkence ve baskılar, TİP üyelerinin haksız yere yargılanmaları, Türk ve Kürt aydınlarının tutuklanıp işkence ve baskı görmeleri, devrimci gençlerin çok ağır suçlamalarla idam cezasına çarptırılmaları gibi 12 Mart sonrası yaşananları duyurabilen ve bunlara karşı çıkabilen tek sosyalist örgütlenmeydi. TKP önderliği Kürt halkının yaşadıkları bölgelerde (özellikle Siirt ve Diyarbakır'da) kitlesel cezalandırmalara ve zulümlere uğradıklarına da dikkat çekmişti. TKP özellikle 12 Mart ve sonrasındaki idarenin 1961 Anayasası'nı yok saymakla beraber THKO ve THKP-C üyelerini "Anayasa'yı bozmak ve ortadan kaldırmak için silahlı örgüt kurmak" suçuyla idam cezasına çarptırmalarındaki ironiye de dikkat çekmişti.

TKP askerî cuntanın solcu subayları tutuklamalarına ve yargılamalarına da karşı çıkmıştı. Bu subaylar da kötü muamele ve hatta işkenceye tabi tutulmuşlardı ve bunun da ötesinde açılan davalar sırasında suç "uydurulmuştu". Partiye göre faşist-askerî klik ordudan yurtsever subayları temizlemeye çalışıyordu. Fakat genç subaylardan gelen tepkinin çok güçlü olması nedeniyle planlarını tam olarak uygulayamamışlardı:

> 83 subay ve askerî öğrencinin İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesi'nde devam eden duruşmaları faşist-militarist kliğin sahnelediği mahkeme komedyalarına yeni yeni unsurlar katıyor. Yurtsever subaylara karşı tertiplenen mahkeme, onu sahneye koyanların, Erimlerin, Sunayların, Tağmaçların, Koçaşların başına yıkılmaktadır. Askerî savcı tarafından ölüm cezasıyla mahkemeye sevk edilen eski Milli Birlikçi İrfan Solmazer'den sonra, onun gibi idam isteğiyle mahkemeye sevk edilenlerden 27 kişi daha Ağustos ayı içinde serbest bırakıldı. Neden acaba yurtsever Sunayların kellesini isteyen cellâtların eli birdenbire titremeye başladı? Çünkü yurtsever subaylara, Milli Bir-

119 "Özel Sayfalar", *Yeni Çağ*, 5 Mayıs 1971, sayı 83, s. 390.

likçilere, 27 Mayısçılara karşı terör, Silahlı Kuvvetler'de heyecan ve hiddet uyandırdı.[120]

Özetlersek, TKP 12 Mart müdahalesini işçi sınıfı hareketini bastırmak için komprador burjuvazi ve emperyalist ABD tarafından Türkiye'de açık askerî faşizmin kurulması olarak değerlendirmişti. ABD, bir NATO ordusu olan Türk Silahlı Kuvvetleri'ni kendi planları için kullanabilmişti. Dolayısıyla bu askerî müdahale yalnızca içteki sınıf çatışmasından kaynaklanan bir olay olarak değil, uluslararası kapitalist-emperyalist planın bir parçası olarak da görülmüştü. TKP bu plana karşı ordu içindeki muhalefeti, emperyalistlerin ve işbirlikçilerinin maşası haline gelen subayların aksine, yurtsever subayların varlığıyla açıklamıştı. Bu bağlamda Türkiye içinde iç sosyo-ekonomik gelişmeler, sermaye birikimi ve bunun sonucu sınıf çatışmasının keskinleşmesi, TKP'nin bakış açısından, birincil planda belirleyici değildi. Bununla beraber 12 Mart'ın işbirlikçi sanayicilere uygun bir ekonomik programı uygulamaya çalıştığına, yerli esnaf ve imalatçıyı tasfiye edecek uygulamalara girişildiğine de dikkat çekiliyordu. Ordu OYAK ilişkisi üzerinden burjuvazi içindeki bu mücadelede taraf olmuştu. 12 Mart müdahalesi, içeride sınıfsal egemenliğini korumak isteyen yerel sınıfların OYAK aracılığıyla büyük burjuvazinin bir parçası haline gelmiş, dolayısıyla sınıfsal açıdan çıkarları bütünleşmiş olan orduyu kullanarak Türkiye'de faşist bir diktatörlük kurma girişimiydi. Hatta TKP'ye göre eğer orduda genç antiemperyalist halkçı subaylar olmasa işler daha da sertleşecekti.[121]

Kısa Değerlendirme

1960-1971 yılları arasında TKP hareketini orduya bakışı açısından kısaca özetlersek, bu on yıllık süreçte Dış Büro, işçi-köylü ittifakının önderliğinde kapitalist olmayan yoldan sosyalizme dönüşüm için demokratik devrim programını savunuyordu. 1960'lı yılların başında, askerî darbelerin Türkiye'yi demokratik devrim hedefine yaklaştırmakta araç olabileceği inancıyla parti üyelerinin darbelere karşı tutumları daha pragmatistti. Bununla beraber, parti önderliği orduya dayalı dönüşümün uzun dönemde başarı olasılığının düşük olduğunu ve milli-demokratik dönüşümün gerçek devrimci sınıfların, işçi ve köylülerin gücüne bağlı olduğunu da önemle belirtiyordu. Özellikle 1960'lı yılların başında ordu içinde örgütlenmeleri burjuvazi içi çekişmelere bağlayan parti burada daha "gerici" olan kesimlere karşı "ilerici"

120 Yakup Demir, "Türkiye'de Sol Güçlerin Birliği Problemi", *Yeni Çağ*, 7 Temmuz 1971, sayı 85, s. 481-490.

121 TKP'nin bu yorumuyla örneğin THKP-C bünyesindeki alt rütbeli subayların ordunun üst kademesinin "burjuvalaştığı" yönündeki gözlemleri ve tespitleri uyumluydu.

kesimlerin, antiemperyalist milli burjuvaziyi temsil eden kesimlerin desteklenmesi gerektiği görüşündeydi. Ayrıca 1963 yılı civarında TKP önderliği yeni Sovyet tezleri doğrultusunda ordunun demokratik devrim sürecine öncülük edebileceğini öne sürmüştü.

Ordu Atatürkçü olması bakımından antiemperyalist geleneğe bağlıydı ve sınıfsal olarak da "halk çocuklarından" oluşuyordu. Parti bu bağlamda Komintern ve 1920'lerin TKP'sinin Kemalist rejime karşı tutumunu da devam ettirmekteydi. Fakat ordu toplumsal sınıflardan bağımsız değildi; mutlaka bir sınıf lehine gücünü kullanacaktı ve son tahlilde bu genellikle burjuvazi lehine oluyordu. Ancak ülkede emekçi sınıflar yetkin biçimde örgütlenebilirse ordudan bir "vurucu güç" olarak yararlanılabilirdi. Bu çerçevede ordunun siyasal-toplumsal rolüne dair değerlendirmesinde TKP ile diğer sosyalist hareketler arasında ciddi bir farklılığın olmadığı söylenebilir. Hatta hem 1960 müdahalesine bakış hem de başka askerî müdahalelerden beklenti konusunda *Yön-Devrim* çizgisinden ve sonra ortaya çıkacak olan MDD hareketinden önemli bir farklılık olmadığı da açıktır. Fakat Bizim Radyo'nun yayınları ve sonrasında yaşanan tartışmalardan anlaşıldığı üzere parti içinde askerî müdahaleleri kime karşı olursa olsun antidemokratik olarak değerlendiren ve bu nedenle de 27 Mayıs müdahalesini ve anayasanın hazırlanış biçimini kınayan bir kesim de vardı.

1960'ların ortalarında ise Türkiye'de sol hareketler içinde kuram ve bununla ilgili olarak strateji tartışması yükselince TKP daha ortodoks Leninist bir tutumla işçi-köylü ittifakının öncü rolünü çok daha belirgin biçimde öne çıkardı. Parti 1960'lı yılların başında TİP'i sosyalist devrimi ve işçi sınıfının öncülüğünü savunduğu için "sol sapma" ile ve "çocukluk hastalığı" ile suçlamıştı. Ama özellikle MDD-SD tartışmaları sonrasında daha önce eleştirdiği TİP tarafından savunulan tezlere yakınlaştı ve MDD'ye karşı epey düşmanca tavır aldı. Burada teorik çatışmalardan çok "Mihri Belli" faktörünün belirleyici olduğu söylenebilir. Fakat kuramsal olarak bu harekete yönelik en büyük eleştiri demokratik devrime asker-sivil küçük burjuvazinin öncülük edebileceğini savunmasıydı. Ayrıca MDD hareketi kendisini öyle tanımlamasa da Maoculuğa giderek yakınlaşmıştı ve bu dönem Çin-Sovyet çekişmesinin güçlü olduğu dönemdi. Başka bir etken de SSCB içinde yer alan Orta Asya'daki Türk halkları konusuydu. Sovyetler'in bu konuda bazı çekinceleri olduğu tahmin edilebilir. Aslında Türkiye'de sosyalizme yönelmiş hareketlerde özellikle "milliyetçilik" duygusunun yükseldiği anlaşılabilmektedir. Bunların yanında başka bir etkenin de TKP Dış Büro'nun (hatta belki Sovyetler'in de) Türkiye'deki sosyalist hareketin kendilerinden bağımsız olarak güçlenmesini de tercih etmemekte olduğu ileri sürülebilir. TİP önderlerinin bir kısmı sonuç olarak özellikle Baştımar'a ve Sovyet çizgisine yakındı

ve TİP'in bir tehdit oluşturması ihtimali pek yoktu. Zaten SSCB'nin Çekoslovakya işgali sonrasında parti dağılmıştı. 1960'lı yılların sonunda TKP sosyalist hareket içinde "anarşist" olarak değerlendirdiği tutumları desteklememekteydi. Belli ki TİP gibi yasal bir kitle partisi tercih ediliyordu.[122] Partinin 12 Mart öncesi ve sonrasında olayları değerlendirirken son derece sekter bir tutum içinde olduğu da görülmektedir. TKP Dış Büro Türkiye'de Maocular, anarşistler, Troçkistler gibi "sapık akımların" sosyalist hareketi yozlaştırmaya çalıştığını iddia ediyordu. Bu hareketlerin (Troçkist hareket zaten çok küçüktü) emperyalistlerin ve işbirlikçilerin ajanları tarafından gerçek halk hareketini, yurtsever gençliği ve aydınları bastırmak amacıyla kullanıldığı düşünülüyordu.[123] Buradan da anlaşılan TKP kendisi ve yasal parti TİP dışında bir sosyalist akımı –özellikle de şiddeti politik bir araç olarak gören akımları, Sovyet karşıtı ve Stalinizm karşıtı akımları– neredeyse düşman hareketler olarak algılıyordu. TKP illegal örgütleri, gerilla faaliyetlerini de desteklemiyordu, ancak devrimci gençlerin yok edilmelerine ve işkenceye uğramalarına karşı tepki gösterilmişti.

TKP'nin farklı bir yönü de ordunun siyasal rolü üzerine tartışmalarda soyut teorik tartışmalar yerine daha çok ordunun somut pratik eylemlerine ağırlık vermesiydi. Parti ordunun ABD ile doğrudan bağı, hiyerarşik bir kurum olması ve üst düzey komutanların NATO ile doğrudan bağlantıları ne-

---

122 Ömer Laçiner'in bu konuda bir savı vardır: Sovyetler'in 1960'lı yıllarda Türkiye'deki sosyalist harekete ilişkin tutumunu ABD ile varılmış anlaşma uyarınca hareket etmesine bağlamaktadır. ABD ile SSCB arasında II. Dünya Savaşı sonrasındaki *detant* çerçevesinde Türkiye'nin durumu hakkında da varılmış bir anlaşma vardır. Türkiye ABD'ye bırakılmıştır. Ona göre bu nedenle SSCB Türkiye'de *detant*'ı kırmak istemez. Bu belki de Üçüncü Dünya Savaşı'na yol açabilecek bir gelişmedir sonuç olarak. Bu nedenle SSCB, ordunun devrimci müdahalesini aslında desteklemeyecektir; sadece sosyal reformların yapılacağı demokrat bir partiye, TİP'e onay vermektedir. TKP'nin "anarşik hareketler" suçlaması yapması aslında Laçiner'i belli ölçülerde doğrulur niteliktedir. Laçiner, "Ordu-Sosyalizm", *Birikim*, sayı 160-161, 2002.

123 Örneğin, Ahmet Saydan 12 Mart'ın hemen öncesindeki bir yazısında şöyle bir değerlendirme yapmıştı: "Türkiye'de Maoculardan, anarşist ve Troçkistlerden, bu gibi sapık akımları politik hedefleri için kullanan işbirlikçi çevrelerden ve emperyalizmin değişik renkteki ajanlarından başka kimse anarşik hareketlerden yana değildir. Sosyalist hareketi yozlaştırmak ve faşist terör zemin hazırlamak üzere anarşik olaylar tertipleyen, anarşiye yakın unsurları kışkırtan ve bu kışkırtmaları finanse eden büyük iş ve sermaye çevreleri, sosyalist akımı, halkımızın ulusal-sosyal kurtuluş savaşını kana boğmayı hedef edinmektedirler. Emperyalizmin ve ona bağlı sermaye çevrelerinin amacı, kışkırttıkları ve yardım ettikleri anarşik hareketlerin yardımıyla gerçek devrim hareketini halkın gözünden düşürmektir. Onlar, yine bu amaçla, Maocuların, anarşist ve Troçkistlerin Türkiye'deki faaliyetine engel olmamaktadırlar. Mesela Maocular, 'Bütün dünya işçileri ve ezilen halklar, birleşiniz' gibi sosyalistlerden aşırdıkları şiarlarla dergi çıkarmaktadırlar. Bu adamlar komando grupları kurarak sosyalistlerin toplantılarını basmakta, yağma hareketlerine girişmektedirler. Hem de hükümet polisinin gözü önünde. Komünistleri gölge gibi izleyen resmî çevreler, Maocuların bu faaliyetlerine göz yummakta, sonra da anarşik faaliyetleri ezmek için tedbirlerden söz etmektedirler. Anarşik faaliyetleri önlemek için yeni tedbire ihtiyaç yoktur. Alınması istenen tedbirlerin asıl hedefi de budur", Ahmet Saydan, "Bu Ayın Olayları: Yurtta 12 Mart Muhtırası", *Yeni Çağ*, 3 Mart 1971, s. 228.

deniyle devrimci potansiyeli hakkında şüphe duyuyordu. 27 Mayıs müdahalesi sonrasında NATO'dan çıkılmadığına dikkat çekiliyordu. Ayrıca OYAK üzerinden özellikle ordunun üst düzey komutanlarının büyük sermaye gruplarıyla ilişkiye geçtiği de vurgulanıyordu. Ordu içindeki gelişmelerin, yüksek komutadaki generallerin tutumlarının özellikle 12 Mart sürecinde yurt içindeki sosyalistlerden bile neredeyse daha yakından takip edildiği vaktinde yapılan yorumlardan belliydi.

TKP, 1960'lı yılların sonlarındaki siyasal gelişmeleri çok yakından izledi ve genellikle de siyasal gelişmeler hakkında aslında yurdun dışında olmasına rağmen ileri görüşlülük gösterdi. Ayrıca teorik konularda güçlü bir Marksist altyapının olduğu da hissediliyordu. Partinin Türkiye için alternatif devrimci kuramı yoktu; zaten ülke sathında bir örgütlenmesi de yoktu. Yurt dışından özellikle radyo kanalıyla ideolojik mücadele veriliyordu. Yurt içinde işçi sınıfının mücadelesi için parti esas olarak yasal sendikal örgütlenmeyi savunuyordu.

TKP Dış Büro ordu içinde farklı kanatlar olduğunu belirtmiş fakat bu kanatların subayların farklı siyasal eğilimlerini yansıttığı dışında pek bir açıklama yapmamıştı. TKP Dış Büro ordunun devrimde rolünü "vurucu güç" olarak tanımlamıştı. Fakat bu ancak toplumsal şartlar uygun olduğunda mümkün olabilirdi. Kalıcı ve etkili bir dönüşüm için ise işçi sınıfının toplumda ağırlığının olması ve iyi örgütlenmiş durumda bulunması gerekliydi. Yoksa ordunun vurup iktidarı devirebileceği, ama kalıcı bir farklılık (27 Mayıs sonrasında olduğu gibi) oluşturmayacağı vurgulanmıştı. TKP Dış Büro önce ordunun burjuva-işçi sınıfı çelişkisinde "tarafsız" kalması gerektiğini belirtirken 12 Mart'a doğru işçi sınıfını bastırmaya yönelik gerici bir darbenin geleceği konusunda uyarılarda bulunmuştu. 12 Mart sonrasında ordunun üst düzey komutanlarının artık OYAK üzerinden sermaye çevreleriyle doğrudan çıkar ilişkisine girdikleri ve bu doğrultuda 12 Mart'ı küçük işletmeler aleyhine ekonomiye müdahale amacıyla yaptıkları ileri sürülmüştü. Sonuç olarak TKP'ye göre 12 Mart müdahalesi emperyalistlerin desteğiyle hem işçi sınıfı, aydın ve gençlik hareketini sermaye lehine bastırmak hem de ekonomiyi tekelci büyük sermaye lehine tekrar düzenlemek amacıyla yapılmıştı. Bu siyasal ve ekonomik dönüşümün önünde engel oluşturabilecek Atatürkçü, antiemperyalist, solcu subaylar ordudan çıkarılmış veya etkisizleştirilmişti. TKP bu konuyu pek açıklamasa da ordu içinde alt kademelerle üst kademeler arasında siyasi tutum farklılıklarına işaret etmişti. Ülkenin daha ağır bir faşist yönetim altına girmesini, partiye göre, ordu içindeki alt kademe subayların baskısı önlüyordu. TKP 12 Mart'ın sadece toplumsal-siyasal bir müdahele değil ekonomik dönüşümü amaçladığı kanısındaydı.

Devrim Yolunda Geçmişin Mirası: Kıvılcımlı Hareketi

Kıvılcımlı hareketi denildiğinde Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın liderliğinde toplanmış, onun çizgisi çerçevesinde Türkiye'yi yorumlayan ve Türkiye'de sosyalist siyaset yürüten küçük bir grup anlaşılır. Bu grup, sol hareket içerisinde genellikle "doktorcular" olarak nitelendirilir. Bu küçük bir grup olmakla beraber, hem Dr. Kıvılcımlı'nın 1960'lı yıllarda Türkiye'nin önemli sosyalistlerinden biri oluşu hem de yazdığı eserlerle Marksizme özgün katkılarda bulunmaya çalışan –bu çabasıyla neredeyse benzersiz olan– Türk sosyalistlerinden olması gibi nedenlerle belli bir etkisi ve ağırlığı vardır. Dr. Kıvılcımlı'nın kendisi 1960'lı yıllarda sol hareket içinde farklı gruplarla ilişkiye geçmişti ve genellikle saygıyla karşılanıyordu. Kendisinin sendikalar üzerinden ilişkiye geçtiği işçiler ve aydınlar dışında, dönemin sonuna doğru genç subaylardan ve askerî okul öğrencilerinden oluşan bir grubu etkilemiş olduğu bilinmektedir.

Kıvılcımlı, özellikle 12 Mart hakkında görüşlerinden dolayı çoğunlukla sol çevrede "orducu" olarak bilinir. Hareketin takipçileri ise bunu pek kabul etmezler. Kıvılcımlı yorumcuları ise çok farklı görüşler ortaya atmışlardır.[1] Öncelikle söz konusu isimlerin Kıvılcımlı ile ilişkileri, ele aldıkları dönemler ve Kıvılcımlı'nın bıraktığı epey hacimli külliyata bakacak olursak, bu iki farklı yaklaşımın da doğru kabul edilebilecek yönleri olduğunu belirtmek gerekir. Kıvılcımlı'nın hem zaman içinde (yani 1930'lı yıl-

1 Örneğin bkz. Ali Osman Alayoğlu, "İlk Kıvılcım", *Teori ve Politika*, sayı 40, Kış 2006, s. 115-134; Mehmet Güneş, "Kilit Halka", *Teori ve Politika*, sayı 40, Kış 2006, s. 79-114; Fikret Kızıltan, "Kıvılcımlı'nın Mirasının Güncel Anlamı Üzerine Değinmeler", *Teori ve Politika, sayı* 40, Kış 2006, s. 61-78; Doğu Perinçek, *Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1991; *Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Devrimci Hareketin Genel Otokritiği*, Alaz Yayınları, 1994.

lardan 1960'lı yılların sonuna) görüşlerinde değişimler olmuştur, hem de bazı görüşleri çelişkilidir; bu nedenle farklı Kıvılcımlı yorumları yapmak mümkündür.[2]

Bu bölümde Kıvılcımlı hareketinin tarihini kısaca özetledikten sonra hareketin 1960'lı yıllardaki tutumunu ve diğer sosyalist hareketlerle ilişkisini anlatmaya çalışacağız. Daha sonra Kıvılcımlı'nın ordu üzerine görüşlerini sunacağız.

Kıvılcımlı Hareketinin Kısa Tarihi

Dr. Kıvılcımlı 1920'lerde TKP'ye katılmıştı; bu nedenle 1960'lı yıllarda kendisini "Türkiye'nin en eski sosyalistlerinden" biri olarak tanımlıyordu. 1925 yılında TKP'nin Beşiktaş Akaretler'de gerçekleştirdiği kongresinde TKP Merkez Komitesi'ne seçilmiş,[3] burada gençlik sorumlusu olarak görev almıştı. Aynı yıl *Aydınlık* gazetesinde genç Kıvılcımlı'nın ilk yazıları yayımlanmaya başladı. 1925 yılında İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanan Kıvılcımlı 10 yıl kürek cezası aldı, fakat 1 yıl hapis yattıktan sonra çıkan afla serbest kaldı. 1927 yılında Şevket Süreyya Aydemir ve Vedat Nedim Tör'ün partiden ayrılması ve parti arşivini polise teslim etmesi sonucu diğer parti üyeleriyle birlikte tekrar tutuklandı. Bu sefer üç ay tutuklu kaldı. 1929 yılında 4,5 yıllık yeni bir mahkûmiyet aldı. Nazım Hikmet'le beraber Donanma Davası'nda yargılandı, 15 yıl hapis cezasına çarptırıldı ve 12 yıl hapis yattıktan sonra tahliye oldu. Yani TKP'ye girdikten sonra uzun süre hapishanede kalmış ve teorik eserlerinin büyük kısmını da müthiş bir azimle ve çalışkanlıkla burada tamamlamıştı. Örneğin *Yol: Türkiye Komünist Partisi'nin Eleştirel Tarihi* serisini 1930'lı yılların sonunda hapishanede tamamlamıştı.[4] Bu seri aslında Kıvılcımlı'nın ilk ve belki de en önemli teorik eserlerinden biridir fakat

2 Kıvılcımlı'nın çelişkili görüşleri ile ilgili olarak Yalçın Küçük "Hep güncelde yaşıyor. Tutarlılık gereği nedir, hiç bilmiyor" diye yazmıştır. Küçük, *Aydın Üzerine Tezler*, 5. cilt, Tekin Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 1997. Şener de Kıvılcımlı'nın bir yandan teorik bir derinlik arayışındayken, diğer yandan da hep güncel siyasetin içinde yer almaya çalıştığına dikkat çekmiştir. Şener'e göre pratik politika yapmaya çalışırken bazı çelişkilere düşmek neredeyse kaçınılmazdır; üstelik Kıvılcımlı hiçbir zaman elini taşın altına koymaktan çekinmemiştir. 27 Mayıs darbesi sonrasında, 1960'ların sonlarında hızlanan siyasete yetişmeye çalışırken de Kıvılcımlı'nın sık sık çelişkilere düştüğünü belirten Şener kendi yazdıklarına dair gösterdiği "son derece rahat ve *özgür* tavrı" başkalarına göstermediğine de dikkat çeker. Şener, *a.g.e.*, s. 232.

3 Kıvılcımlı 1902 yılında Makedonya Priştina'da doğdu. 1920'li yılların başında TKP'ye katıldı. 1924'te İstanbul'da TKP'nin ikinci kongresine delege olarak katıldı ve Merkez Komite'ye seçildi. Alpat, "Hikmet Kıvılcımlı", *Popüler Türk Solu Sözlüğü*, s. 153.

4 *Yol* onun 1929 yılında Elazığ'da hapishanedeyken üzerinde çalışmaya başlayıp dört buçuk yılda bitirdiği erken dönem eserlerinden biridir. Bu her biri yüz-yüz elli sayfadan oluşan sekiz kitaplık bu seride Kıvılcımlı partiyi eleştirerek kendi politikasını, taktiklerini ve stratejisini önerir. Bkz. "Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Hayatı Mücadelesi ve Eserleri Üstüne". http://www.nadir.org/nadir/periodika/widerstand/turkisch/doktor2.htm.

yayınlanması çok geciktiği için 1960'lı yıllarda bile ancak onun çok yakınları bu kitaplardan haberdar olmuştur. Kıvılcımlı bu eserde Kemalist devrimi burjuva devrimi olarak tanımlamış, hatta devrimin işçi sınıfı ve köylülük açısından bir diktatörlük olduğunu savunmuştur.

Dr. Kıvılcımlı 1930'lı yıllarda Stalin'in TKP'nin "desantralizasyonu" kararına karşı çıkmış, bir süre tek başına hareket etmiş ve kendisini çeviriye, bilimsel konulara ve yayın işlerine vermişti. Sovyetler Birliği'nin TKP'ye önerdiği gibi CHP'yi desteklemedi. TKP, 1950'li yıllarda Şefik Hüsnü tarafından tekrar kurulduğunda Kıvılcımlı partiye davet edilmedi. Kendisi 1954 yılında yasal bir sosyalist parti olan Vatan Parti'sini kurdu. Vatan Partisi başkanı olarak halkın dinî duygularını kışkırtmak, dini siyasete alet etmek suçundan tutuklandı ve bir süre hapis yattı. Kıvılcımlı Müslümanlık ve dinler tarihiyle yakından ilgilenmiş ve bu konulara eserlerinde yer vermiş bir sosyalist ve aydındı. Hatta büyük ölçüde tamamladığı bir *Kur'an* tefsiri bile vardı. Bu bakımdan da solcular içinde farklı, ayrıksı bir yönü bulunuyordu.

1960'lı Yıllarda Sosyalist Hareketler ve Kıvılcımlı

Kıvılcımlı 1960'lı yıllarda yine kendisine bağlı küçük bir çevre ile ilişki içindeydi: 19 Mayıs 1968'de İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği'ni kurmuş; Ankara, İzmir ve İstanbul'da ofisler açmışlardı. Adından da anlaşılacağı üzere dernek Türkiye'nin o gün için en önemli toplumsal sorunları olarak görülen pahalılık ve işsizliği hedef almış, yürüyüşler, gösteriler, mitingler düzenlemişti. Bu dernek de çoğu dernek gibi 12 Mart müdahalesinden sonra kapatıldı. Kıvılcımlı beraberindekilerden işçi olarak çalışmalarını ve sendikalarda etkin görevler üstlenmelerini istemişti. Şükrü Suat Kundakçı bu görevi kabul eden, üstlenen Kıvılcımlı'nın yakın yoldaşlarından biridir. Kendisi yüksek eğitimli olmasına rağmen işçiler arasında çalışabilmek ve onları örgütleyebilmek için işçi olarak çalışmaya başlamış ve özellikle Yapı-İş Sendikası'nda çalışmalar yürütmüştü.[5]

Dr. Kıvılcımlı 1965 yılında Tarihsel Maddecilik Yayınları'nı kurdu: Engels ve Lenin'in eserlerinden birçok çeviriler yapıp yayımladı. Hazırladığı *Sosyalist* gazetesi maddi destek olmadığı ve az sayıda kişinin çabalarıyla çıktığı için 1967 yılına kadar sadece 7 sayı yayımlanabildi.[6] Son sayı 1967 Temmuz

5 Suat Şükrü Kundakçı ile görüşme, 3 Kasım 2007, İstanbul. Kundakçı Ankara'da kurulan Yapı-İş Federasyonu'nda çalışmış, DİSK'in kuruluşunda da rol oynamıştır. Kendisi sendika çalışmaları için daha çok Ankara'da olduğundan, İstanbul'daki gelişmelerden bir dönem uzak kalmıştır. Bu nedenle Kıvılcımlı'nın genç subaylarla ilişkisini gözlemlememiştir. Kıvılcımlı ile beraber *Sosyalist* gazetesini çıkarmıştır.

6 Zaten 1967 yılında çıkan derginin üzerinde "şimdilik on beş günde bir çıkan siyasi gazete" ibaresi yer almaktadır.

sayısı oldu; ondan sonra yayına ara verildi. 1970 yılında tekrar yayımlanmaya başlayan gazete 12 Mart sonrasına kadar da basılmaya devam etti.[7] Kıvılcımlı burada diğer sosyalist dergilerinin çoğunun aksine entelektüellere değil az eğitimli işçi kitlesine ulaşmayı hedefliyordu. Yazılar genellikle günlük konuşma diliyle yazılıyordu. Kıvılcımlı'nın yazıları kendine özgü deyişlerle, benzetmelerle, mecazlarla doluydu. Bu dil kimilerine göre anlaşılması zor olsa da bunun halk dili olduğunu savunanlar da olmuştu.[8]

1960'lı yılların başında yaptığı TİP üyeliği başvurusu reddedilen Kıvılcımlı parti konusunda bir süre yorum yapmadıysa da 1966 yılından itibaren partinin özellikle Marksist açıdan eleştirisini yapmaya başladı: Partiyi oportünizmle, parlamentarizmle ve konformizmle suçlayacak, Aybar ve Boran'ın "finans kapitalin" partide öne çıkardığı "kripto sosyalistler" olduklarını ileri sürecekti.[9] Aybar'ı "bey takımı", Boran'ı ise "metafizik sosyolog" olarak niteleyen küçümseyici yazılar yazdı. Kıvılcımlı özellikle 12 Mart muhtırasına doğru giderken TİP'in ana sorununun "Ütopik Sosyalizmden" kurtulup "Bilimcil Sosyalizmi" ele alması olduğunu yazmıştı. Partinin programını, tüzüğünü, tutum ve davranışlarını değiştirmesini önermişti.[10]

Kıvılcımlı'nın bu yıllar boyunca başlıca siyasi amaçlarından biri bütün sosyalist hareketleri bir araya toparlamak, yani *Yön* çevresi, TİP ve TKP'den kopan eski sosyalistleri (Belli çevresini) bir araya getirmek oldu. Hatta bu sosyalist hareketlere Kemalist oluşumların da antiemperyalizm bağlamında katılmasını hedefliyordu. Kıvılcımlı özellikle 1968 yılından sonra TİP'in yavaş yavaş dağılışını, solda oluşan gruplaşmaları gördükçe bütün sosyalistlere antiemperyalizm cephesinde birleşme çağrıları yaptı. Sosyalistlerin ortak bir konferans düzenleyerek "İkinci Kuvayi Milliye" olarak tarif ettiği antiemper-

---

7 *Sosyalist*, 1967 yılında alt başlıkta "Düşünce ve Davranış Gazetesi" olarak adlandırılırken 1970 yılındaki sayılarda başlığın hemen altında "Düşünce ve Davranış Birbirinden Ayrılmaz" ifadesi yer almıştır.

8 Dil kullanımı için bkz. Aydınoğlu, *a.g.e.*, s. 160-161. Kıvılcımlı'nın siyasi fikirlerini çalışmak isteyenler için onun kullandığı özel dil ciddi bir zorlayıcı unsurdur. Dil bazen son derece etkileyici ve eğlenceli olmakla beraber çoğu kez aşırı mecaz ve özel terim kullanımından dolayı anlaşılması zordur. Ayrıca dil kullanımı için bkz. Belge, "Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi Üzerine", *Birikim*, sayı 4, Haziran 1975. Demir Küçükaydın'a göre ise Kıvılcımlı aslında halk dilini kullanmaktadır ve bu sadece söz konusu dili bilmeyen aydınlara, özel, farklı ya da garip gelmektedir. Bkz. http://www.comlink.de/demir/kivilcimli. Nail Satlıgan, Kıvılcımlı'nın dilini "şifreli" olarak tanımlar ve Küçükaydın'ın aksine Kıvılcımlı'nın dilinin tuhaf bulunmasının nedeninin, kavramları Batı dillerinden sözcüğü sözcüğüne çevirmesinden kaynaklandığını ileri sürer. Satlıgan, "TKP, Mihri Belli, Hikmet Kıvılcımlı", *Devrimci Marksizm: Teori-Pratik Dergi*, sayı 2, Kasım 1966, s. 46.

9 Hikmet Kıvılcımlı, "Solda Başsız Develik", *Sosyalist*, sayı 3, 22 Aralık 1970, s. 7.

10 A.g.m., s. 6. Kıvılcımlı TİP'in lider kadrosu için şunları yazmıştı: "Onların alt yanlarındaki ayaktakımına bakmayın. Tepedeki mutlu sollar, hem Babıali'nin edebiyat hanedanından, hem Osmanlı döküntülerinin en son paşa hanedanından patentli idiler. Dramatik bir Şerlok Holmes sahneye konuşu ile B. Memedali Aybar TİP'in başına geçirildi", a.g.m., s. 7.

yalist harekette ortak bir cephe oluşturmalarını istedi.[11] Günün siyasal hareketini iki başlıkta topluyordu: Bunların ilki kendilerini "bilimsel sosyalistler" olarak değerlendirirken ikinci grubun ise ona göre böyle bir iddiası yoktu. Kıvılcımlı ilk gruba TİP, *Yön* ve eski TKP'lileri koymuştu. İkinci grupta ise 27 Mayıs sosyalistleri, öğrenci kulüpleri, sosyal demokratlar ve "Ortanın Solu" partisi CHP vardı. Kıvılcımlı eğer ilk grup birleşmeyi başarırsa ikinci grubu ikna etmenin daha kolay olacağını ve böylelikle antiemperyalist cephenin kurulabileceğini iddia etmişti. İlk Kuvayi Milliye'nin düzenli bir orduyla zafere ulaştığını hatırlatarak sosyalistlerin milli birlik ordusu oluşturmaları gerektiğini vurgulasa da çağrıları yanıtsız kaldı, sosyalistlerin kendi aralarındaki birlik bile sağlanamadı.

Kıvılcımlı, 1960'lı yılların ortalarından itibaren daha çok MDD hareketiyle yakın temasta oldu. MDD hareketinin *Türk Solu* ve *Aydınlık* dergilerine yazılarıyla katkıda bulundu. Kıvılcımlı da "aşamalı devrim" stratejisini benimsemişti ve MDD hareketleriyle beraber ilk devrimci adımın antiemperyalist milli mücadele olduğunu ileri sürmüştü. *Yön-Devrim* ve MDD hareketleri gibi o da orduya büyük önem veriyordu. Türkiye'de ordunun belirleyici bir güç olduğunu düşünüyor, onu "vurucu güç" olarak tanımlıyordu. Ayrıca Türk ordusunun başka ülkelerin ordularından farklı olduğunu, bir halk ordusu olarak ilerici nitelikler taşıdığını Kıvılcımlı da vurguluyordu. Ona göre ordunun bu niteliği Osmanlı'dan kalma özelliklerinden (kapıkulu oluşunda), hatta onun da ötesinde, daha uzak geçmişte, Osmanlı'nın barbar kavimler tarafından kurulmasındaki geleneklerinden kaynaklanıyordu. Ordu "vurucu güç" rolünü oynayabilirdi ama işçi sınıfı partisinin öncülüğü toplumsal devrim için şarttı. Kıvılcımlı ile beraber hareket eden ve özellikle büyük inşaat şirketlerinde çalışan işçilerin örgütlenmesinde önemli rol oynamış Suat Şükrü Kundakçı da ordunun "devrim momentlerinde" lazım olacak bir fonksiyon olarak görüldüğünü anlatmıştır.[12]

Kıvılcımlı Ortadoğu'daki gelişmeleri yakından takip ediyordu ve azgelişmiş ülkelerde ordunun devrimci rol oynayabileceğine dair Sovyet tezlerinden haberdardı. Fakat hareket fiilen Marksist-Leninist tezlere bağlı kalmış ve sosyalist bir devrim için devrimci işçi partisinin kurulmasını esas kabul etmişti. Kendisi MDD çevresine ve diğer sosyalist hareketlere sık sık böyle bir işçi partisi kurulamamasından dolayı eleştiri getirmiş, ne var ki kendisi de böyle bir parti kuramamıştı.

Kıvılcımlı'nın 1960'lı yıllarda en yakın durduğu hareket Türkiye'nin demokratik devrim aşamasında olduğunu ileri sürmesinden dolayı MDD hareketi oldu. Kıvılcımlı da TKP'nin kuruluşundan beri demokratik devrim aşa-

11 "Türkiye'de Sosyalist Konferans İçin", *Sosyalist*, 20 Haziran–7 Şubat 1967.

12 Kundakçı ile görüşme, 3 Kasım 2007, İstanbul.

masının ve sosyalizmde "minima program"[13] olarak ifade edilen ve kapitalist bir ülkenin sosyalizme doğru evrilmesini sağlayacak evreleri gösteren programın geçerli olduğu fikrindeydi. Kendisinin 1950'li yıllarda kurduğu Vatan Partisi'nin programı da asıl olarak bu yönde olmuştu. Kıvılcımlı Türkiye'de finans-kapitalin iktidarından söz etse de aşamalı devrim anlayışına sadık kalarak milli kurtuluş programını öneriyordu. İçinde bulunulan demokratik devrim aşamasını kendine özgü bir deyişle "İkinci Kuvayimilliyecilik" olarak adlandırıyordu. "Birinci Kuvayimilliyecilik", Türk milletinin komprador burjuvazi ile derebeyliğin egemenliğine karşı verdiği bir mücadeleyken, ikinci savaş finans-kapitalistlerle derebeyi artıklarının tekelci sömürüsüne ve egemenliğine karşı verilecekti. Bu durumda değişen, esas olarak egemen burjuvazinin niteliğiydi; 1920'li yıllarda komprador burjuvazi yerine 40 yıl kadar sonra ülkede artık finans-kapital egemendi. Fakat bu durum devrim aşamasının yine de "demokratik devrim" olması gerçeğini değiştirmiyordu.

Kıvılcımlı MDD ile beraber Dev-Güç'e katılmadığı için TİP'i çok sert eleştirmiş, onu "finans kapital ajanı" olmakla suçlamıştı. Ancak 1968 sonrasında demokratik devrim aşamasının yürütülüş şeklini, özellikle de işçi partisinin kurulmamasını eleştirmeye başladı. Bir işçi partisinin kurulması çağrılarına sosyalist çevrelerden yanıt gelmemesi ve 29-30 Ekim 1970'de toplanan kurultaya katılım gerçekleşmemesi hayal kırıklığını daha da artırdı. Zaten Kıvılcımlı özellikle 1969-1971 yılları arasında sosyalist grupların hepsine yazılarında, broşür ve bildirilerle çok sert eleştiriler getirdi.[14] Bu eleştirilerde alay ve ironi dozu da hayli yüksekti.

Bunlara kısaca bakarsak, Kıvılcımlı *Yön* hareketini *Kadro* hareketine benzemekle, devletçi olmakla, devleti sınıfların üzerinde ayrı bir güç olarak görmekle eleştiriyordu. *Yön*cüler, devleti fetişleştirerek devlet görevlilerinden, bürokrasi ve ordudan bir devrim beklemekteydi.[15] Ayrıca sorunun bir "iktidar sorunu" olduğunu anlayamıyor, bir toplumun sosyalist mi kapitalist mi olacağını iktidara gelen sınıfın yöneliminin belirleyeceğini görmüyorlardı.

Kıvılcımlı TİP'i oportünist bir parti olarak değerlendirmeye başlamıştı: Bunun en önemli nedeni Türkiye demokratik devrim aşamasındayken partinin "maksima program"a ait sosyalizm söylemini ön plana çıkarmasıydı. Kıvılcımlı bu tutumu "kaçak güreşmek" olarak nitelemiş ve bütün dünyada buna "oportünizm" adının verildiğini yazmıştı. Ayrıca Kıvılcımlı TİP'in orduya karşı tutumunu da eleştiriyordu: TİP önderleri "tepeden inme", "yuka-

13 Kıvılcımlı "asgari program" yerine "minima program" kavramını kullanır.

14 Kıvılcımlı, *Oportünizm Nedir*, Tarihsel Maddecilik Yayınları, İstanbul, 1970; *Devrim Zorlaması-Demokratik Zorlama*, Tarihsel Maddecilik Yayınları, İstanbul, 1970; *Uyanmak için Uyanmalı, Uyanmak için Uyanmalı*, Tarihsel Maddecilik Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 1970; *Anarşi Yok Büyük Derleniş*, Tarihsel Maddecilik Yayınları, İstanbul, 1970.

15 Kıvılcımlı, *27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi*, Ant Yayınları, İstanbul, 1970.

rıdan-aşağıdan" gibi ayrımlar yaparak farklı mücadele biçimlerini reddetmiş oluyor ve böylelikle partiyi farklı mücadele araçlarından yoksun bırakıyorlardı. Ona göre TİP'in tutumu karşı-devrimcilerin işine geliyordu.

Kıvılcımlı demokratik devrim stratejisini benimsemekle beraber MDD hareketine karşı da, hem *Sosyalist* gazetesindeki yazılarında hem de *Devrim Zorlaması: Demokratik Zortlama* adlı kitabında yer yer hayli sert eleştirilerini sıralıyordu. Harekete en temel eleştirisi proletarya örgütünün yani partisinin kurulmamasıydı. Ona göre MDD'ciler proletaryanın gücünü küçümsediği için parti kurulamamıştı. Kıvılcımlı'ya göre örgütsüz demokratik devrim yapmak mümkün değildi ve üstelik teorik hatalar da örgüt olmadığı için düzeltilememekteydi. Kıvılcımlı MDD hareketini strateji ve taktiği birbirine karıştırmakla da eleştiriyordu. TİP, "önce devrim, sonra strateji" derken MDD ise "soyut bir strateji tartışmasına" girmişti. Kıvılcımlı'ya göre Türkiye, içinde bulunduğu koşullarda devrim konağında değildi. Dolayısıyla devrim taktiğini uygulamak anlamlı da değildi. Türkiye "birikiş" ve "evrim" konağındaydı. Dolayısıyla devrimciler, devrimle ilgili görevler aşamasında değildi. Asıl önemli olan, partiyi kurup gerekli birikimi sağlamaktı. Kıvılcımlı'ya göre ortada bir proletarya partisi olmadığı için MDD hareketi sınıf tabanından yoksun kalmış,[16] işçi sınıfına "pratik yollar" gösterememişti. Ortada örgüt olmayınca başıboşluk olmuş, bu da hareket içinde ayrılıkları kışkırtmıştı.[17]

Kıvılcımlı MDD hareketinden kopan bütün grupları, özellikle Perinçek önderliğindeki Maocu hareketi çok sert, son derece alaycı bir dille yeriyordu. Öncelikle Mao Zedung'un orijinal bir teorisi olmadığını öne sürmüştü: Mao, her ülkede olduğu gibi bir bağımsızlık hareketi yürütmüştü; bu nedenle onun Maoizm denilebilecek özgün bir teorisi yoktu. Ayrıca Mao'nun tezlerinin ya da onu yorumladıkları biçimiyle Türkiye sosyalistlerinin görüşlerinin, Türkiye'nin gerçeklerine uymadığına dikkat çekiyordu. Türkiye'nin Çin ile tarihsel olarak da benzerliği yoktu. Üstelik Maocular, Türkiye'deki kapitalist gelişmeyi görmezden geliyordu. Türkiye'de finans-kapital egemendi ve buradaki emperyalizm, nitelik olarak sömürge (veya Çin İmparatorluğu gibi yarı-sömürge) ülkelerindekinden farklıydı. Kıvılcımlı bu bağlamda Türkiye'de egemen olan "yerli finans kapitaldir" diyordu. Mao'nun "Bütün iktidar tüfeğin namlusu içinden çıkar" sözü Kıvılcımlı'ya göre Çin'deki iç savaş koşullarında söylenmişti.

Kıvılcımlı ayrıca PDA hareketinin "parti" yerine "hareket"ten söz etmesine ve işçi partisi kurmayı geciktirmesine karşı da son derece sert yazılar yazdı. Örneğin *Sosyalist* gazetesinde yayımlanan "Başsız Develiğe Son" adlı yazısında, TİP'in Büyük Kurultay'ını değerlendirirken "Al ve Ak Aydınlık" hareket-

16 Kıvılcımlı, *Devrim Zorlaması. Demokratik Zortlama*, s. 97.

17 *A.g.e.*, s. 119.

lerini işçi partisi konusunda "fatalist" (kaderci) olmakla, 50 yıl önceki "kuyrukçuluk", 40 yıl önceki "kadroculuk" çizgisine savrulmakla suçladı. Kıvılcımlı'ya göre PDA "siyasi proletarya partisi" dememek için "siyasi platform" kavramını, "proleter devrimci hareket" kavramlarını kullanıyordu. Bu kavramlar Kıvılcımlı'ya göre "küçükburjuva ikircikliğini maskeleyen, sözde 'zevahiri kurtarıcı', üstü kapalı, soyut, lastikli amorfizm" idi. Ayrıca Kıvılcımlı bu harekete yönelik "Marksizm makyajlı radikal küçük burjuva yakıştırmaları yeterince zihinleri karıştırdı" yorumunu yapmıştı.[18] Hatta *Aydınlık* dergisi etrafında toplanan çevrenin Türkiye'de işçi sınıfı partisi kurulması için "objektif ve sübjektif şartların yetersiz olduğu" yönündeki görüşlerinden dolayı, işçi sınıfı partisi kurulması girişimini baltalamak isteyen polis ajanları olduğu iddiasında bulundu. Daha da ileri giderek grubun CIA ajanları olduğunu ileri sürdü.[19] Daha sonra da bu grup *Sosyalist* dergisinde Dev-Genç'e karşı provokasyonlar yapmakla ve bazı grupların deşifre olmasını sağlamakla suçlandı. Mao'nun parti öncülüğünü her fırsatta vurgulamasına karşın Ak Aydınlıkçıların parti ve örgütlenme konularına hiç girmemesini eleştirdi. Kıvılcımlı'ya göre bu hareket Maoculuğu Türkiye'ye en temel noktaları bile çarpıtarak sokmuştu. Ayrıca provokasyon ve mezhepçilik yapan, "her türlü kaypaklığı esneklik diye yorumlayan" ve "kişi putlaştırma eğilimini yerleştirmek isteyen", "toprak ve köylü demagojileri yapan" bir gruptu.[20] Sonuç olarak Kıvılcımlı PDA hareketini özellikle işçi partisine soğuk bakan, Maoculuğu yanlış yorumlayan ve sosyalist hareketi baltalamaya çalışan ajanlar olmakla itham etti.

Bunların dışında Kıvılcımlı, Dev-Genç'lilerle yakın ilişkiler geliştirmiş olmasına rağmen devrimci gençler gerilla tipi örgütlenmelere kalkıştığında bunları da eleştirdi. Devrimci gençlere kişisel sempati beslemekle beraber tuttukları yolu "küçük burjuvazinin başka bir hastalığı" olarak değerlendiriyordu. Ona göre acilen Marksist-Leninist bir işçi örgütlenmesi kurulmalı ve böyle maceralardan vazgeçilmeliydi.[21] Kıvılcımlı, gerilla tezlerini ileri süren Régis Debray'ın bile kır gerillasının geçersiz olduğunu fark ettiğini iddia etmişti. Ayrıca kent gerillası yolu da işçi sınıfıyla herhangi bir bağ olmadığı için yanlıştı. Kıvılcımlı bu konuda da Lenin'in tezlerine bağlı kalıyordu. Onun önerdiği gibi silahlı bir çatışma Leninist parti önderliğinde işçi sınıfıyla bağ kurulmasına dayanıyordu. Hatta "salon sosyalistlerinin" (muhtemelen Belli ve diğer eski TKP'lilerdi bunlar) gençlerin heyecanını sömürdüğünü ve bu gerilla hareketlerinin bir CIA komplosu olduğunu ileri sürmüştü. 12 Mart'tan sonra kaçak durumda ve hasta yatağındaki yaşamının son gün-

18 Kıvılcımlı, "Başsız Develiğe Son", s. 8.

19 Kıvılcımlı, "CIA Sosyalizmi Tarih Kalpazanları", *Sosyalist*, sayı 19, 9 Mart 1971, s. 1-5.

20 Kıvılcımlı, "Mao Kalpazanları", *Sosyalist*, sayı 23, Nisan 1971, s. 2.

21 Kıvılcımlı, "Yeni Aşamada Aynı Parola", *Sosyalist*, 9 Mart 1971.

lerinde, gençleri silahlı eylemlere karşı uyardığı ve onları önlemeye çalıştığı için CIA'ın suikast listesinde ilk sırada olduğunu yol güncesine yazacaktı.[22]

Kıvılcımlı 1969 yılı sonrasında sosyalist hareketin giderek parçalanmasını, dağılmasını da üzüntü ve kaygıyla izledi. Yazılarının çoğunda bu dağılmaya dikkat çekerek tekrar birleşme çağrıları yaptı; sosyalistler içinde dağılmayı "başsız develik" olarak tanımlamaya başladı.[23] Kıvılcımlı'ya göre CIA sosyalistler içindeki kargaşa durumundan yararlanmaya çalışıyordu ve bu nedenle "Anarşiyi kes! Derlen!" diyerek sosyalistlere seslenmişti. Ona göre "liderlik" ve "kuramcılık" iddiasıyla ortaya çıkan devrimciler işleri karıştırmaktaydı. Kıvılcımlı'ya göre, "... çoğu nereden çıktıkları bilinir veya bilinmez sürü sürü keskin *'Lider'* ve avantürye *'İdeolok'* zibidileri ortalığı kavram mahşerine" çeviriyordu. Bunlar halkın ve gençliğin "bilinçsizliğini, bilgisizliğini, örgütsüzlüğünü, davranışsızlığını" sonuna kadar sömürmekteydi.[24]

Kıvılcımlı 12 Mart'tan bir buçuk ay kadar önce "Yeter Be!" başlıklı yazısında son bir uğraşla bütün örgütlü "işçi-köylü-esnaf-aydın"ları, yani bütün halk gruplarını "Devrimci Derleniş Komiteleri" kurmaya çağırdı. Komiteler kendi çevrelerinde "Halk Uyanış Örgütleri" kurmalıydı. Kıvılcımlı bunların ortak "bağ noktası" olarak *Sosyalist* gazetesinin ve Tarihsel Maddecilik Yayınları'nın Laleli'deki adresini vermiş ve kurucu komiteleri bu adresle hemen ilişki kurmaya çağırmıştı. Ayrıca bu dernekler için Vatan Partisi programı ve tüzüğünü önermişti.[25] Elbette bu çağrılar yanıtsız kaldı.

Hareket 12 Mart'tan hemen önce Türkiye'de emperyalizmin CIA ve MİT ajanlarıyla "II. Haçlı Seferi" tertiplediğini ileri sürdü. Finans-kapitalin "haçlı saldırılarına" karşı acilen Halk Uyanış Güçleri kurulması çağrısı yinelendi. Kıvılcımlı yine TİP'i doğru dürüst bir işçi partisi olmamakla ve MDD hareketini de işçi partisini kurulacak koşulların oluşmadığını ileri sürmekle eleştiriyordu. İşçi sınıfının "tarikat bataklığında" debelendiğine de işaret eden Kıvılcımlı tekrar işçi sınıfı partisi kurulması gerektiğini vurgulamıştı. Özellikle genç devrimcilere seslenen Kıvılcımlı sosyalist hareketler için bir özeleştiri yapmış ve gençleri işçi sınıfıyla beraber olup sosyalist teori ve bilimi kullanmaları yolunda uyarmıştı:

> ABA'cı Hacıvatlar altı kaval, üstü canbazhane kıçıkırık bir partiyi saltanatlarına "Garanti Bankası" sandılar. Parti Megolomanyaklığını TEZLEŞTİRDİ-

22 "Kıvılcımlı'nın Mektupları", Hikmet Kıvılcımlı Arşivi, IISG, Kutu 100, 21 Mayıs 1971, s. 34.

23 Bkz. Kıvılcımlı, "Solda Başsız Develik, Devrimcilikte Başsız Develik", *Sosyalist*, 15 Aralık 1970; "Devrimcilikte Başsız Develik-II", *Sosyalist*, 22 Aralık 1970; "Sosyalizm'de Başsız Develik", *Sosyalist*, 29 Aralık 1970; "Başsız Develiğe Son", *Sosyalist*, 12 Ocak 1971.

24 Bkz. Kıvılcımlı, "Türkiye'de Sosyalist Konferans İçin"; "Proletarya Partisi Nedir?", *Sosyalist*, 16 Şubat 1971; "Yeni Aşamada Aynı Parola: Proletarya Partisi".

25 Kıvılcımlı, "Yeter Be!", *Sosyalist*, sayı 8, 2 Şubat 1971, s. 1.

LER. MDD'ci Karagözler, partisizler sömürüsünü "ömür boyunca aylık gelir" belleditler. Partisizlik Megolomanyaklığını ANTİTEZLEŞTİRDİLER. Berikiler belirsiz TİP'leri ile, ötekiler BELLİ TİPsizlikleriyle işçi sınıfı militanlarını TOP yapıp oynadılar. Hacıvatbaşı, 50 yıllık Türkiye solunu yok saydı. Karagözbaşı, 50 yıllık Türkiye solunu ninesinin peri masalına çevirdi.[26]

1960'lı yılların sonundaki tutumunu kısaca özetlersek, Kıvılcımlı bütün sosyalist hareketleri doğru devrimci ideoloji ve stratejiye sahip olmamakla, Marksizm ve Leninizmin dışına çıkıp devrimci bir işçi sınıfı partisi kuramamakla eleştiriyordu. Ayrıca Türkiye'nin o günkü koşullarına uygun gerçekçi bir teori ve pratik benimsenmediğini ileri sürüyordu. İşçi sınıfı içinde örgütlenmede başarısız olunmuştu ve hareket zayıflayıp dağılmıştı. Kıvılcımlı'nın eleştirilerinin yersiz veya haksız olduğunu söylemek zordur. Fakat kendisinin de çok tutarlı bir çizgiye sahip olmadığını ve arzuladığı biçimde devrimci işçi partisini kuramadığını da belirtmek gerekir. Türkiye'de finans-kapital egemense ve demokratik halk devriminde köylüleri yedek güç olarak kullanan işçi sınıfı öncü rolünü üstlenecekse, neden tekrar bir demokratik devrime, milli demokratik devrime gereksinim vardı? Bu noktada Kıvılcımlı'nın aşamacılık şablonuna fazlaca bağlı kaldığını belirtmek gerekir.[27]

Ayrıca gördüğü gerçekleri çoğu kez yerinde bir biçimle dile getirirken kullandığı özgün ve alaycı dil, bugün Kıvılcımlı'nın son derece ilgi ve keyifle okunmasını sağlamakla beraber, o günün şartlarında ve muhatabı olan kesimlerde toparlayıcı olmaktan çok ayrıştırıcı bir rol oynamış gözükmektedir.

İlerleyen sayfalarda, işçi sınıfının örgütlenmesini savunan, işçi sınıfının devrimde "öz güç" olduğunu yıllar boyu ısrarla ileri süren Kıvılcımlı'nın nasıl olup da "orducu" sayıldığını açıklayabilecek tutum ve görüşleri aktarmaya çalışacağız. Kıvılcımlı'nın ordu hakkındaki görüşleri diğer sosyalist hareketlerle benzerlikler taşısa da teorik kaynakları son derece farklıdır ve fikirleri asıl olarak kendi özgün tarih tezine dayanır.

Kıvılcımlı'nın Orduya Yaklaşımı

Kıvılcımlı 12 Mart sonrasında ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Denizci subaylarla ilişkisinden dolayı aranıyordu. Zaten ülkeden ayrıldıktan kısa bir süre sonra doğum yeri olan Belgrad'da, kanser nedeniyle yaşamını yitirecek-

26 Kıvılcımlı, "Otokiritik: Haçlı Saldırılarına Karşı Ne Yapmalı?", *Sosyalist*, sayı 10-17, 23 Şubat 1971.

27 Kıvılcımlı Leninist "demokratik devrim" anlayışını savunmaktadır. Devrimin öncüsü işçi sınıfıdır, yedek güç köylülerdir. TİP'in sosyalist devrim kuramına karşı çıkan Kıvılcımlı, çoğunluğunu TİP'ten gelen aydınların oluşturduğu *Ant* dergisinde öne sürülen "sürekli devrim" tezinin de Türkiye gerçeklerine uymadığı kanısındadır. Şener, *a.g.e.*, s. 243.

ti. Hastalığı ağırlaşmış olmasına rağmen, sığınma ve tedavi talebinde bulunduğu SSCB, Bulgaristan gibi Doğu Bloku ülkelerinin hiçbirine kabul edilmemişti.

Kıvılcımlı'nın bir yandan sosyalist hareketleri devrimci bir işçi sınıfı partisine dayanmamakla suçlaması, öte yandan da subaylarla yakın ilişki kurması ve ordu hakkında olumlayıcı tezler üretmesi, onu anlamayı zorlaştırmaktadır. Aslında Kıvılcımlı Türkiye'deki siyasi gelişmeleri yakından takip ederek buna göre bir strateji oluşturmaya çalışmış, ordunun siyasi rolüne ilişkin özgün bir tarih tezi ortaya atmıştır. Ayrıca kendisiyle tanışmaya, görüşmeye gelen subaylar ve askerî okul öğrencilerinden etkilenmiş olması da mümkündür.[28]

Önceki bölümlerde orduya olumlu yaklaşan hemen her akımın daha çok Kemalizmden etkilendiğini belirtmiştik. Mustafa Kemal önderliğinde yürütülen Kurtuluş Savaşı'nın antiemperyalist bir mücadele olarak yorumlanması ve Cumhuriyet rejiminin kurulmasında askerin üstlendiği rol, bu olumlu algıyı kuşkusuz beraberinde getirmiştir. Kıvılcımlı bu ikincisine katılmakla beraber ordu hakkındaki görüşlerini ulus-devletin inşasından ziyade Osmanlı devletinin kuruluş aşamasıyla, hatta çok daha eski dönemden kalma gelenek göreneklerle ilişkilendirir.

Kıvılcımlı Türkiye'ye özgü devrimci bir teori çizebilmek için kuram konusunu son derece ciddiye almıştır. Zaten onun farklılığı da burada yatar. Marksist kuramın Türkiye'ye özgü koşullar ışığında, özellikle ülke tarihiyle yoğrularak anlaşılması gerektiğini ileri sürer. Bu değerlendirmeler sonucunda ülkenin politik ekonomisine uygun bir siyaset izlenebilecek ve geleceğe dair bir strateji belirlenebilecektir. Kıvılcımlı bu amaçlarla, önce 1965 yılında *Tarih, Devrim, Sosyalizm* adlı kitabını yayımlar. Daha sonra aynı kitabın devamı olarak düşünülen *İlkel Sosyalizmden Kapitalizme İlk Geçiş: İngiltere* ve *Toplum Biçimlerinin Gelişimi* adlı çalışmalarını da aynı tarih görüşünün ürünleri olarak tanıtır. Yine 1965 yılında *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*'nin ilk cildini yayımlar. Bu sırada *Tarih Tezi* üzerine de çalışmaktadır, ancak kitap ancak ölümünden sonra, 1974 yılında yayınlanacaktır.[29]

Kıvılcımlı tarih alanındaki bu çalışmalarıyla Türkiye'ye özgü toplumsal devrim yöntemini ortaya koymaya çalışıyordu. Ona göre her toplumun kendine has bir toplumsal devrim yapma yöntemi vardı.[30] Bunu keşfetmenin yolu, söz konusu toplumun tarihsel, sınıfsal yapısını ve bunların değişi-

28 Kundakçı ile görüşme, 3 Kasım 2007, İstanbul.

29 "Emine Kıvılcımlı'nın Notu", *Tarih Tezi*, Tarih ve Devrim Yayınları, İstanbul, 1974, s. 7.

30 Kıvılcımlı, "Türkiye'nin Teorik Devrim Orijinalliği", *Sosyalist*, 29 Aralık 1970; "I. Pratik Devrim Orijinalliğimiz: Gençlik", *Sosyalist*, 5 Ocak 1970; "II. Pratik Devrim Orijinalliğimiz: Ordu", *Sosyalist*, 12 Ocak 1970.

mini anlamaktan geçiyordu. Bu nedenle Türkiye özelinde Osmanlı ve hatta Osmanlı öncesine kadar gitmek gerektiği fikrindeydi. Kıvılcımlı'ya göre zaten günümüz Türkiyesi hâlâ Osmanlı'dan derin izler taşımaktaydı. Kıvılcımlı meşhur *Tarih Tezi* adlı eserinde, "Bugünkü Türkiye'yi anlamak için, onun, dün içinden çıktığı (daha doğrusu bir türlü çıkamadığı) Osmanlı tarihine inmek gerekir" demişti.

Kıvılcımlı aslında *Tarih Tezi*'nde önemli sorular sorarak Marksist sol içerisinde özgün bir teorik düzlem oluşturmaya çalışmıştı. Marx'ın modern toplumlar ve Batı toplumlarının Ortaçağ düzeninden (derebeylikten) kapitalist toplumlara evirilişinin bilimsel şemasını çıkardığını, fakat "tarih öncesinin" bilinmeyişi yüzünden derebeylik öncesi dönemin teorik yapısının eksik kaldığını vurguluyordu. Ayrıca Marx'ın çalışmaları asıl olarak Batı toplumları üzerineydi; Doğu toplumlarının aynı veya benzer gelişmelerden geçip geçmediği yanıtlanmamış bir soruydu. Kıvılcımlı'ya göre Marx bu eksikliğin tamamlanmasını Engels'e vasiyet etmişti. Kıvılcımlı "antika tarih" ile başlattığı çalışmasında Marx'ın bu vasiyetini bir bakıma yerine getirme iddiasındaydı. Yani Kıvılcımlı *Tarih Tezi* ve bir dizi tarih kitabını sadece Türkiye Marksizmine bir katkı olarak değil, evrensel Marksizme de bir katkı olarak düşünüyordu.

Kıvılcımlı tarih tezinde antropolog Lewis H. Morgan ile Friedrich Engels'ten etkilenmiş ve "barbarlık-medeniyet" ikilemini kullanmıştı. Morgan, medeniyet öncesi toplumlarda iki sosyal çağ olduğunu; bunlardan ilkinin "vahşet", ikincisinin ise "barbarlık" çağı olduğunu ileri sürüyordu. Barbarlık, medeniyet öncesi insanlığın hayat biçimini ifade ediyordu. Barbar toplumlar birbirine kan bağıyla bağlı, eşitlikçi toplumlardı. Kıvılcımlı (Marx veya Engels'te rastlanmayacak bir yaklaşımla) bu "barbar" toplumları idealleştirmişti: Bu toplumlarda yaşayan insanları neredeyse toplumsal yapı veya koşullardan tümüyle soyutlayarak ele alıyor, özünde onlara iyi ahlâki özellikler atfediyordu. Kıvılcımlı barbarları medenilerden "çok üstün" sayıyor, çünkü onları "yalan, korku ve eşitsizlik bilmez" kişiler olarak tarif ediyordu. Medeniler ise "birbirinden ödü kopan, eşitlik bilmeyen, yalansız konuşmayan", çok daha yıkıcı, zalim, yırtıcı insanlardı. Kıvılcımlı barbarları "sosyalist" olarak nitelendiriyor ve onların "yiğit, cömert, toleranslı" insanlar olduğunu söylüyordu. Bu barbar özellikler "şövalyelik" gibi derebeylik dönemine ait sınıflı toplumlara da yakıştırılıyordu. Kıvılcımlı'ya göre barbarlar "Frenklerin Şövalye, Arapların Gazi, Türklerin Alp dedikleri temiz ülkücü kişilerden"di.[31]

Kıvılcımlı'nın bir diğer özgün kavramı ise "tarihsel devrim"- "sosyal devrim" ayrımıydı. "Antika tarih" döneminde devrini tamamlamış uygarlıkların ortadan kaldırılıp yerine yeni uygarlıklar kurulduğunu yazmış ve bunları "tarihsel devrim" olarak nitelemişti. Sosyal devrimler ise modern çağa öz-

31 Kıvılcımlı, *Tarih Tezi*, s. 46.

güydü.[32] Burada uygarlık yerinde kalıyor, fakat toplumsal bir devrimle egemen sınıf değişiyordu. Kıvılcımlı Türkiye'de iki devrimin bir arada görülmüş olduğunu yazmıştı.[33] Tarihsel bir devrimle Osmanlı İmparatorluğu yıkılmış, eş zamanlı gerçekleşen sosyal devrimle de burjuva devrimi gerçekleşmişti. Kıvılcımlı bu çifte devrimi "melez devrim" olarak nitelendiriyordu. Ona göre antik ve modern türdeki bu iki devrimin bir arada olması, Türkiye'deki devrimin niteliğinin yanlış anlaşılmasına yol açmıştı: Kıvılcımlı'ya göre "önümüze sürüyle arapsaçı olmuş problem kördüğümlerinin çıkışı ve bizleri şaşkına çevirişi" bundan kaynaklanmaktaydı. Bunları çözebilmenin yolu Türkiye'nin "devrim ojinalliği"ni anlamaktan geçiyordu. Kıvılcımlı'ya göre bu melez devrim "orijinal yoğurt yiyişimizin Birinci *Teorik* temeli" idi. Bunu kavramadıkça Türkiye'nin ekonomik, kültürel, toplumsal vb. hiçbir olayını anlayabilmek mümkün değildi. Üstelik Türkiye'nin bu "teorik orijinalliğini" anlamak, bundan çıkan "bir yığın *Pratik* orijinalliklere dayanak vermek için" gerekliydi.

Kıvılcımlı'ya göre Türkiye henüz "Osmanlılıktan" çıkamamıştı ve bunu Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerini karşılaştırarak göstermeye çalışıyordu. Buna göre söz konusu değişimin yaşanmamasının en temel nedeni Avrupa'daki gibi "Antika Tefeci-Bezirgân sermayeyi" kökünden kazıyacak sanayi sermayesinin gelişmemesiydi. Türkiye'de öncelikli olarak "Acente-Bezirgân, Tefeci-Banker" sermayesinin tasfiyesi gerekliydi.[34] Bununla beraber toprak reformu yapılmalıydı. Ekonomik temelin toplumsal üstyapısı da Osmanlı'ya benziyordu. Kıvılcımlı'ya göre bu durum Osmanlı'da olduğu gibi Türkiye'de de devlet üzerinden geçinen, hatta zenginleşen memur sayısından çokluğundan da anlaşılabilirdi.[35]

Dolayısıyla düşünüre göre Türkiye'de devrimin belirleyici özelliği "melezliği"nde yatıyordu. Devrimi yapan kadrolar ne yapacakları konusunda kararsız kalmıştı. Kıvılcımlı devrimi "burjuva devrimi" olarak nitelendirirken bir yandan da bunu yapanların askerler olmasının bir karışıklığa neden olduğunu anlatıyor ve devrimcilere adeta *voluntarist* bir nitelik yüklüyordu:

> Bu melezlik devrimin canına okudu. Devrimcilerimiz Antika Uygarlığı (Osmanlılığı) temizleyen İlb (Gaazi-Şövalye) mi olacaklarını, yoksa Modern Uygarlığı benimseyen *Burjuva mı* olduklarını bir türlü kavrayamadılar. Hatta o yüzden, bir ara *"Kadrocu"* denilen "ideolokluk" ortaoyununu oynattılar. Oyuncu maskaraların kendileri de "melez" idiler: her *Küçükburjuva*, hayli

32 *A.g.e.*, s. 49.

33 *A.g.e.*, s. 23.

34 *A.g.e.*, s. 68.

35 *A.g.e.*, s. 71-72.

> Antika-modern, karması, kırmasıdır. (...) O "ideolok" palyaçoluğu, çoğu aydınlarımız gibi sosyalistlerimize ders oldu mu?[36]

Kıvılcımlı Türk devrimin pratik orijinalliğinin ise gençliğin oynadığı rolde, özellikle "ordu-gençliğin" oynadığı ve ileride de oynayacağını düşündüğü rolde yattığını ileri sürmüştü. Ona göre başka ülkelerin aksine Türkiye'de devrim yapmak ordunun geleneğinde vardı:

> Türkiye'nin Devrim orjinalitesinde Pratik bakımdan başlıca iki taktik gelenek ağır basıyor.
>
> 1- Gençlik orijinalliği
>
> 2- Ordu orjinalliği...
>
> Dünyanın her yerinde Gençlik de vardır, Ordu da. Ama diyebiliriz ki, dünyanın hiçbir yerinde *Sosyal Devrim* olayları Türkiye'deki denli genel olarak *Gençlik* ve özellikle *Ordu* ile içli dışlı değildir.
>
> Bugün yeryüzünün Asya olsun, Afrika olsun, Amerika, Avrupa olsun hangi kesiminde ileri bir harekete gözü karaca atılmış sivil-asker insanlar görülürse, onlara, hiç düşünmeden herkes; "Genç Türkler!" diyor.[37]

Bu nedenle Kıvılcımlı'ya göre "Türkiye devrimcilik tarihinde gençlikle ordu birbirinden ayrılmazlar"dı. "Ordu"nun, "Ordu gençliği" anlamına geldiğini belirterek bunun karşısına "ordu fosilleri"ni koymuştu. Fakat "ordu"nun ona göre bu kesimle bir ilişkisi yoktu.[38] Kıvılcımlı'ya göre gençlik dışında ordunun devrimci geleneğinin özel olarak açıklanması gerekiyordu.

Kıvılcımlı'da aslında ordunun devrimci geleneği Osmanlı devletinin kuruluşuna kadar gider: Ordu hem Osmanlı devletini, sonra da Türkiye ulusdevletini kurmuştur. Kıvılcımlı'ya göre bu gelişme Türk toplumunun "Horasan erlik ve dirlik düzeni" olarak adlandırdığı düzeniyle ilgili bir gelişmedir. Türk akıncıları "barbardır" ve daha önce söz ettiğimiz gibi bu bakımdan medeni toplumlardan üstündürler; bunlar erken komünistlerdir. Türk akıncılar aralarında sınıf farkı olmayan, eşitlikçi komünal toplumlardır.[39] Bu İlb ve Horasan Erlikleri ortak iyilik için savaşan gazilerdir. Osmanlı devletini bu silahlı gaziler, Türk akıncıları kurmuşlardır.[40] Bütün erkekler silah taşıdığı

---

36 Kıvılcımlı, "Türkiye'nin Teorik Devrim Orijinalliği".

37 Kıvılcımlı, "Pratik Devrim Orijinaliğimiz: Gençlik".

38 Kıvılcımlı, "Pratik Devrim Orijinalliğimiz: Ordu".

39 Örneğin bkz. *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, cilt 1, Tarihsel Maddecilik Yayınları, İstanbul, (tekrar basım) 1974, s. 173. Kıvılcımlı'nın İslâm tarihi ve erken dönem Türk tarihi üzerine bilgisi derindir. Fakat analiz yöntemi, veri kullanımı ve yazma stili bilimsel tarihsel araştırmadan çok popüler hikâye anlatımı tarzındadır.

40 *A.g.e.*, s. 200. Kıvılcımlı bütün ülkelerin, Batı Avrupa ülkeleri de dahil olmak üzere silahlı savaşçılar tarafından kurulduğunu anlatmıştır. Batı Avrupa'da şövalyeler etkindir ve bunların kökeni barbar sosyalist döneme uzanır. Bkz. Kıvılcımlı, "II. Pratik Orijinalliğimiz: Ordu".

ve savaşa katıldığı için Osmanlılar ordu milletidir. Hatta Kıvılcımlı Osmanlı'da devletin "silahlı adam" anlamına geldiğini vurgulamıştır.

Osmanlı devletini ordu kurmuştu; bu da Osmanlı'nın ayırt edici özelliğiydi.[41] İlkel komünal düzen, askerî demokrasi düzeni, kurulan devletin ve ordunun niteliğini oluşturmuştu ve bu da Osmanlı devletinin en orijinal karakteriydi.[42] Kıvılcımlı bunu "bizim Osmanlı geleneğimiz" olarak niteleyerek bu geleneğin hâlâ sürdüğünü belirtiyordu. Bu nedenle Türkiye'de ordu, devletin içinde ayrı bir devlet gibi özerk bir nitelik kazanmıştı.

Kıvılcımlı ordunun ve gençliğin hâlâ barbar dönemden kalma idealist geleneği sürdürdüğünü vurguluyordu. Ordu ve gençlik kendini başkaları için feda etme ülküsünü de sürdürmekteydi. Devlet yapısı değişse bile bunlar milli özellikler olduğu için yüzyıllardır korunmuştu. Hatta Kıvılcımlı'nın "milli gelenek" adını verdiği gelenekler Asya Türklerinden beri korunuyordu.

Osmanlı devleti gibi Türkiye devletini kuran ve burjuva devrimini gerçekleştiren de orduydu. Ülkenin milli burjuvazisi (Anadolu burjuvazisi) zayıf ve korkaktı, ayrıca ülkeyi parçalamaya hazırdı. Ordu, burjuvaziyi ülke ve milleti korumakla görevlendirmiş ama zafer elde edildikten sonra tekrar kontrolü eline almıştı. Devrimci rol oynayabilecek bir burjuvazi olmadığı için gençlik ve ordu özel devrimci rol üstlenmişti. Burjuvazinin yoksunluğunda iki devrim –tarihsel devrim ve sosyal devrim– gençlik, yani Jön Türkler tarafından ve ordu ile beraber gerçekleştirilmişti. Kıvılcımlı Türk Ordusunu ülkenin "vurucu gücü" olarak değerlendiriyordu:

> Ordunun, bir *Sosyal Sınıf* olmadığı ve olamayacağı halde, Sosyal Devrimlerde *vurucu güç* oluşu: Türkiye'ye Osmanlı göreneklerinden kalma, en önemli ve en orijinal (türü kişiliğine özge) bir gerçekliğimizdir. O kadar ki, bu gelenek, her gün, "Yakındoğu" etiketi takılan eski Osmanlı Türkiyesi Haritası içine giren ülkelerde bile hâlâ yürürlüktedir: Irak'ta, Suriye'de, Mısır'da, Sudan'da, Libya'da *Ordu* boyuna Sosyal Devrimlerin vurucu gücü olmaktadır.[43]

Kıvılcımlı, görüldüğü üzere, eskiden Osmanlı yönetiminde olan ülkelerdeki cunta yönetimlerini, subayların kurduğu yönetimleri onların Osmanlı geçmişlerine ve buradan hareketle, ordularının devrimci niteliğine bağlıyordu. Bu konuda, örneğin *TİP Seminerleri*'nde, yine şunları söylemişti:

> Bu Türkiye'ye mahsus bir şey. Böyle bir Vurucu Gücümüz var. Çıkıyor: 27 Mayıs... Ve Türkiye'ye, yalnız Türkiye'ye değil, yani bugünkü Türkiye'ye, eski Türkiye'ye dahil, bizden kopmuş bütün devletlerde bu görülüyor. *Libya'da*

41 Kıvılcımlı, *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s. 164-166.

42 *A.g.e.*, s. 165.

43 Kıvılcımlı, "Pratik Devrim Orijinalliğimiz: Ordu", s. 7.

> Vurucu Güç fırladı çıktı. Değil mi? 28 yaşında Yüzbaşı –Albay oldu şimdi– Sosyalizmi ilan etti. Buyurun!.. *Sudan*'da aynı şey oldu. Vurucu Güç!.. Bizden kopma hepsi, dikkat edin. *Yemen* falan...[44]

Kıvılcımlı'ya göre başka ülkelerin ordularında ise böyle bir özellik görülmez. Başka yerlerde ordular ya derebeylik çökünce onun altında ezilmiş veya "burjuva ordusu" karakterini alarak burjuvazinin sömürüsünün "kör aleti" olmuşlardır ve bu nedenle gerici ordulardır.[45] Kıvılcımlı bu bağlamda Batı ülkelerindeki tarihsel gelişimle Osmanlı-Türk imparatorluğunu karşılaştırmıştı: Fransa, ona göre burjuva devriminin ve ordu üzerinde burjuvazinin egemenlik kurmasının en mükemmel örneğiydi. Batı Avrupa burjuvazisi feodal derebeyleri arasındaki çelişkileri kullanarak onların birbirlerini yok etmelerini sağlamıştı. Burjuvazi, bu köhnemiş gücü yok etmek ve kendi burjuva devletini kurmak için işçi sınıfı ve köylüleri kullanmıştı.[46]

Kıvılcımlı Türk ordusunu devrimci ve idealist olarak nitelendiriyordu. Ama bu özellikler diğer sosyalistlerin düşündüğü gibi "Kuvayi Milliye" geleneğinden veya Kemalizmden değil, yukarıda söz ettiğimiz gibi çok daha öncelerden, Türk akıncıları geleneğinden gelmeydi. Hatta Kıvılcımlı Türk halkına özgü iki temel davranış ve toplumsal nitelik olduğunu ileri sürmüştü: Bunlardan biri "Jön Türkler" geleneğiydi; yani 19. yüzyılda çoğunluğunu subayların ve aydınların oluşturduğu reformcu harekete dayalı gelenek. Bu "Jön Türk geleneği" devrimci millicilerin markası haline gelmişti. İkincisi ise kökü eskilere dayanan bağımsızlık savaşları verme geleneğiydi. Kıvılcımlı ilk büyük antiemperyalist zaferin Jön Türk geleneğine uygun olarak savaşan aydın ve subaylar tarafından kazanıldığını vurgulamıştı.

Kıvılcımlı ordunun dirlik zamanından kalma geleneğinden gelen idealist milli geleneğinden ötürü devrimci bir rol oynamasını bekliyordu. Tabii yüzlerce yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin hem maddi niteliklerinin hem toplumsal yapısının değişmesine rağmen ordunun niteliğinin nasıl aynı kaldığını açıklamak pek mümkün gözükmüyor.[47] İşin ilginç yanı, Kıvılcımlı'nın Osmanlı'daki değişimden de söz etmesidir. Ona göre gazi akıncılarına dayanan aşiret sistemi Osmanlı devleti kurulduktan sonra devam etmiş fakat son 3-4 yüzyılda bozulmuştu. Osmanlı'da ve sonra Türkiye'de, sırasıyla önce "tefeci-tüccar sınıf", sonra "komprador Levanten finans-kapital" ve en son olarak da "yerli finans-kapital" egemenliğe yükselmişti. Kıvılcımlı'ya göre paşaların göremediği, Türkiye'de kanlı bir sınıf savaşı-

44 Kıvılcımlı, *Bütün Eserleri 57, TİP Seminerleri*, Sosyal İnsan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 53.

45 Kıvılcımlı, "II. Pratik Orijinalliğimiz: Ordu".

46 A.g.ın.

47 Ertuğrul Kürkçü, Kıvılcımlı'nın bu tutumu için "geleneklerin sürekli ve kalıcı olmayacağını gözden kaçırmıştır" der. Akt. Şener, *a.g.e.*, s. 247.

nın yüzyıllardır sürdüğü ve halen sürmekte oluşuydu. Toplum ve ekonomi, onlara özerklik sağlayan sınıflar-üstü yapısını korumuyordu. Böyle bir geçmişte ordunun toplumdan ve toplumsal sınıflardan bağımsızlaşarak devrimci geleneğini nasıl koruduğu net olarak anlaşılamaz. Aslında Kıvılcımlı'nın kendisi özellikle *Yön* hareketinin 600 yıl boyunca sosyo-ekonomik yapısı değişen Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti boyunca "devletlu" felsefesini koruması yönündeki görüşünü eleştirirken kendisi de ordunun "geleneği" üzerine neredeyse daha abartılı bir tez ileri sürmüştür.

Kıvılcımlı'nın MDD çevresinden ve hatta *Yön* hareketinden farkı, Türkiye'yi aslen kapitalist bir ülke olarak tasvir etmesiydi. Kıvılcımlı Türkiye'nin emperyalizmin etkisi altında bulunduğunu ve kapitalizm öncesi sınıfların varlığını sürdürdüğünü kaydediyordu. Fakat aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun 16. yüzyılda değişmeye başladığını ve tüccar bir kapitalist sınıfın bu değişimden dolayı egemenlik kazanmaya başladığını sık sık yineliyordu. Hatta Türkiye, 19. yüzyılın sonundan itibaren kapitalist bir toplumdu. Bu kapitalizmin özelliği finans-kapital, tekelci kapitalizm olmasıydı. Bu bağlamda, MDD hareketinin Türkiye'nin asıl olarak işçi sınıfı mücadelesine hazır kapitalist bir ülke olduğunu görememekle eleştirmişti. Hatta tekelci kapitalizmin tüm Türkiye'yi sömürdüğünü ve Türkiye'deki kapitalistlerin "komprador" değil "milli" nitelikte olduğunu ileri sürmüştü. Kıvılcımlı'nın Türkiye'de kapitalist gelişimi görmesi, kapitalistlerin "komprador" deyip geçiştirilemeyecek nitelikte olduğunu vurgulaması ve dolayısıyla işçi sınıfının da görece gelişmişliğini kabul etmesi, onu diğer aşamalı devrimcilerden farklılaştırıyordu.

Kıvılcımlı Leninist kurama bağlı kalarak bu durumu hem uluslararası gelişmelerle hem de Türkiye'nin tarihsel gelişimiyle açıklıyordu.[48] Ona göre 19. yüzyıl "serbest rekabet kapitalizm çağı", 20. yüzyıl ise "tekelcilik, finans-kapital çağı"ydı. Türkiye'de 19. yüzyılda egemen olan "komprador kapitalistler"; 20. yüzyılda, yani "tekelci sermaye" zamanında ise "finans-kapital"di.[49]

Kıvılcımlı'ya göre Türkiye'de bir avuç finans-kapitalin dışında kalan orta, küçük toprak sahipleri; orta, küçük sanayiciler; tüccarlar "milli burjuvazi"yi oluşturuyorlardı. Bunlar da aslında "finans-kapitalist dediğimiz büyük canavarların soygunundan şikayetçi"ydi.[50] Finans-kapital, endüstriyi, üretim alanlarını kontrol altına almakla kalmamış, elindeki para gücüyle devleti de ele geçirmişti. Hatta Kıvılcımlı'ya göre "Müslüman dini, devrimci, ilerici, gerçekten halkçı bir din" iken finans-kapital bunu da ele geçirmiş, "din

48 Satılgan, "TKP, Mihri Belli, Hikmet Kıvılcımlı", s. 47-48.

49 Kıvılcımlı, *TİP Seminerleri*, s. 43.

50 *A.g.e.*, s. 44.

aracını bir yem gibi kullanıp" yığınların finans-kapitalin partisine oy vermesini sağlamıştı.[51] İşçi sınıfı bu durumda kendisine müttefikler aramak durumundaydı: "Finans-kapitalden başka öz düşmanım yok bu memlekette" demeliydi. Bu durumdan rahatsız olan sınıflar, zümreler, Kıvılcımlı'nın "milli burjuvazi" olarak nitelendirdiği küçük sanayiciler, tüccarlar sosyalistlerle cepheye dahil edilmeliydi. Bu kesimlere tam güvenilmese de onları karşıya almak doğru değildi.[52]

Kıvılcımlı doğru devrimci adım olarak "ikinci Kuvayimilliye" adını verdiği emperyalizme karşı birleşik cepheyi savunmaktaydı. Bu "modern devrim"di ve böyle olduğu için "modern sınıflar" istiyordu. Kıvılcımlı modern sınıfın burjuvazi veya işçi sınıfı olduğunu hatırlatıyordu. Burjuvazi "karşı-devrimde finans-kapital haline geldiği için" artık devrimci bir sınıf değildi; egemen sınıf haline gelmişti. Modern devrimci sınıf ise işçi sınıfıydı. İşçi sınıfı devrim cephesinde "öz güç"tü. Kıvılcımlı Türkiye'de işçi sınıfının 3 milyon kadar insanı kapsadığını da vurgulamıştı. Kendisi bu yüzden işçi sınıfının varlığını, önemini ve devrimci gücünü tartışan sosyalist akımları eleştiriyordu. İşçi sınıfının "yedek gücü" ise köylü sınıfı, daha doğrusu "köylü tabakaları"ydı. Kıvılcımlı'nın köylüyü "sınıf" olarak değil de "tabaka" olarak değerlendirmesi ilginçtir: Ortaçağ'da derebeyliğe karşı "köylü sınıfı" olduğunu ama modern çağda köylülüğün farklılaştığını, bu yüzden de onları "tabaka" olarak adlandırmanın daha doğru olduğunu belirtiyordu.[53] Türkiye'de başlıca "devrim düşmanı" yani karşı-devrimci sınıf ise finans-kapital zümresiydi. Bu sınıf karşı-devrimin öz gücünün oluşturuyordu. Türkiye'de karşı-devrimin de devasa bir "yedek gücü" vardı: "Babil çağından kalma tefeci-bezirgân sınıf". Finans-kapital özellikle Anadolu'da bu gücü kullanıyordu.[54]

Buraya kadar Kıvılcımlı'nın görüşleri Leninist demokratik devrim teorisine büyük oranda uymakla beraber asıl farklılık yukarıda da söz ettiğimiz gibi onun "realitemiz" adını verdiği "Türkiye devrim orijinalitesi"dir. Kıvılcımlı'nın bu tezi aslında Osmanlı devletinde bürokrasinin egemenliğiyle ilişkilidir. Söz konusu iddia Kıvılcımlı'yı ATÜT tezlerine yaklaştırmakla beraber onda bu kavrama rastlamayız. Ona göre Türkiye'nin tarihinden gelen bir bürokrasi geleneği vardı: "Osmanlı İmparatorluğu 400 sene 'Sünuf-ü Devlet' adını alan insanlar tarafından güdülmüştür" diyordu: Osmanlı devleti *seyfiyye* yani askerler, ordu; *ilmiyye* yani din adamları ve bilginler, hukukçular; *kalemiyye,* ekonomiyle meşgul olanlar ve *mülkiye,* yani memurlar, mülki amirler tarafından yönetilmişti. Geri kalan "reaya" ise politikada en ufak

51 *A.g.e.*, s. 45.

52 *A.g.e.*, s. 45-46.

53 *A.g.e.*, s. 50-51.

54 *A.g.e.*, s. 49.

bir rol oynamamıştı. Reaya herhangi bir sorun yaşadığında "Bir sahip çıksa da bizi kurtarsa" diye beklemişti. Kıvılcımlı kendi tarihini bilmeyenlerin bu insanları köle ruhlu insanlar sanarak yanıldıklarını vurgulamıştır. Ona göre halkın "sahip" dediği, "dirlik" denilen gayet adil bir düzen kurmuş "sünuf-u devlet" insanlarıydı. Halk bunları arıyordu ve bu arayış Osmanlı'da kurulan düzenin adil ve eşitlikçi olmasından kaynaklanıyordu:

> Kendi memleketimizde bu ilişki var. Anlatabiliyor muyum? *Sahip* dediği onun: Türkiye'yi 400 sene gütmüş olan ve ilk zamanlar gayet adil bir düzen, *Dirlik Düzeni* kurmuş olan eski *Sünuf-ü Devlet*'in insanlarıdır, onları arıyor. Hani "Dört yüz aslandan kaldı bize bu vatan yadigâr!" diyoruz. O *İlbler*, bizim Şövalyeler, bizim Gaziler... Onlar idealist insanlar. Yeryüzünde yalnızca insanların Müslüman olması için çalışmışlar ama zaptettikleri toprakları hiçbir zaman kendilerine *Çiftlikat-ı Hümayun* yapmamışlar. Derhal toprağı hemen bölmüş, eşit çiftçilere dağıtıvermişler. İşte köylü bunu hatırlıyor. Halkımız bunu biliyor. Ve bu bilgisi o kadar yerleşmiş ki bugün... Onlara da *Sahib-ül Arz* derler, bu Dirlikçilere... *Sahip* ne demek? Türkçe'de bugün bunu biz mülkiyet sahibi anlıyoruz. Hayır, o değildir. Sahip Türkçe değildir zaten Arapça'dır: *Koruyucu* demektir. Köylümüz, halkımız o koruyucuları arıyor. Hâlâ zavallının, Padişah falan peşinde koşmasına şeysi budur, eğilimi budur.[55]

Kıvılcımlı'ya göre "400 sene" devlet idare ettikleri için devletin tehlikeye girdiğini düşündüklerinden bürokratik sınıflar ("devlet sınıfları") "Devleti, memleketi kurtaralım" diyerek öne çıkmıştı. Tanzimat'tan beri Türkiye'de devrimci hareketleri gerçekleştirenler bu yüzden askerler, aydınlardı. Mustafa Kemal de "Devlet tehlikede, devleti nasıl kurtaracağız?" diye sorarak Anadolu'ya geçmişti. Erzurum Kongresi'nden bir resimle Kıvılcımlı kongreye katılanların askerler, sarıklılar (*ilmiyye* sınıfı), memurlar olduğunu belirtmişti. "27 Mayıs Devrimi" de benzer bir şekilde ordunun geleneğinden gelen "vurucu güç"le gerçekleşmişti. Kıvılcımlı'ya göre böyle bir gerçeklik olduğuna göre yapılması gereken "vatanı milleti kurtarmak isteyen" devlet sınıflarına yol göstermekti. Kıvılcımlı'ya göre asker-sivil ayrımı da pek mantıklı bir ayrım değildi. Önemli olan modern toplumlarda vurucu gücün mutlaka modern sınıflara dayanması gerektiğinin anlatılmasıydı. Devrimci süreçte işçi sınıfına dayanılmadığı takdirde egemenlik tekrar finans-kapitale geçecekti; çünkü modern toplumlarda aslen iki sınıf vardı.[56]

Kıvılcımlı Türkiye'de ordunun siyasetteki rolünü yukarıda da söz ettiğimiz gibi Osmanlı'yı kuran barbar geleneğin mirasıyla açıklıyordu. Kıvıl-

55 *A.g.e.*, s. 51-52.

56 *A.g.e.*, s. 53.

cımlı'nın barbar Türk akıncılarının geleneğini 20. yüzyıl Türkiye ordusunda görmesi şaşırtıcıdır. O ise "gelenek-göreneğin" gücünün anlaşılmamasından şikâyetçidir:

> *Gelenek-görenek* büyük bir kuvvettir, *Üretici güçtür*, Marksizmde. Bunu da anlamıyor bazı sosyalistlerimiz. Üretici güç deyince, yalnız makineler veyahut İşçi Sınıfı falan diyorlar. Üretici güçlerden biri de *tarihî gelenek-görenekler*dir. Ekonomiye etki yapar bu, üretici güç olarak.[57]

Kıvılcımlı "asker sivil aydın zümrenin" yani küçük burjuvazinin öncülüğünde demokratik devrimin gerçekleşebileceğini iddia edenlere ise karşıydı. Ona göre ordu "öncü güç" değil, "vurucu güç" tü. Örneğin "27 Mayıs'ı" "asker aydın zümre-vurucu güç" yapmıştı. Ordu darbe yoluyla iktidarı devirerek (vurarak) gücü bir süre için eline almıştı. Kıvılcımlı'ya göre subaylarda burjuva ve küçük burjuva eğilimler olduğu için ordu sonunda burjuvazi safına kaymıştı. Ayrıca işi bilenleri çağırıp yeni bir anayasa yaptırmıştı. Kıvılcımlı'ya göre buradaki davranış biçimi Osmanlı'da devlet yönetme geleneğinden kalmaydı; o günlerden kalma bir işbirliği içinde hareket edilmişti. Yani "*seyfiyye* darbeyi yapmış", "*ilmiyye*, gel" demiş, hocaları "kanun yapsın" diye çağırmıştı. Kıvılcımlı'ya göre bu "vurucu gücün" yaptığı bir devrimdi ama "kadere bırakıldığı için" "ziyan olmuş"tu.[58] Türkiye'de Tanzimat hareketi de, Birinci *Kuvayi Milliyecilik* hareketi de, 27 Mayıs da "işçi sınıfı öz güç" olarak ortaya koyulmadığı için ve bu olgu, vurucu güce kabul ettirilemediği için boşa çıkmıştı. Kıvılcımlı'ya göre aslında vurucu güç de bunu kabul etmiş durumdaydı:

> Kabul ettireceğiz, diyoruz. Vurucu Güç bizden evvel kabul etmiş, haberimiz yok bizim. Yalnız bazı aklıevvellerimiz onlara kafa tutmakla meşguller. Vurucu gücü biz de dinliyoruz, değil mi? Yazıları da oluyor bazılarının. Geçende bir "*İşçi Köylü Kurultayı*" toplandı. Oraya Vurucu Gücün bir temsilcisi, yani 27 Mayıs'ı yapan lider de geldi. O da konuştu, gördük: Vurucu Güç pekâlâ Hanyayı Konya'yı anlamış. Daha ne istiyoruz Vurucu Güçten? Yani kadere bırakmamış o da, ama biz hiç kadere bırakmaya niyetli değiliz. Anlatabildim mi? Öncü küçük burjuvaziyi yahut Vurucu Gücü falan... Yahu Vurucu Güç rolünü oynuyor, vuruyor, iktidarı deviriyor. Ne diyelim buna? İsterseniz benim koyduğum bu adı kaldıralım. Başka, daha uygun varsa onu koyalım. Ama böyle bir realite var. Bu realite devrimci bir realitedir. Bundan en devrimci [sınıf olan] İşçi Sınıfı yararlanmayı bilmelidir. Problem budur.[59]

57 *A.g.e.*, s. 52.

58 *A.g.e.*, s. 54.

59 *A.g.e.*, s. 50.

Ordunun Burjuva Devrimi Aşamasındaki Rolü Hakkında

Kıvılcımlı'ya göre Kurtuluş Savaşı sırasında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde ve ilk mecliste bulunanlar burjuvalardı. Anadolu burjuvazisi "vurucu gücü yüzde yüz emrinde" tutuyordu. Küçük burjuvazi zaten "antika sınıf" olduğu, modern sınıf olmadığı için herhangi bir devrime öncülük edemezdi Kıvılcımlı'ya göre. 27 Mayıs'ta da devrimi vurucu güç yapmıştı.

Kıvılcımlı "asker-sivil aydın zümre"nin küçük burjuva kökenli olmasıyla durumun açıklanamayacağını düşünüyordu. Ona göre nereden gelirse gelsin bürokrasi içinde yer alan kişi kökeniyle değerlendirilemezdi. Burjuva devriminde ordunun rolünü belirleyen bazı sosyalistlerin iddia ettiği gibi küçük burjuvazinin devrimciliği değil Osmanlı'dan gelen "gelenekler"di, ordunun *seyfiyye* olarak vurucu güç rolünü oynama alışkanlığıydı. Kıvılcımlı bu tartışma bağlamında Mustafa Kemal'in iktidarı küçük burjuvaziye teslim etmediğine de dikkat çekmişti.[60] Buradan şu sonuç da çıkartabilir: Asker sivil aydın zümre, yani küçük burjuvalar vurucu güç rolünü oynayıp burjuva devrimini yapabildiğine göre bu sefer işçi sınıfı yararına sosyalist devrimi de onlar yapabilirlerdi. Önemli olan onların bu yolu açmalarıydı. Fakat Kıvılcımlı'ya göre ordu toplumsal rolü ağır basan sınıflar doğrultusunda hareket etmektedir: Burjuvazi güçlüyse onun yararına, işçi sınıfının lehine dengeler değişirse bu sefer işçi yararına vurucu güç rolünü oynayacaktır. Kıvılcımlı bu saptamanın Türkiye'deki "burjuva devrimlerini" burjuvazinin değil, "asker-sivil bürokratların" yaptığı anlamına gelmediğini de vurgulamıştır:

> Burjuva devrimlerini (sanki sosyal *sınıflar* dışında Ordu olurmuş gibi) sırf Orduya mal etmek nasıl saçmalamaksa, tıpkı öyle: Küçükburjuvazinin (Antika bir yığının) *Demokratik Devrim* özlemi vardır diye, Burjuva Modern Devrimini, Antika *Küçükburjuva Devrimi* imiş gibi göstermek de, en azından ne dediğini bilmemektir. Ama bu her iki ince püf noktası, Türk *Ordusunun Devrimlerde Vurucu Güç* rolünü unutmaya vardı mı, Skolastik saçmalayış develeri güldürmeye dek varabilir.[61]

Kıvılcımlı, mevcut sistemde egemen sınıf burjuvazi (finans-kapital) olduğuna göre ordunun işçi sınıfı lehine hareket etmesinde bir çelişki olduğunun farkında olacak ki, olgularla teorilerin farklı olabileceğini belirtiyor ve buna örnek olarak Osmanlı'dan kalma ordunun "vurucu güç" geleneği oynadığı görülen Libya, Sudan, Cezayir gibi ülkeleri veriyordu:

---

60 *A.g.e.*, s. 58.

61 Kıvılcımlı, "Pratik Devrim Orijinalliğimiz: Ordu", s. 7.

> Şu tartışma oldu bizde: *Demokratik Devrim* aşamasındayız mademki, *Sosyalist Devrimi* ağzımıza alalım mı, almayalım mı? Kimisi sopayı aldı: "Kim alırsa ağzına kafasını kırarım" demeye başladı. Sosyalisti, sosyalistim diyeni... İşte Libya'daki örnek bunu gösteriyor, Sudan'daki de onu gösteriyor: Bir geceyarısı dört tane, yirmi tane subay fırlıyor; ertesi sabah biz Sosyalistiz, diyor. Şimdi, Sosyalistiz diyen adama, biz: Yok, sen dur bakalım, kökenin senin küçükburjuvadır, yahut bilmem şeyin burjuvazidir, falan deyip de, Sosyalizmi ağzına mı aldırtmayacağız? Bu anlamda bir softalığa kalkmayalım, demek istiyorum. Yani söylemek istediğim: *Olay*... Bizim bildiğimiz Marksizm yalnız gerçeklerle konuşur ve yalnız gerçeklerin ilişkileri-çelişkileri ölçüsünde düşünür.[62]

Bu ülkelerde Kıvılcımlı vurucu gücün devrimi yapar yapmaz bunu işçi sınıfına mal ettiğini de ifade etmişti. Onlar işçi sınıfını vurguladığı için kendilerini sosyalist olarak tanımlamışlardı. Yani Kıvılcımlı'ya göre devrimi kimin yaptığı değil, hangi sınıflar yararına bir toplum biçimi getirdiği devrimin niteliğini belirliyordu.

Kıvılcımlı sosyo-ekonomik yapılarla ideolojik yapılar arasında bir ilişki görüyor ama bu ikisinin birbirini aynı zamanda etkilemek zorunda olmadığını ifade ediyordu. Yani bu açıdan determinist bir yaklaşıma sahip değildi. Fakat görüşleri parçalı ve çoğu zaman çelişkiliydi. Orduyla ilgili görüşlerine odaklanırsak, ordunun yüzyıllarca süren ve Osmanlı'nın kuruluş sürecine kadar uzanan niteliğiyle idealist, eşitlikçi ve milliyetçi olduğunu ileri sürüyordu. Bu özellikle eşitlikçi komünal toplumun, gazilerin askerî demokrasisinin özelliğiydi. Fakat sonra bu askerler eşitlikçi bir sistem kurmamıştı; halkı yöneten askerî kesim sonuçta halktan vergi toplayarak onları sömüren egemen kesim haline gelmişti. Osmanlı her durumda sınıflı bir toplumdu ve askerler bu toplumun elit tabakasıydı. Buna rağmen eşitlikçi erken dönem komünist tutumlarını nasıl korumuşlardı?

Kıvılcımlı 1960'ların sonlarına doğru antiemperyalist harekette ordunun devrimci rol üstlenmesini, vurucu güç olmasını beklemeye başladı. Bunu "paşalar" olarak küçümseyici bir dille ifade ettiği yüksek rütbeli komutanlardan değil, genç subaylardan bekliyordu. Kıvılcımlı'nın genç subaylardan beklentisi, Türkiye'de "askerî demokrasi" döneminden kalan ve yüzyıllar süren devlet geleneğinden, yeni sosyo-ekonomik değişimlerden etkilenmeden nasılsa süren bir "ruha" sahip olmasıydı. Fakat bu ruh genç subaylarda korunurken paşalığa yükselen subaylarda yok olmuştu. Yani Kıvılcımlı'da toprak mülkiyeti, ticaret sermayesinin gelişiminin materyalist tasviri ile ordunun rolüne dair idealist açıklamalar yan yana bulunuyordu. Üstelik Kıvıl-

62 Kıvılcımlı, *a.g.e.*, s. 59 (Vurgular korunmuştur).

cımlı Osmanlı'nın kuruluş sürecinde eşitlikçi askerî demokrasi geleneğinin zamanla ortadan kalktığını da bizzat yazmıştı. Bu durumda ordunun "devrimci" rolünü bu geleneğe bağlamak çok da mantıklı gözükmemektedir. Öte yandan Türkiye'de 27 Mayıs darbesinden ve sonraki girişimlerden bilindiği gibi, ordu siyasette önemli bir aktör olagelmiştir ve bunun da açıklanmaya ihtiyacı vardır.

Cumhuriyet Döneminde Ordu ile Burjuvazinin Sorunlu İlişkisi

Kıvılcımlı'nın tezlerinde ortaya atılan önemli bir diğer soru da ordu ve egemen sınıflar arasındaki ilişkiydi. Kıvılcımlı ordu ile finans-kapital arasındaki ilişkiden söz etmekle beraber bu konuyu ayrıntılı biçimde irdelememişti. Örneğin Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra komprador burjuvazinin iktidara geldiğini ve onların uluslararası finans-kapitalin yabancı ajanları yardımıyla ordu tarafından iktidara taşındığını iddia ediyordu. Burjuvazi zayıf durumda olduğu için ordu tarafından yönetilebilmişti:

> *Devlet Sınıfları* dediğimiz seyyar *Sınıf* değil, *Devlet zümreleri* diyeceğiz biz ona, daha bilimsel konuşmak istersek. Devlet Zümreleri, gerçek bir politika gütmek istedikleri zaman, modern toplumda sınıf, *sosyal sınıf* olan bir gücü hesaba katıp onu ele almak zorunda kalmışlardır. İşte, Milli Mücadele yıllarında Devlet Sınıfları dediğimiz insanlarımızla kapitalist sınıfı arasındaki ilişki ve bunun yarattığı gelişim buradan başlıyor. Böyle konulunca, Milli Mücadelenin ister istemez gelişimi bu sınıfın egemenliği neticesini vermiş. Sonra bu sınıfın, 20. yüzyıl içinde kapitalist dünyada ancak Tekelci vasıfta olabileceği kendini dayatmış. (...) Demek ki, şimdi Devlet sınıflarıyla Türkiye'nin Milli Mücadelesinin buluşması ve gelişmesi, aşağı yukarı bu mekanizmayla olmuştur. Yani, objektif-sübjektif egemenlik meselesi de bunun içindedir. Sınıf bulununca... elbette sosyal sınıf. Ya örstür, ya çekiçtir. Zaten, sınıflı toplumda: daima alt sınıf-üst sınıf olacak. Bunun ikisi ortası sınıf diye bir şey yok. Binaenaleyh egemen sınıf kapitalist sınıftır. 20. yüzyılda kapitalist sınıf, *Finans-Kapitalist* olmak zorundadır. Çeşitli nedenlerle. Ve Finans-Kapitalist zümresi de, zamanla kendi yapısını Devlet Sınıflarımızın, Devlet Zümrelerimizin desteğiyle sağlamıştır.

Kıvılcımlı başka yazılarında orduya görece bir özerklik atfediyor ve açıkçası iki sınıf (zümre) arasındaki ilişki çok net anlaşılmıyordu. Örneğin Kıvılcımlı Türkiye Türklerinin "gerçekçi" olduğunu, dolayısıyla silaha sahip olanın yöneteceğini düşündüklerini de sözlerine eklemişti. Çağdaş uygarlık adına Silahlı Kuvvetler'in sivil burjuvazi tarafından yönetilmesi gerektiği fik-

rini Türkiye'de kimsenin ciddiye almadığını da vurgulamıştı. Kıvılcımlı'ya göre "Batı kapitalizminin kara kaplı kitabı" Türkleri ilgilendirmiyordu; çünkü "Biz bize benzeriz!" diyordu. Hatta Kıvılcımlı ordunun siyasete karışmaması kuralını "Parlamentarizm-Palavramantarizm" olarak adlandırıyordu:

> Her yerde, her zaman *silah* kimdeyse, *Devlet* de, *Hükümet* de ondadır. Neden yalan söylensin? Şundan: Batı toplumunda dokunulmaz *Vatan* sınırını ciddiye alarak *Milleti* ve *Orduyu "namerde muhtaç"* etmeyen dişli bir *İşveren Sınıfı* iktidara *bıçağı* hakkıyla gelmiştir. O nedenle *Burjuva Ordusu*, efendisini, sahibini tanır. Bizde öyle mi?[63]

Türkiye'de ise ordunun siyasal rolü farklıydı: Osmanlı'yı kuran da yıkan da orduydu. Türkiye Cumhuriyeti'ni de ordu kurmuştu. Türkiye'de burjuvaziye kalsa bunlar ülkeyi böleceklerdi ve topraklar bir avuç kalacaktı. Kıvılcımlı'ya göre bu tarihsel farklılıktan dolayı ordu burjuvaziye egemendi:

> Yerli-Milli Burjuvazi öylesine cılız, pısırık, kişiliksiz, şerefsizdi. Ordu, onun kulaklarını çeke çeke adam olmasına, Vatana, Millete gelmesine yardım etti. Elbet onun tepesine Ordu tüneyecekti.[64]

27 Mayıs'ı devrim olarak tanımlayan Kıvılcımlı 12 Mart muhtırasından sonraki gelişmeleri yakından takip etti. Muhtıranın aslında bir "provokasyon tertibi" olduğunu, amacın ordu içindeki devrimci gençliği temizlemek olduğunu ileri sürdü. Ayrıca Genelkurmay Başkanı Tağmaç'ın "Bir Afrika ülkesini yönetebiliriz, fakat nüfusu 35 milyona çıkan Türkiye'yi yönetemeyiz!" sözünü de eleştirdi ve inandırıcı bulmadığını açıkladı. Ordunun zaten ülkeyi yönetir durumda olduğunun, muhtıra ellerine ulaşır ulaşmaz ortada hükümet ve parlamento kalmamasından belli olduğunu vurgulamıştı. Yani Türkiye'yi aslında perde arkasından ordu yönetiyordu. Kıvılcımlı vatanı savunmak ve anayasayı korumak gibi görevleri olan ordunun bunu gerçek demokrasinin işlemesi için, yani "halk için, halkla beraber, halk tarafından" işletilmesi için kullanılması gerektiğini savunuyordu.[65]

Kıvılcımlı 12 Mart ve sonrasında ortaya çıktığı gibi perde arkasından ülkeyi yönettiği anlaşılan ordunun normal bir düzen kurmayı seçerek Batı uygarlık seviyesini yakalayabilmek için sivillere iktidarı delege ettiğini vurgulamıştı ve bu tutumu pek onaylamıyordu, hatta "benzersiz" olduğu için Türkiye'nin mutlaka Batı tarzı davranışları taklit etmesi gerekmediğini belirtiyordu.

Kıvılcımlı aslında burjuva rejimine geçmeyi de "zamansız" olarak nitelendirmişti; çünkü ona göre kapitalizm emperyalizm dönemine, ölüm döşeği-

63 Kıvılcımlı, "Hükümet-Ordu-Sınıf", *Sosyalist*, Sayı 21, 23 Mart 1971, s. 1.

64 A.g.m.

65 Kıvılcımlı, "Türkiye'yi Kim Yönetir?", *Sosyalist*, Sayı 21, 23 Mart 1971, s. 5.

ne girmişti. Tarihsel görevi sona eren burjuvazinin, özellikle de komprador burjuvazinin yarı-sömürge bir ülkede iktidara gelmesinin olanağı yoktu. Yani bir bakıma ordu bunu fark etmeyerek burjuvaziyi zorlayıp nedense iktidarı onlara vermişti. Mustafa Kemal ordu olmadan komprador kapitalin ülkeyi sömürge durumuna düşürdüğünü görerek müdahale etmiş ve kontrolü eline almıştı.[66] İlk mecliste emperyalizm ve kapitalizm sert biçimde eleştirilmiş ama ordu aracılığıyla kapitalizm mekanizmasını inşa eden düzen kurulmuştu. Sermaye için halkı zorlamak ya da ikna etmek gerektiğinde, subaylar üniformalarını çıkartarak sivilleri giymiş ve meclis üyesi olarak belli etmeden tebdil-i kıyafet isteklerini gerçekleştirebilmişti. Parlamenter yol sermayenin isteklerini yerine getirmek için tercih edilmişti. Kıvılcımlı hatta ilk meclisin neredeyse tamamen eski subaylardan oluştuğuna dikkat çekiyordu.[67] Fakat "sermaye lordları"nı rahatsız etmemek için parlamento sivil görünüme bürünmüştü.

Kıvılcımlı'ya göre burjuvazinin zayıflığı ve dolayısıyla sınırlı kalan sınıf çelişkileri bu düzenin yürümesini sağlıyordu. Fakat CHP iktidarı sırasında güçlenen ve zenginleşen finans-kapital tek parti demokrasisine isyan etmiş ve orduyu parlamentodan atmaya kalkışmıştı. Kıvılcımlı Türkiye'de parlamenter yönetim biçiminin sürmesinin imkânsız olduğunu iddia ediyordu. Sömürgeci metropol ülkelerde finans-kapital emperyalist sistem aracılığıyla sermayesini ihraç ediyor ve elde ettiği aşırı kârın bir kısmını işçi sınıfı ve küçük burjuvaziyi susturmak ya da kandırmak amacıyla onlarla paylaşıyordu. Bu sınıflar sömürgecilikten elde edilen aşırı kârlar sayesinde yüksek yaşam standardına kavuşuyor, böylelikle de parlamentoculuk oyununu oynamaya ikna ediliyorlardı. Kıvılcımlı'ya göre bunun bedelini ise emperyalist bunalımlarla, savaşlarla kırılan, öldürülen halklar ödüyordu. Parlamenter sistemi korumak için Amerika'nın yardımlarına ihtiyaç duyan Türkiye'de bu sistemi Batı tarzında yürütmenin imkân yoktu. Düzeni devam ettirmek için yardımlar yeterli gelmeyince ordu isyan ederek sosyalizm üzerinde yasağı kaldırmıştı. Kıvılcımlı'ya göre, aşırı kârların yokluğunda düzen sadece hilekârlıkla elde edilen aşırı kârlarla ("aşırı vurgun") yürüyebilir ve sistem halk üzerinde "aşırı uçlar" kartını, yani radikal İslâm veya aşırı milliyetçilik –faşizm– kartını oynamak zorunda kalırdı. Kıvılcımlı bu konuda Avcıoğlu ile paralel görüşteydi. Ona göre de bağımlı bir ülkede parlamenter düzen ancak aşırı sağ ideolojiler yardımıyla halkı bastırarak ayakta kalabilirdi.

Kıvılcımlı sadece ordu-gençliğin "parlamentoculuk yalanına" kanmadığını vurgulamıştı. Kıvılcımlı'nın ordu-gençlikten söz etmesi anlamlıydı; çünkü ordunun komuta kademesine aslında güvenmiyordu. Ordu hiyerarşiye

66 Kıvılcımlı, "Şapa Oturtulan Parlamentarizm", *Sosyalist*, sayı 22, 30 Mart 1971, s. 1.

67 A.g.m.

bağlıydı, hiyerarşinin tepesinde komutanlar oturmaktaydı. Üstelik hükümet gericiydi, kuvvet komutanlarının görevi Kıvılcımlı'ya göre "gençliğin tutumunu amortize etmek"ti ve bunun için başa geçmişlerdi. Bunları siyasi partiler ayarlamıştı.[68]

Kıvılcımlı Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar Türkiye ekonomi ve politikasını yabancı şirketlerin, bankalarla birlikte Silahlı Kuvvetler'in desteğini alan finans-kapitalin yönettiğini ileri sürüyordu. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra yerli ve milli şirketlerle finans-kapital yine Silahlı Kuvvetler'e dayanarak iktidarını kurmuştu. Bu tarihsel bir gerçeklikti: Türkiye kim silahlara sahipse onun peşinden giderdi. Sultan orduyu yönettiğinde Türkiye padişahlıktı; sultan esir düşünce ve Silahlı Kuvvetler Anadolu'daki paşalara geçince iktidar da onlara geçmişti. Yabancılara sırtını dayayan finans-kapitali ordu hor görmüş ve harekete geçmişti. Ordunun ne zaman finans-kapitali desteklediği, bunu ne zaman, neden ve nasıl bıraktığı Kıvılcımlı'nın açıklamalarından çok net olarak ortaya çıkmıyordu.

Kıvılcımlı ayrıca Dev-Genç'lilere verdiği seminerlerde asker-sivil bürokrasinin toplumsal bir sınıf olmadığını ama küçük burjuvazi içinde bir tabaka olduğunu anlatmıştı.[69] Modern toplumda sadece iki temel sınıf bulunuyordu: egemen sınıf olarak finans-kapital ve proletarya. Modern toplumlarda devlet bu ana sınıflardan birine dayanmak zorundaydı. Bu nedenle asker-sivil bürokrasi, iktidarı ele geçirdiğinde bunlardan birine gücü bırakmak durumundaydı. Bir seçim yapması zorunluydu.[70] Finans-kapital 27 Mayısçılardan iktidarı almak için akıllıca bir yol tutmuştu. Ordu kendini bu kârcı sınıf tarafından aldatılmış hissetse ve yaptığından pişmanlık duysa da bunu aslında bir toplumsal sınıfa dayanmak zorunda olduğunu bilmediğinden ya da kavrayamadığından yapmıştı.[71] Bu durumda, Kıvılcımlı'ya göre, asker-sivil aydın zümreden sosyalizmi getirmesini beklemek boş hayallere kapılmak olacaktı. Sosyalizme geçiş ancak proletarya öncülüğünde ve onun öz güç olduğu durumda olabilirdi.

Fakat yine de Kıvılcımlı asker-sivil aydın zümrenin idealizmine ve Türk gençliğine güvenmekteydi. İlk bağımsızlık savaşında olduğu gibi ikincisinde de yine bu güçler savaşacaktı. Kıvılcımlı Türk milletinin gençlik, ordu ve yargıdan oluşan bir halk cephesi kurmasını, geri kalan kesimlere sadece gerici bir darbe yapma şansı bırakılması gerektiğini ileri sürmüştü. Bu durumda egemen güçler Türk Silahlı Kuvvetleri'nin korumasından çıkıp Ameri-

68 Kıvılcımlı, "Karma Değil Karmakarışık", *Sosyalist*, sayı 23, 6 Nisan 1971, s. 1.

69 Kıvılcımlı, *Dev Genç Seminerleri*, Kıvılcım Yayınları, 1989, s. 77.

70 Kıvılcımlı, "Demokrasi ve Gölgeler", *Türk Solu*, sayı 82, 10 Haziran 1969, s. 3.

71 Kıvılcımlı, *Dev Genç Seminerleri*, s. 173.

kan güçlerine sığınmak zorunda kalacaktı.[72] Zaten ABD'nin Türkiye'yi Yunanistan'da olduğu gibi gerici bir darbe yapmakla tehdit altında tuttuğunu ileri sürüyordu. Kıvılcımlı dönemin DP'li Başbakanı Menderes'in Moskova gezisinden sonra ona karşı bir darbe yapıldığını hatırlatmıştı.[73] Aslında bu bağlamda, 1960 darbesini Sovyetler'le yakın ilişkiye geçilmesinden ötürü ABD'in hazırladığı yolundaki imalarıyla Kıvılcımlı dönemin diğer sosyalistlerden ayrılıyordu.

Kıvılcımlı'nın 1960 ve 1971 Askerî Müdahalelerine Yaklaşımı

Kıvılcımlı'nın 1960 ve 1971 askerî müdahalelerine yaklaşımı belli bir tutarlılık izler. 27 Mayıs'tan bir gün sonra Kıvılcımlı, Milli Birlik Komitesi'ne bir selamlama telgrafı yollamıştı. Bu telgraftaki selamlama sözünün bir Marksist tarafından ve askerî cuntaya ithafen yazılmış olması son derece ilginçtir: "İkinci Kuvayi Milliyeniz hayırlı olsun. Allah sizi gerçek demokrasi yolundan ayırmasın". Kıvılcımlı bir hafta sonra da Vatan Partisi adına bir destek mektubu yollamış,[74] 7 Temmuz ve 24 Ağustos tarihlerinde ise iki tavsiye mektubu göndermişti: MBK'nın iktidarı bırakmamasını, bir parti kurarak Vatan Partisi gibi bir reform programı ortaya koymasını tavsiye ediyordu. Kıvılcımlı'nın aklında komşu ülkelerin, Irak ve Mısır deneyimlerinin olduğu açıktı. Milli Birlik Komitesi'ne Ortadoğu ülkelerindeki deneyimlere benzer biçimde iktidarda kalmalarını öneriyordu. Hatta gönderdiği ikinci mektubunda eğer Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler kurulursa Türkiye için avantajlı ticaret şartlarının oluşacağının altını çizmişti. Fakat MBK bir komünist hükümlünün tavsiyelerini dinlemeyecekti.

Kıvılcımlı bir avuç finans-kapitalin hırsızlığının halkta büyük bir tepkiye yol açtığını, bunun ancak Silahlı Kuvvetler'in barajıyla tutulmuş olduğunu yazmıştı. Fakat bir avuç genç subay barajda bir çatlak açarak halkın tepkilerini akıtmasını sağlamıştı.[75] Bu nedenle Kıvılcımlı'ya göre 27 Mayıs'ın gücü, halkın gücüne dayanmasından kaynaklanıyordu. Dolayısıyla bu müdahale DP'yi iktidara getiren halk iradesine karşı bir darbe değil, bir "devrim"di. Ayrıca "genç üniversiteli kanı döken" iktidarın 27 Mayıs ile devrildiğine de dikkat çekmişti:

---

72 *A.g.e.*, s. 13.

73 Kıvılcımlı, görebildiğim kadarıyla solcular arasında Menderes'e fikirsel açıdan karşı olmakla beraber onun idamından dolayı üzüntü belirten tek kişiydi. "Adam Kandırmak İstemiyoruz", *Sosyalist*, 15 Aralık 1970.

74 Bu mektuplar beş yıl sonra küçük bir kitapçık olarak yayımlandı. Hikmet Kıvılcımlı, *İkinci Kuvayimilliyetçiliğimiz (M.B.K.'ne İki Açık Mektup)*, Tarihsel Maddecilik Yayınları, İstanbul, 1965.

75 Kıvılcımlı, "M.B.K.'nın Azameti ve İnhitatı", *Sosyalist*, 7 Şubat-4 Mart, 30 Mayıs-20 Haziran 1967.

> Halkımızı demagojiyle ayartabildiğine güvenen Türkiye'nin (birkaç yüz kişilik) Finans-Kapital oligarşisi. O kaniçici Oligarşiyi en *"kansız ihtilal"* ile deviren ne oldu? Tepeden tırnağa *silahlı* Türkiye Silahlı Kuvvetleri'nin *27 Mayıs* devrimi.[76]

Sosyalist gazetesi 12 Mart'tan önce Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un Cumhurbaşkanı Sunay'a verdiği muhtırayı da olumlu değerlendirmişti. Ona göre Batur bunu siyasi ve ekonomik krize karşı bir önlem amacıyla yapmıştı:

> Muhsin Batur'un, Sunay'a muhtıra verişi; muhakkak iyi niyetle ve memleket sevgisinin etkisiyle yapılmış bir davranıştır. Fakat iyi niyetler; ekonomik ve sosyal yapımızdaki çöküntüyü durdurmak için çare değildir. Artık asker, sivil bütün yurtsever aydınlarımız; olayların derinliğindeki temel nedenlere eğilmek zamanının gelmiş olduğunu anlamalıdırlar.[77]

Kıvılcımlı 12 Mart'ı da belli bir heyecanla karşılamıştı. *Sosyalist* gazetesinde yayımlanan "Ordu Kılıcını Attı!" başlıklı yazının alt başlığı bunun "beklenen" bir gelişme olduğunu ortaya koyuyordu: "Beklenen oldu. Ordu bir yol daha politikaya el koydu".[78] Kıvılcımlı özellikle bu başlıktan dolayı hep "orducu" olarak anılmıştır halbuki bu yazıda zannedildiği gibi muhtıranın tümden onaylanması söz konusu değildi. Ancak Kıvılcımlı ordunun siyasete müdahalesini normal kabul ediyor ve siyasetin dışında tutulması fikrine karşı çıkıyordu. Ona göre subaylar ve devlet memurları siyasetle ilgilenmeliydi, yoksa toplum dışına itilmiş insanlık dışı varlıklara dönüşürlerdi. Ayrıca Kıvılcımlı milyonlarca asker ve memurun sanki birer makineymiş gibi finanskapitalin ve tefeci-bezirgânların buyruklarını neden yerine getirmek zorunda olduğunu da sorguluyordu. Burada amaç aydın zümreyi halktan, toplumdan uzaklaştırmak ve böylelikle egemenler adına halkın sömürülmesini kolaylaştırmaktı. Hatta Kıvılcımlı bunu "sınıf savaşı" olarak nitelendiriyordu. Ona göre, finans-kapital bilinçli olarak halk içinden iyi eğitilmiş insanları ordu ve bürokrasi için seçiyordu ki onları siyasetten uzak tutabilsin.

12 Mart üzerine yayımlanan yazıda, ordunun harekete geçtiğinin altı çiziliyordu ancak geleceğe ilişkin bir belirsizlik vardı. Ayrıca parlamenter sistem eleştiriliyor, ordunun yönetimi tekrar siyasi partilere bırakmasına karşı çıkılıyor, ordu işçi sınıfı ve emekçi halkla birleşmeye davet ediliyordu.

Tabii bazı subaylara özellikle deniz subaylarına yakın olan Kıvılcımlı'nın ordudan antiemperyalist bir duruş beklediği açıktı. Kıvılcımlı öncelikle as-

76 Kıvılcımlı, "Yeter be! (Başyazı)".

77 Kıvılcımlı, "Ekonomik kriz; politik kriz yarattı: Batur'un Muhtırası", *Sosyalist*, sayı 2, 15 Aralık 1970, s. 1.

78 Kıvılcımlı, "Ordu Kılıcını Attı!".

lında "bekle ve gör" politikası izlemiş ve bu nedenle özellikle gençlere temkinli olmalarını tavsiye etmişti. Fakat ilk yazısında bile bu müdahalenin reformcu kanat tarafından yapılmamış olabileceği fikri hâkimdi. Kıvılcımlı'ya göre ordu içinde yüksek rütbeli subaylarla –Kıvılcımlı'nın "ordu fosili" olarak adlandırdığı paşalarla– sisteme karşı olan genç subaylar yani "Jön Türk Ordusu" arasında bir çatışma vardı. 12 Mart'ın büyük ihtimalle bu iki grup arasındaki son mücadele olduğunu bile ileri sürmüştü. Kıvılcımlı'nın bazı genç subaylarla doğrudan iletişimi de vardı. Genç subaylarla ilgili bilgisinin, temas halinde olduğu ve görüşlerine bağlı genç öğrenci ve alt rütbeli subaylardan oluşan, Sarp Kuray etrafında toplanmış bir grup deniz subayı olduğu bilinmektedir.

Kıvılcımlı'ya göre yabancı finans-kapital egemenliği Kuvayi Milliye ile yok edilse dahi yerli finans-kapital onların yerini almıştı. Bu tabaka hem ordunun siyasetle ilgilenmesini istememekte hem de onu NATO'ya ve ABD Genelkurmay Başkanlığı'na teslim etmekteydi. Kıvılcımlı buradaki "oyunu" şu şekilde anlatıyordu:

> *Asker siyasetle uğraşmasın...* Ya kim uğraşsın "Efendi Hazretleri"? Sen 500 *Parababası* ile 2000 *Hacıağa* perde ardından Orduyu gerek *millet* gerek *Vatan*, gerekse çalışan *Halk* yığınları aleyhine kullanacaksın. Hem de en ikiyüzlüce (Ekonomiyi Ortak Pazara, Politikayı NATO'ya, Ordu'yu Amerikan Generali Başkumandana) teslim ederken "Vatan, Millet, Sakarya" nutukları atarak soygununu ve ihanetini rahat rahat, "Huzur" içinde sürdüreceksin. Onun için: "Asker siyasetle uğraşmayacak" da, köpeksiz köyde sen değneksiz gezeceksin.
>
> Yutar mı bunu "Asker"? Eğer Ordu kadrosu İngiltere'de olduğu gibi Antika Hacıağa (Lord) çocukları, Fransa'da olduğu gibi Modern İşveren (Burjuva) çocukları tekelinde olsaydı, belki seninle her kumpası saman altından yürüterek: "Siyasetle Uğraşmaz" maskesini takabilirdi. Türkiye Silahlı Kuvvetleri'nin büyük çoğunluk kadrosu "subay oluncaya dek yamasız pabuç giymemiş" HALK ÇOCUKLARI'dır.[79]

Kıvılcımlı bu bağlamda kendilerini Marksist olarak gören ama ordunun siyasete ilişkin rolünü "anlayamayan" ve "değerlendiremeyen" solcuları eleştiriyordu. Kıvılcımlı Silahlı Kuvvetler "ultimatomu"ndan askerin "sarsılmış düzeni istikrarlaştırmak" amacı görülebildiğini yazmıştı. Ayrıca muhtıra metni Atatürk'ün verdiği hedeften ve Atatürkçü görüşten söz ediyordu. Yani Kıvılcımlı'ya göre buradan (en azından muhtıra metninden) ordunun "Eyüp Han Formülü" değil de "Mustafa Kemal formülü" önerdiği ortaya çıkıyordu. Kıvılcımlı Atatürk'ün hedefi olan çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak

79 A.g.m.

için kendi zamanında sadece tek bir "Batıcı kapitalist uygarlık"tan söz edilebilirken o gün için artık iki seçenek olduğunu hatırlatıyordu: Bunlar birbirine zıt iki uygarlıktı. Biri "ölüm döşeğinde kıvranan emperyalist kapitalist çağdaş uygarlık", diğeri ise "her gün yükselip gelişen gürbüz sosyalist çağdaş uygarlık"tı. Muhtıranın 2. maddesinden yola çıkarak, ordunun sosyalist uygarlığı seçmesi gerektiği yorumunu yapmıştı; çünkü günün şartlarında sadece sosyalizm devrimciydi. Yani Kıvılcımlı orduya idareye el koyması bakımından da, bundan sonra izleyeceği yol bakımından da *iradeci* ve neredeyse tamamen özerk bir rol atfediyordu. Aynı zamanda kapitalizmin orduyu da "bir sürü yalan dolanla şartlandırmış" olduğuna dikkat çekerek bu "halk çocuklarının" derhal bilinçlendirilmesinin sosyalistlerin "birinci görevi" olduğunu vurguluyordu.

Kıvılcımlı ordunun siyasete karışmasını da, parlamentoyu ortadan kaldırmasını da onaylamıştı. Zaten ona göre parlamentoculuk bir kandırmacadan, oyundan ibaretti. Düzen sadece görünürde halkın yönetimiydi ve halk, laf değil iş bekliyordu. Kıvılcımlı parlamenter demokrasi için şunları yazmıştı:

> Son *27 Mayıs* ve *12 Mart* olayları asker için yüzyıllık *eşya derslerinden* çok daha öğretici olmuştur. Bir yol açıkça görmüştür asker. Şu Batılı soyguncuların göklere çıkardıkları *Parlamentarizm* halk için, halk tarafından kurulu düzen değildir. Halkın en feci biçimde aldatılması için uyduruk bir danışıklı döğüş sahnesidir. *Parlamentarizm* tüfek namlusu ucuna asılmış bir korkuluktur. Asker o namluyu çektiği anda, Parlamentarizm: Hacıvatlarla Beberuhilerin boşuna debelendikleri ve kendi kendilerini gülünç ettikleri bir Karagöz perdesi olur.[80]

Kıvılcımlı ayrıca uluslararası durum içinde en geri orduların bulunduğu Güney Amerika ülkelerinde bile darbelerin ister istemez finans-kapital kurumunu millileştirmek zorunda kaldığını vurgulamıştı. Böyle durumlarda ise karşılarına ABD çıkmaktaydı. Bunlar da mecburen sosyalist memleketler onlara yardımcı olur diye onlarla yakınlaşmaktaydı. Peru, Bolivya gibi ülkelerde bunun örnekleri görülmüştü. Aslında herhangi bir ideolojik yakınlık olmamasına rağmen dünya dengesinin yarattığı kaçınılmaz durum buydu. Kıvılcımlı bunu "sosyal devrimler çağı içinde yaşayışımızın karakteristi-

80 Kıvılcımlı, "Kimin Ağırır O Bağırır", *Sosyalist*, sayı 24, 13 Nisan 1971, s. 3. Kıvılcımlı'nın sonraki yazısında da benzer değerlendirmeler vardır. Kıvılcımlı, 12 Mart için şunları ifade eder: "12 Mart, daha ertesi gün: '*Sosyalizme taşmayı önleyecek son bent' olmayı* önerdi. Hiç değilse ilk uygulamayı o yönde başardı. Şimdi, 12 Mart kotarışını '*Kol kırıldı, yen içinde*' örterek: '*Subayları*' (yahut '*Subapları*' ikisi de aynı şey) değiştirmek yoluna yöneldi. Finans-Kapital böyle '*subay*' yahut '*Subap*' istemiyor. *Allahın* işine nasıl karışılmazsa, *Parlamento'nun* işine de öyle karışılmamalıdır kanısında. Parlamento öyle insanüstü bir varlıktır ki, ona el kaldıran, önünde hemen secdeye kapanıp çarpılmalıdır." Kıvılcımlı, "Büyük Hesaplar-Küçük Hesaplar", *Sosyalist*, sayı 25, 20 Nisan 1971, s. 1.

ği" olarak ifade ediyordu.[81] Kıvılcımlı dünyanın en gerici, en sömürgeci Latin Amerika ordularının bile antiemperyalist cepheye geçtiklerini tekrarlamıştı: Dünya artık "devrimler çağının son kertesine gelmiştir". "Orada her güçten devrimciler yararlanmak zorundadır" diyen Kıvılcımlı Türkiye'de ise ordunun devrimci geleneğe sahip olduğunu ve devrimcilerin orduyu kazanması gerektiğini ileri sürmüştü. Devrimciler nerede olanak varsa onu tutabilmek için savaşmalı, elde etmenin yollarını aramalıydı.[82]

Kıvılcımlı 12 Mart'tan sonra burjuvazinin, ordu içindeki devrimci genç subayların güçlenmesinden korktuğunu da vurgulamıştı. Türk ordusu Avrupa ordusu olmadığı için hâkim sınıfların maşası olmamıştı ve sınıf mücadelesi hareketi, etkisini ordudaki genç subaylar üzerinde göstermeye başlamıştı. Hatta Kıvılcımlı'ya göre "ordu gençliği, laçka olmuş burjuvaziye karşı" tepki duymaya başlamıştı.

Kıvılcımlı muhtıra ile müdahaleden sonraki gelişmeleri yakından takip etti ve özellikle ordu içindeki gelişmeleri izledi. *Sosyalist* gazetesinde muhtıradan hemen sonra devrimci subayların emekliye sevk edilmeleri ve Deniz Gezmiş'lerin yakalanması "eceli gelen parababaların çırpınışlarına" örnek olarak gösterildi.[83]

Ordu içinde sağ kanadın iktidara geldiği açıkça belli olduktan sonra Kıvılcımlı muhtıranın aslında devrimci kanadın harekete geçmesini engellemek için verildiğini ortaya attı.[84] Kıvılcımlı belli ki 9 Mart hazırlığından, Madanoğlu cuntasından haberdardı. Hatta General Batur'u Madanoğlu cuntasında casus olmakla suçladı. Kıvılcımlı'ya göre Batur, devrimci kanadın lideri olarak gözükürken aslında cunta toplantılarının gizli ses kayıtlarını almıştı. Kıvılcımlı bunun Talat Aydemir vakasındaki gibi bir komplo olduğunu iddia etti. Amaç devrimci ordu gençliğini harekete teşvik etmek için provokatörler yerleştirerek onları hazır olmadıkları hareketlere itmek ve böylece devrimci subayların kimliğini tespit ederek onları tasfiye etmekti. Hatta Kıvılcımlı bunları gençlere karşı işlenen "günahlar" olarak nitelendirmiş ve bu hareketlerin son derece tehlikeli olduğunu vurgulamıştı. Ordu, iç hizmet tüzüğünde belirtildiği gibi anayasayı korumakla görevliydi. Ona göre bu tip provokasyonlar ordunun anayasal görevinin itibarını azaltırdı.[85]

Kısacası ona göre orduda iki ayrı grup, devrimci ve gerici gruplar vardı ve bunların arasındaki bir çatışmadan 12 Mart doğmuştu. Fakat Kıvılcımlı bu

81 Kıvılcımlı, "Durum Yargılaması; Sorular-Cevaplar", *Sosyalist*, sayı 25, 20 Nisan 1971.

82 A.g.m.

83 Kıvılcımlı, "Saldırganlık Parababalarını Kurtaramıyacaktır", *Sosyalist*, sayı 24, 13 Nisan 1971, s. 1.

84 Kıvılcımlı, "Halk Düşmanlarıyla Reform Yapılamaz", *Sosyalist*, sayı 21, 23 Mart 1971.

85 Kıvılcımlı birçok kez orduyu anayasanın koruyucusu olarak tarif etmiştir. Örneğin bkz. "Günün Yorumu", *Türk Solu*, sayı 79, 20 Mayıs 1969, s. 8.

iki grup hakkındaki görüşlerini derinleştirmemiştir. Kıvılcımlı'dan etkilenen gruplar ordudan ihraç edilmiş ve hapis cezası almışlardır. Aranan Kıvılcımlı, muhtıradan sonra zaten son derece ağır hasta olarak yurt dışına çıkmıştır.

Kısa Değerlendirme

Kıvılcımlı ordunun siyasete karışmasına karşı değildi, hatta ona göre subayların siyasetle ilgilenmesi insani ve doğal bir durumdu. Üstelik finans-kapital iktidarına karşı subayların yönetimi yeğleniyordu. Kıvılcımlı uzun siyasi yaşamını Jön Türkler'in, asker ve sivil gençliğin Amerikan emperyalizmine ve işbirliklerine karşı bağımsızlık mücadelesi vereceği beklentisi ve umuduyla kapattı. Kıvılcımlı ordunun eşitlikçi, idealist ve devrimci olması nedeniyle özellikle genç subayların ABD'ye karşı, eskiden "gavura karşı" olduğu gibi savaşacağını düşünüyordu. Kıvılcımlı ordunun devrimci niteliğini 19. yüzyıldan beri reform hareketinin önderi olmasına değil, asıl olarak Türk aşiret ordularının geleneğine dayandırmakla diğer sosyalist siyasetçi ve yazarlardan ayrılmaktadır.

Ordu, ona göre emperyalizmin etkisi ve sosyo-ekonomik, siyasal alandaki değişimler sonucu yüksek rütbeli subayların burjuvalaşması gibi nedenlerle kendi içinde gerici ve devrimci olmak üzere esas olarak iki ayrı siyasi kutba ayrılmıştı. Türk ordusu aristokrat ya da burjuva sınıflarından değil, halk çocuklarından oluşuyordu fakat gerici grup, halk içinden gelmekle beraber toplumsal kökeninden kopmuştu. Genç subaylar ise hâlâ Jön Türk geleneğinin milliyetçi-devrimci niteliklerini taşıyordu. 12 Mart yüksek rütbelilerin bu devrimci subayları temizleyerek herhangi bir devrimci kalkışma yapmalarını önlemek amacıyla yürüttüğü bir tezgâhtı. Kıvılcımlı son yazdığı mektuplarda finans-kapitalin işçi sınıfını bastırmak için orduyu kullandığını ve genç devrimcilerin orduyu harekete geçmeye zorlayarak aslında finans-kapital tarafından kullanıldıklarını ifade etmişti.[86]

Kıvılcımlı Marksizmin ordu hakkındaki tezlerine katılıyordu. Fakat Türk ordusunda farklı davranışlar gözlemlemişti. Bu kısmen 27 Mayıs müdahalesiyle, kısmen de temasta olduğu devrimci subayların varlığı sonucu yaptığı bir tespitti. Zaten dikkat edilirse 1960'ların sonuna doğru ordunun devrimde rolünü daha da belirginleştiren görüşler ileri sürmüştür.

Kıvılcımlı'nın ordu hakkındaki görüşlerindeki farklılık, Türk ordusunun çok uzak geçmişinden, aşiret döneminden kalma geleneklerini devrimciliğine bağlamasından kaynaklanır. Kıvılcımlı'ya göre her ülkenin kendine has bir devrim yapma şekli vardır ve bunun araştırılması gerekir. Ordunun devrimlerdeki rolü ülkenin kendine özgü devrim yapma biçimiyle alakalıdır.

86 "Kıvılcımlı'nın Mektupları", Hikmet Kıvılcımlı Arşivi, IISG, Kutu 100, 21 Mayıs 1971, s. 34.

Kıvılcımlı özellikle Türkiye'nin hem Batı hem de Doğu ülkelerinden farklı, kendine özel bir tarihi olduğunu vurgular. Bu özel tarihte ordu da başka ülkelerle kıyaslanmayacak (belki ancak Osmanlı geçmişi olan ülkelerle kıyaslanabilecek) ayrı bir geçmişe sahiptir. Bu bağlamda Kıvılcımlı da özgücüdür. Fakat aynı zamanda orduyu –bürokrasi içinde– Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetici sınıfı ve belirleyici kuvveti olarak tanımlar. Bu durumda ordunun "devletlu" olarak hem egemen ya da yönetici sınıf durumundayken aynı zamanda eşitlikçi komünal ruhunu nasıl koruyacağı büyük bir soru işareti olarak kalmıştır.

Kıvılcımlı devrimde orduya özel bir alan tanımasına ve ondan beklentisi olmasına rağmen on yıl boyunca sürekli vurguladığı ve çaba harcadığı konu, demokratik devrime hem teorik hem de pratik açıdan önderlik edecek güçlü ve bağımsız bir işçi sınıfı partisinin kurulması olmuştur. Aslında Kıvılcımlı'nın subaylardan pragmatik bir beklenti içinde olduğu, mevcut siyasetin bir müdahaleye işaret ettiği dönemlerde daha çok yazılarında bu yöne ağırlık verdiği, esas olarak da ortodoks Marksist-Leninist anlayışa bağlı kalarak bir işçi sınıfı partisi önderliğini savunduğu söylenebilir.

Silahlı propaganda hareketine girişen Dev-Genç'lilere bir sempati beslemekle beraber, Kıvılcımlı yaşamının son günlerinde onları eleştirmişti. Hatta Kıvılcımlı'ya göre gençler Amerikan filmlerinde gördükleri kovboylara özenmişlerdi:[87] Finans-kapital bu gençleri işçi sınıfını bastırmak için kullanıyordu. Gençlerin üzerine aslen finans-kapitalin aracı olan ordu sürülüyordu.[88] Buradan Kıvılcımlı'nın aslen sınıf tabanına dayanmayan hareketleri desteklemediğini, Leninist tutumunu sürdürerek parti dışı işleri birer kışkırtma aracı olarak görmesinden dolayı görüşlerinde tutarlı olduğu söylenebilir. Fakat böyle deneyimli bir siyasetçinin, ordunun da bu işin içine çekileceğini önceden görmemesi ilginçtir. Sonuçta Kıvılcımlı 12 Mart müdahalesini de onca tecrübesine ve birikimine rağmen yanlış yorumlamıştır. Üstelik ordu içindeki devrimcilerin hareketini kuramsal olarak da ikna edici biçimde açıklayamamıştır. Kıvılcımlı'nın en önemli katkısı, her ne kadar orduyla ilgili görüşleri kafa karıştırıcı olsa da işçi sınıfı içinde örgütlenmeye çalışmak, sosyalistleri asıl olarak bunun yapılması gerektiğine ikna etmeye çabalamak ve dağılmaya, maceracı tutumlara karşı uyanık olmaya yönelik çağrıları olmuştur. Tabii 1960'lı yılların sonunda, o tozun dumanın arasında, çağrıları pek de etkili olmamıştır.

Son olarak daha önceki bölümlerde dile getirdiğimiz gibi ordunun, özellikle jandarmanın Kürt halkına yönelik tutumunun, sosyalist hareketin (özellikle Dev-Genç'lilerin) milli demokratik devrim sürecinde ordunun ro-

87 "Kıvılcımlı'nın Mektupları", Hikmet Kıvılcımlı Arşivi, IISG, Kutu 100, 10 Mayıs 1971, s. 9.

88 "Kıvılcımlı'nın Mektupları", Hikmet Kıvılcımlı Arşivi, IISG, Kutu 100, 13 Mayıs 1971, s. 34.

lünden şüphe duymasının ana sebeplerinden biri olduğu hatırlatılabilir. Kıvılcımlı ise aslında Kürt halkına yönelik baskılardan çok erken bir dönemde 1930'lı yıllarda söz etmiş, hatta Kemalist rejimin Kürt halkına yönelik politikasını eleştirmişti. Bu o dönemin TKP'sinden farklı bir tutum olarak radikal bir atılımdı.[89] Üstelik Kıvılcımlı Kürt halkını devrimin "yedek gücü" olarak da tanımlamıştı: Ona göre Kürt halkı feodal bir toplum değil, aşiret yapısına sahip bir toplumdu; eşitlikçi yapısını hâlâ korumaktaydı ve bu nedenle esas olarak devrimci bir öze sahipti. Fakat 1960'lı yılların sonlarında bu sorun gündeme geldiğinde konuyu kapatmayı seçti.[90] Hatta Dev-Genç'lileri "Türkiye halkları" gibi sözler kullandıkları için eleştirdi. Ona göre bu tip sözler provokasyonlara yol açardı.[91] Özellikle de orduyu ürkütmemek için Kürt sorununun gündeme getirilmemesi konusunda uyarılarda bulunmuştu.[92] Bu tür kavramlar, ordunun geniş tarafsız yığınlarını "vatan bölünüyor" çığlıklarıyla faşizme çekebilirdi.[93]

89 Metin Kayaoğlu, "Kıvılcımlı: Teorik-Politik bir Marksizm İçin", *Teori ve Politika*, sayı 40, 2006, s. 14-20.

90 Kızıltan, "Kıvılcımlı'nın Mirasının Güncel Anlamı Üzerine Değinmeler", s. 77.

91 Alayoğlu, "İlk Kıvılcım", s. 124.

92 "Kıvılcımlı'nın Mektupları", Hikmet Kıvılcımlı Arşivi, IISG, Kutu 100, 21 Mayıs 1971, s. 28.

93 Alayoğlu, a.g.m., s. 124.

Sonsöz

Bu çalışmada, 1960-1971 yılları arasında Türkiye'deki radikal sosyalist hareketlerin siyasal çizgilerinde orduya neden ve nasıl yer verdiklerini incelemeye çalıştık. Bunların bazıları, siyasal hareketlerini bir darbe beklentisiyle şekillendirirken, kimi de doğrudan cuntaları desteklemişlerdir. 27 Mayıs 1960 müdahalesinin sağ yönelimli iktidara karşı gerçekleştirilmiş olması, ordudan beklentilerin artmasında kuşkusuz etkili olmuştur. Ayrıca yine bu dönemde komşu Ortadoğu ülkelerinde subaylar öncülüğünde antiemperyalist ve ilerici rejimler kurulması da sivil destekli bir darbe aracılığıyla antikapitalist yoldan gelişme imkânlarını sol siyaset gündemine taşımıştır.

Aslında askerî darbe beklentisiyle siyaset geliştirmek sosyalist harekete pek de uygun bir davranış olarak görülemez. Fakat o yıllarda Sovyetler tarafından ortaya atılan yeni tezler, Üçüncü Dünya ülkelerinde milli burjuvazi veya ordu öncülüğünde kapitalist aşamayı atlayarak sosyalizme uzanacak ulusal kurtuluş hareketlerinin mümkün olabileceği yönündeydi. Özellikle Soğuk Savaş döneminde ABD'ye kafa tutan veya onunla bağlantılı olmayan hareketler, antiemperyalist ve sosyalizme yakın olarak değerlendiriliyordu. Türkiye'de kimi sosyalistler –özellikle *Yön-Devrim* hareketi– bu teorileri benimsemişti. Demokrasi yoluyla değişim, halkın geleneksel bağları dolayısıyla belli bir süre için mümkün görülmüyordu. Bu hareketler Türkiye'de sosyalizmin ancak ülkenin bağımsızlığını ve gelişmesini engelleyen sınıfların bir darbeyle alaşağı edilmesiyle gerçekleşebileceğini savunuyorlardı.

Bunların dışında sosyalistlerin büyük bir kısmının aşamalı devrim teorisini kabul etmesi, sosyalist devrime giden yolda öncelikle tam bağımsız ve demokratik bir ülke tesis edilmesini gerektiriyordu. Bu da "sınıf ittifakları" ko-

nusunu gündeme taşımıştı. İşçi sınıfı ve/veya köylüler bu devrim mücadelesinin tek özneleri değildi. Zaten ilk devrimci mücadele "milli kurtuluş" mücadelesi olunca milleti oluşturan bütün öğeler bu ittifaka katılabilirdi. Fakat özellikle milletin bağımsızlığını yitirmesi tehlikesi olduğunu anlayan ve bunun iç dayanaklarının da komprador burjuvazi ile feodal kalıntılar olduğunu fark eden hareketler, herhangi bir sınıf yerine milletin tümünü temsil edecek bir aktör olarak subayları görmüştü.

Sosyalist hareketlerin belli toplumsal dönemlerde ve koşullarda ittifaklar araması ve belli süreler için bu ittifaklarla mücadeleyi sürdürmesi olağan karşılanır. Söz konusu dönemde Türkiye'de "ittifak" sorunu özellikle ideolojik çizgi bakımından Kemalizmle ittifak, özne bakımından da Kemalistlerle ittifak olarak belirmişti. Bu ittifak farklı sınıfların kendi öz örgütleriyle taraf olacakları bir ittifak değildi. Onun yerine Kemalizm-sosyalizm sentezinde birleşen farklı toplumsal sınıfların ittifakı gündemdeydi. Sosyalistler açısından Kemalistler kimdi? Kemalistler genellikle CHP bünyesinde yer alan, antiemperyalist ve ilerici olduğu varsayılan bir grup ile asker ve sivil bürokrasi veya daha geniş biçimde, asker-sivil aydın zümre olarak tanımlanıyordu. Bu zümrenin içinde ordu ve yargı kurumlarının yanında gençlik de yer alıyordu. Sosyalistler "milli cephe" çağrısı yaparken, "Devrimci Güç Birliği" kurarken ve gençleri örgütlerken bu ittifak anlayışından yola çıkmıştı. Kemalizmin burjuva devletin egemen ideolojisi değil; sol perspektifte, milli kurtuluşçu, antiemperyalist bir ideoloji olduğu ve devletçilik, laiklik ilkeleri uyarınca sosyalizmle örtüşebilecek yönleri bulunduğu yönündeki anlayış, iki ideolojiyi sentezlemişti. Fakat burada asıl kilit nokta, özellikle CHP'nin seçim kazanma olanağını yitirmesinden sonra Kemalist güçler arasında eyleme geçme ve iktidarı ele geçirme olanağı olan tek gücün ordu olmasıydı. Bu nedenle söz konusu ittifaklar büyük oranda ordunun hareketine bel bağlar durumdaydı. Devrimin öznesi tartışması içinde ordunun rolü, pratikte eski MBK üyelerinin dernekleriyle ortaklıklar (Devrimci Güç Birliği'nde olduğu gibi), subaylarla kişisel bağlantılar kurma, cuntalara katılma biçiminde tasavvur edildi. Ayrıca spekülatif olmakla beraber provokatif eylemleri destekleyerek ülkede bir darbe ortamı yaratmak yolunun da izlendiği, özellikle anı derlemelerinden ve söyleşilerden ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmanın en temel sorularından biri sosyalistlerin orduya bakışının Türk solunun yapısı, gelişimi ve sonuçta zayıflamasının dinamikleri hakkında bizlere bir veri sunup sunmayacağıydı. Ben sunduğunu düşünüyorum. Araştırmada ortaya çıkan önemli bir sonuç 1960'lı yıllar boyunca ordunun rolünün sol içerisindeki temel ayrışma noktasını oluşturduğudur. Ordu üzerine görüş ve tutumlar, Türkiye solunun hem teorik hem de pratik bakımdan en azından bu on yıllık dönem içerisinde bazı zayıflıkları olduğunu gös-

teriyor. Bu noktada özellikle örgütlenme konusunda sorunlar yaşandığı bellidir. Sol hareketlerin bir kısmı ordunun siyasete doğrudan müdahalesi üzerinden bir değişim olanağı yakalanabileceğini düşünmüştü. Bunun *reelpolitik* bağlamında geçerliliği olsa da asıl çaba kuşkusuz bağımsız ve kitlelere dayanan bir örgütlenme kurmaya yönelik olmalıydı. Özellikle sosyalist hareketin öznesi konumunda olan işçi sınıfına uzak kalmışlardı. İşçi sınıfı içerisinde örgütlenmek ve onun gücüne dayanmak ya da onunla beraber güç bulmak konusunda son derece yetersizlerdi. Üstelik işçi sınıfına hem söylemlerinde hem de parti örgütü içerisinde en fazla yer veren TİP'e yönelttikleri eleştirilerle partinin güç kaybetmesine bir anlamda katkıda bulunmuşlardı. Sosyalistlerin, partinin bazı olası zaaflarının tamir edilmesi için çaba göstermek yerine, orduyu ve gençliği, yani belli bir sınıfsal kitleye dayanmayan ve daha çok şiddete teşne yöntemlerle iktidara gelebilecek grupları ön plana çıkarmayı yeğledikleri söylenebilir.

1960'lı yıllarda, özellikle 1970'lere kıyasla siyasi ve ideolojik tartışmalar bağlamında hareketler çok daha yetkin olmasına karşın, daha önceki bölümlerde söz ettiğimiz gibi mevcut durumu değiştirebilecek derecede tutarlı, güçlü, özgün söylemler ve politikalar üretilememişti.[1] En önemlisi Türkiye'nin toplumsal ve siyasal gerçekliğiyle uyumluluğu şüpheli teoriler ortaya atılmıştı. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri, örneğin Ergun Aydınoğlu'nun da vurguladığı gibi, yasakçı zihniyet dolayısıyla sol hareketin Türkiye'de devamlılık içinde gelişim gösterememesidir. Bunun yanı sıra, solun 1960'lı yıllarda bir bütünlük, birlik tablosu oluşturamaması, dolayısıyla da sağlıklı bir tartışma ortamından yoksun oluşu kilit bir noktadır.

"Cumhuriyet'in Bekçisi" Silahlı Kuvvetler

Bahsettiğimiz bütün hareket ve grupların, ordunun rolü hakkındaki ortak görüşlerini ele aldığımızda, ona Cumhuriyet'in koruyucusu ve kollayıcısı olma rolünün atfedildiğini söyleyebiliriz. 27 Mayıs 1960 müdahalesi genellikle ordunun iktidara zorla el koyması olarak değil, Silahlı Kuvvetler'in Cumhuriyet'in bekçisi olma vasfını kullanması olarak görülmüştür. Böylelikle ordunun güç kullanarak siyasete müdahale etmesi veya siyasi bir aktör olarak ortaya çıkması sosyalist hareketler tarafından genellikle meşru bulunmuştur. Bu dönemde sosyalist hareketler Silahlı Kuvvetler'in millet adına devletin milli çıkarlarını, laik ve modern devleti, hatta ezilen sınıfların toplumsal-siyasal özgürlüklerini koruduğu fikrini savunmuşlardır. Askerî müdahale sivil yöneticilerin iktidarı kötüye kullandıkları ve yönetimde başarısız ol-

1 Haluk Yurtsever, *Süreklilik ve Kopuş İçinde Marksizm ve Türkiye Solu*, El Yayınları, İstanbul, 2002, s. 269.

dukları gerekçesiyle haklı, meşru veya olağan görülmüştür: Sivil idareciler modernleşmeye, Atatürk devrimlerine ve ulusal çıkarlara karşı çıkmış, dolayısıyla ordu meşru olarak siyasete müdahale etmiştir. Askerî darbelere ilkesel olarak karşı çıkan TİP önderliği ise 27 Mayıs müdahalesini siyasal krizin sonucu olarak değerlendirilmiş, yani sebep-sonuç ilişkileri içerisinde olağan karşılamıştır: DP iktidarı siyasal krizi çözememiş, artan sınıfsal çelişkilerinin yarattığı toplumsal sorunlar giderilememiş ve müdahale olmuştur. Dr. Hikmet Kıvılcımlı, siyasal krizin yanı sıra Başbakan Menderes'in Sovyetler Birliği ile ilişki kurmaya çalışmasını müdahale nedeni olarak görmüş, yani müdahalede ABD'nin parmağı olduğunu ima etmiştir. Sonuç olarak, neredeyse tüm hareketlerin liderleri 27 Mayıs müdahalesini olumlamış ve kurulacak sisteme katkıda bulunmaya çalışmıştır. Örneğin Dr. Kıvılcımlı, Milli Birlik Komitesi'ne bir kutlama telgrafı göndermiş ve askerî cuntanın önderlerine tavsiyelerini iletmiştir. Yine Aybar ve Boran da benzer tavsiye mektupları göndererek yeni yönetimin meşruluğunu bir anlamda tanımışlardır.

TİP haricinde, ele aldığımız sosyalist hareketlerin 27 Mayıs müdahalesine onayını ortak nedenlere bağlayabiliriz: Ülke diktaya doğru gitmektedir, Demokrat Parti yönetiminin yıkılması "gerici" emperyalist ülkelerle işbirliğine giderek Türkiye'nin toplumsal, ekonomik ve siyasal bağımsızlığını zedelemesi nedeniyle olumlu bulunmuştur. Ayrıca sivil yöneticiler sadece kendi çıkarlarını kollarken asker ulusal çıkarları savunmaktadır. Fakat özellikle yeni anayasanın niteliği 27 Mayıs'ın olumlu algılanmasında büyük rol oynar. Düşünce ve örgütlenme özgürlüğü konularına ortaya konan demokratik yaklaşım, özellikle sendikalara, siyasal partilere, derneklere tanınan geniş özgürlükler, askerî elitin halka yakınlığının bir göstergesi olarak değerlendirilir.

Sosyalistlerin orduyu Cumhuriyet'in bekçisi olarak algılamalarının ve 27 Mayıs müdahalesini desteklemelerinin toplumsal nedeni, subayların genellikle orta sınıf kökenli olmaları, dolayısıyla yönetici elit yerine halkı desteklemeleri, halka daha yakın olmalarıyla açıklanıyordu. Siyasi ve ideolojik açıdan ise subayların Kemalist, milliyetçi (ulusalcı) ve dolayısıyla antiemperyalist, laik ve modernleşmeci oldukları kanısı hâkimdi. Kemalizm, sosyalist hareketler tarafından 1960'lı yıllarda "antiemperyalist" bir ideoloji olarak yeniden kurgulanmıştı. Kemalist geleneğe bağlı ordu da doğal olarak antiemperyalist kabul ediliyordu. Elbette bu konuda soru işaretleri yok değildi: Ordunun tüm kademelerinin aynı ideolojik yönelimde olamayacağı hemen her hareket tarafından ara sıra dile getiriliyordu. Fakat hem orduyu bu konuda ikna edebilmek adına Kemalizmin esas olarak antiemperyalist bir ideoloji olduğu vurgulanıyor, hem de bir "temenni" niteliğinde sık sık ordunun bu niteliğine değiniliyordu.

Ayrıca tarihsel rolü bağlamında da ordunun "ilerici" olduğu kanısı yaygındı. Osmanlı'nın son yüzyılından itibaren çağdaşlaşma-ilerleme hareketlerini sivil aydınlarla ve diğer bürokratlarla beraber subayların yürüttüğü vurgulanıyordu: Bütün tarihsel gelişmeler, Cumhuriyet'in ilanı da dahil olmak üzere siyasal-toplumsal devrimler, ordunun da başında olduğu bir zümre tarafından yürütülmüştü. Ordu, söz konusu tarihsel rolü üzerinde bazı fikir ayrılıkları olsa da, genel olarak 19. yüzyıldan itibaren modernleşme reformlarını yürüten temel bir kuvvet olarak değerlendiriliyordu. Ordu 1960 yılındaki müdahaleyle tarihsel görevleri bağlamında tekrar siyaseti etkilemişti.

Dr. Kıvılcımlı on yıllık dönem boyunca, çevresini işçi sendikalarında çalışmaya teşvik etmiş, bazı sendikaların kurulmasında rol oynamıştı. Esas olarak sosyalist hareketleri birleştirip işçi sınıfının öncülüğüne dayanan, ordunun ise "vurucu güç" rolünü oynayacağı bir stratejiyi öneriyordu. Kıvılcımlı devletin sınıflar-üstü olduğu kanısında değildi; ordu içinde temas kurduğu genç askerî okul öğrencileri ve teğmenler gibi devrimci askerlerin varlığını Osmanlı öncesinden kalma barbar gelenek-göreneklere bağlıyordu. Kıvılcımlı'ya göre ordunun Kemalist, ilerici ve modernleştirici rol oynaması Osmanlı'nın da kurulmasında oynadığı rolle ilişkiliydi. Barbar, eşitlikçi, komünal düzen toplulukları fetihlerle Osmanlı'yı kurmuştu ve eşitlikçi düzene dayanan ordu, tarih içinde bir biçimde bu özelliğini korumuştu. Ordu (özellikle genç subaylar) hâlâ Osmanlı öncesi toplum düzeninden kalan eşitlikçi, halkçı, devrimci niteliklerini korumaktaydı.

Ordunun 1960'da "vurucu güç" rolü oynadığına katılmakla beraber Mahir Çayan ordunun gelenekleri dolayısıyla devrimci, ilerici rol oynayacağı yolundaki görüşleri sert biçimde eleştirmişti. Ona göre burada sorun, sınıf ilişkileri ve çelişkileri değiştikçe geleneklerin de değişeceğini görememekti.

Sosyalist hareketler açısından esas tartışma yaratan durum, ordunun siyasete müdahale edip etmemesi veya siyasi bir aktör olarak davranmasında değil, siyasete müdahil olma "tarzında" yatıyordu. Ordunun "ilericilik" fonksiyonunu yerine getirdiğini ve Türkiye'nin toplumsal yapısında burjuvazinin egemenliğinin tartışmasız hale geldiğini savunan TİP, eğer yeni bir müdahale olursa bunun egemen sınıfların lehine, sağ yönelimli, faşist nitelikte bir müdahale olacağını ileri sürmüştü. Bu nedenle herhangi bir ordu müdahalesi desteklenmemeliydi. Her halükarda olağan hukuk düzeninde, ağır aksak da ilerlese, parti toplumsal örgütlenme ve muhalefet etme haklarını tanıyan demokrasi rejimini destekledi. Aşağı yukarı on yıllık zaman diliminde ısrarla askerî darbelerin olası istenmeyen sonuçları hakkında uyarılarını da –kimseye dinletemese de– tekrarladı. Parti, 1970'lere kadar askerî darbelere karşı uyarılarında, özellikle de orduyla ilişki içerisine giren solculara karşı mücadelesinde yalnız kaldı.

Aşamalı Devrim Stratejisi: Milli Cephede Ordu

1960-1970 dönemecinde Türkiye'deki sosyalist hareketler, ordunun siyasetteki rolü üzerine, özellikle ordunun niteliği ve 27 Mayıs müdahalesi konusunda benzer görüşlere sahip olsa da, ordunun devrimci değişimde nasıl bir rol üstlenebileceği konusunda farklı görüşlere sahipti. Öncelikle *Yön-Devrim* hareketi, özellikle on yılın sonuna doğru, 27 Mayıs "devrimi"nin yeni ve daha solda bir devrimci müdahaleyle tamamlanmasının sosyalizme giden yolu açabileceğini düşünüyordu. Türkiye'de devrim ancak bir cuntanın anahtar rolünü oynayabileceği dar kapıdan geçilerek zaman içinde sosyalizmle sonuçlanabilirdi. Aslında hareket on yıl boyunca farklı stratejiler benimsemişti: Öncelikle 1965 yılına kadar demokrasiye kısmen inanmış, ama daha sonra neredeyse ondan umudunu tümden kesmişti. Hareket sanayileşme, kalkınma ve tam bağımsızlık programını gerçekleştirmek üzere yeni bir askerî darbe için subayları ikna etmeye ve bu programı diğer solcu aydınlara benimsetmeye çalışmıştı. *Yön-Devrim* çevresine göre bu hedefler Kemalizmin hedefleriyle tamamen örtüşmekteydi ve mevcut çağda Kemalist idealler sadece kapitalist olmayan yolu benimsemekle gerçekleştirilebilirdi. Kemalizmi antiemperyalist bir hareket olarak yorumlayan ve sosyalizmi Kemalizm üzerinden meşrulaştıran hareket bu nedenle genellikle "sol Kemalist" olarak nitelendirilir. Fakat aslında pragmatist bir yönelimin sonucunda devrimin temel öznesi olarak görülen subayların sosyalist ideolojiyi benimsemesini kolaylaştırmak amacıyla bu çizginin benimsendiği söylenebilir. Yine de hem *Türkiye'nin Düzeni*, hem de *Devrim* gazetesi, tam da *Gençliğe Hitabe*'nin sonunda yer alan şekliyle "iç ve dış düşmanların, hainlerin" yurdun her köşesini işgal ettiği ve dolayısıyla harekete geçilmesi gerektiği şeklindeki tarihsel uyarıya denk düşen bir tarif yapmışlardır. Bu antiemperyalist tarih okumasından dönemin subaylarının (özellikle genç subayların) ve devrimci gençlerin çokça etkilendiği açıktır. Aslında devrimci gençler giderek Kemalizmden kopuyordu, hatta dönemin genç subaylarının bir kısmı kendisini sosyalist olarak tanımlamaya başlamıştı. Emperyalizmin etkisinin aslında pek de görünür olmadığı bir ülkede söz konusu söylemin bu kadar etki yaratmasının altında kuşkusuz eğitim-öğretim sürecinde "yurdu iç ve dış düşmanlara karşı korumak-kollamak" görevinin içselleştirilmesi yatmaktadır denilebilir.

Yön-Devrim hareketi, programını çizdiği rejimi halkçı bir iktidar olarak tasavvur ediyordu; çünkü teoride devrimler halk için halkla beraber yapılacaktı. Halkın devrimlerde tam olarak nasıl rol oynayacağı konusu açık olmasa da özellikle Avcıoğlu'nun *Devrim Üzerine* adlı eserinde çizilen programa göre işçi sendikaları, gençlik liderleri gibi halkı temsil eden kişiler de yönetimde olacaktı. Hatta bir iddiaya göre Deniz Gezmiş'e bile bir bakanlık verilme-

si düşünülmüştü. Bu yönetim kalkınma, sanayileşme ve sosyal adalet modelini yürütecekti. Sistem, teoride, asıl olarak halkın yararına işleyecekti fakat elbette en azından bir süre için teknokratik bir yönetim kaçınılmazdı.

Yön-Devrim hareketi sosyalizmi daha ileride gerçekleşebilecek bir hedef olarak görüyordu. Sosyalizmi işçi sınıfının gerçekleştireceğinin altı çiziliyordu; fakat henüz işçi sınıfı ve onlarla ittifak yapabilecek köylüler, bilinçlilikten uzak ve deneyimsizdi. İşçi sınıfında bilinçliliği oluşturabilmek için öncelikle kitleler üzerinde ekonomik ve ideolojik egemenlik kuran gerici güçler ittifakı, durumun farkında olan sivil-asker aydın zümre tarafından kırılmalıydı. İlk devrim aşamasının öznesi bu bağlamda asker-sivil aydın zümreydi. Toplumu dönüştürecek olanlar ise aydınlardı. *Yön-Devrim* çizgisi komşu ülkelerin deneyimlerinden, özellikle Mısır'daki "özgür subaylar" ve Suriye ile Irak'taki Baas rejimlerinden etkilenmişti. Özellikle Nasır deneyimi, sosyalizme geçme konusunda farklı bir model oluşturması bakımından takip ediliyordu. Teorik düzlemde, özellikle de bu yeni gelişmelerin ışığında ve uluslararası dengeler bağlamında, yeni Sovyet tezlerinin etkilerini görmek de mümkündü.

Geçmişin sosyalist birikimini yeni nesle taşıyan Milli Demokratik Devrim hareketi, TKP'nin yaklaşık yarım yüzyıldır sürdürdüğü temel stratejiye bağlı kalarak MDD stratejisini savunuyordu. Sosyalizm, MDD'den sonra gerçekleştirebilecek –ikinci– hedefti. Hareketin önderi olarak tanımlanabilecek Mihri Belli sosyalizme kestirme yol olmadığını ifade etmiş, Türkiye'nin öncelikle kapitalistleşme, demokratikleşme ve ulusallaşma süreçlerinden geçmesi gerektiğini ileri sürmüştü. Türkiye öncelikle feodal kalıntıları ve komprador burjuvaziyi yok edip mili burjuvazisini oluşturmalı, bağımsız bir ulus haline gelmeliydi. Ancak bundan sonra, yani kapitalist-demokratik-ulusal toplum inşası tamamlandıktan sonra sosyalizme geçilebilirdi. Bu aslında sosyalist-Marksist yazına göre "aşamalı devrim teorisi" denilen kavramsallaştırmada MDD aşamasına denk düşer ama işçi-köylü ittifakı ve işçi sınıfının örgütünün –komünist partinin– öncülüğü esastır. Özellikle MDD hareketinin etkilendiği açıkça belli olan (ama pek dile getirilmeyen) Mao'nun MDD'si için bu geçerlidir. MDD programının Türkiye'deki temel farkı "cephe" içinde yer alacak sınıfların/kesimlerin örgütleri olmadan bunu gerçekleştirebileceği fikriydi. Daha doğrusu bu örgütler henüz tam anlamıyla var olmakları için, uygun koşulların yaratılmasında (yani gerçek demokrasiye geçilmesinde) askerî darbeye de bir rol düşebilirdi. MDD liderlerinin yazılarına ve özellikle TİP liderleriyle tartışmalarına bakıldığında, Kemalistlerle ittifakın MDD'nin başarıya ulaşmasında en önemli unsurlardan biri olarak görüldüğü açıktır. Devrimci mücadelenin hızlı ve kesin bir şekilde başarıya ulaşması subayların –Kemalist kesimin– mücadeleye aktif biçimde katılması veya bunu sürüklemesiyle mümkün olacaktı.

MDD hareketi özellikle devrimin öznesi ve öncüsü konusunda muğlak bir tutum sergiliyordu: Bazen (özellikle 1968 yılından sonra) öncü işçi-köylü ittifakı olarak belirlense de çoğu kez bunun önceden saptanamayacağı ifade ediliyordu ve orduya bu konuda açık kapı bırakılmıştı. MDD çizgisinde özellikle Mihri Belli birçok kez asker zümrenin öncülük edebileceğini doğrudan söylemese de bunu ima etmişti. Belli çevresinin bir cuntayla ilişkisi olup olmadığı bilinmez ama darbe ihtimaline karşı bir tavır da oluşturmamıştı. Ayrıca Türkiye'de mevcut durumda bir iktidar değişimi olursa iktidarın proletaryaya geçmeyeceği, asker-sivil aydın zümre olarak adlandırılan gruba geçeceği de birçok defa vurgulanmıştı. Ordu, milli güçler arasında yer aldığına göre, üstelik diğer güçler arasında organize olmak, savaş stratejisini bilmek ve gerekli malzemeye sahip olmak gibi açık avantajlara sahip olması dolayısıyla, böyle bir ittifakın en önemli unsurlarından biri olacaktı.

MDD asıl olarak bir ulusal halk savaşı stratejisine dayanıyordu. MDD'ci her grup askerin bu mücadeledeki öncü rolünü savunmadı. MDD'den türeyen örgütlerin bir kısmı Güney Amerika'daki *foko*culuk tarzı örgütlenmelerden etkilenerek halk kurtuluş savaşını başlatmak için öncü müfrezeler oluşturma stratejisini ve eylemliliğini benimsedi. Özellikle THKP-C'nin Belli'den ayrılmasında, onun pasif biçimde ordudan gelecek darbeyi beklediği fikri belirleyici olmuştu. Kaypakkaya da Perinçek'lerden koparken onların pasifizmini, ordu ve devlet konusundaki değişken fikirlerini eleştirmişti.

MDD çevresinde "Kemalistler" olarak nitelendirilen kesimle kurulacak ilişki, organik bir bağdan çok milli cephe ittifakı olarak değerlendiriliyordu. MDD'ciler kendilerini Kemalistlerden ayrı ve bağımsız "proleter devrimciler" olarak nitelendiriyor ve bu bağlamda "Kemalistlerle" bir ittifaktan söz ediyorlardı. Fakat "proleter devrimciler" olarak adlandırılan kesimin çoğunluğu eski TKP'den gelme bazı militanlar, devrimci gençler ve sosyalist aydınlardan oluşuyordu. Bu hareket içerisinde bir sınıf tabanı veya örgütlenmesinden ve bu bağlamda "proletarya devrimcilerinden" söz etmek mümkün değildi. MDD hareketinin teoride "öncü kuvvet" rolünü üstlenecek işçi sınıfıyla herhangi bir organik bağı olmadığı da söylenebilir. Öte yandan Türkiye'deki kapitalist gelişmenin yetersiz olduğu, işçi sınıfının niceliksel olarak az ve niteliksel bağlamda gelişmemiş olduğu, dolayısıyla öncülük için şartların henüz olgunlaşmamış olduğu yönündeki tezler, özellikle 1968-1969 yılına kadar öne çıkmıştı.

MDD hareketinin Kemalist tarih okuması, toplumsal sınıfların algılanışı ve bunların mevcut durumu üzerine gözlemleri aslında *Yön-Devrim* hareketinden pek de farklı değildi. MDD hareketi de stratejisini Türkiye'de kapitalizmin azgelişmiş olmasına ve bununla ilintili olarak proletaryanın henüz olgunlaşmamış olmasına dayandırıyordu. Aslında MDD hareketinin, özellikle

Belli önderliğindeki çizginin, Türkiye'yi henüz kapitalist bir ülke olarak değerlendirmemesi ve aşamalı devrim çizgisine son derece gözü kapalı biçimde bağlı olması nedeniyle sonuçta burjuva reformizmini savunur durumda kaldığı söylenebilir.

Belli çevresinden ayrılan gençlik örgütlerinin hareketten kopuş nedenleri, söz konusu çevrenin hareketsizliğine karşı inisiyatif almak olarak değerlendirilebilir. Ayrılan devrimci gençler TİP'i pasifist olmakla, yasal yollarla sosyalizme geçilebileceğine inanmakla ve demokratik yöntemleri devrimci yöntem olarak görmekle eleştirmişlerdi. MDD hareketini ise "darbe kuyrukçusu" olmakla suçluyorlardı. Bununla beraber ayrılan grupların stratejilerindeki farklılıklara rağmen, siyasi tezlerinin MDD çevresinin ana çizgisinden çok da farklı olmadığını belirtelim. Özellikle THKP-C çizgisi, emperyalizmin farklı bir yorumuna, Türkiye'de bir oligarşinin varlığına ve halkın refahının görece artmasına bağlı olarak egemen sınıflarla halk arasında bir "suni denge" oluşması fikrine dayanıyordu. Bu suni dengeyi parçalamak, silahlı propaganda taktiğiyle halk savaşı yoluyla gerçekleşecekti. Aralarında bazı farklar olsa da diğer gerilla örgütlenmeleri de halk savaşı stratejisine dayanıyordu. Halk savaşı ve gerilla savaşı taktikleriyle bir ulusal kurtuluş savaşı verilecek ve ülke emperyalizmden kurtarılacaktı. Türkiye'nin sömürgeci güçlerin baskısı altında olduğu düşünüldüğü için, devrimci gençler halkı yabancı işgal kuvvetleri ve emperyalist güçlere karşı isyana sevk etmenin zor olmadığını düşünmüşlerdi. Ayrıca halkın büyük kısmının emperyalist güçlerle ittifak halindeki feodallerin baskısı altında olduğunu da düşünüyorlardı. Bu durumda silahlı propaganda taktiği uygulanarak halkı etkilemek kolay olacaktı ve ulusal kurtuluş savaşına da doğal olarak ordu karşı çıkmayacaktı.

Aslında MDD çizgisini benimsemiş genç devrimcilerin kurduğu örgütler halkın hızla "kurtuluş savaşına" katılacağı ve ordunun buna karşı çıkmayacağı gibi iki yanlış varsayımdan hareket etmişlerdi. Genç devrimcilerin benimsediği "savaş" için ne kitle desteği, ne de lojistik altyapı ve malzeme desteği hazırdı. Sonuçta gençler idealistçe ama ülke gerçekleriyle örtüşmeyen eylemlere giriştiler.

Antiemperyalist Güç Birliği: Sorunlu Bir İlişkisellik

Yukarıda söz ettiğimiz gibi MDD aşaması diyebileceğimiz programı, farklı ifade etseler de *Yön-Devrim* grubu gibi THKO ve THKP-C gibi örgütler de savunmuştu. Bunların esası Türkiye'de henüz burjuva devrimi sürecinin tamamlanmadığı fikrine dayanıyordu. TİP'in de aslında programında ilk hedef olarak burjuva devrimin esaslarının oturtulması yer alsa da devrimin kimler-

le ve nasıl gerçekleştirileceği konusunda orduyu tamamen dışarıda bırakan bir tutum takınılarak "sosyalist devrim" stratejisini benimsenmişti. Ayrıca özellikle Boran ve diğer bazı partililer eşitsiz gelişme yasası gereğince Türkiye'de asıl olarak kapitalizmin egemen olduğunu savunuyorlardı. Dr. Kıvılcımlı da Türkiye'de "finans-kapitalin" egemen olduğunu öne sürse de demokratik devrim aşamasını savunuyordu.

MDD stratejisinin kökeni, Komintern'in Doğu ülkelerine antiemperyalist ittifakı önermesiyle de ilişkilendirilebilir. Fakat burada iki temel sorun karşımıza çıkar: İlk sorun Komintern'in Doğu ülkeleriyle ilgili çok ayrıntılı, derinlikli bilgiye sahip olmamasıdır. İkinci sorun ise aşağıda kısaca tartışacağımız gibi Komintern'in kısa sürede esas olarak SSCB'nin çıkarlarını savunur duruma gelmesi ve Üçüncü Dünya ülkelerindeki durumu hem 1920'lerde, hem de görece 1960'larda kendi ulusal çıkarları uyarınca yorumlamasıdır.

Uluslararası Komünistler Birliği olan Komintern, 1919 yılında Moskova'da kurulmuştu ve Sovyet ağırlığı esastı. Ayrıca daha çok Avrupa merkezli uluslararası bir örgütlenmeydi ve kısa sürede Avrupa ülkelerine bir devrim dalgasının yayılması bekleniyordu. Hatta ilk kongresinde sömürge ülkelerinin bağımsızlığına kavuşması bile Avrupa ülkelerinde gerçekleşecek proleter devrimlerine bağlanmıştı.[2] Ama bu fikir Doğulu delegeler tarafından eleştirilmişti ve 1920 yılındaki ikinci kongrede Doğu ülkelerinde sömürgeciliğe karşı mücadelenin bağımsız olduğu ve mutlaka Batı ülkelerindeki devrimin kaderine bağlı olmadığı yönünde bir yönelim ortaya çıktı.[3] Komünistlerin ulusal kurtuluş hareketleriyle ittifak yapması, bir "birleşik cephe" kurulması, ama aynı zamanda proleter hareketin bağımsızlığını koruması kararı alındı.[4] Bu aslında tam da Mihri Belli ve eski TKP çizgisinin 1960'lı yıllarda savunduğu stratejinin biraz da günün şartlarına uyarlanması ve 1960 müdahalesini yapan orduyla temel ulusal güçlerden biri olarak ittifak yapılması kararına uyuyordu. Doğu ülkelerinden gelen delegeler, örneğin Hindistan'dan komünist M. N. Roy bu kararı eleştirmiş ve birtakım uyarılarda bulunmuştu. Fakat ulusal burjuvaziyle ittifak yapılması özellikle Çin kurtuluş savaşı sırasında Stalin'in önderliğinde SSCB'nin Doğu sınırını güvenceye almak için savunduğu bir görüş haline geldi.[5] Bu ittifak kararı yüzünden Çin komünistleri Çin burjuvazisi tarafından yenilgiye uğratıldı. Aslında Komintern'in verdiği kararı uygulamışlardı.[6] Bu arada Arap ülkelerinin komünist

2 Fernando Claudin, *The Communist Movement: From Comintern to Cominform*, Penguin Books, Londra, 1975, s. 246.

3 *A.g.e.*, s. 247.

4 *A.g.e.*, s. 265.

5 *A.g.e.*, s. 270-271.

6 *A.g.e.*, s. 342-6.

partileri de burjuvaziyle ittifak yaparak Irak'ta 1936 yılındaki askerî darbeyi desteklediler.[7]

1920'li yıllarda Sovyetler Birliği'nin korunmasına hizmet eden bu ittifak anlayışı milli burjuvazinin yerel komünistleri ortadan kaldırdığı ya da buna çalıştığı dönemlerde ciddi sorun oluşturdu. Örneğin Mustafa Kemal'in kurtuluş mücadelesine katılmak için ülkeye giren TKP kurucularından Mustafa Suphi ve beraberindeki önder komünistlerin öldürülmesi emrini vermiş olduğu yolundaki ciddi şüpheler nedeniyle Mustafa Kemal Paşa'ya verilen yardım sorun oluşturmalıydı.[8] Fakat SSCB dış siyasetine ve güvenliğine öncelik vererek komünistlerin ortadan kaldırılmasını pek de önemsememişti. Ayrıca 1920'li yıllarda Türkiye'deki ulusal kurtuluş savaşına yapılan Sovyet yardımı ve Komintern'in bu savaşı "antiemperyalist savaş" olarak nitelemesi, TKP'nin de 1920'li yıllarda Kemalist rejimi desteklemesini beraberinde getirmiştir.[9] TKP aslında Cumhuriyet'in ilk döneminde Kemalist rejime karşı eleştirilerde de bulunmuştu ama sonraki on yıllarda ve 1960'larda Kemalizm ve ulusal kurtuluş mücadelesi desteklenmişti.

Mustafa Suphi'nin katledilmesinden sonra parti önderliğine geçen Şefik Hüsnü, büyük oranda Moskova'ya bağlı kaldı ve böylelikle Türkiye'deki hareket Sovyetler Birliği'nin çıkarlarına bağlandı. Şefik Hüsnü liderliğindeki TKP Stalin çizgisine yöneldi. Şefik Hüsnü burjuva Kemalist rejimi, demokratik devrimi gerçekleştirecek olan antiemperyalist ve ilerici bir rejim olarak desteklemişti. Komintern 1928'de her ülkenin içinde bulunduğu tarihsel şartlara göre bir devrim stratejisi şeması belirlemiş ve bu da TKP tarafından benimsenmişti. Bu sınıflandırmaya göre Türkiye yarı-feodal, yarı-sömürge bir ülke olarak tanımlanmış ve bu nedenle ülkenin önündeki devrimci adım burjuva demokratik devrim olarak belirlenmişti. Dönem dönem TKP Komintern içinde aşamalı devrim anlayışını ve Kemalist rejimin desteklenmesini eleştirse de Komintern'in tutumu değişmedi ve TKP de bu tutuma bağlı kaldı. Şefik Hüsnü önderliğindeki TKP bir muhalefet grubu olarak siyaset yaptı ve Kemalist rejimi belli dönemlerde eleştirdi ama sosyalist devrim perspektifini tamamen terk etti.

1960'lı yıllarda Belli ve eski TKP'liler, TKP Dış Büro ve PDA çevresi, bu reformist devrim programını kabullendiler. Kemalist geleneğe bağlı ordu veya en azından bu antiemperyalist geleneğe bağlı subayların bir kısmı da

---

7 Suriye'deki komünist parti 1936-1945 yılları arasında burjuva partileriyle işbirliği yapmıştı. Tareq Y. Ismael, *The Communist Movement in the Arab World*, Routledge, Curzon, 2005, s. 16.

8 Claudin, *a.g.e.*, s. 250-252.

9 Fikret Başkaya, "Komintern ve Milli Mücadele'nin Antiemperyalistliği Sorunu", *Paradigmanın İflası: Resmî İdeolojinin Eleştirisine Giriş*, Doz Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 1991, s. 71-73. Milli mücadelenin niteliği, özellikle savaşın "antiemperyalist" olduğu yönündeki görüşlerin eleştirisine ilişkin ayrıca bkz. Başkaya, "Milli Mücadele'nin Niteliği", *Paradigmanın İflası*, s. 29-50.

bu devrim programında doğal olarak yer aldılar. TKP Dış Büro, Belli ile olan önceki sorunlardan dolayı ve muhtemelen TKP'yi tesis etme rekabetinden dolayı aslında demokratik devrim stratejisini benimserken, 1965 yılı sonrasında TİP'i savunmaya başladı ve MDD hareketine karşı çok sert tavır aldı. Aslında TKP Dış Büro da aşamalı devrim stratejisini ve milli cepheyi savunuyordu ama özellikle MDD hareketinin TİP'i desteklememesine ve işçi sınıfının öncülüğünü benimsememesine karşı sert eleştirilerde bulunuldu. MDD'cilerden "ajanlar", "provokatörler" olarak söz edilmeye başlandı. Hatta bu hareketin "milli"ciliğinin "şovenistlik" olduğu suçlamasında bile bulunuldu.

1960'lı yıllarda MDD hareketinin Osmanlı tarihinin son dönemine ve Cumhuriyet'in ilk yıllarına dair okuması da az çok bu yöndeydi ve devrimlerle karşı-devrimler bu modele göre tanımlanmıştı: Kemalizm antiemperyalist bir hareketti ve 1950'lere kadar Kemalist rejim "ulusal demokratik devrim" dönemi olarak tanımlanıyordu. Bu devrimle komprador burjuvazinin egemenliği kırılmış ve feodal devlet yıkılmıştı.[10] Kemalist önderlik burjuvazi değil de küçük burjuvazi olarak tanımlandığı için devrimin de tam olarak burjuva devrimi olmadığı düşüncesi hâkimdi. Örneğin Muzaffer Erdost, bu bağlamda Kemalist devrimin küçük burjuvazi, işçi sınıfı ve köylülere dayandığını ileri sürmüştür.[11] Kemalizm, ideolojik bağlamda küçük burjuva radikalizmiydi. THKO ve THKP-C de benzer görüşlerle Kemalist devrimi küçük burjuva radikalizmi olarak tanımlamıştı. Bu okuma sonucunda yeni devletin sınıfsal karakteri ve tesis ettiği sınıfsal ilişkiler tartışılır hale gelmişti. Ulusal demokratik devrim ise Kemalistlerin "küçük burjuva kararsızlığı" nedeniyle farklı siyasal uçlara savrulmuş ve devrim tam olarak başarılamamıştı.[12] Bunun karşısında ise "karşı-devrim" dönemini Belli 1942 yılından başlatıyordu: Yabancı sermayeye taviz verilmesi, ABD ile ilişkilerin başlatılması, karşı-devrim süreci olarak değerlendiriliyordu. Diğer hareketler de DP'nin iktidara geçmesini "karşı-devrim" süreci olarak adlandırıyorlardı. Bir tek TİP bunu tam tersine demokratik devrim sürecinin çok partili demokrasiye evrilerek bir adım daha gelişmesi olarak değerlendirmişti.

---

10 Örneğin bkz. Muzaffer Erdost, Ali Kaymak, *Devrimimizin Bugünkü Sorunları Üzerine*, Yurtsever Yayınları, 1970, s. 14.

11 *A.g.e.*, s. 16.

12 MDD'nin Kemalist önderlik tarafından tam olarak gerçekleştirilememesi farklı nedenlere bağlanmıştır. Avcıoğlu köylülerden toprak talebi olmadığı için ve rejim büyük toprak sahiplerine dayandığı için toprak reformunun yapılamadığını öne sürmüştür. Belli ve Erdost ise toprak reformunun yapılamamasını "Kürt sorunu" ile ilişkilendirirler. Kemalist önderlik özellikle feodal Kürt unsurlarını içerebilmek için feodal sistemi tasfiye etmemiştir. Erdost ve Kaymak, doğrudan Kürt halkından söz etmemekle beraber onları ima ettikleri açıkça belli olacak şekilde benzer fikirleri savunurlar. *A.g.e.*, s. 14.

Yeni Sovyet Tezleri ve Türkiye Solu

Sovyet teorisyenler 1956 yılı civarında ulusal kurtuluş mücadeleleri ve özellikle Ortadoğu ülkelerine ilişkin siyaset hakkındaki teorilerini radikal bir değerlendirmeden geçirdiler. 1960 yılında toplanan Moskova Komünist Partiler Konferansı, gelişmekte olan ülkeler için milli demokrasinin kurulması çağrısında bulundu. Bu hem sömürgeciliğe karşı mücadele ama aynı zamanda diktatoryal ve despotik rejimlere karşı da muhalefet anlamına geliyordu.[13] Halklar geniş demokratik haklara ve özgürlüğe kavuşmalı, özellikle siyasi partiler ve sivil toplum örgütleri kurulması için çalışmalı ve hükümete iştirak etmek için çaba gösterilmeliydi. Azgelişmişliği yenebilmek ve toplumun hayat standardını geliştirmek için Üçüncü Dünya ülkelerine kapitalist olmayan yol öneriliyordu. Yani bağımsız Üçüncü Dünya, Batı emperyalizmine karşı durarak kapitalizm aşamasından geçmeden sosyalizme erişebilirdi. Bunun için toprak reformu ve demokratikleşme gerekiyordu. Kruşçev kongrede yaptığı konuşmasında ulusal kurtuluş hareketleri ile sosyalizm arasındaki yakın ilişkilere işaret etmişti. Milli demokrasi sosyalizme geçiş aşaması olarak tanımlanmıştı. Toplam 81 komünist partinin (özellikle Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinin komünist partilerinin) katıldığı konferansta, sosyalist ve kapitalist ülkeler arasında barış içinde bir arada var olma imkânlarından söz edilmişti. Özellikle Üçüncü Dünya ülkeleri için tarafsız kalmak, ulusal kurtuluş ve sosyalizm mücadelesini barışçıl yöntemlerle gerçekleştirmek, meşru bir yol olarak tanınmıştı ve bu önemli bir yenilikti. Ayrıca milli kurtuluş mücadelesi içinde milli cephenin ilerici rolü de vurgulanmıştı. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 22. Kongresi'nde kabul edilen programda da ulusal kurtuluş hareketlerinin ilericiliği kabul edilmişti. Marksist-Leninistler tarihsel olarak ezilen ülke milliyetçiliğinin haklılığı ile ezen ülke milliyetçiliği arasında derin bir fark gördüklerini belirtmişti.

Türkiye'deki sosyalist hareketlerin Sovyetler Birliği tarafından 1960'lı yıllarda geliştirilen sosyalizme geçiş tezlerinden etkilendikleri açıktır. Ortadoğu ülkelerindeki değişimle beraber yeni Sovyet tezlerinin ortaya atılmasıyla 27 Mayıs askerî müdahalesi aynı dönemlere denk düşünce ve bu müdahalenin Amerikan yanlısı bir hükümeti devirdiği algısı yaygınlaşınca, yeni tezlerin Türkiye'deki gelişmelere de cevap verdiği izlenimi doğmuştu. Daha önceki bölümlerde açıkladığımız gibi, örneğin *Devrim* gazetesinde yer alan ve milli demokrasiyi, kapitalist olmayan yoldan gelişme tezini sa-

13 Kruşçev özellikle Arap devletlerini sosyalizm ve komünizm arasındaki ilişkiyi doğru anlamaları ve antikomünizm politikası izleyerek emperyalizmin tuzağına düşmemeleri konusunda uyarmıştı. Abdel Moghny Said, *Arab Socialism*, Barnes and Noble, 1972, s. 72.

vunan söylemler Sovyetler'deki bu yeni tezlerden türetilmişti. Ayrıca kendi stratejilerinin başarıya ulaşması için bir ihtilal sonrasında tarafsız kalma kararında olsalar bile Sovyet desteğinin önemli olduğunu düşünmüş olmaları da muhtemeldir.

TİP diğer gruplardan farklı olarak Türkiye'nin burjuva demokratik devrim aşamasını büyük oranda tamamladığını ve genç subayların 1960'daki müdahalesiyle de demokrasinin güvenceye alındığını ileri sürmüştü. Yeni demokratik haklar getiren anayasayla parlamenter sistemin varlığı korunduğu sürece, güçlenmeye başlayan işçi sınıfı ve yoksul kitleler parti programında da dile getirildiği gibi daha köklü reformlar için mekanizmalar oluşturabilirlerdi. TİP'e göre demokrasi, işçi sınıfının ve emekçilerin çıkarlarını korumaktaydı ve bunların geliştirilmesini örgütlenmeye olanak verdiği ölçüde sağlayabilirdi. Halk sonuçta doğrudan yönetime katılmakta ya da temsilcileri aracılığıyla taleplerini iletmekte ve bunları zorlayabilmekteydi. Bu nedenle TİP'e göre Türkiye'deki demokrasi sadece halk kitlelerini kandırmak ve statükonun devamını sağlamak için ortaya konmuş bir oyundan ibaret değildi. Demokrasi tam istenen ölçüde gelişmemiş olsa bile yine de emekçi kitlelerin haklarının savunulması için önemli bir araçtı. Hatta TİP sosyalizme tamamen demokratik yollardan, seçimle geçilebileceğini de on yıl boyunca savundu. Zaten diğer sosyalist kesimlerden –özellikle MDD hareketinden ve devrimci gençlerden– TİP'e yöneltilen en büyük eleştiri, parlamenter demokrasiyi sosyalizme geçişte tek geçerli yol saymasıydı. Diğer sosyalistler bunu hem gerçekçi bulmamış hem de TİP'i "oportünist" ve "pasifist" bir parti olarak nitelendirmişlerdi. Aslında TİP içinde Behice Boran gibi daha ortodoks Marksist-Leninistlerin "ihtilalci" yolları dışlamadığı, ama bunu açık olarak ilan etmediği söylenebilir. Fakat Mehmet Ali Aybar açısından demokrasi içerisinde sosyalizme ilerleme dışında bir yolun kabul edilmediği rahatlıkla söylenebilir.

Aslında TİP'in önerdiği program Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Üçüncü Dünya ülkeleri için önerdiği programla bağdaşıyordu. Parti de kendi programında kapitalist olmayan yoldan kalkınmayı önermişti. TİP doğrudan Moskova'ya bağlı veya ondan emir alan bir parti değildi fakat parti programının Aybar, Boran ve Aren, Sargın gibi, bir kısmı eski TKP'li veya TKP'ye yakın kişilerce yazıldığı da hatırlanmalıdır. Bu liderlerin TKP Dış Büro'yu ve Sovyetler'deki yeni gelişmeleri takip etmediğini düşünmek saflık olacaktır. Parti programı, özelikle kapitalist olmayan yol tezi, böyle bir etkilenmeye işaret eder. Demokratik hakların yaygınlaşmasını, özgürlüklerin geliştirilmesini sağlamak da TİP'in temel hedeflerine uygundur ve yine Sovyetler tarafından Üçüncü Dünya ülkeleri için geliştirilen programla örtüşür. Ayrıca TİP içinde askerî darbelere karşı ciddi bir parti içi muhalefet

olduğu da unutulmamalıdır. Sovyetler Birliği de otoriter askerî cuntaların iktidarda olduğu Üçüncü Dünya ülkelerine karşı tavrını 1960'lı yıllarda biraz değiştirmiş, özellikle Mısır'ı komünistler ve işçi sınıfına karşı baskıcı tutumu nedeniyle eleştirmiş ve despot rejimlere karşı sert uyarılarda bulunmuştu. Bu durumda TİP'in de özellikle askerî rejimlerin despotik yönlerini öne çıkaran ve Mısır gibi ülkelerde halka ve emekçilere yönelik baskıları (özellikle *Yön-Devrim* hareketine) hatırlatması, Sovyet görüşlerine aslında daha yakın bir tutuma işaret eder. Elbette bütün bunların nedeninin sadece Sovyetler'in aldığı tutum olduğu söylenemez; burada sadece bir örtüşme söz konusudur. Özellikle Aybar'da demokrasinin sosyalizme içkin görülmesi, sosyalizmin ancak özgürlük ve bağımsızlıkla beraber düşünülmesi gerektiği fikri, yaklaşık 1940'lı yıllardan itibaren mevcuttur. Üstelik Aybar'ın Sovyetler Birliği'ndeki rejimi onaylamadığını, onu otoriter ve baskıcı bulduğunu da hatırlamak gerekir.

Ömer Laçiner, TİP'in sosyalist devrim stratejisini askerî darbelere karşı ilkesel bir tutumdan ziyade Sovyetler Birliği'ndeki yeni tezlere bağlar. Laçiner'e göre İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği, ABD ile bir anlaşma yapmış ve Türkiye'nin ABD egemenliği altına girmesini kabul etmiştir.[14] Aybar haricinde diğer TİP önderleri bu durumu bildikleri için statükoyu fazla zorlamamışlar ya da bizzat Sovyetler Birliği tarafından bu antlaşmanın çiğnenmesi anlamına gelebilecek bir askerî darbeyi desteklememeleri konusunda uyarılmışlardır.

Laçiner, TİP'in askerî darbelere karşı ilkesel bir duruşu olmadığı yönündeki eleştirisinde kısmen haklıdır. TİP 27 Mayıs'a özellikle 1961 Anayasası'ndan dolayı karşı çıkmıyordu. Ancak askerî yönetimlerin en kötü demokrasilere bile yeğlenemeyeceğini belirtmişti. Fakat partinin yeni bir askerî darbeyi desteklememesini, hatta buna sert biçimde karşı çıkmasını sadece böyle bir ilişki içinde açıklamanın pek de uygun olmadığını düşünüyorum. Partinin varlığı bile bir askerî darbe planını boşa çıkarır; çünkü darbe durumunda partinin de dağıtılacağı ve etkisiz kalacağı açıktır. Ayrıca Aybar'ın 1940'lı yıllardan itibaren özgürlükçü bir sosyalizm modelini benimsediği bilinir. Hatta Çekoslovakya işgaline de bu nedenle –ve ulusların bağımsızlığına olan inancı nedeniyle– karşı çıkmıştır. Özellikle Aybar'ın genel yönelimleri ve tutumu göz önüne alındığında, askerî bir darbe üzerinden sosyalizme geçiş projesini desteklemesi pek de akla yatkın görünmez. Bu nedenle Laçiner de anlaşılır biçimde Aybar'ı dışarıda bırakır. Boran ise genellikle askerî darbelere ilkesel olarak değil, daha çok pratik sorunlar üzerinden karşı çıkmıştır ve burada bir bilim insanı titizliği görülmektedir. Boran daha önceki deneyimlere de işaret ederek askerî darbelerden başarılı ve istikrarlı

14 Laçiner, "Ordu ve Sosyalizm", s. 342.

bir sivil-asker dayanışması çıkması ve bunun halkçı nitelikte olması olanağını pek mümkün görmez. Askerin silah ve zor kullanma ayrıcalığı, burada en önemli noktadır. Üstelik Sovyetler'de geliştirilen "milli demokrasi" söylemi ona göre daha geri siyasi çizgide olan Ortadoğu veya Afrika ülkeleri için uygun olabilir ama Türkiye için kesinlikle uygun değildir. Ancak 1970'lere doğru olan yazılarında Boran da bürokrasi üzerine yazılarında eskisine göre daha ılımlı bir tavır sergiler.

Aslında yeni Sovyet tezlerinde öne sürülen, barışçıl yollardan sosyalizme geçilebileceği fikri, hem de geçiş aşamalarında komünistler dışındaki güçlerin (ordu dahil olmak üzere ve belki de özellikle ordu) de öncü olabileceği görüşü, Marksist-Leninist tezlerle çelişmektedir. Fakat Türkiye'deki sosyalist hareket, özellikle TKP, Stalinist gelenekten geldiği ve bu gelenek de Türkiye'deki devrim aşamasını henüz demokratik devrim olarak tanımladığı için Kemalistlerle ittifak kurulabileceği, hatta Kurtuluş Savaşı sırasında olduğu gibi onların öncülüğünün kabul edilebileceği yönündeki tarihsel tutum anlaşılabilmektedir. Türkiye'deki konjonktürel gelişmeler uluslararası dengelerle birlikte ele alındığında orduyu vurucu güç olarak kullanmak bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. TİP için ise parlamenter demokrasinin yeğlenmesi burada çok etkin olamayacağı belli olan eski TKP geleneğinden koparak yeni bir başlangıç yapma fırsatı anlamına gelmiştir. Sovyetler'e bağlı olan TKP Dış Büro, önce TİP'i eleştirmiş sonra ise desteklemiştir.[15]

Sosyalist Devrim Stratejisi ve Devrimde Öncülük Sorunsalı

TİP'in mevcut parlamenter demokrasiyi zorlayarak demokratik yöntemlerle orduyu veya demokrasi dışı bir unsuru dahil etmeden sosyalizme süreç içerisinde geçme stratejisi "sosyalist devrim" stratejisi olarak adlandırılır. Aslında Türkiye'deki sosyalist geleneğin dışında kalan bir değerlendirmedir bu. Yukarıda da tekrarladığımız gibi Türkiye'deki devrim aşaması hep demokratik devrim aşaması olarak belirlenmiştir. Sosyalist devrim stratejisi daha çok askerî darbe üzerinden aşamalı olarak sosyalizme geçmeyi planlayan grubun

15 TKP bu dönemde "aşamalı devrim" ve "milli cephe" tezlerine yakındı ve bu durumda TİP'i değil MDD'yi desteklemesi gerekirdi. Bu çelişkili durumun bir açıklaması TKP Genel Sekreteri Zeki Baştımar ile MDD hareketinin lideri Mihri Belli arasında 1951 tevkifatından kalma sürtüşmeler ve kopmalarla ilgilidir. TKP bu dönemde MDD hareketine çok ağır suçlamalar getirmiştir. Eski TKP'li Erdal ise, Belli'nin yurt içinde bir TKP örgütlemeye çalışmasına karşı olan TKP Dış Büro'nun bunu engellemeye çalıştığını öne sürmüştür. TKP Dış Büro asıl olarak TİP'i, yönetimindeki "parti komitesi" üzerinden denetim altında tutuyordu ve onu yasal, sosyalist, antiemperyalist hareket olarak yığınsallaştırmaya çalışıyordu. Şener, *a.g.e.*, s. 69.

tezine karşı türetilmiştir. TİP önderliği bu stratejiyi reddederek sosyalizmin bütün emekçilerin katılımıyla aşağıdan yukarıya inşa edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bu nedenle, "Sosyalist devrim mi, milli demokratik devrim mi?" tartışması daha çok değişimin nasıl olacağına, hangi kesimlerin öncülüğü ya da etkinliği altında olacağına ve özellikle de askerlerin devrimdeki rolüne ilişkin bir tartışmadır. Farklılık, devrimin içeriği veya özünden çok değişimin yöntemi ve stratejisi üzerinedir.

TİP'in neden sosyalist devrim stratejisini ve söylemini benimsediğine ilişkin çok tartışma ve değerlendirme yapılmıştır. Yalçın Küçük, MDD stratejisi ortaya atıldığı için mi SD stratejisi benimsendi, yoksa tam tersine, SD stratejisi yüzünden mi Belli hareketi mevcut aşamanın demokratik devrim olduğunu hatırlatma gereği duydu konusunu tartışırken,[16] Metin Çulhaoğlu tam tersini iddia eder. Bu konuda Metin Çulhaoğlu'nun yorumunu desteklediğimi belirtmek isterim: SD programı aslında MDD stratejisine ve onun işçi sınıfı ve partisi öncülüğü dışında başka etkin kesimlere –özellikle de orduya– öncelik vermesine bir yanıt niteliğinde ortaya çıkmıştır.[17] Mihri Belli ve Doğan Avcıoğlu *Yön* sayfalarında görüşlerini daha 1962 yılında belli etmeye başlamışlardır. TİP'in ilk programı ise içerik bakımından MDD programı ile (asgari programla) tamamen örtüşür. TİP 1962 yılından itibaren özellikle Boran'ın yazıları ile aydınların ve askerin öncülüğünde özellikle bir darbe aracılığıyla sosyalizme geçiş planına "Sosyalizme giden kestirme bir yol yoktur" görüşünü benimseyerek karşı çıkar. MDD söyleminin özellikle 1965 yılından sonra daha da sertleşmeye başladığı ve partide de etkin olmaya başladığı dönemde TİP, SD stratejisini savunmaya başlar. TİP'in birdenbire ve seçimlerle iktidara gelir gelmez sosyalist devrimi önermediği göz önüne alınırsa, aradaki farklılığın devrimci özneler ve strateji-taktik konusunda olduğu açıktır. Yoksa TİP'in de öncelikli amacı feodal kalıntıları silmek ve özellikle NATO'dan çıkarak Türkiye'nin tam bağımsızlığını sağlamaktı. Başka bir değerlendirme de TİP'in SD'yi sadece TKP Dış Büro'nun Genel Sekreteri Zeki Baştımar'la Mihri Belli arasındaki liderlik savaşında Baştımar tarafını desteklediği için ve dolayısıyla Belli'ye karşı çıkmak amacıyla ortaya attığı görüşüdür. Yani bu yoruma göre TİP aslında TKP içerisindeki bir iktidar mücadelesi nedeniyle sosyalist devrim programını benimsemiştir. Baştımar'ın bazı TİP önderleriyle; Aybar, Boran ve Sargın ile geçmişteki yakınlıkları bilinmektedir. TİP önderlerinin, partinin Belli'nin egemenliği altına girmesini engellemeye çalıştıkları açıktır.[18] Fakat bu stratejiyi sa-

16 Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler-3*, Tekin Yayınları, İstanbul, 1986, s. 281.

17 Metin Çulhaoğlu, "Demokrasi Sorunu ve Nihai Hedef Üzerine", *Sosyalist Devrim Teorisi*, Kayhan Matbaası, 2005, s. 88.

18 Sargın ile görüşme, 30 Kasım 2006, İstanbul. Sargın TKP Dış Büro ile herhangi bir ilişki kurul-

dece TKP liderliği ya da Belli'ye karşı mücadelede kullanılan bir araç olarak ele almak mümkün görünmüyor. Boran henüz Belli'nin görüşlerini açıkça dile getirmesinden önce de kestirme yollara karşı çıkmıştır. Boran'ın belki Belli'nin de görüşlerinden haberdar olduğu düşünülse bile TKP 1960'lı yılların ortasına kadar sosyalist değil milli demokratik devrim stratejisini savunmuştur. Belli MDD stratejisi ile Türkiye'deki sosyalistler, özellikle de gençler üzerinde bir ağırlık kazanmaya başlayınca TKP Dış Büro MDD'ye sert biçimde karşı tavır almıştır. TİP'in sadece TKP içi mücadelede taraf olmak suretiyle SD stratejisini savunduğunu iddia etmek fazlaca dar bir değerlendirme olacaktır.

TİP'in kuruluş felsefesinden, çok tartışma yaratan iç tüzük maddelerine kadar emekçilerin etkinliğini artırmayı hedeflediği –kimi eksikliklerine veya hatalarına rağmen– görülür. Ayrıca TİP yasal bir parti olarak kalmayı açıkça hedeflediği için özellikle TKP'den uzak durmayı, sokak siyasetine karışmamayı tercih etmiştir. Partinin Genel Sekreteri ve TKP'ye en yakın isimlerden biri olan Nihat Sargın, iki parti arasında sessiz bir anlaşma olduğunu, ikisinin de birbirlerinin bağımsızlığına saygı gösterme kararı aldığını ve hedeflerinin de birbirinden farklı olduğunu vurgulamıştır. TİP demokratik hak ve özgürlüklerin genişletilmesine ve emekçilerin –sendikalar üzerinden de olsa– temsiline önem verir. TKP Dış Büro, TİP'i 1960'lı yılların yarısına kadar çok ciddiye almaz, ancak Belli muhalefeti ortaya çıktıktan sonra partiyi biraz daha savunur hale gelir.

TİP'in zayıflamasında onu Marksist söylem üzerinden eleştiren MDD hareketinin rolü büyüktür. TİP eleştirilere gereği gibi yanıt verememiş, ancak geç bir vakitte, 1960'lı yılların sonunda, ciddi kuramsal bir süreli yayın olan *Emek*'i çıkardığında on yılın tartışmalarına derli toplu yanıtlar oluşturabilmiştir. Fakat partinin işçi sınıfı öncülüğü tezinin de, demokratik yollarla sosyalizme geçilebileceği görüşünün de dönemin sosyalistlerince benimsenmediğini hatırlatalım. MDD hareketi öncelikle daha kesin olarak işçi sınıfının henüz MDD'yi yönlendirmek için yeterince örgütlü ve bilinçli olmadığı tespitinden yola çıkarak öncülüğü asker-sivil aydın zümreye verir. Fakat daha sonra giderek "işçi-köylü ittifakının öncülüğünü" savunmaya başlar ve 1970 yılı civarında da bunu daha net biçimde ifade etmeye doğru evrilir. Aslında Türkiye'de 1960'lı yılların sosyalist hareketleri için şu rahatlıkla söylenebilir: Sol hareketin parçalanması, hareketleri birbirleriyle rekabete sokarak daha radikal bir tutum almaya zorlamıştır. TİP, demokratik devrim programına sahip olduğu halde *Yön* ve MDD'nin etkisiyle sosyalist dev-

---

madığını, parti ile bağlantı olmadığını, hatta TKP ile aralarında birbirleriyle ilişkiye geçmemek konusunda sanki sessiz bir antlaşma yapılmış olduğunu açıkladı. Sargın'a göre MDD hareketinin partiyi ele geçirme planı vardı.

rim stratejisini benimserken, MDD hareketi de örneğin önceleri işçi sınıfının öncülüğünü reddederken (içindeki devrimci gençlerin de etkisiyle) giderek bunu savunmaya başlamıştır.

Ordu, Devlet ve Kapitalizm

Ordu konusuna yoğunlaşırsak, Türkiye'de ordunun siyasetteki rolü üzerine görüş ve tutumların kaynağı Marksist anlayışa göre "atipik" bir burjuva devriminin gerçekleştirilmiş olmasında yatar. Cumhuriyet rejimine geçişte Marksist literatürde "milli demokratik devrim" olarak tanımlanan bir burjuva demokratik devrimin gerçekleştiği saptaması yapılır. Fakat burjuva devrimlerinde olması gerektiği düşünülen bazı gelişmelerin noksanlığı, toprak reformunun yapılmaması dolayısıyla feodal bağların çözülmemiş olması, milli burjuvazinin zayıflığı ya da noksanlığı, bu devrimin tam bir burjuva demokratik devrim olmadığını gösterir. Bu da devletin niteliği ve buna bağlı olarak ordunun niteliği üzerine bir tartışma başlatır. Ayrıca yarım ve noksan da olsa ordunun liderliğinde bir ulusal kurtuluş mücadelesi ve bir burjuva devrimi deneyimi yaşanmış olduğu algısı bu kafa karışıklığını daha da arttırır.

Aslında bütün gruplar Cumhuriyet kurulduğunda bir devlet kapitalizminin de kurulduğunu kabul ederler. Üstelik sosyalistler devlet kapitalizmiyle beraber bir bürokratik burjuvaziden söz etmiş fakat bununla burjuvazi arasındaki bağların ve bunun siyasi sonuçlarının üzerinde yeterli ölçüde durmamışlardır. Burada ordunun bir devlet aygıtı, örgütü ve fonksiyonu olarak değil de sınıflar-üstü ve özerk bir aygıt olarak ele alınması da etkilidir. Bu Türkiye'ye özgü bir durum olarak değerlendirilir. Olağan koşullarda burjuvazi devlet ve onun organlarına –orduya da– hâkimken Türkiye'de zayıf durumda oluşması nedeniyle ordu özerk bir kimlik kazanmıştır.

Bu tartışmalarla beraber ordunun görece özerkliği, neredeyse tüm hareketlerin üzerinde uzlaştığı bir konu olmuştur. Genellikle bu durum Osmanlı'nın devlet ve toplum yapısından kalma bir alışkanlıkla açıklanır; Kemalist devrimle beraber önderlik yine asker ve sivil bürokrasiye geçmiştir ve egemenlik diğer toplumsal sınıflarla paylaşılmıştır. Ordu ve sivil bürokrasi kendilerini tam olarak egemenliği altına almak isteyen burjuvaziye karşı bir sınıf savaşı vermektedir veya en azından bir güç mücadelesi içindedir. Bu saptamalardan birbirine karşıt iki düşünce ve iki siyasi tutum önerisi doğmuştur: Bunlardan biri (*Yön-Devrim*, MDD, kısmen Kıvılcımlı tarafından paylaşılan tutum) bu egemenlik savaşı içinde ordu ile beraber toplumun diğer egemen kesimlerine (komprador burjuvazi ve feodal kalıntılara) karşı bir ittifak

yapmaktı. Bu ittifakla en azından "demokratik devrim" aşamasını ordu ve sivil bürokrasiyle beraber yürütmek amaçlanıyordu. Buna karşıt görüş ise aynı egemenlik mücadelesinin aslında "egemen sınıflar" içinde gerçekleşmesinden yola çıkarak buna karşı diğer tüm ezilen sınıflarla ittifak yapmaktı. Ordu eğer egemen güçler arasında yer alıyorsa, sonuçta halk bunun karşısında yer alırdı ve sosyalistlerin de bu cephede yer alması gerekirdi. Bu görüşü özellikle TİP içerisinden bir grup; Aybar, Küçükömer ve Divitçioğlu savunuyordu. Küçükömer özellikle burada daha da açık davranmış ve sosyalistlerin ordunun karşısında yer aldığı "İslâmcı Doğu Cephesi" adını verdiği Müslüman halk kesimleriyle ittifak yapılmasını önermişti. TİP'in ordu içindeki gelişmeleri, özellikle de OYAK'ın ordunun burjuvalaşmasına yaptığı etkileri de göz önüne alarak yeni bir parti programı oluşturması gerektiğini savunmuştu. Sonuç olarak bu kesimler burada iki öncelikten birini stratejilerinde ön plana almışlardı: "milli" ve "ilerici" olmak veya ezilen tüm sınıf ve kesimlerle beraber "halkçı" olmak. Milli ve ilerici olmayı ittifak oluşturmak için esas kıstas sayanlar, orduyla ittifakı savunurken, halkçı olmayı, halkın yanında, ezilen kesimin arasında olmayı ön plana alan azınlık ise orduyu karşı tutum almak gerektiğini savunuyordu.

Aslında 1960'lı yıllarda sol hareketlerin ordunun siyasal rolüne dair saptamaları ve buna ilişkin strateji oluşturmaya çalışmaları sırasında yaşanan tartışmalar, sol içinde görece özgün bir yaklaşımı da beraberinde getirdi. On yıl boyunca sol içinde en yoğun teorik tartışmalar bu konu üzerinden yürütüldü. Ordunun rolünü belirleyebilmek için Türkiye'nin tarihi, toplumsal yapısı, bu yapının farklı yönleri, sınıflararası ilişkiler, uluslararası ilişkiler vb. konularda ciddi incelemeler yapıldı, tartışmalar yürütüldü. Bu tartışmalara üniversite bünyesinden aydınlar da katıldı ve Türkiye'de devlet, sınıflar, toplum, cemaatlerin ve dinî grupların ağırlığı, İslâm, sosyalizm ve Üçüncü Dünya ülkeleri, Kürt sorunu, feodalite, sanayileşmenin niteliği, Türkiye'de ekonomi düzeni gibi pek çok konuda güncel araştırmalarla da desteklenen yoğun bir tartışma yürütüldü. Hatta bu tartışmaların açılmış olması, özelllikle 1970'li yıllarda toplum bilimleri alanlarında farklı çalışmalara zemin hazırladı.

1960'lı yılları göz önüne aldığımızda sosyalist hareketlerin Türkiye'de güçlü ve bağımsız, siyasi ve ideolojik bir güç olarak ortaya çıkma fırsatını kaçırdığını söyleyebiliriz. Ulus-devlet paradigmasına, egemen Kemalist söyleme veya burjuva ideolojisine alternatif sunan güçlü ve özerk bir siyaset görmek pek mümkün olmamıştır. Mevcut parlamenter sistemin işleyişini eleştiren ve onun yetersizliklerini göz önüne seren akımlar aynı zamanda Kemalist ideolojinin modernleşmeci ve pozitivist yaklaşımlarını benimsemiş ve işçi sınıfına dayanan sosyalist devrime uzak durmuşlardır. İşçi sınıfından ya-

na tavır alanlar ise örgütlenme konusunda yeterince etkili olamamıştır. Devrimci bir tutum en basit ifadeyle alternatif toplumsal ve siyasi kodlar oluşturmakla ilişkilidir. Türkiye'de sosyalist hareketin en güçlü olduğu dönemde bunu oluşturmakta başarılı olamadığı söylenebilir.

1960'lı yıllar sol için büyük bir travma ile sona ermişti. 1970'lı yıllar bu anlamda büyük bir kopuş dönemi oldu. Özellikle devrimci gençler hem devleti karşılarına aldı hem de belli ölçülerde Kemalizmden koptular. Ordu hakkındaki görüşlerin asıl olarak 12 Mart'la beraber değiştiğini söyleyebiliriz; zira bu tarihten sonra ordu bünyesindeki devrimci kesimler tasfiye edildi. 15-16 Haziran işçi direnişive özellikle de 12 Mart muhtırasının sol parti ve akımlarla aydınlara karşı cephe alarak onları yok etme politikasını benimsemesi bu kopuşun önemli etkenleri arasında sayılabilir. Bu durum 1980 darbesi ile daha da derinleşmiştir. 12 Mart ve 12 Eylül deneyimlerine karşın hâlâ günümüzde ordunun özellikle ilerici bir toplumsal rolü olduğuna ve İslâmi hareketlere karşı bekçilik görevini yürüttüğüne inanan kimi solcu aydınlar, hareketler ve partiler bulunuyor. Türkiye'de ordunun rolü üzerine tartışmanın bittiğini söylemek güç. Günümüzde çoğu sol hareket orduyu siyasetin dışında görürken özellikle 28 Şubat sürecinde farklı fikirlerin ortaya atıldığını da unutmamak gerekir. 1971 ve 1980 askerî darbelerinin en büyük kurbanı olan sosyalizmin ülkede kökü neredeyse kazınmıştır. Fakat sol hareketlerin özellikle 1971 muhtırasını destekler bir görüntü vermesini de eleştirel olarak ele almak gerekir. Sonuçta ordunun siyasal rolünün meşrulaştırılmasında 1960'lı yılların sosyalist hareketlerinin bir kısmının önemli rolü olmuştur. Sol içinde 12 Mart'ın hemen sonrasında başlayan eleştiriler 1970'li yıllarda daha da artmıştır ancak burada özeleştiri değil bir rakip hareketi eleştirme politikası izlenmiştir. Solun bir bölümün 1960'lı yıllarda askerî darbelere olumlu yaklaşmasında 1960'lı yılların ordu-siyaset ilişkisi ile dönemin Soğuk Savaş koşulları ve bu sırada oluşturulan yeni tezlerin doğrudan ilgisi vardır. Ancak solun bunların dışında askerî darbelere, subaylara olumlu bakışının altında başka paradigmalar olup olmadığı sol tarafından yeterince sorgulandı mı bunu söylemek güçtür.

SÖZLÜ GÖRÜŞMELER
Mihri Belli ile görüşme, 17 Mayıs 2006, İstanbul.
Ertuğrul Kürkçü ile görüşme, 18 Mayıs 2006, İstanbul.
Nihat Sargın ile görüşme, 30 Kasım 2006, İstanbul.
Mehmet Emin Yıldırım ile görüşme, 19 Mart 2007, Leiden.
Zülfikar Özdoğan ile görüşme, 20 Mart 2007, Amsterdam.
Ruhi Koç ile görüşme, 16 Nisan 2007, Ankara.
Ömer Laçiner ile görüşme, 7 Ekim 2007, İstanbul.
Bozkurt Nuhoğlu ile görüşme, 20 Ekim 2007, İstanbul.
Suat Şükrü Kundakçı ile görüşme, 3 Kasım 2007, İstanbul.
Mustafa Yalçıner ile görüşme, İstanbul.

ÖZEL ARŞİVLER

Kemal Sülker Arşivi
"TİP 3. Büyük Kongre Kararları", IISG, Kutu No:591-630, Dosya 596, s. 2.

Hikmet Kıvılcımlı Arşivi
"Türkiye'de Antiemperyalist Savaş Kime Karşı Kimlerle Olmalıdır?", 23 Mayıs 1967, IISG, kutu 233-245, Dosya 236.
"Kıvılcımlı'nın Mektupları", 10 Mayıs 1971, kutu 100, IISG, s. 9.
"Kıvılcımlı'nın Mektupları", 13 Mayıs 1971, kutu 100, IISG, s. 28.
"Kıvılcımlı'nın Mektupları", 21 Mayıs 1971, kutu 100, IISG, s. 28.
"Kıvılcımlı'nın Mektupları", 21 Mayıs 1971, kutu 100, IISG, s. 34.

KİTAPLAR

Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980*, çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 2. baskı, 1996.

Ahmad, Feroz & Ahmad Turgay, Bedia, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976.

Akbulut, Erden (der.). *İşçi-Demokrasi Hareketi ve TİP (1963-1965 TKP Belgelerinde)*, TÜSTAV, İstanbul, 2003.

Akyaz, Doğan, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi: Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Alatlı, Ertuğrul, *Belgeleriyle 9 Mart 1971 "Antiparlamentarist-Baasçı" Darbe Girişimi (Yorumsuz)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.

Alpat, İnönü, *Popüler Türk Solu Sözlüğü*, Mayıs Yayınları, Ankara, 1998.

Altuğ, Kurtul, *12 Mart ve Nihat Erim Olayı*, Yedigün Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 1973.

Anouar, Abdel-Malek, *Egypt: Military Society, The Army Regime, The Left, and Social Change Under Nasser*, Random House, New York, 1968.

Arcayürek, Cüneyt, *Darbeler ve Gizli Servisler*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1989.

Aren, Sadun, *Tip Olayı, 1961-1971*, Cem Yayınları, İstanbul, 1993.

— *Puslu Camın Arkasından*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2. Baskı, 2006.

Atılgan, Gökhan, *Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön-Devrim Hareketi*, TÜSTAV, İstanbul, 2002.

Avcıoğlu, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni. Dün-Bugün-Yarın*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969.

— *Devrim Üzerine*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1971.

— *Devrim ve Demokrasi Üzerine*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1980.

Aybar, Mehmet Ali, *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1968.

— *Türkiye'de İşçi Partisi Tarihi*, cilt 1, BDS Yayınları, İstanbul, 1988.

— *Marksizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Aydemir, Talat, *Talat Aydemir'in Hatıraları*, May Matbaası, İstanbul, 1968.

Aydınoğlu, Ergun, *Türk Solu: Eleştirel Bir Tarih Denemesi: 1960-1971*, Belge Yayınları, İstanbul, 1992.

Aytemur, Nuran, "The Turkish Left and Nationalism: The Case of Yön", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ankara, 2000.

Başkaya, Fikret, *Paradigmanın İflası: Resmî İdeolojinin Eleştirisine Giriş*, Doz Yayınları, İstanbul, (2. Baskı), 1991.

Batur, Muhsin, *Anılar ve Görüşler: Üç Dönemin Perde Arkası*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985.

Baykam, Bedri (der.), *68'li Yıllar/Eylemciler*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998.

— *68'li Yıllar/Tanıklar*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.

Belge, Murat, *Sosyalizm Türkiye ve Gelecek*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1989.

Belli, Mihri, *Yazılar 1965-1970*, Sol Yayınları, Ankara, 1970.

— *Milli Demokratik Devrim*, Yurtsever Yayınları, 1972.

— *TKP'nin Tarihsel Konumu*, Emekçi Yayınları, İstanbul, 1976.

— *İnsanlar Tanıdım: Mihri Belli'nin Anıları*, Doğan Kitap, İstanbul, 3. Baskı, 2000.

Birand, Mehmet Ali & Dündar, Can & Çaplı, Bülent, *12 Mart*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1994.

Birand, Mehmet Ali, *Emret Komutanım*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1986.

— *The General's Coup in Turkey: an Inside Story of 12 September 1980*, Brassey's Defence Publishers, Londra, 1987.

Bora, Tanıl (der.), *Yeni Bir Sol Tahayyül için*, Birikim Yayınları, İstanbul, 2000.

Boran, Behice, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, Gün Yayınları, İstanbul, 1968.

Bottomore, Tom (ed.), *A Dictionary of Marxist Thought*, Blackwell Publishers, Oxford, 1983.

Cemal, Hasan, *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, Doğan Kitap, İstanbul, 1998.

Cizre, Ümit, *AP-Ordu İlişkileri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.

Claudin, Fernando, *The Communist Movement: From Comintern to Cominform*, Penguin, Londra, 1975.

Çandar, Tuba, *Murat Belge: Bir Hayat*, Doğan Kitap, İstanbul, 2007.

Çayan, Mahir, *Toplu Yazılar*, Devrimci Yol, Ankara, 1978.

Çetiner, Zihni, *Ölümü Paylaştılar Ama: Bir İhtilalcinin Anıları*, Büke Yayınları, İstanbul, 2003.

Çulhaoğlu, Metin, *Binyıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu*, YGS Yayınları, İstanbul. 2002.

Divitçioğlu, Sencer, *Asya Tipi Üretim Tarzı ve Azgelişmiş Ülkeler*. Elif Yayınları, İstanbul, 1966.

Doğan, Zafer, *Türkiyeli Bir Sosyalist: Mehmet Ali Aybar*, Belge Yayınları, İstanbul, 2005.

Eliçin, Emin Türk, *Kemalist Devrimin İdeolojisi*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1986.

Erdost, Muzaffer, *Türkiye Sosyalizmi ve Sosyalizm*, Sol Yayınları, Ankara, 1969.

Erdost, Muzaffer & Kaymak, Ali *Devrimimizin Bugünkü Sorunları Üzerine*, Yurtsever Yayınları, 1971.

Erkanlı, Orhan, *Anılar... Sorunlar... Sorumlular*, Baha Matbaası, İstanbul, 1972.

Feyizoğlu, Turhan, *Fikir Kulüpleri Federasyonu: Demokrasi Mücadelesinde Sosyalist Bir Öğrenci Hareketi*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2002.

— *Mahir: On'ların Öyküsü*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 7. Baskı, 2003.

— *Fırtınalı Yılların Gençlik Liderleri Konuşuyor*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Finer, Samuel E., *The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics*, Pall Mall Press, Londra ve Dunhow, 1962.

Frey, Frederick W., *The Turkish Political Elite*, MIT Press, Cambridge, 1965.

Gökay, Bülent, *Soviet Eastern Policy and Turkey, 1920-1991: Soviet Foreign Policy, Turkey and Communism*, Routledge, New York, 2006.

Gülalp, Haldun, *Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri*, Yurt Yayınları, Ankara, 1987.

Gürkan, Celil, *12 Mart'a Beş Kala*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986.

Hale, William, *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Hil Yayınları, İstanbul, 1996.

Harris, George S., *The Origins of Communism in Turkey*, Hoover Institution, Stanford, 1967.

Hobsbawm, Eric J., *The Age of Extremes – A History of the World 1914-1991*, Vintage Books, Londra, 1996 [*Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991. Aşırılıklar Çağı*, çev. Yusuf Alogan, Everest Yayınları, 2006].

Huntington, Samuel P., *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*, Harvard University Press, Massachusetts, 1957 [*Asker ve Devlet. Sivil - Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyasası*, çev. K. Uğur Kızılaslan, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2006].

— *Changing Patterns of Military Politics*, Free Press, New York, 1962.

Hüsnü, Şefik, *Yazı ve Konuşmalar*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1995.

— *Türkiye'de Sosyal Sınıflar*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1997.

Ilıcak, Nazlı, *12 Mart Cuntaları: Demokrasinin Sırtındaki Hançer*, Timaş, İstanbul, 2001.

Ismael, Tareq Y., *The Communist Movement in the Arab World*, Routledge, Curzon, 2005.

İleri, Rasih Nuri, *Mihri Belli Olayı I, MDD-Yön tartışmaları. Sosyalist Aydınlık Davası*, Anadolu Yayınları, İstanbul, 1976.

İnsel, Ahmet, *Solu Yeniden Tanımlamak*, Birikim Yayınları, İstanbul, 2000.

Kaçmazoğlu, H.Bayram, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1995.

Kayalı, Kurtuluş, *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

— *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Kaypakkaya, İbrahim, *Seçme Yazılar*, Altınçağ Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Keyder, Çağlar, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 1993.

Kıvılcımlı, Hikmet, *İkinci Kuvayimilliyeciliğimiz (MBK'ne İki Açık Mektup)*, Tarihsel Maddecilik Yayınları, İstanbul, 1965.

— *Anarşi Yok Büyük Derleniş*, Tarihsel Maddecilik Yayınları, İstanbul, 1970.

— *Uyanmak için Uyanmalı Uyanmak için Uyanmalı*, Tarihsel Maddecilik Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 1970.

— *Devrim Zorlaması-Demokratik Zortlama*, Tarihsel Maddecilik Yayınları, İstanbul, 1970.

— *Oportünizm Nedir*, Tarihsel Maddecilik Yayınları, İstanbul, 1970.

— *27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi*, Ant Yayınları, İstanbul, 1970.

— *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, cilt 1, Tarihsel Maddecilik Yayınları, İstanbul, Tekrar basım, 1974.

— *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, Tarih ve Devrim Yayınları, İstanbul, 1974.

— *Tarih Tezi*, Tarih ve Devrim Yayınları, İstanbul, Tekrar basım, 1974.

— *Dev-Genç Seminerleri*, Kıvılcım Yayınları, İstanbul, 1989.

Küçük, Yalçın, *Aydın Üzerine Tezler-1*, Tekin Yayınları, İstanbul, 1984.

— *Aydın Üzerine Tezler-2*, Tekin Yayınları, İstanbul, 1984.

— *Aydın Üzerine Tezler-3*, Tekin Yayınları, İstanbul, 1985.

— *Türkiye Üzerine Tezler-5*, Tekin Yayınları, İstanbul, 1990.

Küçükömer, İdris, *Düzenin Yabancılaşması*, Ant Yayınları, İstanbul, 1969.

— *İdris Küçükömer'le Türkiye Üstüne Tartışmalar*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994.

— *Yön ve Ant Yazıları: Cuntacılıktan Sivil Topluma*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994.

Landau, Jacob, *Radical Politics in Modern Turkey*, E.J.Brill, Leiden, 1974.

Lipovsky, Igor P., *The Socialist Movement in Turkey 1960-1980*, E.J.Brill, Leiden, 1992.

Madanoğlu Dosyası I, Töre-Devlet Yayınları, Ankara, 1973.

Milli Demokratik Devrim ve İçyüzü, Uyarı Yayınları, 1968/9.

Mumcu, Uğur, *Bir Uzun Yürüyüş*, Uğur Mumcu Vakfı Yayınları, Ankara, 20. Baskı, 1999

— *Aybar ile Söyleşi: Sosyalizm ve Bağımsızlık*, Uğur Mumcu Vakfı Yayınları, Ankara, 17. Baskı, 1996.

Nordlinger, E.A., *Soldiers in Politics: Military Coups and Governments*, Princeton Hall, New Jersey, 1977.

Nye, Roger Paul, "The Military in Turkish Politics 1960-1973", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Washington University, 1974.

Özbudun, Ergun, *The Role of the Military in Recent Turkish Politics*, Harvard University, Cambridge, 1966.

Özdemir, Hikmet, *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986.

Öztürk, Sırrı, *15-16 Haziran Direnişin Anıları*, Sorun Yayınları, İstanbul, 1976.

Sargın, Nihat, *TİP'li Yıllar (1961-1971), Anılar Belgeler*, cilt 1, Felis Yayınevi, İstanbul, 2001.

— *TİP'li Yıllar (1961-1971), Anılar Belgeler*, cilt 2, Felis Yayınevi, İstanbul, 2001.

Savran, Sungur, *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri*, Kardelen Yayınları, İstanbul, 1992.

Sertel, Yıldız, *Türkiye'de İlerici Akımlar ve Kalkınma Davamız*, Ant Yayınları, İstanbul, 1969.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, cilt 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988.

Tekeli, İlhan & İlkin, Selim, *Bir Cumhuriyet Öyküsü, Kadroculari ve Kadro'yu Anlamak*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, TÜSTAV, İstanbul, 2002.

Toker, Metin, *Solda ve Sağda Vuruşanlar*, Akis, Ankara, 1971.

Tunçay, Mete, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 3. Baskı, 1978.

— *Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler*, Belge Yayınları, İstanbul, 1982.

Türkiye İşçi Partisi Programı, Karınca Matbaası, İstanbul, 1964.

Türközü, Erdem, "Türkiye Solu ve Siyasal Kültür", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2001.

Ünlü, Barış, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Ünsal, Artun, *Umuttan Yalnızlığa: Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.

Üskül, Zafer, *Siyaset ve Asker*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997.

Ponomarev, B. N., *World Revolutionary Movement of the Working Class*, Progress Publishers, Moskova, 1967.

Yalçın, Soner & Yurdakul, Doğan, *Bay Pipo: Bir MİT Görevlisinin Sıradışı Yaşamı: Hiram Abas*, Doğan Kitap, İstanbul, 1999.

Yaraman, Ayşegül (der.), *Biyografya 2: Behice Boran*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2002.

Yavi, Ersal, *İhtilalci Subaylar 1: Türk Ordusu İçindeki Gizli İhtilal Örgütleri. Fotoğraflar, Belgeler, Anılarla 1905 - 1962 Dönemi*, Yazıcı Yayınevi, İzmir, 2003.

— *İhtilalci Subaylar 2*, Yazıcı Yayınevi, İzmir, 2003.

— *İhtilalci Subaylar 3. Tanıklar, Anılarla 1964-1994 Dönemi*, Yazıcı Yayınevi, İzmir, 2005.

Yetkin, Çetin, *Türkiye'de Soldaki Bölünmeler (1960-1970)*, Toplum Yayınevi, İstanbul, 1970.

Yıldırım, Ali, *FKF Dev-Genç Tarihi, Belgelerle Bir Dönemin Serüveni*, Doruk Yayınları, Ankara, 1997.

Zileli, Gün, *Yarılma (1954-1972)*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2. Baskı, 2000.

Zürcher, Erik Jan, *Turkey: A Modern History*, I.B.Tauris, Londra, 1998.

MAKALELER, GAZETE VE DERGİ YAZILARI

Akkaya, Yüksel, "Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık II", *Praksis*, 2002, s. 63-101.

Akyaz, Doğan, "Ordu ve Resmî Atatürkçülük", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, cilt 2: Kemalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001 içinde, s. 180-191.

Alpay, Şahin, "Türkiye'nin Düzeni Üzerine", *Aydınlık*, sayı 12, 1969, s. 448-477.

Aybar, Mehmet Ali, "Sosyalizmi Halk Kurar", *Dönüşüm*, sayı 8, 1966, s. 6.

Aydın, Suavi, "'Milli Demokratik Devrim'den 'Ulusal Sol'a Türk Solunda Özgücü Eğilim", *Toplum ve Bilim*, sayı 78, 1998, s. 59-89.

Avcıoğlu, Doğan, "Niçin Sosyalizm?", *Yön*, sayı 7, 1962, s. 3.

— "İnönü'den Beklediğimiz", *Yön*, sayı 9, 1962, s. 3.

— "Rejim Buhranı", *Yön*, sayı 10, 1962, s. 3.

— "İnanç Buhranı", *Yön*, sayı 11, 1962, s. 3.

— "Sosyalizm Anlayışımız", *Yön*, sayı 36, 1962, s. 3.

— "Sosyalist Gerçekçilik", *Yön*, sayı 39, 1962, s. 20.

— "Eski ve Yeni Türkiye", *Yön*, sayı 42, 1962, s. 3.

— "Türkiye İşçi Partisi'ne Dair", *Yön*, sayı 50, 1962, s. 20.

— "Tepe Üstü Duran Ağaç", *Yön*, sayı 68, 1963, s. 3.

— "Sosyalizme Giden Yollar: Sosyalizmden Önce Atatürkçülük", *Yön*, sayı 69, 1963, s. 8-9.

— "Milliyetçilere Sesleniş", *Yön*, sayı 78, 1964, s. 3.

— "Asıl Muhalefet Şimdi Başlıyor", *Yön*, sayı 99, 1965, s. 3.

— "Cumhuriyet'in 42. Yılında", *Yön*, sayı 135, 1965, s. 3.

— "Parlamentoculuk", *Yön*, sayı 158, 1966, s. 3.

— "27 Mayıs", *Yön*, sayı 165, 1966, s. 3.

— "TİP'e Dair", *Yön*, sayı 168, 1966, s. 3.

— "Ölçü", *Yön*, sayı 174, 1966, s. 3.

— "Sınıf Mücadelesi, Sosyalizm ve Milliyetçilik", *Yön*, sayı 182, 1966, s. 3.

— "TIP'e Dair", *Yön*, sayı 168, 1966, s. 3.
— "Sosyalizm Tartışmaları: Bir Sosyalist Stratejinin Esasları", *Yön*, sayı 185, 1966, s. 7-8.
— "Sosyalist Strateji ve Prof. S. Aren", *Yön*, sayı 197, 1967, s. 16.
— "Ortanın Solu ve Amerika", *Yön*, sayı 211, 1967, s. 8-11.
— "Milliyetçilik Karşısında Komünizm", *Yön*, sayı 218, 1967, s. 8-9.
— "Kemalizmi İyi Anlamak Gerek", *Devrim*, sayı 4, 1969, s. 1.
— "Dikta", *Devrim*, sayı 12, 1970, s. 1.
— "Kürt Devleti mi?", *Devrim*, sayı 27, 1970, s. 1.
— "27 Mayıs Üzerine Düşünceler", *Devrim*, sayı 31, 1970, s. 1.
— "Ecevit Bir Kuyruklu Yıldızdır", *Devrim*, sayı 39, 1970, s. 2.
— "Ordu ve Ecevit", *Devrim*, sayı 43, 1970, s. 1.
— "Ulusal Kurtuluş Devrimi", *Devrim*, sayı 56, 1970, s. 1.
— "Devrimi Bekleyen Sorunlar", *Devrim*, sayı 57, 1970, s. 1
— "Dar Kapı", *Devrim*, sayı 58, 1970, s. 1.
— "Soyuttan Somuta", *Devrim*, sayı 66, 1971, s. 1.
— "Uyarı", *Devrim*, sayı 69, 1971, s. 1.
— "Bekleyiş", *Devrim*, sayı 71, 1971, s. 1.
— "Atatürk Diyor Ki", *Devrim*, sayı 72, 1971, s. 1.

Balta, Ecehan, "Türkiye Solunda Milliyetçilik: Üç Kaynak Üç Dönemeç", *Praksis*, sayı 6, 2002, s. 153-174.

Barış ve Sosyalizm Sorunları, "Özel sayfalar: TKP Merkez Komitesi Birinci Sekreteri Yakub Demir yoldaşın, Londra'da çıkan (Yunanca) *Elefteri Partida* gazetesi muhabirine verdiği mülakat", 10, 1971, www.tustav.org, (Erişim tarihi: 10.09.2005).

Bayramoğlu, Ali, "Asker ve Siyaset", *Birikim*, sayı 160-161, 2002, s. 28-48.

Belge, Murat, "Sol", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, İrvin Cemil Schick-Ertuğrul Ahmet Tonak (der.), Belge Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 1998 içinde, s. 159-188.
— "Türkiye İşçi Partisi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

Belli, Mihri, "Sosyalizm Tartışmaları", *Yön*, sayı 48, 1962, s. 2. [Mehmet Doğu mahlasıyla]
— "Demokratik Devrim: kiminle Beraber, Kime Karşı?", *Yön*, sayı 175, 1966, s. 10-11 [E.Tüfekçi mahlasıyla].
— "Ya Güçbirliği Ya Faşizm", *Türk Solu*, sayı 24, 1968, s. 1.
— "O Ezanlar Senin İçin Okunuyor", *Türk Solu*, sayı 39, 1968, s. 6.
— "Milli Demokratik Devrim", *Türk Solu*'na ek, sayı 53, 1968, s. 6.
— "Millet Gerçeği", *Aydınlık*, sayı 7, 1969, s. 23-39.

Bilgiç, Akif Ulaş, "Kıvılcımlı'da Finans Kapital: Türkiye Üzerine Özgün Bir Sınıfsal Çözümleme ve Politik Sonuçları", *Praksis*, sayı 6, 2002, s. 103-118.

Boran, Behice, "Sosyalist Kültür Derneği Tartışması", *Vatan*, 22 Ağustos 1962.
— "Memleket Kalkınması ve Aydınlar", *Yeni Ufuklar*, sayı 124, 1962, s. 7-14.
— "Kestirme Yol Yoktur", *Sosyal Adalet*, sayı 11, 1963, s. 3.
— "İlerici Güçlerin İşbirliği ve Sosyalizm", *Dönüşüm*, sayı 12, 1967, s. 4.

Cizre, Ümit, "Egemen İdeoloji ve Türk Silahlı Kuvvetleri: Kavramsal ve İlişkisel Bir Analiz", Ahmet İnsel, Ali Bayramoğlu (der.), *Bir Zümre, Bir Parti: Türkiye'de Ordu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004 içinde, s. 135-161.

Çandar, Cengiz, "Oportünistler Emperyalizmin Hizmetinde", *Aydınlık Sosyalist Dergi*, sayı 13, 1969, s. 25-33.

Çubukçu, Aydın, "Türkiye'de Maoculuk Üzerine Bazı Gözlemler", *Praksis*, sayı 6, 2002, s. 53-62.

Çulhaoğlu, Metin, "The History of the Socialist-communist Movement in Turkey by Four Major Indicators", Balkan, N. ve Savran, S. (der.), *The Politics of Permanent Crisis: Class, Ideology, and State in Turkey,* New Science Publishers Inc., New York, 2002 içinde, s. 171-193.

Demirel, Tanel, "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Toplumsal Meşruiyeti Üzerine", Ahmet İnsel, Ali Bayramoğlu (der.), *Bir Zümre, Bir Parti: Türkiye'de Ordu,* İletişim Yayınları, İstanbul, 2004 içinde, s. 345-379.

Devrim, "Devrim Bildirisi", sayı 1, 1969, s. 8.

— "Devrimci Ordu Gücü Bildirisi", sayı 25, 1970, s. 1.

— "Madanoğlu 27 Mayıs'ı Anlatıyor", sayı 32, 1970, s. 8.

— "Brezilya'da Gerillacı Subaylar", sayı 38, 1970, s. 6.

— "Dünyadan Haberler: Libya: Genç Subaylardan Ders Alalım", sayı 39, 1970, s. 6.

— "General Peron'un Özeleştirisi: Ben Bir Castro Olabilirdim!", sayı 40, 1970, s. 2.

— "Küba Denemesinin Öğrettikleri", sayı 42, s. 1,7.

— "Şili'de Sandıksal Sosyalizm", sayı 48, 1970, s. 6.

— "MİT'i ve PTT'yi Dava Ediyoruz", sayı 70, 1971, s. 1.

Dino, Abidin, "Realistler-Romantikler", *Sosyal Adalet*, sayı 20, 1965, s. 18-20.

Erdoğdu, Vahap, "TİP Nereye Gidiyor: Önümüzdeki Devrimci Adım ve TİP'in Tarihsel Görevi", *Yön*, sayı 189, 1966, s. 10-13.

Gökmen, Özgür, "Türkiye Sosyalizminin Unutulmuş Partisi", *Toplum ve Bilim*, sayı 78, 1998, s. 161-185.

Gürel, Burak, "1970'li Yıllarda Türkiye Solu", *Devrimci Marksizm: Teori-Politik Dergi*, sayı 2, 2006, s. 7-39.

İleri, Rasih Nuri, "Bağımsızlık, Sosyalizm ve İşçi Sınıfı", *Yön*, sayı 171, 1966.

İlhan, Attila, "Türk Sosyalizm Tarihi Üzerine (Söyleşi)", *Ulusal Dergisi*, sayı 5-6, 1998, s. 53.

İnsel, Ahmet, "TSK'nın Konumunu Değerlendirmek", *Birikim*, sayı 160-161, 2002, s. 18-27.

— "Bir Toplumsal Sınıf Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri", Ahmet İnsel, Ali Bayramoğlu (der.), *Bir Zümre, Bir Parti: Türkiye'de Ordu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004 içinde, s. 41-57.

İpekçi, Abdi, "Fabianizm veya Islahatçı Sosyalizm", *Yön*, sayı 7, 1962, s. 8.

Karan, Muzaffer, "Bağımsız Türkiye mi, Kemalist Türkiye mi?", *Devrim*, sayı 37, 1970, s. 3.

Karaömerlioğlu, Asım, "Bağımlılık Kuramı, Dünya Sistemi ve Osmanlı/Türk Çalışmaları", *Toplum ve Bilim*, sayı 91, 2002, s. 81-99.

Karpat, Kemal, "The Military and Politics in Turkey, 1960-1964: A Socio-Cultural Analysis of a Revolution," *American Historical Review*, LXXV/6, 1970, s. 1654-1683.

Kayaoğlu, Metin, "Kıvılcımlı: Teorik-Politik Bir Marksizm İçin...", *Teori ve Politika*, sayı 40, 2006, s. 5-60.

Keyder, Çağlar, "The Political Economy of Turkish Democracy", *New Left Review*, sayı 115, 1979, s. 24-27.

Kıray, Mübeccel, "Ağır Sanayiden önce Bir Sahil Kasabası: Ereğli", *Yön*, sayı 93, 1964, s. 10-11.

Kıvılcımlı, Hikmet, "Türkiye'de Sosyalist Konferans İçin", *Sosyalist*, 20 Ocak- 7 Şubat 1967.

— "Bizantizm mi, Sosyalizm mi?", *Sosyalist*, 7 Şubat 1967.

— "M.B.K'nın 'Azameti ve İnhitatı' (Ululuğu ve Ölülüğü)", *Sosyalist*, 7 Şubat/4 Mart/30 Mayıs /20 Haziran 1967.

— "Demokrasi ve Gölgeler", *Türk Solu*, sayı 79, 1969, s. 11.

— "I.Pratik Devrim Orijinalliğiniz: Gençlik", *Sosyalist*, 5 Ocak 1970.

— "II. Pratik Devrim Orijinalliğimiz: Ordu", *Sosyalist*, 12 Ocak 1970.

— "Mao! Mao!", *Sosyalist*, 15 Aralık 1970.

— "Solda Başsız Develik", *Sosyalist, Sosyalist* 15 Aralık 1970.

— "Devrimcilerde Başsız Develik II, Ak-Aydınlık Sosyalist Kurultay Düşü", *Sosyalist*, 22 Aralık 1970.
— "Sosyalizm'de Başsız Develik", 29 Aralık 1970.
— "Türkiye'nin Teorik Devrim Orijinalliği", *Sosyalist*, 29 Aralık 1970.
— "Başsız Develiğe Son", *Sosyalist*, 12 Ocak 1971.
— "Proletarya Partisi Nedir?", *Sosyalist*, 16 Şubat 1971.
— "Yeni Aşamada Aynı Parola: Proletarya Partisi", *Sosyalist*, 9 Mart 1971.
— "Yeni Aşamada Aynı Parola", *Sosyalist*, 9 Mart 1971.
— "Ordu Kılıcını Attı!...", *Sosyalist*, 16 Mart 1971.
— "Halk Düşmanlarıyla Reform Yapılamaz", *Sosyalist*, 23 Mart 1971.
— "Hükümet-Ordu-Sınıf", *Sosyalist*, 23 Mart 1971.
— "Şapa Oturtulan Parlamentarizm", *Sosyalist*, 30 Mart 1971.
Kızıltan, Fikret, "Kıvılcımlı'nın Mirasının Güncel Anlamı Üzerine Değinmeler", *Teori ve Politika*, sayı 40, 2006, s. 61-78.
Köksal, Osman, "İhtilal", *Devrim*, sayı 32, s. 3.
Kurtuluş, "Bu Kimin Devleti?", sayı 7, 1970, s. 1-4.
— Özel sayı, Ocak 1970.
Kürkçü, Ertuğrul, "Che'nin Çağrısını Dikkate Almak", *Praksis*, sayı 6, 2002, s. 23-52.
— "Kızıldere Serisi", *Birgün Gazetesi*, 3 Nisan 2005 (www.sesonline.net, Erişim tarihi: 06.04.2005).
— "Dönemin Dev-Genç Genel Başkanı Ertuğrul Kürkçü'nün Gözüyle 12 Mart", *Post Express*, sayı 3, 2006.
Laçiner, Ömer, "THKP-C: Bir mecranın başlangıcı", *Toplum ve Bilim*, sayı 78, 1998, s. 7-21.
— "Ordu-Sosyalizm", *Birikim*, sayı 160-161, 2002, s. 122-126.
— "Türk Militarizmi I", Ahmet İnsel, Ali Bayramoğlu (der.), *Bir Zümre, Bir Parti: Türkiye'de Ordu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004 içinde, s. 13-28.
Lerner, Daniel & Robinson, Richard D., "Swords and Ploughshares: The Turkish Army as a Modernizing Force", *World Politics*, XIII, sayı 1, 1960, s. 19-44.
Mert, Nuray, "İdris Küçükömer ve 'Düzenin Yabancılaşması'", *Doğu-Batı*, sayı 11, 2000, s. 63-74.
Mirsky, G, "Bir Sovyet Görüşü: Üçüncü Dünya'da Son gelişmeler", *Devrim*, sayı 1, 1969, s. 3.
Mumcu, Uğur, "CHP'de hiçbir değişiklik getirmeyecek olan Erken Kurultay", *Devrim*, sayı 37, 1970, s. 8.
— "Atatürk, Devrimcilik ve Ecevit", *Devrim*, sayı 38, 1970, s. 5.
— "Ecevit'in Devrimciliği", *Devrim*, sayı 39, 1970, s. 2.
Ötküner, Cenk, "60'ların ve 70'lerin Türkiye'sinde İşçiler, Politika", *Devrimci Marksizm: Teori-Politik Dergi*, sayı 2, 2006, s. 115-142.
Parla, Taha, "Türkiye'de Merkantilist Militarizm 1960-1998", Ahmet İnsel, Ali Bayramoğlu (der.), *Bir Zümre, Bir Parti: Türkiye'de Ordu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004 içinde, s. 201-223.
Proleter Devrimci Aydınlık, "Sıkıyönetim Tekelci Sermayenin Halkımız Üzerindeki Baskı Aracıdır", 7-21, 1970, s. 161-176.
— "Faşizm Tehdidine Karşı Demokratik Güçbirliği", sayı 27, 1971, s. 177-189.
Rustow, Dankwart A., "The Army and the Founding of the Turkish Republic", *World Politics*, cilt 11, sayı 4, 1959, s. 513-552.
Satılgan, Nail, "TKP, Mihri Belli, Hikmet Kıvılcımlı", *Devrimci Marksizm: Teori-Politik Dergi*, sayı 2, 2006, s. 40-49.
Saydan, Ahmet, "15-16 Haziran Olaylarını İzleyen Gelişmeler", Yeni Çağ, Özel Sayfalar, 7 Temmuz 1970.
— "Yurtta", *Yeni Çağ*, sayı 2, 1971.

— "12 Mart Muhtırası", *Yeni Çağ*, sayı 3, 1971,
Selçuk, İlhan, "Doğan Haklı mı Çıktı?", *Cumhuriyet*, 12 Mart 1999.
— "Milliyetçiliğin Temelleri", *Yön*, sayı 96, 1965, s. 3.
Sosyal Adalet, "Bildiri", 1963, s. 4.
— "Rejimi Savunmak için", sayı 3, 1963, s. 4.
Soysal, İlhami, "Çıkmazlar İçinde Bir Işık: Ordu", *Yön*, sayı 10, 1962, s. 7.
Soysal, Mümtaz, "Teşhiste Yanılma", *Yön*, sayı 10, 1962, s. 15.
— "Karşı İhtilal", *Yön*, sayı 41, 1962, s. 20.
Suavi, Aydın, "'Milli Demokratik Devrim'den Ulusal Sol'a Türk Solunda Özgücü Eğilim",
Toplum ve Bilim, sayı 78, 1998, s. 59-91
Tunçay, Mete "Avcıoğlu'nun Arkasından", *Yapıt*, sayı 47, 1983, s. 93-97.
Türk Solu, "Dev-Güç Gerçekten Dev olan Bir Güçtür", sayı 26, 1968, s. 1.
— "Dev-Güç İlerici Güçleri 5 Yönlü Demokratik Savaşa Çağırdı", sayı 71, 1969, s. 4.
Ünsal, Süha, "Türkiye'de Komünist Düşüncenin Kaynaklarından Biri Olarak Dr. Hikmet Kıvılcımlı", *Toplum ve Bilim*, sayı 78, 1998, s. 108-126.
Yön, "İngiltere'de Sosyalizm", sayı 7, 1962, s. 17
— "Çalışanlar Partisi", sayı 14, 1962, s. 4.
— "Sosyalizm", sayı 17, 1962, s. 6.
— "Sosyalist Dernek Meselesi", sayı 37, 1962, s. 4.
— "Plancılar", sayı 42, 1962, s. 4.
— "Doktrin Kemalizmdir", sayı 43, 1962, s. 8.
— "Azgelişmiş Ülkeler için Tek Çıkar Yol Sosyalizmdir", sayı 45, 1962, s. 10-11.
— "Açıkoturum: Atatürk'ün Özlediği Türkiye'yi Kurabildik mi?", sayı 47, 1962, s. 12-14.
— "Sosyalist Kültür Derneği Tüzük", sayı 53, 1962, s. 9.
— "Sosyalist Kültür Derneği:Bildiri", sayı 53, 1963, s. 16.
— "İş Bankasının Beslemesi", sayı 73, 1963, s. 6.
— "SKD İstanbul Şubesi Açıldı", sayı 75, 1963, s. 7-11.
— "TİP Lideri Aybar ile Bir Konuşma", sayı 87, 1964, s. 7.
— "Seçim Sonuçları Belli Oldu", sayı 127, 1965, s. 4.
— "*Yön* ve Demirel", sayı 133, 1965, s. 4.
— "Ortanın Solu mu Sorumlu?", sayı 133, 1965, s. 3.
— "Seçim Sonuçları Washington'u Sevindirdi. Sosyalizmin Romantik Dönemi Mutlaka Kapanmalıdır", sayı 133, 1965, s. 4-5.
— "Sosyalist Strateji Tartışmaları", sayı 192, 1966, s. 5-6.
— "Zinde Kuvvetleri Tahrip Planı", sayı 200, 1967, s. 4.
— Çerkes Ethem 1967", sayı 202, 1967, s. 7.
Weiker, Walter, "The Aydemir Case and Turkey's Political Dilemma", *MEA* XIV/9, 1963, s. 258-271.

12 Mart Muhtırası 13, 101, 120, 121, 123-125, 127-129, 135, 138, 202, 207, 270, 277, 280-287, 290, 298, 331-334, 336, 337, 339, 341, 342, 346-348, 362, 366-371, 393
15-16 Haziran 13, 208, 266, 267, 273, 276, 286, 327, 329, 332, 393
9 Mart 16, 20, 23, 103, 122, 124, 127, 128, 235, 278-282, 369

Açıkgöz, Hayk (Doktor) 302, 316
Ağalık 38, 88, 146
Ağırnaslı, Niyazi 58, 135
Akşit, Şevki 165, 211
Aktolga, Münir Ramazan 124, 215, 279-281
Alpay, Şahin 205, 237, 242-246, 249, 250, 252-255, 257, 258, 264, 290
Altan, Çetin 25, 26, 112, 115, 128, 137, 154
Anarşizm 203, 232, 252, 264, 265, 290, 336, 347
Ant dergisi 19, 135, 175, 179, 348
Antiemperyalist mücadele 37, 68, 80, 85, 90, 92, 93, 95, 97, 98, 166, 168, 194, 209, 233, 239, 251, 289, 330
Antiemperyalizm 61, 63, 65, 67, 150, 215, 221, 224, 280, 329, 342
Antikomünizm 178, 229, 233, 304, 312, 322, 326, 329, 385
Ara tabakalar 19, 20, 41, 49, 94, 95, 97, 98, 100, 153, 156, 159-162, 188
Aren, Sadun 25, 30, 32, 52, 57, 69, 95, 96, 98, 135, 137, 146, 150, 154, 163-165, 174, 175, 178, 179, 190, 202-206, 208, 256, 321, 322, 386
Askerî darbe/müdahale 13, 14, 16, 35, 41, 55, 56, 61, 84, 102, 103, 108, 111, 124, 126, 128, 131, 140, 142, 145, 151, 157, 159, 168, 173, 187, 195, 207, 209, 210, 223, 225, 229, 230, 235, 236, 261, 271, 274, 280-282, 284, 285, 290, 302, 305-309, 312, 328, 331, 332, 334, 335, 365, 373, 375-379, 383, 385-388, 393
Asker-sivil aydın zümre 19-21, 49, 73, 88-90, 98, 100, 103-106, 114, 116, 140, 171, 174, 213, 215-218, 220, 221, 223-225, 229, 230, 240, 242, 244-246, 251, 254-256, 262, 264, 265, 269, 276, 290, 317, 322, 323, 327, 328, 359, 364, 374, 379, 380, 390
Aslan, Yusuf 14, 237
Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) 19, 75, 80-84, 159, 168-171, 176, 177, 181, 196, 356
Aşamalı devrim/geçiş 17, 20, 21, 36, 60, 92, 118, 133, 138, 146, 147, 168, 212, 215, 230, 294, 330, 343, 344, 355, 373, 378, 379, 381, 383, 384, 388
Atatürk, Mustafa Kemal 26, 27, 35-37, 45, 47, 49, 51, 52, 54, 56, 60, 63, 67, 68, 72, 86, 87, 91, 93, 99, 104, 107, 109, 112, 115, 116, 120, 123, 152, 153, 156, 162, 166, 173, 184, 218, 219, 228-230, 233, 238, 255, 256, 261, 264, 282, 295, 296, 298, 300, 310-312, 320, 349, 357, 359, 363, 367, 376, 383
Atatürkçü/Atatürkçülük 35, 36, 48, 50, 54, 55, 57, 59, 62, 73, 80, 85, 86, 98, 99, 107, 113, 120, 125, 148, 150, 152, 153, 155, 172-174, 224-228, 312, 313, 318, 325, 329-331, 335, 337, 367

Avcıoğlu, Doğan 20-129, 139, 143, 150-155, 159, 160, 164, 193, 201, 239, 242, 244, 245, 250, 254, 255, 261, 263, 275, 315, 363, 378, 384, 389
Aybar, Mehmet Ali 57, 67-70, 87, 90-94, 96, 97, 99, 134-139, 146, 148-154, 156-158, 161, 162, 164-180, 183-186, 190-193, 196, 197, 201, 203-205, 224, 225, 227, 232, 256, 321, 322, 342, 376, 386, 387, 389, 392
Aydemir, Şevket Süreyya 23, 25, 36, 58, 112, 144, 145, 297, 340
Aydemir, Talat 24, 51, 52, 55, 56, 74, 140, 141, 307, 369
Aydınlık dergisi 19, 134, 190, 213, 224, 234, 235, 237-242, 249, 252, 253, 258, 260, 264, 268, 275, 289, 296, 323, 324, 340, 343, 345, 346

Balyoz harekâtı 128
Barış ve Sosyalizm Sorunları dergisi 312, 327
Başar (Berktay), Erdoğan 25, 58, 64, 89, 154, 211
Baştımar, Zeki 137, 147, 165, 211, 214, 293, 294, 301, 302, 305, 307-311, 316, 335, 388, 389
Batur, Muhsin 122, 124, 125, 128, 129, 332, 366, 369
Belge, Murat 175, 179
Belli, Mihri 10, 19, 25, 64, 65, 78, 81, 86, 88-90, 94, 96, 97, 100, 114, 165, 169, 174, 211-221, 223, 224, 226, 229, 230, 232-237, 239, 243, 250-253, 255, 257, 258, 261, 265, 269, 270, 272-277, 282, 283, 290, 293, 294, 297, 301, 309, 315-321, 325, 335, 336, 342, 346, 379-384, 388-390
Berkes, Niyazi 25, 64, 170
Berktay, Halil 242, 246-249, 252, 260
Bilen, İsmail 302, 308
Birleşik Cephe 288, 356, 382
Boran, Behice 57, 58, 98, 103, 135-148, 150, 154, 163-165, 167, 174, 177-208, 225, 240, 342, 376, 382, 386-390
Burjuva (demokratik) devrim 37, 43, 48, 89, 105, 116, 139, 183, 209, 214, 249, 297, 299, 303, 311, 313, 315, 317, 323, 327, 328, 341, 351, 353, 354, 359, 381, 383, 384, 386, 391
Bürokrasi 18, 19, 42, 46, 47, 75, 84, 107, 109, 110, 116, 135, 169-172, 175-177, 180, 181, 183-185, 190-201, 220, 221, 224-226, 229, 238-240, 255, 283, 323, 325, 344, 356, 359, 364, 366, 371, 374, 388, 391, 392

Castro, Fidel 93, 117, 256, 257, 260, 261, 272
Ceberut devlet 87, 90, 92, 94, 135, 152, 156, 158, 169, 172, 173, 175, 192
Cemal, Hasan 101, 112, 115, 122, 127

Çandar, Cengiz 238, 253
Çayan, Mahir 234, 236, 238, 249-252, 260-265, 273-276, 278-281, 283-286, 377
Çekoslovakya'nın işgali 135, 177, 203, 204, 322, 336, 387

Debray, Régis 256, 257, 259-261, 346
Demir ,Yakup 301, 302. *Ayrıca bkz*. Baştımar, Zeki
Demircioğlu, Vedat 203, 232
Demirel, Süleyman 68, 71, 78, 108, 111, 115, 276, 282, 327, 331, 332
Deniz Kuvvetleri 281, 299
Devrim gazetesi 19, 20, 23, 24, 35, 101-103, 111-117, 124-128, 130, 131, 205, 268, 280, 378, 385
Devrimci Gençlik Federasyonu (Dev-Genç) 19, 122, 203, 234-237, 252, 263, 265-267, 269, 278, 280-282, 285, 289, 346, 364, 371, 372
Devrimci Güç Birliği (Dev-Güç) 21, 97, 213, 215, 227-229, 234, 245, 248, 249, 256, 344, 374
Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) 13, 203, 205, 208, 228, 234, 266, 282, 286, 341
Devrimci özne 165, 167, 168, 287, 389
Deymer, Şefik Hüsnü 213, 295-297, 299-301, 321, 341, 383
Dino, Abidin 154, 155, 302
Divitçioğlu, Sencer 80-85, 92, 146, 159, 169, 170, 256, 392
Dönüşüm dergisi 98, 135, 166, 227

Ecevit, Bülent 79, 96, 116, 118-120, 126, 156, 163, 208, 254-256, 285, 290, 332
Ekinci, Tarık Ziya 154, 205, 207
Emek dergisi 19, 135, 180, 190, 191, 244, 267, 390
Emperyalizm 17, 29, 36, 37, 39, 40, 42, 43, 46, 61-63, 65, 76, 77, 80, 82-84, 87, 89, 92-96, 98, 101, 104, 105, 108, 119, 131, 146, 147, 150, 155, 161-163, 166, 168, 172, 174-176, 184, 188, 189, 194, 195, 205, 206, 215, 217, 218, 220-222, 224, 231, 233, 238-247, 250, 254-257, 259, 260, 262-264, 268-273, 275-277, 279, 280, 283, 284, 288-290, 297-299, 303-307, 311, 312, 314, 318-321, 325-330, 336, 342, 345, 347, 355, 356, 362, 363, 370, 378, 381, 385
Engels, Friedrich 80, 341, 350
Erdoğdu, Vahap 89, 96, 97, 154, 163, 164, 222, 238

Erdost, Muzaffer 176, 224-226, 237, 258, 259, 384
Erik, Şaban 154, 178
Erim, Nihat 127, 285, 332, 333
Eyüboğlu, Cemal Reşit 24, 58, 111, 112, 123, 128

Fabiancılık 58, 60
Feodal kalıntılar 72, 88, 206, 214, 230, 254, 290, 304, 305, 374, 379, 389, 391
Feyzioğlu, Turhan 25, 79, 119
Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) 98, 166, 202, 203, 228, 230-232, 234, 264
*Foko*culuk 256, 257, 259, 260, 380

Garaudy, Roger 64, 170
Genç subaylar 41, 51, 56, 102, 103, 117, 125, 231, 280, 281, 284, 285, 333, 339, 341, 360, 365, 367, 369, 370, 377, 378, 386
Gerilla 14, 202, 213, 236, 237, 259, 260, 265, 274, 278, 279, 282, 286, 287, 289, 290, 330, 336, 346, 381
Gezmiş, Deniz 13, 14, 19, 124, 232, 233, 237, 278-281, 284-286, 369, 378
Guevara, (Ernesto) Che 233, 256, 257, 260, 261, 278
Güler yüzlü sosyalizm 177, 178, 180
Gürkan, Celil 104, 122, 124, 125
Gürkan, Uluç 112, 127, 128, 235
Gürler, Faruk 103, 125, 128, 129, 332

Hilav, Selahattin 146, 170

İhmalyan, Vartan 316
İleri, Rasih Nuri 85, 86, 120, 146, 155, 156
İnan, Hüseyin 14, 237, 278
İnönü, İsmet 25, 34, 39, 46, 51, 53, 54, 61, 68, 73, 79, 151, 252, 284, 308, 313, 332
İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) 232, 266
İstanbul Üniversitesi (İÜ) 64, 232, 278
İşçi sınıfı 17, 18, 20, 21, 30, 35, 37-40, 42, 51, 56, 57, 60, 66, 67, 73, 74, 79, 81, 84, 86, 92-95, 89, 98, 100, 104, 106-108, 110, 117, 120, 123, 126, 128, 130, 133, 134, 139, 140, 142-148, 150, 153-155, 168, 169, 176, 189-191, 193-195, 201-206, 208-210, 212, 215, 216, 220, 221, 224, 226, 227, 230, 234-236, 238, 240, 241, 244, 245, 247, 249-251, 253, 256, 257, 259, 260, 262-265, 267-269, 273-276, 279, 282, 285, 286, 288, 289, 294-296, 303, 304, 306, 309-312, 314, 315, 317, 318, 322, 325, 327-335, 337, 341, 343, 345-349, 354-360, 363, 366, 370, 371, 374, 375, 375, 377, 379-380, 384, 386-392
İşçi-Köylü gazetesi 252, 261

Jaurès, Jean 64, 323
Jön Türkler 25, 238, 255, 264, 353, 354, 367, 370

Kadro hareketi 23, 297, 344, 351,
Kafaoğlu, Arslan Başer 58, 86, 89, 112, 146, 154
Kapitalist olmayan kalkınma yolu 19, 28, 31, 36, 37, 39, 40, 42, 49, 61, 64, 66, 74, 93, 94, 104, 106, 107, 109, 138, 167, 229, 247, 250, 253, 257, 268, 275, 296, 303, 306, 309, 310, 314, 315, 334, 378, 385, 386
Karan, Muzaffer 36, 99, 113, 114, 152, 154
Kaynak, Mahir 58, 114, 118, 125, 126, 129
Kaypakkaya, İbrahim 253, 287, 288, 298, 380
Kemalizm/Kemalist 18-20, 23, 34-38, 43, 48, 60, 62, 65, 73, 79, 83, 98, 103-105, 108, 109, 111-114, 116-118, 120, 127, 130, 131, 153, 168, 177, 209, 213, 215, 218-224, 226, 228-230, 239, 240, 242, 243, 251, 253-256, 261-265, 267-269, 273, 275-277, 280, 281, 287, 288, 293-299, 310, 312, 313, 323, 324, 330, 335, 341, 342, 349, 354, 372, 374, 376-380, 383, 384, 388, 391-393
Kent gerillası 279, 346
Kesintisiz devrim 168, 209, 212, 249, 274
Kıbrıs sorunu 61, 62, 115, 231
Kır gerillası 346
Kıvılcımlı, Hikmet 10, 14, 17, 19, 21, 22, 97, 164, 213, 228, 234, 237, 269, 270, 272, 273, 278, 283, 288, 290, 299, 301, 309, 315, 316, 339-372, 376, 377, 382, 391
Kızıldere 285
Koç, Ruhi 10, 19, 269, 278, 281, 285
Komünizm 31, 36, 57, 59, 60, 68, 104, 147, 155, 229, 272, 293, 298, 302, 303, 385
Komünizmle Mücadele Dernekleri 68
Köksal, Osman 113, 122, 128
Kuas, Rıza 136, 154, 205
Kundakçı, Suat Şükrü 19, 341, 343
Kuray, Sarp 278, 281, 367
Küba 117, 260, 261, 278-280
Küçük burjuva bürokrasisi 19, 221, 225, 226, 229, 238-240, 255, 323, 325
Küçük burjuva radikalleri 223, 242, 246-249, 252, 253, 255, 257, 258, 261, 262, 265, 274, 288, 384
Küçük burjuvazi 19, 40, 89, 109, 117, 163, 183, 194, 213, 215, 216, 218, 238-241, 243, 245, 247, 249, 251, 253-259, 262-264, 277, 322, 323, 335, 346, 358, 359, 363, 364, 384
Küçükömer, İdris 25, 58, 169-174, 176, 179, 191-193, 197, 198, 201, 256, 392
Küpeli, Yusuf 234, 264, 279, 280

Kürkçü, Ertuğrul 19, 124, 230, 231, 234, 235, 276, 279, 282, 284-286, 354
Kürt aydınlar 134, 207, 208, 333
Kürt sorunu 13, 18, 135, 207, 208, 288. 320, 321, 324, 372, 384, 392

Laçiner, Ömer 19, 282, 336, 387
Lenin, Vladimir İlyiç 40, 108. 212, 213, 226, 231, 246, 249, 297, 304, 308, 324, 341, 346

Madanoğlu, Cemal 23, 113, 114, 121-123, 125, 126, 128, 369
Maoculuk/Maoizm 252, 261, 270, 287, 316, 318, 345
Marksist-Leninist 18-20, 35, 39, 41, 42, 59. 64, 65, 67, 78, 79, 81, 83, 91, 93, 104, 107, 112, 117, 118, 125, 129-131, 134, 135, 137, 138, 143, 154, 159, 160, 180, 183, 189, 190, 195, 196, 201, 204, 212, 214, 216, 220, 221, 234, 236, 242, 249, 257, 261, 262, 267, 268, 273, 274, 280, 283-285, 288, 289, 295, 303, 310, 322, 330. 335, 337, 342, 343, 346, 348, 349, 350, 355, 356, 365, 367, 371, 379, 385, 386, 388, 390, 391
Marksizm 14, 15, 20, 23, 38, 83, 85, 104, 118, 130, 131, 134, 138, 169, 178, 190, 203, 213, 220, 226, 235, 242, 249, 259, 271, 280, 302, 304, 317, 339, 346, 348, 350, 358, 360, 370
Marx, Karl 60, 75, 80, 81, 169, 170, 216, 231, 246, 350
Menderes, Adnan 69, 75, 93, 153, 284, 312, 365, 376
Millet 18, 36, 37, 62, 65, 66, 69, 76, 78, 80, 96, 152. 155, 162, 182, 216, 219, 222, 228, 233, 261, 278, 305, 312, 319, 320, 323, 344, 353, 357, 362, 364, 367, 374, 375
Milli cephe 36, 37, 39, 61, 64, 87, 90, 92, 98, 100, 133, 146-148, 150-152, 159, 166, 174, 212, 213, 222, 227, 238, 241-243, 245, 246. 251, 253, 261, 262, 264, 275, 276, 290, 296, 311-313, 315, 325, 374, 378, 380, 384, 385, 388
Milli Demokratik Devrim (MDD) 14, 17, 20, 21, 23, 25, 89, 110, 114, 116, 134, 135, 138, 145, 154, 163-168, 171, 174, 176, 185, 186, 188-191, 193, 194, 199, 201, 203-206, 208, 209, 211-217, 219, 221-254, 257-261, 263, 264, 265, 268, 271, 274-277, 279, 282, 283, 288-291, 297, 300, 303, 304, 306, 309, 315-318, 320-325, 327, 328, 330, 335, 343-345, 347, 348, 355, 371, 379-382, 384, 386, 388-391
Milliyetçi devrimciler 19, 103-105, 108-110, 114, 244, 283
Milliyetçilik 27, 36, 45, 59, 62-65, 130, 150, 215, 219, 221, 273, 290, 296, 315, 318-320, 324, 335, 363
Mumcu, Uğur 112, 114, 117, 128

Naci, Fethi 25, 44, 63, 66, 135, 137, 146-151, 159, 160
Nasır 40, 41. 54, 64, 143. 187, 379
Nebioğlu, Kemal 136, 154
Nesin, Aziz 135, 137
Nuhoğlu, Bozkurt 19, 237, 267, 286

Oligarşi 366, 381
Ordu 14-24, 31, 34, 39-42, 44, 45, 48-52, 54, 55, 61, 66, 68, 69, 71, 74, 78, 80, 81, 83, 84, 87, 90, 98-103, 107, 109, 114, 115, 117, 119-125, 127-129, 131. 134, 135, 139, 141, 143, 152, 155, 164, 167-169, 171, 174-177, 179-181, 185-188, 191, 198, 202, 209, 211-213, 216-220, 224, 225, 230, 233, 234, 236, 250, 253, 256, 258, 262, 267-269, 271, 275--288, 290, 291, 294, 299, 301, 305-315, 317, 318, 323-337, 339, 340. 343, 344, 348, 349, 352-364, 366-378, 380, 381-383, 388, 389, 391-393
Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) 237, 278-280
Ortanın Solu 68, 78, 79, 119, 135, 151, 152, 156, 195, 332, 343

Öncü sınıf 145, 224, 238. 304, 330
Özdoğan, Zülfikar 9, 19, 137, 316, 325

Perinçek, Doğu 205, 234, 237, 242, 246, 249, 251-253, 263-265, 269, 274, 275, 285-288, 345, 380
Proletarya 36, 89, 95, 107, 117, 118, 120, 144, 212, 213, 215, 216, 221, 223. 224, 226, 229, 230, 238-240, 242-247, 249-254, 257-262, 264, 265, 268, 270-272, 274-276, 286, 288, 295, 298, 311, 317, 318, 322, 323, 328, 330, 345, 346, 364, 380
Proleter Devrimci Aydınlık (PDA) 19, 242, 252-265, 267-274, 288, 345, 346, 383

Ran, Nazım Hikmet 64, 163, 299, 301, 302, 316, 340

Sağlam kuvvetler 19, 69, 88, 90, 94, 147
Sargın, Nihat 10, 19, 128, 135, 137, 139, 140, 142, 150, 163-165, 176, 178, 180, 203, 228, 232, 325, 386, 389, 390
Savcı, Bahri 56, 112, 123, 128
Say, Ahmet 89, 154

Saydan, Ahmet (Aram Pehlivanyan) 302, 308, 316, 327, 328, 336
Selçuk, İlhan 24, 30, 33, 49, 55, 68, 71, 88-91, 95, 99, 102, 112, 115, 119, 121-123, 126, 128, 129, 158, 159, 235
Sendikacılar 14, 26, 58, 133-136, 139, 149, 164, 203, 205, 208, 266, 267, 329
Sertel, Sabiha 302, 316
Sertel, Yıldız 302
Sıkıyönetim 24, 55, 56, 96, 128, 208, 266-268, 273, 329, 330, 333
Sosyal Adalet dergisi 19, 135, 147, 153
Sosyalist Devrim (SD) 18, 20, 39, 66, 89, 98, 114, 133, 134, 139, 145, 150, 154, 164, 165, 167, 168, 171, 176, 180, 183, 188, 190, 191, 193, 204, 206, 209, 212, 214, 215, 218, 219, 222, 224-227, 231, 241-244, 246, 249, 250-253, 256, 257, 259, 261, 274, 284, 287, 289, 290, 299, 303, 314, 317, 327, 335, 348, 359, 360, 373, 382, 383, 387-391, 392
Sosyalist gazetesi 19, 341, 345, 347, 366, 369
Sosyalist Kültür Derneği (SKD) 23, 56-62, 69, 72, 139
Sovyetler Birliği (SSCB) 15, 17, 21, 28, 29, 31, 36, 39-42, 64, 99, 100, 102, 104-106, 117, 118, 126, 133, 133-135, 137, 165, 169, 177-180, 203, 204, 214, 229, 247, 268-270, 272, 275, 293-296, 298-300, 302-304, 306, 308, 309, 316, 318, 320, 321, 335, 336, 341, 349, 365, 373, 376, 382, 383, 385-388
Soysal, İlhami 24, 45, 50, 54, 58, 89, 102, 112, 121, 122, 128
Soysal, Mümtaz 24, 25, 33, 34, 38, 44, 47, 49, 51, 53, 56, 58, 61, 63, 70-72, 123, 128
Stalin 29, 80, 169, 170, 177, 212, 234, 250, 257, 259, 300, 304, 341, 382, 383
Stalinizm 83, 134, 170, 177, 212, 289, 336, 388

Şen, Bilal 302, 303, 307, 308, 316

Tek cephe 213, 303, 305, 314
Tüfekçi, E. 86, 88, 214
Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) 19, 124, 235, 237, 278-280, 284, 285, 333, 381, 384
Türkiye Halk Kurtuluş Parti-Cephesi (THKP-C) 19, 124, 278-282, 284-286, 333, 334, 380, 381, 384
Türkiye İhtilalci İşçi-Köylü partisi (TİİKP) 287
Türkiye İşçi Partisi (TİP) 13, 14, 17, 19-21, 23, 27, 30, 32, 35, 56-58, 60, 64, 67-71, 74, 78-80, 82, 83, 85-99, 103, 108, 111, 112, 115, 116, 119, 120, 123, 126, 133-139, 143-146, 148-156, 158, 159, 161-169, 174, 175, 178-181, 188-190, 201-209, 211, 212, 215, 221, 222, 224-228, 230-232, 234, 235, 238, 240-244, 252, 253, 266, 267, 269, 273-276, 278, 284, 287, 289, 290, 305, 308, 310, 315-317, 321, 322, 325, 326, 329, 333, 335, 336, 342-345, 347, 348, 353, 375-377, 379, 381, 384, 386-392
Türkiye Komünist Partisi (TKP) Dış Büro 147, 204, 211, 273, 278, 294, 301-303, 306-308, 315-318, 320-324, 326, 327, 330, 331, 334-337, 383-386, 389-390
Türkiye Komünist Partisi/Marksist-Leninist (TKP-ML) 288
Türkiye Öğretmenler Birliği (TÖB) 69
Türkiye sosyalizmi 28, 60, 112, 177, 178, 227, 270
Türkler, Kemal 128, 135, 136, 208

Vatan Partisi 341, 344, 347, 365

Yarı-feodal 17, 20, 36, 38, 72, 151, 212, 241, 254, 270, 271, 288, 289, 383
Yarı-sömürge 17, 28, 62, 105, 115, 178, 250, 254, 270, 288, 303, 345, 363, 383
Yeni devletçilik 27, 35, 36
Yıldırım, Mehmet Emin 9, 19, 235, 253, 266, 278
Yön Bildirisi 24, 26, 27, 36
Yön-Devrim hareketi 17, 20, 23, 32, 102, 121, 123, 129, 130, 131, 141, 190, 191, 195, 201, 203, 212, 247, 253, 254, 258, 283, 290, 309, 310, 314, 326, 335, 343, 373, 378-381, 387, 391
Yücel, Can 89, 138, 154, 163

Zana, Mehdi 206, 207
Zedung, Mao 100, 197, 198, 213, 225, 226, 246, 250, 257, 261, 265, 269, 270, 271, 345, 346, 379
Zileli, Gün 238, 253, 269
Zinde kuvvetler 23, 46, 49-54, 56, 57, 60, 61, 67, 74-77, 79, 94, 98, 102, 120, 130, 141, 147, 233

"Bu çalışmanın en temel sorularından biri sosyalistlerin orduya bakışının Türk solunun yapısı, gelişimi ve sonuçta zayıflamasının dinamikleri hakkında bizlere bir veri sunup sunmayacağıydı. Ben sunduğunu düşünüyorum. Araştırmada ortaya çıkan önemli sonuçlardan biri, ordunun rolüne dair değerlendirmelerin sol içerisindeki temel ayrışma noktasını oluşturduğudur."

Sosyalist devrim hemen mi olmalı, yoksa henüz vakit erken mi? Devrim mücadelesinin öncü kuvveti "eli nasırlılar" mı olacak, yoksa "zinde kuvvetler" mi? 27 Mayıs'tan 12 Mart'a kadar süren yaklaşık on yıllık zaman diliminde sol çevrelerin en canlı tartışmaları bu sorular etrafında şekillenmişti. Birçok hareket Kemalist miras ile yoğurduğu sosyalizm anlayışında orduya ilerici ve devrimci bir rol atfetmiş, kimileri ise devrimi demokratik yollardan örgütleme inancını korumuştu.

Özgür Mutlu Ulus, bu kapsamlı çalışmasında, 1960-1971 yılları arasında siyaset sahnesinde yer alan sol hareketlerin orduya ve cuntacılığa yaklaşımlarını incelerken, aralarındaki teorik tartışmalara da geniş yer ayırıyor; orduya bakışın sol çevrelerin siyasi anlayış ve pratiklerini belirleyen temel unsurlardan biri olduğunu ileri sürüyor. Dönemin sol hareketlerine dair sunduğu panoramayı, sosyalist çevrelerden önemli isimlerle yaptığı görüşmelerle zenginleştiriyor. ■

iletişim

ISBN-13: 978-975-05-2110-2